

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΘΕΟΔΩΡΑ ΓΑΖΗ
Α.Μ.: 2293

**Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΥΑΛΩΤΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΥΠΟ ΣΥΝΘΗΚΕΣ
ΚΡΙΣΗΣ**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΑΘΗΝΑ, 2021

ΘΕΟΔΩΡΑ ΓΑΖΗ

Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΥΑΛΩΤΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΥΠΟ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΚΡΙΣΗΣ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ: Χρυσ αφώ Τσούκα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια	
ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Ελένη Μουσταίρα, Καθηγήτρια Χρυσ αφώ Τσούκα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Μεταξία Κουσκουνά, Επίκουρη Καθηγήτρια	
ΕΠΤΑΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ	
1. Μαρία Γαβουνέλη, Καθηγήτρια	2. Ελένη Μουσταίρα, Καθηγήτρια
3. Χάρης Παμπούκης, Καθηγητής	4. Λίνος – Αλέξανδρος Σισιλιάνος, Καθηγητής
5. Ρεβέκκα – Εμμανουέλα Παπαδοπούλου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια	6. Χρυσ αφώ Τσούκα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
7. Κουσκουνά Μεταξία, Επίκουρη Καθηγήτρια	

Copyright © [Θεοδώρα Γαζή, 2021]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν την συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

*Πες ότι σου 'γραφε το πεπρωμένο να ζήσεις
Αθήνα, Λονδίνο, Παρίσι και γενικότερα κάπου στη Δύση.
Να πας στα καλύτερα πανεπιστήμια, να συναναστρέφεις την Academia [...]
Και τώρα ξέχνα τα όλα και πες ότι γεννήθηκες στο Μαρακές,
στη Σιέρα Λεόνε και τη Λιβερία, τη Σενεγάλη, τη Μαυριτανία.
Όχι δεν ήταν σε νοσοκομείο, ούτε και πήγες ποτέ σε σχολείο [...]
Ή πες πως γεννιέσαι, κορίτσι πράμα, στο Πακιστάν, στη Γη των Φυλών,
να μη σε πιάνει κανένα θάμα, μήτε ανθρώπων, μήτε και θεών.*

Απόσπασμα από το τραγούδι «Για να νικήσουν»
του συγκροτήματος Social Waste (2013, στίχοι: Λεωνίδας)

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τα μέλη της επταμελούς επιτροπής για τις επισημάνσεις και τα σχόλιά τους, στο πλαίσιο συγγραφής και υποστήριξης της παρούσας διατριβής.

Επίσης, ευχαριστώ θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, κα Τσούκα, για την αμέριστη υποστήριξή της, καθ' όλην τη διάρκεια έρευνας και εκπόνησης της παρούσας διατριβής. Χωρίς τη συμβολή και την καθοδήγησή της, είμαι βέβαιη πως το αποτέλεσμα και η ποιότητα του ερευνητικού μου έργου δεν θα ήταν ανάλογα.

Τέλος, δεν μπορώ να μην εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στους γονείς και τον αδελφό μου, Γιώργο, Νατάσσα και Αλέξανδρο, για την αγάπη και την ηθική τους συμπαράσταση, οι οποίοι παραμένουν πάντα δίπλα μου, σε κάθε εγχείρημα.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Α.Κ.	Αστικός Κώδικας
ΆμεΑ	Άτομα με ειδικές ανάγκες
ΑΠ	Άρειος Πάγος
ΓΚΠΔ	Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων
ΔΕΕ	Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΟΔΥ	Εθνικός Οργανισμός Δημόσιας Υγείας
ΕΚΚΑ	Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΚΕΕΛΠΝΟ	Κέντρο Ελέγχου και Πρόληψης Νοσημάτων
ΚΕΜ	Κέντρο Ένταξης Μεταναστών
ΚΕΣΑ	Κοινό Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασύλου
Κ.Π.Δ.	Κώδικας Ποινικής Δικονομίας
ΚΥΑ	Κοινή Υπουργική Απόφαση
ΚΥΤ	Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης
ΜΚΟ	Μη Κυβερνητική Οργάνωση
Ν.	Νόμος
ΝΠΔΔ	Νομικό πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου
ΝΠΙΔ	Νομικό πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΠΑΑΥΠΑ	Προσωρινός Αριθμός Ασφάλισης και Υγειονομικής Περίθαλψης Αλλοδαπού
ΠΔ	Προεδρικό Διάταγμα
Π.Κ.	Ποινικός Κώδικας
ΠΡΟΚΕΚΑ	Προαναχωρησιακό Κέντρο Κράτησης Αλλοδαπών
ΣΕΕ	Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
ΣΛΕΕ	Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΣτΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας
ΥΑ	Υπουργική Απόφαση
ΥΠΥΤ	Υπηρεσία Υποδοχής και Ταυτοποίησης
Χάρτης	Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΕΑΣΟ	European Asylum Support Office - Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης για το Άσυλο

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	11
1. Σκοπός της έρευνας.....	11
2. Μία πρώτη προσέγγιση της έννοιας της ευαλωτότητας.....	11
3. Διάρθρωση της έρευνας	15
ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ: ΤΑ «ΕΡΓΑΛΕΙΑ» ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΥΑΛΩΤΩΝ ΟΜΑΔΩΝ.....	17
1. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και η ευαλωτότητα	18
Α. Κοινότητα των Ρομά	22
Β. Αιτούντες άσυλο και αλλοδαποί που χρήζουν διεθνούς προστασίας	28
Γ. Ανήλικοι.....	37
Δ. Ασθενείς και άτομα με αναπηρία.....	42
Ε. Κρατούμενοι	46
ΣΤ. ΛΟΑΤΙ κοινότητα	53
Ζ. Θύματα ενδοοικογενειακής βίας.....	56
Η. Θύματα εμπορίας ανθρώπων	60
Θ. Συνέπειες διαπίστωσης της ευαλωτότητας.....	63
Ι. Αποτίμηση της συμβολής της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην προστασία των εύαλων ομάδων	65
2. Η ευαλωτότητα κατά την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας.....	69
3. Η αντιμετώπιση της ανιθαγένειας στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου	77
Α. Ανάλυση του νομικού καθεστώτος της ανιθαγένειας.....	78
Β. Οι διεθνείς Συμβάσεις για τους ανιθαγενείς	82
Γ. Οι de facto ανιθαγενείς	86
4. Η προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού	90
Α. Η εφαρμογή της ΕΣΔΑ σε υποθέσεις ιδιωτικού διεθνούς δικαίου	92
Β. Βασικές εγγυήσεις της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1989)	97
α. Η μεταχείριση ασυνόδευτων και χωρισμένων παιδιών βάσει του Γενικού Σχολίου της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού	101
β. Αποφάσεις της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού	104
5. Η προστασία των θυμάτων έμφυλης βίας.....	110
Α. Η οδηγία για την προστασία των θυμάτων εγκληματικότητας (2012/29/ΕΕ).....	111
Β. Η πρόληψη και καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων	114

<i>α. Το διεθνές νομοθετικό πλαίσιο</i>	<i>114</i>
<i>β. Η κατάχρηση της ευάλωτης θέσης του θύματος</i>	<i>118</i>
<i>γ. Οι βασικές ρυθμίσεις της οδηγίας για την εμπορία ανθρώπων (2011/36/ΕΕ)</i>	<i>121</i>
Γ. Η προστασία των θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας.....	125
6. Το νομικό πλαίσιο για τα θεμελιώδη δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (ΑμεΑ).....	132
Α. Η Σύμβαση του ΟΗΕ για τα δικαιώματα των ΑμεΑ (2006)	133
Β. Οι αποφάσεις της Επιτροπής για τα Δικαιώματα των ΑμεΑ	137
Συμπεράσματα πρώτου μέρους.....	142
ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ: ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΩΝ ΕΥΑΛΩΤΩΝ ΑΙΤΟΥΝΤΩΝ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΥΧΩΝ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ, ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΟΥ ΕΝΩΣΙΑΚΟΥ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ.....	145
1. Το νομικό πλαίσιο για τη διεθνή προστασία των ευάλωτων ομάδων	146
Α. Το Κοινό Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασύλου.....	147
Β. Η εξέλιξη του δικαίου διεθνούς προστασίας στην ελληνική έννομη τάξη	152
Γ. Ο ορισμός των ευάλωτων ομάδων και των αιτούντων που χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων....	158
Δ. Οι εγγυήσεις για τους ανήλικους	160
2. Η προσωρινή προστασία σε περίπτωση μαζικής εισροής (οδηγία 2001/55/ΕΚ).....	163
3. Η αναγνώριση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας και η ευαλωτότητα	166
Α. Η κανονιστική φυσιογνωμία της οδηγίας για την αναγνώριση (2011/95/ΕΕ) και η εφαρμογή της σε ευάλωτες ομάδες	166
Β. Η μεταφορά της οδηγίας για την αναγνώριση από το ελληνικό δίκαιο	168
Γ. Η σύνδεση της ευαλωτότητας με τους λόγους δίωξης και τον κίνδυνο σοβαρής βλάβης	172
<i>α. Εμπορία ανθρώπων.....</i>	<i>173</i>
<i>β. Ένταξη στην κοινότητα ΛΟΑΤΙ.....</i>	<i>174</i>
<i>γ. Ένταξη σε μειονότητα</i>	<i>175</i>
<i>δ. Θέματα σωματικής και ψυχικής υγείας</i>	<i>176</i>
<i>ε. Κίνδυνος σοβαρής βλάβης εξαιτίας της ένταξης σε ευάλωτη ομάδα.....</i>	<i>177</i>
<i>Συμπεράσματα.....</i>	<i>178</i>
4. Οι ειδικές διαδικαστικές εγγυήσεις κατά τη χορήγηση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας	178
Α. Η συμβολή της οδηγίας για τις διαδικασίες (2013/32/ΕΕ) όσον αφορά την ευαλωτότητα	178
<i>α. Η πρόβλεψη ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων κατά τη συνέντευξη</i>	<i>182</i>
<i>β. Οι ρυθμίσεις για τους ανήλικους.....</i>	<i>184</i>
Β. Οι λύσεις του ελληνικού δικαίου για τις ειδικές διαδικαστικές εγγυήσεις	186
<i>α. Επισκόπηση αποφάσεων επί αιτήσεων ασύλου σε πρώτο και δεύτερο βαθμό</i>	<i>187</i>
<i>β. Οι προστατευτικές ρυθμίσεις για τους χρήζοντες ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων</i>	<i>189</i>
<i>γ. Η διαδικασία διαπίστωσης της ανηλικότητας.....</i>	<i>191</i>

Γ. Η ταχύρρυθμη και συνοριακή διαδικασία εξέτασης του αιτήματος ασύλου ευάλωτων ομάδων.....	195
5. Η υποδοχή των ευάλωτων αιτούντων.....	198
A. Η αντιμετώπιση της ευαλωτότητας στο πλαίσιο της οδηγίας για την υποδοχή (2013/33/ΕΕ).....	198
<i>α. Οι υλικές συνθήκες υποδοχής για τις ευάλωτες ομάδες.....</i>	<i>201</i>
<i>β. Οι ρυθμίσεις για την υποδοχή των ανηλίκων.....</i>	<i>204</i>
<i>γ. Η διοικητική κράτηση των αιτούντων.....</i>	<i>206</i>
B. Οι ρυθμίσεις του ελληνικού δικαίου σχετικά με την υποδοχή των ευάλωτων ομάδων.....	211
<i>α. Ο εντοπισμός των ευάλωτων προσώπων σύμφωνα με το ελληνικό δίκαιο.....</i>	<i>212</i>
<i>β. Οι δυσχέρειες κατά την εφαρμογή του μηχανισμού εντοπισμού των ευάλωτων αιτούντων.....</i>	<i>216</i>
<i>γ. Οι εγγυήσεις κατά την υποδοχή των ευάλωτων αιτούντων.....</i>	<i>220</i>
<i>γ.α. Οι ειδικές διατάξεις για την υποδοχή των ευάλωτων προσώπων.....</i>	<i>221</i>
<i>γ.β. Γεωγραφικός περιορισμός αιτούντων άσυλο στα νησιά του Αιγαίου.....</i>	<i>224</i>
<i>δ. Οι ρυθμίσεις του ελληνικού δικαίου για την προστασία των ανηλίκων αιτούντων άσυλο.....</i>	<i>227</i>
<i>δ.α. Η προστατευτική φύλαξη ανηλίκων.....</i>	<i>230</i>
<i>δ.β. Ο θεσμός της επιτροπείας.....</i>	<i>233</i>
<i>ε. Οι εθνικές ρυθμίσεις για τη διοικητική κράτηση των ευάλωτων αιτούντων διεθνή προστασία.....</i>	<i>239</i>
<i>στ. Αποτίμηση των ελληνικών λύσεων για την υποδοχή.....</i>	<i>244</i>
6. Ο Κανονισμός «Δουβλίνο ΙΙΙ».....	245
A. Η διατήρηση της οικογενειακής ενότητας.....	247
B. Ρυθμίσεις για τα παιδιά.....	249
Δ. Ρήτρα διακριτικής ευχέρειας.....	252
E. Οι αδυναμίες στο σχεδιασμό και την εφαρμογή του Κανονισμού.....	254
7. Η επιρροή του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ στην ερμηνεία των ενωσιακών διατάξεων για τις ευάλωτες ομάδες.....	261
A. Μεταφορά αιτούντων και δικαιούχων διεθνούς προστασίας σε άλλο Κράτος μέλος.....	263
B. Αναγνώριση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας.....	269
Γ. Περιορισμός ή ανάκληση των συνθηκών υποδοχής.....	271
Δ. Έλεγχος αξιοπιστίας των δηλώσεων αιτούντα άσυλο για το γενετήσιο προσανατολισμό.....	272
E. Αποτίμηση της συμβολής του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων για την ερμηνεία ευαλωτότητας.....	277
8. Ειδικότερα θέματα για την προστασία της ευαλωτότητας.....	279
A. Οι δράσεις των Κέντρων Κοινότητας για τη συνδρομή των ευάλωτων ομάδων.....	279
B. Η μεταχείριση των ευάλωτων ομάδων κατά την επιστροφή.....	282
<i>α. Εγγυήσεις για τους ευάλωτους αλλοδαπούς.....</i>	<i>283</i>
<i>β. Περιπτώσεις αναβολής εκτέλεσης της απόφασης απομάκρυνσης.....</i>	<i>285</i>
<i>γ. Διοικητική κράτηση ευάλωτων αλλοδαπών για την εκτέλεση απόφασης απομάκρυνσης.....</i>	<i>288</i>
Γ. Η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των ευάλωτων ομάδων.....	291
<i>α. Οδηγίες του ΚΕΣΑ και προστασία προσωπικών δεδομένων.....</i>	<i>292</i>
<i>β. Κανονισμοί ΚΕΣΑ και προστασία προσωπικών δεδομένων.....</i>	<i>293</i>

<i>γ. Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Προσωπικών Δεδομένων και μέτρα εφαρμογής στην ελληνική έννομη τάξη</i>	298
Συμπεράσματα δεύτερου μέρους	303
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ	306
ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΟΡΓΑΝΩΝ	313
Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.....	313
Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των ΑμεΑ	316
Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού	316
Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης	316
Δικαστήρια Κρατών-μελών της ΕΕ.....	317
Ελληνικά Δικαστήρια.....	320
Αποφάσεις Περιφερειακών Γραφείων Ασύλου και Επιτροπών Προσφυγών	321
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	322

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Σκοπός της έρευνας

Αντικείμενο της παρούσας διδακτορικής διατριβής αποτελεί η ανάλυση της έννοιας της ευαλωτότητας, στο πλαίσιο του δικαίου διεθνούς προστασίας. Πρέπει, ευθύς εξ αρχής, να λεχθεί ότι ο ορισμός της ευαλωτότητας και των ευάλωτων ομάδων ποικίλλει, ενώ οι προστατευτικές διατάξεις υπέρ των ευάλωτων ατόμων είναι αποσπασματικές και κατακερματισμένες στη νομοθεσία διαφορετικών κλάδων δικαίου. Παρότι πληθώρα νομοθετικών κειμένων επιδιώκουν να προστατεύσουν τα δικαιώματα των ευάλωτων προσώπων, εν τοις πράγμασι παρατηρούνται σημαντικές ελλείψεις στην αποτελεσματική τους προστασία, ιδίως κατά την πρόσβαση στο άσυλο. Η παρούσα διατριβή επιδιώκει, κατά πρώτο λόγο, την καταγραφή των νομικών λύσεων που εφαρμόζονται για τη ρύθμιση της νομικής κατάστασης των ευάλωτων προσώπων, που χρήζουν διεθνούς προστασίας. Περαιτέρω, σκοπός της διατριβής είναι η μεν συστηματοποίηση των μέσων προστασίας που προβλέπονται από τη διεθνή, ενωσιακή και εθνική έννομη τάξη, η δε διατύπωση προτάσεων *de lege ferenda* για την ουσιαστική απόλαυση των δικαιωμάτων των ευάλωτων ομάδων.

Στη συνέχεια και για λόγους κατανόησης, θα επιχειρηθεί μία πρώτη προσέγγιση της ευαλωτότητας. Οι παρατηρήσεις που διατυπώνονται δεν είναι κατ' ανάγκη δεσμευτικές για την ανάλυση που ακολουθεί. Αποτελούν μία υπόθεση εργασίας, υποκείμενη στον έλεγχο των στοιχείων που θα εκτεθούν στη συνέχεια. Τέλος, παρουσιάζεται η διάρθρωση της έρευνας και οι θεματικές που θα αναλυθούν, στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής.

2. Μία πρώτη προσέγγιση της έννοιας της ευαλωτότητας

Ο χαρακτηρισμός ενός ατόμου ή ενός πληθυσμού ως ευάλωτου δεν αποτελεί αντικειμενική, εγγενή ή συνεχή συνθήκη. Η ευαλωτότητα ενδέχεται να οφείλεται σε συστημικούς παράγοντες, όπως το γεωπολιτικό περιβάλλον, η μεταναστευτική πολιτική, οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν συγκεκριμένες ομάδες (λ.χ. οι αιτούντες άσυλο, οι Ρομά και οι παράτυποι μετανάστες) στην πρόσβαση σε βασικά αγαθά, όπως η στέγαση, η εργασία, η εκπαίδευση και η δικαιοσύνη, καθώς και τα νομικά, διοικητικά ή οικονομικά εμπόδια πρόσβασης σε υπηρεσίες. Με βάση τα παραπάνω, ένα πρόσωπο που ανήκει σε ευάλωτη ομάδα εκτίθεται σε μεγαλύτερο κίνδυνο διακριτικής μεταχείρισης. Ειδικότερα, όσον αφορά τους αιτούντες άσυλο, η ευαλωτότητα συνδέεται και με το αίσθημα αβεβαιότητας, εξαιτίας της χρονοβόρας διαδικασίας εξέτασης των αιτημάτων ασύλου, του κινδύνου επαναπροώθησης στη χώρα προέλευσης, της σύλληψης για παράνομη είσοδο στη χώρα υποδοχής και της διοικητικής κράτησης¹.

Ωστόσο, για την αξιολόγηση της ευαλωτότητας, απαιτείται η συνεκτίμηση της υποκειμενικής της φύσης. Συγκεκριμένα, δύο άτομα, που βιώνουν την ίδια κατάσταση, δεν αντιμετωπίζουν αναγκαστικά τα ίδια προσκόμματα. Επομένως, ένα πρόσωπο δεν είναι εξίσου

¹ *European Network to reduce vulnerabilities in health*, Concept of vulnerabilities, 2017, <https://mdmeuroblog.wordpress.com/about/vulnerabilities>.

ευάλωτο με ένα άλλο, όταν εκτίθενται στις ίδιες συνθήκες². Επιπλέον, η ευαλωτότητα ενδέχεται να αποτελεί μια προσωρινή και μεταβαλλόμενη κατάσταση, που ανταποκρίνεται σε συγκεκριμένες συνθήκες και δεν συνιστά ένα μόνιμο καθεστώς. Στη πραγματικότητα, κάθε πρόσωπο μπορεί να χαρακτηριστεί ευάλωτο, σε μια δεδομένη στιγμή της ζωής του. Ατομικοί παράγοντες που καθιστούν το πρόσωπο ευάλωτο αποτελούν η ηλικία, η έλλειψη εκπαίδευσης, τα ψυχοσωματικά προβλήματα, η απώλεια του ελέγχου της πορείας της ζωής, ως αποτέλεσμα του εκτοπισμού, καθώς και το συναίσθημα απώλειας της αυτονομίας³.

Υπ' αυτό το πρίσμα, μπορεί να συντρέχουν στο ίδιο πρόσωπο, παράλληλα, τόσο προσωπικοί, όσο και συστημικοί παράγοντες ευαλωτότητας. Πράγματι, ορισμένες κοινωνικές ομάδες θεωρούνται ευάλωτες, καθότι διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο να υποστούν βία ή κακομεταχείριση. Ωστόσο, ο αντίκτυπος του κινδύνου αυτού στο κάθε άτομο συνδέεται με την προσωπική του κατάσταση⁴. Επιπλέον, οι παράγοντες που καθιστούν ένα πρόσωπο ευάλωτο, άλλοτε συνδέονται με εγγενή χαρακτηριστικά, όπως το φύλο, η ηλικία, η φυλή, η υγεία και η προσωπική ιστορία του κάθε προσώπου, ενώ άλλοτε είναι μεταβαλλόμενοι και ανατρέπονται, μέσω της πρόσβασης του προσώπου σε κοινωνικές παροχές (όπως η εκπαίδευση, η κοινωνική υποστήριξη, το εισόδημα, η εργασία και η ενσωμάτωση)⁵.

Με βάση τα παραπάνω, η ευαλωτότητα αποτελεί μοναδική ή συλλογική κατάσταση και η αναγνώρισή της συνδέεται με το σεβασμό της αυτονομίας και την ισότητα των ευκαιριών⁶. Υπ' αυτό το πρίσμα, η ευαλωτότητα των προσώπων ή των ομάδων συνδέεται με τον αυξημένο κίνδυνο ένδειας και διακριτικής μεταχείρισης που διατρέχουν, σε σχέση με το γενικό πληθυσμό. Ειδικότερα, η ευαλωτότητα συνδέεται με τη μειωμένη ικανότητα ενός ατόμου ή μιας ομάδας να προβλέπει, να αντιμετωπίζει ή να αντιστέκεται στις συνθήκες που οδηγούν στην στέρηση της απόλαυσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων και στον κοινωνικό αποκλεισμό. Συνεπώς, αποδίδεται σε άτομα που εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την κρατική στήριξη για την προάσπιση των ελευθεριών τους. Εκτός από τις υλικές στερήσεις, η ευαλωτότητα συνδέεται με την προκατάληψη, το στιγματισμό και την αρνητική στάση της κοινωνίας απέναντι σε συγκεκριμένες ομάδες. Αυτό σημαίνει πως ορισμένες ομάδες, όπως οι εθνοτικές μειονότητες, οι εκτοπισμένοι πληθυσμοί, τα άτομα με αναπηρίες και οι ανιθαγενείς ενδέχεται να αντιμετωπίσουν δυσκολίες, κατά την ενάσκηση των δικαιωμάτων τους, που προκαλούν τον περαιτέρω κοινωνικό τους αποκλεισμό⁷.

² M. Chesnay / B. A. Anderson, *Caring for the Vulnerable: Perspectives in Nursing Theory, Practice and Research*, 2008, σελ. 489.

³ A. Timmer, *A quiet Revolution: Vulnerability in the European Court of Human Rights* σε M.A.Fineman/A. Grear (επιμ.), *Vulnerability: Reflections on a New Ethical Foundation for Law and Politics*, 2013, σελ. 147-170.

⁴ *European Network to reduce vulnerabilities in health*, Concept of vulnerabilities, ο.π.

⁵ K. Stronks/ H.D. van de Mheen/ C.W.N. Looman / J.P. Mackenbach, *Behavioural and structural factors in the explanation of socio-economic inequalities in health: an empirical analysis*, *Sociology of health & illness*, τόμος 18, τεύχος 5, 1996, σελ. 653-674, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/1467-9566.ep10934524>.

⁶ T. Morochovic, *The Weight of Vulnerability: A Comparative Analysis of the Significance of Particular Vulnerability Attributes under ECHR Jurisprudence in Situations of Extreme Vulnerability concerning Migrants*, *Exeter Law Review*, τεύχος 44, 2017, σελ. 85-105.

⁷ *ΕΛΙΑΜΕΠ*, Παρακολουθώντας και Αξιολογώντας τα Μέτρα για την Ένταξη των Ευάλωτων Ομάδων Μεταναστών, Φεβρουάριος 2015, σελ 11, http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2015/03/ASSESSNatl.Report.Phase2_FINAL_Greek.pdf.

Παράλληλα, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η ευαλωτότητα χρησιμοποιείται ως όρος διεθνώς, στη θεωρία και την πράξη πολλών κλάδων του δικαίου, όπως το ποινικό, το ιδιωτικό διεθνές και το διοικητικό δίκαιο⁸.

Ενδεικτικά, πληθώρα ενωσιακών οδηγιών ποινικού δικαίου αναφέρονται στις ιδιαίτερες ανάγκες των ευάλωτων υπόπτων, κατηγορούμενων και καταζητούμενων⁹. Συγκεκριμένα, προκειμένου να διασφαλίζεται ο δίκαιος χαρακτήρας της ποινικής διαδικασίας, είναι αναγκαίο να λαμβάνεται ιδιαίτερη πρόνοια για τους ευάλωτους υπόπτους και κατηγορούμενους, που δεν δύνανται να κατανοήσουν ή να παρακολουθήσουν το περιεχόμενο ή το νόημα της διαδικασίας, εξαιτίας της ηλικίας και της ψυχικής ή σωματικής τους κατάστασης¹⁰. Αντίστοιχα, αναγνωρίζεται η ιδιαίτερως ευάλωτη θέση των παιδιών, όταν στερούνται της ελευθερίας τους¹¹. Επίσης, προωθείται η προστασία των θυμάτων, ιδίως οργανωμένου εγκλήματος, έμφυλης βίας και των ατόμων με αναπηρίες, εξαιτίας της σχέσης ή της εξάρτησής τους από το δράστη¹².

Επιπλέον, το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο αναγνωρίζει την ευάλωτη θέση συγκεκριμένων ομάδων (παρότι δεν γίνεται πάντοτε ρητή αναφορά σε ευάλωτα πρόσωπα), η οποία συνεπάγεται την αυξημένη προστασία τους, για την απόλαυση δικαιωμάτων, τόσο στο πεδίο των συμβατικών ενοχών, όσο και του οικογενειακού διεθνούς δικαίου.

Συγκεκριμένα, η προστασία του ασθενούς μέρους επιβάλλει τον περιορισμό της αρχής της αυτονομίας των μερών να επιλέξουν το εφαρμοστέο δίκαιο και τη διεθνή δικαιοδοσία, όταν η σύμβαση έχει στοιχεία αλλοδαπότητας¹³. Στον Κανονισμό 593/2003 («Ρώμη Ι»), ο καταναλωτής και ο εργαζόμενος αποτελούν ομάδες προσώπων που χρήζουν ειδικής προστασίας¹⁴. Αντίστοιχα, και ο Κανονισμός 1215/2012 («Βρυξέλλες Ι») επιδιώκει την προστασία αυτών των ομάδων, προβλέποντας την περιορισμένη αυτονομία των μερών να καθορίσουν το αρμόδιο δικαστήριο¹⁵. Οι παραπάνω ρυθμίσεις επιτρέπουν τη διατήρηση της αυτονομίας της βούλησης των μερών, εφόσον δεν αποβαίνει εις βάρος του ασθενούς μέρους, στο πλαίσιο μίας συγκεκριμένης

⁸ Βλ. ειδικότερα για το Κοινό Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασύλου και την ευαλωτότητα στο δεύτερο μέρος της παρούσας διατριβής.

⁹ Ενδεικτικά βλ. άρθρο 9 της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/1919 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Οκτωβρίου 2016 σχετικά με τη δικαστική αρωγή για υπόπτους και κατηγορούμενους στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών και για καταζητούμενους σε διαδικασίες εκτέλεσης του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης.

¹⁰ Συμβούλιο της ΕΕ, Ψήφισμα της 30ής Νοεμβρίου 2009 για έναν οδικό χάρτη για την ενίσχυση των δικονομικών δικαιωμάτων των υπόπτων ή κατηγορούμενων σε ποινικές διαδικασίες, υπ. αρ. 2009/C 295/01, 2009.

¹¹ Αιτιολογικές σκέψεις 11, 25, 45, 48 προοιμίου και άρθρο 2 της Οδηγίας 2016/800 σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών.

¹² Άρθρο 22 παρ. 3 Οδηγίας 2012/29/ΕΕ για την θέσπιση ελάχιστων προτύπων σχετικά με τα δικαιώματα, την υποστήριξη και την προστασία θυμάτων της εγκληματικότητας: «Στο πλαίσιο της ατομικής αξιολόγησης τα Κράτη μέλη μεριμνούν ώστε να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στα θύματα [...] τα οποία είναι ιδιαίτερα ευάλωτα λόγω της σχέσης τους με τον δράστη ή της εξάρτησής τους από αυτόν, ιδίως τα θύματα τρομοκρατίας, οργανωμένου εγκλήματος, εμπορίας ανθρώπων, βίας λόγω φύλου, βίας στο πλαίσιο στενής σχέσης, σεξουαλικής βίας ή εκμετάλλευσης ή εγκλήματος μίσους και στα θύματα με αναπηρίες».

¹³ Χρ. Τσούκα, Η προστασία του ασθενούς μέρους στο πλαίσιο του Κανονισμού 593/2008 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (Ρώμη Ι), 2010, <https://www.hiifl.gr/wp-content/uploads/Tsouca-Final.pdf>.

¹⁴ Ο Κανονισμός «Ρώμη Ι» εισάγει ειδικές ρυθμίσεις για τις συμβάσεις μεταφοράς επιβατών (άρθρο 5), καταναλωτών (άρθρο 6), ασφάλισης (άρθρο 7) και εργασίας (άρθρο 8).

¹⁵ Ο Κανονισμός «Βρυξέλλες Ι» προβλέπει ενοχότερους κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας στις συμβάσεις ασφάλισης (άρθρο 10-16), καταναλωτών (άρθρο 17-19) και εργασίας (άρθρο 20-23).

κατηγορίας συμβατικών ενοχών. Ειδικότερα, οι συγκεκριμένες ομάδες χρήζουν αυξημένης προστασίας από το νομοθέτη, εξαιτίας του κινδύνου εκμετάλλευσής τους από το αντισυμβαλλόμενο μέρος. Αυτό συμβαίνει αφενός λόγω της μεγαλύτερης διαπραγματευτικής του δύναμης, αφετέρου δεδομένης της δυσανάλογης πρόσβασης του ασθενούς μέρους σε επαρκείς πληροφορίες για το εφαρμοστέο δίκαιο και τη διεθνή δικαιοδοσία. Παράλληλα, η ευάλωτη θέση συνδέεται με την οικονομική εξάρτηση του ασθενούς μέρους από τον αντισυμβαλλόμενο, λ.χ. ο εργαζόμενος ενδέχεται να συμφωνήσει στην εφαρμογή αλλοδαπού δικαίου ή forum, παρότι αντίκειται στα συμφέροντά του, με σκοπό να συνάψει τη σύμβαση εργασίας και να ικανοποιήσει τις βιοτικές του ανάγκες¹⁶.

Αντίστοιχα, η Συνδιάσκεψη της Χάγης για το Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, διεθνής οργανισμός, έχει υιοθετήσει τρεις σημαντικές Συμβάσεις για την προστασία ευάλωτων προσώπων, με αντικείμενο, ακριβώς, τη ρύθμιση σχέσεων, με στοιχεία αλλοδαπότητας. Η πρώτη αφορά τη ρύθμιση των αστικών θεμάτων της διεθνούς απαγωγής παιδιών¹⁷, η δεύτερη την προστασία των παιδιών σε θέματα γονικής μέριμνας¹⁸ και η τρίτη την προστασία ενηλίκων¹⁹, οι οποίοι δεν είναι σε θέση να προασπίζουν τα συμφέροντά τους, λόγω αναπηρίας ή ανεπάρκειας των προσωπικών τους ικανοτήτων²⁰.

¹⁶ G. Ruhl, The Protection of Weaker Parties in the Private International Law of the European Union, *Journal of Private International Law*, τεύχος 10, 2014, σελ. 335-358.

¹⁷ Η Σύμβαση της Χάγης της 25ης Οκτωβρίου 1980 για τα αστικά θέματα της διεθνούς απαγωγής παιδιών κυρώθηκε με το ν. 2102/1992.

Βλ. ειδικότερα σε E. Perez - Vera, Explanatory Report on the 1980 Hague Child Abduction Convention, 1982, *Hague Convention on Private International Law*, A statistical analysis of applications made in 2015 under the Hague Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction, Global report, 2017, <https://assets.hcch.net/docs/d0b285f1-5f59-41a6-ad83-8b5cf7a784ce.pdf> και X. Παμπούκης, *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, 2020, σελ. 584-587.

¹⁸ Η Σύμβαση της Χάγης της 19^{ης} Οκτωβρίου 1996 για τη διεθνή δικαιοδοσία, το εφαρμοστέο δίκαιο, την αναγνώριση, την εκτέλεση και τη συνεργασία ως προς τη γονική ευθύνη και τα μέτρα προστασίας των παιδιών κυρώθηκε με το ν. 4020/2011.

Βλ. αναλυτικά για το περιεχόμενο της Σύμβασης N. Lowe/ M. Nicholls QC, The 1996 Hague Convention on the Protection of Children, 2012, *European Parliament Research Service*, Protection of Vulnerable Adults - European Added Value Assessment, Σεπτέμβριος 2016, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/581388/EPRS_STU\(2016\)581388_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/581388/EPRS_STU(2016)581388_EN.pdf), H. Van Loon, Protecting Children across Borders: the Interaction between the CRC and the Hague Children's Conventions, σε H. T. Liefwaard/ J. Sloth-Nielsen (επιμ.), *The United Nations Convention on the Rights of the Child - Taking Stock after 25 Years and Looking Ahead*, 2017, σελ. 31-46 και X. Παμπούκης, *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, 2020, σελ. 574-578.

¹⁹ Η Σύμβαση της Χάγης της 13^{ης} Ιανουαρίου 2000 για τη Διεθνή Προστασία Ενηλίκων δεν έχει κυρωθεί από την Ελλάδα.

Βλ. σχετικά με τις ρυθμίσεις της Σύμβασης H. Baker/ M. Groff, The impact of the Hague Conventions on European family law, σε J. M. Scherpe (επιμ.), *European Family Law*, τόμος 1, 2016, σελ. 143-208, P. Lagarde, Εισηγητική έκθεση - Σύμβαση της 13ης Ιανουαρίου 2000 για τη διεθνή προστασία των ενηλίκων, 2017, K. Karjalainen, Fragility Of Cross-Border Adult Protection: The Difficult Interplay Of Private International Law With Substantive Law σε A. Bonomi/ G. P. Romano (επιμ.), *Yearbook of Private International Law - 2018/2019*, τεύχος 20, 2018, σελ. 439-465 και E. Μουσταίρα, Διεθνής προστασία ενηλίκων με μειωμένη νοητική επάρκεια: Η σύμβαση της Χάγης του 2000, σε A. Κουτσουράδη/Κ. Σολδάτου/Μ. Μαλλιώραη/Ι. Καρακώστα (επιμ.), *Ψυχιατρική και Δίκαιο*, τόμος III, Μειωμένη νοητική επάρκεια, 2008, σελ. 29-42.

²⁰ Σημειώνεται πως, σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 1 περ. η της Σύμβασης της Χάγης για τη διεθνή προστασία των ενηλίκων, εξαιρούνται του πεδίου εφαρμογής της οι αποφάσεις για το δικαίωμα ασύλου και για ζητήματα μετανάστευσης.

Στο πεδίο του δικαίου καταστάσεως αλλοδαπών, η έννοια της ευαλωτότητας εντοπίζεται τόσο στο μεταναστευτικό²¹, όσο και στο προσφυγικό δίκαιο. Βέβαια, η ευαλωτότητα έχει μικρότερη σημασία στο μεταναστευτικό δίκαιο, διότι οι αλλοδαποί μετακινούνται υπό ομαλότερες συνθήκες, συγκριτικά με τους πρόσφυγες, οι οποίοι εξαναγκάζονται να εγκαταλείψουν τη χώρα προέλευσης, σε έκρυθμες συνθήκες. Αρχικά, η ευαλωτότητα αναφέρεται στη νομολογία των δικαστηρίων, κατά τον έλεγχο παραβίασης των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται σε διεθνείς Συμβάσεις. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) προσεγγίζει την ευαλωτότητα ως χαρακτηριστικό κάθε αιτούντα άσυλο, αξιολογώντας ότι τα συγκεκριμένα πρόσωπα ανήκουν σε μία ομάδα πληθυσμού «*ιδιαίτερα μειονεκτούσα και ευάλωτη, που έχει ανάγκη ιδιαίτερης προστασίας*»²². Αντίστοιχα, η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ αναφέρεται στην ευάλωτη κατάσταση των προσώπων που εκτοπίζονται μαζικά, «*συμπεριλαμβανομένων των γυναικών, των παιδιών, ιδίως όσων δεν συνοδεύονται ή χωρίζονται από τις οικογένειές τους, των μελών εθνοτικών και θρησκευτικών μειονοτήτων, των θυμάτων βίας, των ηλικιωμένων, των ΑμεΑ, των προσώπων που υφίστανται διακρίσεις, των αυτοχθόνων και των θυμάτων εκμετάλλευση, στο πλαίσιο της παράνομης διακίνησης μεταναστών*»²³.

Παράλληλα, η ενωσιακή νομοθεσία φαίνεται να υιοθετεί μία διαφορετική προσέγγιση, στο πλαίσιο του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου (ΚΕΣΑ). Ειδικότερα, η ευαλωτότητα δεν αναγνωρίζεται a priori σε κάθε αιτούντα άσυλο, αλλά σε συγκεκριμένες κατηγορίες αιτούντων και δικαιούχων διεθνούς προστασίας. Αυτή η επιλογή διασφαλίζει ότι συγκεκριμένες κατηγορίες προσώπων, όπως οι ασυνόδευτοι ανήλικοι και τα θύματα βασανιστηρίων απολαμβάνουν, σε κάθε περίπτωση, ειδικής μεταχείρισης και προστασίας από τις εθνικές αρχές κατά την υποδοχή και διαδικασία εξέτασης του αιτήματος ασύλου. Επιπλέον, η ευαλωτότητα αποτελεί παράγοντα που εξετάζεται κατά την εφαρμογή του Κανονισμού «Δουβλίνο III», αναφορικά με τα εξαρτώμενα πρόσωπα και την εφαρμογή της ρήτρας διακριτικής ευχέρειας²⁴.

Οι παραπάνω προβληματισμοί για την ερμηνεία της ευαλωτότητας καθιστούν αναγκαία την εξέτασή της, από τη σκοπιά διαφορετικών νομοθετικών κειμένων, ώστε να διασαφηνιστεί το περιεχόμενο του όρου, τα δικαιώματα των ευάλωτων ομάδων, το νομικό καθεστώς και οι ειδικές προβλέψεις των διεθνών, ενωσιακών και ελληνικών νομοθετημάτων για τη προστασία τους.

3. Διάρθρωση της έρευνας

Το **πρώτο μέρος** της διατριβής αναφέρεται στα «εργαλεία» του διεθνούς δικαίου για την προστασία των ευάλωτων προσώπων. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να διευκρινισθεί ότι η ανάλυση δεν περιορίζεται σε νομοθετικά κείμενα και δικαστικές αποφάσεις που εφαρμόζονται αποκλειστικά στους αιτούντες και τους δικαιούχους διεθνούς προστασίας, καθότι η προστασία

²¹ Για παράδειγμα, η ευαλωτότητα του πολίτη τρίτης χώρας συνεκτιμάται κατά την εκτέλεση απόφασης επιστροφής, στο πλαίσιο της Οδηγίας 2008/115/ΕΚ και του νόμου 3907/2011, ενώ ο Κώδικας Μετανάστευσης (ν. 4251/2014) προβλέπει την έκδοση άδεια διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους σε ευάλωτες ομάδες, όπως τα θύματα εμπορίας ή ενδοοικογενειακής βίας.

²² ΕΔΔΑ, Μ.Σ.Σ. κατά Βελγίου και Ελλάδας, αρ. προσφ. 30696/09, 21.01.2011.

²³ UN General Assembly, New York Declaration for Refugees and Migrants, υπ. αρ. A/RES/71/1, 3.10.2016.

²⁴ Βλ. EASO, Vulnerability in the context of applications for international protection, 2021.

των θεμελιωδών δικαιωμάτων αφορά κάθε πρόσωπο, ανεξαρτήτως ιθαγένειας. Ωστόσο, αναγνωρίζεται πως ορισμένες ομάδες είναι περισσότερο ευάλωτες σε παραβάσεις των θεμελιωδών τους ελευθεριών, ως εκ τούτου απαιτείται η λήψη θετικών μέτρων από τα Κράτη για την αποτελεσματική τους προστασία. Σημειώνεται πως η εξέταση της ευαλωτότητας στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου προηγείται ιστορικά της σχετικής ανάλυσης στο πεδίο του δικαίου διεθνούς προστασίας, όπως αυτό έχει διαμορφωθεί στο πεδίο της ΕΕ. Και τούτο διότι το διεθνές δίκαιο προηγείται χρονολογικά στην αντιμετώπιση του ζητήματος της ευαλωτότητας, συνιστώντας πηγή έμπνευσης του ενωσιακού πλαισίου για την ευαλωτότητα.

Στο πρώτο κεφάλαιο, αναλύεται η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), η οποία προσεγγίζει την ευαλωτότητα, βάσει των ατομικών χαρακτηριστικών των προσφευγόντων και των κοινωνικών συνθηκών. Και τούτο, διότι η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) αποτελεί γενικό κείμενο για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με αποτέλεσμα η ευαλωτότητα να αξιοποιείται από το ΕΔΔΑ για την προσήκουσα ερμηνεία της Σύμβασης και την αποτελεσματική προστασία ορισμένων προσώπων και ομάδων.

Στη συνέχεια, στο πλαίσιο του δευτέρου κεφαλαίου, εξετάζεται η ευαλωτότητα με βάση τα κριτήρια που υιοθετούν οι διεθνείς οργανισμοί και οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, κατά την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας. Αυτή η ερμηνεία της ευαλωτότητας αντικατοπτρίζει καλύτερα τις ανάγκες των εκτοπισμένων πληθυσμών, με αποτέλεσμα οι γνωμοδοτήσεις και οι εκθέσεις διεθνών οργανισμών να αξιοποιούνται ενίοτε από το ΕΔΔΑ και το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ), για τη θεμελίωση των πραγματικών περιστατικών μίας υπόθεσης.

Η ανάλυση της νομολογίας του ΕΔΔΑ και των κριτηρίων των διεθνών οργανισμών για τη διαπίστωση της ευαλωτότητας, επιτρέπουν μία πρώτη καταγραφή των ευάλωτων ομάδων στο διεθνές δίκαιο. Επιπλέον, δεδομένης της συνδυαστικής εφαρμογής πληθώρας διεθνών κειμένων, τα επόμενα τέσσερα κεφάλαια παρουσιάζουν ειδικότερες νομοθετικές ρυθμίσεις του διεθνούς και ενωσιακού δικαίου για την προστασία ορισμένων εξ αυτών των ευάλωτων ομάδων. Συγκεκριμένα, γίνεται αναφορά σε διεθνείς Συμβάσεις του ΟΗΕ, του Συμβουλίου της Ευρώπης και σε ενωσιακές οδηγίες που προστατεύουν τα δικαιώματα των ανιθαγενών, των παιδιών, των θυμάτων έμφυλης βίας και των ατόμων με αναπηρία. Η ανάλυση του διεθνούς νομικού πλαισίου δεν είναι πάντως χρήσιμη μόνον προκειμένου να καταγραφούν οι υφιστάμενες διεθνείς λύσεις, που έχουν ως αντικείμενο την προστασία ορισμένων ευάλωτων ομάδων. Εκτός αυτού, η σχετική αναφορά συμβάλλει στην εννοιολογική οριοθέτηση της ευαλωτότητας. Μένει να διαπιστωθεί, κατά πόσο η αντίληψη περί ευαλωτότητας, όπως αυτή διαμορφώνεται στο διεθνές δίκαιο, υιοθετείται από τις εθνικές έννομες τάξεις αλλά και το δικαιοσύστημα της Ε.Ε.

Οι λύσεις του ενωσιακού αλλά και ειδικότερα του ελληνικού δικαίου, ενωσιακής ή μη προέλευσης, θα εξετασθούν στο πλαίσιο του **δευτέρου μέρους**. Και τούτο διότι η ρύθμιση των θεμάτων του δικαίου αλλοδαπών εναπόκειται στα Κράτη²⁵, υπό τον έλεγχο ιεραρχικά υπέρτερων αρχών και κανόνων του διεθνούς δικαίου. Παρατηρείται δε ότι η ενωσιακή νομοθεσία υιοθετεί

²⁵ *International Commission of Jurists*, Μετανάστευση και Διεθνές Δίκαιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, 2014, σελ. 38.

διαφορετική προσέγγιση της ευαλωτότητας, θεωρώντας συγκεκριμένες μόνο κατηγορίες αιτούντων άσυλο ως ευάλωτες.

Στα πρώτα έξι κεφάλαια εξετάζονται οι περιπτώσεις που η ευαλωτότητα επιφέρει την ειδική μεταχείριση ορισμένων ομάδων, κατά την αναγνώριση, την υποδοχή, τη διαδικασία εξέτασης του αιτήματος ασύλου και τον καθορισμό του υπεύθυνου Κράτους μέλους. Συγκεκριμένα, αναλύεται η αντιμετώπιση των ευάλωτων ομάδων στα νομοθετήματα του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου και στην ελληνική νομοθεσία. Η χωριστή αναφορά των ενωσιακών και ελληνικών λύσεων για τα προαναφερθέντα ζητήματα είναι απόρροια του γεγονότος ότι, παρά την επιχειρούμενη ενοποίηση του δικαίου της διεθνούς προστασίας, ο νομοθέτης των Κρατών μελών διατηρεί περιθώρια διαφοροποίησης των εθνικών κανόνων. Δεν αποκλείεται δε οι σχετικές αποκλίσεις να μην στερούνται σημασίας ως προς την προστασία των ευάλωτων ομάδων.

Στο έβδομο κεφάλαιο, παρουσιάζεται η επιρροή του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ στις νομολογιακές λύσεις που διατυπώνονται από το ΔΕΕ, κατά την ερμηνεία του ΚΕΣΑ. Τέλος, το όγδοο κεφάλαιο αναλύει ειδικότερα θέματα που αφορούν τις ευάλωτες ομάδες, όπως οι δράσεις των Κέντρων Κοινότητας, η μεταχείριση των ευάλωτων προσώπων, κατά την επιστροφή στη χώρα καταγωγής ή συνήθους διαμονής, σε περίπτωση απόρριψης του αιτήματος ασύλου και η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ: ΤΑ «ΕΡΓΑΛΕΙΑ» ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΥΑΛΩΤΩΝ ΟΜΑΔΩΝ

Το πρώτο μέρος της διατριβής εξετάζει την έννοια της ευαλωτότητας, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο. Η ευαλωτότητα δεν θεμελιώνει άνευ άλλου τινός την παραβίαση των διατάξεων της ΕΣΔΑ, ωστόσο αποτελεί σημαντικό μεθοδολογικό εργαλείο για την ερμηνεία των υποχρεώσεων των Κρατών. Στο πλαίσιο του πρώτου κεφαλαίου αναλύονται οι ευάλωτες ομάδες, σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ. Παρότι οι διατάξεις της ΕΣΔΑ δεν κάνουν λόγο για ευάλωτες ομάδες, η νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου αναφέρεται συχνά στην ευαλωτότητα προσώπων και ομάδων, κατά τη διερεύνηση της παραβίασης των άρθρων της Σύμβασης. Σύμφωνα με την νομολογία του ΕΔΔΑ, ευάλωτοι θεωρούνται τα παιδιά²⁶ και τα άτομα με αναπηρία²⁷, ενώ η ευαλωτότητα μίας ομάδας συναντάται, επίσης, σε υποθέσεις παραβίασης των δικαιωμάτων των Ρομά, των αιτούντων άσυλο και όσων χρήζουν διεθνούς προστασίας, των οροθετικών, των θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας και εμπορίας ανθρώπων, των κρατουμένων και της ΛΟΑΤΙ κοινότητας. Αυτό δεν σημαίνει, βέβαια, πως τα κριτήρια για τη διαπίστωση της ευαλωτότητας έχουν αποκρυσταλλωθεί νομολογιακά. Τονίζεται ότι η προσέγγιση της ευαλωτότητας από το ΕΔΔΑ είναι περιπτωσιολογική, εφόσον βασίζεται στις υποθέσεις που έχουν εξετασθεί από το Δικαστήριο έως σήμερα. Με άλλα λόγια, δεν αποκλείεται και άλλες ομάδες να συνιστούν ή να θεωρηθούν μελλοντικά ως ευάλωτες.

²⁶ ΕΔΔΑ, Α. και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 25599/94, 23.09.1998.

²⁷ ΕΔΔΑ, Alajos Kiss κατά Ουγγαρίας, αρ.38832/06, 20.05.2010.

Στο δεύτερο κεφάλαιο εξετάζεται η ευαλωτότητα, βάσει των κριτηρίων που θέτουν οι διεθνείς οργανισμοί και οι μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, κατά την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας σε εκτοπισμένους πληθυσμούς. Σύμφωνα με τα πρότυπα που έχει δημοσιεύσει η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες²⁸, η ευαλωτότητα των επωφελούμενων ανθρωπιστικής βοήθειας αξιολογείται κατά περίπτωση και εξατομικευμένα. Οι παράγοντες που καθιστούν τα πρόσωπα ευάλωτα, είναι η ανηλικότητα, το φύλο και ο σεξουαλικός προσανατολισμός, ζητήματα υγείας και πρόνοιας και η ανάγκη διεθνούς ή άλλης μορφής κρατικής προστασίας. Παράλληλα, για την εκτίμηση της ευαλωτότητας συνεκτιμώνται οι προσωπικές και κοινωνικές περιστάσεις, που εκθέτουν το πρόσωπο σε κίνδυνο βλάβης, όπως η ξενοφοβία, ο αναλφαβητισμός και η κλιματική αλλαγή.

Η ως άνω ανάλυση της ευαλωτότητας από το ΕΔΔΑ και την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, αναδεικνύει κατηγορίες ευάλωτων προσώπων, των οποίων τα δικαιώματα και συμφέροντα προστατεύονται από το διεθνές δίκαιο. Μάλιστα, εξαιτίας της ευαλωτότητας ορισμένων εξ αυτών των ομάδων, έχει θεσπιστεί ειδικότερο νομοθετικό πλαίσιο, στο διεθνές δίκαιο, για την προστασία τους. Αυτές είναι οι ανιθαγενείς, οι ανήλικοι, τα θύματα έμφυλης βίας, όπως η ενδοοικογενειακή βία και η εμπορία ανθρώπων και τα άτομα με αναπηρίες. Υπ' αυτό το πρίσμα, στα επόμενα κεφάλαια, παρουσιάζονται οι ρυθμίσεις των κύριων διεθνών Συμβάσεων που προστατεύουν αυτές τις ομάδες. Μάλιστα, παρατηρούμε ότι πολλές διατάξεις του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, ο οποίος εξετάζεται στο δεύτερο μέρος, αντικατοπτρίζουν δικαιώματα που κατοχυρώνονται στις εν λόγω Συμβάσεις. Μεταξύ των διεθνών πράξεων μείζονος σημασίας περιλαμβάνονται οι Διεθνείς Συμβάσεις του ΟΗΕ για τα δικαιώματα του παιδιού, την ανιθαγένεια και τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες. Επίσης, αναλύονται η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας («Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης»), παράλληλα με την ενωσιακή νομοθεσία για την προστασία των θυμάτων εγκληματικότητας και εμπορίας ανθρώπων.

Σκοπός του πρώτου μέρους της διατριβής είναι η αποτύπωση των εγγυήσεων και των μέσων προστασίας που προβλέπονται από την διεθνή έννομη τάξη για τις ευάλωτες ομάδες, στις οποίες εντάσσονται και οι αιτούντες διεθνή προστασία, είτε αποκλειστικά λόγω του νομικού τους καθεστώτος, είτε συνδυαστικά με άλλους παράγοντες ευαλωτότητας (λ.χ ανήλικοι αιτούντες άσυλο).

1. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και η ευαλωτότητα

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής «ΕΣΔΑ») αποτελεί διεθνή Συνθήκη για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, η οποία δεσμεύει τα σαράντα επτά Κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης²⁹. Οι διατάξεις της ερμηνεύονται από το Ευρωπαϊκό

²⁸ *UNHCR/ International Detention Coalition, Vulnerability screening tool, Identifying and addressing vulnerability: a tool for asylum and migration systems*, 2016.

²⁹ Ενδεικτικά για τη σημασία της ΕΣΔΑ, βλ. *H. Keller/ A. Stone Sweet (διεθθ.)*, *A Europe of Rights: the impact of the ECHR on national legal systems*, Oxford University Press, 2008, *D. J. Harris/ M. O'Boyle/ E. P. Bates/ C. M. Buckley*, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford University Press, γ έκδοση, 2014, *W.A. Schabas*, *The European Convention on Human Rights*, Oxford Commentaries on international law, 2015, *A. Zysset*, *The ECHR and*

Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής «ΕΔΔΑ» ή «Δικαστήριο του Στρασβούργου»), σύμφωνα με τη Συνθήκη της Βιέννης για το Δίκαιο των Συμβάσεων του 1969, τους κανόνες του διεθνούς δικαίου, τις διεθνείς Συμβάσεις για τα δικαιώματα του ανθρώπου, τη διεθνή νομολογία και την πρακτική άλλων διεθνών οργάνων. Μέσω της νομολογίας του ΕΔΔΑ, αποκρυσταλλώνονται οι θεμελιώδεις αξίες που συνθέτουν την «ευρωπαϊκή δημόσια τάξη»³⁰ και οι βασικές αρχές του δημοκρατικού πολιτεύματος. Η παραπάνω διαπίστωση καθιστά απαραίτητη την ερμηνεία των διατάξεων της Σύμβασης, τελεολογικά, ώστε οι εγγυήσεις, που παρέχονται, να διαθέτουν αποτελεσματική εφαρμογή στην πράξη. Όπως αναγνωρίζεται στην απόφαση Airey κατά Ιρλανδίας³¹, «η Σύμβαση έχει ως σκοπό να προστατεύει δικαιώματα, όχι θεωρητικά ή απατηλά, αλλά συγκεκριμένα και αποτελεσματικά». Με βάση τα παραπάνω, η ΕΣΔΑ αποτελεί «ζωντανό εργαλείο» (living instrument), που πρέπει να ερμηνεύεται υπό το φως των αντιλήψεων που επικρατούν στα δημοκρατικά Κράτη³².

Το ΕΔΔΑ προχωρά στον έλεγχο παραβίασης της ΕΣΔΑ, κατόπιν υποβολής ατομικής ή κρατικής προσφυγής ή προδικαστικού ερωτήματος³³. Παράλληλα, τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ εφαρμόζονται σε πληθώρα κλάδων δικαίου. Σε υποθέσεις ποινικού δικαίου, το ΕΔΔΑ κλήθηκε να εκτιμήσει αν οι αστυνομικές ή δικαστικές αρχές προστάτευσαν επαρκώς τα θεμελιώδη δικαιώματα των θυμάτων³⁴ και των καταδικασθέντων κρατούμενων³⁵. Παράλληλα, στον τομέα του διοικητικού δικαίου, το Δικαστήριο του Στρασβούργου εξετάζει τακτικά υποθέσεις που καταγγέλλουν την παραβίαση της Σύμβασης από τις δημόσιες αρχές κατά την εφαρμογή της εθνικής νομοθεσίας³⁶ ή μέσω διοικητικών πρακτικών³⁷, λ.χ. διακριτική μεταχείριση των προσφευγόντων (άρθρο 14) σε συνδυασμό με την παραβίαση του δικαιώματος προστασίας της ιδιωτικής και οικογενειακής τους ζωής (άρθρο 8). Αντίστοιχα, στο πεδίο του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, η εφαρμογή των κανόνων σύγκρουσης ενδέχεται να παραβιάζει τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ. Καταρχήν, αυτό ισχύει όταν οι κανόνες

Human Rights Theory: Reconciling the Moral and the Political Conceptions, Routledge, 2018 και Α.Α. Σισιλιάνο (διευθ.), Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του ανθρώπου, ερμηνεία κατ' άρθρον, 2η έκδ., 2017.

³⁰ ΕΔΔΑ, Loizidou κατά Τουρκίας, αρ. προσφ.15318/89, 28.7.1998 και Al-Skeini και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ.55721/07, 7.07.2011.

³¹ ΕΔΔΑ, Airey κατά Ιρλανδίας, αρ. προσφ.6289/73, 9.10.1979.

³² Α. Α. Σισιλιάνος, Εισαγωγή, σε Α.Α. Σισιλιάνο (διευθ.), Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του ανθρώπου, ερμηνεία κατ' άρθρον, 2η έκδ., 2017, σελ. 1-18 (1-5).

³³ Η διαδικασία υποβολής αιτήματος για γνωμοδότηση στο ΕΔΔΑ προβλέπεται στο 16ο Πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ. Σύμφωνα με το άρθρο 1, τα ανώτατα εθνικά δικαστήρια έχουν το δικαίωμα να αιτηθούν από το ΕΔΔΑ να εκδώσει γνωμοδότηση, όσον αφορά στην ερμηνεία ή στην εφαρμογή των προβλεπόμενων στην ΕΣΔΑ δικαιωμάτων, στο πλαίσιο υπόθεσης που εκκρεμεί ενώπιόν τους. Ωστόσο, το άρθρο 5 αναφέρει πως η εν λόγω γνωμοδότηση δεν έχει δεσμευτικό χαρακτήρα, επομένως το εθνικό δικαστήριο δύναται να μην συμμορφωθεί προς το περιεχόμενό της.

³⁴ Ενδεικτικά στις αποφάσεις του ΕΔΔΑ, Hajduona κατά Σλοβακίας, αρ. προσφ.2660/03, 30.11.2010 (προστασία θύματος ενδοοικογενειακής βίας), Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας, αρ. προσφ. 25965/04, 10.10.2010 (προστασία θύματος εμπορίας ανθρώπων) και M.C. και A.C. κατά Ρουμανίας, αρ. προσφ. 12060/12, 12.07.2016 (προστασία μελών ΛΟΑΤΙ κοινότητας).

³⁵ Για παράδειγμα στις αποφάσεις του ΕΔΔΑ, Rapon κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 64666/01, 7.6.2001 (κράτηση υπερήλικου) και Sławomir Musiał κατά Πολωνίας, αρ. προσφ. 28300/06, 20.01.2009 (κράτηση προσώπου που πάσχει από ψυχικές διαταραχές).

³⁶ Η διακριτική μεταχείριση Ρομά μαθητών εξετάστηκε στις υποθέσεις του ΕΔΔΑ, D.H. και άλλοι κατά Τσεχίας, αρ. προσφ. 57325/00, 13.11.2007 και Sampranis και άλλοι κατά Ελλάδος, αρ. προσφ. 32526/05, 05.06.2008.

³⁷ Βλ. ΕΔΔΑ, Munoz Diaz κατά Ισπανίας, αρ. προσφ. 49151/07, 8.12.2009.

σύγκρουσης υποδεικνύουν την εφαρμογή αλλοδαπού δικαίου³⁸ μίας χώρας που δεν έχει υπογράψει την ΕΣΔΑ. Το ίδιο ισχύει και κατά την αναγνώριση αλλοδαπής απόφασης, εφόσον τα έννομα αποτελέσματα που παράγονται παραβιάζουν θεμελιώδη δικαιώματα³⁹. Ωστόσο, προβλήματα ενδέχεται να προκύψουν και κατά την εφαρμογή κανόνα σύγκρουσης που υποδεικνύει την εφαρμογή ημεδαπού δικαίου, όταν η εθνική ρύθμιση παραβιάζει δικαιώματα που κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ.

Παράλληλα, η ΕΣΔΑ κατοχυρώνει ένα σύνολο ατομικών δικαιωμάτων, κατά γενικό και αμερόληπτο τρόπο, τα οποία δεν εξαρτώνται από εθνοτικά, θρησκευτικά ή πολιτιστικά κριτήρια. Μάλιστα, έχει ασκηθεί κριτική στην παραπάνω «φιλελεύθερη προσέγγιση», με την αιτιολογία ότι τα δικαιώματα της Σύμβασης διαμορφώθηκαν σύμφωνα με την πολιτιστική ταυτότητα της κυρίαρχης τάξης και όχι των μειονοτήτων. Όπως σημειώνει ο δικαστής G. Bonello σε μερικώς διαφωνούσα γνώμη του⁴⁰, «είναι απογοητευτικό το γεγονός ότι το Δικαστήριο [του Στρασβούργου], το οποίο ασκεί δικαστικό έλεγχο εδώ και πενήντα έτη, δεν διαπίστωσε, μέχρι σήμερα, καμία παραβίαση των δικαιωμάτων των άρθρων 2 ή 3, λόγω της φυλής, του χρώματος ή του τόπου καταγωγής του θύματος. [...] Πράγματι, το Δικαστήριο αναγνωρίζει τακτικά ότι τα μέλη ευάλωτων μειονοτήτων στερούνται του δικαιώματος στη ζωή ή υφίστανται απάνθρωπη μεταχείριση. Ωστόσο, το Δικαστήριο ουδέποτε διαπίστωσε ότι αυτό συνδέεται με την εθνοτική τους καταγωγή. Παρότι οι Κούρδοι, οι έγχρωμοι, οι Μουσουλμάνοι, οι Ρομά και άλλες ομάδες εκτελούνται, βασανίζονται ή ακρωτηριάζονται, το Δικαστήριο δε φαίνεται να έχει πειστεί ότι η φυλή, το χρώμα, η εθνικότητα ή ο τόπος καταγωγής συνδέεται με τις εν λόγω παραβιάσεις».

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, πυροδότησε το ενδιαφέρον για την προάσπιση των δικαιωμάτων των μειονοτήτων στην Ευρώπη, από τη δεκαετία του 1990 και μετά⁴¹, με αποτέλεσμα η νομολογία του Δικαστηρίου να είναι πλούσια, αναφορικά με την προάσπιση των δικαιωμάτων αλλοδαπών πολιτών⁴². Παρότι η ΕΣΔΑ δεν αναφέρεται σε ευάλωτες ομάδες προσώπων, η νομολογία του ΕΔΔΑ αξιολογεί τη μεμονωμένη κατάσταση του κάθε αιτούντος για τη διαπίστωση της παραβίασης των δικαιωμάτων του από τα Κράτη μέλη. Δίνοντας έμφαση στην καταπολέμηση των διακρίσεων, τα ιστορικά τους αίτια και το σεβασμό της κοινωνικής ταυτότητας των μειονοτήτων, το Δικαστήριο του Στρασβούργου υπογραμμίζει τις θετικές υποχρεώσεις των Κρατών, που προκύπτουν από την ερμηνεία της ΕΣΔΑ, αναγνωρίζοντας νομολογιακά την ευάλωτητα ορισμένων προσώπων και ομάδων⁴³. Στα ευάλωτα άτομα

³⁸ ΕΔΔΑ, Soering κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 14038/88, 7.07.1989 (έκδοση στις ΗΠΑ και θανατική ποινή) και Pellegrini κατά Ιταλίας, αρ. προσφ. 30882/96, 20.07.2001 (εκτέλεση απόφασης του Βατικανού για ακύρωση γάμου).

³⁹ Αναλυτικότερα σε L. Kiestra, *The Impact of the European Convention on Human Rights on Private International Law*, Springer, 2014, σελ 64-65.

⁴⁰ ΕΔΔΑ, Anguelova κατά Βουλγαρίας, αρ. προσφ. 38361/97, 13.06.2002.

⁴¹ St. Greer, *The European Convention on Human Rights - Achievements, Problems and Prospects*, Cambridge University Press, 2007, σελ. 31.

⁴² Ειδικότερα για την εφαρμογή της ΕΣΔΑ σε μειονότητες σε A. Beduschi, *Vulnerability on Trial: Protection of Migrant Children's Rights in the Jurisprudence of International Human Rights Courts*, Boston University International Law Journal, τόμος 36, τεύχος 1, 20.12.2017, σελ 55 – 85 και M. Baumgartel, *Facing the challenge of migratory vulnerability in the European Court of Human Rights*, Netherlands Quarterly of Human Rights, τόμος 38, τεύχος 1, 2020, σελ. 12-29.

⁴³ I. Nifosi-Sutton, *The Protection of Vulnerable Groups under International Human Rights Law*, ο.π., 15.

εντάσσονται παραδοσιακά τα παιδιά⁴⁴, τα άτομα με σωματική ή πνευματική αναπηρία⁴⁵ και οι ηλικιωμένοι⁴⁶. Εκτός από ευάλωτα άτομα, η νομολογία του ΕΔΔΑ χαρακτηρίζει ως ευάλωτες ορισμένες κοινωνικές ομάδες, τα μέλη των οποίων χρήζουν ειδικής προστασίας από το Κράτος για την απόλαυση των δικαιωμάτων της Σύμβασης. Η ευαλωτότητα μίας ομάδας συναντάται, νομολογιακά, σε υποθέσεις παραβίασης των δικαιωμάτων των Ρομά, των αιτούντων άσυλο ή των αλλοδαπών που χρήζουν διεθνούς προστασίας, των ανηλίκων, των ασθενών και των Ατόμων με Αναπηρία, των κρατούμενων, της ΛΟΑΤΙ κοινότητας και των θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας και εμπορίας ανθρώπων.

Συγκεκριμένα, η νομολογία του ΕΔΔΑ συνδέει την ευαλωτότητα του προσώπου με την προσωπική του κατάσταση, λαμβάνοντας υπόψη το φύλο, την ηλικία, το σεξουαλικό προσανατολισμό και την σωματική ή πνευματική του υγεία. Παράλληλα, η ευαλωτότητα των ομάδων διαπλάθεται από τις κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες, ανεξαρτήτως των χαρακτηριστικών των προσώπων⁴⁷. Μάλιστα, στη νεότερη νομολογία του⁴⁸, το Δικαστήριο αναφέρεται σε «*ιδιαίτερα*» ευάλωτες ομάδες, υπογραμμίζοντας ότι τα πρόσωπα που ανήκουν σε αυτές είναι «*πιο*» ευάλωτα, συγκριτικά με άλλους, ως μέλη ομάδας με κοινές εμπειρίες. Η νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου μνημονεύει διεθνείς εκθέσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα⁴⁹, διεθνείς Συμβάσεις⁵⁰, ενωσιακή νομοθεσία⁵¹ ή προηγούμενη νομολογία του⁵², με σκοπό να επιβεβαιώσει την ευαλωτότητα μίας ομάδας, χωρίς ωστόσο να έχει αποκρυσταλλώσει τα κριτήρια υπαγωγής.

Χαρακτηριστικά για τους Ρομά και τους οροθετικούς, η προκατάληψη και ο στιγματισμός αποτελούν δείκτες ότι τα πρόσωπα διατρέχουν κίνδυνο να παραμείνουν αόρατα και να αποκλείονται από τη συμμετοχή στην κοινωνική ζωή της χώρας. Παράλληλα, οι κρατούμενοι θεωρούνται ευάλωτοι εξαιτίας της απόλυτης εξάρτησής τους από το Κράτος, ενώ οι αιτούντες άσυλο εξαιτίας του εκτοπισμού και των τραυματικών εμπειριών που βίωσαν. Συνεπώς, σημαντικός παράγοντας για τη διαπίστωση της ευαλωτότητας μίας ομάδας είναι ο κίνδυνος που αντιμετωπίζουν τα μέλη της να υποστούν βλάβη (άρθρα 2, 3 και 8) ή διακρίσεις (άρθρο 14). Βέβαια, η προστασία των ευάλωτων προσώπων από τη διακριτική μεταχείριση αποτελεί

⁴⁴ ΕΔΔΑ, Α. και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 25599/94, 23.09.1998.

⁴⁵ ΕΔΔΑ, Alajos Kiss κατά Ουγγαρίας, αρ.38832/06, 20.05.2010.

⁴⁶ ΕΔΔΑ, Heinisch κατά Γερμανίας, αρ. προσφ. 28274/08, 21.07.2011.

⁴⁷ *O. M. Arnardóttir*, Vulnerability under Article 14 of the European Convention on Human Rights, Oslo law review, τόμος 4, 3/2017, σελ. 150–171.

⁴⁸ ΕΔΔΑ, Alajos Kiss κατά Ουγγαρίας, αρ. προσφ. 38832/06, 20.05.2010 και Kiyutin κατά Ρωσίας, αρ. προσφ. 2700/10, 10.03.2011.

⁴⁹ Ενδεικτικά, το ΕΔΔΑ αναφέρθηκε σε εκθέσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη θεμελίωση της ευαλωτότητας των Ρομά, στην απόφαση D.H. και άλλοι κατά Τσεχίας, αρ. προσφ. 57325/00, 13.11.2007.

⁵⁰ Για παράδειγμα, το ΕΔΔΑ μνημονεύει την Δήλωση του ΟΗΕ για την Καταπολέμηση της Βίας κατά των Γυναικών του 1993 για την θεμελίωση της ευαλωτότητας των θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας στην απόφαση Oruz κατά Τουρκίας, αρ. προσφ. 33401/02, 9.6.2009.

⁵¹ Για την ευαλωτότητα των ανηλίκων παράτυπων μεταναστών, το ΕΔΔΑ παρέπεμψε στις Οδηγίες για την υποδοχή (Οδηγία 2003/9/ΕΚ) και την επιστροφή (Οδηγία 2008/115/ΕΚ), στην απόφαση Poron κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 39472/07 και 39474/071, 9.01.2012.

⁵² ΕΔΔΑ, Kaverzin κατά Ουκρανίας, αρ. προσφ. 23893/03, 15.05.2012 (για την ευαλωτότητα κρατούμενων υπόπτων σε κακομεταχείριση από την αστυνομία).

δυσεφάρμοστη διάταξη, δεδομένου ότι η δικαστηριακή πρακτική δεν δύναται να αντιμετωπίσει τις βασικές αιτίες της ανισότητας, όπως η κατανομή του πλούτου και οι σχέσεις εξουσίας. Σε κάθε περίπτωση, η αναγνώριση της ευαλωτότητας επιδιώκει την ενίσχυση της ίσης μεταχείρισης⁵³, ενεργοποιώντας τη θετική υποχρέωση των συμβαλλόμενων Κρατών να λαμβάνουν κατάλληλα μέτρα για την απόλαυση των δικαιωμάτων της Σύμβασης από όλα τα πρόσωπα που διαβιούν στην επικράτειά τους⁵⁴.

Συμπερασματικά, η απουσία εννοιολογικού ορισμού της ευαλωτότητας από το Δικαστήριο του Στρασβούργου οδηγεί στη περιπτώσιολογική αντιμετώπιση των ευαλώτων⁵⁵, με βάση το συνδυασμό των πραγματικών περιστατικών της κάθε υπόθεσης, των ατομικών χαρακτηριστικών και των κοινωνικών συνθηκών. Για το λόγο αυτό, ενδέχεται να συντρέχουν περισσότερες από μία καταστάσεις ευαλωτότητας σε ορισμένες ομάδες προσφευγόντων, λ.χ. ασυνόδευτοι ανήλικοι αιτούντες άσυλο, κρατούμενοι με διανοητική αναπηρία κ.α. Αναλόγως της υπόθεσης, η αναγνώριση της ευαλωτότητας του προσφεύγοντα οδηγεί στην ενεργοποίηση των θετικών υποχρεώσεων προστασίας του Κράτους και τη στενότερη διακριτική ευχέρεια περιορισμού των δικαιωμάτων⁵⁶.

Στη συνέχεια, ακολουθεί η παρουσίαση και ανάλυση δικαστικών αποφάσεων που αφορούν ευάλωτες ομάδες, σύμφωνα με το Δικαστήριο του Στρασβούργου. Συγκεκριμένα, η νομολογία που αναλύεται αφορά τις ακόλουθες ευάλωτες ομάδες: **α)** την κοινότητα των Ρομά, **β)** τους αιτούντες άσυλο και τους αλλοδαπούς που χρίζουν διεθνούς προστασίας, **γ)** τους ανήλικους, **δ)** τους ασθενείς και τα άτομα με αναπηρίες, **ε)** τους κρατούμενους, **στ)** τη ΛΟΑΤΙ κοινότητα, **ζ)** τα θύματα ενδοοικογενειακής βίας και **η)** τα θύματα εμπορίας ανθρώπων. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις υποθέσεις αλλοδαπών, ώστε να εξαχθούν συμπεράσματα για τα κοινά χαρακτηριστικά των ευάλωτων ομάδων, τη σημασία της διαπίστωσης της ευαλωτότητας και την ειδική μεταχείριση η οποία αξιώνεται από τα Κράτη, για την απόλαυση των δικαιωμάτων που προβλέπονται στην ΕΣΔΑ.

A. Κοινότητα των Ρομά

Οι Ρομά αποτελούν τη μεγαλύτερη εθνοτική μειονότητα στην Ευρώπη, καθότι ο αριθμός των διαμενόντων στην ήπειρο κυμαίνεται μεταξύ των 10-12 εκατομμυρίων. Δεδομένου ότι δεν αποτελούν ομοιογενή πληθυσμό, εντοπίζονται διακριτές κοινότητες Ρομά⁵⁷ στις ευρωπαϊκές

⁵³ *M. Baumgartel*, Facing the challenge of migratory vulnerability in the European Court of Human Rights, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, τόμος 38, τεύχος 1, 2020, σελ. 12-29.

⁵⁴ *T. Morochovic*, The Weight of Vulnerability: A Comparative Analysis of the Significance of Particular Vulnerability Attributes under ECHR Jurisprudence in Situations of Extreme Vulnerability concerning Migrants, *Exeter Law Review*, τεύχος 44, 2017, σελ. 85-105.

⁵⁵ *Ul. Brandl / Ph.Czech*, General and Specific Vulnerability of Protection-Seekers in the EU: Is there an Adequate Response to their Needs? *σε F. Ippolito/ S. Iglesias Sanchez (επιμ.)*, Protecting Vulnerable Groups – The European Human Rights Framework, 2015, σελ. 247 - 270.

⁵⁶ *St. Greer*, The European Convention on Human Rights - Achievements, Problems and Prospects, Cambridge University Press, 2007, σελ. 215-216.

⁵⁷ Αξίζει να επισημανθεί η απεικόνιση των Ρομά στην ελληνική λογοτεχνία, ως σύμβολα της ελεύθερης ψυχής, από τον ποιητή Κωστή Παλαμά, στο έργο του «Ο Δωδεκάλογος του Γύφτου».

πόλεις, που αποτελούνται από ανιθαγενείς, πολίτες που διαμένουν και διαθέτουν την ιθαγένεια του Κράτους και ταξιδευτές (travelers) που μετακινούνται τακτικά σε διαφορετικές χώρες. Αυτές οι διακριτές ομάδες έχουν κοινή εθνοτική ταυτότητα, ωστόσο αντιμετωπίζουν διαφορετικές δυσκολίες, αναλόγως του νομικού τους καθεστώτος (λ.χ. ανιθαγενείς ή ευρωπαίοι πολίτες), της διάρκειας παραμονής τους στην ΕΕ, του βαθμού κοινωνικής ενσωμάτωσης και της εξοικείωσης με την αγορά εργασίας και τις διαθέσιμες υπηρεσίες. Σε κάθε περίπτωση, κοινοί σκόπελοι για την κοινότητα των Ρομά είναι ο κίνδυνος διακριτικής μεταχείρισης και η άνιση πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες, συγκριτικά με τον υπόλοιπο πληθυσμό. Διαπιστώνεται η περιορισμένη πρόσβαση σε κατάλληλη εκπαίδευση και αξιοπρεπή στέγαση, ενώ τα μέλη της κοινότητας παρουσιάζουν υψηλότερα ποσοστά ανεργίας και ένδειας⁵⁸.

Η πρώτη υπόθεση του Δικαστηρίου του Στρασβούργου που αναγνωρίζει την ευαλωτότητα της κοινότητας των Ρομά είναι η **Charman κατά Ηνωμένου Βασιλείου**⁵⁹. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η κοινωνική ταυτότητα και η εθνοτική καταγωγή εντάσσονται στο προστατευτικό πλαίσιο του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ, ενώ η κατοχή τροχόσπιτων είναι αναπόσπαστο μέρος της εθνοτικής ταυτότητας των Ρομά. Επιπλέον, επεσήμανε ότι οι δημόσιες αρχές έχουν θετική υποχρέωση να μεριμνούν για τις ανάγκες και το διαφορετικό τρόπο ζωής αυτής της ευάλωτης μειονότητας, κατά το σχεδιασμό και τη λήψη αποφάσεων. Ωστόσο, σημείωσε ότι οι Ρομά δεν εξαιρούνται αυτοδικαίως από την εφαρμογή γενικών κανόνων που προασπίζουν το δημόσιο συμφέρον και τα δικαιώματα άλλων, επομένως ο περιορισμός του δικαιώματος που κατοχυρώνεται στο άρθρο 8 για την προστασία του περιβάλλοντος, στην εν λόγω υπόθεση, ήταν θεμιτός και αναλογικός. Το ΕΔΔΑ δε δέχτηκε το επιχείρημα ότι, στατιστικά, ο αριθμός των Ρομά είναι μεγαλύτερος από τον αριθμό των διαθέσιμων θέσεων, διότι τα Κράτη δεν υποχρεούνται από την ΕΣΔΑ να θέσουν στη διάθεση της κοινότητας των Ρομά επαρκή χώρο για την τοποθέτηση τροχόσπιτων. Συνεπώς, έκρινε πως οι Ρομά δεν είχαν αποκλεισθεί ως ομάδα από το δικαίωμα έκδοσης της σχετικής άδειας.

Μετά από την απόφαση Charman, το Δικαστήριο του Στρασβούργου σταθερά αναγνωρίζει την ευαλωτότητα των Ρομά⁶⁰. Όπως αναλύεται στις ακόλουθες αποφάσεις, η ευαλωτότητα εξετάζεται για την προστασία της παρουσίας, της αναπαραγωγικής υγείας, την αξιολόγηση της καλής πίστης του διοικούμενου, σε συνδυασμό με τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά της κοινότητας στην οποία ανήκει, την αποτελεσματική πρόσβαση των ανηλίκων Ρομά στη παιδεία δίχως διακρίσεις και για το σεβασμό της οικογενειακής ζωής, ιδίως σε υποθέσεις έξωσης από καταληφθείσα δημόσια γη.

Η ανάγκη αξιολόγησης των κοινωνικών χαρακτηριστικών και των «αξιών» της κοινότητας των Ρομά επαναλαμβάνεται στην απόφαση **Munoz Díaz κατά Ισπανίας**⁶¹. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η

⁵⁸ Eurocities/ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Roma inclusion in cities, Mapping of the situation of Roma in cities in Europe, Σεπτέμβριος 2017, σελ. 3-5.

⁵⁹ Η προσφεύγουσα ισχυρίστηκε ότι η άρνηση της κυβέρνησης να χορηγήσει άδεια εγκατάστασης τροχόσπιτου σε γη που της ανήκε, παραβίαζε το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής της ζωής, σύμφωνα με το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ και την απαγόρευση διακρίσεων, κατά το άρθρο 14 της ΕΣΔΑ (ΕΔΔΑ, Charman κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 27238/95, 18.01.2001).

⁶⁰ L. Peroni/ A. Timmer, Vulnerable groups: The promise of an emerging concept in European Human Rights Convention law, International Journal of Constitutional Law, τόμος 11, τεύχος 4, Οκτώβριος 2013, σελ. 1056–1085.

⁶¹ ΕΔΔΑ, Munoz Diaz κατά Ισπανίας, αρ. προσφ. 49151/07, 8.12.2009.

προσφεύγουσα, η οποία τέλεσε γάμο κατά το τελετουργικό των Ρομά, δεν μπορούσε να παντρευτεί νόμιμα το 1971, χωρίς να καταστρατηγηθεί η θρησκευτική της ελευθερία, δεδομένου ότι η θέσπιση του πολιτικού γάμου στη χώρα έγινε το 1978. Επιπλέον, καλόπιστα θεώρησε ότι ο γάμος της επέφερε έννομες συνέπειες, δεδομένου ότι η πεποίθησή της ισχυροποιήθηκε από τις ισπανικές αρχές, λόγω της έκδοσης σχετικών διοικητικών εγγράφων, όπου αναγνωριζόταν ως νόμιμη σύζυγος. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι ισπανικές αρχές δεν εξέτασαν τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά της κοινότητας των Ρομά, κατά την αξιολόγηση της καλής πίστης της προσφεύγουσας, άρα η άρνηση χορήγησης σύνταξης επιζούσας συζύγου αποτελούσε διακριτική μεταχείριση, κατά το άρθρο 14 ΕΣΔΑ, σε συνδυασμό με το δικαίωμα στην περιουσία (άρθρο 1 Πρόσθετου Πρωτοκόλλου).

Παράλληλα, η έλλειψη επαρκούς και κατάλληλης ενημέρωσης των μελών της κοινότητας των Ρομά, όσον αφορά τις στείρωσεις, εξετάστηκε στην υπόθεση **VC κατά Σλοβακίας**⁶². Μετά τη γέννηση του δεύτερου παιδιού της με καισαρική στο νοσοκομείο, η προσφεύγουσα ισχυρίστηκε ότι ενημερώθηκε από το προσωπικό ότι θα εξέθετε σε κίνδυνο ζωής τον εαυτό της και το βρέφος, αν αποκτούσε άλλο παιδί. Υποστήριξε ότι υπέγραψε το έγγραφο, με το οποίο συναινούσε να υποβληθεί σε στείρωση, χωρίς να κατανοεί τη σημασία του, τη φύση και τις συνέπειες της διαδικασίας και την αδυναμία ανατροπής του αποτελέσματος της επέμβασης. Επίσης, δήλωσε ότι δεν ενημερώθηκε για τις εναλλακτικές μεθόδους αντισύλληψης, ενώ ισχυρίστηκε πως η εθνοτική της καταγωγή, η οποία αναφέρεται ρητά στο ιατρικό ιστορικό, αποτέλεσε καθοριστικό στοιχείο για τη στείρωσή της.

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου σημείωσε ότι η στείρωση αποτελεί σημαντική επέμβαση στην αναπαραγωγική κατάσταση της υγείας κάθε προσώπου και επηρεάζει την προσωπική ακεραιότητα. Οι ενέργειες του ιατρικού προσωπικού αξιολογήθηκαν ότι προκάλεσαν αισθήματα φόβου, αγωνίας και κατωτερότητας στην προσφεύγουσα, δεδομένου ότι της ζητήθηκε να συναινέσει, χωρίς να δοθεί επαρκής χρόνος να εξετάσει τις συνέπειες. Η στείρωση κρίθηκε ότι είχε σοβαρές επιπτώσεις στη φυσική και ψυχολογική κατάσταση της υγείας της, καθώς και στη σχέση της με τον σύζυγό της και την κοινότητα των Ρομά. Παρότι δεν αποδεικνύεται η πρόθεση του ιατρικού προσωπικού να κακομεταχειριστεί την προσφεύγουσα, προκύπτει από τα πραγματικά περιστατικά ότι επέδειξε βαριά αμέλεια, όσον αφορά το σεβασμό του δικαιώματος αυτονομίας και επιλογής. Επομένως, η στείρωση της προσφεύγουσας αξιολογήθηκε ως απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση (άρθρο 3 ΕΣΔΑ). Παράλληλα, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι Ρομά βρίσκονται σε κίνδυνο να γίνουν θύματα αναγκαστικής στείρωσης, λόγω της αρνητικής στάσης της κοινωνίας απέναντι στο σχετικά υψηλό ποσοστό γεννήσεων των Ρομά, καθώς και των ανησυχιών αύξησης των επωφελούμενων από μέτρα κοινωνικής πρόνοιας. Στο πλαίσιο αυτό, απεφάνθη ότι η Σλοβακία δεν εκπλήρωσε τις θετικές υποχρεώσεις που έχει αναλάβει, δυνάμει του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ (σεβασμός της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής), προκειμένου να διασφαλίσει την προσήκουσα προστασία της αναπαραγωγικής υγείας της προσφεύγουσας, ως Ρομά.

Επιπλέον, σύμφωνα με την νομολογία του ΕΔΔΑ, οι ανάγκες και ο τρόπος ζωής των Ρομά είναι αναγκαίο να συνεκτιμώνται από τα Κράτη, κατά την λήψη αποφάσεων στον τομέα της εκπαίδευσης. Η παραβίαση του δικαιώματος στην εκπαίδευση και η διακριτική μεταχείριση των

⁶² ΕΔΔΑ, VC κατά Σλοβακίας, αρ. προσφ. 18968/07, 8.11.2011.

Ρομά (άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου 1 και άρθρο 14 ΕΣΔΑ) έχει διαπιστωθεί από το Δικαστήριο του Στρασβούργου σε πληθώρα δικαστικών υποθέσεων. Παρότι δεν διαπιστώνεται σκόπιμη διακριτική μεταχείριση του Κράτους εις βάρος των μαθητών Ρομά εξαιτίας της φυλής ή της εθνικότητας, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι πολλές ευρωπαϊκές χώρες αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην παροχή κατάλληλης εκπαίδευσης σε αυτούς. Μέσω της παραπομπής σε διεθνείς εκθέσεις και μελέτες, σημειώνει ότι η διακριτική μεταχείριση των μαθητών εκδηλώνεται μέσω της τοποθέτησής τους σε ειδικά σχολεία, κατ' εφαρμογήν ουδέτερων νομοθετικών μέτρων⁶³.

Αναλυτικότερα, η αρχή της μη διακριτικής μεταχείρισης παραβιάζεται όταν το Κράτος, άνευ αντικειμενικής και εύλογης δικαιολόγησης, μεταχειρίζεται όμοια, πρόσωπα που βρίσκονται σε ουσιωδώς διαφορετικές καταστάσεις. Υπ' αυτό το πρίσμα, η εθνική νομοθεσία οφείλει να θεραπεύει τις ανισότητες και να μεριμνά για την ίση πρόσβαση στην εκπαίδευση. Στη απόφαση **D.H. και άλλοι κατά Τσεχίας**⁶⁴, δεκαοχτώ προσφεύγοντες Ρομά υποστήριξαν ότι, εξαιτίας της καταγωγής τους, φοίτησαν σε ειδικά σχολεία για παιδιά με νοητική αναπηρία. Η τοποθέτησή τους πραγματοποιήθηκε κατόπιν τεστ αξιολόγησης των μαθησιακών τους ικανοτήτων και λήψης γονικής συναίνεσης. Το ΕΔΔΑ επεσήμανε ότι «οι Ρομά αποτελούν ιδιαίτερα ευάλωτη και δυσπραγούσα μειονότητα, η οποία χρήζει ειδικής προστασίας, λόγω της περιπετειώδους ιστορικής τους διαδρομής και του συνεχούς ξεριζωμού τους». Εξετάζοντας στατιστικά στοιχεία, διαπίστωσε ότι το 56% των μαθητών των ειδικών σχολείων της περιοχής, όπου διέμεναν οι προσφεύγοντες, ήταν Ρομά, ενώ το τεστ κατάταξης ήταν μεροληπτικό, καθότι δεν λάμβανε υπόψη τις ιδιαιτερότητες των Ρομά. Με βάση τα παραπάνω, το Δικαστήριο αναφέρθηκε σε «έμμεση» φυλετική διάκριση, καθότι η διακριτική μεταχείριση οφειλόταν στην εφαρμογή «ουδέτερης» νομοθεσίας, η οποία δεν συνεκτίμησε τις ειδικές ανάγκες της μειονότητας των Ρομά.

Αναφορικά με τη λήψη συγκατάθεσης των γονέων για τη φοίτηση σε ειδικά σχολεία, το ΕΔΔΑ επεσήμανε ότι δεν αναιρεί τη διακριτική μεταχείριση των προσφευγόντων, αφού δεν νοείται παραίτηση από το δικαίωμα μη φυλετικής διάκρισης⁶⁵. Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η ένταξη των μαθητών Ρομά σε ειδικά σχολεία ενέτεινε τις μαθησιακές τους δυσκολίες, υπονόμωσε την εκπαιδευτική τους ανάπτυξη και εμπόδισε την κοινωνική τους ένταξη. Με βάση τα παραπάνω, κρίθηκε ότι παρέλκει η εξέταση της ατομικής κατάστασης των προσφευγόντων, διότι υπέστησαν την ίδια διακριτική μεταχείριση με εκείνη της κοινότητας που ανήκουν.

Αντίστοιχα, στην απόφαση **Sampanis και άλλοι κατά Ελλάδος**⁶⁶, εξετάστηκε η παράλειψη των αρχών να εγγράψουν τα παιδιά Ρομά σε δημοτικό σχολείο του Ασπροπύργου και η τοποθέτησή τους σε ειδικές προπαρασκευαστικές τάξεις, εκτός του σχολικού κτιρίου. Το ΕΔΔΑ επανέλαβε ότι οι Ρομά αποτελούν ευάλωτη μειονότητα, η οποία βρίσκεται σε δυσμενή θέση, συγκριτικά με τα λοιπά μέλη της κοινωνίας και χρήζει ειδικής προστασίας. Το Δικαστήριο καταδίκασε την Ελλάδα για παραβίαση της αρχής της μη διάκρισης (άρθρο 14), αναλύοντας ότι «η διάκριση που βασίζεται στην εθνοτική καταγωγή ενός προσώπου αποτελεί μία μορφή ρατσιστικής

⁶³ W.A. Schabas, *The European Convention on Human Rights*, Oxford Commentaries on international law, 2015, σελ. 1004.

⁶⁴ ΕΔΔΑ, *D.H. και άλλοι κατά Τσεχίας*, αρ. προσφ. 57325/00, 13.11.2007.

⁶⁵ T. Ahmed, *The Many Vulnerabilities of the Roma and the European Legal Framework* σε F. Ippolito/ S. Iglesias Sanchez (επιμ.), *Protecting Vulnerable Groups – The European Human Rights Framework*, 2015, σελ. 141-158.

⁶⁶ ΕΔΔΑ, *Sampanis και άλλοι κατά Ελλάδος*, αρ. προσφ. 32526/05, 05.06.2008.

διακρίσεως. Πρόκειται για μία ιδιαίτερος καταδικαστέα διάκριση η οποία, λαμβανομένων υπ' όψη των επικίνδυνων συνεπειών της, απαιτεί ειδική επαγρύπνηση και δυναμική αντίδραση εκ μέρους των αρχών. Για τον λόγο αυτό, οι αρχές οφείλουν να ενεργοποιούν όλα τα μέσα τα οποία διαθέτουν για την καταπολέμηση του ρατσισμού, ενισχύοντας, έτσι, την έννοια της κοινωνίας στη δημοκρατία, όπου η διαφορετικότητα δεν νοείται ως απειλή αλλά ως πλούτος».

Στη συναφή υπόθεση **Orsus και άλλοι κατά Κροατίας**⁶⁷, το ΕΔΔΑ διευκρίνισε ότι η προσωρινή τοποθέτηση παιδιών με ανεπαρκή γνώση της γλώσσας σε ξεχωριστές τάξεις δεν αντιτίθεται στο άρθρο 14 της ΕΣΔΑ, εφόσον παρέχονται κατάλληλες εγγυήσεις κατά την εφαρμογή του μέτρου, ώστε να αποκλείονται διακρίσεις, λόγω εθνοτικής καταγωγής. Στη συγκεκριμένη υπόθεση, κρίθηκε ότι οι αρχές δεν έλαβαν τα προαναφερθέντα μέτρα, δεδομένου ότι στις ξεχωριστές τάξεις φοιτούσαν αποκλειστικά μαθητές Ρομά, ενώ συντριπτικό ποσοστό των μαθητών (84%) διέκοπταν την παρακολούθηση, κατά τη διάρκεια της χρονιάς. Απαραίτητες εγγυήσεις για τη λειτουργία ξεχωριστών τάξεων, σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, είναι η υιοθέτηση κοινής πολιτικής για τα παιδιά με γλωσσικές δυσκολίες, ο σχεδιασμός κατάλληλου συστήματος αξιολόγησης γλωσσικών δεξιοτήτων, η παρακολούθηση της προόδου των παιδιών, ώστε να επιτευχθεί ένταξη στις κανονικές τάξεις και η υιοθέτηση μέτρων για την πρόληψη της σχολικής διαρροής.

Ο διαχωρισμός των παιδιών των Ρομά σε ειδικά σχολεία, λόγω της συστηματικά λανθασμένης διαπίστωσης πνευματικής αναπηρίας, διαπιστώθηκε από το ΕΔΔΑ και στην υπόθεση **Horvath και Kiss κατά Ουγγαρίας**⁶⁸. Συγκεκριμένα, κρίθηκε ότι η ουγγρική νομοθεσία δεν διέθετε κατάλληλες εγγυήσεις, ούτε εκτίμησε τις πολιτισμικές διαφορές των παιδιών Ρομά. Η υπαγωγή τους σε καθεστώς χωριστής εκπαίδευσης εμπόδισε την κοινωνική τους ένταξη, γεγονός που συνιστά παραβίαση του δικαιώματος στην εκπαίδευση, χωρίς την εφαρμογή διακρίσεων.

Όπως διαφαίνεται στις υποθέσεις που ήδη αναλύθηκαν, η ευαλωτότητα των Ρομά βασίζεται στη συστηματική διακριτική μεταχείριση των μελών της συγκεκριμένης μειονότητας, λόγω της εθνοτικής τους καταγωγής. Η περιθωριοποίηση που υφίστανται εμποδίζει την ίση πρόσβαση στην απόλαυση των δικαιωμάτων που προβλέπονται από την ΕΣΔΑ. Διαφορετική αιτιολόγηση της ευαλωτότητας των Ρομά πραγματοποιήθηκε από το Δικαστήριο του Στρασβούργου στην απόφαση **Yordanova και άλλοι κατά Βουλγαρίας**⁶⁹. Εν προκειμένω, οι είκοσι τρεις (23) προσφεύγοντες κατοικούσαν σε οικισμό, ιδιοκτησίας του Δημοσίου, στα περίχωρα της Σόφιας, με διακόσια πενήντα (250) άλλα μέλη της κοινότητας των Ρομά, οι οποίοι ήδη από τη δεκαετία του 1960 και του 1970, είχαν κατασκευάσει αυτοσχέδια σπίτια. Τα σπίτια των προσφευγόντων δεν είχαν οικοδομική άδεια, ούτε σύνδεση με το σύστημα αποχέτευσης, ενώ η πρόσβαση σε νερό πραγματοποιούνταν από δύο δημόσια σιντριβάνια. Το 2005, η δήμαρχος της πόλης εξέδωσε εντολή απομάκρυνσης όλων των διαμενόντων στον οικισμό, εξαιτίας της έλλειψης κυριότητας της γης. Οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν ότι η απομάκρυνσή τους αποτελούσε δυσανάλογο μέτρο, δεδομένου ότι ζούσαν στον οικισμό για δεκαετίες. Επιπλέον, υποστηρίζαν ότι κανένας από τους διαμένοντες δεν είχε αιτηθεί άδεια κατασκευής ή την τακτοποίηση των οικιών,

⁶⁷ ΕΔΔΑ, Orsus και άλλοι κατά Κροατίας, αρ. προσφ. 15766/03, 16.03.2010.

⁶⁸ ΕΔΔΑ, Horvath και Kiss κατά Ουγγαρίας, αρ. προσφ. 11146/11, 29.01.2013.

⁶⁹ ΕΔΔΑ, Yordanova και άλλοι κατά Βουλγαρίας, αρ. προσφ. 25446/06, 24.04.2012.

εξαιτίας της δεινής οικονομικής τους κατάστασης και της απομόνωσής τους από το κοινωνικό σύνολο.

Το ΕΔΔΑ, πράγματι, αναγνώρισε ότι τα σπίτια των αιτούντων δεν πληρούσαν τους σχετικούς κανονισμούς κατασκευής και ασφάλειας, καθιστώντας ιδιαίτερος δυσχερή τη νομιμοποίησή τους. Επιπλέον, τόνισε ότι τα Κράτη δεν υποχρεούνται, κατ' εφαρμογή του άρθρου 8 της Σύμβασης, να παράσχουν σε όλους στέγαση. Ωστόσο, σημείωσε ότι οι ιδιαίτερες ανάγκες των προσφευγόντων ως μελών της μειονότητας των Ρομά έπρεπε να συνεκτιμηθούν, κατά την εκτίμηση της αναλογικότητας του μέτρου προς τον επιδιωκόμενο σκοπό. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο του Στρασβούργου παρατήρησε ότι, παρότι αυτοσχέδια, τα σπίτια αυτά στέγασαν τους προσφεύγοντες και τις οικογένειές τους για σειρά ετών. Σημείωσε ότι οι αρχές νομιμοποιούνται καταρχήν να ανακτήσουν δημόσιες εκτάσεις που καταλήφθηκαν, ωστόσο για δεκαετίες ανέχτηκαν την κατάληψή τους, με αποτέλεσμα την ανάπτυξη ισχυρών δεσμών των προσφευγόντων με τη γη. Τέλος, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι αρχές δεν εξέτασαν εναλλακτικά μέτρα, όπως η νομιμοποίηση των κτισμάτων, όπου ήταν εφικτό, η εγκατάσταση συστήματος ύδρευσης και η συνδρομή αναζήτησης εναλλακτικής στέγασης.

Με βάση τα παραπάνω, το ΕΔΔΑ έκρινε πως η εκδίωξη των Ρομά κατοίκων, κατ' εφαρμογή των εθνικών διατάξεων περί ιδιοκτησίας και χρήσης γης, παραβίαζε το δικαίωμα στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή (άρθρο 8). Η απόφαση απομάκρυνσης θα καθιστούσε τα μέλη της μειονότητας άστεγα, ξεπερνώντας το πρόσφορο και αναγκαίο μέτρο, εφόσον δεν μπορούσε να εξασφαλιστεί χώρος προσωρινής αξιοπρεπούς εγκατάστασης και η διασφάλιση της κοινωνικής ειρήνης και συνοχής. Επομένως, το Δικαστήριο δεν αναφέρθηκε στην εθνοτική καταγωγή, αλλά στις ιδιαίτερες ανάγκες των μελών της μειονότητας των Ρομά και στην δυσαναλογία του εφαρμοστέου μέτρου προς τον επιδιωκόμενο σκοπό, ήτοι την προστασία της δημόσιας περιουσίας.

Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η απόφαση **Hudorovic και άλλοι κατά Σλοβενίας**⁷⁰, στην οποία το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η έλλειψη πρόσβασης ενός άτυπου καταυλισμού Ρομά σε πόσιμο νερό και σύστημα αποχέτευσης δεν συνιστούσε παραβίαση των άρθρων άρθρα 3 (απάνθρωπη μεταχείριση), 8 (προστασία ιδιωτικής ζωής) και 14 (απαγόρευση διακριτικής μεταχείρισης). Το Δικαστήριο σημείωσε πως η μακροχρόνια έλλειψη πρόσβασης σε πόσιμο νερό ενδέχεται καταρχήν να παραβιάζει το άρθρο 8, εφόσον έχει αρνητικές συνέπειες για την υγεία και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Ωστόσο, η θετική υποχρέωση προστασίας εξαρτάται από τα πραγματικά περιστατικά, το νομικό πλαίσιο, την οικονομική και κοινωνική κατάσταση στο Κράτος. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο αναγνώρισε μεν ότι μεγάλο ποσοστό των Ρομά που διαβιούν σε άτυπους καταυλισμούς της Σλοβενίας αντιμετωπίζουν εμπόδια στην πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες κοινής ωφέλειας. Ωστόσο, έκρινε ότι οι αρχές είχαν συνεκτιμήσει τις ανάγκες των Ρομά, παρέχοντας στους προσφεύγοντες κοινωνικό επίδομα, που τους επέτρεπε να εξασφαλίσουν εναλλακτική πρόσβαση σε πόσιμο νερό. Βαρύνοντες παράγοντες για την κρίση του ΕΔΔΑ ήταν ότι οι προσφεύγοντες δεν διαβιούσαν σε καθεστώς απόλυτης ένδειας, δεν υπέστησαν βλάβη στη υγεία τους, ενώ η έλλειψη δημόσιων συστημάτων αποχέτευσης παρατηρούνταν σε πολλούς δήμους της Σλοβενίας. Σημειώνεται ότι η απροθυμία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου να εξετάσει την άνιση πρόσβαση της κοινότητας των Ρομά σε πόσιμο νερό και υπό το πρίσμα του

⁷⁰ ΕΔΔΑ, Hudorovič και άλλοι κατά Σλοβενίας, αρ. προσφ. 24816/14 και 25140/14, 10.03.2020.

άρθρου 14 (διακριτική μεταχείριση) κατακρίθηκε, διότι το άρθρο 8 εξετάζει την έλλειψη πρόσβασης σε πόσιμο νερό και όχι την άνιση πρόσβαση της μειονότητας σε νερό⁷¹.

Σύμφωνα με την προαναφερθείσα νομολογία, η αναγνώριση της ευαλωτότητας των Ρομά από το ΕΔΔΑ επιδιώκει τη διασφάλιση της απόλαυσης των δικαιωμάτων της Σύμβασης. Με εφελτήριο την αποδοχή ότι οι Ρομά αποτελούν ευάλωτη μειονότητα, λόγω της ιστορικής τους διαδρομής και της περιθωριοποίησης από το κοινωνικό σύνολο, οι αρχές οφείλουν να ενεργοποιούν κάθε διαθέσιμο μέσο, ώστε να καταπολεμούν τις άμεσες ή έμμεσες διακρίσεις και να προστατεύουν την ιδιωτική και οικογενειακή ζωή, συνεκτιμώντας τα κοινωνικά χαρακτηριστικά και τις «αξίες» της κοινότητας των Ρομά. Οι ιδιαίτερες ανάγκες των μελών της μειονότητας των Ρομά πρέπει να συνεκτιμώνται από τη Διοίκηση, ώστε τα υιοθετούμενα μέτρα να είναι αναλογικά προς τον επιδιωκόμενο σκοπό. Μάλιστα, όταν αποδεικνύεται η διακριτική μεταχείριση της κοινότητας στην οποία ανήκουν οι προσφεύγοντες, παρέλκει η εξέταση της ατομικής τους κατάστασης.

B. Αιτούντες άσυλο και αλλοδαποί που χρήζουν διεθνούς προστασίας

Τα Κράτη έχουν καταρχήν την κυριαρχική εξουσία ελέγχου της εισόδου, της διαμονής και της απέλασης των αλλοδαπών, με την επιφύλαξη τήρησης των διεθνών Συμβάσεων, όπως η Σύμβαση της Γενεύης του 1951, η Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας του 1987 και η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού του 1989. Παρότι η ΕΣΔΑ και τα Πρωτόκολλά της δεν κατοχυρώνουν το δικαίωμα στο άσυλο, η μεταχείριση των αλλοδαπών από τα Κράτη οφείλει να σέβεται τα άρθρα της Σύμβασης και να συνεκτιμά την ειδική τους κατάσταση. Στην παρούσα ενότητα⁷² αναλύεται η νομολογία του ΕΔΔΑ αναφορικά με τις συνθήκες υποδοχής, την κράτηση των αιτούντων άσυλο και την ομαδική απέλαση, υπό το πρίσμα των άρθρων 3 (απαγόρευση απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας), 8 (προστασία ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής), 13 (αποτελεσματική προσφυγή) και του τέταρτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου (ομαδική απέλαση).

Στο πλαίσιο της σχετικής νομολογίας του, το Δικαστήριο του Στρασβούργου εξετάζει την ατομική ευαλωτότητα του αιτούντα άσυλο⁷³, με βάση τα πραγματικά περιστατικά και τα προσωπικά του βιώματα. Έτσι, στην απόφαση **Salah Sheekh κατά Ολλανδίας**⁷⁴, το Δικαστήριο χαρακτήρισε ως απάνθρωπη τη μεταχείριση που υπέστη ο προσφεύγων στη Σομαλία, από μέλη μίας φυλής, πριν καταφύγει στην Ολλανδία και αιτηθεί άσυλο. Συγκεκριμένα, το ΕΔΔΑ αναγνώρισε τη «διαρκή» ευαλωτότά του, λόγω της ένταξής του στη συγκεκριμένη μειονότητα της χώρας προέλευσης. Η αρχή της μη επαναπροώθησης, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 3 της

⁷¹ V. David, The Court's first ruling on Roma's access to safe water and sanitation in Hudorovic et al. v. Slovenia: reasons for hope and worry, 9.04.2020, https://strasbourgobservers.com/2020/04/09/the-courts-first-ruling-on-romas-access-to-safe-water-and-sanitation-in-hudorovic-et-al-v-slovenia-reasons-for-hope-and-worry/#_ftnref1.

⁷² Η προστασία των ανήλικων τέκνων και των ασυνόδευτων ανήλικων αναπτύσσεται, ειδικότερα, σε επόμενη ενότητα του ίδιου κεφαλαίου.

⁷³ Ειδικότερα βλ. Π. Νάσκου-Περράκη, Χορήγηση ασύλου σε πρόσφυγες σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο σε Τιμητικό Τόμο Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, Το αλλοδαπό στοιχείο στις εθνικές έννομες τάξεις, 2020, σελ. 307-334.

⁷⁴ ΕΔΔΑ, Salah Sheekh κατά Ολλανδίας, αρ. προσφ. 1948/04, 11.01.2007.

ΕΣΔΑ, εφαρμόζεται και στις περιπτώσεις που ο κίνδυνος παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων προέρχεται από τη δράση μη κρατικών φορέων, π.χ. εγκληματίες και ένοπλες ομάδες, εφόσον το Κράτος αδυνατεί να προστατεύσει το πρόσωπο. Συνεπώς, το ΕΔΔΑ αναγνώρισε την ευαλωτότητα του προσφεύγοντα και των μελών της οικογένειάς του, οι οποίοι στοχοποιήθηκαν ως μέλη μειονότητας και στερήθηκαν πρόσβασης σε κατάλληλα μέσα προστασίας στη Σομαλία.

Παράλληλα, στο πεδίο του δικαίου αλλοδαπών, η νομολογία του ΕΔΔΑ διευρύνει τον ορισμό της ευαλωτότητας, εντάσσοντας τους αιτούντες άσυλο στις ιδιαιτέρως ευάλωτες ομάδες⁷⁵. Αυτή η θέση διατυπώθηκε στην απόφαση-σταθμό **M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδος**⁷⁶. Αποτελεί την πρώτη απόφαση του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, στην οποία καταδικάζεται συμβαλλόμενο Κράτος για παραβίαση της ΕΣΔΑ, εξαιτίας της εφαρμογής ενωσιακής νομοθεσίας⁷⁷.

Συγκεκριμένα, ο προσφεύγων, πολίτης Αφγανιστάν, κατέθεσε αίτημα ασύλου στο Βέλγιο, έχοντας εισέλθει στην ΕΕ, μέσω Ελλάδας, χωρίς άδεια εισόδου. Κατ' εφαρμογήν του Κανονισμού «Δουβλίνο II», το Βέλγιο υπέβαλε αίτημα αναδοχής της εξέτασης του αιτήματος ασύλου στην Ελλάδα, ως χώρα πρώτης εισόδου. Ο προσφεύγων επικαλέστηκε τα συστημικά προβλήματα του ελληνικού εθνικού συστήματος ασύλου και τον κίνδυνο επαναπροώθησης στο Αφγανιστάν. Ωστόσο, το Βέλγιο απέρριψε το αίτημά του, υποστηρίζοντας ότι, δυνάμει του Κανονισμού, δεν ήταν υπεύθυνο για την εξέταση του αιτήματος ασύλου. Επιπλέον, οι βελγικές αρχές έκριναν ότι δεν συντρέχει βάσιμος λόγος να εκτιμηθεί ότι οι ελληνικές αρχές δεν θα εκπλήρωναν τις υποχρεώσεις που έχουν αναλάβει σε θέματα ασύλου, ως Κράτος-μέλος της Ε.Ε. Μετά την άφιξη του προσφεύγοντα στην Ελλάδα, κρατήθηκε σε παρακείμενο κτίριο του αεροδρομίου της Αθήνας. Κατήγγειλε ότι τοποθετήθηκε σε ένα μικρό κελί με άλλους είκοσι (20) κρατούμενους, είχε περιορισμένη πρόσβαση στους χώρους υγιεινής, δεν είχε δικαίωμα προαυλισμού, κοιμόταν σε βρώμικο στρώμα ή στο έδαφος και του παρεχόταν ανεπαρκής σίτιση. Μετά τη χορήγηση δελτίου παραμονής αιτούντος άσυλο, ήταν άστεγος, χωρίς κανένα μέσο επιβίωσης. Τέλος, όταν αποπειράθηκε να αποχωρήσει από την Ελλάδα με πλαστό έγγραφο ταυτότητας, συνελήφθη, κρατήθηκε εκ νέου και έπεσε θύμα σωματικής βίας από την αστυνομία.

Το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι τα Κράτη εισόδου προσφύγων και μεταναστών αντιμετωπίζουν σημαντικές δυσκολίες στη διαχείριση του αυξανόμενου κύματος προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών. Αυτό οφείλεται στη δυσαναλογία του αριθμού των αιτούντων άσυλο προς τον αριθμό των αιτήσεων ασύλου που δύναται να επεξεργαστούν οι διοικητικές αρχές. Πράγματι, η κατάλληλη υποδοχή των αιτούντων διεθνή προστασία δυσχεραίνεται από την οικονομική κρίση και την εφαρμογή του συστήματος του Δουβλίνου, το οποίο υποδεικνύει το

⁷⁵ *Ul. Brandl / Ph. Czech*, General and Specific Vulnerability of Protection-Seekers in the EU: Is there an Adequate Response to their Needs? σε *F. Ippolito/ S. Iglesias Sanchez* (επιμ.), *Protecting Vulnerable Groups – The European Human Rights Framework*, 2015, σελ. 247 – 270.

⁷⁶ ΕΔΔΑ, *M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδος*, αρ. προσφ. 30696/09, 21.01.2011.

⁷⁷ Αντίστοιχα, το ΔΕΕ, στην απόφαση *N.S.*, διαπίστωσε πως η τήρηση των διεθνών υποχρεώσεων της ΕΕ συνεπάγεται την μη μεταφορά των αιτούντων και δικαιούχων διεθνούς προστασίας στο υπεύθυνο Κράτος, σύμφωνα με τον Κανονισμό Δουβλίνο II, όταν οι συνθήκες διαβίωσης των εν λόγω προσώπων παραβιάζουν το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ και το άρθρο 4 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (ΔΕΕ, C-411/10, Ν. Σ. και άλλοι, 21.12.2011, ECLI:EU:C:2011:865).

Κράτος παράνομης εισόδου ως υπεύθυνο για την εξέταση των αιτήσεων ασύλου, υπό προϋποθέσεις. Ωστόσο, ο απόλυτος χαρακτήρας του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ δεν απαλλάσσει το Κράτος από τις υποχρεώσεις του. Ειδικότερα, αναγνωρίστηκε ότι ο προσφεύγων, ως αιτών άσυλο, ήταν ιδιαίτερα ευάλωτος, λόγω του εκτοπισμού και των τραυματικών εμπειριών που είχε βιώσει. Συγκεκριμένα, το ΕΔΔΑ ανέφερε ότι ο προσφεύγων «ανήκει σε μια ομάδα πληθυσμού ιδιαίτερα μειονεκτούσα και ευάλωτη που έχει ανάγκη ιδιαίτερης προστασίας. Η ανάγκη ιδιαίτερης προστασίας αποτελεί αντικείμενο ευρείας συναίνεσης σε διεθνή και ευρωπαϊκή κλίμακα όπως προκύπτει από την Σύμβαση της Γενεύης, από την αποστολή και τις δραστηριότητες της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ καθώς και από τις απαιτήσεις που αναφέρονται στην Οδηγία για την υποδοχή της ΕΕ».

Μέσω της διαπίστωσης της ευαλωτότητας των αιτούντων άσυλο, το ΕΔΔΑ καταφάσκει την υποχρέωση των Κρατών να προστατεύουν τους αιτούντες που διαμένουν στο έδαφός τους, έναντι της έσχατης υλικής ένδειας, με την παροχή ικανοποιητικών προτύπων διαβίωσης. Το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ δεν επιβάλλει μεν στα Κράτη μέλη να παρέχουν στους αιτούντες άσυλο και στους πρόσφυγες οικονομική βοήθεια, προκειμένου να τους διασφαλίσουν συγκεκριμένο επίπεδο διαβίωσης. Ωστόσο, ο προσφεύγων έζησε για μήνες, κατά παράβαση της εθνικής νομοθεσίας και της ευρωπαϊκής οδηγίας για την υποδοχή, σε συνθήκες απόλυτης φτώχειας και αδυνατούσε να ικανοποιήσει βασικές ανάγκες, όπως η πρόσβαση σε τροφή, συνθήκες υγιεινής και στέγη. Για το λόγο αυτό, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η κατάσταση αυτή του δημιούργησε αισθήματα φόβου, άγχους ή κατωτερότητας, ικανά να τον οδηγήσουν στην απελπισία, σε συνδυασμό με την επίδραση των συνθηκών κράτησης. Επιπλέον, το Δικαστήριο σημείωσε πως, αν οι ελληνικές αρχές είχαν εξετάσει άμεσα το αίτημα ασύλου, θα είχαν μετριάσει ουσιωδώς την ταλαιπωρία του. Τα εν λόγω στοιχεία, σε συνδυασμό με την παρατεταμένη αβεβαιότητα για τη βελτίωση της κατάστασής του, οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι οι συνθήκες διαβίωσης του προσφεύγοντα στην Ελλάδα, ως αιτούντα άσυλο, αποτελούσαν παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ⁷⁸.

Αξιοσημείωτη είναι η συντρέχουσα διεθνής ευθύνη του Βελγίου⁷⁹, εξαιτίας της μεταφοράς του αιτούντα σε μη ασφαλή χώρα, κατά παράβαση της αρχής της μη επαναπροώθησης (άρθρο 3). Ειδικότερα, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι βελγικές αρχές παρέλειψαν να εκτιμήσουν τους προβαλλόμενους ισχυρισμούς του προσφεύγοντα και την ευαλωτότητά του, παρότι όφειλαν να επαληθεύσουν την εφαρμογή της ενωσιακής νομοθεσίας για το άσυλο από την Ελλάδα. Τέλος, διαπιστώθηκε παραβίαση του άρθρου 13 (δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής), σε συνδυασμό με το άρθρο 3 και από τις δύο χώρες· από το Βέλγιο, εξαιτίας της έλλειψης αποτελεσματικής προσφυγής κατά της απόφασης μεταφοράς του προσφεύγοντος, ενώ όσον αφορά την Ελλάδα, λόγω των συστημικών ελλείψεων του συστήματος ασύλου και του κινδύνου άμεσης ή έμμεσης επαναπροώθησης στη χώρα καταγωγής, χωρίς ουσιαστική εξέταση του βάσιμου της αίτησής του και πρόσβαση σε αποτελεσματική προσφυγή. Συνεπώς, ούτε ο μεγάλος αριθμός των αιτήσεων ασύλου, ούτε η πιστή εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου απαλλάσσουν τα συμβαλλόμενα Κράτη από τις ευθύνες τους έναντι της Σύμβασης⁸⁰.

⁷⁸ L. Lavrysen, M.S.S. v. Belgium and Greece: The impact on EU Asylum Law, Strasbourg Observers, 24.02.2011, <http://strasbourgobservers.com/2011/02/24/m-s-s-v-belgium-and-greece-2-the-impact-on-eu-asylum-law> .

⁷⁹ Δ. Καγιάρος/Β. Τζεβελέκος, Απόπειρα «συστημικής» ανάγνωσης της απόφασης MSS του ΕΔΔΑ, Το Σύνταγμα, τεύχη 3-4, 2013, σελ. 509-559.

⁸⁰ T. Syring, European Court of Human Rights' Judgment on Expulsion of Asylum Seekers: M.S.S. v. Belgium & Greece, American Society of International Law Insights, τόμος 15, τεύχος 5, 24.02.2011,

Αντίθετα, στην απόφαση **ΑΜΕ κατά Ολλανδίας**⁸¹, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι συνθήκες υποδοχής των αιτούντων άσυλο στην Ιταλία δεν ήταν συγκρίσιμες με τις συνθήκες υποδοχής στην Ελλάδα κατά την περίοδο της απόφασης **M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας**. Συγκεκριμένα, ο προσφεύγων, Σομαλός υπήκοος, κατήγγειλε ότι η μεταφορά του από την Ολλανδία στην Ιταλία για την εξέταση του αιτήματος ασύλου, θα τον εξέθετε σε άθλιες συνθήκες διαβίωσης και στον κίνδυνο επαναπροώθησης απευθείας στην Σομαλία, δίχως επαρκή εξέταση της αίτησής του. Ωστόσο, το Δικαστήριο έκρινε ότι ο προσφεύγων δεν απέδειξε ότι, σε περίπτωση μεταφοράς του στην Ιταλία, θα διέτρεχε επαρκώς πραγματικό και άμεσο κίνδυνο αρκούντως σοβαρής κακομεταχείρισης. Σημειώνεται ότι, εν αντιθέσει με την υπόθεση **Tarakhel κατά Ελβετίας**⁸², που αφορούσε τη μεταφορά οικογένειας με έξι ανήλικα τέκνα, ο προσφεύγων ήταν ένας ικανός νέος άντρας, δίχως εξαρτώμενα από τον ίδιο πρόσωπα. Συνεπώς, κρίθηκε ότι οι συστημικές ελλείψεις στην Ιταλία δεν συνιστούν κώλυμα για το σύνολο των μεταφορών αιτούντων άσυλο στη χώρα.

Παράλληλα, υπό το φως των διατάξεων της ΕΣΔΑ, οι εθνικές αρχές έχουν τη θετική υποχρέωση να εξετάζουν τις αιτήσεις ασύλου των ενδιαφερόμενων προσώπων σε βραχεία προθεσμία, ώστε να συντομεύουν την κατάσταση αβεβαιότητας και ανασφάλειας στην οποία βρίσκονται τα πρόσωπα. Αυτή η θέση διατυπώθηκε στην υπόθεση **B.A.C. κατά Ελλάδος**⁸³. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι, το Δικαστήριο δεν αναφέρθηκε στην ευαλωτότητα του προσφεύγοντα, παρότι το πρόσωπο συνιστά ευάλωτο πρόσωπο, υπό την ιδιότητα του αιτούντα άσυλο. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η παράλειψη του Υπουργού Δημόσιας Τάξης να εκδώσει απόφαση επί του αιτήματος ασύλου του προσφεύγοντα, που είχε υποβληθεί εδώ και 12 χρόνια, κρίθηκε ότι συνιστά απάνθρωπη μεταχείριση και μη σεβασμό της ιδιωτικής ζωής.

Αναλυτικότερα, από το 2003 έως το 2015, ο προσφεύγων, Τούρκος υπήκοος, ο οποίος διώκονταν για τις πολιτικές του απόψεις, παρουσιαζόταν κάθε έξι μήνες στις αστυνομικές υπηρεσίες για να ανανεώνει το δελτίο αιτούντος άσυλο. Το συγκεκριμένο έγγραφο δεν αποτελούσε τίτλο παραμονής, αλλά θέσπιζε «καθεστώσ ανοχής» και μη απέλασης, για όσο διάστημα εκκρεμούσε η εξέταση της αίτησης ασύλου. Ως εκ τούτου, ο προσφεύγων στερούσαν σειρά δικαιωμάτων, όπως το δικαίωμα άσκησης ελεύθερης επαγγελματικής δραστηριότητας, πρόσβασης σε επαγγελματική κατάρτιση, σύναψης γάμου, απόκτησης διπλώματος οδήγησης, τραπεζικού λογαριασμού, αίτησης οικογενειακής επανένωσης κ.α.

Το Δικαστήριο τόνισε ότι η θετική υποχρέωση ενός Κράτους για έναν πραγματικό και αποτελεσματικό σεβασμό της ιδιωτικής ζωής συνεπάγεται την υποχρέωση εξέτασης των αιτήσεων ασύλου σε βραχεία προθεσμία. Κατέληξε ότι υπήρξε παράβαση του άρθρου 8 ΕΣΔΑ, εξαιτίας της αδικαιολόγητης παράλειψης του Υπουργού Δημόσιας Τάξης να αποφανθεί σχετικά με την αίτηση ασύλου του αιτούντος, σημειώνοντας ότι η αβεβαιότητα της νομικής του κατάστασης περιέπλεκε την καθημερινή του ζωή. Επιπλέον, το Δικαστήριο διαπίστωσε την παραβίαση των άρθρων 3 και 13 ΕΣΔΑ από κοινού, αποδεχόμενο ότι υπήρχε πραγματικός κίνδυνος ο προσφεύγων να υποστεί

<https://www.asil.org/insights/volume/15/issue/5/european-court-human-rights-judgment-expulsion-asylum-seekers-mss-v> .

⁸¹ ΕΔΔΑ, ΑΜΕ κατά Ολλανδίας, αρ. προσφ. 51428/10, 13.01.2015.

⁸² ΕΔΔΑ, **Tarakhel κατά Ελβετίας**, αρ. προσφ. 29217/12, 4.11.2014. Βλ. ανάλυση στην επόμενη ενότητα του ίδιο κεφαλαίου για την ευαλωτότητα των ανηλίκων.

⁸³ ΕΔΔΑ, **B.A.C. κατά Ελλάδας**, αρ. προσφ. 11981/15, 13.10.2016.

απάνθρωπη μεταχείριση, σε περίπτωση επιστροφής, δεδομένου του ιστορικού απάνθρωπης μεταχείρισης στην Τουρκία. Υπογράμμισε ότι η άρνηση έκδοσης του προσφεύγοντα στην Τουρκία δεν εξομοιώνεται με παροχή διεθνούς προστασίας, καθότι η αίτηση ασύλου μπορούσε ανά πάσα στιγμή να απορριφθεί. Συνεπώς, η αναγνώριση του προσφυγικού καθεστώτος συνδέεται με την κοινωνική ασφάλεια, τη σταθερότητα και την ένταξη⁸⁴.

Ενδιαφέρον, επίσης, παρουσιάζει το γεγονός ότι το Δικαστήριο του Στρασβούργου πραγματοποιεί διαβάθμιση της ευάλωτης κατά την αξιολόγηση της παραβίασης των δικαιωμάτων των ευάλωτων ομάδων. Έτσι, στην υπόθεση **Ιlias και Ahmed κατά Βουλγαρίας**⁸⁵ εξετάστηκε αν ο περιορισμός δύο προσφευγόντων, υπηκόων του Μπαγκλαντές, για διάστημα τριών εβδομάδων, σε φυλασσόμενο χώρο της ζώνης διέλευσης Rösztke, συνιστούσε απάνθρωπη μεταχείριση. Παρότι το Δικαστήριο αναφέρθηκε στην ευάλωτη κατάσταση των προσφευγόντων ως αιτούντων άσυλο και έλαβε υπόψη ψυχιατρικές εκθέσεις που ανέφεραν ότι έπασχαν από μετατραυματικό στρες, σημείωσε ότι «δεν ήταν πιο ευάλωτοι από άλλους ενήλικες αιτούντες άσυλο που κρατούνταν το εν λόγω χρονικό διάστημα». Ως εκ τούτου, αξιολόγησε ότι οι συνθήκες κράτησης ήταν ικανοποιητικές⁸⁶ και δεν παραβίαζαν το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ.

Αντίστοιχα, κατά την εκτίμηση των συνθηκών διαμονής οικογενειών αιτούντων άσυλο στην απόφαση **B.G. και άλλοι κατά Γαλλίας**⁸⁷, το ΕΔΔΑ ανέλυσε πως το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ εισάγει θετική υποχρέωση των Κρατών για τη λήψη εύλογων μέτρων με σκοπό την πρόληψη της κακομεταχείρισης των ανηλικών και άλλων ευάλωτων ατόμων. Ωστόσο, έκρινε ότι η διαμονή οικογενειών αιτούντων άσυλο με ανήλικα τέκνα σε σκηνές εντός της δομής φιλοξενίας, για διάστημα που υπερέβαινε τους τρεις μήνες (Ιούνιος – Οκτώβριος 2013) δεν αποτελούσε απάνθρωπη μεταχείριση (άρθρο 3) ή παραβίαση του δικαιώματος σεβασμού της οικογενειακής ζωής (άρθρο 8). Παρότι διαπίστωσε τον υπερπληθυσμό και τις μη ικανοποιητικές συνθήκες υγιεινής στην εν λόγω δομή φιλοξενίας, έκρινε ότι οι αιτούντες δεν βρέθηκαν σε κατάσταση υλικής στέρησης που να ενεργοποιεί την προστασία του άρθρου 3. Αξιολόγησε ότι οι γαλλικές αρχές έλαβαν μέτρα για τη βελτίωση των υλικών συνθηκών διαβίωσής τους, διασφαλίζοντας ιατρική περίθαλψη και πρόσβαση των παιδιών στη σχολική εκπαίδευση, ενώ η τοποθέτησή τους σε κτιριακές εγκαταστάσεις επήλθε «σχετικά γρήγορα», δεδομένου του αριθμού των αιτούντων άσυλο, πριν την έλευση του χειμώνα.

Σημειώνεται ότι ο χαρακτηρισμός των αιτούντων άσυλο ως ευάλωτων ομάδων, στο πλαίσιο της νομολογίας του ΕΔΔΑ, διαφοροποιείται από τον ορισμό των ευάλωτων αιτούντων άσυλο, στο πλαίσιο του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου, καθότι η ενωσιακή νομοθεσία χαρακτηρίζει ως ευάλωτες ορισμένες μόνο κατηγορίες αιτούντων, οι οποίες ενδέχεται να προτεραιοποιούνται κατά την πρόσβαση στο σύστημα άσυλου και απολαμβάνουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων. Αυτή η «αντίφαση» των ορισμών αποτυπώνεται στην απόφαση **N.H.**

⁸⁴ Κ. Τσιτσελίκης, Η προσωρινότητα ως παράγοντας διαμόρφωσης του δικαίου προσφύγων και μεταναστών σε Τιμητικό Τόμο Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, Το αλλοδαπό στοιχείο στις εθνικές έννομες τάξεις, 2020, σελ. 533 – 543.

⁸⁵ ΕΔΔΑ, *Ιlias και Ahmed κατά Βουλγαρίας*, αρ. προσφ. 47287/15, 21.11.2019.

⁸⁶ Οι προσφεύγοντες διέμεναν μόνοι σε στεγασμένο χώρο 13 τετραγωνικών μέτρων, λάμβαναν τρία γεύματα την ημέρα και είχαν πρόσβαση σε εγκαταστάσεις υγιεινής, υγειονομική περίθαλψη και ψυχίατρο.

⁸⁷ ΕΔΔΑ, *B.G. και άλλοι κατά Γαλλίας*, αρ. προσφ. 63141/13, 10.09.2020.

και άλλοι κατά Γαλλίας⁸⁸. Οι προσφεύγοντες, αφγανικής, ιρανικής, γεωργιανής και ρωσικής ιθαγένειας, κατήγγειλαν πως δεν είχαν πρόσβαση στην προβλεπόμενη υλική και οικονομική κρατική υποστήριξη για τους αιτούντες άσυλο, εξαιτίας διοικητικών καθυστερήσεων, με αποτέλεσμα να εξαναγκαστούν σε καθεστώς αστεγίας, διαβιώντας υπό απάνθρωπες και εξευτελιστικές συνθήκες για αρκετούς μήνες, κάτω από γέφυρες του Παρισιού ή στις όχθες του ποταμού Ωντ. Το Δικαστήριο παρατήρησε ότι οι αιτούντες άσυλο στην Γαλλία αποκτούσαν δικαίωμα πρόσβασης σε υλική και οικονομική στήριξη, βάσει του εσωτερικού δικαίου, υπό την προϋπόθεση ότι το αίτημα ασύλου τους καταχωρούνταν από τις αρμόδιες αρχές. Ωστόσο, οι αιτούντες N.H., K.T., και A.J. ανέμειναν πάνω από 90 ημέρες για την καταχώριση των αιτήσεών τους, με αποτέλεσμα να ζουν υπό καθεστώς φόβου σύλληψης ή απέλασης και να αποκλείονται από την πρόσβαση σε υλική βοήθεια, για το εν λόγω χρονικό διάστημα. Επίσης, σημείωσε ότι οι προσφεύγοντες ήταν ενήλικοι, άγαμοι και χωρίς εξαρτώμενα μέλη ή τέκνα, με αποτέλεσμα να μην εντάσσονται στο προφίλ των «ιδιαιτέρα ευάλωτων» αιτούντων, οι οποίοι λόγω ηλικίας, υγείας ή οικογενειακής κατάστασης προτεραιοποιούνταν κατά την πρόσβαση στο πρόγραμμα επείγουσας στέγασης της Γαλλίας. Με βάση τα παραπάνω, διαπιστώθηκε παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ για τους αιτούντες N.H., K.T. και A.J. Αντίθετα, δεν διαπιστώθηκε παραβίαση για τον προσφεύγοντα S.G., επειδή το αίτημα ασύλου του καταχωρήθηκε εντός εύλογου χρονικού διαστήματος (28 ημέρες), ενώ έλαβε επίδομα για την κάλυψη των βασικών του αναγκών μετά από 63 ημέρες.

Παράλληλα, το ΕΔΔΑ εκτιμά ότι η υπαγωγή του προσώπου σε καθεστώς διεθνούς προστασίας έχει δυνητικό χαρακτήρα ως προς την ένταξή του στις ευάλωτες ομάδες. Με άλλα λόγια, οι αλλοδαποί που δεν κατέθεσαν αίτημα ασύλου αναγνωρίζονται ως ευάλωτη ομάδα, εφόσον χρήζουν διεθνούς προστασίας. Η παραπάνω διαπίστωση προκύπτει από την απόφαση **Hirsi Jamaa και άλλοι κατά Ιταλίας**⁸⁹, η οποία εξέτασε καταγγελία παραβίασης του άρθρου 4 του τέταρτου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, σύμφωνα με το οποίο η απέλαση εξετάζεται με βάση τα ατομικά χαρακτηριστικά κάθε αλλοδαπού. Οι προσφεύγοντες, έντεκα Σομαλοί και δεκατρείς υπήκοοι της Ερυθραίας εγκατέλειψαν τη Λιβύη με πλωτά μέσα, τα οποία αναχαιτίστηκαν από την ιταλική ακτοφυλακή στην ανοιχτή θάλασσα, σε περιοχή ευθύνης έρευνας και διάσωσης της Μάλτας. Οι ιταλικές αρχές επέβαλαν αλλαγή πλεύσης, μετέφεραν τους προσφεύγοντες στη Λιβύη με ιταλικά στρατιωτικά πλοία και τους ανάγκασαν να αποβιβαστούν. Σε δεκατέσσερις από τους προσφεύγοντες αναγνωρίστηκε το καθεστώς πρόσφυγα από το Γραφείο της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες στην Τρίπολη της Λιβύης.

Το Δικαστήριο διαπίστωσε την παραβίαση των άρθρων 3 (απάνθρωπη μεταχείριση), 13 (αποτελεσματική προσφυγή) της ΕΣΔΑ και του άρθρου 4 του τέταρτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου (ομαδική απέλαση). Σημείωσε ότι οι υποχρεώσεις των Κρατών εξακολουθούν να ισχύουν, ακόμη και όταν τα πρόσωπα δεν υπέβαλαν αίτημα ασύλου, διότι ο απόλυτος χαρακτήρας του άρθρου 3 και η αρχή της μη επαναπροώθησης προστατεύουν κάθε πρόσωπο, όχι μόνο τους αιτούντες άσυλο. Ως εκ τούτου, διαπιστώνεται η εξωεδαφική εφαρμογή⁹⁰ της αρχής της μη επαναπροώθησης και η

⁸⁸ ΕΔΔΑ, N.H. και άλλοι κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 28820/13, 75547/13 και 13114/15, 2.07.2020.

⁸⁹ ΕΔΔΑ, Hirsi Jamaa και άλλοι κατά Ιταλίας, αρ. προσφ. 27765/09, 23.02.2012.

⁹⁰ L. Kiestra, The Impact of the European Convention on Human Rights on Private International Law, Springer, 2014, σελ. 62-63 και X. Συνοδινός, Η Επίδραση του Ευρωπαϊκού Δικαίου στο Καθεστώς Ασύλου των Προσφύγων, 2012, σελ. 102-104.

ευθύνη του Κράτους για παραβιάσεις της Σύμβασης τόσο στο έδαφός του, όσο και στην ανοιχτή θάλασσα⁹¹. Επομένως, η άρνηση διέλευσης, ως εκδήλωση των κυριαρχικών δικαιωμάτων των Κρατών, μπορεί να έρθει σε σύγκρουση με τις υποχρεώσεις προστασίας των ευάλωτων ομάδων.

Επιπλέον, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι ιταλικές αρχές όφειλαν να γνωρίζουν ότι δεν υπήρχαν επαρκείς εγγυήσεις για την προστασία των προσφευγόντων από τον κίνδυνο αυθαίρετης επιστροφής στις χώρες καταγωγής, δεδομένου ότι η Λιβύη δεν αναγνώριζε το καθεστώς του πρόσφυγα. Αντιθέτως, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι «η αναγνώριση του προσφυγικού καθεστώτος από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ αποτελούσε πρόσθετη ένδειξη της ευάλωτης κατάστασης των προσφευγόντων». Εκτίμησε ότι οι προσφεύγοντες θα περιθωριοποιούνταν και θα απομονώνονταν από τη λιβυκή κοινωνία ως μετανάστες, με αποτέλεσμα να καθίστανται εξαιρετικά ευάλωτοι σε ξενοφοβικές και ρατσιστικές πράξεις. Συνεπώς, η ευαλωτότητα των προσφευγόντων συνδέεται με την άρνηση της πρόσβασης στο άσυλο και με την έκθεση σε κίνδυνο διακριτικής μεταχείρισης. Μάλιστα, η ευαλωτότητα των προσφευγόντων τονίζεται και στη σύμφωνη γνώμη του δικαστή Pinto De Albuquerque, ο οποίος ανέλυσε ότι η αρχή της μη επαναπροώθησης υπερισχύει έναντι του δικαίου της θάλασσας. Επιπλέον, σημείωσε ότι η εσφαλμένη ερμηνεία του άρθρου 3, το οποίο αποσκοπεί στην προστασία των ιδιαίτερα ευάλωτων ατόμων (θύματα εμπορίας ανθρώπων, παράνομοι μετανάστες, άτομα που κινδυνεύουν ή απειλούνται στην ανοιχτή θάλασσα), θα οδηγούσε στην έκθεση τους σε κίνδυνο κακομεταχείρισης, όταν επιστρέφονται στη χώρα από την οποία διέφυγαν.

Αντίθετα, στροφή προς μία περιοριστική ερμηνεία των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ, διαπιστώνεται στην απόφαση **N.D. και N.T. κατά Ισπανίας**⁹², οπού εξετάστηκε αν η χερσαία απώθηση μεταναστών στα χερσαία σύνορα της Ισπανίας αποτελούσε ομαδική απέλαση. Συγκεκριμένα, τον Αύγουστο του 2014, εξακόσιοι (600) αλλοδαποί επιχείρησαν να παραβιάσουν την τριπλή περίφραξη και να εισέλθουν στη Μελίγια, πόλη στη βόρεια ακτή της Αφρικής, που αποτελεί έδαφος της Ισπανίας. Αφού εκατό (100) από αυτούς πέρασαν την πρώτη περίφραξη, οι ισπανικές αρχές τους συνέλαβαν και χωρίς να τους ταυτοποιήσουν ή να επιτρέψουν την υποβολή αίτησης ασύλου, τους επέστρεψαν στο Μαρόκο. Οι δύο προσφεύγοντες, υπήκοοι από το Μάλι και την Ακτή του Ελεφαντοστού, ισχυρίστηκαν ότι οι ισπανικές αρχές παραβίασαν το άρθρο 4 του τέταρτου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ (απαγόρευση ομαδικής απέλασης) και το άρθρο 13 (δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής). Η υπόθεση αυτή προκάλεσε έντονες αντιδράσεις από τη διεθνή ανθρωπιστική κοινότητα, με τον Συνήγορο του Πολίτη στην Ισπανία, τον Επίτροπο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του Συμβουλίου της Ευρώπης, την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες και τη Διεθνή Αμνηστία να καταγγέλλουν τη συστηματική επαναπροώθηση της Ισπανίας στη Μελίγια, όπως ρητά αναφέρεται στο διατακτικό της απόφασης.

Σύμφωνα με το Δικαστήριο του Στρασβούργου, η ομαδική απέλαση αφορά οποιονδήποτε αλλοδαπό, ανεξαρτήτως του νομικού του καθεστώτος και της νομιμότητας εισόδου στη χώρα, ενώ «απέλαση» αποτελεί η ομαδική εκτόπιση αλλοδαπών, είτε διενεργείται με τυπικές διαδικασίες, είτε άτυπα. Υπογράμμισε ότι τα Κράτη καθορίζουν τις πολιτικές ασύλου, ωστόσο, αυτές δεν επιτρέπεται να είναι ασύμβατες με την ΕΣΔΑ και τα Πρωτόκολλά της. Η αποτελεσματικότητα

⁹¹ Ειδικότερα σε *M. Milanovic*, *Extraterritorial Application of Human Rights Treaties: law principles and policy*, Oxford University Press, 2011.

⁹² ΕΔΔΑ, N.D. και N.T. κατά Ισπανίας, αρ. προσφ. 8675/15 και 8697/15, 13.02.2020.

των δικαιωμάτων της Σύμβασης προϋποθέτει ότι τα Κράτη διασφαλίζουν πραγματική και αποτελεσματική πρόσβαση σε διαδικασίες νόμιμης εισόδου, που επιτρέπουν στους χρήζοντες διεθνούς προστασίας να υποβάλλουν αίτηση προστασίας. Κατά συνέπεια, τα Κράτη δύνανται να αρνηθούν την είσοδο στην επικράτειά τους σε αλλοδαπούς, όταν δεν συμμορφώνονται με αυτές τις απαιτήσεις και επιδιώκουν να διασχίσουν τα σύνορα, χρησιμοποιώντας βία.

Βαρύνουσα σημασία για το ΕΔΔΑ είχε το γεγονός ότι η Ισπανία, από το 2009, επιτρέπει την υποβολή αίτησης ασύλου στις ισπανικές πρεσβείες, υπό την προϋπόθεση ότι οι αιτούντες δεν είναι πολίτες του Κράτους στο οποίο είναι εγκατεστημένη η πρεσβεία. Επιπλέον, σημειώνεται ότι σε συνοριακά σημεία, γύρω από τη Μελίγια, ήταν εφικτή η κατάθεση αιτήματος ασύλου, όπου πραγματοποιείται ενημέρωση του προσώπου, με τη βοήθεια διερμηνέα και εξειδικευμένου δικηγόρου. Επομένως, κρίθηκε ότι δεν υπήρξε παραβίαση της ΕΣΔΑ, εφόσον οι δύο προσφεύγοντες επέλεξαν να μην χρησιμοποιήσουν τις υπάρχουσες διαδικασίες της Ισπανίας και επιχείρησαν να εισέλθουν παράνομα στην επικράτεια της Ισπανίας, εκμεταλλευόμενοι τον μεγάλο αριθμό τους και με τη χρήση βίας. Στο σημείο αυτό σημειώνεται ότι το ΕΔΔΑ δεν εξέτασε την ευαλωτότητα των προσώπων, παρά την ομοιότητα των πραγματικών περιστατικών με την απόφαση *Hirsi Jamaa* και άλλοι κατά Ιταλίας. Παράλληλα, η εμμονή του Δικαστηρίου στην ύπαρξη νόμιμων τρόπων εισόδου κατακρίθηκε ως άστοχη, με γνώμονα τον περιορισμένο αριθμό των αιτημάτων ασύλου που κατατίθενται στα σημεία διέλευσης των συνόρων, που φανερώνει τη δυσλειτουργία του εν λόγω συστήματος⁹³.

Με βάση τα παραπάνω, καθίσταται σαφές ότι το ΕΔΔΑ αναφέρεται στην ευαλωτότητα των αιτούντων διεθνή προστασία, με σκοπό να προσδιορίσει τις θετικές υποχρεώσεις των Κρατών για τη λήψη μέτρων, ώστε τα πρόσωπα να απολαύσουν την προστασία της ΕΣΔΑ. Μάλιστα, η θετική υποχρέωση προστασίας του δικαιώματος στη ζωή (άρθρο 2) περιλαμβάνει και την προστασία από κινδύνους στους οποίους τα άτομα υποβάλλονται οικειοθελώς, συμπεριλαμβανομένων των αυτοτραυματισμών⁹⁴. Στην απόφαση **Mikayil Mammadov κατά Αζερμπαϊτζάν**⁹⁵, το ΕΔΔΑ αναφέρθηκε μεν στην ευαλωτότητα των προσφύγων και των εσωτερικά εκτοπισμένων, έκρινε όμως ότι οι αρχές δεν παραβίασαν σκοπίμως το δικαίωμα στη ζωή (άρθρο 2) της συζύγου του προσφεύγοντα, κατά τη έξωση της οικογένειας, διότι η αυτοκτονία της δεν ήταν προβλέψιμη ή εύλογη. Αντίθετα, η έρευνα που διεξήχθη αναφορικά με την ευθύνη των αστυνομικών αρχών για τον θάνατο της συζύγου κρίθηκε ανεπαρκής. Το ΕΔΔΑ σημείωσε τη μεγάλη διάρκεια της έρευνας (τέσσερα χρόνια) και το γεγονός πως επικεντρώθηκε στο ερώτημα αν οι αστυνομικοί παρακίνησαν την θανούσα στην αυτοκτονία, χωρίς να εξεταστεί αν έλαβαν τα απαραίτητα μέτρα για να αποτρέψουν το θάνατό της ή να ελαχιστοποιήσουν τους τραυματισμούς που υπέστη, με αποτέλεσμα την καταδίκη του Κράτους για παραβίαση του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ.

⁹³ D. Thym, Μια 'περιοριστική' επανάσταση; Μια διαφορετική ανάγνωση της απόφασης του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για τις επαναπροωθήσεις στα σύνορα Ισπανίας-Μαρόκου, μετάφραση Αλ. Φωτιάδου, Μάρτιος 2020, <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/mia-perioristiki-epanastasi-mia-diaforetiki-anagnosi-tis-apofasis-tou-evropaikou-dikastiriou-dikaiomaton-tou-anthropou-gia-tis-epanaproothiseis-sta-synora-ispantias-marokou/>.

⁹⁴ W.A. Schabas, *The European Convention on Human Rights*, Oxford Commentaries on international law, 2015, σελ. 132-133.

⁹⁵ ΕΔΔΑ, *Mikayil Mammadov κατά Αζερμπαϊτζάν*, αρ. προσφ. 4762/05, 17.12.2009.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η απόφαση **F.G. κατά Σουηδίας**⁹⁶, στην οποία το Δικαστήριο του Στρασβούργου αναγνώρισε, για πρώτη φορά, μία επιπρόσθετη θετική υποχρέωση των Κρατών, στο πλαίσιο εξέτασης των ισχυρισμών για τη συνδρομή των λόγων δίωξης. Καταρχήν, το ΕΔΔΑ δέχεται ότι ο αιτών άσυλο φέρει την ευθύνη να τεκμηριώσει τον κίνδυνο δίωξης. Συνεπώς, όταν σκόπιμα αποφεύγει ή δεν αποκαλύπτει το λόγο δίωξης, δεν αναμένεται από τα Κράτη να τον «ανακαλύψουν». Ωστόσο, σημείωσε ότι *«δεδομένου του απόλυτου χαρακτήρα των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στα άρθρα 2 και 3 της Σύμβασης, καθώς και της ευάλωτης θέσης στην οποία συχνά βρίσκονται οι αιτούντες άσυλο, το Συμβαλλόμενο Κράτος οφείλει να αξιολογήσει γεγονότα που είναι ήδη γνωστά[...]. Αυτό ισχύει ιδίως για καταστάσεις στις οποίες οι εθνικές αρχές έχουν ενημερωθεί πως ο αιτών άσυλο είναι μέλος μιας ομάδας που εκτίθεται συστηματικά σε πρακτικές κακομεταχείρισης στην χώρα καταγωγής»*⁹⁷.

Η ευαλωτότητα των αιτούντων άσυλο υπό κράτηση αναφέρθηκε στην απόφαση **M.A. κατά Βελγίου**⁹⁸, ώστε να στοιχειοθετηθεί ότι η συναίνεση του προσφεύγοντα στην εθελοντική επιστροφή στη χώρα καταγωγής δεν ήταν έγκυρη. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έκρινε πως οι αστυνομικές αρχές *«εκμεταλλεύτηκαν την ευάλωτη κατάσταση του αιτούντα, η οποία οφειλόταν στο καθεστώς στέρησης της ελευθερίας του»*, όταν τον μετέφεραν στο αεροδρόμιο και του ζήτησαν να υπογράψει έγγραφο συναίνεσης στην απομάκρυνση, παρότι η εκτέλεση της απέλασης είχε ανασταλεί με πρωτοβάθμια απόφαση δικαστηρίου. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η συγκεκριμένη πρακτική παραβιάζει τα άρθρα 3 και 13 της ΕΣΔΑ, καθότι οι αρχές παρέλειψαν να προβούν σε εξατομικευμένη αξιολόγηση του κινδύνου κακομεταχείρισης του M.A. στο Σουδάν, στερώντας του το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής κατά της απόφασης επιστροφής.

Συμπερασματικά, το ΕΔΔΑ επαναλαμβάνει συστηματικά, στην νεότερη νομολογία του, τη θέση ότι οι αιτούντες άσυλο αποτελούν ευάλωτη ομάδα, παραπέμποντας στην απόφαση M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδος. Η διαπίστωση αυτή ενεργοποιεί την κρατική ευθύνη για την προστασία τους από την απόλυτη ένδεια, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 3 της Σύμβασης. Μάλιστα, το Δικαστήριο του Στρασβούργου έχει διευρύνει την εφαρμογή της ευαλωτότητας και σε αλλοδαπούς που δεν υπέβαλαν αίτηση ασύλου, εφόσον χρήζουν διεθνούς προστασίας, κατά την ερμηνεία του άρθρου 4 του τέταρτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου (ομαδική απέλαση). Εντούτοις, η διαπίστωση της ευαλωτότητας δεν αποτελεί απόδειξη παραβίασης της ΕΣΔΑ, ούτε υποχρεώνει τα Κράτη να επιτρέπουν την είσοδο όλων των αιτούντων στην επικράτεια τους, παρέχοντας τους άμεσα στέγαση και σίτιση. Μέσω της ευαλωτότητας, το ΕΔΔΑ καταφάσκει την υποχρέωση των Κρατών να προστατεύουν τους αιτούντες άσυλο που διαμένουν στο έδαφός τους, έναντι της έσχατης υλικής ένδειας (απόφαση M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδος) και τους χρήζοντες διεθνούς προστασίας από την περιθωριοποίηση και την έμμεση επαναπροώθηση στη χώρα υποδοχής (απόφαση Hirsi Jamaa και άλλοι κατά Ιταλίας). Σε κάθε περίπτωση, εξετάζονται οι προσωπικές περιστάσεις και η τυχόν ατομική ευαλωτότητα του κάθε αιτούντα άσυλο. Όπως αναλύεται στις

⁹⁶ ΕΔΔΑ, F.G. κατά Σουηδίας, 43611/11, 23.03.2016.

⁹⁷ Σε αντίστοιχο συμπέρασμα καταλήγει και η απόφαση M του ΔΕΕ (C- 277/11, M., 22.11.2012, ECLI:EU:C:2012:744), η οποία δέχτηκε πως το Κράτος δεν παραμένει αμέτοχο κατά τη διαδικασία εξέτασης του αιτήματος ασύλου. Ειδικότερα, οι εθνικές αρχές δεσμεύονται από την απαίτηση συνεργασίας με τον αιτούντα, όταν τα προσκομισθέντα στοιχεία δεν είναι πλήρη, πρόσφατα ή συναφή, προκειμένου να καταστήσουν δυνατή την τεκμηρίωση της αίτησης. Αυτό ισχύει ιδίως όταν το κράτος έχει καλύτερη πρόσβαση από τον αιτούντα σε ορισμένα είδη εγγράφων (λ.χ. για τη γενική κατάσταση στη χώρα καταγωγής).

⁹⁸ ΕΔΔΑ, M.A. κατά Βελγίου, αρ. προσφ. 19656/18, 27.10.2020.

επόμενες ενότητες, το ΕΔΔΑ πραγματοποιεί διαβάθμιση της ευαλωτότητας για την αξιολόγηση της παραβίασης των δικαιωμάτων των αιτούντων άσυλο, εξετάζοντας αν τα μέτρα που υιοθετούνται από τα Κράτη είναι επαρκή ή όχι για την προστασία τους. Έτσι, αναγνωρίζει αυξημένη ευθύνη του Κράτους για ορισμένες κατηγορίες αιτούντων άσυλο, όπως οι ασυνόδευτοι ανήλικοι, οι οικογένειες με ανήλικα, οι ασθενείς και τα πρόσωπα με αναπηρία.

Γ. Ανήλικοι

Τα παιδιά θεωρούνται εύαλωτα άτομα, εξ ορισμού, λόγω της περιορισμένης ικανότητας να λαμβάνουν αποφάσεις για τη ζωή τους⁹⁹. Ως εκ τούτου, η προστασία των ανηλίκων από τα Κράτη είναι αναγκαία για την απόλαυση των θεμελιωδών τους δικαιωμάτων. Η ευαλωτότητα των παιδιών αιτούντων άσυλο και μεταναστών αναφέρεται σε πληθώρα δικαστικών αποφάσεων, κατά την εξέταση υποθέσεων παραβίασης των άρθρων 3 (απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση), 5 (προσωπική ελευθερία και ασφάλεια), 8 (ιδιωτική και οικογενειακή ζωή) και 13 (πραγματική προσφυγή).

Επιπλέον, η νομολογία του ΕΔΔΑ αναγνωρίζει ότι τα παιδιά έχουν ειδικές ανάγκες που σχετίζονται με την ηλικία και την έλλειψη ανεξαρτησίας, οι οποίες πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την υποδοχή, τη διαδικασία εξέτασης του αιτήματος ασύλου, την κράτηση και την απέλαση. Ενδέχεται να συντρέχουν δύο ή και περισσότεροι παράγοντες που εντείνουν την ευαλωτότητα του παιδιού, λ.χ. τα ασυνόδευτα κορίτσια θεωρούνται ιδιαίτερα εύαλωτα στη σεξουαλική εκμετάλλευση¹⁰⁰, ενώ τα παιδιά με αναπηρία εκτίθενται σε υψηλό κίνδυνο κακοποίησης και παραμέλησης. Παρότι οι ασυνόδευτοι ανήλικοι¹⁰¹ είναι αδιαμφισβήτητα εύαλωτοι στον κίνδυνο κακομεταχείρισης, τα παιδιά που μεταναστεύουν με τους γονείς ή τους κηδεμόνες τους θεωρούνται εξίσου εύαλωτα, λ.χ. όταν τοποθετούνται με τις οικογένειές τους σε κέντρα υποδοχής ή κράτησης που δεν είναι κατάλληλα προσαρμοσμένα για να εξυπηρετούν τις ανάγκες τους. Συνεπώς, οι ανήλικοι αιτούντες άσυλο, ανεξαρτήτως αν συνοδεύονται ή όχι, αποτελούν εύαλωτη ομάδα¹⁰². Στη παρούσα ενότητα, αναλύεται η νομολογία του ΕΔΔΑ για την εύαλωτη θέση των ανηλίκων αιτούντων άσυλο και των ασυνόδευτων ανηλίκων.

⁹⁹ Βλ. ειδικότερα *F. Ippolito*, (De)Constructing Children's Vulnerability under European Law σε *F. Ippolito/ S. Iglesias Sanchez* (επιμ.), *Protecting Vulnerable Groups – The European Human Rights Framework*, 2015, σελ. 23 – 47.

¹⁰⁰ *International Labor Office*, *Migration and Child Labour: Exploring Child Migrant Vulnerabilities and Those of Children Left Behind*, 1.10. 2010, σελ. 9.

¹⁰¹ Αναλυτικότερα για την προστασία των ασυνόδευτων ανηλίκων βλ. *M. Sedmak/ B. Sauer/ B. Gornik* (επιμ.), *Unaccompanied Children in European Migration and Asylum Practices: In Whose Best Interest?*, Routledge, 2018, *UNHCR/Συνήγορος του Πολίτη*, Κατευθυντήριες Οδηγίες για τα ασυνόδευτα παιδιά που ζητούν άσυλο, Ιούνιος 2005, <https://www.synigoros.gr/resources/toolip/doc/2014/06/23/scepg.pdf>, *Human Rights Watch*, Αφημένα στη μοίρα τους: Η συστηματική απουσία παροχής προστασίας στα ασυνόδευτα παιδιά στην Ελλάδα, Δεκέμβριος 2008, <https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/greece1208grweb.pdf>, *A.M. Σπυροπούλου*, Οι ασυνόδευτοι ανήλικοι ως πρόσφυγες και μετανάστες, 2016 και *Ελ. Σαράντου/ Α. Θεοδωροπούλου*, Παιδιά Έρμαια – Συγκριτική μελέτη: Αποκλεισμός και εκμετάλλευση των ασυνόδευτων ανηλίκων στην Ελλάδα, την Ιταλία και την Ισπανία, Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, Νοέμβριος 2019, <https://rosalux.gr/el/publication/paidia-ermaia-syggkritiki-meleti>.

¹⁰² *A. Beduschi*, Vulnerability on Trial: Protection of Migrant Children's Rights in the Jurisprudence of International Human Rights Courts, *Boston University International Law Journal*, τόμος 36, τεύχος 1, 20.12.2017, σελ 55 – 85.

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου αναγνώρισε ότι η εξαιρετική ευαλωτότητα των εκτοπισμένων ανήλικων «υπερισχύει του καθεστώτος του παρανόμως διαμένοντα αλλοδαπού», στην απόφαση **Mubilanzila Mayeka και Kaniki Mitunga κατά Βελγίου**¹⁰³. Το Δικαστήριο αναφέρθηκε στη θετική υποχρέωση του Κράτους να λάβει μέτρα προστασίας των ασυνόδευτων ανήλικων, κατά την κράτηση και την εκτέλεση απόφασης απέλασης¹⁰⁴. Συγκεκριμένα, οι βελγικές αρχές συνέλαβαν ανήλικη στο αεροδρόμιο, η οποία ταξίδευε με το θείο της, με σκοπό την επανένωση με τη μητέρα της, αναγνωρισμένη πρόσφυγα στον Καναδά, διότι δεν διέθετε τα αναγκαία ταξιδιωτικά έγγραφα. Το παιδί κρατήθηκε σε κέντρο κράτησης ενηλίκων αλλοδαπών και απελάθηκε στο Κονγκό, παρότι κανένα μέλος της οικογένειάς της δεν την περίμενε εκεί. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι συνθήκες κράτησης δεν προσαρμόστηκαν στην ιδιαίτερα ευάλωτη κατάσταση του παιδιού και ότι η απέλαση στο Κονγκό αποτελούσε απάνθρωπη μεταχείριση, δεδομένου ότι δεν εκτιμήθηκε ο κίνδυνος που διέτρεχε το παιδί, κατά την επιστροφή του στη χώρα προέλευσης. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός πως το Βέλγιο καταδικάστηκε και για απάνθρωπη μεταχείριση της μητέρας της ανήλικης, με βάση το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ, εξαιτίας της αγωνίας και της αβεβαιότητας που της προκάλεσε η κράτηση και η απέλαση του παιδιού.

Για την τεκμηρίωση της ευαλωτότητας του παιδιού, γίνεται επίκληση στη Διεθνή Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού¹⁰⁵. Μάλιστα, δεσπόζουσα αρχή, για τη διαπίστωση της παραβίασης των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ, αποτελεί το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 3 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Η παραπάνω αρχή συμπληρώνει εννοιολογικά την ευαλωτότητα και προασπίζει πληρέστερα τα δικαιώματα των ανήλικων. Στην απόφαση **Rahimi κατά Ελλάδος**¹⁰⁶, η παράλειψη εκτίμησης του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού (και όχι η κράτηση αυτή καθ' αυτή) στοιχειοθέτησε την παραβίαση του άρθρου 5 παρ. 1 της ΕΣΔΑ. Συγκεκριμένα, ο προσφεύγων, ασυνόδευτος ανήλικος από το Αφγανιστάν, εισήλθε στην Ελλάδα παράνομα το 2007 και κρατήθηκε στο κέντρο κράτησης της Παγανής, στη Λέσβο. Όταν αφέθηκε ελεύθερος εν όψει απέλασης, δεν του παρασχέθηκε βοήθεια από τις αρχές αναφορικά με τη στέγαση, ούτε ορίστηκε επίτροπος, με αποτέλεσμα ο ανήλικος να μείνει άστεγος για μερικές ημέρες, πριν την περίθαλψη από ΜΚΟ, η οποία διαπίστωσε ότι ο προσφεύγων δυσκολευόταν να κοιμηθεί χωρίς φως, μιλούσε με δυσκολία και ήταν πολύ αδύνατος.

Στην εν λόγω υπόθεση, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι ο προσφεύγων «*αναμφισβήτητα ανήκει στις πιο ευάλωτες κατηγορίες ανθρώπων της κοινωνίας και εναπόκειται στο Ελληνικό Κράτος να τον προστατέψει και να αναλάβει την φροντίδα του με την υιοθέτηση των καταλλήλων μέτρων με βάση τις θετικές υποχρεώσεις που απορρέουν από το άρθρο 3*». Η απόφαση έκανε μνεία στην υπόθεση **M.S.S** και την «*περιβόητη αβεβαιότητα και ιδιαίτερα ευάλωτη κατάσταση των αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα*» και καταλόγισε ευθύνη στις ελληνικές αρχές «*λόγω της παθητικότητάς τους*». Αναφορικά με τις συνθήκες κράτησης στην Παγανή, το Δικαστήριο έκρινε ότι, παρά τη σύντομη διάρκεια της κράτησης, ο ανήλικος υπέστη ταπεινωτική μεταχείριση (άρθρο 3), εξαιτίας των

¹⁰³ ΕΔΔΑ, **Mubilanzila Mayeka και Kaniki Mitunga κατά Βελγίου**, αρ. προσφ. 13178/03, 12.10.2006.

¹⁰⁴ Η θέση αυτή επαναλαμβάνεται και στις αποφάσεις του ΕΔΔΑ **Muskhadzhiyeva και άλλοι κατά Βελγίου**, αρ. προσφ. 41442/07, 19.01.2010 και **Ρορον κατά Γαλλίας**, αρ. προσφ. 39472/07 και 39474/071, 9.01.2012.

¹⁰⁵ Αναλυτικότερα για τις διατάξεις της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, βλ. σχετικό επόμενο κεφάλαιο για την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού.

¹⁰⁶ ΕΔΔΑ, **Rahimi κατά Ελλάδος**, αρ. προσφ. 8687/08, 5.07.2011.

συνθηκών υγιεινής του κέντρου, σε συνδυασμό με την άκρως ευάλωτη κατάσταση, λόγω ηλικίας και προσωπικής κατάστασης. Κρίθηκε ότι το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού επέβαλε στις κρατικές αρχές να εξετάσουν εναλλακτικά της κράτησης μέτρα, συνεπώς η κράτηση του ανηλίκου παραβίαζε το άρθρο 5 παρ.1 της Σύμβασης. Τέλος, σημείωσε πως, κατά τη διάρκεια της κράτησης, δεν παρασχέθηκαν επαρκείς πληροφορίες στον ανήλικο, σε γλώσσα που κατανοεί, σχετικά με τις ακολουθητέες διαδικασίες, στερώντας του το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής (άρθρο 13). Η απόφαση Rahimi αντικατοπτρίζει τις σημαντικές ελλείψεις του ελληνικού συστήματος υποδοχής των ασυνόδευτων ανηλίκων που κατέφταναν στην Ελλάδα, ήδη πριν τη προσφυγική κρίση του 2015. Αισίως, η λειτουργία του κέντρου κράτησης της Παγανής, το οποίο αποτέλεσε αντικείμενο έντονης κριτικής από διεθνείς φορείς για τα δικαιώματα του ανθρώπου και ΜΚΟ, έπαυσε το 2009

107.

Παράλληλα, στις αποφάσεις **Mugenzi**¹⁰⁸ και **Tanda-Muzinga**¹⁰⁹ κατά Γαλλίας, το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού συνδέθηκε με το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης των αναγνωρισμένων προσφύγων με τα ανήλικα παιδιά τους, που παρέμειναν στη χώρα καταγωγής. Συγκεκριμένα, οι αιτούντες ισχυρίστηκαν ότι τα διοικητικά εμπόδια που αντιμετώπισαν, κατά τη διαδικασία οικογενειακής επανένωσης, συνιστούσαν παραβίαση του άρθρου 8 (δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής). Το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι η έκταση των υποχρεώσεων ενός Κράτους, σε θέματα που αφορούν την οικογενειακή ζωή, εκτιμάται βάσει της προσωπικής κατάστασης του αιτούντα, του δημοσίου συμφέροντος και του βέλτιστου συμφέροντος των εμπλεκόμενων παιδιών. Το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι οι αιτούντες αντιμετώπισαν σημαντικές δυσκολίες, εξαιτίας των μεγάλων καθυστερήσεων και της απουσίας προσήκουσας αιτιολόγησης των απορριπτικών αποφάσεων, καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας οικογενειακής επανένωσης. Επιπρόσθετα, το ΕΔΔΑ σημείωσε πως η διαδικασία οικογενειακής επανένωσης δεν είχε τον απαιτούμενο βαθμό ευελιξίας, ταχύτητας και αποτελεσματικότητας που απαιτείται για να διασφαλιστεί η συμμόρφωση με το άρθρο 8 της Σύμβασης. Επίσης, οι γαλλικές αρχές δεν έλαβαν δεόντως υπόψη τις προσωπικές περιστάσεις των αιτούντων, ως ευάλωτων προσώπων που είχαν ήδη υποστεί τραυματικές εμπειρίες.¹¹⁰ Συνεπώς, ο συνδυασμός της ευαλωτότητας και του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού ενισχύει την απόδειξη παραβίασης των άρθρων της ΕΣΔΑ.

Αντίστοιχα, στην απόφαση **Tarakhel κατά Ελβετίας**¹¹¹, το Δικαστήριο του Στρασβούργου εξέτασε το βέλτιστο συμφέρον των ανηλίκων, στο πλαίσιο της μεταφοράς οικογένειας Αφγανών με έξι τέκνα, από την Ελβετία στην Ιταλία, κατ' εφαρμογή του Κανονισμού «Δουβλίνο II». Διαπίστωσε πως, ενόψει της τρέχουσας κατάστασης του συστήματος υποδοχής της Ιταλίας, οι ελβετικές αρχές δεν διέθεταν επαρκείς διαβεβαιώσεις ότι τα παιδιά θα αντιμετωπίζονταν κατά τρόπο προσαρμοσμένο στην ηλικία τους και ότι η οικογένεια θα παρέμενε

¹⁰⁷ I. Κοκκινόγεννης, Σχολιασμός Υπόθεσης Rahimi κατά Ελλάδας, Μάιος 2013, <https://curia.gr/sxoliasmos-ipothesis-rahimi-kata-elladas-evrdda/>.

¹⁰⁸ ΕΔΔΑ, Mugenzi κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 52701/09, 10.07.2014.

¹⁰⁹ ΕΔΔΑ, Tanda-Muzinga κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 2260/10, 10.07.2014.

¹¹⁰ A. Pieniazek, Respecting right to family life and controlling immigration – striking a fair balance, Human Rights Law Center, 10.04.2014, <https://www.hrlc.org.au/human-rights-case-summaries/respecting-right-to-family-life-and-controlling-immigration-striking-a-fair-balance>.

¹¹¹ ΕΔΔΑ, Tarakhel κατά Ελβετίας, αρ. προσφ. 29217/12, 4.11.2014.

μαζί, διαπιστώνοντας παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, σε περίπτωση εκτέλεσης της μεταφοράς.

Σημειώνεται ότι το ΕΔΔΑ δεν αναφέρεται στο βέλτιστο συμφέρον του παιδιού, για τη θεμελίωση της παραβίασης των άρθρων της Σύμβασης, όταν η παραβίαση είναι πρόδηλη, εξαιτίας της ευάλωτότητας του αιτούντα. Ενδεικτικά, η κράτηση ανηλίκων για διάστημα οκτώ μηνών, εν αναμονή της έκβασης των διαδικασιών ασύλου και του αποτελέσματος προσδιορισμού της ηλικίας τους, κρίθηκε ως προδήλως ακατάλληλη για τις ανάγκες τους, στην απόφαση **Abdullahi Elmi και Aweys Abubakar κατά Μάλτας**¹¹². Το Δικαστήριο διαπίστωσε την παραβίαση των άρθρων 3 και 5 παρ. 1 της Σύμβασης, εξαιτίας του υπερπληθυσμού του χώρου κράτησης, της έλλειψης φωτισμού, εξαερισμού και οργανωμένων δραστηριοτήτων, καθώς και της τεταμένης και βίαιης ατμόσφαιρας που επικρατούσε. Εκτίμησε ότι «οι συνθήκες αυτές έγιναν ακόμη πιο δύσκολες λόγω της εύαλωτης κατάστασης των προσφευγόντων ως αιτούντων άσυλο και ανηλίκων. Επιπλέον, στην προκειμένη περίπτωση, οι προσφεύγοντες, ηλικίας δεκαέξι και δεκαεπτά ετών αντιστοίχως, ήταν ακόμη πιο εύαλωτοι από τους υπόλοιπους ενήλικες αιτούντες άσυλο που κρατούνταν την ίδια περίοδο, λόγω της ηλικίας τους». Έτσι, ακόμα και όταν δεν έχει ακόμα αποδειχτεί η ανηλικότητα των αιτούντων, τα Κράτη οφείλουν να τους αντιμετωπίζουν ως εν δυνάμει ανηλίκους, εν αναμονή της έκβασης της διαδικασίας προσδιορισμού της ηλικίας τους.

Το καθεστώς προστατευτικής φύλαξης ασυνόδευτων παιδιών σε αστυνομικό τμήμα εξετάστηκε από το Δικαστήριο του Στρασβούργου σε δύο «ελληνικές» υποθέσεις. Στην απόφαση **Η.Α. και άλλοι κατά Ελλάδα**¹¹³, κρίθηκε ότι η προστατευτική φύλαξη εννέα ασυνόδευτων ανηλίκων, για διάστημα μεταξύ 21 και 33 ημερών, ήταν ικανή να τους προκαλέσει αίσθημα απομόνωσης από τον έξω κόσμο, με δυνητικά αρνητικές συνέπειες για τη σωματική και ηθική τους ευημερία. Το ΕΔΔΑ σημειώνει ότι «οι αιτούντες ανήκουν αναμφίβολα στα πιο εύαλωτα μέλη της κοινωνίας και το Ελληνικό Κράτος οφείλει να λάβει κατάλληλα θετικά μέτρα προστασίας σύμφωνα με το άρθρο 3». Επιπλέον, έκρινε ότι το καθεστώς της προστατευτικής φύλαξης ισοδυναμούσε με κράτηση και παραβίαζε το άρθρο 5 της Σύμβασης, διότι οι ανήλικοι παρέμειναν για εβδομάδες στα κρατητήρια, πριν τη μεταφορά σε εναλλακτικούς χώρους τοποθέτησης. Επίσης, ο Εισαγγελέας, που τελούσε ως προσωρινός επίτροπος, δεν μερίμνησε για τη νομική συνδρομή των ανηλίκων από δικηγόρο, ούτε ενήργησε κατάλληλα, ώστε να επιταχυνθεί η μεταφορά τους σε κέντρα φιλοξενίας. Ομοίως, στην υπόθεση **SH.D. και λοιποί κατά Ελλάδα, Αυστρίας, Κροατίας, Ουγγαρίας, Βόρειας Μακεδονίας, Σερβίας και Σλοβενίας**¹¹⁴, κρίθηκε ότι η προστατευτική φύλαξη των ασυνόδευτων ανηλίκων αποτελεί στέρηση της ελευθερίας, η οποία είναι αντίθετη στο άρθρο 5 της ΕΣΔΑ. Επιπλέον, οι συνθήκες κράτησης των προσφευγόντων στα αστυνομικά τμήματα και στον άτυπο καταυλισμό της Ειδομένης κρίθηκαν ως απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση.

Ένα άλλο ζήτημα που ανακύπτει, όσο αφορά τους ανηλίκους και δη τους ασυνόδευτους, αφορά την καταλληλότητα των εγκαταστάσεων των κέντρων υποδοχής. Ως προς το θέμα αυτό, το ΕΔΔΑ εξέτασε τις συνθήκες διαβίωσης ευάλωτων ομάδων σε κέντρο κράτησης και σε δομή

¹¹² ΕΔΔΑ, Abdullahi Elmi και Aweys Abubakar κατά Μάλτας, αρ. προσφ. 25794/13 και 28151/13, 22.11.2016.

¹¹³ ΕΔΔΑ, Η.Α. και άλλοι κατά Ελλάδα, αρ. προσφ. 19951/16, 28.02.2019.

¹¹⁴ ΕΔΔΑ, SH.D. κλπ κατά Ελλάδα, Αυστρίας, Κροατίας, Ουγγαρίας, Βόρειας Μακεδονίας, Σερβίας και Σλοβενίας, αρ. προσφ. 14165/16, 13.06.2019.

φιλοξενίας στη Χίο, στην απόφαση **Kaak και άλλοι κατά Ελλάδα**¹¹⁵. Οι σαράντα εννιά προσφεύγοντες, ενήλικες και παιδιά συριακής, αφγανικής και παλαιστινιακής υπηκοότητας, επικαλέστηκαν ότι οι συνθήκες κράτησης στο κέντρο υποδοχής της Βιάλ και στην ανοιχτή δομή φιλοξενίας της Σούδας, στη Χίο, τούς εξέθεσαν σε κίνδυνο για τη σωματική και ψυχική ακεραιότητα. Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι οι ασυνόδευτοι ανήλικοι είχαν τοποθετηθεί σε «ασφαλή ζώνη» του κέντρου υποδοχής της Βιάλ. Σημειώθηκε πως ο διευθυντής του κέντρου είχε ενημερώσει την Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης (ΕΚΚΑ), τον εισαγγελέα της Χίου και την Υπηρεσία ασύλου. Με βάση τα παραπάνω, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι αρχές εκπλήρωσαν την υποχρέωση φροντίδας και προστασίας των προσφευγόντων, λαμβάνοντας υπόψη την ηλικία και την ευαλωτότητά τους, ενώ οι συνθήκες κράτησης δεν παραβίασαν το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ. Επίσης, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η περίοδος κράτησης ενός μήνα στο κέντρο υποδοχής της Βιάλ ήταν εύλογη, δεδομένου του χρόνου που απαιτείται για τη συμμόρφωση με τις σχετικές διοικητικές διαδικασίες (άρθρο 5). Ωστόσο, σημειώθηκε ότι οι προσφεύγοντες δεν ήταν σε θέση να κατανοήσουν το περιεχόμενο της απόφασης απέλασης, στην οποία υποδεικνύονταν η δυνατότητα έφεσης, εφόσον η απόφαση έχει συνταχθεί στα ελληνικά και δεν διέθεταν πρόσβαση σε νομική συνδρομή. Ως εκ τούτου, κρίθηκε ότι το προβλεπόμενο από τη νομοθεσία ένδικο μέσο δεν ήταν προσβάσιμο στους προσφεύγοντες και υπήρξε παραβίαση του άρθρου 5 παρ. 4 της Σύμβασης.

Η προστασία των ανηλίκων και της ευαλωτότητας εξετάστηκε κατά την κράτηση και συλλογική απέλαση δύο ασυνόδευτων παιδιών, στην απόφαση **Moustahi κατά Γαλλίας**¹¹⁶. Οι προσφεύγοντες, ο κ. Moustahi και τα δύο του παιδιά, υπήκοοι των νήσων Κομορών, εισήλθαν στη νήσο Μαγιότ (υπερπόντια περιοχή της Γαλλίας) το 1993, με άδεια προσωρινής διαμονής, ενώ η σύζυγός του που διέμενε εκεί με παράτυπο καθεστώς, απομακρύνθηκε στις Κομόρες το 2011 μαζί με τα παιδιά τους. Το 2013, τα παιδιά ταξίδεψαν στη Μαγιότ με καράβι και συνελήφθησαν από τις γαλλικές αρχές. Στη συνέχεια, κρατήθηκαν με ενήλικες, συσχετίστηκαν εσφαλμένα με άλλο ενήλικα και εκδόθηκε εντολή απομάκρυνσής τους, μαζί με τον εν λόγω ενήλικα. Τα αιτούντα παιδιά κατήγγειλαν ότι η κράτησή τους αντιβαίνει στα άρθρα 3 και 5 της ΕΣΔΑ και πως υπέστησαν συλλογική απέλαση, αντίθετη με το τέταρτο πρόσθετο πρωτόκολλο. Οι τρεις προσφεύγοντες διαμαρτυρήθηκαν ότι η κράτηση και ο χωρισμός της οικογένειας καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας απομάκρυνσης ήταν αντίθετη με το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ.

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου επεσήμανε ότι η συσχέτιση της εντολής απομάκρυνσης των παιδιών με άσχετο ενήλικο και η κράτηση τους με ενήλικες συνεπάγεται παραβίαση του άρθρου 3 από τις γαλλικές αρχές. Προσέθεσε δε ότι η αυθαίρετη συσχέτισή τους με μη συγγενή ενήλικα δεν εξυπηρετούσε το βέλτιστο συμφέρον των παιδιών, αλλά την ταχεία απομάκρυνσή τους. Με βάση τα παραπάνω, διαπιστώθηκε ότι τα παιδιά δεν είχαν τη δυνατότητα να αμφισβητήσουν την απομάκρυνσή τους και δεν συνοδεύονταν από ενήλικα ικανό να ενεργήσει για λογαριασμό τους, αντίθετα από το δικαίωμα που κατοχυρώνεται στο άρθρο 5 παρ. 1 και 4 της ΕΣΔΑ. Το ΕΔΔΑ έκρινε, επίσης, ότι δεν υπήρξε εξατομικευμένη και αντικειμενική εξέταση των περιστάσεων, κατά την έκδοση της απόφασης απομάκρυνσης, επομένως αυτή συνιστούσε συλλογική απέλαση, σύμφωνα με το άρθρο 4 του τέταρτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου. Παράλληλα, η μη επανένωση των παιδιών με τον πατέρα τους, που, παρότι είχε ενημερωθεί για την κράτηση, δεν τού επιτράπηκε η επικοινωνία μαζί τους, κρίθηκε ως αντίθετη στο δικαίωμα

¹¹⁵ ΕΔΔΑ, *Kaak και άλλοι κατά Ελλάδα*, αριθ. 34215/16, 3.10.2019.

¹¹⁶ ΕΔΔΑ, *Moustahi κατά Γαλλίας*, αριθ. 9347/14, 25.06.2020.

σεβασμού της οικογενειακής ζωής (άρθρο 8). Τέλος, διαπιστώθηκε η έλλειψη πρόσβασης σε αποτελεσματική προσφυγή (άρθρο 13), σε συνδυασμό με τα άρθρα 8 της ΕΣΔΑ και το τέταρτο πρόσθετο πρωτόκολλο.

Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι η νομολογία του ΕΔΔΑ προσεγγίζει τους ανήλικους αιτούντες άσυλο ή μετανάστες ως κατεξοχήν ευάλωτες ομάδες. Το Δικαστήριο του Στρασβούργου εξετάζει όλους τους παράγοντες που εντείνουν την ευαλωτότητα ενός παιδιού, όπως η μετανάστευση, το φύλο και η κατάσταση της υγείας του. Η μελέτη των παραπάνω αποφάσεων αναδεικνύει ότι η ευαλωτότητα των ανηλίκων προσφύγων και μεταναστών συνδέεται με τον κίνδυνο να υποστούν κακομεταχείριση, συμπεριλαμβανομένης της σωματικής, ψυχικής και σεξουαλικής κακοποίησης ή να στερηθούν βασικά αγαθά, χωρίς να μπορούν να υπερασπισθούν τα δικαιώματά τους. Η διαπίστωση της ευαλωτότητας των ανηλίκων από το ΕΔΔΑ θεμελιώνει την κρατική ευθύνη για την προστασία τους. Τα Κράτη οφείλουν να υιοθετούν αποτρεπτικά μέτρα ώστε να προλαμβάνουν το ενδεχόμενο κακομεταχείρισης ανηλίκων, σύμφωνα με το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ και να θέτουν τους ανήλικους σε καθεστώς κράτησης, μόνο όταν δεν δύνανται να εφαρμοστούν εναλλακτικά μέτρα. Οι χώροι κράτησης ανηλίκων πρέπει να είναι κατάλληλοι ενώ οι ανήλικοι κρατούμενοι πρέπει να ενημερώνονται σε γλώσσα που κατανοούν για τα διαθέσιμα ένδικα μέσα (άρθρο 5). Επίσης, προκρίνεται η επανένωση των ανηλίκων με τους γονείς ή κηδεμόνες (άρθρο 8). Τέλος, η επίκληση της αρχής του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού λειτουργεί συμπληρωματικά, ώστε να αποδειχτεί ότι η καταγγελλόμενη συμπεριφορά πληροί τον «ελάχιστο βαθμό σοβαρότητας» που προβλέπει το άρθρο 3 (απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση) ή παραβιάζει τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στα άρθρα 5 (ελευθερία και ασφάλεια) και 8 (ιδιωτική και οικογενειακή ζωή) της ΕΣΔΑ.

Δ. Ασθενείς και άτομα με αναπηρία

Ένα άλλο στοιχείο που μπορεί να τεκμηριώσει την ευαλωτότητα είναι η συνδρομή προβλημάτων υγείας. Είναι σημαντικό να λεχθεί ευθύς εξ αρχής ότι οι διατάξεις της ΕΣΔΑ δεν κατοχυρώνουν το δικαίωμα στην υγεία ή στην πρόσβαση σε υγειονομική περίθαλψη¹¹⁷. Εντούτοις, το Δικαστήριο του Στρασβούργου συνεκτιμά την κατάσταση της υγείας του προσφεύγοντα, στο πλαίσιο σεβασμού της αρχής της μη επαναπροώθησης (άρθρο 3), της ασφάλειας και ελευθερίας (άρθρο 5), της οικογενειακής ζωής (άρθρο 8), της ίσης μεταχείρισης (άρθρο 14) και του δικαιώματος ψήφου (άρθρο 3 του πρώτου πρωτοκόλλου). Ως εκ τούτου, τα άτομα ενδέχεται να θεωρηθούν ευάλωτα, εξαιτίας της κατάστασης της υγείας τους. Ειδικότερα, η δικαστική ύλη που παρουσιάζεται, στη συνέχεια, καταλαμβάνει την προστασία των δικαιωμάτων ασθενών, αλλοδαπών ασθενών που λαμβάνουν θεραπεία στη χώρα υποδοχής, προσώπων με σωματική ή πνευματική αναπηρία και οροθετικών, οι οποίοι έχουν χαρακτηρίζονται ως ευάλωτοι από την νομολογία του ΕΔΔΑ¹¹⁸.

¹¹⁷ *Council of Europe/European Court of Human Rights*, Health-related issues in the case-law of the European Court of Human Rights, Ιούνιος 2015, σελ. 4-5.

¹¹⁸ Σημειώνεται ότι η ευαλωτότητα των ασθενών κρατούμενων εξετάζεται στην επόμενη ενότητα του παρόντος κεφαλαίου, η οποία αφορά εν γένει τους κρατούμενους.

Η αναγνώριση της ευαλωτότητας των ασθενών συναντάται στη απόφαση **Pretty κατά Ηνωμένου Βασιλείου**¹¹⁹, στην οποία κρίθηκε ότι η απαγόρευση υποβοηθούμενων αυτοκτονιών που προβλεπόταν από την εθνική νομοθεσία δεν παραβίαζε το άρθρο 8, καθότι επεδίωκε να προστατεύσει το δικαίωμα στη ζωή των ευάλωτων προσώπων, ιδιαίτερα εκείνων που δεν είναι σε θέση να λαμβάνουν αποφάσεις κατά πράξεων που σκοπεύουν στο τερματισμό της. Ωστόσο, η ευαλωτότητα δεν καταλαμβάνει κάθε ασθενή σε τελικό στάδιο. Έτσι, στην απόφαση **Hristozov και άλλοι κατά Βουλγαρίας**¹²⁰, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι εννέα καρκινοπαθείς δεν ήταν σε ευάλωτη θέση, διότι έλαβαν επαρκή ιατρική περίθαλψη από το Κράτος.

Η αρχή της μη επαναπροώθησης κατά την απομάκρυνση αλλοδαπού ασθενή εφαρμόστηκε στην απόφαση-ορόσημο **D. κατά Ηνωμένου Βασιλείου**¹²¹. Το Δικαστήριο του Στρασβούργου έκρινε ότι ο προσφεύγων, ο οποίος βρισκόταν στο τελευταίο στάδιο της νόσου θα στερούνταν πρόσβασης στη θεραπευτική αγωγή που λάμβανε στο Ηνωμένο Βασίλειο, αν απελευνόταν στην Ομοσπονδία του Αγίου Χριστοφόρου και Νέβις (Καραϊβική). Ως εκ τούτου, η απέλαση θα τον εξέθετε σε πραγματικό κίνδυνο θανάτου «στις πλέον θλιβερές συνθήκες», και θα ισοδυναμούσε με απάνθρωπη μεταχείριση (άρθρο 3 ΕΣΔΑ). Στο σημείο αυτό, πρέπει να παρατηρηθεί ότι το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ δεν επιβάλλει στα συμβαλλόμενα Κράτη την υποχρέωση να αμβλύνουν τις κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες, μεταξύ των Κρατών, παρέχοντας δωρεάν και επ' αόριστον ιατρική περίθαλψη σε αλλοδαπούς, που διαμένουν παράτυπα στην επικράτειά τους. Ωστόσο, στην συγκεκριμένη υπόθεση, το ΕΔΔΑ αξιολόγησε ότι συνέτρεχαν εξαιρετικές περιστάσεις, που αιτιολογούσαν την ενεργοποίηση της προστασίας του άρθρου 3, ήτοι η σοβαρότητα της ασθένειας, το καταληκτικό στάδιο που διήγε ο προσφεύγων, η αβεβαιότητα της ιατρικής ή νοσοκομειακής περίθαλψης και η απουσία οικογενειακού περιβάλλοντος στη χώρα καταγωγής, ώστε να διασφαλιστεί το ελάχιστο επίπεδο κοινωνικής στήριξης.

Σε μεταγενέστερες σχετικές υποθέσεις, το ΕΔΔΑ διευκρίνισε ότι, μόνο σε εξαιρετικές περιστάσεις, η απέλαση αλλοδαπού, που πάσχει από ασθένεια, η οποία προκαλεί πόνο και μειωμένο προσδόκιμο ζωής, παραβιάζει το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ. Για την κατάφαση της παραβίασης του άρθρου 3 σε ανάλογες περιπτώσεις, είναι απαραίτητο είναι συντρέχουν επιτακτικοί ανθρωπιστικοί λόγοι για την παραμονή του ασθενούς στη χώρα υποδοχής και τη συνέχιση λήψης εξειδικευμένης θεραπευτικής αγωγής, που ενδεχομένως δεν είναι προσβάσιμη στη χώρα καταγωγής. Εφόσον η υγεία του υπό απέλαση ασθενούς δεν είναι κρίσιμη, η απέλαση δεν παραβιάζει το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ.

Ειδικότερα, στην απόφαση **N κατά Ηνωμένου Βασιλείου**¹²², η απέλαση αλλοδαπής στην Ουγκάντα κρίθηκε ότι δεν παραβιάζει το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ, διότι η κατάσταση της υγείας της δεν ήταν κρίσιμη. Και τούτο παρότι αναγνωρίστηκε πως η ποιότητα και το προσδόκιμο ζωής της προσφεύγουσας θα επηρεαζόταν, εξαιτίας της απομάκρυνσης. Αντίστοιχα, στην υπόθεση **Samina κατά Σουηδίας**¹²³, οι ισχυρισμοί Πακιστανής αιτούσας άσυλο της οποίας το αίτημα απορρίφθηκε, ότι θα αδυνατούσε να καλύψει το κόστος της ψυχιατρικής αγωγής που λαμβάνει, αν επέστρεφε

¹¹⁹ ΕΔΔΑ, Pretty κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 2346/02, 29.04.2002.

¹²⁰ ΕΔΔΑ, Hristozov και άλλοι κατά Βουλγαρίας, αρ. προσφ. 47039/11 και 358/12, 13.11.2012.

¹²¹ ΕΔΔΑ, D. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 30240/96, 2.05.1997.

¹²² ΕΔΔΑ, N. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 26565/05, 27.05.2008.

¹²³ ΕΔΔΑ, Samina κατά Σουηδίας, αρ. προσφ. 55463/09, 20.10.2011.

στη χώρα καταγωγής, δεν έγιναν δεκτοί. Το ΕΔΔΑ στήριξε την απόφασή του σε εκθέσεις της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Πακιστάν και σε άλλες πληροφορίες για θέματα ψυχικής υγείας. Η ίδια προσέγγιση υιοθετήθηκε από το ΕΔΔΑ και στην απόφαση **S.H.H. κατά Ηνωμένου Βασιλείου**¹²⁴, όπου δεν αποδείχθηκαν οι «εξαιρετικές περιστάσεις» που θα αντιμετώπιζε ο ανάπηρος προσφεύγων, σε περίπτωση απομάκρυνσης στο Αφγανιστάν. Παράλληλα, στην απόφαση **Tatar κατά Ελβετίας**¹²⁵, το ΕΔΔΑ απέρριψε τις αιτιάσεις περί ελλιπούς ιατρικής περίθαλψης στην Τουρκία και έκρινε ότι δεν συντρέχουν ανθρωπιστικοί λόγοι, οι οποίοι απαγορεύουν την απομάκρυνση του προσφεύγοντα. Στην εν λόγω υπόθεση, είχε διαταχθεί ο εγκλεισμός καταδικασθέντα για ανθρωποκτονία σε ψυχιατρικό ίδρυμα για τρία έτη, ανακλήθηκε το καθεστώς του πρόσφυγα και διατάχθηκε η επιστροφή του στην Τουρκία.

Αντιθέτως, στην απόφαση **Paposhvili κατά Βελγίου**¹²⁶, μετά την απόρριψη αιτήματος ασύλου, ο προσφεύγων, ο οποίος έπασχε από ηπατίτιδα και λευχαιμία, υποστήριξε ότι η επιστροφή του στην Γεωργία θα τον εξέθετε σε κίνδυνο, διότι θα τού στερούσε την θεραπευτική αγωγή που λάμβανε και την υποστήριξη της οικογένειάς του. Το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι ο προσφεύγων έπασχε από πολύ σοβαρή ασθένεια και βρισκόταν σε κρίσιμη κατάσταση υγείας, η οποία παρέμενε σταθερή, μέσω της στοχευμένης θεραπείας που λάμβανε στο Βέλγιο και η οποία θα επέτρεπε να υποβληθεί σε μεταμόσχευση από δότη. Πιθανή διακοπή της θεραπείας θα οδηγούσε σε προσδόκιμο ζωής μικρότερο των έξι μηνών. Υπ' αυτό το πρίσμα, κρίθηκε ότι οι βελγικές αρχές δεν εκτίμησαν ορθά τον κίνδυνο που διέτρεχε ο προσφεύγων, όπως απαιτεί το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ, σε περίπτωση επιστροφής του στη Γεωργία. Επίσης, οι εθνικές αρχές παρέλειψαν να εκτιμήσουν τον αντίκτυπο της απομάκρυνσης στην οικογένειά του και το βαθμό της εξάρτησής του από αυτήν, δεδομένης της επιβαρυσμένης ιατρικής του κατάστασης. Οι αρχές όφειλαν να εξετάσουν, αν η οικογένεια του προσφεύγοντα θα μπορούσε εύλογα να τον ακολουθήσει στη Γεωργία ή αν η κρίσιμη ιατρική του κατάσταση δικαιολογούσε την χορήγηση άδειας παραμονής στο Βέλγιο, για όσο χρόνο του απέμεινε. Η παραπάνω εκτίμηση αποτελούσε θετική υποχρέωση των αρχών, ώστε να εξασφαλίσουν την αποτελεσματική προστασία του δικαιώματος σεβασμού της οικογενειακής ζωής (άρθρο 8).

Σε φιλικό διακανονισμό προχώρησαν τα μέρη στην απόφαση **S.J. κατά Βελγίου**¹²⁷, εν όψει των ανθρωπιστικών πτυχών της υπόθεσης. Η προσφεύγουσα, της οποίας η αίτηση ασύλου είχε απορριφθεί, διαγνώσθηκε τον Αύγουστο του 2007 με HIV και έκτοτε υποβάλλεται σε θεραπεία. Προσέφυγε κατά της αποφάσεως επιστροφής, υποστηρίζοντας ότι δεν μπορούσε να υποβληθεί σε θεραπεία στη Νιγηρία. Το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής, λόγω του μη ανασταλτικού αποτελέσματος της προσφυγής της, ωστόσο δεν διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 3 από την εκτέλεση του μέτρου της απελάσεως. Όταν η υπόθεση παραπέμφθηκε στην Ολομέλεια, προτάθηκε από το Κράτος η χορήγηση αδειών παραμονής αορίστου διάρκειας στην προσφεύγουσα και τα τέκνα της και το Δικαστήριο επικύρωσε το συμβιβασμό.

¹²⁴ ΕΔΔΑ, S.H.H. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 60367/10, 29.01.2013.

¹²⁵ ΕΔΔΑ, Tatar κατά Ελβετίας, αρ. προσφ. 65692/12, 14.04.2015.

¹²⁶ ΕΔΔΑ, Paposhvili κατά Βελγίου, αρ. προσφ. 41738/10, 13.12.2016.

¹²⁷ ΕΔΔΑ, S.J. κατά Βελγίου, αρ. προσφ. 70055/10, 19.03.2015.

Παράλληλα, στο πλαίσιο της νομολογίας του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, τα άτομα με σωματική ή πνευματική αναπηρία αξιολογούνται ως ιδιαίτερα ευάλωτη ομάδα, εξαιτίας των στερεοτύπων που επικρατούν που οδηγούν στον κοινωνικό αποκλεισμό και την αρνητική στάση της κοινωνίας απέναντί τους. Εντούτοις, η δικαστική ύλη για τα δικαιώματα των αναπήρων είναι περιορισμένη¹²⁸, με εξαίρεση τις περιπτώσεις κρατούμενων, που αναλύονται σε επόμενη ενότητα. Απόφαση ορόσημο, από την άποψη αυτή, είναι η απόφαση **Alajos Kiss κατά Ουγγαρίας**¹²⁹, στην οποία διαπιστώνεται η ευαλωτότητα των προσώπων με αναπηρία. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η αυτόματη στέρηση του δικαιώματος ψήφου ατόμου που έχει τεθεί υπό δικαστική συμπαράσταση, η οποία προβλεπόταν από το Ουγγρικό Σύνταγμα, λόγω προβλήματος ψυχικής υγείας, συνιστά παραβίαση του άρθρου 3 του πρωτοκόλλου 1 της ΕΣΔΑ (δικαίωμα ψήφου). Συγκεκριμένα, το ΕΔΔΑ απέρριψε ως άκυρη την απόλυτη απαγόρευση του εκλέγειν και εκλέγεσθαι που επιβάλλεται στα άτομα υπό μερική δικαστική συμπαράσταση, διότι δεν συνεκτιμάται ο βαθμός διατάραξης των πνευματικών τους λειτουργιών. Όπως έγινε δεκτό, ο εν λόγω περιορισμός νομιμοποιείται αποκλειστικά κατόπιν εξατομικευμένης δικαστικής αξιολόγησης.

Επίσης, οι οροθετικοί αναγνωρίζονται ως ιδιαίτερα ευάλωτη ομάδα από την νομολογία του ΕΔΔΑ, λόγω των διακρίσεων που υφίστανται ιστορικά, μέχρι και σήμερα. Όπως αναλύεται, στην απόφαση **Kiyutin κατά Ρωσίας**¹³⁰ ήδη από την δεκαετία του 1980, οι οροθετικοί αντιμετώπιζαν το στιγματισμό και τον αποκλεισμό. Κατά τα πρώτα χρόνια της επιδημίας, ελάχιστα δεδομένα ήταν γνωστά για τον τρόπο μετάδοσης του ιού. Αυτή η άγνοια οδήγησε σε προκαταλήψεις και στην περιθωριοποίηση των φορέων, οι οποίοι συνδέθηκαν με συγκεκριμένες συμπεριφορές, όπως η ερωτική επαφή με άτομα του ίδιου φύλου, η χρήση ναρκωτικών και η πορνεία, ενώ η μόλυνση αποδίδονταν στην προσωπική τους ανευθυνότητα. Παρά την πρόοδο που έχει πραγματοποιηθεί για την πρόληψη και την θεραπεία του HIV, το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι ο στιγματισμός και οι διακρίσεις εις βάρος οροθετικών παραμένουν υπαρκτά προβλήματα.

Στη συγκεκριμένη υπόθεση εξετάστηκε η άρνηση έκδοσης άδειας διαμονής σε Ουζμπέκο υπήκοο, δυνάμει διάταξης νόμου που απαγορεύει την έκδοσή της σε οροθετικούς αλλοδαπούς. Το Δικαστήριο αναγνώρισε την ευαλωτότητα των οροθετικών, λόγω παρανοήσεων που αφορούν στην εξάπλωση της νόσου και προκαταλήψεων για τον τρόπο ζωής τους. Σημείωσε ότι μόλις έξι εκ των σαράντα επτά συμβαλλόμενων μελών της ΕΣΔΑ εξαρτούν τη χορήγηση άδειας διαμονής από το αρνητικό αποτέλεσμα της εξέτασης AIDS. Συνεπώς, η μη χορήγηση άδειας διαμονής σε οροθετικούς δεν αντανακλά πολιτική των Κρατών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Επιπλέον, παρότι οι περιορισμοί των μετακινήσεων είναι θεμιτοί για την προστασία της δημόσιας υγείας, αυτό ισχύει στην περίπτωση μεταδοτικών ασθενειών υψηλού κινδύνου. Αντίθετα, η παρουσία οροθετικών σε ένα Κράτος δεν συνιστά απειλή για τη δημόσια υγεία, δεδομένου ότι η μετάδοση δεν συνδέεται με τη διάρκεια της παραμονής ή την ιθαγένεια του προσώπου. Το Δικαστήριο απέρριψε τον ισχυρισμό ότι οι οροθετικοί αλλοδαποί επιβαρύνουν το Ρωσικό σύστημα υγείας, δεδομένου ότι οι αλλοδαποί στη Ρωσία δεν δικαιούνται δωρεάν ιατρική περίθαλψη, εκτός από τις περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης. Συνεπώς, η άρνηση χορήγησης άδειας διαμονής άνευ όρων και η υποχρεωτική απέλαση των οροθετικών αλλοδαπών, χωρίς εξατομικευμένη αξιολόγηση των

¹²⁸ D. J. Harris/M. O'Boyle/E. P. Bates/C. M. Buckley, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford University Press, γ έκδοση, 2014, σελ. 808.

¹²⁹ ΕΔΔΑ, Alajos Kiss κατά Ουγγαρίας, αρ. προσφ. 38832/06, 20.05.2010.

¹³⁰ ΕΔΔΑ, Kiyutin κατά Ρωσίας, αρ. προσφ. 2700/10, 10.03.2011.

πραγματικών περιστατικών, όπως η κατάσταση της υγείας και η ύπαρξη δεσμών με τη χώρα υποδοχής, κρίθηκε ότι συνιστά απαγορευμένη διάκριση (άρθρο 14), σε συνδυασμό με το άρθρο 8.

Τέλος, στο πλαίσιο της απόφασης **H.L. κατά Ηνωμένου Βασιλείου**¹³¹, εξετάστηκε η νομιμότητα της υποχρεωτικής παραμονής ασθενούς σε νοσοκομείο. Ακριβέστερα, το ΕΔΔΑ εξέτασε τον εγκλεισμό αυτιστικού προσώπου, με περιορισμένη ικανότητα κατανόησης σε ψυχιατρική μονάδα νοσοκομείου, μετά από περιστατικό αυτοτραυματισμού του. Συγκεκριμένα, ο προσφεύγων ισχυρίστηκε ότι η καταναγκαστική παραμονή του στο νοσοκομείο, για διάστημα πέντε μηνών, συνιστούσε παράνομη κράτηση. Το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 5 (δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια), εξαιτίας της έλλειψης διαδικαστικών εγγυήσεων της σχετικής εθνικής νομοθεσίας για την προστασία της ψυχικής υγείας ασθενών, όταν δεν συναινούν στην εισαγωγή σε ιατρική μονάδα. Παρότι το ΕΔΔΑ δεν αμφισβήτησε την καλή πίστη του προσωπικού του νοσοκομείου, σημείωσε ότι είχε πλήρη έλεγχο επί της ελευθερίας και της θεραπείας ενός εύαλωτου προσώπου, το οποίο στερούνταν προστασίας από τυχόν εσφαλμένη κρίση ή επαγγελματική αβλεψία.

Συμπερασματικά, η ευαλωτότητα του προσώπου για λόγους υγείας αποτελεί συνάρτηση παραγόντων ατομικής και συλλογικής φύσης. Συγκεκριμένα, εξαρτάται μεν από την κρισιμότητα της ιατρικής κατάστασης και την εξάρτηση από το Κράτος υποδοχής, για τη λήψη θεραπείας, όσο και από την αρνητική στάση της κοινωνίας απέναντι σε συγκεκριμένες ομάδες, όπως οι οροθετικοί και τα πρόσωπα με αναπηρία. Για τους αλλοδαπούς ασθενείς, η επίκληση της αρχής της μη επαναπροώθησης θεμελιώνεται μόνο σε εξαιρετικές περιστάσεις, όπου η απομάκρυνση θα ισοδυναμούσε με προσβολή της αξιοπρέπειας και της ζωής του ασθενούς. Το ΕΔΔΑ συνεκτιμά την σοβαρότητα της ασθένειας, το καταληκτικό της στάδιο και την έλλειψη πρόσβασης σε κατάλληλη θεραπεία στη χώρα καταγωγής και φαίνεται να είναι ιδιαίτερα επιφυλακτικό στην καταδίκη του εγκαλούμενου Κράτους, σε περίπτωση απομάκρυνσης αλλοδαπών ασθενών¹³².

E. Κρατούμενοι

Πηγή της ευαλωτότητας μίας ομάδας μπορεί, επίσης, να είναι η στέρηση της ελευθερίας, έστω και όταν αυτή επιβάλλεται, κατ' εφαρμογήν κανόνων δικαίου. Καταρχήν, ο εγκλεισμός σε σωφρονιστικό κατάστημα, δηλαδή ο περιορισμός του δικαιώματος της προσωπικής ελευθερίας, συνιστά την τιμωρία του προσώπου για τελεσθέν/τα έγκλημα/τα. Με γνώμονα αυτό, το καθεστώς κράτησης δεν πρέπει να επιβαρύνει περισσότερο τον κρατούμενο, κατά το χρόνο έκτισης της ποινής. Ήδη η μετάβαση από το καθεστώς ελευθερίας στον εγκλεισμό περιθωριοποιεί το πρόσωπο, ενώ παράγοντες όπως ο υπερπληθυσμός των φυλακών, το άγχος και η αποκοπή από το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον αποτελούν κοινούς παρονομαστές των σωφρονιστικών ιδρυμάτων¹³³. Για τους παραπάνω λόγους, τα πρόσωπα που στερούνται της ελευθερίας

¹³¹ ΕΔΔΑ, H.L. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 45508/99, 5.10.2004.

¹³² M. Tsirlí, Άρθρο 3 – Απαγόρευση των βασανιστηρίων, σε *Α.Α. Σισλιάνο (διευθ.)*, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του ανθρώπου, ερμηνεία κατ' άρθρον, 2η έκδ., 2017, σελ. 120- 151 (148).

¹³³ S. Wheeler, Socialization in correctional communities, *American Sociological Review*, τόμος 26, τεύχος 5, σελ. 697-712, 1961.

θεωρούνται ως ευάλωτα σε παραβιάσεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Αυτό οφείλεται συχνά στην απροθυμία των Κρατών να μεριμνήσουν για τις συνθήκες διαβίωσης και την πρόσβαση των κρατούμενων σε βασικά αγαθά, ίσως εξαιτίας μίας - δίχως νομικό έρεισμα - αντίληψης ότι οι κρατούμενοι δεν μπορεί να απολαύουν ανάλογης προστασίας των δικαιωμάτων με τους λοιπούς πολίτες.

Με βάση τα παραπάνω, το ΕΔΔΑ χαρακτηρίζει τους κρατούμενους ως ευάλωτη ομάδα, εξαιτίας της εξάρτησής τους από το Κράτος, χωρίς να διακρίνει μεταξύ ημεδαπών και αλλοδαπών. Η αξιοπρεπής αντιμετώπιση των κρατουμένων και οι κατάλληλες συνθήκες κράτησης προστατεύονται από τα άρθρα 2 και 3 της ΕΔΣΑ, τα οποία κατοχυρώνουν θεμελιώδεις αξίες των δημοκρατικών κοινωνιών. Συγκεκριμένα, τα Κράτη έχουν τη θετική υποχρέωση προστασίας της ακεραιότητας των κρατουμένων και οφείλουν να υιοθετούν μέτρα αποτροπής της προβολής της αξιοπρεπείας τους. Ο τρόπος εκτέλεσης της ποινής δεν πρέπει να εκθέτει τα πρόσωπα σε κίνδυνο ζωής (άρθρο 2) ή σε ταλαιπωρία που υπερβαίνει τον εύλογο βαθμό οδύνης που συνδέεται με την κράτηση (άρθρο 3). Ακόμα και όταν επιδιώκεται η καταπολέμηση της τρομοκρατίας και του οργανωμένου εγκλήματος, η ΕΣΔΑ απαγορεύει τα βασανιστήρια και την απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση, στο άρθρο 3, δηλαδή πράξεις που προκαλούν συναισθήματα φόβου, αγωνίας και κατωτερότητας, με σκοπό να ταπεινώσουν και να κάμψουν τη σωματική και ηθική αντίσταση του προσώπου¹³⁴. Πλην των συνθηκών διαβίωσης, η ευαλωτότητα των κρατούμενων τεκμηριώνεται λόγω της περιορισμένης πρόσβασης σε ιατρικές υπηρεσίες και της ενδεχόμενης επιδείνωσης άλλου παράγοντα ευαλωτότητας, λ.χ. ηλικία, υγεία και φύλο. Ως εκ τούτου, η αναγνώριση της ευαλωτότητας της συγκεκριμένης ομάδας από το ΕΔΔΑ θεμελιώνει την υποχρέωση κρατικής προστασίας έναντι της κακομεταχείρισης εντός των φυλακών ή της αθέμιτης παρέμβασης στη σωματική ακεραιότητα των φυλακισμένων.

Όπως αναφέρθηκε, οι κρατούμενοι υπόκειται στον απόλυτο έλεγχο των αρχών και χαρακτηρίζονται ως ευάλωτη ομάδα, που εκτίθεται σε κίνδυνο κατάχρησης εξουσίας. Η κατάφαση της παραβίασης του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ δεν προϋποθέτει την ηθελημένη απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση. Στην υπόθεση **Peers κατά Ελλάδος**¹³⁵, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι συνθήκες κράτησης του προσφεύγοντος στη μονάδα απομόνωσης των φυλακών Κορυδαλλού συνιστούν εξευτελιστική μεταχείριση (άρθρο 3), εφόσον καλλιέργησαν στον προσφεύγοντα αισθήματα απελπισίας και κατωτερότητας, ικανά να σπάσουν τις φυσικές και ηθικές του αντιστάσεις. Παρότι δεν διαπιστώθηκε πρόθεση ταπείνωσης ή υποβάθμισης του προσφεύγοντος, η αδιαφορία των αρχών για τις συνθήκες κράτησης μαρτυρά την έλλειψη σεβασμού προς τον προσφεύγοντα. Σε μεταγενέστερη νομολογία, το Δικαστήριο ανέφερε τα ακόλουθα κριτήρια για τη διαπίστωση του **υπερπληθυσμού** στους χώρους κράτησης¹³⁶: (α) κάθε κρατούμενος πρέπει να διαθέτει ξεχωριστό χώρο ύπνου στο κελί, (β) κάθε κρατούμενος πρέπει να διαθέτει τουλάχιστον τρία τετραγωνικά μέτρα χώρου και (γ) η συνολική επιφάνεια του κελιού πρέπει να επιτρέπει στους κρατούμενους να κινούνται ελεύθερα μεταξύ των επίπλων. Η απουσία οποιουδήποτε από τα ανωτέρω στοιχεία δημιουργεί ισχυρό τεκμήριο ότι οι συνθήκες κράτησης ισοδυναμούν με ταπεινωτική μεταχείριση και παραβιάζουν το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ. Άλλοι παράγοντες που

¹³⁴ ΕΔΔΑ, Selmouni κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 25803/94, 28.07.1999.

¹³⁵ ΕΔΔΑ, Peers κατά Ελλάδος, αρ. προσφ. 28524/95, 19.4.2001.

¹³⁶ ΕΔΔΑ, Aden Ahmed κατά Μάλτας, αρ. προσφ. 55352/12, 9.12.2013.

λαμβάνονται υπόψη για τη διαπίστωση απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης, όταν ο υπερπληθυσμός είναι λιγότερο έντονος, είναι ο ανεπαρκής εξασρισμός, η πρόσβαση σε φυσικό φως και αέρα, η ανεπαρκής θέρμανση, τροφή, απολύμανση ή η έλλειψη ενός ελάχιστου βαθμού ιδιωτικότητας.

Το καθήκον του Κράτους για φροντίδα των κρατούμενων περιλαμβάνει **την προστασία τους από άλλους που επιθυμούν να τους βλάψουν**. Η ιδιαίτερη ευαλωτότητα των κρατούμενων που συνεργάζονται με την αστυνομία, για τη διαλεύκανση άλλων αδικημάτων, διαπιστώθηκε από το ΕΔΔΑ στην υπόθεση **J.L. κατά Λετονίας**¹³⁷. Το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 3, επειδή οι αρχές δεν έλαβαν προληπτικά μέτρα για την αποτροπή κακομεταχείρισης του κρατούμενου, ούτε διερεύνησαν αποτελεσματικά τους ισχυρισμούς του ότι είχε πέσει θύμα επίθεσης και βιασμού από συγκρατούμενους, εξαιτίας της συνεργασίας του με την αστυνομία. Επομένως, η ευαλωτότητα των κρατούμενων που συνεργάζονται με την αστυνομία επαυξάνεται, εξαιτίας του κινδύνου να υποστούν βία εντός των φυλακών, από τους συγκρατούμενους, ως αντίποινα.

Επιπλέον, η παρέμβαση στη σωματική ακεραιότητα ενός κρατούμενου πρέπει να προβλέπεται από το νόμο και απαιτεί τη συναίνεσή του, σύμφωνα με το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ (προστασία της ιδιωτικής ζωής). Διαφορετικά, πρόσωπα που στερούνται την ελευθερία τους και βρίσκονται σε ευάλωτη κατάσταση θα στερούνταν νομικών εγγυήσεων κατά αυθαίρετων πράξεων. Στην υπόθεση **Y.F. κατά Τουρκίας**¹³⁸, το Δικαστήριο έκρινε ότι η υποχρεωτική γυναικολογική εξέταση κρατούμενης αποτελεί σημαντική επέμβαση στην ιδιωτική της ζωή, εφόσον δεν επιβάλλεται από διάταξη νόμου. Παρότι αναγνώρισε ότι η ιατρική εξέταση των κρατούμενων από ιατροδικαστή δύναται να συμβάλει στην αποφυγή ψευδών κατηγοριών κακομεταχείρισης, το Δικαστήριο απέρριψε το επιχείρημα ότι η κρατούμενη μπορούσε να αντιταχθεί στην εξέταση, όταν μεταφέρθηκε στο ιατρείο, δεδομένης της ευαλωτότητάς της ως κρατούμενης, που βρίσκεται υπό τον πλήρη έλεγχο των αρχών.

Η επιδείνωση της υγείας ασθενή κρατούμενου, με αποτέλεσμα να αποβιώσει, εξετάστηκε ειδικότερα στο πλαίσιο της απόφασης **Dzieciak κατά Πολωνίας**¹³⁹. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι **η υγεία και η ευημερία των προσώπων που στερούνται την ελευθερία τους πρέπει να εξασφαλίζεται επαρκώς από τα Κράτη**. Κατά συνέπεια, όταν ένα άτομο τεθεί υπό κράτηση, εναπόκειται στο Κράτος να παράσχει εύλογες εξηγήσεις, σε περίπτωση επιδείνωσης της υγείας ή τραυματισμού του. Καταρχήν, η Σύμβαση δεν καθιερώνει γενικότερη υποχρέωση των Κρατών μελών να απελευθερώνουν κρατούμενους που αντιμετωπίζουν προβλήματα υγείας. Ωστόσο, τα Κράτη οφείλουν να εξασφαλίζουν τη σωματική ακεραιότητα των προσώπων που βρίσκονται υπό καθεστώς κράτησης. Αναγνωρίστηκε, επομένως, η υποχρέωση λογοδοσίας των αρχών για τη μεταχείριση των ατόμων υπό κράτηση, η οποία εντείνεται αν επέλθει ο θάνατός τους. Τέλος, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι η ελλιπής παροχή ιατρικής φροντίδας του κρατούμενου, καθώς και η αναποτελεσματική έρευνα των συνθηκών θανάτου και των ευθυνών των αρχών αποτελούσε παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή (άρθρο 2 της ΕΣΔΑ).

¹³⁷ ΕΔΔΑ, J.L. κατά Λετονίας, αρ. προσφ. 23893/06, 17.04.2012.

¹³⁸ ΕΔΔΑ, Y.F. κατά Τουρκίας, αρ. προσφ. 24209/94, 22.07.2003.

¹³⁹ ΕΔΔΑ, Dzieciak κατά Πολωνίας, αρ. προσφ. 77766/01, 9.12.2008.

Όπως αναφέρθηκε, η ΕΣΔΑ δεν καθιερώνει θετική υποχρέωση των Κρατών να απελευθερώνουν κρατούμενους που αντιμετωπίζουν προβλήματα υγείας ή να τους μεταφέρουν στο νοσοκομείο. Το Δικαστήριο του Στρασβούργου αναγνωρίζει, πάντως, ότι η ορθή απονομή της ποινικής δικαιοσύνης απαιτεί τη **λήψη ανθρωπιστικών μέτρων για τη θεραπεία του κρατούμενου**. Επίσης, δεν απαγορεύεται ρητά η φυλάκιση προσώπου πέραν μιας ορισμένης ηλικίας¹⁴⁰. Για το λόγο αυτό, στην απόφαση **Paron κατά Γαλλίας**¹⁴¹, η κράτηση 90χρονου δεν θεωρήθηκε ότι παραβιάζει το άρθρο 3, εφόσον οι συνθήκες κράτησης είναι αξιοπρεπείς. Ωστόσο, το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι η προχωρημένη ηλικία ενός κρατούμενου, σε συνδυασμό με τη μακροχρόνια κράτησή του και τις ενδεχόμενες επιπτώσεις στην υγεία ενδέχεται να παραβιάζει το άρθρο 3 της Σύμβασης. Επιπλέον, στην **Henaf κατά Γαλλίας**¹⁴², το Δικαστήριο έκρινε ότι το δέσιμο 75χρονου κρατουμένου στο κρεβάτι του νοσοκομείου, για λόγους ασφάλειας, μία μέρα πριν τη χειρουργική του επέμβαση, συνιστούσε απάνθρωπη μεταχείριση, καθότι δεν αποδείχθηκε ότι ο προσφεύγων ήταν επικίνδυνος, δεδομένου ότι φυλάσσονταν από δύο φρουρούς έξω από το δωμάτιό του.

Ειδική μέριμνα αξιώνεται, στο πλαίσιο της νομολογίας του ΕΔΔΑ, για τους κρατούμενους που **πάσχουν από ψυχική νόσο ή σωματική αναπηρία**. Όπως αναλύθηκε, τα άτομα που τελούν υπό κράτηση βρίσκονται ήδη σε ευάλωτη θέση. Οι εθνικές αρχές οφείλουν να λάβουν τρεις παράγοντες υπόψη, για να εκτιμήσουν αν η παρατεταμένη κράτηση προσώπων με αναπηρία είναι σύμφωνη με την ΕΣΔΑ: (α) την ιατρική κατάσταση του κρατούμενου, (β) την ποιότητα της παρεχόμενης περίθαλψης και (γ) τις επιπτώσεις της κράτησης στην υγεία του ασθενή. Κατ' εφαρμογή των παραπάνω κριτηρίων, το Δικαστήριο αποφαινεται για την καταλληλότητα της κράτησης ή την εξευτελιστική μεταχείριση του προσώπου. Η μη εξασφάλιση κατάλληλης υγειονομικής περίθαλψης, ανάλογης του βαθμού αναπηρίας, συνιστά απάνθρωπη μεταχείριση (άρθρο 3). Τα κριτήρια αυτά αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο της υπόθεσης **Zarzycki κατά Πολωνίας**¹⁴³, όπου διαπιστώθηκε ότι η μεταχείριση κρατούμενου με ακρωτηριασμένους βραχίονες ήταν κατάλληλη και δεν συνιστούσε εξευτελιστική μεταχείριση.

Μία άλλη κατηγορία κρατουμένων που έχει απασχολήσει το Δικαστήριο του Στρασβούργου είναι τα πρόσωπα με αναπηρίες. Η αξιολόγηση περί απάνθρωπης μεταχείρισης κρατούμενου που πάσχει από αναπηρία περιλαμβάνει την εκτίμηση της ευαλωτότητας και της πιθανής ανικανότητάς του να παραπονεθεί για την κατάσταση. Στην απόφαση **Price κατά Ηνωμένου Βασιλείου**¹⁴⁴, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι η κράτηση ατόμου με σοβαρή αναπηρία σε χώρο με επικίνδυνα χαμηλή θερμοκρασία, σε πολύ σκληρό ή ψηλό κρεβάτι και η δυσκολία πρόσβασης σε τουαλέτα και στην προσωπική υγιεινή συνιστά εξευτελιστική μεταχείριση. Αντίστοιχα, στην **Slawomir Musial κατά Πολωνίας**¹⁴⁵, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι οι κρατούμενοι που υποφέρουν από ψυχική διαταραχή είναι περισσότερο επιρρεπείς στο αίσθημα κατωτερότητας

¹⁴⁰ Βλ. αναλυτικά για την ευαλωτότητα των ηλικιωμένων *Fr. Seatzu*, Reshaping EU Old Age Law in the Light of the Normative Standards in International Human Rights Law in Relation to Older Persons σε *F. Ippolito/ S. Iglesias Sanchez* (επιμ.), *Protecting Vulnerable Groups – The European Human Rights Framework*, 2015, σελ. 49 – 70.

¹⁴¹ ΕΔΔΑ, *Paron κατά Γαλλίας*, αρ. προσφ. 64666/01, 7.6.2001.

¹⁴² ΕΔΔΑ, *Henaf κατά Γαλλίας*, αρ. προσφ. 65436/01, 27.11.2003.

¹⁴³ ΕΔΔΑ, *Zarzycki κατά Πολωνίας*, αρ. προσφ. 15351/03, 3.03.2013.

¹⁴⁴ ΕΔΔΑ, *Price κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, αρ. προσφ. 12402/86, 9.3.1988.

¹⁴⁵ ΕΔΔΑ, *Slawomir Musial κατά Πολωνίας*, αρ. προσφ. 28300/06, 20.01.2009.

και ανικανότητας. Συγκεκριμένα, η απόφαση αναφέρει ότι «οι αρχές είναι αρμόδιες να αποφασίζουν, βάσει των αναγνωρισμένων κανόνων της ιατρικής επιστήμης, για τις θεραπευτικές μεθόδους που χρειάζεται να εφαρμοστούν, με σκοπό τη διατήρηση της σωματικής και ψυχικής υγείας των ασθενών που αδυνατούν να αποφασίζουν για τον εαυτό τους και για τους οποίους, ως εκ τούτου, φέρουν ευθύνη. Το Δικαστήριο θεωρεί ότι η παράβλεψη των αρχών να στείλουν τον προσφεύγοντα – για το μεγαλύτερο μέρος της Κράτησής του – σε κατάλληλη ψυχιατρική κλινική ή χώρο κράτησης με εξειδικευμένη ψυχιατρική πτέρυγα, έθεσε άσκοπα την υγεία του σε κίνδυνο, ενώ του προκάλεσε ένταση και άγχος».

Επιπρόσθετα, η στέρηση της ελευθερίας σε ακατάλληλο ίδρυμα για την θεραπεία του προσώπου έχει κριθεί ως παραβίαση του δικαιώματος στην ελευθερία και την ασφάλεια (άρθρο 5 παρ.1). Στην υπόθεση **Rooman κατά Βελγίου**¹⁴⁶, το Δικαστήριο διεύρυνε την νομολογία του και διαπίστωσε ότι η νομιμότητα της κράτησης ατόμων που πάσχουν από ψυχικές διαταραχές συνδέεται με την καταλληλότητα της θεραπείας που τους παρέχεται. Ειδικότερα, η κράτηση οφείλει να έχει σωφρονιστικό και στοχευμένο σκοπό για τη βελτίωση της ψυχικής υγείας και την μείωση της επικινδυνότητας. Η βασική περίθαλψη, δηλαδή η πρόσβαση σε ιατρικές υπηρεσίες και η παροχή φαρμάκων δεν επαρκούν, ώστε να θεωρηθεί «κατάλληλη» η θεραπεία ευάλωτων προσώπων. Αντίθετα, απαιτείται εξατομικευμένο πρόγραμμα, με βάση τις ανάγκες ψυχικής υγείας του κρατούμενου, ώστε να διευκολυνθεί η μελλοντική του επανένταξη. Η ψυχοθεραπευτική υποστήριξη σε γλώσσα που δεν κατανοούσε ο προσφεύγων αξιολογήθηκε ως ακατάλληλη θεραπεία, εξαιτίας του γλωσσικού φραγμού. Με βάση τα παραπάνω, κρίθηκε ότι η στέρηση της ελευθερίας του προσφεύγοντος σε ακατάλληλο για τη θεραπεία του ίδρυμα παραβίασε το άρθρο 5 της Σύμβασης. Επιπλέον, η μακρόχρονη κράτηση, για διάστημα 13 ετών, χωρίς ρεαλιστική ελπίδα βελτίωσης αξιολογήθηκε ότι υπερέβαινε το αναπόφευκτο επίπεδο πόνου που είναι εγγενές στην κράτηση, παραβιάζοντας το άρθρο 3 της Σύμβασης.

Η αυξημένη προστασία που πρέπει να απολαμβάνουν οι κρατούμενοι που νοσούν αναφέρεται και στην υπόθεση **Florea κατά Ρουμανίας**¹⁴⁷. Ο προσφεύγων, ο οποίος έπασχε από χρόνια ηπατίτιδα και αρτηριακή υπέρταση, κατήγγειλε τον υπερπληθυσμό και τις κακές συνθήκες υγιεινής, κατά τη διάρκεια της κράτησής του. Όπως επεσήμανε ο προσφεύγων, για διάστημα εννέα μηνών, μοιραζόταν ένα κελί με περίπου 110 συγκρατούμενους. Παραπονέθηκε ότι ορισμένοι από αυτούς κάπνιζαν στο κελί και η διατροφή που λάμβανε δεν ήταν προσήκουσα της ιατρικής του κατάστασης. Με βάση τα στοιχεία αυτά, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι οι συνθήκες κράτησης στις οποίες υποβλήθηκε ο προσφεύγων υπερέβησαν το όριο που επιβάλλει το άρθρο 3 της Σύμβασης. Επιπλέον, στην υπόθεση **G κατά Γαλλίας**¹⁴⁸, κρίθηκε ότι η κατάσταση υγείας σχιζοφρενή κρατουμένου ήταν ασυμβίβαστη με τη κράτησή του σε σωφρονιστικό ίδρυμα, εξαιτίας της ιδιαίτερης ευαλωτότητας του ασθενούς και της επιδείνωσης της ψυχικής του κατάστασης. Το Δικαστήριο παρατήρησε ότι ο προσφεύγων εισήχθη στην ψυχιατρική μονάδα της φυλακής πάνω από δώδεκα φορές και πραγματοποιήθηκαν πολυάριθμες μετακινήσεις του στο νοσοκομείο. Η εναλλαγή παραμονής στη φυλακή, τη ψυχιατρική μονάδα της φυλακής και το

¹⁴⁶ ΕΔΔΑ, Rooman κατά Βελγίου, αρ. προσφ. 18052/11, 31.01.2019.

¹⁴⁷ ΕΔΔΑ, Florea κατά Ρουμανίας, αρ. προσφ. 37186/03, 28.09.2010.

¹⁴⁸ ΕΔΔΑ, G κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 27244/09, 23.02.2012.

νοσοκομείο κρίθηκε ότι εμπόδισε τη σταθεροποίηση της κατάστασής του, αποδεικνύοντας ότι η κράτησή του παραβίαζε το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ.

Η διοικητική κράτηση μη νομίμως διαμένοντος θύματος επεισοδίου ρατσιστικής βίας, αμέσως μετά την έξοδό του από το νοσοκομείο, εξετάστηκε στην απόφαση **Sakir κατά Ελλάδας**¹⁴⁹. Ο προσφεύγων, πολίτης Αφγανιστάν έπεσε θύμα επεισοδίου άσκησης ρατσιστικής βίας στον Άγιο Παντελεήμονα Αθηνών, με αποτέλεσμα να νοσηλευτεί για διάστημα είκοσι τεσσάρων ημερών. Ομοεθνής αυτόπτης μάρτυρας υπέδειξε συγκεκριμένα άτομα ως δράστες της επίθεσης στην αστυνομία, ωστόσο ακολούθησε νέα κατάθεση με την οποία διέψευσε την μαρτυρία του, την οποία δεν αιτιολόγησαν οι αρχές. Επιπλέον, ουδέποτε κάλεσαν το θύμα να καταθέσει σχετικά με το περιστατικό ρατσιστικής βίας. Μετά το εξιτήριο από το νοσοκομείο, ο προσφεύγων κρατήθηκε, για δέκα τρεις ημέρες, εξαιτίας της μη νόμιμης διαμονής του, παρά την κακή κατάσταση της υγείας του.

Όπως αναλύθηκε ήδη, η κράτηση προσώπου με προβλήματα υγείας δεν αντιβαίνει καταρχήν στο άρθρο 3 της ΕΣΔΑ. Ωστόσο, οι αρχές οφείλουν να εξασφαλίζουν συνθήκες κράτησης συμβατές με την κατάσταση της υγείας του κρατούμενου, σεβόμενες την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Η παρεχόμενη περίθαλψη σε χώρους κράτησης πρέπει να είναι κατάλληλη, δηλαδή συγκρίσιμου επιπέδου με αυτές που παρέχονται στο σύνολο του πληθυσμού. Στην συγκεκριμένη θέση, κρίθηκε πως η Ελλάδα παραβίασε το άρθρο 3, διότι οι αρχές ουδέποτε ζήτησαν να τούς γνωστοποιηθεί η ιατρική κατάσταση του κρατούμενου, παρά την ευάλωτη θέση του, δεν τού προσέφεραν καθαρά ρούχα ή τη δυνατότητα να πλυθεί και δεν τον μετέφεραν στο νοσοκομείο για τη διενέργεια εξετάσεων, σύμφωνα με τις ημερομηνίες που υπεδείχθησαν από τους ιατρούς του νοσοκομείου. Επιπρόσθετα, οι αστυνομικές αρχές δεν μεταχειρίστηκαν το επεισόδιο ρατσιστικής βίας με το απαιτούμενο επίπεδο επιμέλειας και αποτελεσματικότητας, σύμφωνα με το άρθρο 3. Συγκεκριμένα, δεν πραγματοποιήθηκε εμπειριστατωμένη και πραγματική έρευνα για την αναγνώριση και την τιμωρία των υπευθύνων, ενώ σημειώθηκαν εξόφθαλμες παραλείψεις σε ό,τι αφορά την εξέταση των μαρτύρων από την αστυνομία.

Το Δικαστήριο εξέτασε καταγγελία για τον υπερπληθυσμό και τις κακές συνθήκες υγιεινής στο νοσοκομείο των Φυλακών Κορυδαλλού, στην υπόθεση **Zabelos και άλλοι κατά Ελλάδος**¹⁵⁰. Οι 18 προσφεύγοντες κρατούμενοι, πολίτες διαφόρων εθνικοτήτων, ήταν όλοι οροθετικοί, εκτός από έναν προσφεύγοντα, ο οποίος έπασχε από χρόνια αποφρακτική πνευμονοπάθεια. Οι προσφεύγοντες διαμαρτυρήθηκαν για τον υπερπληθυσμό που επικρατούσε στο νοσοκομείο των φυλακών. Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι οι προσφεύγοντες κρατούνταν σε χώρους έκτασης 44 τ.μ., οι οποίοι στέγαζαν κατά μέσο όρο δώδεκα κρατούμενοι την περίοδο 2013-2015. Επίσης, τα κρεβάτια και ο νοσοκομειακός εξοπλισμός καταλάμβαναν τη μισή έκταση του χώρου αυτού. Επιπλέον, επικρατούσε υψηλός κίνδυνος μόλυνσης και κακές συνθήκες υγιεινής, με αποτέλεσμα την εμφάνιση παρασίτων και την επιδείνωση της υγείας των κρατουμένων. Με βάση τα παραπάνω, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι συνθήκες κράτησης στις φυλακές παραβίαζαν το άρθρο 3 (απαγόρευση βασανιστηρίων και κακομεταχείρισης). Επίσης, σύμφωνα με πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, όταν οι προσφεύγοντες επηρεάζονται προσωπικά από τις συνθήκες φυλάκισης, τα προβλεπόμενα ένδικα βοηθήματα ενδέχεται να είναι αναποτελεσματικά. Στην προκειμένη περίπτωση, κρίθηκε ότι η

¹⁴⁹ ΕΔΔΑ, Sakir κατά Ελλάδας, αρ. προσφ. 48475/09, 24.03.2016.

¹⁵⁰ ΕΔΔΑ, Zabelos και άλλοι κατά Ελλάδος αρ. προσφ. 1167/15, 17.05.2018.

αναφορά που κατατέθηκε από τους προσφεύγοντες στο Συμβούλιο της Φυλακής δεν είχε αποτέλεσμα, ως εκ τούτου οι αρχές παραβίασαν το άρθρο 13 (δικαίωμα πραγματικής και αποτελεσματικής προσφυγής), σε συνδυασμό με το άρθρο 3.

Παράλληλα, η **ευαλωτότητα των γυναικών κρατουμένων** υπογραμμίζεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων¹⁵¹. Οι γυναίκες αποτελούν συγκριτικά μειοψηφούσα ομάδα των ατόμων που στερούνται της ελευθερίας τους, γεγονός που επιβαρύνει οικονομικά τα Κράτη αναφορικά με τη δημιουργία χωριστών εγκαταστάσεων κράτησης γυναικών. Αποτέλεσμα είναι οι γυναίκες να παραμένουν συχνά σε φυλακές μακριά από τα σπίτια και τις οικογένειές τους, γεγονός που εμποδίζει τη διατήρηση των οικογενειακών σχέσεων. Επιπλέον, διαπιστώνεται ότι οι γυναίκες συχνά κρατούνται σε χώρους που σχεδιάστηκαν για άντρες ή μοιράζονται χώρους με άντρες κρατούμενους. Στις περιπτώσεις αυτές, χρειάζεται ιδιαίτερη φροντίδα για να διασφαλιστεί ότι οι γυναίκες κρατούνται σε ασφαλές και αξιοπρεπές περιβάλλον φύλαξης. Προσωπικό αποτελούμενο και από τα δύο φύλα είναι ένας σημαντικός μηχανισμός προστασίας κατά της κακομεταχείρισης σε μέρη κράτησης. Η παρουσία προσωπικού που αποτελείται τόσο από άνδρες όσο και από γυναίκες μπορεί να έχει μια ωφέλιμη επίδραση και στο σωφρονιστικό ήθος και στην προώθηση ενός βαθμού ομαλότητας σε ένα χώρο κράτησης.

Η ευαλωτότητα των γυναικών κρατουμένων συνδέεται με τις απειλές στις οποίες εκτίθενται στη φυλακή λόγω φύλου, όπως η σεξουαλική βία, η παρενόχληση, η αδυναμία πρόσβασης σε κατάλληλη υγειονομική φροντίδα, σε εγκαταστάσεις υγιεινής ή σε άλλα απαραίτητα αγαθά και υπηρεσίες. Η ευάλωτη φύση των γυναικών κρατουμένων ενεργοποιεί την υποχρέωση των Κρατών να εξασφαλίζουν ένα αξιοπρεπές περιβάλλον εγκλεισμού. Κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ, συγκεκριμένες συμπεριφορές ή η απουσία εναρμονισμένων συνθηκών κράτησης με τις ανάγκες των γυναικών αποτελούν απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση (άρθρο 3). Στην υπόθεση **Filiz Uyan κατά Τουρκίας**¹⁵², το Δικαστήριο έκρινε ότι η χρήση χειροπέδων κατά τη διάρκεια γυναικολογικής εξέτασης και η παρουσία αντρών υπαλλήλων ασφάλειας στο χώρο εξέτασης, έστω και πίσω από παραβάν, αποτελούσαν δυσανάλογα μέτρα ασφάλειας και παραβίαζαν το άρθρο 3 της Σύμβασης.

Οι συνθήκες κράτησης γυναικών μεταναστών υπό απέλαση εξετάστηκαν υπό το πρίσμα του άρθρου 3 της Σύμβασης, στην υπόθεση **Aden Ahmed κατά Μάλτας**¹⁵³. Η εν λόγω απόφαση αφορούσε την κράτηση Σομαλής, η οποία είχε εισέλθει παρανόμως στη Μάλτα και η αίτηση ασύλου της απορρίφθηκε. Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε την ακαταλληλότητα των συνθηκών κράτησης, εξαιτίας του κινδύνου έκθεσης στο κρύο και της έλλειψης γυναικών φυλάκων στο κέντρο κράτησης. Έκρινε ότι η προσφεύγουσα λάμβανε ανεπαρκή σίτιση, ενώ είχε στερηθεί την πρόσβαση σε καθαρό αέρα και φυσική άσκηση για διάστημα έως τριών μηνών. Τέλος, εκτιμήθηκε ότι η προσφεύγουσα βρισκόταν σε ιδιαίτερα ευάλωτη κατάσταση, λόγω της εύθραυστης υγείας της και των προσωπικών συναισθηματικών περιστάσεων, δεδομένου ότι απέβαλε κατά τη διάρκεια της κράτησης και είχε αποχωριστεί από το μικρό της παιδί. Με βάση τα παραπάνω, οι συνθήκες κράτησης της προσφεύγουσας για διάστημα δεκατεσσάρων μηνών αξιολογήθηκαν ως

¹⁵¹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας, Γυναίκες που στερούνται της ελευθερίας τους, 2000, <https://rm.coe.int/16806cd371>.

¹⁵² ΕΔΔΑ, Filiz Uyan κατά Τουρκίας, αρ. προσφ. 7496/03, 8.01.2009.

¹⁵³ ΕΔΔΑ, Aden Ahmed κατά Μάλτας, αρ. προσφ. 55352/12, 9.12.2013.

εξουτελιστική μεταχείριση (άρθρο 3), ενώ η συνέχιση της κράτησης, ενόσω οι διαδικασίες απέλασης δεν ήταν σε εξέλιξη, παραβίασαν το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια (άρθρο 5 παρ. 1).

Το συμπέρασμα, που συνάγεται από τα ανωτέρω, είναι ότι οι κρατούμενοι προσεγγίζονται από τη νομολογία του ΕΔΔΑ ως ευάλωτη ομάδα, μετά την απόφαση *Salman* κατά Τουρκίας¹⁵⁴. Καταρχήν, το Δικαστήριο του Στρασβούργου δεν αναλύει διεξοδικά τους λόγους διαπίστωσης της ευαλωτότητας των ομάδων. Στη περίπτωση των κρατουμένων, ο καθοριστικός παράγοντας που τεκμηριώνει την ευαλωτότητα, στο πλαίσιο εξέτασης παραβιάσεων των άρθρων 2, 3 και 5, είναι ο κρατικός έλεγχος, το καθήκον φροντίδας των κρατουμένων και η εξάρτησή τους από την κρατική μερίμνα. Άλλοι παράγοντες που εντείνουν την ευαλωτότητα είναι ο υπερπληθυσμός των κέντρων κράτησης, οι συνθήκες και η διάρκεια στέρησης της ελευθερίας, η έλλειψη νομικής υποστήριξης, καθώς και η κατάσταση υγείας, η ηλικία και το φύλο των κρατουμένων. Όπως αναλύθηκε, οι εθνικές αρχές οφείλουν να διασφαλίζουν αξιοπρεπείς συνθήκες κράτησης, κατάλληλη περίθαλψη και να συνεκτιμούν τις προσωπικές περιστάσεις, ώστε να προστατεύουν τις γυναίκες, τους ασθενείς και τους πάσχοντες από ψυχικές διαταραχές. Παρότι η κράτηση ασθενών ή ηλικιωμένων δεν αντιβαίνει καταρχήν στο άρθρο 3, οι αρχές οφείλουν να συνεκτιμούν την κατάσταση της υγείας του κρατούμενου, καθότι η αδυναμία πρόσβασης σε κατάλληλη υγειονομική φροντίδα συνιστά κακομεταχείριση, όταν οδηγεί στην επιδείνωση της υγείας. Τέλος, η ευάλωτη θέση των κρατουμένων εντείνεται από το άγχος και την αβεβαιότητα που προκαλεί στα πρόσωπα η στέρηση της ελευθερίας, τα οποία επηρεάζουν τη σωματική και ψυχική τους υγεία και ευεξία. Με βάση τα παραπάνω, το ΕΔΔΑ εξετάζει σειρά παραγόντων, συμπεριλαμβανομένης της απομόνωσης, των συνθηκών κράτησης, της διάρκειας της κράτησης και των προσωπικών περιστάσεων, για την αξιολόγηση της παραβίασης της ΕΣΔΑ¹⁵⁵.

ΣΤ. ΛΟΑΤΙ κοινότητα

Στη παρούσα ενότητα εξετάζεται η ευαλωτότητα της κοινότητας ΛΟΑΤΙ (Λεσβία, Ομοφυλόφιλος, Αμφιφυλόφιλος, Trans/διαφυλικό άτομο, Intersex/μεσοφυλικό άτομο), λόγω της σεξουαλικής ταυτότητας και του προσανατολισμού. Για την ορθή κατανόηση του ακρωνυμίου ΛΟΑΤΙ, ακολουθεί σύντομη αναφορά στους ορισμούς των εννοιών, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης για το Άσυλο (EASO)¹⁵⁶:

- α. **λεσβία** είναι η γυναίκα που αισθάνεται βαθιά, συναισθηματική, τρυφερή ή/και σεξουαλική έλξη ή/και έχει σεξουαλικές σχέσεις με άλλες γυναίκες,
- β. **ομοφυλόφιλος** νοείται ο άνδρας που αισθάνεται βαθιά, συναισθηματική, τρυφερή ή/και σεξουαλική έλξη ή/και έχει σεξουαλικές σχέσεις με άλλους άνδρες,

¹⁵⁴ ΕΔΔΑ, *Salman* κατά Τουρκίας, αρ. προσφ. 21986/93, 27.06.2000.

¹⁵⁵ W.A. *Schabas*, *The European Convention on Human Rights*, Oxford Commentaries on international law, 2015, σελ. 186.

¹⁵⁶ EASO, Εργαλείο για την αναγνώριση των ατόμων με ειδικές ανάγκες, <https://ipsn.easo.europa.eu/el/easo-tool-identification-persons-special-needs>

- γ. **αμφιφυλόφιλο** χαρακτηρίζεται το άτομο που έλκεται σωματικά, ρομαντικά ή/και συναισθηματικά, τόσο από άνδρες όσο και από γυναίκες.
- δ. ο όρος **διαφυλικό** άτομο (trans) έχει γενικό χαρακτήρα, καθώς αναφέρεται σε όλα τα άτομα των οποίων η ταυτότητα ή/και η έκφραση φύλου διαφέρει από εκείνη η οποία συνδέεται με το φύλο που τους αποδόθηκε κατά τη γέννηση. Τα άτομα ενδέχεται να εκφράζουν την ταυτότητα του φύλου τους μέσω ενδυματολογικών επιλογών, καθώς και της αλλαγής της εμφάνισης ή της λειτουργίας του σώματός τους, μεταξύ άλλων υποβαλλόμενα σε ορμονοθεραπείες και σε χειρουργικές επεμβάσεις.
- ε. ο όρος **μεσοφυλικό** άτομο (intersex) αναφέρεται στην ιατρική κατάσταση, στην οποία ένα άτομο γεννιέται με αναπαραγωγική ή σεξουαλική ανατομία ή/και τύπο χρωμοσωμάτων που δεν αντιστοιχούν στις τυπικές βιολογικές έννοιες του αρσενικού ή του θηλυκού. Ένα μεσοφυλικό άτομο μπορεί να ταυτίζεται με το ανδρικό ή το γυναικείο φύλο, ενώ σε επίπεδο σεξουαλικού προσανατολισμού μπορεί να είναι λεσβία, ομοφυλόφιλος, αμφιφυλόφιλος/η ή ετεροφυλόφιλος/η.

Η ευαλωτότητα της ΛΟΑΤΙ κοινότητας οφείλεται στη συστηματική παραβίαση των δικαιωμάτων τους. Χαρακτηριστικά, περίπου 72 χώρες ποινικοποιούν τις σχέσεις του ίδιου φύλου, ενώ σε 6 από αυτές¹⁵⁷ προβλέπεται η επιβολή θανατικής ποινής¹⁵⁸. Επιπλέον, η κοινότητα ΛΟΑΤΙ συχνά στοχοποιείται από ρητορείες και εγκλήματα μίσους. Εκτός από τις επιθέσεις κατά της σωματικής και ψυχικής τους ακεραιότητας, οι ΛΟΑΤΙ ενδέχεται να υφίστανται διαφορετική μεταχείριση και ως προς το νομικό τους καθεστώς, σε σχέση με ετεροφυλόφιλους, ιδίως σε θέματα που αφορούν την οικογένεια, την απασχόληση και την ελευθερία του συνέρχεσθαι¹⁵⁹.

Για τους παραπάνω λόγους, η Ευρωπαϊκή Ένωση προωθείται ενεργά την ισότητα και το σεβασμό των δικαιωμάτων της ΛΟΑΤΙ κοινότητας¹⁶⁰. Συγκεκριμένα, ο σεξουαλικός προσανατολισμός του προσώπου και η ταυτότητα φύλου θεωρούνται ως αναπόσπαστα στοιχεία της προσωπικότητας του ατόμου¹⁶¹. Υπ' αυτό το πρίσμα, η παραβίαση θεμελιωδών δικαιωμάτων, λόγω της ένταξης του προσώπου στην ΛΟΑΤΙ κοινότητα, κρίνεται ως αντίθετη στο δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής (άρθρο 8 της ΕΣΔΑ) και στην απαγόρευση διακρίσεων (άρθρο 14 της ΕΣΔΑ). Το Δικαστήριο του Στρασβούργου έχει αναπτύξει πλούσια νομολογία για τα δικαιώματα των ΛΟΑΤΙ ατόμων. Οι αποφάσεις του ΕΔΔΑ αφορούν την ποινική απαγόρευση των ομοφυλοφιλικών σχέσεων μεταξύ ενηλίκων¹⁶², τον αποκλεισμό των ομοφυλόφιλων από τις

¹⁵⁷ Οι χώρες στις οποίες η ομοφυλοφιλία τιμωρείται με τη θανατική ποινή είναι το Σουδάν, η Νιγηρία, η Σομαλία, η Σαουδική Αραβία, το Ιράν και η Υεμένη.

¹⁵⁸ *ILGA*, State-Sponsored Homophobia: A World Survey of Sexual Orientation Laws: Criminalisation, Protection and Recognition, 2017, https://ilga.org/downloads/2017/ILGA_State_Sponsored_Homophobia_2017_WEB.pdf.

¹⁵⁹ Ειδικότερα για την ευαλωτότητα της ΛΟΑΤΙ κοινότητας σε *P. Ducoulombier*, The Protection of Sexual Minorities in European Law σε *F. Ippolito/ S. Iglesias Sanchez* (επιμ.), Protecting Vulnerable Groups – The European Human Rights Framework, 2015, σελ. 201 – 223.

¹⁶⁰ Βλ. *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Ένωση ισότητας: Στρατηγική για την ισότητα των ΛΟΑΤΚΙ 2020-2025, Ανακοίνωση προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και της Επιτροπή των Περιφερειών, COM(2020) 698 final, 2.11.2020.

¹⁶¹ *European Parliament Research Service*, The rights of LGBTI people in the European Union, 2018, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621877/EPRS_BRI\(2018\)621877_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621877/EPRS_BRI(2018)621877_EN.pdf).

¹⁶² ΕΔΔΑ, *Dudgeon* κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 7525/76, 24.02.1983.

ένοπλες δυνάμεις¹⁶³, τις διαφορετικές ηλικίες συγκατάθεσης για ομοφυλοφιλικές σχέσεις, σε σύγκριση με τις ετεροφυλοφιλικές σχέσεις, κατά το ποινικό δίκαιο¹⁶⁴, τη γονική μέριμνα¹⁶⁵, το δικαίωμα διαδοχής στο δικαίωμα οίκησης του θανάτου συντρόφου¹⁶⁶, το δικαίωμα στην κοινωνικοασφαλιστική κάλυψη¹⁶⁷, την πρόσβαση των ομόφυλων ζευγαριών στον γάμο¹⁶⁸ και την τεκνοθεσία¹⁶⁹. Επίσης, το ΕΔΔΑ καταδικάζει δυσανεκτικές συμπεριφορές, αναφέροντας ότι η κοινωνία οφείλει να ανέχεται «κάποια αναστάτωση», ώστε τα διαφυλικά άτομα να ζουν με αξιοπρέπεια, σύμφωνα με την ταυτότητα φύλου που έχουν επιλέξει¹⁷⁰.

Η νομοθετική απαγόρευση δημόσιων δηλώσεων για την ταυτότητα φύλου και τα δικαιώματα των σεξουαλικών μειονοτήτων έχει κριθεί ότι παραβιάζει τα άρθρα 10 (δικαίωμα έκφρασης) και 14 (απαγόρευση διακρίσεων) της ΕΣΔΑ. Συγκεκριμένα, στην απόφαση **Bayen και άλλοι κατά Ρωσίας**¹⁷¹, το ΕΔΔΑ απέρριψε το επιχείρημα της ρωσικής κυβέρνησης, ότι η σύλληψη και καταδίκη των προσφευγόντων, οι οποίοι διαδήλωναν έξω από σχολείο με πανό, δικαιολογείται, για την προστασία των χρηστών ηθών, της υγείας και την προώθηση της δημογραφικής πολιτικής. Το Δικαστήριο του Στρασβούργου ανέλυσε πως η υποχρέωση σεβασμού των φιλοσοφικών και πολιτικών πεποιθήσεων των γονέων δεν συνεπάγεται το δικαίωμά τους να μην έρχονται τα παιδιά τους σε επαφή με διαφορετικές αντιλήψεις, ιδιαίτερα εκτός του σχολείου. Το Δικαστήριο κατέληξε ότι, ανάλογα νομοθετικά μέτρα επαναφέρουν το στίγμα και τις προκαταλήψεις και ενθαρρύνουν την ομοφοβία, η οποία είναι ασυμβίβαστη με την ισότητα και τον πλουραλισμό, ως εγγενείς έννοιες των δημοκρατικών κοινωνιών.

Αντίθετα, η ομοφοβική ρητορική δεν αποτελεί προστατευόμενο πεδίο της ελευθερίας του λόγου (άρθρο 10). Στην υπόθεση **Vejdeland και άλλοι κατά Σουηδίας**¹⁷², οι προσφεύγοντες είχαν διανείμει φυλλάδια, σε σχολείο, στα οποία ανέφεραν ότι η ομοφυλοφιλία είναι μια «παρεκκλίνουσα σεξουαλική τάση», με ηθικά καταστροφικές επιπτώσεις στην κοινωνία, ενώ συσχέτισαν την ομοφυλοφιλία με την ασθένεια του AIDS και με την παιδεραστία. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η ποινική τους καταδίκη, από το σουηδικό Κράτος, δεν παραβίασε το δικαίωμα στην ελευθερία έκφρασης, διότι οι δηλώσεις στα φυλλάδια αποτελούσαν «σοβαρές και επιζήμιες κατηγορίες, οι οποίες εμπίπτουν στο πλαίσιο της ρητορικής μίσους, λόγω προσβολής, γελοιοποίησης και συκοφαντίας συγκεκριμένων ομάδων του πληθυσμού. Η διάκριση λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού είναι τόσο σοβαρή, όσο και η διάκριση λόγω εθνικότητας, προέλευσης ή χρώματος».

¹⁶³ ΕΔΔΑ, Smith και Grady κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 33985/96 και 33986/96, 27.09.1999.

¹⁶⁴ ΕΔΔΑ, L. και V. κατά Αυστρίας, αρ. προσφ. 39392/98 και 39829/98, 9.01.2003.

¹⁶⁵ ΕΔΔΑ, Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal, αρ. προσφ. 33290/96, 21.12.1999.

¹⁶⁶ ΕΔΔΑ, Karner κατά Αυστρίας, αρ. προσφ. 40016/98, 24.7.2003 και Kozak κατά Πολωνίας, αρ. προσφ. 13102/02, 2.03.2010.

¹⁶⁷ ΕΔΔΑ, P.B. και J.S. κατά Αυστρίας, αρ. προσφ. 18984/02, 22.07.2010.

¹⁶⁸ ΕΔΔΑ, Schalk και Kopf κατά Αυστρίας, αρ. προσφ. 30141/04, 24.06.2010.

¹⁶⁹ ΕΔΔΑ, X και Άλλοι κατά Αυστρίας, αρ. προσφ. 19010/07, 9.02.2013.

¹⁷⁰ ΕΔΔΑ, Christine Goodwin κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 28957/95, 11.7.2002.

¹⁷¹ ΕΔΔΑ, Bayen και άλλοι κατά Ρωσίας, αρ. προσφ. 67667/09, 20.06.2017.

¹⁷² ΕΔΔΑ, Vejdeland και άλλοι κατά Σουηδίας, αρ. προσφ. 1813/07, 9.02.2012.

Η θετική υποχρέωση προστασίας της ΛΟΑΤΙ κοινότητας από πράξεις βίας διαπιστώθηκε στην απόφαση **Identoba και άλλοι κατά Γεωργίας**¹⁷³. Στην εν λόγω υπόθεση, κατά τη διάρκεια πορείας υπεράσπισης των δικαιωμάτων της ΛΟΑΤΙ κοινότητας, οι διαδηλωτές στοχοποιήθηκαν από αντιδιαδήλωση και δέχτηκαν λεκτική και σωματική βία. Οι φραστικές και σωματικές επιθέσεις, σε συνδυασμό με την ανεπαρκή αστυνομική προστασία, κρίθηκε ότι καλλιέργησαν αισθήματα φόβου και ανασφάλειας στους διαδηλωτές και οδήγησαν στην προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Συγκεκριμένα, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι η κακομεταχείριση, από κρατικά όργανα και ιδιώτες, λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού, εντάσσεται στα εγκλήματα μίσους. Επομένως, οι αρχές όφειλαν να προβλέψουν τον κίνδυνο ομοφοβικών αντιδράσεων, δεδομένης της εχθρικής στάσης της ετερόφυλης πλειονότητας, απέναντι στους ΛΟΑΤΙ, οι οποίοι αποτελούν ευάλωτη κοινότητα. Το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι οι εθνικές αρχές, όχι μόνο δεν παρείχαν αυξημένη προστασία στους διαδηλωτές έναντι τρίτων, αλλά παρέλειψαν να διερευνήσουν, αποτελεσματικά, τα επίδικα επεισόδια ρατσιστικής βίας, υιοθετώντας στάση ανοχής έναντι αυτών, κατά παράβαση των υποχρεώσεών τους, σύμφωνα με τα άρθρα 3, 11 και 14 της ΕΣΔΑ.

Ανάλογη θέση υιοθετήθηκε από το Δικαστήριο και στην απόφαση **M.C. και A.C. κατά Ρουμανίας**¹⁷⁴. Στην συγκεκριμένη υπόθεση, κρίθηκε πως όταν η βία πιθανολογείται ότι έχει ομοφοβικά χαρακτηριστικά, οι εθνικές αρχές οφείλουν να διερευνήσουν τα κίνητρα των δραστών και να μεριμνήσουν για την απονομή της δικαιοσύνης. Το ΕΔΔΑ υπογράμμισε πως η διακεκριμένη μορφή των εγκλημάτων με ρατσιστικά χαρακτηριστικά και η μεγαλύτερη απαξία τους είναι επιβεβλημένη, διαφορετικά ενισχύεται η ανοχή του Κράτους σε εγκλήματα μίσους.

Με βάση τα παραπάνω, η ευαλωτότητα της κοινότητας των ΛΟΑΤΙ δεν διαπιστώνεται σε όλες τις δικαστικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ που αναφέρονται σε παραβιάσεις δικαιωμάτων, εξαιτίας του σεξουαλικού προσανατολισμού. Το Δικαστήριο του Στρασβούργου διαπιστώνει ότι η προκατάληψη και η αρνητική στάση της ετερόφυλης πλειονότητας εντοπίζονται σε ορισμένες κοινωνίες, γεγονός που καθιστά τη ΛΟΑΤΙ κοινότητα ευάλωτη εντός αυτών. Ως εκ τούτου, η αβέβαιη κατάσταση και οι προκαταλήψεις κατά της ΛΟΑΤΙ κοινότητας σε ένα Κράτος ενεργοποιούν τη θετική υποχρέωση των αρχών για την προστασία των ευάλωτων προσώπων από τον κίνδυνο κακομεταχείρισης (άρθρο 3), το σεβασμό της ιδιωτικής τους ζωής (άρθρο 8) και την απαγόρευση διακρίσεων (άρθρο 14). Η καταπολέμηση των εγκλημάτων μίσους αποτελεί καθήκον των εθνικών αρχών, οι οποίες οφείλουν να προστατεύουν επαρκώς την κοινότητα έναντι επιθέσεων τρίτων, καθώς και να διερευνούν, αποτελεσματικά, περιστατικά ρατσιστικής βίας, ώστε να μην καλλιεργείται περιβάλλον ανοχής¹⁷⁵.

Z. Θύματα ενδοοικογενειακής βίας

Η ενδοοικογενειακή βία και τα θύματά της αποτελούν την επόμενη θεματική που θα εξετασθεί, στο πλαίσιο ανάδειξης ευάλωτων ομάδων, μέσω της νομολογίας του ΕΔΔΑ. Ως

¹⁷³ ΕΔΔΑ, *Identoba και άλλοι κατά Γεωργίας*, αρ. προσφ. 73235/12, 12.05.2015.

¹⁷⁴ ΕΔΔΑ, *M.C. και A.C. κατά Ρουμανίας*, αρ. προσφ. 12060/12, 12.07.2016.

¹⁷⁵ W.A. *Schabas*, *The European Convention on Human Rights*, Oxford Commentaries on international law, 2015, σελ. 197.

ενδοοικογενειακή ορίζεται οποιαδήποτε μορφή βίας εκδηλώνεται μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον. Σύμφωνα με το άρθρο 3 της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης¹⁷⁶, ο όρος περιλαμβάνει όλες τις πράξεις σωματικής, σεξουαλικής, ψυχολογικής ή οικονομικής βίας, οι οποίες συμβαίνουν εντός της οικογένειας ή οικογενειακής μονάδας ή μεταξύ πρώην ή νυν συζύγων ή συντρόφων, ανεξάρτητα αν ο δράστης διαμένει στην ίδια κατοικία με το θύμα. Επιπλέον, θύματα οικογενειακής βίας είναι τόσο οι άντρες όσο και οι γυναίκες, ενώ τα παιδιά συχνά αποτελούν θύματα, άμεσα ή έμμεσα. Σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία (νόμος 3500/2006), η ενδοοικογενειακή βία αποτελεί ποινικό αδίκημα¹⁷⁷ και συνιστά απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση του θύματος εντός της ιδιωτικής σφαίρας.

Στο πλαίσιο της νομολογίας του ΕΔΔΑ, έχει αναγνωρισθεί ότι το συγκεκριμένο αδίκημα παραβιάζει τα δικαιώματα στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια, το σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, την ισότητα μεταξύ φύλων, την απαγόρευση βασανιστηρίων και διακρίσεων και το δικαίωμα στη ζωή.

Η πρώτη απόφαση του ΕΔΔΑ που αφορούσε την προστασία των θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας είναι η **Kontroná κατά Σλοβακίας**¹⁷⁸. Παρότι δεν έγινε αναφορά στην ευαλωτότητα των θυμάτων, αναγνωρίστηκε η θετική υποχρέωση των Κρατών για τη λήψη μέτρων πρόληψης, καταπολέμησης και τιμωρίας του δράστη, στο πλαίσιο του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ. Το Δικαστήριο του Στρασβούργου αναφέρθηκε ρητά στην ευαλωτότητα των θυμάτων στην απόφαση **Benacqua και S. κατά Βουλγαρίας**¹⁷⁹, παραπέμποντας σε Σύσταση της Επιτροπής των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης¹⁸⁰ για την αιτιολόγηση της ευαλωτότητας.

Μεταγενέστερα, στην **Oruz κατά Τουρκίας**¹⁸¹, η ευαλωτότητα των θυμάτων τεκμηριώθηκε βάσει των άρθρων 2 και 3 της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης. Η διαπίστωση ότι τα θύματα ενδοοικογενειακής βίας είναι ευάλωτα συνδέθηκε με την υποχρέωση των συμβαλλόμενων Κρατών να λαμβάνουν κατάλληλα μέτρα για την αποτροπή της έμφυλης βίας¹⁸². Συγκεκριμένα, ο σύζυγος της προσφεύγουσας, από το 1995 έως το 2008, ασκούσε ψυχολογική και σωματική βία στην ίδια και τη μητέρα της. Παρότι οι δύο γυναίκες είχαν επανειλημμένα

¹⁷⁶ Η Σύμβαση για την πρόληψη και καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας (Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης) υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης το 2011 και τέθηκε σε ισχύ το 2014. Αποτελεί το πρώτο διεθνώς νομικά δεσμευτικό κείμενο που αναπτύσσει ενιαίο πλαίσιο για την πρόληψη της έμφυλης βίας, την προστασία των θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας και την τιμωρία των αυτουργών. Ενδεικτική της σημασίας της είναι η υπογραφή της Σύμβασης από την ΕΕ, το Μάιο του 2017. Η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση με το νόμο 4531/2018.

¹⁷⁷ Το άρθρο 1 του ν. 3500/2006 ορίζει ότι ενδοοικογενειακή βία θεωρείται η τέλεση αξιόποινης πράξης σε βάρος μέλους της οικογένειας, σύμφωνα με τα άρθρα 6 (ενδοοικογενειακή σωματική βλάβη), 7 (ενδοοικογενειακή παράνομη βία και απειλή) και 9 (ενδοοικογενειακή προσβολή της γενετήσιας αξιοπρέπειας) του ίδιου νόμου και τα άρθρα 299 (ανθρωποκτονία), 311 (θανατηφόρα βλάβη), 336 (βιασμός) και 338 (κατάχρηση ανίκανου προς αντίσταση σε γενετήσια πράξη) του Ποινικού Κώδικα.

¹⁷⁸ ΕΔΔΑ, *Kontrona κατά Σλοβακίας*, αρ. προσφ. 7510/04, 31.5.2007.

¹⁷⁹ ΕΔΔΑ, *Benacqua και S. κατά Βουλγαρίας*, αρ. προσφ. 71127/01, 12.06.2008.

¹⁸⁰ Η Σύσταση 5 της Επιτροπής των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης υιοθετήθηκε στις 30.04.2002 και είναι διαθέσιμη στην αγγλική γλώσσα στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016805e2612>.

¹⁸¹ ΕΔΔΑ, *Oruz κατά Τουρκίας*, αρ. προσφ. 33401/02, 9.6.2009.

¹⁸² *N. Zimmermann*, *Legislating for the vulnerable? Special Duties under the European Convention on Human Rights*, *Swiss Review of International and European Law*, τόμος 25, τεύχος 4, 2015, σελ. 539-562.

προσφύγει στις αστυνομικές αρχές, αναγκάζονται να αποσύρουν τις κατηγορίες λόγω φόβου αντιποίνων, με αποτέλεσμα οι αστυνομικές και εισαγγελικές αρχές να διακόπτουν την εξέτασή τους. Όταν, το 2001, ο εν διαστάσει σύζυγος της προσφεύγουσας τη μαχαίρωσε επτά φορές, καταδικάστηκε σε ποινή φυλάκισης τριών μηνών και έλαβε πρόστιμο ισοδύναμο με περίπου 385 ευρώ. Αποκορύφωμα της βίας ήταν η δολοφονία της μητέρας της προσφεύγουσας, το 2002, όταν προσπάθησαν να εγκαταλείψουν την πόλη. Παρότι ο σύζυγος καταδικάστηκε σε ισόβια για τη δολοφονία, η ποινή μειώθηκε, με την αιτιολογία ότι διετέλεσε το έγκλημα ύστερα από πρόκληση της θανούσης, η οποία απειλούσε την οικογενειακή του γαλήνη. Τον Απρίλιο του 2008, η προσφεύγουσα κατήγγειλε ότι ο πρώην σύζυγός της, ο οποίος είχε αποφυλακιστεί λόγω του ανασταλτικού αποτελέσματος της έφεσης, συνέχιζε να την απειλεί, ωστόσο κανένα μέτρο προστασίας δεν λήφθηκε από τις αρχές έως το Νοέμβριο. Το ΕΔΔΑ καταδίκασε την Τουρκία για παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή της μητέρας της προσφεύγουσας (αρ. 2 ΕΣΔΑ), της απαγόρευσης των βασανιστηρίων (αρ. 3 ΕΣΔΑ) και της απαγόρευσης διακρίσεων με βάση το φύλο (αρ. 14 ΕΣΔΑ). Έκρινε ότι οι τουρκικές αρχές δεν έλαβαν αποτελεσματικά μέτρα προστασίας των θυμάτων, δεδομένης της ευαλωτότητάς τους και μεροληπτούσαν υπέρ του δράστη.

Η θετική υποχρέωση του Κράτους για την προστασία της προσφεύγουσας από σειρά βίαιων πράξεων που ασκούσε ο σύζυγός της αναγνωρίζεται και στο πλαίσιο του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ για το σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής. Στην υπόθεση **A κατά Κροατίας**¹⁸³, η προσφεύγουσα κατήγγειλε ότι υπήρξε επανειλημμένα θύμα λεκτικής και σωματικής βίας από το σύζυγό της, ο οποίος έπασχε από μετατραυματική διαταραχή άγχους και παράνοια, η οποία συχνά λάμβανε χώρα ενώπιον της κόρης τους. Από το 2004 έως το 2009, ο σύζυγος παραπέμφθηκε σε δίκες για διάφορα εγκλήματα κατά της προσφεύγουσας και διατάχθηκαν προστατευτικά μέτρα, όπως η φυλάκιση, η επιβολή προστίμων και η ψυχοκοινωνική του υποστήριξη, τα οποία ωστόσο δεν επιβλήθηκαν, υπονομεύοντας το αποτρεπτικό τους αποτέλεσμα. Το ΕΔΔΑ καταλήγει ότι η αδυναμία των αρχών να εφαρμόσουν τα μέτρα που αποσκοπούσαν στην αντιμετώπιση της ψυχιατρικής πάθησης του συζύγου έθεσαν την προσφεύγουσα σε κίνδυνο για παρατεταμένο χρονικό διάστημα και καταδίκασε την Κροατία για παραβίαση των θετικών της υποχρεώσεων να προστατεύσει αποτελεσματικά την προσφεύγουσα.

Μάλιστα, η προστασία του άρθρου 8 γίνεται δεκτό ότι επεκτείνεται και στα πρόσωπα που δέχονται απειλές ενδοοικογενειακής βίας, ακόμα και αν αυτή δεν έχει εκδηλωθεί. Στην υπόθεση **Hajduona κατά Σλοβακίας**¹⁸⁴, ο σύζυγος της προσφεύγουσας καταδικάστηκε από το εθνικό δικαστήριο για επανειλημμένες απειλές εις βάρος της προσφεύγουσας. Ωστόσο, επειδή έπασχε από διαταραχή προσωπικότητας, δεν επιβλήθηκε ποινή στερητική της ελευθερίας, αλλά νοσηλεία σε ψυχιατρική μονάδα. Παρά τη μεταφορά του στο νοσοκομείο, δεν έλαβε κατάλληλη θεραπεία και αφέθηκε ελεύθερος, με αποτέλεσμα να απειλήσει εκ νέου την πρώην σύζυγο του. Το Δικαστήριο σημείωσε την αδράνεια και την απραξία των αρχών να λάβουν τα δέοντα προληπτικά μέτρα. Επίσης, υπογράμμισε τον πραγματικό κίνδυνο για μελλοντική σωματική βία επισημαίνοντας ότι η γνώση από τις αρχές προηγούμενων περιστατικών θα έπρεπε να οδηγήσει στην αποτελεσματική προστασία της προσφεύγουσας.

¹⁸³ ΕΔΔΑ, A. κατά Κροατίας, αρ. προσφ. 55164/08, 14.10.2010.

¹⁸⁴ ΕΔΔΑ, Hajduona κατά Σλοβακίας, αρ. προσφ. 2660/03, 30.11.2010.

Ταυτόχρονα, σύμφωνα με το σκεπτικό του Δικαστηρίου, κρίσιμο είναι το γεγονός ότι τα θύματα, συχνά, δεν καταγγέλλουν τα περιστατικά, εξαιτίας της ιδιαίτερα ευάλωτης θέσης τους. Εναπόκειται, συνεπώς, στις αρχές να διαγνώσουν την ανάγκη λήψης μέτρων για την πρόληψη της ενδοοικογενειακής βίας. Στην υπόθεση **T.M. και C.M. κατά Μολδαβίας**¹⁸⁵, παρότι οι αρχές γνώριζαν τη βίαιη συμπεριφορά του συζύγου της πρώτης προσφεύγουσας, από τις σχετικές ιατρικές εκθέσεις, ισχυρίστηκαν ότι, ελλείπει επίσημη καταγγελία για ενδοοικογενειακή βία, δεν ήταν σε θέση να δράσουν. Επιπλέον, η θέση του εισαγγελέα ότι δεν θα μπορούσε να εκκινήσει ποινική έρευνα, εκτός αν οι τραυματισμοί που προκλήθηκαν στο θύμα ήταν σοβαροί, εγείρει ερωτήματα σχετικά με την αποτελεσματικότητα των προστατευτικών μέτρων, δεδομένου ότι η ενδοοικογενειακή βία δεν οδηγεί πάντα σε σωματική κακοποίηση. Μάλιστα, η αδράνεια των αρχών κρίθηκε ότι δεν συνιστούσε απλώς αποτυχία ή καθυστέρηση στην αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας, αλλά αποδοχή του φαινομένου, που αντανακλούσε μια διακριτική μεταχείριση της πρώτης προσφεύγουσας, ως γυναίκας. Επομένως, κρίθηκε ότι οι κρατικές αρχές οφείλουν να διερευνούν αυτεπαγγέλτως τέτοια περιστατικά και διαπιστώθηκε παραβίαση των άρθρων 3 και 14 της Σύμβασης. Αντίστοιχα, στην υπόθεση **Halime Kiliç κατά Τουρκίας**¹⁸⁶, διαπιστώθηκε η παραβίαση των άρθρων 2 και 14 της Σύμβασης, εξαιτίας της ατιμωρησίας του δράστη, παρότι οι επαναλαμβανόμενες απειλές κατά της συζύγου του ήταν γνωστές στις αρχές, οι οποίες οδήγησαν στη δολοφονία της. Το Δικαστήριο κατέκρινε την ανοχή των εθνικών αρχών απέναντι στα περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας, υπογραμμίζοντας την ιδιαίτερη ευαλωτότητα των θυμάτων.

Το ΕΔΔΑ περιέγραψε τις θετικές υποχρεώσεις των Κρατών, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 3 της Σύμβασης, στην απόφαση **Balsan κατά Ρουμανίας**¹⁸⁷. Αυτές είναι η λήψη κατάλληλων μέτρων, εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων των αρχών, για την πρόληψη της κακομεταχείρισης των θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας, εφόσον οι αρχές γνώριζαν ή όφειλαν να γνωρίζουν τον πραγματικό και άμεσο κίνδυνο κακομεταχείρισης συγκεκριμένου ατόμου από τις εγκληματικές πράξεις τρίτου. Επιπλέον, κρίθηκε ότι τα Κράτη οφείλουν να διεξάγουν αποτελεσματική έρευνα, όταν ένα άτομο καταγγείλει περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας, να τιμωρούν όλες τις μορφές της και να παρέχουν επαρκείς εγγυήσεις στα θύματα.

Συμπερασματικά, η ενδοοικογενειακή βία συνιστά παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και αποτελεί εμπόδιο για την ισότητα των φύλων, δεδομένου ότι στρέφεται κυρίως κατά των γυναικών. Η ατιμωρησία και οι ανεπαρκείς κρατικοί μηχανισμοί για την προστασία των θυμάτων συχνά οφείλονται σε πατριαρχικά στερεότυπα των ρόλων των φύλων, στερώντας από τα θύματα το δικαίωμα προσφυγής στη δικαιοσύνη και ουσιαστικής πρόληψης του φαινομένου. Επιπλέον, η ενδοοικογενειακή βία λαμβάνει χώρα πίσω από κλειστές πόρτες, με αποτέλεσμα να αποτελεί «αόρατο» έγκλημα, καθότι τα θύματα συχνά φοβούνται να καταγγείλουν τους δράστες στις αρχές¹⁸⁸. Με βάση τα παραπάνω, το ΕΔΔΑ αντιμετωπίζει τα θύματα ενδοοικογενειακής βίας ως ευάλωτη ομάδα, αναγνωρίζοντας την θετική υποχρέωση των αρχών να λάβουν προληπτικά μέτρα για την καταπολέμηση του φαινομένου, να διερευνούν περιστατικά έμφυλης βίας και να

¹⁸⁵ ΕΔΔΑ, T.M. και C.M. κατά Μολδαβίας, αρ. προσφ. 26608/11, 28.01.2014.

¹⁸⁶ ΕΔΔΑ, Halime Kiliç κατά Τουρκίας, αρ. προσφ. 63034/11, 28.06.2016.

¹⁸⁷ ΕΔΔΑ, Balsan κατά Ρουμανίας, αρ. προσφ. 49645/09, 23.05.2017.

¹⁸⁸ *Council of Europe/European Court of Human Rights*, Articles 2, 3 and 14 Equal access to justice in the case-law of the European Court of Human Rights on violence against women, Ιούνιος 2015, σελ. 4-7.

τιμωρούν αποτελεσματικά τους δράστες, στο πλαίσιο σεβασμού των άρθρων 2, 3, 8 και 14 της ΕΣΔΑ.

Η. Θύματα εμπορίας ανθρώπων

Τέλος, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, κατηγορία ευάλωτων προσώπων αποτελούν τα θύματα εμπορίας ανθρώπων¹⁸⁹. Το δε πρόβλημα της προστασίας τους, αφορά, σε μεγάλο βαθμό, τους αλλοδαπούς, δεδομένου ότι η πλειοψηφία των θυμάτων δεν είναι ημεδαποί.

Η εμπορία ανθρώπων θίγει σειρά θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως το δικαίωμα στη ζωή, την αξιοπρέπεια, τη μη υποβολή σε βασανιστήρια ή απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση, την προσωπική ελευθερία και ασφάλεια, την εργασία υπό κατάλληλες συνθήκες και την ίση μεταχείριση. Σε διεθνές επίπεδο, τα θύματα εμπορίας προστατεύονται από τη Σύμβαση του ΟΗΕ κατά του διεθνικού οργανωμένου εγκλήματος και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο για την πρόληψη, καταστολή και τιμωρία της εμπορίας ανθρώπων, ιδιαίτερα των γυναικών και των παιδιών (Πρωτόκολλο Παλέρμο, 2000)¹⁹⁰, καθώς και από τη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη δράση κατά της εμπορίας ανθρώπων (2005)¹⁹¹. Επίσης, η Οδηγία 2011/36/ΕΕ θέτει κοινούς κανόνες στα Κράτη μέλη για την πρόληψη και καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και για την προστασία των θυμάτων της¹⁹². Παράλληλα, η εμπορία ανθρώπων ποινικό αδίκημα, που τιμωρείται ως κακούργημα, σύμφωνα με το άρθρο 323Α του ελληνικού Ποινικού Κώδικα.

Παρότι η ΕΣΔΑ δεν αναφέρεται ρητά σε απαγόρευση της εμπορίας ανθρώπων, μέσω της νομολογίας του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, το παραπάνω αδίκημα αξιολογείται ως παραβίαση του άρθρου 4 της ΕΣΔΑ, στο οποίο εντάσσονται τρεις μορφές παραβίασης της προσωπικής ελευθερίας: η δουλεία, η ειλωτεία και η αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία. Το ΕΔΔΑ αναγνωρίζει ότι το αδίκημα της εμπορίας προσώπων εξομοιώνει τα θύματα με εμπορικά αντικείμενα, προς αγορά και πώληση και εκδηλώνεται μέσω της στενής παρακολούθησης των δραστηριοτήτων των θυμάτων, τα οποία ζουν και εργάζονται σε αντίξοες συνθήκες, υπό καθεστώς βίας και απειλών¹⁹³. Για σειρά ετών, το άρθρο 4 εφαρμοζόταν εξαιρετικά, εφόσον η δουλεία, όπως παραδοσιακά ερμηνεύεται ο όρος, είχε εκλείψει. Εντούτοις, η ανάδυση νέων πρακτικών δουλείας κατέστησε αναγκαία τη διασταλτική ερμηνεία της διάταξης, για την αντιμετώπιση της εμπορίας ανθρώπων¹⁹⁴.

¹⁸⁹ Βλ. αναλυτικότερα για το διεθνές νομικό πλαίσιο προστασίας των θυμάτων εμπορίας σε επόμενο κεφάλαιο του Πρώτου Μέρους για την προστασία των θυμάτων έμφυλης βίας.

¹⁹⁰ Η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση με το νόμο 3875/2010.

¹⁹¹ Η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση με το νόμο 4216/2013.

¹⁹² Η Ελλάδα ενσωμάτωσε την Οδηγία με το νόμο 4198/2013.

¹⁹³ Βλ. σημείο 281 της απόφασης του ΕΔΔΑ, Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας, αρ. προσφ. 25965/04, 10.10.2010.

¹⁹⁴ *Μ. Καραβίας*, Άρθρο 4 – Απαγόρευση της δουλείας και των καταναγκαστικών έργων, σε *Λ.Α. Σισιλιάνο* (διευθ.), Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του ανθρώπου, ερμηνεία κατ' άρθρον, 2η έκδ., 2017, σελ. 152-163 (163).

Η ευαλωτότητα των θυμάτων εμπορίας αναγνωρίστηκε στην απόφαση **Siliadin κατά Γαλλίας**¹⁹⁵. Η ανήλικη προσφεύγουσα, μετέβη από το Τόγκο στην Γαλλία, σε ηλικία 15 ετών, συνοδευόμενη από πρόσωπο, στο οποίο την εμπιστεύτηκε ο πατέρας της, προκειμένου να εργαστεί ως οικιακή βοηθός σε ιδιωτική κατοικία έως την αποπληρωμή του εισιτηρίου, να νομιμοποιηθεί στη Γαλλία και να σπουδάσει. Ωστόσο, οι εργοδότες της, αφού κατάσχεσαν τα ταξιδιωτικά της έγγραφα, την εξανάγκασαν σε καθημερινή 15ωρη εργασία ως οικιακή βοηθός για πολλά χρόνια. Η ανήλικη δεν λάμβανε αμοιβή, δεν σπούδασε, ούτε απέκτησε δελτίο ταυτότητας ή άλλο νομιμοποιητικό έγγραφο.

Το ΕΔΔΑ, λαμβάνοντας υπόψη και την ανηλικότητα του θύματος, έκρινε ότι, εξαιτίας της παρακράτησης των εγγράφων, της στέρησης χρημάτων και της μη πρόσβασης σε εκπαίδευση, η προσφεύγουσα βρισκόταν σε πλήρη εξάρτηση από τον εργοδότη της. Το δικαστήριο υιοθέτησε τον ορισμό της δουλείας που περιέχεται στην Σύμβαση της Γενεύης περί δουλείας του 1926, διαπιστώνοντας ότι η ανήλικη έπεσε θύμα καταναγκαστικής εργασίας, ενώ συνέτρεχε παράλληλα καθεστώς ειλωτείας. Αν και η προσφεύγουσα δεν απειλείτο με τιμωρία, σε περίπτωση μη συμμόρφωσης προς τις εντολές του εργοδότη, εντούτοις, έγινε δεκτό ότι τελούσε σε καθεστώς φόβου, όντας ανήλικη και διαμένοντας σε μια ξένη χώρα, χωρίς ταξιδιωτικά έγγραφα, διατηρώντας την ελπίδα ότι, εν καιρώ, θα «τακτοποιούνταν» η νομιμότητα της διαμονής της¹⁹⁶. Επιπλέον, κρίθηκε ότι η απαγόρευση της δουλείας και των καταναγκαστικών έργων (άρθρο 4) εισάγει τη θετική υποχρέωση του Κράτους για τη λήψη μέτρων καταπολέμησης του φαινομένου και προστασίας των θυμάτων, η οποία εν προκειμένω δεν εκπληρώθηκε από την Γαλλία, δεδομένης της μακροχρόνιας παραβίασης και της αναποτελεσματικής προστασίας του θύματος.

Η μεταγενέστερη νομολογία του ΕΔΔΑ εγκατέλειψε τον *stricto sensu* ορισμό της δουλείας που υιοθετήθηκε στην υπόθεση **Siliadin**, θεωρώντας περιττή τη διάκριση μεταξύ των καταναγκαστικών πρακτικών, προκειμένου να διαπιστωθεί αν η κακομεταχείριση του θύματος αποτελεί δουλεία, ειλωτεία ή καταναγκαστική εργασία¹⁹⁷. Υπ' αυτό το πρίσμα, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι κάθε μορφή εμπορίας ανθρώπων εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 4. Συγκεκριμένα, στην απόφαση **Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας**¹⁹⁸, μία εικοσάχρονη Ρωσίδα υπήκοος βρέθηκε νεκρή, λίγες εβδομάδες μετά την άφιξή της στην Κύπρο, με άδεια διαμονής καλλιτέχνη. Όταν εγκατέλειψε το μπαρ στο οποίο εργαζόταν, ώστε να επιστρέψει στη Ρωσία, εντοπίστηκε από τον εργοδότη, ο οποίος, αφού ενημέρωσε τις μεταναστευτικές αρχές, την προσήγαγε προσωπικά στην αστυνομία, ζητώντας τη σύλληψη και απέλασή της. Οι κυπριακές αστυνομικές αρχές, διαπιστώνοντας πως η κοπέλα διέθετε άδεια διαμονής σε ισχύ, την παρέδωσαν στον εργοδότη της, ο οποίος την οδήγησε στο διαμέρισμα υπαλλήλου του μπαρ. Την επόμενη μέρα βρέθηκε το πτώμα της κοπέλας, η οποία είχε πέσει από το μπαλκόνι.

Στο πλαίσιο της εν λόγω υπόθεσης, το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι, εκτός από την ποινικοποίηση του αδικήματος, τα Κράτη διαθέτουν ευρύτερες θετικές υποχρεώσεις δικονομικής φύσης, στο

¹⁹⁵ ΕΔΔΑ, **Siliadin κατά Γαλλίας**, αρ. προσφ. 73316/01, 26.07.2005.

¹⁹⁶ *B. Κούρτης*, Η καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σελ 207-208, σε Επιτροπή Ερευνών ΑΠΘ, Το νομικό καθεστώς για τις αλλοδαπές γυναίκες-θύματα εκμετάλλευσης και παράνομης διεθνούς διακίνησης, Διεθνείς και Ευρωπαϊκές προσπάθειες, 2008.

¹⁹⁷ *N. Zimmermann*, Legislating for the vulnerable? Special Duties under the European Convention on Human Rights, *Swiss Review of International and European Law*, τόμος 25, τεύχος 4, 2015, σελ. 539-562.

¹⁹⁸ ΕΔΔΑ, **Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας**, αρ. προσφ. 25965/04, 10.10.2010.

πλαίσιο του άρθρου 4. Αρχικά, υπογραμμίστηκε η παράλειψη θέσπισης κατάλληλου νομικού και διοικητικού πλαισίου για την εκπαίδευση του προσωπικού των αρμοδίων αρχών και την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων¹⁹⁹. Δεύτερον, διαπιστώθηκε η αποτυχία της αστυνομίας να λάβει επιχειρησιακά μέτρα για την προστασία του θύματος. Εν προκειμένω, οι αστυνομικές αρχές παρέδωσαν την κοπέλα στον εργοδότη της, χωρίς να λάβουν κατάθεση από αυτή, παραβιάζοντας την υποχρέωση προστασίας της. Αντίστοιχα, η Ρωσία παραβίασε την δικονομική της υποχρέωση για διεξαγωγή έρευνας, ώστε να διαπιστωθεί ο τρόπος και ο τόπος στρατολόγησης της κόρης του προσφεύγοντος, πρακτική που διαιωνίζει την ατιμωρησία των δραστών. Τέλος, κρίθηκε πως οι κυπριακές αστυνομικές αρχές παραβίασαν το δικαίωμα στη ζωή (άρθρο 2), διότι δεν διερεύνησαν, σε κανένα στάδιο, αν το πρόσωπο ήταν θύμα εμπορίας, πριν καταλήξουν στο συμπέρασμα ότι ο θάνατος δεν επήλθε από εγκληματική πράξη.

Η ευαλωτότητα των μεταναστών που εργάζονται παράτυπα στη χώρα υποδοχής, χωρίς να διαθέτουν άδεια διαμονής διαπιστώθηκε στην απόφαση **Chowdury και λοιποί κατά Ελλάδας**²⁰⁰ (υπόθεση Μανωλάδας). Το ΕΔΔΑ υιοθέτησε διασταλτική ερμηνεία της έννοιας του εξαναγκασμού στην παροχή εργασίας. Συγκεκριμένα, κρίθηκε ότι η προσφορά εργασίας δεν είναι οικειοθελής, εφόσον ο εργοδότης κάνει κατάχρηση της εξουσίας του ή αποκομίζει όφελος από την ευάλωτη κατάσταση των εργατών. Επομένως, η προηγούμενη συναίνεση του θύματος στην παροχή εργασίας δεν αποκλείει τον χαρακτηρισμό της ως αναγκαστικής. Εν προκειμένω, εκτιμήθηκε ότι οι σαράντα δύο προσφεύγοντες, υπήκοοι του Μπαγκλαντές, βρίσκονταν σε ευάλωτη θέση ως εργαζόμενοι, διότι δεν διέθεταν εναλλακτικούς πόρους, ούτε άδεια διαμονής στην Ελλάδα. Ως παράτυποι μετανάστες στη χώρα, διέτρεχαν τον κίνδυνο να συλληφθούν, να κρατηθούν και να απελαθούν οποτεδήποτε. Τα παραπάνω γεγονότα ήταν γνωστά στους εργοδότες, οι οποίοι παρακρατούσαν τους μισθούς των προσφευγόντων, γεγονός που συνηγορεί υπέρ της παραδοχής ότι εκμεταλλεύτηκαν την ευάλωτη κατάστασή τους, εξαναγκάζοντας τους σε εργασία καθημερινά από τις 7 το πρωί έως τις 7 το βράδυ, υπό την επίβλεψη ένοπλων φρουρών. Το Δικαστήριο συμπεράνε ότι η κατάσταση των προσφευγόντων ενέπιπτε στο άρθρο 4 παρ. 2 της Σύμβασης για την εμπορία ανθρώπων και την αναγκαστική εργασία. Έκρινε ότι η Ελλάδα παρέβη την υποχρέωση αποτροπής της εμπορίας ανθρώπων και τιμωρίας των δραστών, εξαιτίας της αθώωσης των εργοδοτών από το Μεικτό Ορκωτό Δικαστήριο Πατρών²⁰¹ για το αδίκημα της εμπορίας ανθρώπων. Μάλιστα, κατόπιν της εν λόγω απόφασης του ΕΔΔΑ, ασκήθηκε αναίρεση υπέρ του νόμου²⁰² κατά της αθωωτικής απόφασης, η οποία αναφέρει ότι το Μεικτό Ορκωτό Δικαστήριο Πατρών εσφαλμένα ερμήνευσε και εφάρμοσε τις διατάξεις του Ποινικού Κώδικα, όταν εκτίμησε ότι οι αλλοδαποί εργαζόμενοι δεν είχαν παραδώσει πλήρως την ελευθερία τους στο δράστη, επομένως δεν στοιχειοθετείται το έγκλημα της εμπορίας ανθρώπων (άρθρο 323Α ΠΚ), διότι αυτό δεν αποτελεί στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης.

Συνεπώς, η ευαλωτότητα των θυμάτων εμπορίας στηρίζεται στην εξάρτησή τους από το δράστη, με αποτέλεσμα την αδυναμία αντίδρασης απέναντι στην εκμετάλλευσή τους. Η αναγνώριση της ευάλωτης θέσης των θυμάτων από το ΕΔΔΑ αξιώνει από τα Κράτη την

¹⁹⁹ Συγκεκριμένα, κατά τη δεκαετία του 1980, ήταν ευρέως γνωστό στην κοινωνία της Κύπρου ότι η χορήγηση αδειών διαμονής καλλιτεχνών οδηγούσε στην σεξουαλική εκμετάλλευση αλλοδαπών γυναικών.

²⁰⁰ ΕΔΔΑ, Chowdury και λοιποί κατά Ελλάδας, αρ. προσφ. 21884/15, 30.3.2017.

²⁰¹ ΜΟΔ Πατρών, 75-61, 85-87, 111-128/2014.

²⁰² ΟΛ ΑΠ 2/2019, τράπεζα νομικών πληροφοριών «Ισοκράτης».

υποχρέωση θέσπισης κατάλληλου νομικού συστήματος για την ποινικοποίηση της πράξης και την τιμωρία των δραστών, στο πλαίσιο του άρθρου 4 της ΕΣΔΑ. Όπως αντίστοιχα ισχύει και για τα θύματα ενδοοικογενειακής βίας, τα Κράτη αναλαμβάνουν την υποχρέωση υιοθέτησης μέτρων για την καταπολέμηση του φαινομένου, εκπαιδύοντας τις αρμόδιες αρχές ώστε να λαμβάνουν κατάλληλα επιχειρησιακά μέτρα για την προστασία τους, όταν γνώριζαν ή όφειλαν να αναγνωρίσουν από τα διαθέσιμα στοιχεία ότι τα πρόσωπα αποτελούν θύματα εμπορίας.

Θ. Συνέπειες διαπίστωσης της ευαλωτότητας

Η αναφορά στην ευαλωτότητα του προσφεύγοντα, στο πλαίσιο της νομολογίας του ΕΔΔΑ, ενδέχεται να επηρεάσει τη δικαστική κρίση και τη θεμελίωση ή μη της παραβίασης των διατάξεων της Σύμβασης. Σε πληθώρα αποφάσεων, η ευαλωτότητα ενεργοποιεί τις θετικές υποχρεώσεις του Κράτους για τη λήψη μέτρων, ώστε το πρόσωπο ή η ομάδα να απολαύσει την προστασία των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ. Στο πλαίσιο των άρθρων 2 και 3, το Δικαστήριο υπογραμμίζει την υποχρέωση κρατικής μέριμνας υπέρ της προστασίας των εύλωτων ομάδων, όπως τα παιδιά, οι κρατούμενοι και οι αιτούντες άσυλο. Ειδικά για τα θύματα εμπορίας ανθρώπων, το ΕΔΔΑ σημειώνει τις ευρύτερες δικονομικές υποχρεώσεις του Κράτους, στο πλαίσιο του άρθρου 4, για την ποινικοποίηση του εγκλήματος, τη θέσπιση κατάλληλου νομικού και διοικητικού πλαισίου για την καταπολέμησή του, την εκπαίδευση του προσωπικού των αρμοδίων αρχών και τη λήψη επιχειρησιακών μέτρων για την προστασία των θυμάτων. Αντίστοιχα, στο άρθρο 8 θεμελιώνεται η υποχρέωση λήψης προληπτικών μέτρων από τις αστυνομικές και δικαστικές αρχές, με σκοπό την προστασία θυμάτων έμφυλης βίας από τον κίνδυνο περαιτέρω θυματοποίησης. Τέλος, το Κράτος οφείλει να υιοθετεί μέτρα για να καταπολεμήσει τα αρνητικά στερεότυπα και τη διακριτική μεταχείριση εύλωτων ομάδων, όπως οι Ρομά, η ΛΟΑΤΙ κοινότητα και οι οροθετικοί.

Παράλληλα, κατά το άρθρο 34 της ΕΣΔΑ, τα Κράτη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να μην παρεμποδίζουν το δικαίωμα κατάθεσης προσφυγής στο ΕΔΔΑ. Ειδικότερα, οι αιτούντες ή οι δυνητικοί αιτούντες πρέπει να είναι σε θέση να επικοινωνούν ελεύθερα με το Δικαστήριο, χωρίς να υπόκεινται σε οποιασδήποτε μορφής πίεση από τις αρχές να αποσύρουν ή να τροποποιήσουν τις καταγγελίες τους. Σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, «σε περιπτώσεις ιδιαίτερης ευαλωτότητας και εξάρτησης των προσφευγόντων από το Κράτος»²⁰³, η διάταξη αυτή δεν περιορίζεται στην απαγόρευση των αυθαίρετων παρεμβάσεων των αρχών, καθώς εισάγει θετικές υποχρεώσεις διευκόλυνσης των προσφευγόντων στην αποτελεσματική άσκηση της προσφυγής. Μάλιστα, όπως διευκρινίζεται στην **Sisojeva κ.α. κατά Λετονίας**²⁰⁴, η παρεμπόδιση δεν καλύπτει αποκλειστικά τον εξαναγκασμό ή τις κατάφωρες πράξεις εκφοβισμού των αιτούντων, των οικογενειών τους ή των νόμιμων εκπροσώπων τους. Κατόπιν αξιολόγησης της ευαλωτότητας του

²⁰³ Ενδεικτικά σε αποφάσεις ΕΔΔΑ, Tanrikulu κατά Τουρκίας, αρ. προσφ. 23763/94, 08.07.1999, Sisojeva κ.α. κατά Λετονίας, αρ. προσφ. 60654/00, 15.01.2007, Naydyon κατά Ουκρανίας, αρ. προσφ. 16474/03, 14.10.2010 και M.K. κ.α. κατά Πολωνίας, αρ. προσφ. 40503/17, 23.07.2020.

²⁰⁴ ΕΔΔΑ, Sisojeva κ.α. κατά Λετονίας, αρ. προσφ. 60654/00, 15.01.2007.

καταγγέλλοντος και της επιρροής των αρχών, συνεκτιμώνται και έμμεσες ενέργειες που αποσκοπούν στην αποτροπή ή την αποθάρρυνση προσφυγής στο ΕΔΔΑ²⁰⁵.

Επιπλέον, η διακριτική ευχέρεια του Κράτους, εφόσον δεν πρόκειται περί απολύτου δικαιώματος, να περιορίσει σχετικά δικαιώματα, υπόκειται στην υποχρέωση συνεκτίμησης της κατάστασης των ευάλωτων προσώπων, στο πλαίσιο σεβασμού του άρθρου 14 και της αρχής της αναλογικότητας²⁰⁶. Έτσι, σε υποθέσεις όπου διαπιστώνεται ο περιορισμός δικαιωμάτων, λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού²⁰⁷, ασθένειας²⁰⁸ ή αναπηρίας²⁰⁹, το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι ο περιορισμός των δικαιωμάτων τους αντίκειται στη Σύμβαση, εφόσον δεν συντρέχουν βαρύνοντες λόγοι²¹⁰ που δικαιολογούν τον περιορισμό.

Ταυτόχρονα, η ευαλωτότητα έχει δικονομικές συνέπειες, εφόσον δύναται να θεραπεύσει την μη εξάντληση των εσωτερικών μέσων από τον προσφεύγοντα, κατά παρέκκλιση της προϋπόθεσης του παραδεκτού που εισάγει το άρθρο 35 της ΕΣΔΑ. Έτσι, σε υποθέσεις που αφορούν λ.χ. ανηλίκους²¹¹ ή άτομα με αναπηρία²¹², έγινε δεκτό ότι αδυνατούν να υποστηρίξουν την νομική τους θέση επαρκώς, εξαιτίας της ευαλωτότητάς τους. Ωστόσο, η ευαλωτότητα δεν λειτουργεί πάντα διορθωτικά σε περιπτώσεις δικονομικών πλημμελειών. Έτσι, το Δικαστήριο δεν προχώρησε στην εξέταση της ουσίας της υπόθεσης, σε περιπτώσεις που ο ευάλωτος αιτών δεν εξάντλησε τα εσωτερικά μέσα χωρίς προφανή λόγο ή είχε πρόσβαση σε νομική συνδρομή καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας. Ενδεικτικά, στην απόφαση *Knyazev κατά Ρωσίας*²¹³, το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι «*κατ' αρχήν, το Δικαστήριο αναγνωρίζει την ευαλωτότητα των κρατουμένων και τις δυσχέρειες που αντιμετωπίζουν στην πρόσβαση σε πολύπλοκες νομικές διαδικασίες. Αυτές οι περιστάσεις δικαιολογούν την υιοθέτηση ευέλικτης στάσης από το ΕΔΔΑ [για τις προϋποθέσεις του παραδεκτού της προσφυγής]. Ωστόσο, στην παρούσα υπόθεση, δεν συντρέχουν επαρκείς λόγοι ώστε να απαλλαγθεί ο αιτών από την υποχρέωση εξάντλησης των εσωτερικών ένδικων μέσων. Καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας, ο αιτών επικουρείτο από δικηγόρο, ο οποίος θα μπορούσε να συνδράμει στην προσβολή της απόφασης του εισαγγελέα. Επιπλέον, ο προσφεύγων δεν εξήγησε τους λόγους που δεν έλαβε περαιτέρω δράση, όταν έλαβε πέντε απορριπτικές αποφάσεις από τις εισαγγελικές αρχές στους ισχυρισμούς του περί κακομεταχείρισης, ενώ τα πραγματικά περιστατικά δεν μαρτυρούν ότι η προσβολή των αποφάσεων του εισαγγελέα ήταν ανέφικτη*».

²⁰⁵ L. Peroni/ A. Timmer, Vulnerable groups: The promise of an emerging concept in European Human Rights Convention law, *International Journal of Constitutional Law*, τόμος 11, τεύχος 4, Οκτώβριος 2013, σελ. 1056–1085.

²⁰⁶ Για την εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας από το ΕΔΔΑ βλ. *St. Greer*, *The European Convention on Human Rights - Achievements, Problems and Prospects*, Cambridge University Press, 2007, σελ. 216-220.

²⁰⁷ ΕΔΔΑ, *Kozak κατά Πολωνίας*, αρ. προσφ. 13102/02, 2.03.2010.

²⁰⁸ ΕΔΔΑ, *Kiyutin κατά Ρωσίας*, αρ. προσφ. 2700/10, 10.03.2011 (άρνηση έκδοσης άδειας διαμονής σε οροθετικό).

²⁰⁹ ΕΔΔΑ, *Alajos Kiss κατά Ουγγαρίας*, αρ. προσφ. 38832/06, 20.05.2010 (αυτόματη στέρηση του δικαιώματος ψήφου ατόμου που έχει τεθεί υπό δικαστική συμπαράσταση).

²¹⁰ *J. Gerards*, *General Principles of the European Convention on Human Rights*, Cambridge University Press, 2019, σελ. 244.

²¹¹ Λ.χ. στις αποφάσεις του ΕΔΔΑ, *A.M.M. κατά Ρουμανίας*, αρ. προσφ. 2151/10, 14.02.2012 και *B. κατά Ρουμανίας*, αρ. προσφ. 1285/03, 19.02.2013.

²¹² Ενδεικτικά στις αποφάσεις του ΕΔΔΑ, *Aerts κατά Βελγίου*, αρ. προσφ. 25357/94, 30.07.1998, *Keenan κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, αρ. προσφ. 27229/95, 3.04.2001 και *Riviere κατά Γαλλίας*, αρ. προσφ. 33834/03, 11.07.2006.

²¹³ ΕΔΔΑ, *Knyazev κατά Ρωσίας*, αρ. προσφ. 25948/05, 08.11.2007.

Επιπρόσθετα, μία δεύτερη δικονομική συνέπεια της ευαλωτότητας είναι η αντιστροφή του βάρους απόδειξης. Το ΕΔΔΑ, συστηματικά αναγνωρίζει, σε υποθέσεις κρατουμένων ή ψυχικά ασθενών²¹⁴, ότι, εξαιτίας της ευάλωτης θέσης τους, το Κράτος οφείλει να παρέχει εξηγήσεις σε περιπτώσεις που τα πρόσωπα υφίστανται βλάβη. Για παράδειγμα, στην απόφαση *Dzieciak* κατά Πολωνίας²¹⁵, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι εναπόκειται στο Κράτος να παράσχει εύλογες εξηγήσεις, σε περίπτωση επιδείνωσης της υγείας, τραυματισμού ή θανάτου κρατουμένου, λόγω της πλήρους εξάρτησής του από την κρατική μέριμνα.

Με βάση τα παραπάνω, διαπιστώνεται η συσχέτιση μεταξύ της διασφάλισης των ουσιαστικών δικαιωμάτων των προσφευγόντων και της αναγνώρισης της ευαλωτότητας. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η ευαλωτότητα δεν αποτελεί αυτοτελή πηγή δικαιωμάτων και ότι η διαπίστωσή της δεν θεμελιώνει πάντα την παραβίαση δικαιώματος, ούτε αναιρεί άνευ όρων την υποχρέωση εξάντλησης των ένδικων μέσων ή απόδειξης των προβαλλόμενων ισχυρισμών. Σε κάθε περίπτωση, οι συνέπειες διαπίστωσης της ευαλωτότητας ποικίλουν και δεν αποτελούν πάντα καθοριστικό παράγοντα για την δικαστική κρίση. Η νομολογία του Δικαστηρίου αναδεικνύει ότι η ευαλωτότητα αποτελεί μία δυναμική έννοια, η οποία εξυπηρετεί στην ερμηνεία των διατάξεων της ΕΣΔΑ ή την δικονομική ευελιξία, ώστε να διευκολύνει την πρόσβαση των ευάλωτων προσώπων στην προστασία που εγγυάται η ΕΣΔΑ.

I. Αποτίμηση της συμβολής της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην προστασία των ευάλωτων ομάδων

Το ζήτημα που τίθεται, κατόπιν τούτου, αφορά την αξιολόγηση του ρόλου του ΕΔΔΑ, που δεν επιδιώκει να αντικαταστήσει τα εθνικά δικαστήρια ή να υποδείξει τα κατάλληλα μέτρα για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των ευάλωτων προσώπων και ομάδων. Ειδικότερα, η ΕΣΔΑ εγγυάται αποτελεσματική, και όχι θεωρητική, προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, ενώ το ΕΔΔΑ, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 19 της Σύμβασης είναι αρμόδιο να ελέγχει τα Κράτη, αναφορικά με το σεβασμό των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται σε αυτήν²¹⁶.

Η νομολογία του Δικαστηρίου εξετάζει την ευαλωτότητα συγκεκριμένων ατόμων ή ομάδων κατά τη θεμελίωση της παραβίασης των δικαιωμάτων της Σύμβασης. Η ευαλωτότητα συνδέεται με τη μειωμένη ικανότητα ενός ατόμου ή μιας ομάδας να αντιδράσει στην καταπάτηση των δικαιωμάτων του, συγκριτικά με το γενικό πληθυσμό, η οποία οφείλεται σε αντικειμενικά κριτήρια (λ.χ. ηλικία, υγεία) ή τις κοινωνικές συνθήκες²¹⁷. Όπως σημείωσε το ΕΔΔΑ στην απόφαση *Thlimmenos* κατά Ελλάδας²¹⁸, τα Κράτη παραβιάζουν το άρθρο 14 της ΕΣΔΑ όταν «δεν αντιμετωπίζουν διαφορετικά πρόσωπα των οποίων οι καταστάσεις είναι σημαντικά διαφορετικές, χωρίς αντικειμενική και εύλογη αιτιολόγηση». Πράγματι, οι ευάλωτες ομάδες αντιμετωπίζουν μεγαλύτερο κίνδυνο αποκλεισμού, απόλυτης ένδειας και στέρησης της απόλαυσης των

²¹⁴ ΕΔΔΑ, *H.L.* κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 45508/99, 5.10.2004.

²¹⁵ ΕΔΔΑ, *Dzieciak* κατά Πολωνίας, αρ. προσφ. 77766/01, 9.12.2008.

²¹⁶ ΕΔΔΑ, *Oruz* κατά Τουρκίας, αρ. προσφ. 33401/02, 9.6.2009.

²¹⁷ *N. Zimmermann*, *Legislating for the vulnerable? Special Duties under the European Convention on Human Rights*, *Swiss Review of International and European Law*, τόμος 25, τεύχος 4, 2015, σελ. 539-562.

²¹⁸ ΕΔΔΑ, *Thlimmenos* κατά Ελλάδας, αρ. προσφ. 34369/97, 6.04. 2000.

θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η νομολογιακή αναγνώριση της ευαλωτότητας συγκεκριμένων ομάδων επαυξάνει την ευθύνη του Κράτους για λήψη θετικών μέτρων πρόληψης και προστασίας τους²¹⁹. Επίσης, το Κράτος διαθέτει πιο στενή διακριτική ευχέρεια, κατά την επιβολή περιορισμών των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε μια ευάλωτη ομάδα. Ο παραπάνω συλλογισμός δικαιολογείται, δεδομένου ότι οι ευάλωτες ομάδες αποτέλεσαν αντικείμενο δυσμενών μεταχειρίσεων, με διαρκείς συνέπειες, που κατέληξε στον αποκλεισμό τους από την κοινωνία²²⁰.

Η ανάλυση των αποφάσεων που αφορούν ευάλωτα πρόσωπα και ομάδες αναδεικνύει ότι η έννοια ερμηνεύεται δυναμικά, με αποτέλεσμα να εντοπίζονται διαφοροποιήσεις στη νομολογία²²¹. Μάλιστα, η αποδοχή της ευαλωτότητας συγκεκριμένων ομάδων, έχει επικριθεί ότι αναγάγει εμπειρίες ορισμένων προσώπων σε κοινά χαρακτηριστικά ενός συνόλου προσώπων. Αυτή η υπαγωγή *prima facie* έχει κατακριθεί ως αυθαίρετη, διότι δεν συνεκτιμώνται τα ατομικά χαρακτηριστικά του προσώπου. Επίσης, η ομαδοποίηση ενδέχεται να επισκιάζει τις ατομικές εμπειρίες προσώπων εντός της ίδιας ομάδας²²².

Για παράδειγμα, η ευαλωτότητα της ΛΟΑΤΙ κοινότητας ενδέχεται να καλλιεργήσει μια γενικευτική εικόνα θυματοποίησης. Δεν είναι, κατ' ανάγκη, όλοι οι ομοφυλόφιλοι ευάλωτοι, επειδή είναι μέλη της ΛΟΑΤΙ κοινότητας. Η θέση τους ενδέχεται να είναι ευάλωτη σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο²²³. Την παραπάνω θέση υιοθετεί ο δικαστής B. Borrego, στην απόφαση D.H. και άλλοι κατά Τσεχίας²²⁴. Σε διαφωνούσα γνώμη του, αντιτίθεται στην αναφορά της εν λόγω απόφασης στην «*ταραχώδη ιστορία της κοινότητας των Ρομά*», θεωρώντας πως η παραπάνω εκτίμηση εκφεύγει των αρμοδιοτήτων του Δικαστηρίου. Σημειώνει ότι το ΕΔΔΑ είναι αρμόδιο να εξετάζει την ευαλωτότητα των προσφευγόντων, βάσει των πραγματικών περιστατικών, και όχι γενικών δηλώσεων και διεθνών εκθέσεων που αφορούν όλα τα μέλη μίας κοινότητας.

Αντίστοιχα, στην απόφαση M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδος²²⁵, ο δικαστής A. Sajó, διατύπωσε μερικώς διαφωνούσα γνώμη, αναφέροντας ότι οι αιτούντες άσυλο δεν μπορούν να χαρακτηρίζονται άνευ όρων ως ευάλωτοι, όπως τα άτομα με διανοητική αναπηρία, που χρήζουν ειδικής προστασίας, λόγω της αντικειμενικής ιατρικής ευαλωτότητας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Αναγνώρισε μεν ότι μεγάλο ποσοστό των αιτούντων άσυλο είναι ευάλωτοι, ωστόσο σημείωσε ότι ο όρος πρέπει να αποδίδεται σε συγκεκριμένες κατηγορίες αιτούντων άσυλο. Πράγματι, οι αιτούντες άσυλο είναι ευάλωτοι μέχρι ενός βαθμού, εξαιτίας των βιωμάτων τους, του νέου περιβάλλοντος στο οποίο ζουν, εξαιτίας της αποδημίας και της αβεβαιότητας για το

²¹⁹ I. Nifosi-Sutton, *The Protection of Vulnerable Groups under International Human Rights Law*, 2017, σελ. 243-244.

²²⁰ D. Xenos, *The Positive Obligations of the State under the European Convention of Human Rights*, Routledge Research in Human Rights Law, 2012, σελ. 153.

²²¹ N. Zimmermann, *Legislating for the vulnerable? Special Duties under the European Convention on Human Rights*, *Swiss Review of International and European Law*, τόμος 25, τεύχος 4, 2015, σελ. 539-562.

²²² A. Timmer, *A quiet Revolution: Vulnerability in the European Court of Human Rights* σε M.A. Fineman/A. Grear (επιμ.), *Vulnerability: Reflections on a New Ethical Foundation for Law and Politics*, 2013, σελ. 147-170.

²²³ O. M. Arnardóttir, *Vulnerability under Article 14 of the European Convention on Human Rights*, *Oslo law review*, τόμος 4, 3/2017, σελ. 150-171.

²²⁴ ΕΔΔΑ, D.H. και άλλοι κατά Τσεχίας, αρ. προσφ. 57325/00, 13.11.2007.

²²⁵ ΕΔΔΑ, M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδος, αρ. προσφ. 30696/09, 21.01.2011.

μέλλον. Επιπλέον, η νομική ανασφάλεια εξαιτίας της αμέλειας των αρχών να εξετάσουν το αίτημα σε εύλογο χρόνο καλλιεργεί αισθήματα φόβου, άγχους ή ταπείνωσης, ικανά να εξαντλούν την σωματική και ψυχική αντίσταση ενός ατόμου²²⁶. Ωστόσο, οι αιτούντες άσυλο διαφέρουν από τις ιδιαίτερα ευάλωτες ομάδες, διότι δεν «υποφέρουν από ανικανότητα, δεν έχουν απωλέσει τον έλεγχο της τύχης τους», ούτε τυγχάνουν μεταχείρισης ως ομάδα. Ως εκ τούτου, η θεώρησή τους a priori ως ευάλωτων παραγνωρίζει το γεγονός ότι δεν κινδυνεύει κάθε αιτών άσυλο να υποστεί δυσμενή μεταχείριση, με διαρκείς συνέπειες, ώστε να χρήζει ειδικής προστασίας ως ομάδα. Σε απάντηση της παραπάνω θέσης, αναλύεται²²⁷ ότι οι χρήζοντες διεθνούς προστασίας πράγματι δεν αποτελούν ομοιογενή ομάδα. Ωστόσο, η ευαλωτότητά τους πηγάζει από την απόλυτη εξουσία του Κράτους για τη χορήγηση καθεστώτος διαμονής, καθώς και από πλήθος κοινωνικών παραγόντων, λ.χ. οι δράσεις των εργοδοτών, των ιδιοκτητών γης και άλλων παρόχων υπηρεσιών. Υπ' αυτή την έννοια, η ευαλωτότητά τους δεν είναι έμφυτη, αλλά συνδέεται με την κοινωνική τους αντιμετώπιση, όταν διασχίζουν τα σύνορα του Κράτους υποδοχής, έως την απομάκρυνση ή την έκδοση άδειας διαμονής.

Επιπλέον, αξίζει να γίνει αναφορά στη απόφαση *Pretty* κατά Ηνωμένου Βασιλείου²²⁸, στην οποία αναδεικνύεται ο κίνδυνος, η ευαλωτότητα να περιορίσει τα δικαιώματα των προσώπων. Στο πλαίσιο του άρθρου 8 της Σύμβασης και του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης, η προσφεύγουσα υποστήριξε ότι δεν είναι όλα τα άτομα με ειδικές ανάγκες εξ ορισμού ευάλωτα, ώστε να δικαιολογείται η κρατική επέμβαση για την προστασία τους, μέσω της νομοθετικής απαγόρευσης της υποβοηθούμενης αυτοκτονίας. Υπογράμμισε ότι η προστασία της ευαλωτότητας μπορεί να επιτευχθεί με την παροχή ενός καθεστώτος νόμιμης υποβοηθούμενης αυτοκτονίας, υπό την προϋπόθεση ότι το άτομο δύναται να αποδείξει ότι είχε την ικανότητα να λάβει μια τέτοια απόφαση. Η απόφαση του ΕΔΔΑ απηχεί τις απόψεις της Βουλής των Λόρδων, απορρίπτοντας τους ισχυρισμούς της προσφεύγουσας. Ειδικότερα, η απαγόρευση υποβοηθούμενων αυτοκτονιών επεδίωκε να προστατεύσει το δικαίωμα στη ζωή των ευάλωτων προσώπων, ιδιαίτερα εκείνων που δεν είναι σε θέση να λαμβάνουν αποφάσεις κατά πράξεων που σκοπεύουν στο τερματισμό της ζωής. Αναμφίβολα, η κατάσταση των ατόμων με αναπηρία ποικίλλει, ωστόσο, επαφίεται στα Κράτη να εκτιμήσουν τον κίνδυνο κατάχρησης (λ.χ. από συγγενείς) που θα ισοδυναμούσε η εισαγωγή εξαίρεσης στην νομοθεσία για την υποβοηθούμενη αυτοκτονία.

Παράλληλα, η ευρεία ερμηνεία της ευαλωτότητας επιτρέπει στο Δικαστήριο να προστατεύσει πρόσωπα και ομάδες των οποίων τα δικαιώματα καταπατώνται, λ.χ. ΛΟΑΤΙ και οι χρήζοντες διεθνούς προστασίας. Μία στενή ερμηνεία της έννοιας οδηγεί σε «ταξινόμηση» των προσώπων σε ομάδες, αναπαράγοντας στερεότυπα και αποκλείοντας άλλες ομάδες που χρήζουν προστασίας. Ίσως για να αποφύγει αυτούς τους σκοπέλους, η νομολογία του ΕΔΔΑ, σε ορισμένες υποθέσεις, δεν αναφέρεται στην ένταξη του προσφεύγοντα σε ευάλωτη ομάδα, όπως ενδεικτικά στην απόφαση *B.A.C.* κατά Ελλάδας²²⁹, που αφορούσε αιτούντα άσυλο ή στην απόφαση

²²⁶ *L. Peroni/ A. Timmer*, Vulnerable groups: The promise of an emerging concept in European Human Rights Convention law, *International Journal of Constitutional Law*, τόμος 11, τεύχος 4, Οκτώβριος 2013, σελ. 1056–1085.

²²⁷ *M. Baumgartel*, Facing the challenge of migratory vulnerability in the European Court of Human Rights, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, τόμος 38, τεύχος 1, 2020, σελ. 12-29.

²²⁸ ΕΔΔΑ, *Pretty* κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 2346/02, 29.04.2002.

²²⁹ ΕΔΔΑ, *B.A.C.* κατά Ελλάδας, αρ. προσφ. 11981/15, 13.10.2016.

Valianatos και άλλοι κατά Ελλάδα²³⁰ για τον αποκλεισμό ομόφυλων ζευγαριών από τη δυνατότητα υπογραφής συμφώνου συμβίωσης.

Συμπερασματικά, τα κοινά χαρακτηριστικά των ευάλωτων προσώπων είναι η μειωμένη ικανότητα να αντιδράσουν στην παραβίαση των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους, η οποία οφείλεται σε αντικειμενικά κριτήρια, όπως η ηλικία, η υγεία, και οι κοινωνικές συνθήκες. Η ερμηνεία της ευαλωτότητας από το Δικαστήριο του Στρασβούργου δεν είναι μονοδιάστατη, ούτε ενιαία. Στο πλαίσιο της σχετικής νομολογίας, λαμβάνεται υπόψη η ταυτότητα, η ιστορική πορεία, οι κοινωνικές συνθήκες και οι επισφαλείς καταστάσεις που βιώνουν τα μέλη μίας ομάδας²³¹. Η υιοθέτηση ευρείας ερμηνείας της ευαλωτότητας, είναι, άλλωστε, σύμφωνη με τη δυναμική ερμηνεία των διατάξεων της Σύμβασης, με σκοπό την αποτελεσματικότερη προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των μειονεκτούντων στις κοινωνίες των συμβαλλόμενων Κρατών.

Μάλιστα, αξίζει να γίνει αναφορά στο **σχέδιο δράσης για την προστασία των ευάλωτων προσώπων**, στο πεδίο της μετανάστευσης και του ασύλου στην Ευρώπη, που υιοθέτησε το Συμβούλιο της Ευρώπης²³², για τα έτη 2021-2025. Υιοθετώντας αντίστοιχη στάση με το Δικαστήριο του Στρασβούργου, το εν λόγω σχέδιο δράσης δεν περιέχει εξαντλητική λίστα κριτηρίων για τον ορισμό των ευάλωτων προσώπων. Αντίθετα, το σχέδιο δράσης αρχικά παραπέμπει στην νομολογία του ΕΔΔΑ αναφορικά με τον ορισμό των ευάλωτων ομάδων και στη συνέχεια ορίζει ως ευάλωτα «*τα άτομα που διαπιστώνεται ότι έχουν ειδικές ανάγκες, μετά από ατομική αξιολόγηση της κατάστασής τους και που δικαιούνται να αξιώσουν την παροχή ειδικής προστασίας και βοήθειας από τα κράτη*» (σημεία 6-7).

Ειδικότερα, το Συμβούλιο της Ευρώπης προτείνει στα κράτη μέλη μία σειρά μέτρων για την προστασία των ευάλωτων ομάδων, στο πεδίο του ασύλου και της μετανάστευσης, που στηρίζονται σε τέσσερις πυλώνες: **α)** προώθηση εγγυήσεων για την αναγνώριση και την αντιμετώπιση της ευαλωτότητας, **β)** εξασφάλιση πρόσβασης στη δικαιοσύνη, **γ)** ενίσχυση συμμετοχής και κοινωνικής ενσωμάτωσης, **δ)** ενίσχυση διακρατικής συνεργασίας των εθνικών αρχών ασύλου²³³.

²³⁰ ΕΔΔΑ, Valianatos και άλλοι κατά Ελλάδα, αρ. προσφ. 29381/09 και 32684/09, 7.11.2013.

²³¹ F. Ippolito/S. Iglesias Sanchez (επιμ.), Protecting Vulnerable Groups – The European Human Rights Framework, 2015, σελ. 1- 3.

²³² Council of Europe, Action Plan on Protecting Vulnerable Persons in the Context of Migration and Asylum in Europe (2021-2025), υπ. αρ. CM(2021)67-final, 5.05.2021.

²³³ Ο **πρώτος πυλώνας** αναφέρεται τόσο στον έγκαιρο εντοπισμό των ευάλωτων προσώπων, όσο και στην προώθηση εναλλακτικών της κράτησης μέτρων και τη βελτίωση της πρόσβασής τους σε υπηρεσίες υγείας (σημείο 15). Ειδικά για τους ανηλίκους, προβλέπεται η προώθηση βέλτιστων πρακτικών για την προστασία τους, ιδίως των αγνοούμενων παιδιών, καθώς, παράλληλα, και η καθοδήγηση των αρχών ως προς τη διαδικασία διαπίστωσης της ανηλικότητας και το θεσμό της επιτροπείας. Αναφορικά με το **δεύτερο πυλώνα**, δίνεται έμφαση στην κατάλληλη ενημέρωση, τη νομική βοήθεια και την αντιπροσώπευση των ευάλωτων ομάδων (σημεία 16-17). Επίσης, στο εν λόγω σχέδιο γίνεται ρητή αναφορά στην εξάλειψη της ανιθαγένειας και στην προστασία των προσωπικών δεδομένων. Όσον αφορά τον **τρίτο πυλώνα**, προωθείται η ενσωμάτωση των αναγνωρισμένων προσφύγων, μέσω της βελτίωσης της πρόσβασής τους στην εκπαίδευση και την παιδεία και της αναγνώρισης των επαγγελματικών τους προσόντων (σημείο 18), ενώ ο **τέταρτος πυλώνας** αναφέρεται στην προώθηση του έργου του Δικτύου Επαφών για την Μετανάστευση του Συμβουλίου της Ευρώπης (σημεία 19-20). Παράλληλα, για την πλήρωση των παραπάνω στόχων, το σχέδιο δράσης υπογραμμίζει, μεταξύ άλλων, την ανάγκη ενίσχυσης της εφαρμογής των ισχυόντων νομικών λύσεων, την έκδοση κατευθυντήριων οδηγιών, την αξιολόγηση των δυσχερειών εφαρμογής, τη βελτίωση του υφιστάμενου νομικού

Η ανάλυση της ευαλωτότητας, όπως αυτή γίνεται αντιληπτή από την νομολογία του ΕΔΔΑ, επιτρέπει μία πρώτη καταγραφή των ομάδων που θεωρούνται ευάλωτες, στο διεθνές δίκαιο. Ωστόσο, σε καμία περίπτωση δεν συνιστά εξαντλητική απαρίθμηση των ομάδων αυτών, ούτε αποκρυσταλλώνει τα κριτήρια και τις συνέπειες αναγνώρισης της ευαλωτότητας. Για το λόγο αυτό, στο επόμενο κεφάλαιο εξετάζεται η προσέγγιση της ευαλωτότητας, κατά την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας. Δεδομένου ότι η ανθρωπιστική βοήθεια συμβάλλει στην προστασία της ζωής των πληγέντων πληθυσμών και τη διαφύλαξη της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, η συγκεκριμένη προσέγγιση αποκτά ιδιαίτερη σημασία για τον εντοπισμό και τη συνδρομή των ευάλωτων προσώπων και ομάδων.

2. Η ευαλωτότητα κατά την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας

Η ευαλωτότητα των εκτοπισμένων πληθυσμών ανακύπτει ως ζήτημα, σε περιπτώσεις έκτακτων ανθρωπιστικών κρίσεων, οπότε τίθενται σε εφαρμογή ειδικές ρυθμίσεις για την ανθρωπιστική βοήθεια. Το Συμβούλιο της ΕΕ²³⁴ έχει υπογραμμίσει ότι το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο αποτελεί ένα από τα ισχυρότερα εργαλεία της διεθνούς κοινότητας για την προστασία και την αξιοπρέπεια όλων των ανθρώπων. Με προσήλωση στους στόχους της ανθρωπιστικής δράσης, αναγνωρίζει την ύπαρξη «ευρωπαϊκής κοινής αντίληψης για την ανθρωπιστική βοήθεια» και επιδιώκει την προώθηση μιας διεθνούς έννομης τάξης, όπου κανένα Κράτος δεν είναι υπεράνω του νόμου και κανένας άνθρωπος δεν βρίσκεται εκτός της προστασίας του νόμου.

Σύμφωνα με το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο²³⁵, το Κράτος έχει τη πρωταρχική ευθύνη για την παροχή, την οργάνωση και το συντονισμό της ανθρωπιστικής βοήθειας σε θύματα φυσικών καταστροφών και άλλων καταστάσεων έκτακτης ανάγκης, που συμβαίνουν στην επικράτειά του²³⁶. Σ' αυτό το πλαίσιο, διεθνείς οργανισμοί και μη κυβερνητικές οργανώσεις συνεργάζονται με τους κρατικούς φορείς²³⁷ για την υποστήριξη του κρατικού μηχανισμού.

Με τον όρο ανθρωπιστική βοήθεια, νοείται η παροχή ζωτικής βοήθειας που στοχεύει «στην προστασία της ζωής, την ανακούφιση του ανθρώπινου πόνου και τη διαφύλαξη της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, κατά τη διάρκεια ή μετά από καταστάσεις έκτακτης ανάγκης»²³⁸. Η ανθρωπιστική

πλαίσιο, την προώθηση εθνικών σχεδίων δράσης και στρατηγικών, καθώς και την κατάλληλη εκπαίδευση των εθνικών διοικητικών και δικαστικών αρχών, που έρχονται σε επαφή με ευάλωτες ομάδες (σημείο 35).

²³⁴ Συμβούλιο της ΕΕ, Η ανθρωπιστική βοήθεια και το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, υπ. αρ 14487/19 συμπεράσματα, 2019, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14487-2019-INIT/el/pdf>.

²³⁵ Ειδικότερα για το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο σε *T. Gill/D. Fleck*, The Handbook of International Humanitarian Law, Oxford University Press, Ιανουάριος 2008, *R. Arnold/N. Quenivet*, International Humanitarian Law and Human Rights Law: Towards a New Merger in International Law, 2008 και *ICRC*, International Humanitarian Law, Handbook for Parliamentarians, υπ. αρ. 25, 2016.

²³⁶ Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών, Ενίσχυση του συντονισμού της ανθρωπιστικής έκτακτης βοήθειας των Ηνωμένων Εθνών, Ψήφισμα 46/182 της 19.12.1991, περίληψη στον ιστότοπο: https://www.unocha.org/sites/unocha/files/dms/Documents/120402_OOM-46182_eng.pdf.

²³⁷ Αναλυτικότερα βλ. *P. Harvey*, Towards good humanitarian government - The role of the affected state in disaster response, Humanitarian Policy Group, Overseas Development Institute, Σεπτέμβριος 2009, σελ. 7.

²³⁸ Ο παραπάνω ορισμός αποτυπώθηκε από την Επιτροπή Αναπτυξιακής Βοήθειας (Development Assistance Committee-DAC) του Οργανισμού για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη (ΟΟΣΑ), βλ. *G. Carbonnier*, Humanitarian Economics: War, Disaster and the Global Aid Market, Oxford University Press, 2015, σελ. 39-40.

βοήθεια περιλαμβάνει διαφορετικούς τομείς επέμβασης, στους οποίους συγκαταλέγονται η παροχή τροφής και επισιτιστικής υποστήριξης, η στέγαση, η υγειονομική περίθαλψη, το καθαρό νερό και η αποχέτευση, η προστασία από σωματική ή ψυχολογική βλάβη, συμπεριλαμβανομένης της έμφυλης βίας, η εκπαίδευση και η παροχή άμεσης χρηματικής βοήθειας στους πληγέντες²³⁹. Πέρα από τη βραχυπρόθεσμη ανακούφιση των πληγέντων, η ανθρωπιστική βοήθεια στοχεύει στη προαγωγή βιώσιμων λύσεων για την αντιμετώπιση της αναγκαστικής εκτόπισης πληθυσμών²⁴⁰.

Η ανθρωπιστική βοήθεια επιδιώκει να διασφαλίσει τη δίκαιη και έγκαιρη εκτίμηση της ευαλωτότητας, με σκοπό να προάγει την πρόσβαση των επωφελούμενων σε βασικές υπηρεσίες υποστήριξης, όπως η νομική βοήθεια, η ψυχολογική υποστήριξη και η εκπαίδευση, ανεξαρτήτως του νομικού τους καθεστώτος²⁴¹. Κατά την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας, κρίνεται αναγκαία η τακτική εκτίμηση της ευαλωτότητας²⁴², ώστε οι παρεχόμενες υπηρεσίες να προλαμβάνουν ή να μειώνουν τον κίνδυνο βλάβης των προσώπων. Ωστόσο, η διαπίστωση της ευαλωτότητας παρουσιάζει σημαντικές δυσκολίες, επειδή τα πρόσωπα πιθανόν να μην αντιλαμβάνονται την κατάστασή τους ή να διστάζουν να αποκαλύψουν τις εμπειρίες τους. Επιπλέον, η αναγνώριση της ευαλωτότητας δυσχεραίνεται από την ανικανότητα των προσώπων να επικοινωνήσουν, την ντροπή, την έλλειψη εμπιστοσύνης και την έλλειψη εξειδικευμένης κατάρτισης του προσωπικού²⁴³.

Συνεπώς, έχει ιδιαίτερη σημασία η μελέτη του τρόπου προσέγγισης της ευαλωτότητας από φορείς της ανθρωπιστικής δράσης με μεγάλη εμπειρία, όπως η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, η οποία εξειδικεύεται στην προστασία των αναγκαστικά εκτοπισμένων πληθυσμών. Σύμφωνα με τον ειδικό οδηγό της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες²⁴⁴, η ευαλωτότητα των επωφελούμενων ανθρωπιστικής βοήθειας πρέπει να αξιολογείται ολιστικά και εξατομικευμένα. Επιπλέον, επισημαίνονται οι παράγοντες που καθιστούν συγκεκριμένες ομάδες προσώπων ευάλωτες, ενώ σημειώνεται ότι ορισμένοι επωφελούμενοι επηρεάζονται από περισσότερους παράγοντες ευαλωτότητας, ενώ άλλοι ενδέχεται να διατρέχουν κίνδυνο βλάβης, παρότι δεν emπίπτουν στις αναφερόμενες ομάδες.

Συγκεκριμένα, παράγοντες που εντείνουν την ευαλωτότητα είναι: **α)** η ανηλικότητα, **β)** το φύλο και ο σεξουαλικός προσανατολισμός, **γ)** τα ζητήματα υγείας και πρόνοιας, **δ)** η ανάγκη διεθνούς ή άλλης μορφής κρατικής προστασίας και **ε)** άλλοι παράγοντες. Στη συνέχεια, ακολουθεί

²³⁹ Ευρωπαϊκό Συμβούλιο/Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, «Ανθρωπιστική βοήθεια», τελευταία αναθεώρηση 2020, <http://www.consilium.europa.eu/el/policies/humanitarian-aid/>.

²⁴⁰ *Inter-Agency Standing Committee (IASC)*, Introduction to humanitarian action, σελ. 8,

https://interagencystandingcommittee.org/system/files/rc_guide_31_october_2015_webversion_final.pdf.

²⁴¹ *UN High Commissioner for Human Rights*, Report on the promotion and protection of the human rights of migrants in the context of large movement, υπ. αρ. A/HRC/33/67, Σεπτέμβριος 2016, παρ. 10.

²⁴² A. M. Murphy - Teixido, A Sharper Lens on Vulnerability – Key Insights from Two New MMC Studies on Vulnerability along the Central Mediterranean Route, 5.11.2020, <http://www.mixedmigration.org/articles/a-sharper-lens-on-vulnerability-key-insights-from-two-new-mmc-studies-on-vulnerability-along-the-central-mediterranean-route/>.

²⁴³ *UNHCR/ International Detention Coalition*, Vulnerability screening tool, Identifying and addressing vulnerability: a tool for asylum and migration systems, 2016.

²⁴⁴ *UNHCR/ International Detention Coalition*, Vulnerability screening tool, Identifying and addressing vulnerability: a tool for asylum and migration systems, 2016.

ανάλυση των παραγόντων ευαλωτότητας και γίνεται αναφορά στις σχετικές διεθνείς Συμβάσεις για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των ομάδων αυτών.

α) Η ανηλικότητα

Η προστασία της ανηλικότητας κατοχυρώνεται στη Διεθνή Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού του 1989²⁴⁵, η οποία ορίζει ότι πρέπει να λαμβάνεται πάντα υπόψη το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού (άρθρο 3). Αυτή η υποχρέωση αφορά όλες τις αποφάσεις που επηρεάζουν τα παιδιά, συμπεριλαμβανομένης της διαδικασίας ασύλου. Επιπλέον, θεσπίζεται η υποχρέωση λήψης μέτρων, ώστε οι ανήλικοι αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες να χαιρούν της κατάλληλης προστασίας και ανθρωπιστικής βοήθειας (άρθρο 22 παρ.1). Η Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού²⁴⁶ υπογραμμίζει ότι η κράτηση του παιδιού, εξαιτίας του καθεστώτος μετανάστευσης του γονέα του, συνιστά παραβίαση των δικαιωμάτων του και της αρχής του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού.

Η ευαλωτότητα του παιδιού καταλαμβάνει κάθε στάδιο ανάπτυξης, από τη γέννηση έως την ενηλικίωση. Γίνεται δεκτό ότι τα παιδιά αντιμετωπίζουν αυξημένο κίνδυνο παραμέλησης, κακοποίησης ή εκμετάλλευσης. Ο κίνδυνος βλάβης επιτείνεται για τα ασυνόδευτα ή χωρισμένα από την οικογένειά τους παιδιά.

Για την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας, είναι αναγκαία η τακτική ατομική αξιολόγηση της προσωπικής κατάστασης του παιδιού, η οποία περιλαμβάνει τον έλεγχο της σωματικής και διανοητικής ανάπτυξης, αναλόγως της ηλικιακής ομάδας. Η εκτίμηση του κινδύνου βλάβης περιλαμβάνει σειρά ερωτήσεων για το δίκτυο υποστήριξης του ανηλίκου στη χώρα υποδοχής (συγγενείς, κηδεμόνας), την νόμιμη εκπροσώπηση και την οικογενειακή επανένωση, όπου είναι εφικτό. Στη συνέχεια, ελέγχεται η κατάσταση της σωματικής και ψυχικής υγείας του παιδιού, λ.χ. αν φέρει σημάδια τραυματισμού, παραμέλησης ή εκδηλώνει αδικαιολόγητο φόβο ή άγχος. Επίσης, εκτιμάται η επάρκεια της κάλυψης των βιοτικών αναγκών, όπως η διατροφή, ο ρουχισμός, η διαμονή σε ασφαλές κατάλυμα, καθώς και η πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και υπηρεσίες έκτακτης ανάγκης (όπως η αστυνομία, οι γραμμές στήριξης κλπ). Τέλος, εξετάζεται η πρόσβαση του παιδιού στην εκπαίδευση (δηλαδή η εγγραφή σε σχολείο και η συχνότητα παρακολούθησης), καθώς η υποστήριξη που λαμβάνει από τους γονείς ή τον κηδεμόνα του. Έμφαση δίνεται στον εντοπισμό τυχόν προβλημάτων ψυχικής υγείας, χρήσης ναρκωτικών και κατανάλωσης αλκοόλ ή ενδοοικογενειακής βίας στο στενό κοινωνικό περιβάλλον του ανηλίκου.

β) Το φύλο και ο σεξουαλικός προσανατολισμός

Βασικοί παράγοντες που καθιστούν τα πρόσωπα ευάλωτα αποτελούν το φύλο και ο σεξουαλικός προσανατολισμός. Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται οι γυναίκες, οι

²⁴⁵ Η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση με το νόμο 2101/92.

²⁴⁶ *UN Committee on the Rights of the Child, The Rights of All Children in the Context of International Migration*, 2012, παρ. 78-79.

εγκυμονούσες, οι μονογονεϊκές οικογένειες, τα θύματα ενδοοικογενειακής ή έμφυλης βίας και τα πρόσωπα της ΛΟΑΤΙ κοινότητας.

Συγκεκριμένα, διαπιστώνεται ότι οι γυναίκες ενδέχεται να εκτεθούν σε κινδύνους, εξαιτίας του φύλου, της πολιτιστικής και της κοινωνικοοικονομικής τους θέσης, της έμφυλης βίας και των κοινωνικών διακρίσεων, ενώ είναι λιγότερο πιθανό να ασκήσουν τα δικαιώματά τους, συγκριτικά με τους άνδρες²⁴⁷. Η Σύμβαση του ΟΗΕ για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεως κατά των γυναικών, του 1979²⁴⁸, υπογραμμίζει ότι οι διακρίσεις παραβιάζουν τις αρχές της ισότητας και του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, ενώ παρεμποδίζουν την ισότιμη συμμετοχή των φύλων στην κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ζωή. Καλεί τα Κράτη να καταδικάζουν τις διακρίσεις και να λάβουν θετικά μέτρα για την εξάλειψή τους. Η ανθρωπιστική βοήθεια υιοθετεί δράσεις υπέρ των γυναικών, ώστε να διασφαλιστεί η ίση πρόσβαση στις προσφερόμενες υπηρεσίες και η προστασία των θεμελιωδών τους δικαιωμάτων.

Η ειδική προστασία των εγκύων είναι, επίσης, επιβεβλημένη. Παράλληλα με την ιατρική ευαλωτότητα, οι εκτοπισμένες εγκυμονούσες σημειώνεται ότι έχουν υψηλότερα ποσοστά πρόωρου τοκετού και θνησιγένειας του βρέφους, συγκριτικά με τις ημεδαπές. Αυτές οι αρνητικές επιπλοκές ενδέχεται να έχουν μακροχρόνιες επιπτώσεις στην υγεία της μητέρας και στην ανάπτυξη του νεογέννητου, λ.χ. αυξημένος κίνδυνος εμφάνισης χρόνιων παθήσεων, όπως υπέρταση, διαβήτη και καρδιαγγειακές παθήσεις. Μεγάλο ποσοστό των επιπλοκών σχετίζεται με την περιορισμένη πρόσβαση σε προγεννητική φροντίδα, ώστε να εντοπισθούν και να θεραπευτούν προϋπάρχουσες παθήσεις²⁴⁹. Ωστόσο, εκτιμάται πως, εξαιτίας των γλωσσικών φραγμών, των πολιτισμικών διαφορών και της πολύπλοκης διαδικασίας πρόσβασης στις υπηρεσίες υγείας της χώρας υποδοχής, οι γυναίκες αιτούσες άσυλο καθυστερούν να λάβουν προγεννητική φροντίδα και δεν πραγματοποιούν τακτικές ιατρικές επισκέψεις. Εν προκειμένω, σκοπός της ανθρωπιστικής βοήθειας είναι να διασφαλίσει την πρόσβαση σε κατάλληλη διαμονή και διατροφή, σε ιατρικές υπηρεσίες και ψυχολογική υποστήριξη, με ιδιαίτερη μέριμνα στις ανήλικες εγκύους. Αντίστοιχα, η ευαλωτότητα των μονογονεϊκών οικογενειών αποδίδεται στον υψηλότερο κίνδυνο ένδειας, περιθωριοποίησης, ανεπάρκειας υλικών αγαθών και στη δυσκολία πρόσβασης στην αγορά εργασίας²⁵⁰. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η ανθρωπιστική βοήθεια εστιάζει στη στήριξη του γονέα, λ.χ. μέσω της κατάρτισης του γονέα και υπηρεσιών παιδικής μέριμνας μετά το σχολείο ή ημερήσιας φύλαξης παιδιών²⁵¹.

Η βία λόγω του φύλου ή του σεξουαλικού προσανατολισμού αποτελεί λόγο δίωξης και αναγνώρισης του προσώπου ως πρόσφυγα, σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης του 1951,

²⁴⁷ *UNHCR Executive Committee, Women and Girls at Risk*, Συμπέρασμα υπ. αρ. 105 (LVII), Οκτώβριος 2006.

²⁴⁸ Τέθηκε σε ισχύ 3 Σεπτεμβρίου 1981 και επικυρώθηκε από την Ελλάδα με τον νόμο 1342/1983.

²⁴⁹ *M. Malebranche/ K. Nerenberg/ A. Metcalfeb/ G. E. Fabreaaua*, Addressing vulnerability of pregnant refugees, *Bulletin of World Health Organisation*, 2017, <http://dx.doi.org/10.2471/BLT.17.193664>.

²⁵⁰ *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Αποτελέσματα της εξέτασης των εθνικών σχεδίων δράσης για την κοινωνική ένταξη, 2007, COM/2003/0773 τελικό.

²⁵¹ *UNHCR/ International Detention Coalition*, Vulnerability screening tool, ο.π.

εφόσον πραγματοποιείται υπό την ανοχή του Κράτους καταγωγής²⁵². Η ΛΟΑΤΙ κοινότητα²⁵³ συχνά έρχεται αντιμέτωπη με αυθαίρετες συλλήψεις, κακομεταχείριση από κρατικούς και μη φορείς, οικογενειακή απόρριψη και κοινωνικό στίγμα, εξαιτίας της αποκάλυψης της σεξουαλικής τους ταυτότητας²⁵⁴. Όπως εύστοχα παρατηρείται, στο πλαίσιο της προσφυγικότητας (refugeeism), το φύλο, το έθνος και η σεξουαλικότητα τείνουν να αγνοούνται, συνθλίβοντας την όποια διαφορετικότητα του προσώπου²⁵⁵. Επομένως, καίρια είναι η επέμβαση της ανθρωπιστικής βοήθειας στον εντοπισμό των θυμάτων βίας ή διακριτικής μεταχείρισης, ειδικά όταν εκκινεί στη χώρα υποδοχής, στη συνδρομή στην απομάκρυνση από το καθεστώς βίας, στη συνεργασία με τις αρχές και στην εξασφάλιση ασφαλούς περιβάλλοντος.

γ) Τα ζητήματα υγείας και πρόνοιας

Η ολιστική αξιολόγηση και η τακτική παρακολούθηση της υγείας των αιτούντων άσυλο είναι απαραίτητη. Έμφαση δίνεται στη διάγνωση²⁵⁶ των πιο διαδεδομένων προβλημάτων ψυχικής υγείας σε εκτοπισμένους πληθυσμούς, όπως η κατάθλιψη, η διαταραχή άγχους, η ψύχωση και το μετατραυματικό στρες (PTSD). Επιπλέον, δείκτες, όπως ένα ιστορικό βίας ή προβλημάτων ψυχικής υγείας, σε συνδυασμό με την εξάρτηση από ουσίες και την απομόνωση από το οικείο περιβάλλον, ενδέχεται να συνδέονται με το αυτοτραυματισμό και την εκδήλωση αυτοκτονικών τάσεων. Παράλληλα, ο εθισμός και η εξάρτηση από το αλκοόλ ή άλλες ουσίες περιορίζουν την αυτοεξυπηρέτηση και τη καθημερινότητα του ατόμου, το οποίο συχνά στιγματίζεται και αποκρύπτει την κατάστασή του. Εφόσον εντοπιστούν προβλήματα ψυχικής ή σωματικής υγείας, η ανθρωπιστική βοήθεια στοχεύει στην παραπομπή του προσώπου για θεραπεία και στην αποτελεσματική ιατρική του φροντίδα.

Επιπλέον, υπογραμμίζεται ότι τα άτομα με αναπηρία αντιμετωπίζουν υψηλό κίνδυνο αποκλεισμού από τη συμμετοχή στην κοινωνική ζωή, παραμέλησης, σεξουαλικής και συναισθηματικής κακοποίησης και ακατάλληλης θεραπείας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας σε πρόσωπα με μακροχρόνια διανοητική ή σωματική αναπηρία, καθώς και σε άτομα με μαθησιακές δυσκολίες, οι οποίες συχνά δεν διαπιστώνονται.

Παράλληλα, ευάλωτα θεωρούνται τα πρόσωπα που έχουν συμπληρώσει το 65^ο έτος της ηλικίας τους. Ωστόσο, το συγκεκριμένο όριο ηλικίας εξαρτάται από την χώρα, τα δημογραφικά της στοιχεία, το βιοτικό επίπεδο και το προσδόκιμο ζωής. Κρίσιμοι παράγοντες για την εκτίμηση της ευαλωτότητας των υπερήλικων είναι η σωματική και ψυχική ευεξία, καθώς και η ικανότητα

²⁵² UNHCR, Guidelines on International Protection No. 9: Claims to Refugee Status based on Sexual Orientation and/or Gender Identity within the context of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or its 1967 Protocol relating to the Status of Refugees, Οκτώβριος 2012, HCR/GIP/12/01.

²⁵³ Ειδικότερα σε *S. Jansen*, Good Practices related to LGBTI applicants in Europe, Μάιος 2014,.

²⁵⁴ *Γιατροί του Κόσμου*, Για τους ΛΟΑΤ στις αραβικές χώρες, η αλλαγή είναι πολύ αργή, Μάιος 2019, <https://mdmgreece.gr/gia-tous-load-stis-aravikes-chores-allagi-ine-poli-argi/>.

²⁵⁵ ΔΙΟΤΙΜΑ, Έμφυλες διαστάσεις στο προσφυγικό: Από την εμπειρία του πεδίου, Ιούλιος 2019, <https://diotima.org.gr/emfyles-diastrateis-sto-prosfygiko/>.

²⁵⁶ Για τη μέθοδο ταυτοποίησης των ενδείξεων σοβαρών ψυχικών ασθενειών βλ. *American Psychiatric Association*, Warning signs of major mental illnesses, 2018, <http://www.socalpsych.org/wp-content/uploads/2018/10/APA-WarningSigns.pdf>

αυτοεξυπηρέτησης, λ.χ. ντύσιμο, προετοιμασία και κατανάλωση φαγητού, μεταφορά, προσωπική υγιεινή και λήψη φαρμάκων.

Επιπρόσθετα, οι αιτούντες άσυλο ενδέχεται να έχουν περιορισμένα μέσα για να καλύψουν βιοτικές ανάγκες, ειδικά όταν δεν έχουν δικαίωμα εργασίας ή λήψης υπηρεσιών κρατικής πρόνοιας. Η ένδεια αποτελεί παράγοντα ευάλωτότητας, όταν οδηγεί στην έλλειψη ασφαλούς στέγης, την ανεπαρκή διατροφή, την κακή σωματική και ψυχική κατάσταση, την απομόνωση, την εκμετάλλευση και την κακοποίηση. Αυτή η ευάλωτη κατάσταση επιδεινώνεται όταν η ένδεια επηρεάζει τα παιδιά, τους ηλικιωμένους, τις γυναίκες ή τα άτομα με αναπηρία. Συνεπώς, η ανθρωπιστική βοήθεια στοχεύει σε κατάλληλες συνθήκες υποδοχής και στην υποστήριξη των προσφυγικών κοινοτήτων, ώστε οι βιοτικές τους ανάγκες να ικανοποιούνται επαρκώς²⁵⁷.

δ) Η ανάγκη διεθνούς ή άλλης μορφής κρατικής προστασίας

Οι αιτούντες άσυλο δεν αξιολογούνται ως εγγενώς ευάλωτοι, με εξαίρεση ορισμένες κατηγορίες, όπως τα παιδιά, οι ηλικιωμένοι και τα πρόσωπα με αναπηρία. Αντιθέτως, τονίζεται ότι πρόκειται για πρόσωπα που αντιμετώπισαν με θάρρος και αντοχή τον αναγκαστικό εκτοπισμό²⁵⁸. Η ευάλωττητα καλλιεργείται από τις αυστηρές μεταναστευτικές πολιτικές των Κρατών, τις ελλείψεις του συστήματος ασύλου και την ανυπαρξία νόμιμων διόδων εισόδου. Συνεπώς, η ευάλωττητα ενδέχεται να προκύπτει είτε από τις συνθήκες στη χώρα προέλευσης, είτε κατά τη διάρκεια του ταξιδιού ή μετά την άφιξη στη χώρα υποδοχής. Ειδικότερα, κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, οι αιτούντες άσυλο και οι μετανάστες διατρέχουν κίνδυνο να γίνουν θύματα διακρίσεων, βίας και εκβιασμών στα σύνορα. Επιπλέον, η μεταφορά τους σε ασφυκτικά γεμάτα φορτηγά και σκάφη τους εκθέτει σε κίνδυνο να τραυματιστούν, συχνά θανάσιμα και να χωριστούν από τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς τους. Ακόμα και μετά την άφιξη στη χώρα υποδοχής, ελλοχεύει κίνδυνος να τεθούν υπό κράτηση σε πολυπληθείς χώρους κράτησης, να διαμείνουν σε κέντρα ταυτοποίησης υπό απαράδεκτες συνθήκες και να αναγκαστούν να εργαστούν ως αδήλωτοι εργάτες. Τέλος, η ξενοφοβική βία και η ρητορική μίσους οδηγούν στη περιθωριοποίηση και τον στιγματισμό, δυσχεραίνοντας την ενσωμάτωση στη χώρα υποδοχής²⁵⁹.

Επομένως, αναγνωρίζεται ότι οι περιστάσεις που καθιστούν τους χρήζοντες διεθνούς προστασίας ευάλωτους είναι μεταβαλλόμενες και η ευάλωττητα διαμορφώνεται από προσωπικούς και από κοινωνικούς παράγοντες, οι οποίοι τέμνονται. Οι παρατεταμένες και αβέβαιες διαδικασίες ασύλου έχουν αποδεδειγμένα αρνητικές επιπτώσεις στην ψυχολογία των αιτούντων άσυλο. Αυτή η εύθραυστη ψυχολογική κατάσταση επιδεινώνεται εξαιτίας της κράτησης και της περιθωριοποίησης από την κοινότητα της χώρας υποδοχής.

Επιπλέον, καίριος είναι ο εντοπισμός και η παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας στα άτομα που έχουν υποβληθεί σε φυλετική και έμφυλη βία, στα θύματα ενδοοικογενειακής βίας ή άλλων

²⁵⁷ UNHCR/ International Detention Coalition, Vulnerability screening tool, ο.π.

²⁵⁸ UN Human Rights Council, Report of the Special Rapporteur on the human rights of migrants, υπ. αρ. A/71/285, Αύγουστος 2016, παρ. 59-61.

²⁵⁹ UN High Commissioner for Human Rights, Report on the promotion and protection of the human rights of migrants in the context of large movement, υπ. αρ. A/HRC/33/67, Σεπτέμβριος 2016, παρ. 9-10.

εγκλημάτων μίσους. Η εμπορία ανθρώπων εκλαμβάνεται ως ειδική μορφή έμφυλης βίας²⁶⁰. Ειδικότερα, καταγγέλλεται ότι υψηλό ποσοστό των περιστατικών περνούν απαρατήρητα²⁶¹, ενώ τα θύματα βασανιστηρίων στην Ελλάδα έχουν χαρακτηριστεί ως η «αόρατη» ευάλωτη ομάδα του προσφυγικού πληθυσμού²⁶². Πράγματι τα θύματα βίας διστάζουν να εμπιστευτούν τις αρχές, κατά την άφιξή στη χώρα υποδοχής, με αποτέλεσμα να αποκρύπτουν την κατάστασή τους. Η παραπομπή σε εξειδικευμένους φορείς, η πρόσβαση σε υπηρεσίες σωματικής και ψυχικής αποκατάστασης και η ενημέρωση για τα δικαιώματα, με σκοπό την πρόληψη, αποτελούν αναγκαίες δράσεις της ανθρωπιστικής βοήθειας, για την υποστήριξη και ενδυνάμωση των θυμάτων. Οι δείκτες εντοπισμού των θυμάτων βίας περιλαμβάνουν φυσικά σημάδια τραυματισμού, εξασθενημένη μνήμη, δυσκολία συγκέντρωσης, έλλειψη εμπιστοσύνης, υπερβολική ανησυχία, απνία, πονοκεφάλους και απώλεια όρεξης²⁶³. Ειδικά για τα θύματα βασανιστηρίων, η πιστοποίηση τους είναι καθοριστική για την μη απομάκρυνση και την υποστήριξη του αιτήματος ασύλου, με βάση τη διαδικασία που καθορίζεται από το Πρωτόκολλο της Κωνσταντινούπολης²⁶⁴, μέσω διεπιστημονικής ομάδας που απαρτίζεται από κοινωνικούς λειτουργούς, ιατρούς, ψυχολόγους και δικηγόρους.

Τέλος, η προστασία των ανιθαγενών ως ευάλωτης ομάδας αποτελεί πρόκληση για την ανθρωπιστική βοήθεια. Πράγματι, η ιθαγένεια εκφράζει τη νομική σύνδεση του πολίτη με το Κράτος και αποτελεί σταθεροποιητικό παράγοντα που μειώνει τον κίνδυνο αναγκαστικής μετακίνησης ενός πληθυσμού²⁶⁵. Παρότι οι Συμβάσεις του ΟΗΕ για το Καθεστώς των Ανιθαγενών, του 1954 και για την Εξάλειψη ή τη Μείωση της Ανιθαγένειας, του 1961 αποσκοπούν στην πρόληψη του φαινομένου της ανιθαγένειας, έχουν κυρωθεί από περιορισμένο αριθμό χωρών. Στην πράξη, οι ανιθαγενείς, μεγάλος αριθμός των οποίων είναι Ρομά, δεν διαθέτουν έγκυρα προσωπικά έγγραφα ταυτότητας. Αυτή η έλλειψη βασικών εγγράφων οδηγεί σε σημαντικές δυσκολίες στην καθημερινότητα, όπως η αδυναμία πρόσβασης στην νόμιμη εργασία, τη στέγαση, την παιδεία και την υγεία. Η περιθωριοποίηση της κοινότητας των Ρομά, επιδεινώνεται λόγω της ανιθαγένειας, η οποία φαίνεται ότι «κληρονομείται» ως καθεστώς, από

²⁶⁰ *Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Πρόληψη και τον Έλεγχο του Εγκλήματος (HEUNI)*, Εγχειρίδιο για τη συμβουλευτική γυναικών αιτουσών άσυλο και προσφύγων, θυμάτων έμφυλης βίας, σελ. 11, 2019, https://www.heuni.fi/material/attachments/heuni/reports/sCLlbsqCl/project_handbook_CCM-GBV_EL.pdf.

²⁶¹ *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Θύματα Βίας, <https://www.gcr.gr/el/ta-programmata-mas/itemlist/category/60-thymata-vias-vasanismoy-seksoualikhis-vias-me-vasi-to-fylo-emporias-k-a>

²⁶² Βλ. *Μετάδραση*, Θύματα βασανιστηρίων: η αθέατη πλευρά της ευάλωτικότητας του προσφυγικού πληθυσμού, Οκτώβριος 2018,

<https://metadrasi.org/%CE%B4%CF%84-%CE%B8%CF%8D%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%AF%CF%89%CE%BD/> και *Γιατροί Χωρίς Σύνορα*, Υποστηρίζοντας θύματα βασανιστηρίων στην Ελλάδα, Ιούλιος 2017, <https://msf.gr/magazine/ypostirizontas-thymata-vasanistirion-stin-ellada>.

²⁶³ *UNHCR/ International Detention Coalition*, Vulnerability screening tool, ο.π.

²⁶⁴ *UN*, Istanbul Protocol Manual on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 2004, <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/training8Rev1en.pdf>.

²⁶⁵ *UNHCR*, Information & Accession Package : the 1954 Convention relating to the Status of Stateless Persons and the 1961 Convention on the Reduction of Statelessness, UNHCR, Division of International Protection, Ιανουάριος 1999, <https://www.unhcr.org/protection/statelessness/3dc69f1d4/information-accession-package-1954-convention-relating-status-stateless.html>.

γενιά σε γενιά²⁶⁶. Επιπλέον, σημειώνεται ότι η ανιθαγένεια είναι πιθανό να αποτελεί το αποτέλεσμα της δίωξης που υφίσταται ο πρόσφυγας ή ο εσωτερικά εκτοπισμένος από το Κράτος προέλευσης. Με βάση τα παραπάνω, αναγνωρίζεται η σημασία της ταυτοποίησης των ανιθαγενών και η ενίσχυση της προστασίας τους, ώστε να απολαύουν των θεμελιωδών δικαιωμάτων και να μειωθεί ο αποκλεισμός και η περιθωριοποίησή τους.

ε) Άλλοι παράγοντες

Η ερμηνεία της ευαλωτότητας από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγές απορρίπτει μία εξαντλητική ή άκαμπτη προσέγγιση, υιοθετώντας την θέση πως τα πρόσωπα ενδέχεται να είναι ευάλωτα, παρότι δεν επηρεάζονται από τους προκαθορισμένους παράγοντες που αναλύθηκαν παραπάνω. Ως εκ τούτου, η εκτίμηση της ευαλωτότητας εστιάζει στις προσωπικές και κοινωνικές περιστάσεις, που εκθέτουν το πρόσωπο σε κίνδυνο βλάβης.

Ενδεικτικά, η ξενοφοβική βία κατά των αλλοδαπών, τα γλωσσικά εμπόδια (ειδικά όταν το πρόσωπο μιλά σπάνια διάλεκτο), ο αναλφαβητισμός και η μη πρόσβαση σε νομική βοήθεια αποτελούν παράγοντες που ενδέχεται να επηρεάσουν την ικανότητα ενός ατόμου να αιτηθεί άσυλο²⁶⁷. Επιπλέον, σημειώνεται ότι οι άνδρες και τα αγόρια συχνά αποκλείονται από τις συζητήσεις περί ευαλωτότητας, παρότι διαπιστώνεται ο κίνδυνος στρατολόγησής τους από ένοπλες ομάδες σε ορισμένες χώρες ή έκθεσης σε βία ή σεξουαλικής εκμετάλλευσης, ως μέσο πληρωμής των εξόδων του ταξιδιού²⁶⁸. Επίσης, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια νέα μορφή μετανάστευσης, εξαιτίας των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής²⁶⁹. Πρόκειται για τους «περιβαλλοντικούς μετανάστες», δηλαδή πληθυσμούς που εκτοπίζονται λόγω των φυσικών καταστροφών. Τα πρόσωπα αυτά είναι ιδιαίτερα ευάλωτα, αφού αδυνατούν μεν να επιστρέψουν στην χώρα προέλευσης, ωστόσο δεν αναγνωρίζονται ως πρόσφυγες, με βάση τη Σύμβαση της Γενεύης του 1951²⁷⁰.

Τέλος, η παρέμβαση της ανθρωπιστικής βοήθειας εξαρτάται από τη διαβάθμισή της ευαλωτότητας. Η ευαλωτότητα διακρίνεται σε χαμηλή, όταν δεν συντρέχουν παράγοντες ευαλωτότητας ή ο κίνδυνος βλάβης του ατόμου εκτιμάται ως διαχειρίσιμος, μεσαία, όταν ενδέχεται να επιδεινωθεί χωρίς τη λήψη μέτρων στήριξης και υψηλή, όταν συντρέχουν οι παράγοντες ευαλωτότητας και άμεση ανάγκη υποστήριξης²⁷¹.

Εν κατακλείδι, η ευαλωτότητα των επωφελούμενων ανθρωπιστικής βοήθειας προσεγγίζεται κατ' εφαρμογή γενικών αρχών, κατευθυντήριων οδηγιών και διεθνών Συμβάσεων.

²⁶⁶ T. Hammarberg σε *UNHCR Greece (επιμ.)*, Αποψη του Επιτρόπου του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Κανείς δεν πρέπει να είναι ανιθαγενής σήμερα στην Ευρώπη, 2018, https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2018/03/Commissioner_For_Human_Rights_Comment.pdf ..

²⁶⁷ *UNHCR/ International Detention Coalition*, Vulnerability screening tool, ο.π.

²⁶⁸ ΔΙΟΤΙΜΑ, Έμφυλες διαστάσεις στο προσφυγικό: Από την εμπειρία του πεδίου, Ιούλιος 2019, <https://diotima.org.gr/emfyles-diastrateis-sto-prosfygiko/> .

²⁶⁹ *UNHCR/ International Detention Coalition*, Vulnerability screening tool, ο.π.

²⁷⁰ IOM, Outlook on Migration, Environment and Climate Change, σελ. 28, https://publications.iom.int/system/files/pdf/mecc_outlook.pdf.

²⁷¹ *UNHCR/ International Detention Coalition*, Vulnerability screening tool, ο.π.

Σε κάθε περίπτωση, ανεξαρτήτως του νομικού του καθεστώτος, κάθε πρόσωπο απολαμβάνει προστασίας των θεμελιωδών του δικαιωμάτων, κατ' εφαρμογή των διεθνών Συμβάσεων²⁷². Σημαντικός είναι, εξάλλου, και ο ρόλος του εθνικού δικαίου, το οποίο καθοδηγεί τον εντοπισμό και την αντιμετώπιση των ευάλωτων προσώπων, με σκοπό τη μείωση ή πρόληψη του κινδύνου βλάβης αυτών των προσώπων²⁷³.

Η μελέτη της ερμηνείας της ευαλωτότητας από τους διεθνείς οργανισμούς και τις ΜΚΟ, κατά την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, δεδομένου ότι οι γνωματεύσεις και οι εκθέσεις τους αξιοποιούνται από το ΕΔΔΑ και το ΔΕΕ ως αποδεικτικά μέσα, για τη διαπίστωση των συνθηκών διαβίωσης και τη θεμελίωση των πραγματικών περιστατικών μίας υπόθεσης. Τέλος, η ανθρωπιστική βοήθεια δύναται να προστατεύσει ευάλωτα άτομα, που δεν έχουν εντοπισθεί ακόμα από τις εθνικές αρχές ή de facto ευάλωτους, οι οποίοι δεν υπάγονται στην στενά καθορισμένη από τα Κράτη έννοια των ευάλωτων προσώπων.

Μετά την ολοκλήρωση της ανάλυσης της ευαλωτότητας, σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ και τους φορείς της ανθρωπιστικής βοήθειας, πραγματοποιείται εξέταση του ειδικότερου νομικού πλαισίου για την προστασία επιμέρους κατηγοριών ευάλωτων ομάδων. Συγκεκριμένα, ακολουθεί η εξέταση του διεθνούς πλαισίου για την προστασία των ανιθαγενών. Η συγκεκριμένη κατηγορία προσώπων εντάσσεται στις ευάλωτες ομάδες, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, καθότι η έλλειψη ιθαγένειας στερεί από τα πρόσωπα το δικαίωμα να απολαμβάνουν την προστασία κάποιου Κράτους.²⁷⁴

3. Η αντιμετώπιση της ανιθαγένειας στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου

Το παρόν αναφέρεται στην ευάλωτη θέση των ανιθαγενών ή απάτριδων. Καταρχήν, η ιθαγένεια ορίζεται ως η νομική σύνδεση του πολίτη με το Κράτος²⁷⁵ και αποτελεί θεμελιώδες δικαίωμα, το οποίο επιτρέπει στο πρόσωπο να απολαμβάνει άλλα δικαιώματά του²⁷⁶. Τα Κράτη, στο πλαίσιο άσκησης της εθνικής κυριαρχίας²⁷⁷, είναι αποκλειστικά αρμόδια να καθορίζουν ποιοι είναι οι πολίτες τους, σύμφωνα με την εσωτερική νομοθεσία. Εντούτοις, οι εθνικοί κανόνες για την απόκτηση, την απώλεια και την άρνηση της ιθαγένειας πρέπει να εναρμονίζονται με τις γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου²⁷⁸.

²⁷² *UN Human Rights, Office of the High Commissioner, Global Migration Group, Principles and Guidelines supported by practical guidance on the human rights protection of vulnerable migrants*, 2017, σελ. 5, www.ohchr.org/Documents/Issues/Migration/PrinciplesAndGuidelines.pdf.

²⁷³ *UNHCR/ International Detention Coalition, Vulnerability screening tool*, ο.π., 2016.

²⁷⁴ *A. Roberts/M. Gallagher, No place to run: the forgotten vulnerabilities of the stateless*, Μάρτιος 2016, <https://oneill.law.georgetown.edu/no-place-to-run-the-forgotten-vulnerabilities-of-the-stateless>.

²⁷⁵ Βλ. *Ε. Κρίστη – Νικολετοπούλου, Η Ιθαγένεια*, 1965, σελ. 18 και *Ζ. Παπασιόπη – Πασιά, Δίκαιο καταστάσεως αλλοδαπών*, δ' έκδοση, 2015, σελ 3-5.

²⁷⁶ *Χρ. Τσούκα, Εισαγωγή στην προβληματική του δικαίου της ιθαγένειας*, σε *Χρ. Τσούκα (επιμ.), Δίκαιο ιθαγένειας, Η ελληνική ιθαγένεια εν μέσω εθνικών λύσεων και διεθνών εξελίξεων*, 2019, σελ 1-38 (2).

²⁷⁷ *UNHCR, Επετηρίδα Δικαίου Προσφύγων και Αλλοδαπών*, 2001, σελ. 228.

²⁷⁸ *UNHCR, Η Σύμβαση του 1954 για το Καθεστώς των Ανιθαγενών & Η Σύμβαση του 1961 για τη Μείωση της Ανιθαγένειας*, αναθεωρημένη έκδοση, Ιανουάριος 1999, σελ. 4-6.

Υπ' αυτό το πρίσμα, ως ανιθαγενής ορίζεται κάθε πρόσωπο που δεν θεωρείται υπήκοος κανενός Κράτους, βάσει της νομοθεσίας του²⁷⁹. Η ανιθαγένεια έχει εύστοχα χαρακτηριστεί ως νομική «ανωμαλία»²⁸⁰, διότι εμποδίζει τη απόλαυση ατομικών, πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, καθιστώντας τα πρόσωπα ευάλωτα σε παραβιάσεις των δικαιωμάτων τους. Οι ανιθαγενείς συχνά αντιμετωπίζουν σημαντικές δυσχέρειες στην καθημερινή τους ζωή, όπως ο αποκλεισμός τους από την ιατρική περίθαλψη, την εκπαίδευση, την απόκτηση ιδιοκτησίας, την νόμιμη απασχόληση και τη σύναψη γάμου, εξαιτίας της έλλειψης εγγράφων ταυτότητας. Επίσης, όταν διασχίζουν τα σύνορα του τόπου συνήθους διαμονής, είναι ιδιαίτερα ευάλωτοι στη σύλληψη και την φυλάκιση για παράνομη είσοδο, με αποτέλεσμα να είναι πρακτικά αδύνατο να ταξιδέψουν, με ασφάλεια. Η παραπάνω κατάσταση οδηγεί στον αποκλεισμό, την περιθωριοποίηση των απάτριδων και τη στέρηση της απόλαυσης θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων²⁸¹.

Για τους παραπάνω λόγους, οι ανιθαγενείς εντάσσονται στις ευάλωτες ομάδες προσώπων, οι οποίες χρήζουν προστασίας από το διεθνές δίκαιο. Στη συνέχεια, γίνεται ανάλυση του προβλήματος της ανιθαγένειας. Συγκεκριμένα, παρουσιάζονται οι κύριες διεθνείς Συμβάσεις για τη ρύθμιση του νομικού καθεστώτος και τη πρόληψη της *de jure* ανιθαγένειας. Επίσης, αναλύεται η προβληματική της *de facto* ανιθαγένειας, μέσω της παρουσίασης αποφάσεων των ελληνικών Επιτροπών Προσφυγών, που εξετάζουν αιτήσεις χορήγησης διεθνούς προστασίας.

A. Ανάλυση του νομικού καθεστώτος της ανιθαγένειας

Το δικαίωμα στην ιθαγένεια αναγνωρίζεται ήδη από την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1948²⁸², η οποία επιβεβαιώνει ότι «*καθένας έχει το δικαίωμα σε μία ιθαγένεια, ενώ κανείς δεν στερείται αυθαίρετα την ιθαγένειά του, ούτε στερείται του δικαιώματος αλλαγής της*» (άρθρο 15). Παράλληλα, το δικαίωμα στην ιθαγένεια αναφέρεται στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα του 1966²⁸³, σύμφωνα με το οποίο «*κάθε παιδί έχει δικαίωμα να αποκτήσει ιθαγένεια*» (άρθρο 24 παρ. 3), ενώ αντίστοιχη υποχρέωση εισάγει η Διεθνής Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού του 1989²⁸⁴, ορίζοντας ότι «*το παιδί εγγράφεται στο ληξιαρχείο αμέσως μετά τη γέννησή του και έχει από εκείνη τη στιγμή το δικαίωμα ονόματος (και) το δικαίωμα να αποκτήσει ιθαγένεια*» (άρθρο 7 παρ. 1). Επίσης, σύμφωνα με τη διεθνή Σύμβαση της Βέρνης για τη μείωση του αριθμού των περιπτώσεων

²⁷⁹ Ο συγκεκριμένος ορισμός περιλαμβάνεται στο άρθρο 1 της Σύμβασης του 1954 του ΟΗΕ για το Καθεστώς των Ανιθαγενών και γίνεται δεκτό πως έχει αποκτήσει ισχύ εθμικού δικαίου. Βλ. *International Law Commission, Articles on Diplomatic Protection with commentaries*, 2006, σελ. 49, <https://www.refworld.org/docid/525e7929d.html>.

²⁸⁰ *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Ανιθαγένεια στην ΕΕ, Ενημερωτικό Σημείωμα του Ευρωπαϊκού Δικτύου Μετανάστευσης, Νοέμβριος 2016, σελ 2.

²⁸¹ *Επίτροπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Κανείς δεν πρέπει να είναι ανιθαγενής σήμερα στην Ευρώπη, άποψη, Ιούνιος 2008, https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2018/03/Commissioner_For_Human_Rights_Comment.pdf.

²⁸² Παρότι η Διακήρυξη αποτελεί μη δεσμευτικό κείμενο, θεωρείται το θεμέλιο πάνω στο οποίο βασίστηκαν τα νομοθετικά κείμενα διεθνούς δικαίου για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

²⁸³ Η Ελλάδα κύρωσε το Σύμφωνο με το νόμο 2462/1997.

²⁸⁴ Η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση με το νόμο 2101/1992.

ανιθαγένειας²⁸⁵, του 1973, της Διεθνούς Επιτροπής Προσωπικής Κατάστασης, όταν η μητέρα έχει την ιθαγένεια ενός συμβαλλόμενου κράτους, το παιδί αποκτά την ιθαγένειά της, κατά την γέννηση, εφόσον διαφορετικά θα ήταν ανιθαγενές (άρθρο 1). Παράλληλα, η Σύμβαση του ΟΗΕ για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών του 1979²⁸⁶ εγγυάται ότι τα Κράτη παρέχουν ίσα δικαιώματα στις γυναίκες με αυτά των ανδρών όσον αφορά την απόκτηση, την αλλαγή και τη διατήρηση της υπηκοότητάς τους και των παιδιών τους, ενώ «ούτε ο γάμος με έναν αλλοδαπό, ούτε η αλλαγή της υπηκοότητας του συζύγου κατά το γάμο δεν αλλάζει αυτόματα την υπηκοότητα της γυναίκας, ούτε την καθιστά άπατρι, ούτε την υποχρεώνει να πάρει την υπηκοότητα του συζύγου της» (άρθρο 9).

Το ζήτημα της ανιθαγένειας καθίσταται ιδιαίτερος επίκαιρο, εξαιτίας των συγκρούσεων εθνοτικών ομάδων, των διαδοχών Κρατών και των μετακινήσεων πληθυσμών. Σύμφωνα με στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες για το 2018²⁸⁷, οι ανιθαγενείς, σε παγκόσμιο επίπεδο, ανέρχονταν σε 3.851.983. Ιστορικά, οι πρόσφυγες και οι ανιθαγενείς διέφεραν ελάχιστα, καθότι είχαν ως κοινό χαρακτηριστικό την απουσία οποιασδήποτε κρατικής προστασίας και τον εκτοπισμό. Παρότι ο ανιθαγενής ενδέχεται να είναι και πρόσφυγας, η ανιθαγένεια δεν συνεπάγεται απαραίτητα δίωξη, ενώ οι ανιθαγενείς δεν δύνανται να χαρακτηριστούν ως πρόσφυγες, εφόσον παραμένουν στη χώρα συνήθους διαμονής τους. Σήμερα, αναγνωρίζεται ότι και οι δύο κατηγορίες προσώπων (πρόσφυγες και ανιθαγενείς) χρήζουν προστασίας από τα Κράτη και τους διεθνείς ανθρωπιστικούς οργανισμούς²⁸⁸. Ωστόσο, φαίνεται πως η ανιθαγένεια δεν έχει προσελκύει τη δέουσα προσοχή από τα Κράτη, ώστε να εξασφαλιστεί η αποτελεσματική προστασία των απάτριδων²⁸⁹.

Οι Παλαιστίνιοι συνιστούν μία από τις μεγαλύτερες κοινότητες ανιθαγενών στο κόσμο. Ειδικότερα, το 2014, υπολογίζεται ότι 4 εκατομμύρια Παλαιστίνιοι ήταν *de jure* ανιθαγενείς, ελλείψει Κράτους της Παλαιστίνης²⁹⁰. Παράλληλα, στην Ευρώπη διέμεναν το 2018, κατά προσέγγιση, 500.000 ανιθαγενείς και πρόσωπα που κινδυνεύουν να καταστούν ανιθαγενή. Αυτό οφείλεται, κυρίως στη διάλυση της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και της Γιουγκοσλαβίας. Επίσης, μεγάλος αριθμός των ανιθαγενών στην Νοτιοανατολική Ευρώπη είναι Ρομά²⁹¹.

Ενδεικτικά, σύμφωνα με στατιστικά του μηχανισμού αναγνώρισης της ανιθαγένειας, στη Γαλλία, τα αιτήματα προέρχονταν από Αφρικανούς της Δημοκρατίας της Σαχάρας (πρώην αποικίας της Ισπανίας, που ελέγχεται από το Μαρόκο και στα ανατολικά από το επαναστατικό

²⁸⁵ Η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση με το νόμο 535/1977.

²⁸⁶ Η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση με το νόμο 1342/1983.

²⁸⁷ UNHCR, Global Trends; Forced Displacement in 2018, Ιούνιος 2019, σελ 68, <https://www.unhcr.org/en-ie/statistics/unhcrstats/5d08d7ee7/unhcr-global-trends-2018.html>.

²⁸⁸ UNHCR, Global Action Plan to End Statelessness 2014–2024, 2014, <https://www.unhcr.org/54621bf49.html>.

²⁸⁹ Ειδικότερα σε *G. S. Goodwin-Gill*, Convention Relating to the Status of Stateless Persons, United Nations Audiovisual Library of International Law, 2010, σελ. 1, https://legal.un.org/avl/pdf/ha/cssp/cssp_e.pdf και *Z. Παπασιώπη-Πασιά*, Το νομικό καθεστώς των ανιθαγενών, Μάιος 2012, <https://www.constitutionalism.gr/2321-to-nomiko-katestws-twn-anitagewn/> και *Χρ. Τσέβας*, Πηγές του δικαίου της ιθαγένειας – Διεθνές δίκαιο, σε *Χρ. Τσούκα (επιμ.)*, Δίκαιο ιθαγένειας, 2019, σελ. 104 -134 (118 – 119).

²⁹⁰ *United Kingdom Home Office*, Country of Origin Information Report: Occupied Palestinian Territory, 15.05.2014, σελ. 180, <https://www.refworld.org/docid/53859cda4.html>.

²⁹¹ UNHCR, Ending Statelessness in South Eastern Europe, Μάιος 2018, σελ. 3.

κίνημα «Μέτωπο Πολισάριο»), πολίτες της πρώην Γιουγκοσλαβίας και της Σοβιετικής Ένωσης, Ρομά, Μπιντούν από το Κουβέιτ και πολίτες Μαυριτανίας²⁹². Στην Ιταλία, το μεγαλύτερο ποσοστό των ανιθαγενών είναι Ρομά, οι οποίοι κυμαίνονται μεταξύ 3.000-15.000. Οι περισσότεροι προέρχονται από χώρες της πρώην Γιουγκοσλαβίας και ζουν για πολλά χρόνια στη Ρώμη, το Τορίνο και τη Νάπολη²⁹³. Στην Ελλάδα, οι ομάδες που είναι ανιθαγενείς ή αντιμετωπίζουν κίνδυνο ανιθαγένειας είναι οι Ρομά²⁹⁴ και ένας μικρός αριθμός κατοίκων της περιοχής της Θράκης (μέλη της Μουσουλμανικής Μειονότητας που απώλεσαν την ελληνική υπηκοότητα, το 1955), προσώπων από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και ομογενών της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου²⁹⁵. Μεταξύ του προσφυγικού πληθυσμού στην Ελλάδα, οι ανιθαγενείς είναι Κούρδοι, Παλαιστίνιοι, Μπιντούν από το Κουβέιτ και ένας μικρός αριθμός Ροχίνγκια, από τη Μιανμάρ. Επίσης, λόγω της αδυναμίας απόδειξης της ιθαγένειας, εντοπίζονται και de facto ανιθαγενείς, κυρίως από το Πακιστάν και το Αφγανιστάν²⁹⁶.

Η ανιθαγένεια ενδέχεται να προκύπτει εξαιτίας της σύγκρουσης της νομοθεσίας των Κρατών για την κτήση της ιθαγένειας. Ως παράδειγμα μπορεί να αναφερθεί η περίπτωση παιδιού που γεννιέται στο έδαφος κράτους, το οποίο για κτήση της ιθαγένειας με τη γέννηση υιοθετεί αποκλειστικά το δικαίωμα του αίματος (jus sanguinis) και οι γονείς του έχουν την ιθαγένεια Κράτους που διέπεται από το δικαίωμα του εδάφους (jus soli)²⁹⁷. Άλλοι παράγοντες είναι η διαδοχή, η διάλυση ή η ανακήρυξη της ανεξαρτησίας των Κρατών, καθώς και η εθνική νομοθεσία που αφορά το γάμο, την καταγραφή των γεννήσεων ή την εξάρτηση της κτήσης της ιθαγένειας αποκλειστικά από την ιθαγένεια του πατέρα²⁹⁸. Για παράδειγμα, ορισμένες χώρες δεν επιτρέπουν τη μεταβίβαση της ιθαγένειας από γενιά σε γενιά, όταν ο πραγματικός δεσμός με το Κράτος έχει αποκοπεί, λόγω διαμονής εκτός της χώρας ιθαγένειας, με αποτέλεσμα τα παιδιά των πολιτών που έχουν μεταναστεύσει να καθίστανται ανιθαγενή²⁹⁹. Επίσης, η ανιθαγένεια μπορεί να συνδέεται με τη

²⁹² *European Network on Statelessness/ Forum Réfugiés*, Statelessness Index – Country Briefing: France, Ιούλιος 2020, <https://index.statelessness.eu/sites/default/files/Country%20Briefing%20France%20EN%202020.pdf>.

²⁹³ *European Network on Statelessness/ Consiglio Italiano per I Rifugiati*, Statelessness Index – Country Briefing: Italy, Ιούλιος 2020, https://index.statelessness.eu/sites/default/files/Country%20Briefing%20Italy%20ENG_2020.pdf.

²⁹⁴ Η ευάλωτη θέση των Ρομά οφείλεται στη στάση της κοινωνίας και στον αρνητικό τρόπο που εμφανίζονται στο δημόσιο λόγο. Ενδεικτικά ΕΔΔΑ, Charman κατά Ηνωμένου Βασιλείου (αρ. προσφ. 27238/95, 18.01.2001), VC κατά Σλοβακίας (αρ. προσφ. 18968/07, 8.11.2011) και Munoz Diaz κατά Ισπανίας (αρ. προσφ. 49151/07, 8.12.2009).

²⁹⁵ *European Network on Statelessness/ Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Statelessness Index - Σύνοψη χώρας: Ελλάδα, Οκτώβριος 2020, https://index.statelessness.eu/sites/default/files/Country%20Briefing%20Greece%20GRE_2020%20FINAL_0.pdf.

²⁹⁶ *European Network on Statelessness/ Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες / Institute Statelessness and Inclusion*, Ανιθαγένεια και πρόσφυγες στην Ελλάδα – Ενημερωτικό Σημείωμα, 2019.

²⁹⁷ Οι δύο βασικές αρχές που διέπουν το δικαίωμα της ιθαγένειας είναι η αρχή του εδάφους (jus soli) και η αρχή του αίματος (jus sanguinis). Σύμφωνα με το δικαίωμα του εδάφους, η ιθαγένεια απονέμεται βάσει του τόπου γέννησης, αυτοδίκαια με τη γέννησή του. Σύμφωνα με το δικαίωμα του αίματος, η ιθαγένεια απονέμεται βάσει της καταγωγής, δηλαδή το άτομο αποκτά αυτοδίκαια με τη γέννησή του την ιθαγένεια των γονέων του.

²⁹⁸ UNHCR, Η Σύμβαση του 1954 για το Καθεστώς των Ανιθαγενών & Η Σύμβαση του 1961 για τη Μείωση της Ανιθαγένειας, ο.π. σελ. 5-6.

²⁹⁹ L.V. Waas, Nationality Matters, Statelessness under International Law, Νοέμβριος 2008, σελ. 50-51, https://files.institutesi.org/Nationality_Matters.pdf.

διακριτική μεταχείριση του προσώπου ή διοικητικές πρακτικές³⁰⁰. Τέλος, η ιθαγένεια ενδέχεται να απολεσθεί βάσει νόμου ή να αφαιρεθεί ως μορφή δίωξης κατά την έννοια της Σύμβασης της Γενεύης του 1951³⁰¹.

Το ΕΔΔΑ³⁰² έχει κρίνει ότι η παράλειψη των αρχών να ρυθμίσουν το καθεστώς διαμονής των ανιθαγενών, εντός της επικράτειας της χώρας υποδοχής, συνιστά προσβολή του δικαιώματος σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής τους (άρθρο 8 ΕΣΔΑ), διότι καλλιεργεί «*μια κατάσταση ευαλωτότητας, νομικής αβεβαιότητας και ανασφάλειας, για μεγάλο χρονικό διάστημα*». Αντίστοιχη παραβίαση διαπιστώθηκε από το Δικαστήριο του Στρασβούργου, όταν το Κράτος καθιερώνει υπερβολικά φορμαλιστική νομοθεσία για τις άδειες διαμονής ή απαιτεί την προσκόμιση εγγράφων, που δε δύνανται να διαθέτουν οι ανιθαγενείς³⁰³.

Αυτή η δυσχέρεια νομοθετικής ρύθμισης της απόδοσης ιθαγένειας σε ανιθαγενείς διαφαίνεται και στην ελληνική νομοθεσία. Καταρχήν, ο Κώδικας Ελληνικής Ιθαγένειας³⁰⁴ προβλέπει ευνοϊκότερη προθεσμία για την υποβολή αίτησης πολιτογράφησης ανιθαγενών, περιορίζοντας την προϋπόθεση επταετούς νόμιμης διαμονής στην Ελλάδα, σε τρία χρόνια. Ωστόσο, παρότι ο νόμος 4604/2019 προέβλεπε την κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας από πρόσωπα Ρομά «*με μακρά ιστορική παρουσία στην Ελλάδα*», τα οποία διέθεταν ληξιαρχική πράξη γέννησης στη χώρα, αλλά δεν ήταν εγγεγραμμένα στο δημοτολόγιο, ως θετικό μέτρο για τα πρόσωπα που προέρχονται από κοινότητες με ειδικά χαρακτηριστικά³⁰⁵, η διάταξη καταργήθηκε, διότι θεωρήθηκε δυσεφάρμοστη³⁰⁶. Επιπλέον, για να αναγνωριστεί κάποιος ως ανιθαγενής πρέπει να αποδείξει ότι δεν υφίσταται κανένας νομικός δεσμός αυτού με κάποιο Κράτος. Ωστόσο, δεν έχει θεσπιστεί διαδικασία απόδειξης της ανιθαγένειας, γεγονός που δυσχεραίνει την έκδοση του ειδικού δελτίου ταυτότητας ανιθαγενούς, σύμφωνα με το άρθρο 27 του ν. 139/1975 με τον οποίο κυρώθηκε η Σύμβαση του 1954 για το Καθεστώς των Ανιθαγενών, η οποία παρουσιάζεται στη συνέχεια.

³⁰⁰ Χρ. Τσούκα, Το πρόβλημα της ανιθαγένειας και η αντιμετώπισή του, Νομικός Παλμός, τεύχος Δεκεμβρίου 2019, 10.03.2020.

³⁰¹ Χρ. Τσούκα, Εισαγωγή στην προβληματική του δικαίου της ιθαγένειας, σε Χρ. Τσούκα (επιμ.), Δίκαιο ιθαγένειας, Η ελληνική ιθαγένεια εν μέσω εθνικών λύσεων και διεθνών εξελίξεων, 2019, σελ 1-38 (19).

³⁰² ΕΔΔΑ, Kuric και άλλοι κατά Σλοβενίας, αρ. προσφ. 26828/06, 13.07.2010.

³⁰³ ΕΔΔΑ, Hoti κατά Κροατίας, αρ. προσφ. 63311/14, 26.04.2018.

³⁰⁴ Άρθρο 5 παρ. 1 του ν. 3284/2005.

³⁰⁵ Χρ. Τσούκα, Αρμοδιότητα επί θεμάτων ιθαγένειας και απόδειξη της ελληνικής ιθαγένειας, σε Χρ. Τσούκα (επιμ.), Δίκαιο ιθαγένειας, Η ελληνική ιθαγένεια εν μέσω εθνικών λύσεων και διεθνών εξελίξεων, 2019, σελ 231-246 (242 – 243).

³⁰⁶ Το άρθρο 40 παρ. 1 του ν. 4674/2020 κατήργησε το άρθρο 46 του ν. 4604/2019. Όπως αναλύεται στην υπ. αρ 151/25-5-2020 εγκύκλιο της Γενικής Γραμματείας Ιθαγένειας του Υπουργείου Εσωτερικών, «*στις εν λόγω διατάξεις δεν προσδιορίζονταν τα στοιχεία με βάση τα οποία θα μπορούσε να αποδειχθεί πέραν πάσης αμφιβολίας είτε η ανιθαγένεια είτε η μακρόχρονη παρουσία προσώπων από την συγκεκριμένη ομάδα στην χώρα μας, ιδίως αν ληφθούν υπόψη τα ιδιαίτερα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά τους. Ούτως ή άλλως για την αντιμετώπιση τυχόν περιπτώσεων ανιθαγένειας υπάρχει η δυνατότητα προσφυγής σε πάγιες διατάξεις του δικαίου ελληνικής ιθαγένειας, σύμφωνα με τις οποίες και κατ' εφαρμογή της αρχής του δικαίου του εδάφους, όποιος γεννιέται στην Ελλάδα και δεν αποκτά με την γέννησή του αλλοδαπή ιθαγένεια δύναται να αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια*».

Παράλληλα, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Ιθαγένεια του 1997³⁰⁷ που υιοθετήθηκε υπό την αιγίδα του Συμβουλίου της Ευρώπης αποτελεί σημείο αναφοράς, στο επίπεδο της γενικής συναίνεσής τους σε ζητήματα ιθαγένειας. Η Σύμβαση ορίζει ότι τα νόμιμα συμφέροντα των Κρατών και των ενδιαφερόμενων ατόμων πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στα ζητήματα ιθαγένειας. Οι βασικές αρχές που διέπουν τη Σύμβαση είναι η αποτροπή της ανιθαγένειας, το δικαίωμα όλων των ατόμων στην ιθαγένεια και η απαγόρευση διακρίσεων³⁰⁸.

Στο δίκαιο της ΕΕ, δεν υφίσταται κεκτημένο για τους ανιθαγενείς³⁰⁹. Ωστόσο, το ΔΕΕ αποφάνθηκε, στην απόφαση Khalil και άλλοι³¹⁰, ότι τα Κράτη έχουν δεσμευτεί, σε διεθνές επίπεδο, να διασφαλίζουν ότι οι ανιθαγενείς επωφελούνται των ισχυρικών κανονιστικών διατάξεων για την κοινωνική προστασία, επεκτείνοντας το πεδίο εφαρμογής των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης στους απάτριδες και τους πρόσφυγες. Παράλληλα, η ΣΛΕΕ εξομοιώνει τους ανιθαγενείς με τους υπηκόους τρίτων χωρών, κατά την ανάπτυξη της κοινής πολιτικής στους τομείς του ασύλου και της μετανάστευσης (άρθρο 67).

Ταυτόχρονα, παρότι οι όροι κτήσης και απώλειας της ιθαγένειας ρυθμίζονται από τα Κράτη, γίνεται δεκτό πως η εθνική αρμοδιότητα πρέπει να ασκείται με γνώμονα την τήρηση του ενωσιακού δικαίου³¹¹. Δεδομένου ότι η ανάκληση της εθνικής ιθαγένειας οδηγεί στην απώλεια και της ευρωπαϊκής, το ΔΕΕ έχει υπογραμμίσει την ανάγκη τήρησης της αρχής της αναλογικότητας, σε περιπτώσεις αφαίρεσης της εθνικής ιθαγένειας, ώστε να προλαμβάνονται οι αρνητικές συνέπειες που συνεπάγεται για τον ενδιαφερόμενο η στέρηση της ευρωπαϊκής ιθαγένειας και των δικαιωμάτων που απορρέουν από αυτή. Συγκεκριμένα, το ΔΕΕ προβλέπει πως η αφαίρεση της ιθαγένειας πρέπει να είναι αναλογική με τη βαρύτητα της παράβασης που διέπραξε ο ενδιαφερόμενος, τον χρόνο που παρήλθε και τη δυνατότητα ανάκτησης άλλης ιθαγένειας³¹². Συνεπώς, το ΔΕΕ περιορίζει κυριαρχικό δικαίωμα των Κρατών στην αφαίρεση της ιθαγένειας³¹³, με σκοπό να προστατεύσει του Ευρωπαίους πολίτες από την ανιθαγένεια.

B. Οι διεθνείς Συμβάσεις για τους ανιθαγενείς

Οι γενικά παραδεκτές αρχές του διεθνούς δικαίου για την ανιθαγένεια περιλαμβάνονται στη Σύμβαση του ΟΗΕ για το Καθεστώς των Ανιθαγενών του 1954 και στη Σύμβαση του ΟΗΕ για την Εξάλειψη της Ανιθαγένειας του 1961. Ειδικότερα, η Σύμβαση του 1954 για το Καθεστώς

³⁰⁷ Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Ιθαγένεια του 1997 υπογράφηκε από την Ελλάδα την 6.11.1997.

³⁰⁸ *UNHCR*, Η Σύμβαση του 1954 για το Καθεστώς των Ανιθαγενών & Η Σύμβαση του 1961 για τη Μείωση της Ανιθαγένειας, αναθεωρημένη έκδοση, Ιανουάριος 1999, σελ.8.

³⁰⁹ *Συμβούλιο της ΕΕ*, Ανιθαγένεια στην Ευρωπαϊκή Ένωση: ανάγκη συντονισμένης δράσης; Έγγραφο Συζήτησης, υπ. αρ. 11276/15, 29.06.2015.

³¹⁰ ΔΕΕ C-95/99, Khalil και άλλοι, 11.10.2001, ECLI:EU:C:2001:532.

³¹¹ Στην απόφαση Micheletti, το ΔΕΕ έκρινε ότι τα Κράτη μέλη δεν επιτρέπεται να αρνούνται σε πολυιθαγενή υπήκοο τη δυνατότητα να απολαύσει το δικαίωμα ελευθερίας και εγκατάστασης, με την αιτιολογία ότι θεωρείται υπήκοος τρίτου κράτους, εφόσον έχει και την ευρωπαϊκή ιθαγένεια (ΔΕΕ, C-369/90, Micheletti, 7.07.1992, ECLI:EU:C:1992:295).

³¹² ΔΕΕ, C-135/08, Rottmann, 2.3.2010, ECLI:EU:C:2010:104.

³¹³ Δ. Ρ. Κουκοβίνος, Η ευρωπαϊκή ιθαγένεια, Μάρτιος 2019, https://www.constitutionalism.gr/koukovinos-evropaiki-ithageneia/#_ftn141.

των Ανιθαγενών³¹⁴ στοχεύει στην εξασφάλιση της ευρύτερης δυνατής απόλαυσης των δικαιωμάτων τους, συμπληρώνοντας τις διατάξεις των διεθνών συνθηκών για τα ανθρώπινα δικαιώματα³¹⁵. Προβλέπει ένα διεθνώς αναγνωρισμένο νομικό καθεστώς για τους ανιθαγενείς, πρόσβαση σε ταξιδιωτικά και άλλα νομιμοποιητικά έγγραφα, καθώς και την θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων για τη μεταχείρισή τους από τα Κράτη. Διευκρινίζεται ότι οι ανιθαγενείς, οι οποίοι είναι πρόσφυγες, υπάγονται στη Σύμβαση της Γενεύης του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων³¹⁶ και όχι στη Σύμβαση του 1954 για το Καθεστώς των Ανιθαγενών. Παράλληλα, η Σύμβαση του 1961 για την Εξάλειψη της Ανιθαγένειας³¹⁷ επιδιώκει να επιλύσει τις συγκρούσεις νόμων που οδηγούν στην ανιθαγένεια, αποτυπώνοντας την «αυθεντική σχέση» του ατόμου με το Κράτος. Η Σύμβαση αποτυπώνει τις αρχές της ισότητας, της μη διάκρισης, της προστασίας των εθνικών μειονοτήτων, των δικαιωμάτων των παιδιών, της εδαφικής ακεραιότητας και το δικαίωμα στην ιθαγένεια. Στη συνέχεια, ακολουθεί ανάπτυξη των κύριων διατάξεων των παραπάνω Συμβάσεων, οι οποίες αποτελούν σημεία αναφοράς για την αντιμετώπιση της ανιθαγένειας και την αποτελεσματική προστασία των απάτριδων.

Η Σύμβαση του 1954 για το Καθεστώς των Ανιθαγενών ορίζει ως ανιθαγενές «*παν πρόσωπον το οποίον ουδέν Κράτος θεωρεί ως υπήκοόν του, κατ' εφαρμογήν της νομοθεσίας του*» (άρθρο 1). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι *de facto* ανιθαγενείς, δηλαδή όσοι δεν προστατεύονται αποτελεσματικά από το Κράτος ιθαγένειας ή όσοι δεν είναι σε θέση να καθορίσουν ή να αποδείξουν την ιθαγένειά τους, δεν εμπίπτουν στον παραπάνω ορισμό. Στην τελική πράξη της Σύμβασης συνίσταται στα Κράτη να αναγνωρίζουν ως ισχυρούς τους λόγους για τους οποίους πρόσωπα απαρνούνται την προστασία του Κράτους ιθαγένειας, προβλέποντας αντίστοιχη μεταχείριση για τους *de facto* ανιθαγενείς με την προβλεπόμενη για τους *de jure*³¹⁸.

Σύμφωνα με το άρθρο 2, οι ανιθαγενείς έχουν την υποχρέωση να συμμορφώνονται με τους νόμους της χώρας όπου βρίσκονται. Από την άλλη πλευρά, τα Κράτη οφείλουν να τους αντιμετωπίζουν όπως τους λοιπούς αλλοδαπούς πολίτες, όσον αφορά την πλειονότητα των προβλεπόμενων δικαιωμάτων. Επιπρόσθετα, τα Κράτη εγγυώνται την ίση μεταχείριση των απάτριδων με τους πολίτες του Κράτους, σε σχέση με ορισμένα δικαιώματα, όπως η ελευθερία της θρησκείας (άρθρο 4), το δικαίωμα του παρίστασθαι ενώπιον δικαστηρίου (άρθρο 16) και η πρόσβαση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση (άρθρο 22). Άλλες εγγυήσεις, όπως το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι (άρθρο 15), της εργασίας και κοινωνικής ασφάλισης (άρθρα 17-19), της κρατικής αρωγής και περίθαλψης (άρθρο 23) και της ελευθερίας κυκλοφορίας (άρθρο 26) ισχύουν αποκλειστικά για τους ανιθαγενείς που διαμένουν νόμιμα στα συμβαλλόμενα Κράτη. Σε κάθε περίπτωση, είναι σημαντικό να τονισθεί ότι το διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συμπληρώνει τις διατάξεις της Σύμβασης του 1954 και σε πολλές περιπτώσεις θεσπίζει υψηλότερα

³¹⁴ Η Ελλάδα έχει κυρώσει τη Σύμβαση του ΟΗΕ για το Καθεστώς των Ανιθαγενών με το νόμο 139/1975.

³¹⁵ UNHCR, Προστατεύοντας τα Δικαιώματα των Ανιθαγενών, Ιανουάριος 2011, σελ. 1, https://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2019/07/UNHCR_leaflet_PROTECTING_STATELESS_PERSONS_GR.pdf.

³¹⁶ UNHCR, Προστατεύοντας τα Δικαιώματα των Ανιθαγενών, ο.π., σελ. 1.

³¹⁷ Η Σύμβαση του ΟΗΕ για την Εξάλειψη της Ανιθαγένειας του 1961 δεν έχει υπογραφεί, ούτε έχει κυρωθεί από την Ελλάδα.

³¹⁸ Για τον προβληματισμό σχετικά με τον αν οι *de facto* ανιθαγενείς απολαμβάνουν προστασίας βλ. Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, Το νομικό καθεστώς των ανιθαγενών, Μάιος 2012, <https://www.constitutionalism.gr/2321-to-nomiko-katestws-twn-anitagewn/>.

πρότυπα προστασίας των δικαιωμάτων των ανιθαγενών, ανεξαρτήτως της νομιμότητας της διαμονής τους.

Επιπλέον, η Σύμβαση εγγυάται το δικαίωμα στη διοικητική αρωγή (άρθρο 25), καθώς και το δικαίωμα στη χορήγηση εγγράφων ταυτότητας και ταξιδιωτικών εγγράφων (άρθρα 27 και 28). Η πρόβλεψη ενός αμοιβαία αναγνωρισμένου ταξιδιωτικού εγγράφου για τους ανιθαγενείς που επέχει θέση διαβατηρίου επιδιώκει να αμβλύνει την ευαλωτότητά τους, όταν ταξιδεύουν εκτός της χώρας συνήθους διαμονής. Παράλληλα, προβλέπεται η απαγόρευση της απέλασης των ανιθαγενών, εκτός αν συντρέχουν λόγοι εθνικής ασφάλειας ή δημοσίας τάξης (άρθρο 31). Η απέλαση εκτελείται κατόπιν έκδοσης σχετικής απόφασης, σύμφωνα με νόμιμη διαδικασία, ενώ παρέχεται η δυνατότητα προσβολής της, ενώπιον των αρμοδίων αρχών, εκτός εάν αντιτίθενται σε αυτό επιτακτικοί λόγοι εθνικής ασφάλειας. Σε κάθε περίπτωση, τα Κράτη δεσμεύονται από την απαγόρευση της επαναπροώθησης ως αρχής του διεθνούς δικαίου να μην απομακρύνουν έναν ανιθαγενή σε χώρα, όπου κινδυνεύει να υποστεί δίωξη, παραβιάσεις άλλων θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, βασανιστήρια, κακομεταχείριση ή αυθαίρετη αποστέρηση της ζωής.

Οι προστατευτικές ρυθμίσεις της Σύμβασης του 1954 για τους ανιθαγενείς δεν αντικαθιστούν, ούτε εξισώνονται με το καθεστώς της ιθαγένειας, ούτε θεσπίζουν το δικαίωμα απόκτησης ιθαγένειας. Σκοπός της Σύμβασης είναι η καθοδήγηση των Κρατών αναφορικά με την εφαρμογή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στους ανιθαγενείς. Ως εκ τούτου, περιλαμβάνονται ρυθμίσεις που ήδη προβλέπονται σε άλλα διεθνή κείμενα. Η προστασία των ανιθαγενών στο πλαίσιο της Σύμβασης του 1954 αποτελεί «προσωρινή» λύση, αφού τελικός σκοπός της διεθνούς κοινότητας θα πρέπει να είναι η μείωση του φαινομένου και η απόκτηση ιθαγένειας. Για το λόγο αυτό, προκρίνεται η υπογραφή της Σύμβασης του 1961 για τη Μείωση της Ανιθαγένειας, η οποία επιδιώκει να επιλύσει το πρόβλημα της ανιθαγένειας, καθορίζοντας τις προϋποθέσεις κτήσης ή διατήρησης της ιθαγένειας για τους ανιθαγενείς που έχουν αναπτύξει πραγματικό δεσμό με το Κράτος, λόγω γέννησης, καταγωγής ή διαμονής.

Αναλυτικότερα, **η Σύμβαση του 1961 για τη Μείωση της Ανιθαγένειας** επιδιώκει την προσέγγιση της αρχής του αίματος και της αρχής του εδάφους, με σκοπό την πρόληψη της ανιθαγένειας που προκύπτει κατά τη γέννηση (άρθρα 1 έως 4). Σύμφωνα το άρθρο 1, το Κράτος οφείλει να χορηγεί ιθαγένεια σε κάθε πρόσωπο που γεννιέται στο έδαφός του, εφόσον διαφορετικά θα ήταν ανιθαγενές. Η χορήγηση της ιθαγένειας γίνεται είτε αυτοδίκαια, με την γέννηση, είτε κατόπιν αίτησης από τον ενδιαφερόμενο ή επ' ονόματί του. Η αυτοδίκαιη χορήγηση της ιθαγένειας με τη γέννηση στο έδαφος του Κράτους δύναται να εξαρτάται από την ηλικία και να υπόκειται σε προϋποθέσεις που ορίζει η εθνική νομοθεσία. Η χορήγηση της ιθαγένειας, κατόπιν αίτησης του ενδιαφερομένου ανιθαγενή, δύναται να εξαρτάται από την τήρηση προθεσμίας για την υποβολή της αίτησης, τη διάρκεια της διαμονής στο Κράτος και το λευκό ποινικό μητρώο του αιτούντα. Η απονομή της ιθαγένειας βάσει του δικαίου του αίματος προβλέπεται στο άρθρο 4, εφόσον «*το πρόσωπο θα ήταν διαφορετικά ανιθαγενές και δεν έχει γεννηθεί στο έδαφος του συμβαλλομένου Κράτους εάν, κατά την στιγμή της γέννησης, ένας εκ των γονέων του είχε την υπηκοότητα του Κράτους αυτού*».

Ιδιαίτερη πρόβλεψη εισάγεται για τα έκθετα παιδιά που εντοπίζονται στην επικράτεια των συμβαλλόμενων Κρατών, δεδομένου ότι είναι αδύνατο, σε πολλές περιπτώσεις, να διαπιστωθεί ο χρόνος και ο τόπος γέννησής τους ή η ταυτότητα των γονέων τους. Σύμφωνα με τη Σύμβαση, τα

εγκαταλελειμμένα ή ορφανά παιδιά θεωρούνται ως γεννηθέντα από γονείς που έχουν την υπηκοότητα του Κράτους, μέχρι απόδειξης του εναντίου (άρθρο 2). Η απώλεια της ιθαγένειας των έκθετων παιδιών επέρχεται μόνο αν αποδειχθεί ότι τα παιδιά κατέχουν την ιθαγένεια άλλου Κράτους³¹⁹.

Η απώλεια και η στέρηση της ιθαγένειας που επέρχονται μεταγενέστερα, σύμφωνα με εθνικές διατάξεις, ρυθμίζονται από τα άρθρα 5 έως 8 της Σύμβασης. Σε περίπτωση οποιασδήποτε μεταβολής της προσωπικής κατάστασης των ατόμων, η οποία οδηγεί στην απώλεια της υπηκοότητας σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο, όπως ο γάμος, η λύση του γάμου, η αναγνώριση τέκνου ή η υιοθεσία, η απώλεια της ιθαγένειας εξαρτάται από την ύπαρξη ή την απόκτηση της ιθαγένειας άλλου Κράτους, ώστε να αποτραπεί η δημιουργία νέων ανιθαγενών (άρθρο 5). Παράλληλα, το άρθρο 7 αντιμετωπίζει τον κίνδυνο ανιθαγένειας που προκύπτει από την εκούσια αποκήρυξη της ιθαγένειας, λ.χ. προκειμένου το πρόσωπό να προβεί σε διαδικασία πολιτογράφησης σε αλλοδαπή χώρα, η οποία δεν τελεσφόρησε. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η αποκήρυξη της ιθαγένειας δεν οδηγεί στην απώλειά της, αν δεν αποκτήθηκε άλλη ιθαγένεια από το πρόσωπο. Διευκρινίζεται ότι η αρχή αυτή εφαρμόζεται με την επιφύλαξη του δικαιώματος κάθε προσώπου να εγκαταλείπει τη χώρα καταγωγής και του δικαιώματος να αιτείται άσυλο σε άλλες χώρες, σε περίπτωση δίωξης.

Η απώλεια της ιθαγένειας ενδέχεται να επέλθει αυτόματα, εξαιτίας της μετανάστευσης και της διαμονής του προσώπου σε άλλη χώρα επί μακρό χρονικό διάστημα. Για το λόγο αυτό, προβλέπεται πως κανένα πρόσωπο δεν χάνει την ιθαγένεια του, επειδή διαμένει εκτός της επικράτειας της χώρας ιθαγένειας (άρθρο 7 παρ. 3). Εξαιρεση στον γενικό κανόνα εισάγεται για τα πρόσωπα που απέκτησαν την ιθαγένεια με πολιτογράφηση, εφόσον διαμένουν στο εξωτερικό για διάστημα μεγαλύτερο των επτά (7) ετών και παραλείπουν να εκφράσουν τη βούλησή τους για τη διατήρηση της ιθαγένειας, εντός των προβλεπόμενων προθεσμιών (άρθρο 7 παρ. 4).

Τέλος, απαγορεύεται ρητά η στέρηση της ιθαγένειας όταν καθιστά τον πολίτη ανιθαγενή (άρθρο 8 παρ. 1), εκτός αν συντρέχουν εξαιρετικοί λόγοι, οι οποίοι απαριθμούνται περιοριστικά³²⁰ στη διάταξη (λ.χ. συμπεριφορά που ενδέχεται να προκαλέσει σοβαρή βλάβη στα ζωτικά συμφέροντα του Κράτους). Σε περίπτωση στέρησης της ιθαγένειας, τα Κράτη οφείλουν να ρυθμίζουν τους λόγους στέρησης βάσει νόμου και να παρέχουν στους πολίτες διαδικαστικές εγγυήσεις, όπως το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη. Απαγορεύεται η στέρηση της ιθαγένειας από πρόσωπο ή ομάδα προσώπων για λόγους φυλής, εθνικότητας, θρησκείας ή πολιτικών πεποιθήσεων (άρθρο 9). Σημειώνεται ότι, παρότι η Σύμβαση αναφέρεται σε τέσσερις μόνο λόγους διάκρισης, πλαισιώνεται από τις διεθνείς Συμβάσεις για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, οι οποίες διευρύνουν την απαγόρευση διακριτικής μεταχείρισης και για άλλους λόγους, όπως ενδεικτικά το χρώμα, η ηλικία, η κατάσταση υγείας και ο γενετήσιος προσανατολισμός³²¹.

³¹⁹ UNHCR, Interpreting the 1961 Statelessness Convention and Preventing Statelessness among Children, Σεπτέμβριος 2011, σελ. 12, <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4e8423a72.html>.

³²⁰ L.V. Waas, Nationality Matters, Statelessness under International Law, ο.π., σελ. 83.

³²¹ UNHCR, Preventing and Reducing Statelessness, Σεπτέμβριος 2010, σελ. 6, <https://www.unhcr.org/about-us/background/4ca5937d9/preventing-reducing-statelessness-1961-convention-reduction-statelessness.html>.

Οι Συμβάσεις του ΟΗΕ για την ανιθαγένεια διαδραματίζουν πρωταρχικό ρόλο στη μείωση και την εξάλειψη της ανιθαγένειας και πλαισιώνονται από τις διεθνείς Συμβάσεις για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων³²². Ωστόσο, πολλές χώρες δεν έχουν υπογράψει τις δύο Συμβάσεις, με αποτέλεσμα εκατομμύρια ανιθαγενείς να μην απολαμβάνουν την προστασία κάποιου Κράτους. Συγκεκριμένα, η Σύμβαση του 1954 έχει υπογραφεί από 95 Κράτη, ενώ η Σύμβαση του 1961 από 76 Κράτη³²³.

Γ. Οι de facto ανιθαγενείς

Η Σύμβαση για το Καθεστώς των Ανιθαγενών αποκλείει από το πεδίο εφαρμογής της τα πρόσωπα που διατηρούν το νομικό δεσμό της ιθαγένειας με ορισμένο Κράτος. Αυτό ισχύει, ακόμα και στις περιπτώσεις που τα πρόσωπα στερούνται κρατικής προστασίας de facto (πραγματικά)³²⁴. Οι συντάκτες της Σύμβασης για το Καθεστώς των Ανιθαγενών θεώρησαν ότι οι de facto ανιθαγενείς αποτελούν πρόσωπα που διαθέτουν μεν ιθαγένεια, η οποία, όμως, δεν είναι «αποτελεσματική», λόγω δίωξης που υφίστανται από το Κράτος προέλευσης. Υπ' αυτό το πρίσμα, οι de facto ανιθαγενείς θεωρήθηκε ότι αποτελούν πρόσφυγες και εμπίπτουν στο καθεστώς προστασίας της Σύμβασης της Γενεύης για το Καθεστώς των Προσφύγων. Συνεπώς, υιοθέτησαν νομικό ορισμό του ανιθαγενή (de jure), ώστε να αποκλείσουν την αλληλοεπικάλυψη των δύο Συμβάσεων³²⁵.

Η de facto ανιθαγένεια εμφανίζεται σε καταστάσεις όπου τα πρόσωπα στερούνται αποτελεσματικής ιθαγένειας ή αντιμετωπίζουν διοικητικά εμπόδια στην απόκτηση της ιθαγένειας, λ.χ. εξαιτίας της ένταξης σε εθνοτική μειονότητα. Επίσης, de facto ανιθαγενείς είναι τα άτομα που δεν διαθέτουν ή δεν μπορούν να εκδώσουν έγγραφα ταυτοποίησης, υπό την ιδιότητα του πολίτη της χώρας³²⁶. Σύμφωνα με τη Συνδιάσκεψη Εμπειρογνομόνων της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες³²⁷, de facto ανιθαγενείς είναι «τα πρόσωπα, που βρίσκονται εκτός της χώρας της οποίας έχουν την ιθαγένεια και τα οποία δεν δύνανται, ή για βάσιμους λόγους δεν επιθυμούν να απολαμβάνουν την προστασία της χώρας αυτής». Η προστασία εν προκειμένω αναφέρεται στο δικαίωμα διπλωματικής προστασίας που ασκείται από τα Κράτη, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις παράνομες πράξεις εις βάρος των πολιτών τους και στο δικαίωμα των πολιτών να επιστρέφουν στο Κράτος της ιθαγένειάς τους. Εκφράστηκε, βέβαια, και η μειοψηφούσα γνώμη, ότι ο ορισμός

³²² Βλ. *UNHCR, Nationality and Statelessness: A Handbook for Parliamentarians*, 20.10.2005, <https://www.refworld.org/docid/436608b24.html>.

³²³ UN Treaty Collection, Μάρτιος 2021, <https://treaties.un.org/pages/Treaties.aspx?id=5&subid=A&clang=en>.

³²⁴ *D. Weissbrodt / Cl. Collins, The Human Rights of Stateless Persons*, *Human Rights Quarterly*, τεύχος 28, 2006, σελ. 245-276.

³²⁵ *C. Batchelor, Statelessness and the Problem of Resolving Nationality Status*, *International Journal of Refugee Law*, τεύχος 10, 1998, σελ. 156-183.

³²⁶ *The Equal Rights Trust, Unravelling Anomaly - Detention, Discrimination and the Protection Needs of Stateless Persons*, Ιούλιος 2010, σελ. 74, <https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/UNRAVELLING%20ANOMALY%20small%20file.pdf>.

³²⁷ *UNHCR, Expert Meeting - The Concept of Stateless Persons under International Law, Summary Conclusions*, Μάιος 2010, σελ. 6-7, <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4ca1ae002.html>.

πρέπει να καλύπτει πρόσωπα που στερούνται αποτελεσματικής ιθαγένειας, ανεξαρτήτως αν βρίσκονται εντός ή εκτός της χώρας.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ανάλυση τριών αποφάσεων των Ελληνικών Επιτροπών Προσφυγών, για την παροχή καθεστώτος ασύλου σε de facto ανιθαγενείς, η οποία πραγματοποιείται με χρονολογική σειρά. Σημειώνεται ότι, σε όλες τις υποθέσεις, η de facto ανιθαγένεια δεν ήταν συνέπεια της δίωξης. Ειδικότερα, οφειλόταν σε διαφορετικούς παράγοντες, όπως η εθνική πολιτική, η ελλιπής καταγραφή των πολιτών στα τοπικά μητρώα, καθώς και η διαδοχή των Κρατών. Μάλιστα, σε μία από τις αποφάσεις³²⁸, η ανιθαγένεια αποτέλεσε ένα από τους παράγοντες που τεκμηρίωσε το φόβο δίωξης του προσφεύγοντα, σε περίπτωση επιστροφής.

Συγκεκριμένα, η **11^η Επιτροπή Προσφυγών**³²⁹ εξέτασε αίτημα ασύλου de facto ανιθαγενούς, κουρδικής εθνότητας, ο οποίος συμμετείχε, στο Ιράν, σε πολιτικές οργανώσεις που δρούσαν υπέρ της απόσχισης των κουρδικών περιοχών της χώρας. Έως την ηλικία των 15 ετών, έζησε στο Ιράκ, με τους γονείς του και μετέπειτα μετέβη στο Ιράν, με γνωστούς της οικογένειάς του, έως την ηλικία των 23.

Η Επιτροπή διερεύνησε αν το Ιράκ ως χώρα γέννησης, θα μπορούσε να παρέχει ιθαγένεια στον προσφεύγοντα, δεδομένου ότι το βόρειο Ιράκ βρισκόταν υπό Αυτόνομη Κουρδική Διοίκηση. Σύμφωνα με τον Ιρακινό Νόμο περί Ιθαγένειας του 2006, οποιοσδήποτε έχει γεννηθεί στο Ιράκ από γονείς, οι οποίοι δεν είναι ιρακινοί πολίτες, καθώς και όποιος διαμένει εντός του Ιράκ επί δέκα συναπτά έτη μπορεί να αιτηθεί να του αποδοθεί η ιρακινή υπηκοότητα. Ωστόσο, στην πράξη, η Ιρακινή Κυβέρνηση απέδωσε καθεστώς πρόσφυγα στους Κούρδους Ιρανούς, αποκλείοντας το ενδεχόμενο να τους αποδώσει άδειες μόνιμης παραμονής. Συνεπώς, η Επιτροπή κατέληξε πως ο προσφεύγων δεν κατέχει και δε μπορεί να αποκτήσει την ιρακινή ιθαγένεια, εξαιτίας της κεντρικής πολιτικής επιλογής της Ιρακινής κυβέρνησης.

Αφετέρου, εξετάστηκε ο νομικός δεσμός του προσφεύγοντα με το Ιράν, ως χώρα καταγωγής των γονέων του. Ο Ιρακικός Α.Κ. προβλέπει τη δυνατότητα κτήσης της υπηκοότητας σε παιδιά που έχουν γεννηθεί από ιρακινής ιθαγένειας πολίτη. Ωστόσο, ο προσφεύγων δεν γνώριζε αν οι γονείς του είχαν καταγραφεί στα μητρώα του Ιράν, ούτε διέθετε πιστοποιητικό γέννησης. Συνεπώς, η Επιτροπή έκρινε ότι ο προσφεύγων ήταν ανιθαγενής, δεδομένου ότι, ούτε το ιρακικό Κράτος μπορούσε να βρει τα στοιχεία που θα αποδείξουν ότι ο προσφεύγων συνδέεται με νομικό δεσμό με το Ιράν. Κατέληξε ότι το Ιράν αποτελούσε τη χώρα προηγούμενης συνήθους διαμονής, και με βάση αυτή, έκρινε τη βασιμότητα του αιτήματος ασύλου.

Στην απόφαση της **15^{ης} Επιτροπής Προσφυγών**³³⁰, εξετάστηκε αίτημα διεθνούς προστασίας de facto ανιθαγενούς, αγνώστου πατρός και μητρός, που έζησε ως παιδί του δρόμου, σε διάφορες χώρες, δίχως οικογένεια. Ο Α.Μ. μεγάλωσε σε ορφανοτροφείο στο Μπαγκλαντές, έμαθε τη γλώσσα, το όνομα και την ηλικία του μέσω των συνομηλίκων του, ενώ ουδέποτε απέκτησε διαβατήριο ή άλλο νομιμοποιητικό έγγραφο. Σε ηλικία περίπου 9 ετών, εγκατέλειψε τη χώρα και έζησε στους δρόμους της Ινδίας, για 4 χρόνια και του Πακιστάν, για 2 χρόνια. Εξαιτίας των ιδιαίτερων δυσκολιών επιβίωσης που αντιμετώπιζε ως παιδί του δρόμου στο Πακιστάν,

³²⁸ 4^η Επιτροπή Προσφυγών, 95/171075/2017, δημοσίευτη.

³²⁹ 11^η Επιτροπή Προσφυγών, 14102/2013, δημοσίευτη.

³³⁰ 15^η Επιτροπή Προσφυγών, 14921/2016, δημοσίευτη.

ταξίδεψε για το Ιράν, όπου έμεινε για 8 μήνες, στη συνέχεια μετέβη στην Τουρκία για 2 μήνες και κατέφυγε στην Ελλάδα, σε ηλικία 18 ετών.

Αρχικά, η Επιτροπή σημείωσε ότι αρμόδιες αρχές για τη διαπίστωση της ανιθαγένειας προσώπου που κατείχε αλλοδαπή ιθαγένεια ή γεννήθηκε από ανιθαγενείς γονείς, οι οποίοι διέμεναν σε συγκεκριμένη αλλοδαπή χώρα, είναι οι αρχές της χώρας της προηγούμενης ιθαγένειας ή της τελευταίας διαμονής του προσώπου³³¹. Ωστόσο, αναγνώρισε πως δεν είναι πάντα εφικτή η κτήση εγγράφων από την αρμόδια αλλοδαπή αρχή, δεδομένου ότι ορισμένες χώρες αρνούνται να χορηγήσουν τέτοια έγγραφα, εκτιμώντας ότι δεν υποχρεούνται να δηλώνουν ποια πρόσωπα δεν διατηρούν δεσμό με την χώρα.

Όσον αφορά τον προσφεύγοντα, η Επιτροπή σημείωσε ότι ο Α.Μ. θεωρούσε εαυτόν ότι κατάγεται από το Μπαγκλαντές, επειδή ομιλούσε τη γλώσσα Bangla, επίσημη γλώσσα της χώρας. Ωστόσο, επειδή αυτή αποτελεί την επίσημη γλώσσα και της Ινδίας, το γλωσσικό κριτήριο δεν ήταν εφικτό να προσδιορίσει με βεβαιότητα την ιθαγένειά του. Επίσης, η Επιτροπή θεώρησε ότι το όνομα του προσφεύγοντα δεν αποδεικνύεται, δεδομένου ότι δεν συνάγεται αν αυτό του δόθηκε από το ορφανοτροφείο ή από τους φίλους του, κατά τη διάρκεια της ζωής του, ως παιδί του δρόμου. Με βάση τα παραπάνω, συνήγαγε ότι ο προσφεύγων είναι de facto ανιθαγενής. Επομένως, η εξέταση του αν συντρέχει φόβος δίωξης πραγματοποιήθηκε με βάση την τελευταία χώρα συνήθους διαμονής του, η οποία ήταν το Πακιστάν, δεδομένου ότι το Ιράν και η Τουρκία ήταν χώρες διέλευσης.

Το ζήτημα της de facto ανιθαγένειας απασχόλησε και την **4^η Επιτροπή Προσφύγων**³³². Ο προσφεύγων γεννήθηκε και μεγάλωσε μέχρι την ηλικία των 15 ετών στη Ντάκα, η οποία ανήκε στο Ανατολικό Πακιστάν, ενώ διάδοχη χώρα είναι σήμερα το Μπαγκλαντές. Ισχυρίστηκε ότι είναι ανιθαγενής, καθότι ούτε το Μπαγκλαντές (jus soli), ούτε το Πακιστάν, ως χώρα της εθνοτικής του καταγωγής (jus sanguinis), τον αναγνώριζαν ως πολίτη τους. Προς απόδειξη των ισχυρισμών του, κατέθεσε έγγραφο της Πρεσβείας του Μπαγκλαντές στην Αθήνα, το οποίο βεβαίωνε ότι μιλούσε τη γλώσσα Bangla, επίσημη γλώσσα της χώρας και έγγραφο από την Πρεσβεία του Πακιστάν, το οποίο δεν συνήγαγε ότι αποτελεί πολίτη της χώρας, διότι δεν προσκόμισε εθνική ταυτότητα.

Η Επιτροπή σημείωσε ότι, παρότι οι διαθέσιμες πηγές υποδεικνύουν πως το Μπαγκλαντές απένειμε ιθαγένεια στους εγκατεστημένους στο έδαφος της Ντάκα, όσοι δεν διέμεναν μόνιμα εκεί αντιμετώπισαν δυσκολίες στην έκδοση ταυτοποιητικών εγγράφων. Επίσης, διαπίστωσε ότι στην πλειονότητα της φυλής Bihari, που κατέφυγε στο Πακιστάν, μετά τη δημιουργία του Κράτους του Μπαγκλαντές, δεν αποδόθηκε η πακιστανική ιθαγένεια, για λόγους εθνικής ισορροπίας μεταξύ των φυλών της πακιστανικής επικράτειας.

Με βάση τα παραπάνω, η Επιτροπή έκρινε ότι ο προσφεύγων ήταν de facto ανιθαγενής και η αίτηση έπρεπε να εξεταστεί με βάση τον τελευταίο τόπο διαμονής του, δηλαδή το Πακιστάν.

³³¹ Βλ. και *UNHCR*, Εγχειρίδιο για τις διαδικασίες και τα κριτήρια καθορισμού του καθεστώτος των προσφύγων, σύμφωνα με τη Σύμβαση του 1951 και το Πρωτόκολλο του 1967, στ έκδοση, 2009, σελ. 29, παρ. 89, <https://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2017/05/handbookcriteria.pdf>.

Για το Καθεστώς των Προσφύγων

³³² 4^η Επιτροπή Προσφύγων, 95/171075/2017, αδημοσίευτη.

Μάλιστα, αναφέρθηκε στην ανιθαγένεια και κατά την εξέταση της αντικειμενικής διάστασης του φόβου δίωξης, υπογραμμίζοντας πως «εξαιτίας της καταγωγής του ως Bihari και της ανιθαγένειάς του, σε συνδυασμό με τη μη μουσουλμανική πίστη του, ο προσφεύγων θα αντιμετωπίσει πολύ πιο εχθρική στάση από το περιβάλλον του και από τις αρχές, σε περίπτωση επιστροφής».

Είναι σαφές ότι ο αποκλεισμός των de facto ανιθαγενών από το ειδικό καθεστώς προστασίας της Σύμβασης για το Καθεστώς των Ανιθαγενών συνεχίζει να συνιστά αντικείμενο διεθνούς διαλόγου³³³, μέχρι σήμερα. Όπως αναφέρθηκε, ο προβληματισμός είναι διττός και αφορά τόσο το περιεχόμενο του όρου de facto ανιθαγενής, όσο και την απουσία ενός διεθνούς συμβατικού κειμένου που να θεσπίζει το νομικό καθεστώς προστασίας τους. Στις αποφάσεις των Ελληνικών Επιτροπών Προσφυγών που αναλύθηκαν, παρατηρούμε πως οι de facto ανιθαγενείς αντιμετωπίστηκαν ως de jure και ο λόγος δίωξης εξετάστηκε βάσει της χώρας συνήθους διαμονής και όχι της χώρας καταγωγής. Παράλληλα, τονίζεται ότι η de facto ανιθαγένεια ενδέχεται να συνιστά λόγο δίωξης, ωστόσο δεν υπάγονται όλοι οι de facto ανιθαγενείς στον ορισμό του πρόσφυγα, με αποτέλεσμα το κενό προστασίας της συγκεκριμένης ομάδας. Στις περιπτώσεις αυτές, προτείνεται η εφαρμογή του καθεστώτος επικουρικής προστασίας, που προβλέπεται από την οδηγία για την αναγνώριση, όταν οι de facto ανιθαγενείς αντιμετωπίζουν κίνδυνο έκθεσης σε βία, σε περίπτωση επιστροφής στη χώρα προηγούμενης συνήθους διαμονής³³⁴.

Όπως αναλύθηκε, η ανιθαγένεια συνδέεται με τον αποκλεισμό της πρόσβασης σε βασικά αγαθά, όπως η υγειονομική περίθαλψη, η εκπαίδευση, η απασχόληση και η ασφαλής μετακίνηση, καθιστώντας τα πρόσωπα ευάλωτα σε παραβιάσεις των δικαιωμάτων τους³³⁵. Μάλιστα, αυτή η ευαλωτότητα φαίνεται ότι κληρονομείται από γενιά σε γενιά σε ορισμένες περιπτώσεις, διαιωνίζοντας το φαινόμενο³³⁶.

Εύστοχα τονίζεται από τον Επίτροπο του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου ότι «είναι απαράδεκτη η ύπαρξη νομικών φαντασμάτων στη σημερινή Ευρώπη. Τα Κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης οφείλουν να προστατεύουν τα δικαιώματα των απάτριδων και να υιοθετήσουν πολιτικές για την προαγωγή τους. Οι κυβερνήσεις οφείλουν να συνειδητοποιήσουν ότι τα μέτρα που αποβλέπουν στη μείωση και στην εξάλειψη της ανιθαγένειας μπορούν να λειτουργήσουν προληπτικά αλλά και να συμβάλλουν στην επίλυση των συγκρούσεων. Έτσι προάγονται στις κοινωνίες μας η κοινωνική συνοχή και τα οικογενειακά δικαιώματα»³³⁷.

Αντικείμενο του επομένου κεφαλαίου είναι η ευαλωτότητα των παιδιών και η νομική τους προστασία σε διεθνές και ενωσιακό επίπεδο. Στο πλαίσιο αυτό δίνεται έμφαση στη νομολογία του ΕΔΔΑ και ειδικότερα σε υποθέσεις ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Αυτές αφορούν τη χορήγηση

³³³ J. Tucker, Questioning de facto statelessness by looking at de facto citizenship, *Tilburg Law Review*, τεύχος 19, 2014, σελ. 276-284.

³³⁴ H. Massey, UNHCR and De Facto statelessness, *Legal and Protection Policy Research Series*, Απρίλιος 2010, σελ. 66.

³³⁵ A. Roberts/M. Gallagher, No place to run: the forgotten vulnerabilities of the stateless, Μάρτιος 2016 <https://oneill.law.georgetown.edu/no-place-to-run-the-forgotten-vulnerabilities-of-the-stateless> .

³³⁶ A. de Chickera/ J. Whiteman, Discrimination and the human security of stateless people, *Forced Migration Review*, τεύχος 46, Μάιος 2014, σελ. 57-59.

³³⁷ Επίτροπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Κανείς δεν πρέπει να είναι ανιθαγενής σήμερα στην Ευρώπη, Ιούνιος 2008, ο.π.

ιθαγένειας σε τέκνο, την υιοθεσία και τον θεσμό του μουσουλμανικού δικαίου «kafala», η οποίες αναδεικνύουν την αυξημένη κρατική ευθύνη για την προάσπιση των δικαιωμάτων του παιδιού. Ακολουθεί ανάλυση της Διεθνούς Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Παιδιού, η οποία επικεντρώνεται στη μεταχείριση των ασυνόδευτων παιδιών, τα οποία συνιστούν την πιο ευάλωτη κατηγορία προσώπων, στο πεδίο του δικαίου του ασύλου και σε επιλεγμένες αποφάσεις της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού, που εξειδικεύουν το περιεχόμενο της Σύμβασης.

4. Η προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού

Κατ' εξοχήν ευάλωτη ομάδα, σύμφωνα με το σύνολο των διεθνών Συμβάσεων και την ερμηνεία τους από τα δικαστήρια, αποτελούν τα παιδιά. Πράγματι, η παιδική ηλικία αποτελεί την πιο ευάλωτη περίοδο της ανθρώπινης ζωής, δεδομένου ότι τα παιδιά εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από άλλους για να ικανοποιήσουν τις βασικές τους ανάγκες³³⁸. Χαρακτηριστικά, στη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του παιδιού (Διακήρυξη της Γενεύης), η οποία υιοθετήθηκε το 1959 από τον ΟΗΕ, αναφέρεται ότι «*το παιδί έχει ανάγκη, λόγω της φυσικής και πνευματικής του ανωριμότητας, από ιδιαίτερη προφύλαξη και φροντίδα, συμπεριλαμβανομένης και της κατάλληλης νομικής προστασίας, τόσο πριν όσο και μετά τη γέννησή του*».

Αυτή η εγγενής ευάλωτη θέση επαυξάνεται από ορισμένες καταστάσεις, όπως οι ένοπλες συρράξεις, η οικονομική κατάσταση, η ανιθαγένεια, η μετανάστευση και η έλλειψη κηδεμόνα, οι οποίες ενδέχεται να οδηγήσουν στην περιθωριοποίηση ή τον αποκλεισμό των παιδιών από την απόλαυση των θεμελιωδών δικαιωμάτων³³⁹. Για τον ίδιο λόγο, το ΕΔΔΑ διαπιστώνει πως τα παιδιά έχουν εξειδικευμένες ανάγκες, λόγω της ηλικίας και της εξάρτησής τους, ενώ η εξαιρετικά ευάλωτη θέση τους υπερισχύει έναντι της ιδιότητας του παράτυπου μετανάστη³⁴⁰.

Παράλληλα, η Συνθήκη της Λισαβόνας, η οποία τέθηκε σε ισχύ το 2009, αποτέλεσε ορόσημο για την νομική προστασία του παιδιού σε ενωσιακό επίπεδο, ιδίως μέσω της αναγνώρισης της προστασίας των δικαιωμάτων του παιδιού ως κοινού δεδηλωμένου στόχου της ΕΕ και ως σημαντικής πτυχής της πολιτικής εξωτερικών σχέσεων³⁴¹. Αναφορές στα παιδιά συμπεριλαμβάνονται και στη ΣΛΕΕ³⁴², επιτρέποντας στην ΕΕ να θεσπίζει νομοθετικά μέτρα, με στόχο την καταπολέμηση της γενετήσιας εκμετάλλευσης και της εμπορίας ανθρώπων. Επίσης, ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ περιέχει λεπτομερείς διατάξεις για τα δικαιώματα των παιδιών. Αναγνωρίζει το δικαίωμα στη δωρεάν παρακολούθηση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης (άρθρο 14 παρ. 2) και απαγορεύει τις διακρίσεις λόγω ηλικίας (άρθρο 21) και την εκμετάλλευση της παιδικής εργασίας (άρθρο 32). Ο Χάρτης διατυπώνει τις ακόλουθες βασικές αρχές, αναφορικά με τα δικαιώματα των παιδιών (άρθρο 24):

³³⁸ A. Bagattini, Children's well-being and vulnerability, Ethics and Social Welfare, τόμος 13, τεύχος 3, σελ. 211-215, 6.08.2019, <https://doi.org/10.1080/17496535.2019.1647973>.

³³⁹ Συμβούλιο της ΕΕ, EU Guidelines for the Promotion and Protection of the Rights of the Child, 6846/17, 6.03.2017, σελ. 4.

³⁴⁰ Ρορον κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 39472/07 και 39474/071, 9.01.2012.

³⁴¹ Άρθρο 3 παρ. 3 και 5 της ΣΕΕ.

³⁴² Βλ. άρθρο 79 παρ. 2 περ. δ και άρθρο 83 παρ. 1 της ΣΛΕΕ.

- α. την ελευθερία έκφρασης της γνώμης του παιδιού, σε συνάρτηση με την ηλικία και την ωριμότητά του,
- β. την πρωταρχική σημασία του υπέρτατου συμφέροντος του παιδιού, σε όλες τις πράξεις που το αφορούν και
- γ. τη διατήρηση προσωπικών σχέσεων με τους γονείς, σε τακτά χρονικά διαστήματα.

Παράλληλα, η Επιτροπή υιοθέτησε και δημοσίευσε, το 2021, την Ευρωπαϊκή Στρατηγική για τα δικαιώματα του παιδιού³⁴³, στην οποία επισημαίνει, μεταξύ άλλων, ότι ο κίνδυνος ένδειας των αλλοδαπών ή Ρομά παιδιών είναι έως και τρεις φορές υψηλότερος συγκριτικά με άλλα παιδιά. Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική τονίζει, επίσης, τις δυσκολίες των παραπάνω ομάδων ως προς την εγγραφή σε σχολείο και την εξασφάλιση κατάλληλης σίτισης και καλεί το Συμβούλιο στην υιοθέτηση πρότασης με τίτλο «European Child Guarantee»³⁴⁴ που προβλέπει μέτρα για την προστασία των παιδιών που αντιμετωπίζουν κίνδυνο ένδειας ή κοινωνικού αποκλεισμού. Ως εκ τούτου, καθίσταται σαφές πως η ιδιαίτερη ευαλωτότητα των παιδιών και η ανάγκη προστασίας τους αντανakλάται στα διεθνή, ενωσιακά και εθνικά³⁴⁵ νομοθετικά κείμενα.

Σημειώνεται ότι δεν υιοθετείται κοινά αποδεκτός ορισμός για τα πρόσωπα που θεωρούνται παιδιά. Από τη σκοπιά του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, εφαρμοστέο είναι το δίκαιο της ιθαγένειας του προσώπου για τη διαπίστωση της ενηλικίωσης³⁴⁶. Δεδομένου ότι τα εθνικά δίκαια ενδέχεται να διαφέρουν, ως προς την ηλικία ενηλικίωσης, ο ελληνικός ΑΚ αναγνωρίζει την ικανότητα δικαιοπραξίας αλλοδαπών, που θεωρούνται ανίκανοι βάσει του δικαίου της ιθαγένειας, όταν είναι ικανοί, σύμφωνα με το ελληνικό δίκαιο (άρθρο 9).

Ωστόσο, η χρήση του κανόνα σύγκρουσης δεν είναι πάντοτε σκόπιμη για την προστασία του παιδιού, επομένως προκρίνεται η καθιέρωση ενιαίου ουσιαστικού κανόνα γι' αυτές τις περιπτώσεις. Για το λόγο αυτό, τα διεθνή νομοθετήματα περιλαμβάνουν, κατά κανόνα, ορισμό του παιδιού, ώστε να αποφεύγεται η διαφορετική μεταχείριση προσώπων, βάσει του δικαίου ιθαγένειας. Για παράδειγμα, η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού δέχεται ότι παιδί αποτελεί «κάθε ανθρώπινο ον μικρότερο των δεκαοκτώ ετών»³⁴⁷. Ο εν λόγω ορισμός χρησιμοποιείται και από το Δικαστήριο του Στρασβούργου, κατά την ερμηνεία της ΕΣΔΑ. Ειδικότερα, ως προς την ΕΣΔΑ, παρότι δεν περιέχει ορισμό της έννοιας του παιδιού, αναφέρει ρητά πως τα Κράτη οφείλουν να αναγνωρίζουν τα δικαιώματα της Σύμβασης σε «όλα τα εξαρτώμενα εκ της δικαιοδοσίας τους πρόσωπα» (άρθρο 1), «ασχέτως διακρίσεως για οποιονδήποτε λόγο», ήτοι και λόγω ηλικίας (άρθρο 14).

Όσον αφορά την ενωσιακή νομοθεσία, αυτή διαφοροποιείται, ανάλογα με το κανονιστικό πλαίσιο, με αποτέλεσμα να μην υιοθετείται ενιαίος ορισμός ή ηλικιακό όριο³⁴⁸ στο πρωτογενές ή

³⁴³ COM(2021) 142 final.

³⁴⁴ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Proposal for a Council Recommendation Establishing a European Child Guarantee {SWD(2021) 62 final}, COM(2021) 137 final, 2021/0070 (NLE).

³⁴⁵ Ειδικότερα σε *H. Κουτσούκου*, Η νομική προστασία του παιδιού στην Ελλάδα, Ποινικές και συνταγματικές διαστάσεις, 2013.

³⁴⁶ Βλέπε άρθρα 5 (ικανότητα δικαίου) και 7 (ικανότητα για δικαιοπραξία) ελληνικού ΑΚ.

³⁴⁷ Άρθρο 1 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού.

³⁴⁸ Λ.χ. η Οδηγία για την ελεύθερη κυκλοφορία και διαμονή των ευρωπαίων πολιτών και των οικογενειών τους στην επικράτεια των κρατών μελών (άρθρο 3 παρ. 2 περ. γ της Οδηγίας 2004/38/ΕΚ) ορίζει ως παιδιά τους «απευθείας

παράγωγο δίκαιο. Επίσης, ενδέχεται να αποδίδονται διαφορετικά δικαιώματα στα παιδιά, ανάλογα με την ηλικία τους³⁴⁹, ενώ σε συγκεκριμένους τομείς του ενωσιακού δικαίου, όπως η κοινωνική ασφάλιση, η μετανάστευση και η εκπαίδευση, υιοθετείται, κατά κανόνα, ο ορισμός της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού³⁵⁰. Με βάση τα παραπάνω, διαφαίνεται η σημασία της ΕΣΔΑ και της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, όσον αφορά την προστασία των ανηλίκων.

Στη συνέχεια, γίνεται αναφορά σε αποφάσεις ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, όπου το ΕΔΔΑ εξέτασε τα δικαιώματα τέκνων στη χορήγηση ιθαγένειας, την υιοθεσία και την παρένθετη μητρότητα. Αξίζει να σημειωθεί ότι, στις εν λόγω αποφάσεις, το ΕΔΔΑ αξιοποίησε την αρχή του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 3 της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Η εν λόγω αρχή συνιστά παραδοχή της ευαλωτότητας κάθε παιδιού, εξαιτίας της ηλικίας και της εξάρτησής του από το νομικό καθεστώς των γονέων ή κηδεμόνων. Μετέπειτα, παρουσιάζονται οι κύριες ρυθμίσεις της Διεθνούς Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού και αναλύονται οι ειδικότερες αποφάσεις της Επιτροπής του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού, η οποία παρακολουθεί την εφαρμογή της Σύμβασης. Συγκεκριμένα, αναφέρονται οι κατευθυντήριες γραμμές προς τα Κράτη για την προστασία των ασυνόδευτων και χωρισμένων ανηλίκων, οι οποίοι αποτελούν την πιο ευάλωτη κατηγορία παιδιών, καθώς και αποφάσεις της Επιτροπής για την προστασία ανήλικων αιτούντων και δικαιούχων διεθνούς προστασίας.

Α. Η εφαρμογή της ΕΣΔΑ σε υποθέσεις ιδιωτικού διεθνούς δικαίου

Η ευαλωτότητα των παιδιών και η ανάγκη προστασίας τους αποτελεί πάγια θέση του ΕΔΔΑ, εξαιτίας της περιορισμένης ικανότητας να λαμβάνουν αποφάσεις για τη ζωή τους³⁵¹. Στην παρούσα ενότητα, εξετάζονται αποφάσεις που αφορούν ζητήματα του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, που αφορούν τα δικαιώματα τέκνων, κατά τη χορήγηση ιθαγένειας, την υιοθεσία και τον θεσμό του μουσουλμανικού δικαίου «kafala». Επίσης, αναλύονται δικαστικές αποφάσεις για την αναγνώριση του οικογενειακού δεσμού παιδιών που γεννήθηκαν μέσω παρένθετης μητρότητας με τους κοινωνικούς γονείς. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το διατακτικό των αποφάσεων δεν επικαλείται ρητά την ευαλωτότητα των παιδιών, για την ερμηνεία των διατάξεων της ΕΣΔΑ. Εντούτοις, το ΕΔΔΑ υπογραμμίζει την υποχρέωση των Κρατών να συνεκτιμήσουν το ύψιστο συμφέρον των ανηλίκων, κατά τη λήψη αποφάσεων που τους επηρεάζουν, αναδεικνύοντας

κατιόντες, οι οποίοι είναι κάτω της ηλικίας των 21 ετών ή είναι συντηρούμενοι, προκρίνοντας δηλαδή τη βιολογική και οικονομική εξάρτηση έναντι της ηλικίας».

³⁴⁹ Λ.χ. στην Οδηγία για τους εργαζόμενους νέους (άρθρο 3 της Οδηγίας 94/33/ΕΚ), η οποία ρυθμίζει την πρόσβαση και τις συνθήκες απασχόλησης των ανηλίκων, γίνεται διάκριση μεταξύ των «νέων» (πρόσωπα κάτω των 18 ετών), των «εφήβων» (πρόσωπα τουλάχιστον 15 και κάτω των 18 ετών) και των «παιδιών» (πρόσωπα που δεν έχουν συμπληρώσει το 15ο έτος της ηλικίας τους).

³⁵⁰ *FRA/Συμβούλιο της Ευρώπης*, Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για τα δικαιώματα του παιδιού, ο.π., σελ. 19.

³⁵¹ Βλ. ειδικότερα *F. Ippolito*, (De)Constructing Children's Vulnerability under European Law σε *F. Ippolito/ S. Iglesias Sanchez* (επιμ.), *Protecting Vulnerable Groups – The European Human Rights Framework*, 2015, σελ. 23 – 47.

τοιουτοτρόπως την ευάλωτη θέση τους και την κρατική ευθύνη για την προάσπιση των δικαιωμάτων τους.

Καταρχήν, η ΕΣΔΑ δεν αναγνωρίζει το δικαίωμα στην ιθαγένεια. Ωστόσο, η άρνηση του Κράτους να χορηγήσει ιθαγένεια σε τέκνο ενδέχεται να εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής των άρθρων 8 (ως στοιχείο της ταυτότητας) και άρθρου 14. Συγκεκριμένα, στην απόφαση **Genovese κατά Μάλτας**³⁵², το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η μη χορήγηση ιθαγένειας σε τέκνο που γεννήθηκε εκτός γάμου, από πολίτη Μάλτας και αλλοδαπή μητέρα, συνιστά διακριτική μεταχείριση και παραβίαση της ιδιωτικής ζωής. Το Δικαστήριο εύλογα απέρριψε το επιχείρημα της Μάλτας ότι τα παιδιά που έχουν γεννηθεί χωρίς γάμο των γονέων τους δεν έχουν τον ίδιο οικογενειακό δεσμό με όσα γεννήθηκαν εντός γάμου.

Παράλληλα, το Δικαστήριο υιοθετεί θετική στάση ως προς την αναγνώριση αλλοδαπών αποφάσεων οικογενειακού δικαίου³⁵³. Αξίζει να γίνει αναφορά στην απόφαση **Wagner και J.M.W.L. κατά Λουξεμβούργου**³⁵⁴, στην οποία εξετάστηκε η μη αναγνώριση αλλοδαπής απόφασης υιοθεσίας. Στη εν λόγω υπόθεση, οι δικαστικές αρχές δεν αναγνώρισαν Περουβιανή δικαστική απόφαση υιοθεσίας ανηλικού από άγαμη υπήκοο Λουξεμβούργου, διότι σύμφωνα με τους κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου του Λουξεμβούργου, οι προϋποθέσεις τέλεσης της υιοθεσίας διέπονται από το δίκαιο της ιθαγένειας του υιοθετούντος, δηλαδή του Λουξεμβούργου, το οποίο επέτρεπε την υιοθεσία μόνο σε παντρεμένα ζευγάρια. Το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι οι ρυθμίσεις του δικαίου του Λουξεμβούργου περί απαγόρευσης πλήρους υιοθεσίας, απέβλεπαν στη μη διακοπή των δεσμών του παιδιού με την βιολογική του οικογένεια. Ωστόσο, στην εν λόγω υπόθεση, το παιδί είχε εγκαταλειφθεί και ζούσε σε ορφανοτροφείο στο Περού, επομένως δεν είχε δεσμούς με τη χώρα καταγωγής. Επιπλέον, το Δικαστήριο διαπίστωσε πως η μη αναγνώριση της υιοθεσίας έθεσε εμπόδια στην καθημερινή ζωή του τέκνου, το οποίο βρισκόταν σε δυσμενέστερη θέση, σε σχέση με τα υιοθετημένα παιδιά. Συγκεκριμένα, το παιδί δεν απέκτησε την ιθαγένεια του Λουξεμβούργου και για διάστημα μεγαλύτερο των δέκα ετών από την άφιξη του στο Λουξεμβούργο, όφειλε να υποβάλλει τακτικά αιτήσεις για λήψη άδειας διαμονής ή ταξιδιωτικής άδειας (visa) για να επισκεφθεί άλλες χώρες. Τέλος, συνυπολογίστηκε το γεγονός ότι η άρνηση αναγνώρισης της υιοθεσίας προσέκρουσε στη συνήθη πρακτική των δικαστικών αρχών του Λουξεμβούργου, οι οποίες αναγνώριζαν τις συναφείς αλλοδαπές δικαστικές αποφάσεις. Με βάση τα παραπάνω, το Δικαστήριο του Στρασβούργου διαπίστωσε την παραβίαση των άρθρων 8 και 14 (σε συνδυασμό με το άρθρο 8).

Σημειώνεται ότι είναι πιθανό η αλλοδαπή απόφαση να παράγει μεν αποτελέσματα στην έννομη τάξη, όχι όμως στο βαθμό που επιθυμεί ο αιτών³⁵⁵. Συγκεκριμένα, η δικαστική αναγνώριση του θεσμού της «kafala» έχει απασχολήσει το ΕΔΔΑ σε δύο αποφάσεις, ήτοι στη **Harroudj κατά**

³⁵² ΕΔΔΑ, *Genovese κατά Μάλτας*, αρ. προσφ. 53124/09, 11.10.2011.

³⁵³ Βλ. ΕΔΔΑ, *Pini και άλλοι κατά Ρουμανίας* (αρ. προσφ. 78028/01 και 78030/01, 22.06.2004), *Wagner και J.M.W.L. κατά Λουξεμβούργου* (αρ. προσφ. 76240/01, 28.06.2007) και *Négrepontis-Giannisis κατά Ελλάδα* (αρ. προσφ. 56759/08, 3.05.2011).

³⁵⁴ ΕΔΔΑ, *Wagner και J.M.W.L. κατά Λουξεμβούργου*, αρ. προσφ. 76240/01, 28.06.2007.

³⁵⁵ *L. Kiestra*, *The Impact of the European Convention on Human Rights on Private International Law*, Springer, 2014, σελ. 233.

Γαλλίας³⁵⁶ και την **Chbihi Loudoudi και λοιποί κατά Βελγίου**³⁵⁷. Ο εν λόγω θεσμός του μουσουλμανικού δικαίου προσομοιάζει με την υιοθεσία και πρόκειται για οικειοθελή ανάληψη της συντήρησης, μόρφωσης και προστασίας ανήλικου. Ωστόσο, δεν δημιουργεί σχέση συγγένειας μεταξύ των εμπλεκόμενων προσώπων, καθότι το μουσουλμανικό δίκαιο απαγορεύει την υιοθεσία³⁵⁸. Πάντως, σε κάθε περίπτωση, το παιδί δεν θεωρείται ασυνόδευτο³⁵⁹, δεδομένου ότι η kafala παράγει τα αποτελέσματα της γονική μέριμνας³⁶⁰, όπως αυτή ερμηνεύεται από τους Κανονισμούς «Βρυξέλλες Ια» (ΕΚ/2201/2003), «Δουβλίνο ΙΙΙ» (ΕΕ/ 604/2013) και τη Σύμβαση της Χάγης του 1996³⁶¹.

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου έκρινε, και στις δύο αποφάσεις, ότι η απόρριψη της μετατροπής της kafala σε υιοθεσία από τα εθνικά δικαστήρια, κατ' εφαρμογήν των κανόνων ιδιωτικού διεθνούς δικαίου που υποδεικνύουν το δίκαιο της ιθαγένειας του παιδιού ως εφαρμοστέο δίκαιο, δεν παραβιάζει το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ. Το ΕΔΔΑ σημείωσε πως κανένα Κράτος μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης δεν εξομοιώνει την kafala που τέλεστηκε σε αλλοδαπή χώρα με το θεσμό της υιοθεσίας. Μάλιστα, στο γαλλικό δίκαιο, η kafala παράγει έννομα αποτελέσματα αυτοδικαίως, αντίστοιχα με την κηδεμονία και το παιδί μπορεί να αποκτήσει την γαλλική ιθαγένεια, κατά την ενηλικίωση του και να υιοθετηθεί, υπό το όρο ότι διέμεινε για πέντε χρόνια στη χώρα και ανετράφη από Γάλλο υπήκοο. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο έκρινε ότι η Γαλλία δεν παραβίασε το δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής. Στην απόφαση **Loudoudi**, η άρνηση του βελγικού δικαστηρίου να εγκρίνει την υιοθεσία ανήλικης που δόθηκε μέσω του θεσμού της kafala από τους βιολογικούς της γονείς σε ζεύγος Βέλγων, βασίστηκε, μεταξύ άλλων, στο γεγονός ότι το συμφέρον του παιδιού απαιτούσε να θεωρούνται ως γονείς του τα ίδια πρόσωπα και στις δύο χώρες (Βέλγιο και Μαρόκο)³⁶².

Επιπλέον, αξίζει να γίνεται αναφορά στις αποφάσεις του ΕΔΔΑ για την προστασία του παιδιού, που γεννήθηκε μέσω παρένθετης μητρότητας. Πράγματι, η συγκεκριμένη μέθοδος

³⁵⁶ ΕΔΔΑ, Harroudj κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 43631/09, 4.11.2012.

³⁵⁷ ΕΔΔΑ, Chbihi Loudoudi και λοιποί κατά Βελγίου, αρ. προσφ. 52265/10, 16.12.2014.

³⁵⁸ Ειδικότερα βλ. *A. Κορωνάιο*, Υιοθεσία, σε *Χρ. Τσούκα (επιμ.)*, Οικογενειακό Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, 2015, σελ. 375-426 (424-425).

³⁵⁹ Η θέση αυτή υιοθετείται και από το Δικαστήριο της ΕΕ. Στην απόφαση SM, το ΔΕΕ έχει κρίνει πως ανήλικο τέκνο, του οποίου την φροντίδα ανέλαβε Ευρωπαίος πολίτης, βάσει της kafala, δε θεωρείται απευθείας κατιών, στα πλαίσια της οδηγίας 2004/38/ΕΚ για την ελεύθερη κυκλοφορία. Ωστόσο, υπό το πρίσμα του άρθρου 7 και 24 παρ. 2 του Χάρτη, οι εθνικές αρχές επιβάλλεται να χορηγούν στο παιδί δικαίωμα εισόδου και διαμονής, ώστε να ζήσει με τον κηδεμόνα του, προβαίνοντας σε ισόρροπη και εύλογη εκτίμηση των υπό κρίση περιστάσεων (ΔΕΕ, C-129/18, SM, 26.03.2019, ECLI:EU:C:2019:248).

³⁶⁰ *Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*, Children On the Move: A Private International Law Perspective, Ιούνιος 2017, σελ. 37.

³⁶¹ Η Σύμβαση της Χάγης της 19^{ης} Οκτωβρίου 1996 για τη διεθνή δικαιοδοσία, το εφαρμοστέο δίκαιο, την αναγνώριση, την εκτέλεση και τη συνεργασία ως προς τη γονική ευθύνη και τα μέτρα προστασίας των παιδιών κυρώθηκε με το ν. 4020/2011.

Βλ. αναλυτικά για το περιεχόμενο της Σύμβασης *N. Lowe/ M. Nicholls QC*, The 1996 Hague Convention on the Protection of Children, 2012, *Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*, Protection of Vulnerable Adults - European Added Value Assessment, Σεπτέμβριος 2016, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/581388/EPRS_STU\(2016\)581388_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/581388/EPRS_STU(2016)581388_EN.pdf) και *H. Van Loon*, Protecting Children across Borders: the Interaction between the CRC and the Hague Children's Conventions, σε *H.T. Liefwaard/ J. Sloth-Nielsen (επιμ.)*, The United Nations Convention on the Rights of the Child - Taking Stock after 25 Years and Looking Ahead, 2017, σελ. 31-46.

³⁶² Βλ. *Χρ. Τσούκα*, Η προσωπική κατάσταση ως αντικείμενο διεθνούς ρυθμίσεως, σε *Χρ. Τσούκα (επιμ.)*, Οικογενειακό Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, 2015, σελ. 427- 475 (462).

αναπαραγωγής υιοθετείται όλο και περισσότερο. Ωστόσο, δεν έχει γίνει αποδεκτή ενιαία νομική λύση από τα Κράτη της ΕΕ, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται σοβαρά νομικά ζητήματα, όπως η ιθαγένεια του τέκνου, η σχέση του με τους κοινωνικούς γονείς και την παρένθετη μητέρα και η αναγνώριση αλλοδαπών πιστοποιητικών γέννησης³⁶³. Αυτό συμβαίνει ιδίως όταν η παρένθετη μητρότητα είναι διασυνοριακή, δηλαδή λαμβάνει χώρα μεταξύ παρένθετης μητέρας και κοινωνικών γονέων από διαφορετικές χώρες³⁶⁴. Σε ορισμένα Κράτη, όπως η Γαλλία και η Ιταλία, οι συμφωνίες παρένθετης μητρότητας απαγορεύονται ως αντίθετες στη δημόσια τάξη³⁶⁵, ενώ σε άλλα, όπως η Κύπρος και το Λουξεμβούργο δεν προβλέπουν ειδικούς κανόνες³⁶⁶. Ως εκ τούτου, η ανιθαγένεια αποτελεί μια δυνητική πραγματικότητα για τα παιδιά που γεννιούνται μέσω παρένθετης μητρότητας³⁶⁷.

Το ΕΔΔΑ αντιμετώπισε, αρχικά, την παρένθετη μητρότητα στις αποφάσεις **Mennesson**³⁶⁸ και **Labassée κατά Γαλλίας**³⁶⁹. Ειδικότερα, εξετάστηκε η άρνηση της Γαλλίας να αναγνωρίσει τον οικογενειακό δεσμό ανάμεσα στους κοινωνικούς γονείς και στο τέκνο που γεννήθηκε μέσω παρένθετης μητρότητας. Αποτέλεσμα της σύγκρουσης των δικαιών Γαλλίας και ΗΠΑ ήταν τα τέκνα να ζουν σε καθεστώς νομικού κενού, ήδη από τη γέννησή τους, για 14 και 13 χρόνια αντιστοίχως. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η σχέση γονέα και παιδιού αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ταυτότητας και ιδιωτικής του ζωής. Ως εκ τούτου, η άρνηση των γαλλικών αρχών να αναγνωρίσουν τα πιστοποιητικά γέννησης υπονόμει την ταυτότητά τους στη γαλλική κοινωνία, κατά παράβαση του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ.

Η απόφαση **Paradiso και Campanelli κατά Ιταλίας**³⁷⁰, εξέτασε υπόθεση διασυνοριακής παρένθετης μητρότητας, στην οποία Ιταλοί κοινωνικοί γονείς συμφώνησαν με Ρωσίδα παρένθετη μητέρα να κυφορήσει βιολογικό υλικό από δότες. Ως εκ τούτου, δεν υπήρχε κανένας βαθμός συγγένειας μεταξύ των κοινωνικών γονέων και του παιδιού, με αποτέλεσμα το παιδί να απομακρυνθεί από τους γονείς, σε ηλικία εννέα μηνών, κατόπιν απόφασης ιταλικού δικαστηρίου και να τοποθετηθεί σε ίδρυμα κοινωνικής πρόνοιας. Το ΕΔΔΑ αναγνώρισε ότι πως οι προσφεύγοντες είχαν σχηματίσει μία de facto οικογένεια με το παιδί, το οποίο διέμεινε μαζί τους έξι μήνες, επομένως η σχέση τους ενέπιπτε στο προστατευτικό πλαίσιο του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ.

³⁶³ K. Smith Rotabi/ S. Mapp/ K. Cheney/ R. Fong/ R. McRoy, Regulating Commercial Global Surrogacy: The Best Interests of the Child, Journal of Human Rights and Social Work, Springer, τεύχος 2, 2017, σελ. 64–73.

³⁶⁴ Hague Conference on International Private Law, A preliminary report on the issues arising from international surrogacy arrangements, Μάρτιος 2012, <http://www.hcch.net/upload/wop/gap2012pd10en.pdf>.

³⁶⁵ Ειδικότερα βλ. Δ. Τσικριά, Ζητήματα από την αναγνώριση αλλοδαπών δικαστικών αποφάσεων στον ευρωπαϊκό δικαστικό χώρο σε Τιμητικό Τόμο Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, Το αλλοδαπό στοιχείο στις εθνικές έννομες τάξεις, 2020, σελ. 521-531.

³⁶⁶ Α. Κορκά, Ο θεσμός της παρένθετης μητρότητας, σε Χρ. Τσούκα (επιμ.), Οικογενειακό Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, 2015, σελ. 63-101 (71-72).

³⁶⁷ E. Batha, International surrogacy traps babies in stateless limbo, Thomson Reuters Foundation, Σεπτέμβριος 2014, <http://uk.reuters.com/article/us-foundation-statelessness-surrogacy-idUKKBN0HD19T20140918>.

³⁶⁸ ΕΔΔΑ, Mennesson κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 65192/11, 26.06.2014.

³⁶⁹ ΕΔΔΑ, Labassée κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 65941/11, 26.06.2014.

³⁷⁰ ΕΔΔΑ, Paradiso και Campanelli κατά Ιταλίας, αρ. προσφ. 25358/12, 27.01.2015.

Συνεπώς, έκρινε ότι η απομάκρυνση του παιδιού από την οικογένεια ήταν αντίθετη στο ύψιστο συμφέρον του, καθότι δεν συνέτρεχε κίνδυνο για την ζωή του³⁷¹.

Συχνό πρόβλημα που παρατηρείται, στο πλαίσιο της παρένθετης μητρότητας, είναι η άρνηση καταχώρισης των αλλοδαπών πιστοποιητικών γέννησης³⁷² στο ληξιαρχείο, όταν αναγράφουν τα ονόματα των κοινωνικών γονέων. Στις αποφάσεις **C και E κατά Γαλλίας**³⁷³ και **D κατά Γαλλίας**³⁷⁴, οι γαλλικές αρχές δεν καταχώρισαν στο ληξιαρχείο τα στοιχεία της κοινωνικής μητέρας τριών παιδιών, που γεννήθηκαν στις ΗΠΑ, στην Γκάνα και στην Ουκρανία, μέσω παρένθετης μητρότητας, με χρήση βιολογικού υλικού του συζύγου της κοινωνικής μητέρας. Το Δικαστήριο παρέπεμψε σε σχετική γνωμοδότηση που εξέδωσε³⁷⁵, το 2019, αναφορικά με υποθέσεις τέκνων που συνελήφθησαν μέσω παρένθετης μητρότητας, με τη χρήση γενετικού υλικού του πατέρα και τρίτου δωρητή. Σημείωσε ότι, εφόσον η νομική σχέση μεταξύ του παιδιού και του πατέρα είχε αναγνωριστεί από την εθνική νομοθεσία, η στάση των γαλλικών αρχών δεν ήταν δυσανάλογη. Επίσης, διαπίστωσε πως το εθνικό δίκαιο επιτρέπει την υιοθεσία του παιδιού του άλλου συζύγου, ενώ ο μέσος χρόνος αναμονής για την έκδοση της απόφασης υιοθεσίας δεν ξεπερνά τους 5 μήνες. Συνεπώς, έκρινε πως η υιοθεσία, ως τρόπος αναγνώριση της νομικής σχέσης της κοινωνικής μητέρας και παιδιού, δεν συνιστά παραβίαση της ιδιωτικής ζωής ή διακριτική μεταχείριση (άρθρα 8 και 14 της ΕΣΔΑ).

Εκ κατακλείδι, η αρχή του βέλτιστου συμφέροντος καθοδηγεί το Δικαστήριο του Στρασβούργου, κατά την εξέταση αποφάσεων που επηρεάζουν την προσωπική κατάσταση του παιδιού. Στις εν λόγω περιπτώσεις, το Δικαστήριο δεν πραγματοποιεί αναφορά στην ευαλωτότητα των παιδιών, καθότι δεν είναι η ευαλωτότητα που θεμελιώνει την παραβίαση των διατάξεων της Σύμβασης (όπως συμβαίνει σε υποθέσεις απομάκρυνσης, ποινικής ή διοικητικής κράτησης και προστασίας αλλοδαπών παιδιών). Υπενθυμίζεται ότι το ΕΔΔΑ έχει κρίνει, στην απόφαση *Kuric και άλλοι κατά Σλοβενίας*³⁷⁶, πως η παράλειψη των αρχών να ρυθμίσουν το καθεστώς διαμονής των ανιθαγενών, εντός της επικράτειας της χώρας, συνιστά προσβολή του δικαιώματος σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής τους (άρθρο 8 ΕΣΔΑ), διότι καλλιεργεί «*μια κατάσταση ευαλωτότητας, νομικής αβεβαιότητας και ανασφάλειας, για μεγάλο χρονικό διάστημα*». Συνδυαστικά, η μη αναγνώριση της ιθαγένειας, η σύγκρουση νόμων και η παρένθετη μητρότητα δημιουργούν τον κίνδυνο ανιθαγένειας των παιδιών, καθιστώντας τα ευάλωτα, όταν το Κράτος

³⁷¹ X. Μίτλεττον, ΕΔΔΑ και παρένθετη μητρότητα: Νομολογιακά κριτήρια και θεωρητικές προκλήσεις, Ανθρώπινα Δικαιώματα, 2017, σελ. 5-12.

³⁷² Αντίστοιχα, το ΔΕΕ έχει λάβει προδικαστικό ερώτημα σχετικά με την νομιμότητα της άρνησης των βουλγαρικών αρχών να αναγνωρίσουν ισπανικό πιστοποιητικό γέννησης παιδιού ομόφυλου ζευγαριού (ΔΕΕ, C-490/20, V.M.A.). Η άρνηση των βουλγαρικών αρχών οφειλόταν στο γεγονός πως και τα δύο πρόσωπα καταγράφονταν ως μητέρες, χωρίς να παρέχονται στοιχεία, σχετικά με το αν μία εξ αυτών είναι η βιολογική του μητέρα. Όπως υποστηρίζει η προσφεύγουσα, πολίτης Βουλγαρίας, η άρνηση έκδοσης βουλγαρικού πιστοποιητικού γέννησης εγείρει σοβαρά διοικητικά εμπόδια στην έκδοση βουλγαρικών εγγράφων ταυτότητας, δυσχεραίνοντας την ελεύθερη κυκλοφορία του τέκνου στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

³⁷³ ΕΔΔΑ, C και E κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 1462/18 και 17348/18, 12.12.2019.

³⁷⁴ ΕΔΔΑ, D κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 11288/18, 16.07.2020.

³⁷⁵ ΕΔΔΑ, Advisory opinion concerning the recognition in domestic law of a legal parent-child relationship between a child born through a gestational surrogacy arrangement abroad and the intended mother, αρ. αιτήματος P16-2018-001, 10.04.2019.

³⁷⁶ ΕΔΔΑ, Kuric και άλλοι κατά Σλοβενίας, αρ. προσφ. 26828/06, 13.07.2010.

δεν λάβει κατάλληλα μέτρα για την ρύθμιση του καθεστώτος διαμονής τους, με γνώμονα το βέλτιστο συμφέρον τους.

B. Βασικές εγγυήσεις της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1989)

Στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου, γίνεται δεκτό ότι τα παιδιά αποτελούν φορείς αυτοτελών θεμελιωδών δικαιωμάτων. Δεδομένων των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους, τυγχάνουν ειδικής κανονιστικής μεταχείρισης, ώστε να χαιρούν των εν λόγω δικαιωμάτων³⁷⁷. Σημείο αναφοράς αποτελεί η Διεθνής Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού³⁷⁸. Αξιοσημείωτο είναι ότι όλα τα Κράτη μέλη της ΕΕ είναι συμβαλλόμενα μέρη της εν λόγω Σύμβασης³⁷⁹. Συνέπεια αυτού είναι η σαφής επιρροή της Σύμβασης, κατά τη διαμόρφωση και εξέλιξη της ευρωπαϊκής νομοθεσίας.

Η Διεθνής Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού (εφεξής «Σύμβαση») ρυθμίζει τις υποχρεώσεις των Κρατών για την προστασία και την προαγωγή των δικαιωμάτων του παιδιού³⁸⁰ και συνοδεύεται από τρία Προαιρετικά Πρωτόκολλα. Το Πρώτο Πρωτόκολλο αφορά τη συμμετοχή των παιδιών στις ένοπλες συγκρούσεις³⁸¹, το Δεύτερο Πρωτόκολλο την πώληση των παιδιών, την παιδική πορνεία και την παιδική πορνογραφία³⁸² και το Τρίτο Πρωτόκολλο τη διαδικασία αναφορών³⁸³.

Η Σύμβαση αναγνωρίζει ευρύ φάσμα δικαιωμάτων, κατοχυρώνοντας ατομικά, πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα για το παιδί στα άρθρα 1 έως 41, που διακρίνονται στις εξής κατηγορίες: την Προστασία, την Ανάπτυξη και τη Συμμετοχή του παιδιού³⁸⁴. Ενδεικτικά, κατοχυρώνεται το δικαίωμα του παιδιού στο όνομα, την εθνικότητα, την ταυτότητα και την γονική ευθύνη, η προστασία της οικογενειακής ζωής και το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης. Επιπλέον, προβλέπεται η υποχρέωση προστασίας από την απαγωγή, την κράτηση, την κακομεταχείριση, την παιδική εργασία, την εμπορία ανθρώπων και άλλες μορφές εκμετάλλευσης

³⁷⁷ *FRA/Συμβούλιο της Ευρώπης*, Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για τα δικαιώματα του παιδιού, 2015, σελ. 18.

³⁷⁸ Αναλυτικότερα για το περιεχόμενο της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού βλ. *Sh. Detrick*, A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child, 1999, *O.C. Jancic (επιμ.)*, The Rights of the Child in a Changing World - 25 Years after The UN Convention on the Rights of the Child, Springer, 2016, *H.T. Liefwaard/ J. Sloth-Nielsen (επιμ.)*, The United Nations Convention on the Rights of the Child - Taking Stock after 25 Years and Looking Ahead, 2017 και *J. Tobin*, The UN Convention on the rights of the child – A commentary, Oxford University Press, 2019.

³⁷⁹ Η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού με το ν. 2101/1992. Η ΕΕ δεν αποτελεί συμβαλλόμενο μέρος, διότι η Σύμβαση δεν προβλέπει την προσχώρηση σε αυτήν νομικών οντοτήτων που δεν είναι Κράτη.

³⁸⁰ Η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού με το ν. 2101/1992.

³⁸¹ Το Πρώτο Προαιρετικό Πρωτόκολλο σχετικά με τη συμμετοχή των παιδιών στις ένοπλες συγκρούσεις έχει κυρωθεί από την Ελλάδα με το ν. 3080/2002.

³⁸² Το Δεύτερο Προαιρετικό Πρωτόκολλο σχετικά με την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και παιδική πορνογραφία έχει κυρωθεί από την Ελλάδα με το ν. 3625/2007.

³⁸³ Το Τρίτο Προαιρετικό Πρωτόκολλο σχετικά με τη διαδικασία αναφορών τέθηκε σε ισχύ την 14^η Απριλίου 2014 και δεν έχει κυρωθεί από την Ελλάδα.

³⁸⁴ *Υπουργείο Δικαιοσύνης*, Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, 2015 -2020, Νοέμβριος 2014.

ή βία³⁸⁵. Κατοχυρώνεται το δικαίωμα στην εκπαίδευση, την κοινωνική πρόνοια και την προσωπική ζωή, καθώς και η ελευθερία γνώμης, έκφρασης και θρησκείας. Τέλος, εισάγονται ειδικές διατάξεις για την αντιμετώπιση του παιδιού από τη δικαιοσύνη³⁸⁶, τα παιδιά πρόσφυγες³⁸⁷, τα παιδιά με ειδικές ανάγκες³⁸⁸ και τα παιδιά μειονοτήτων.

Τα δικαιώματα που περιέχονται στη Σύμβαση θεωρούνται αλληλοεξαρτώμενα και αδιαίρετα, επομένως δεν είναι δυνατόν να προωθηθεί ένα μόνο δικαίωμα απομονωμένο, χωρίς να ληφθούν υπόψη τα άλλα³⁸⁹. Παράλληλα, η Σύμβαση βασίζεται σε τέσσερις κατευθυντήριες γενικές αρχές, οι οποίες καθοδηγούν την ερμηνεία των λοιπών διατάξεων³⁹⁰: **α.** η ισότητα και η απαγόρευση διακρίσεων (άρθρο 2), **β.** το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού (άρθρο 3), **γ.** το δικαίωμα στη ζωή και την ανάπτυξη (άρθρο 6) και **δ.** η ελευθερία έκφρασης της γνώμης του παιδιού (άρθρο 12).

Αναλυτικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 2, τα Κράτη οφείλουν να σέβονται και να διασφαλίζουν τα δικαιώματα που προβλέπει η Σύμβαση σε κάθε παιδί που υπάγεται στη δικαιοδοσία τους, χωρίς διάκριση. Η υποχρέωση μη διάκρισης περιλαμβάνει τον ενεργό εντοπισμό παιδιών, των οποίων η αναγνώριση των δικαιωμάτων απαιτεί ειδικά μέτρα, όπως τα ασυνόδευτα ή χωρισμένα παιδιά. Ταυτόχρονα, η αντιμετώπιση των διακρίσεων απαιτεί τη λήψη θετικών μέτρων, όπως η μεταρρύθμιση της νομοθεσίας, των διοικητικών πρακτικών και της κατανομής των δημόσιων πόρων από τα συμβαλλόμενα Κράτη³⁹¹.

Ταυτόχρονα, το άρθρο 3 ορίζει ότι το **βέλτιστο συμφέρον του παιδιού** αποτελεί στοιχείο που λαμβάνεται πρωτίστως υπόψη σε όλες τις δράσεις που το αφορούν. Εφαρμόζεται σε όλες τις αποφάσεις που επηρεάζουν τα παιδιά, άμεσα ή έμμεσα, ανεξαρτήτως αν λαμβάνονται από δημόσιους ή ιδιωτικούς φορείς. Συνεπώς, κάθε νομοθετικό, διοικητικό και δικαστικό όργανο οφείλει να εφαρμόσει την συγκεκριμένη αρχή, εξετάζοντας συστηματικά τον αντίκτυπο των αποφάσεων και ενεργειών τους (λ.χ. προτεινόμενη ή υπάρχουσα νομοθεσία, διοικητική πρακτική και δικαστική απόφαση) στα δικαιώματα και τα συμφέροντα των παιδιών.

³⁸⁵ Βλ. *Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού*, Γενικό Σχόλιο 13 σχετικά με το δικαίωμα του παιδιού να είναι απαλλαγμένο από κάθε μορφή βίας, CRC/C/GC/13, 2011.

³⁸⁶ Βλ. *Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού*, Γενικό Σχόλιο 10 - τα δικαιώματα του παιδιού στην Απονομή Δικαιοσύνης σε ανήλικους, υπ. αρ. CRC/C/GC/10, 2007.

³⁸⁷ Στη συνέχεια αναλύεται το Γενικό Σχόλιο 6 της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του παιδιού αναφορικά με τη μεταχείριση των ασυνόδευτων και των χωρισμένων από την οικογένειά τους παιδιών που βρίσκονται εκτός της χώρας καταγωγής τους.

³⁸⁸ Βλ. *Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού*, Γενικό σχόλιο 9 – τα δικαιώματα των παιδιών με ειδικές ανάγκες, υπ. αρ. CRC/C/GC/9, 2007.

³⁸⁹ *Coram Children's Legal Centre*, Ξεκλειδώνοντας τα δικαιώματα των Παιδιών, 2016, σελ. 8.

³⁹⁰ *Συμβούλιο της ΕΕ*, EU Guidelines for the Promotion and Protection of the Rights of the Child, ο.π., σελ. 7.

³⁹¹ *Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού*, Γενικό σχόλιο 5 - μέτρα εφαρμογής της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, υπ. αρ. CRC/GC/2003/5, 2003.

Όπως αναλύεται σε Γενικό Σχόλιο της Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού³⁹², το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού αποτελεί τριπλή έννοια³⁹³ και συγκεκριμένα:

α. **ουσιαστικό δικαίωμα** να αξιολογούνται και να λαμβάνονται πρωτίστως υπόψη τα συμφέροντα του παιδιού, όταν λαμβάνεται μια απόφαση σχετικά με αυτό ή μια ομάδα παιδιών. Η Σύμβαση εισάγει υποχρέωση των Κρατών, **με άμεση εφαρμογή**, που δύναται να επικληθεί απευθείας ενώπιον των δικαστηρίων και των αρχών.

β. **θεμελιώδη ερμηνευτική δικαιοκίνη αρχή**. Επομένως, όταν ερμηνεύεται το περιεχόμενο μιας νομικής διάταξης, πρέπει να υιοθετείται η προσέγγιση που εξυπηρετεί αποτελεσματικότερα τα συμφέροντα του παιδιού.

γ. **διαδικαστικό κανόνα**, ο οποίος εφαρμόζεται κάθε φορά που λαμβάνεται μια απόφαση, η οποία επηρεάζει ένα παιδί, είτε θετικά, είτε αρνητικά. Η αιτιολογία της απόφασης πρέπει να αναφέρει ρητά ότι το δικαίωμα έχει ληφθεί υπόψη. Μάλιστα, όταν η απόφαση λαμβάνεται από τα Κράτη, ανεξαρτήτως αν αφορά μεμονωμένες περιπτώσεις ή κάθε ανήλικο, πρέπει να αναφέρονται τα κριτήρια στα οποία βασίστηκε η στάθμιση των συμφερόντων του παιδιού έναντι άλλων παραγόντων.

Σημειώνεται πως το βέλτιστο συμφέρον των παιδιών που βρίσκονται σε καταστάσεις οι οποίες εντείνουν την ευαλωτότητά τους, λ.χ. αναπηρία, αστεγία, δικαιούχοι διεθνούς προστασίας ή θύματα κακοποίησης, δεν είναι ταυτόσημο, για κάθε παιδί που βρίσκεται στην ίδια ευάλωτη κατάσταση. Οι αρχές και οι φορείς λήψης αποφάσεων πρέπει να συνεκτιμούν τα είδη και το βαθμό ευαλωτότητας κάθε παιδιού, εξετάζοντας τη μοναδικότητα κάθε περίπτωσης και κατάστασης, κατόπιν εξατομικευμένης αξιολόγησης. Ο καθορισμός του βέλτιστου συμφέροντος περιλαμβάνει την απόλαυση των δικαιωμάτων της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, καθώς και άλλων διεθνών κειμένων για τα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως η Σύμβαση για τα Δικαιώματα των ΑμεΑ και η Σύμβαση της Γενεύης για το Καθεστώς των Προσφύγων.

Ενδεικτικά, σε αποφάσεις του **Εφετείου του Ηνωμένου Βασιλείου**, γίνεται απευθείας αναφορά στο άρθρο 3 της Σύμβασης για το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού, κατά την εξέταση της νομιμότητας απέλασης του γονέα στη χώρα προέλευσης. Στην απόφαση **Zoumbas**³⁹⁴, κρίθηκε ότι η απομάκρυνση της οικογένειας προς το Κονγκό δεν παραβιάζει το βέλτιστο συμφέρον των παιδιών, δεδομένου ότι οι γονείς διέμεναν στο Ηνωμένο Βασίλειο γνωρίζοντας την προσωρινή διάρκεια της διαμονής τους και προέβησαν σε απατηλές ενέργειες, στο πλαίσιο της αίτησης ασύλου. Βαρύνουσα σημασία δόθηκε στο γεγονός ότι τα παιδιά δεν είχαν την βρετανική υπηκοότητα και, δεδομένης της ηλικίας τους, δεν είχαν αναπτύξει ισχυρούς δεσμούς με τη χώρα.

³⁹² Η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού αποτελεί σώμα εμπειρογνομόνων, που ιδρύθηκε με βάση το άρθρο 43 της Σύμβασης. Οι λειτουργίες της περιλαμβάνουν την επίβλεψη της εφαρμογής της Σύμβασης από τα Κράτη και την παροχή καθοδήγησης επί της ερμηνείας της, μέσω γενικών σχολίων.

³⁹³ *Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού*, Γενικό σχόλιο 14 για το δικαίωμα του παιδιού να λαμβάνεται πρωτίστως υπόψη το υπέρτατο συμφέρον του, υπ. αρ. CRC/C/GC/14, 2013.

³⁹⁴ Εφετείο Ηνωμένου Βασιλείου, *Zoumbas* κατά Secretary of State for the Home Department, υπ. αρ. [2013] UKSC 74, 27.11.2013, <https://www.bailii.org/uk/cases/UKSC/2013/74.html>.

Αντίθετα, στην απόφαση **HA και RA**³⁹⁵, όπου δύο προσφεύγοντες, υπήκοοι Ιράκ, είχαν αποκτήσει παιδιά με Βρετανίδες υπηκόους, το Εφετείο έκρινε ότι η απομάκρυνση ενός γονέα στο Ιράκ είναι αντίθετη στο βέλτιστο συμφέρον των παιδιών, διότι έχει «υπερβολικά αρνητικές» επιπτώσεις στην οικογενειακή ζωή και το συναισθηματικό τους κόσμο, ενώ είναι πρακτικά αδύνατο για τα παιδιά να τους επισκεφτούν στο Ιράκ.

Επιπρόσθετα, το άρθρο 6 προβλέπει το εγγενές δικαίωμα του παιδιού στη ζωή και εισάγει υποχρέωση των συμβαλλομένων Κρατών να διασφαλίσουν, στο μέτρο του δυνατού, την επιβίωση και την ανάπτυξη του παιδιού. Η ανάπτυξη του παιδιού ερμηνεύεται ολιστικά και περιλαμβάνει τη σωματική, πνευματική, ψυχολογική και κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού. Υπό αυτό το πρίσμα, τα Κράτη οφείλουν να υιοθετούν μέτρα εφαρμογής για τη βέλτιστη ανάπτυξη όλων των παιδιών³⁹⁶.

Τέλος, το άρθρο 12 προβλέπει το δικαίωμα του παιδιού να εκφράζει ελεύθερα τις απόψεις του, για οποιοδήποτε θέμα το αφορά. Η αρχή αυτή τονίζει τον βαρύνοντα ρόλο της γνώμης του παιδιού και το αναγάγει σε ενεργό συμμετέχοντα στην προστασία και τον έλεγχο των δικαιωμάτων του, αναλόγως της ωριμότητας και της ηλικίας του. Η διάταξη δεν θέτει ηλικιακό όριο για το δικαίωμα ελεύθερης έκφρασης. Μάλιστα, η Επιτροπή αποθαρρύνει τα Κράτη από τη θέσπιση ορίων ηλικίας με νομοθετήματα ή στην πράξη, ώστε να μην περιορίζεται το δικαίωμα του παιδιού να ακουστεί σε όλα θέματα που το αφορούν. Άλλωστε, δεν κρίνεται απαραίτητο το παιδί να έχει πλήρη γνώση όλων των πτυχών του θέματος, ώστε να είναι σε θέση να εκφράσει τη γνώμη του. Αυτό που απαιτείται είναι η επαρκής κατανόηση, ώστε να είναι σε θέση να διαμορφώσει τις δικές του απόψεις. Συνεπώς, τα Κράτη οφείλουν να διευκολύνουν τα παιδιά στην εφαρμογή αυτού του δικαιώματος, ιδίως όσα αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην έκφραση των απόψεών τους, όπως τα παιδιά με αναπηρία και τα παιδιά που ανήκουν σε μειονότητες, λ.χ. μέσω διερμηνέων, κατάλληλου εξοπλισμού και κάθε πρόσφορου μέσου επικοινωνίας³⁹⁷.

Η σημασία της συνεκτίμησης της γνώμης του ανηλίκου για τον καθορισμό του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού διαφαίνεται και σε απόφαση του **Ολλανδικού Συμβουλίου της Επικρατείας**³⁹⁸. Ερμηνεύοντας το άρθρο 8 του Κανονισμού Δουβλίνο για την οικογενειακή επανένωση, το ΣτΕ σημείωσε ότι, σύμφωνα με τη Σύμβαση για Δικαιώματα του Παιδιού τα Κράτη, οφείλουν να εξετάσουν διεξοδικά τα συμφέροντα του παιδιού, λαμβάνοντας υπόψη τις δηλώσεις του ανηλίκου. Η αντίθεση μίας απόφασης στο βέλτιστο συμφέρον του παιδιού δεν προκύπτει αποκλειστικά όταν διαπιστώνεται κίνδυνος εκμετάλλευσης ή παραμέλησης του παιδιού, αλλά συνδέεται και με τον οικογενειακό δεσμό που έχει αναπτυχθεί μεταξύ τους. Η υπόθεση αφορούσε ασυνόδευτη αιτούσα άσυλο, ηλικίας 15 ετών, η οποία προσέφυγε κατά της

³⁹⁵ Εφετείο Ηνωμένου Βασιλείου, HA και RA κατά Secretary of State for the Home Department, υπ. αρ. [2020] EWCA Civ 1176, 4.09.2020, <https://www.bailii.org/ew/cases/EWCA/Civ/2020/1176.html>.

³⁹⁶ Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού, Γενικό σχόλιο 5 - μέτρα εφαρμογής της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, υπ. αρ. CRC/GC/2003/5, 2003.

³⁹⁷ Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού, Γενικό Σχόλιο 12, Το δικαίωμα του παιδιού να ακουστεί, υπ. αρ. CRC/C/GC/12, 2009.

³⁹⁸ Ολλανδικό Συμβούλιο της Επικρατείας, αρ. υπόθεσης 201906353/V3, 27.05.2020, περίληψη σε *European Database of Asylum Law*, The Netherlands: Reunification of unaccompanied minors under Dublin Regulation requires an examination of the best interests of the child in every case, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/netherlands-reunification-unaccompanied-minors-under-dublin-regulation-requires-examination>.

απόφασης μεταφοράς της στην Σουηδία, όπου διέμενε ο ενήλικος αδελφός της. Η ανήλικη δήλωσε ότι δεν επιθυμούσε να επανενωθεί μαζί του, καθότι δεν είχαν συναντηθεί για δέκα έτη, μεγάλωσαν σε διαφορετικά νοικοκυριά και ο αδελφός της δεν είχε εκφράσει την επιθυμία να αναλάβει τη φροντίδα της. Με βάση τα παραπάνω, το Συμβούλιο της Επικρατείας έκρινε ότι η μεταφορά της στην Σουηδία δεν εξυπηρετεί το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού.

Η σημασία της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού είναι φανερή, δεδομένου του εύρους των δικαιωμάτων που κατοχυρώνει, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι έχει κυρωθεί από τη πλειοψηφία των Κρατών μελών του ΟΗΕ. Τα συμβαλλόμενα Κράτη δεσμεύονται να υιοθετούν νομοθετικά, διοικητικά και άλλα μέτρα για την εφαρμογή των αναγνωρισμένων στη Σύμβαση δικαιωμάτων (άρθρο 4). Σημειώνεται πως οι διατάξεις της κατακρίθηκαν αρχικά ως ασαφείς και γενικόλογες, ενώ η αποκρυστάλλωση των δεσμεύσεων που αναλαμβάνουν τα Κράτη σε δεσμευτικούς κανόνες θεωρήθηκε δυσχερής³⁹⁹. Επίσης, για τις ειδικές κατηγορίες παιδιών, όπως οι πρόσφυγες και τα παιδιά με αναπηρίες, παρατηρείται προσκόλληση στην έννοια της μη διάκρισης και όχι στην ένταξη. Ωστόσο, η συμβολή της Σύμβασης στην αλλαγή των εθνικών νομοθεσιών και τη μεταστροφή της νομολογίας υπέρ των δικαιωμάτων του παιδιού υπήρξε καθοριστική, σε παγκόσμιο επίπεδο⁴⁰⁰.

Παράλληλα, το έργο της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού συνέβαλε στην αποσαφήνιση των δικαιωμάτων και στη παροχή οδηγιών για την τήρηση των διατάξεων της Σύμβασης. Τα γενικά σχόλια και οι αποφάσεις επί προσφυγών παιδιών ή εκπροσώπων τους, σε περίπτωση παραβίασης των δικαιωμάτων τους, που αναλύονται στη συνέχεια, συμβάλλουν στην ερμηνεία της Σύμβασης και την προάσπιση της προστασίας των παιδιών.

α. Η μεταχείριση ασυνόδευτων και χωρισμένων παιδιών βάσει του Γενικού Σχολίου της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού

Τα Κράτη δεσμεύονται να λάβουν μέτρα, ώστε οι ανήλικοι αιτούντες άσυλο ή πρόσφυγες να χαιρούν κατάλληλης προστασίας και ανθρωπιστικής βοήθειας και να απολαμβάνουν τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στη Σύμβαση και σε άλλα κείμενα ανθρωπιστικού χαρακτήρα (άρθρο 22 της Σύμβασης).

Ωστόσο, η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού διαπίστωσε ότι η προστασία των παιδιών που μετακινούνται από τα Κράτη υποδοχής δεν είναι πάντοτε επαρκής⁴⁰¹. Συγκεκριμένα, παρατηρήθηκαν σημαντικές ελλείψεις κατά τον έγκαιρο εντοπισμό, την καταγραφή, την αξιολόγηση της ηλικίας, την έκδοση εγγράφων ταυτότητας, την αναζήτηση της οικογένειας και το σύστημα κηδεμονίας. Σε γενικό σχόλιο που εξέδωσε για τη μεταχείριση των ασυνόδευτων και

³⁹⁹ Βλ. *W. H. Bennett*, A Critique of the Emerging Convention on the Rights of the Child, *Cornell International Law Journal*, τόμος 20, τεύχος 1, 1987, σελ. 1-49 και *O.C. Jancic*, Rights of the Child in a Changing World, σε *O.C. Jancic (επιμ.)*, *The Rights of the Child in a Changing World - 25 Years after The UN Convention on the Rights of the Child*, Springer, 2016, σελ.1-36 (3-4).

⁴⁰⁰ Βλ. συγκριτική μελέτη των εθνικών νομοθεσιών σε συλλογικό έργο *O.C. Jancic (επιμ.)*, *The Rights of the Child in a Changing World - 25 Years after The UN Convention on the Rights of the Child*, 2016.

⁴⁰¹ Ειδικότερα σε *Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*, *Children On the Move: A Private International Law Perspective*, Ιούνιος 2017.

χωρισμένων παιδιών⁴⁰², υπογράμμισε την ιδιαίτερα ευάλωτη κατάσταση των παιδιών που μετακινούνται. Συγκεκριμένα, τονίστηκε ότι ο αριθμός των ασυνόδευτων ή χωρισμένων παιδιών συνεχώς αυξάνεται, για ποικίλους λόγους, όπως η δίωξη του παιδιού ή των γονέων, οι διεθνείς συρράξεις, ο εμφύλιος πόλεμος, η εμπορία παιδιών και η αναζήτηση οικονομικών ευκαιριών. Τα παιδιά που μετακινούνται χωρίς κηδεμόνα εκτίθενται σε υψηλό κίνδυνο εκμετάλλευσης και κακοποίησης, στρατολόγησης σε ένοπλες ομάδες και παιδικής εργασίας. Συχνά υπόκεινται σε διακριτική μεταχείριση, δεν έχουν πρόσβαση σε τροφή, στέγη, υπηρεσίες υγείας και εκπαίδευση, ενώ τα κορίτσια αντιμετωπίζουν αυξημένο κίνδυνο έκθεσης σε βία, λόγω του φύλου.

Για τους παραπάνω λόγους, δόθηκε έμφαση στην απαγόρευση των διακρίσεων⁴⁰³, στο δικαίωμα του παιδιού να εκφράζει ελεύθερα τις απόψεις του⁴⁰⁴, στο μείζον συμφέρον του παιδιού⁴⁰⁵ και στην προστασία του όταν αιτείται ή αναγνωρίζεται ως δικαιούχος διεθνούς προστασίας.

Αναλυτικότερα, η αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων αφορά κάθε μορφή διάκρισης με βάση το καθεστώς του παιδιού, ως πρόσφυγα, αιτούντα άσυλο ή μετανάστη. Συγκεκριμένα, το άρθρο 2 της Σύμβασης εισάγει θετική υποχρέωση υιοθέτησης μέτρων και πολιτικών από τα Κράτη, σύμφωνα με τις διαφορετικές ανάγκες προστασίας, σύμφωνα με την ηλικία και το φύλο.

Όσον αφορά το δικαίωμα έκφρασης των απόψεων του παιδιού, είναι αναγκαία η προσήκουσα ενημέρωσή του για τα δικαιώματα, τις διαθέσιμες υπηρεσίες, τη διαδικασία ασύλου και την κατάσταση που επικρατεί στη χώρα καταγωγής. Οι πληροφορίες αυτές παρέχονται με κατάλληλο τρόπο, που ανταποκρίνεται στην ωριμότητα και στο πνευματικό επίπεδο του παιδιού. Οι απόψεις του παιδιού συνεκτιμώνται κατά το διορισμό κηδεμόνα και την επιλογή καταλύματος. Δεδομένου ότι η συμμετοχή του παιδιού εξαρτάται από την αξιόπιστη επικοινωνία, επιβάλλεται η παρουσία διερμηνέα σε όλα τα στάδια της διαδικασίας ασύλου, όταν το παιδί δεν δύναται να κατανοήσει ή να επικοινωνήσει επαρκώς στη γλώσσα της χώρας υποδοχής.

Παράλληλα, το μείζον συμφέρον του παιδιού αποτελεί πρωταρχικό γνώμονα κατά την αναζήτηση βραχυπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων λύσεων. Ο καθορισμός του απαιτεί σαφή και

⁴⁰² Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού, Γενικό σχόλιο 6, Μεταχείριση των ασυνόδευτων και των χωρισμένων από την οικογένειά τους παιδιών που βρίσκονται εκτός της χώρας καταγωγής τους, υπ. αρ. CRC/GC/2005/6, 2005.

⁴⁰³ Το άρθρο 2 της Σύμβασης ορίζει πως «1. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη υποχρεούνται να σέβονται τα δικαιώματα, που αναφέρονται στην παρούσα Σύμβαση και να τα εγγυώνται σε κάθε παιδί που υπάγεται στη δικαιοδοσία τους, χωρίς καμία διάκριση φυλής, χρώματος, φύλου, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων του παιδιού ή των γονέων του ή των νόμιμων εκπροσώπων του ή της εθνικής, εθνικιστικής ή κοινωνικής καταγωγής τους, της περιουσιακής τους κατάστασης, της ανικανότητάς τους, της γέννησής τους ή οποιασδήποτε άλλης κατάστασης. 2. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη παίρνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα ώστε να προστατεύεται αποτελεσματικά το παιδί έναντι κάθε μορφής διάκρισης ή κύρωσης, βασισμένης στη νομική κατάσταση, στις δραστηριότητες, στις εκφρασμένες απόψεις ή στις πεποιθήσεις των γονέων του, των νόμιμων εκπροσώπων του ή των μελών της οικογένειάς του».

⁴⁰⁴ Κατά το άρθρο 12 της Σύμβασης, «1. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη εγγυώνται στο παιδί που έχει ικανότητα διάκρισης το δικαίωμα ελεύθερης έκφρασης της γνώμης του σχετικά με οποιοδήποτε θέμα που το αφορά, λαμβάνοντας υπόψη τις απόψεις του παιδιού ανάλογα με την ηλικία του και με το βαθμό της ωριμότητάς του. 2. Για το σκοπό αυτόν θα πρέπει ιδίως να δίνεται στο παιδί η δυνατότητα να ακούγεται σε οποιαδήποτε διοικητική ή δικαστική διαδικασία που το αφορά, είτε άμεσα είτε μέσω ενός εκπροσώπου ή ενός αρμοδίου οργανισμού, κατά τρόπο συμβατό με τους διαδικαστικούς κανόνες της εθνικής νομοθεσίας».

⁴⁰⁵ Σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 1 της Σύμβασης «σε όλες τις αποφάσεις που αφορούν τα παιδιά, είτε αυτές λαμβάνονται από δημόσιους ή ιδιωτικούς οργανισμούς κοινωνικής προστασίας, είτε από τα δικαστήρια, τις διοικητικές αρχές ή από τα νομοθετικά όργανα, πρέπει να λαμβάνεται πρωτίστως υπόψη το συμφέρον του παιδιού».

ολοκληρωμένη αξιολόγηση της ταυτότητας του παιδιού, συμπεριλαμβανομένων της εθνικότητας, του πολιτισμικού και γλωσσολογικού του υπόβαθρου, της ιδιαίτερα ευάλωτης κατάστασής του και των αναγκών προστασίας. Κατά συνέπεια, η είσοδος του παιδιού στην επικράτεια του Κράτους αποτελεί προϋπόθεση για την αρχική διαδικασία της αξιολόγησης. Επιπλέον, ο διορισμός κηδεμόνα, το συντομότερο δυνατό, αποτελεί καθοριστική διαδικαστική εγγύηση για το σεβασμό του μείζονος συμφέροντος του παιδιού, ώστε το παιδί να εκπροσωπείται κατά την πρόσβαση στο άσυλο ή σε άλλες διοικητικές διαδικασίες. Το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού περιλαμβάνει τον έγκαιρο εντοπισμό του παιδιού, κατά την άφιξη στα σύνορα της χώρας και την προσήκουσα αξιολόγηση της ηλικίας του. Η διαδικασία προσδιορισμού της ηλικίας πρέπει να πραγματοποιείται με επιστημονικό και ασφαλή τρόπο, ευαισθητοποιημένο στην παιδική ηλικία και πρέπει να λαμβάνει υπόψη τη σωματική διάπλαση του παιδιού και τη ψυχολογική του ωριμότητα.

Ενδεικτικά, η **11^η Ανεξάρτητη Επιτροπή Προσφυγών**⁴⁰⁶ αναφέρθηκε στο άρθρο 3 της Σύμβασης, ώστε να στοιχειοθετήσει το γεγονός πως η παρουσία δικηγόρου συνιστά ουσιώδη τύπο της λήψης προσωπικής συνέντευξης των ασυνόδετων ανηλίκων αιτούντων άσυλο. Η Επιτροπή Προσφυγών έκρινε ότι η άρνηση αναβολής της συνέντευξης, παρά τα αιτήματα και τις αντιρρήσεις που υποβλήθηκαν, ήταν αδικαιολόγητη. Υπ' αυτό το πρίσμα, διαπιστώθηκε η ακυρότητα της συνέντευξης και η υπόθεση αναπέμφθηκε στον πρώτο βαθμό, διότι το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού *«προδήλως δεν αποτέλεσε προτεραιότητα των οργάνων του Περιφερειακού Γραφείου Ασύλου Θεσσαλονίκης, καθόσον, ο ανήλικος προσφεύγων, παρά τις ρητές αντιρρήσεις του, στερήθηκε, κατά τη συνέντευξη, χωρίς σπουδαίο λόγο, από την παρουσία του δικηγόρου του»*.

Επίσης, σε απόφαση της **15^{ης} Επιτροπής Προσφυγών**⁴⁰⁷, εξετάστηκε αίτημα διεθνούς προστασίας de facto ανιθαγενούς, που έζησε ως παιδί του δρόμου. Η Επιτροπή Προσφυγών δέχτηκε πως, κατά τη διαμονή του στο Πακιστάν, ο προσφεύγων υπέστη μεταχείριση αντίθετη στο άρθρο 20 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, το οποίο προβλέπει ότι κάθε ασυνόδευτο παιδί δικαιούται ειδικής προστασίας και βοήθεια εκ μέρους του Κράτους. Επιπλέον, ως παιδί του δρόμου, κινδύνευσε από τη βία των συμμοριών, κατά παράβαση του άρθρου 11 της ίδιας Σύμβασης. Συνεπώς, φορείς της δίωξης ήταν τόσο οι συμμορίες, όσο και το Κράτος, που δεν προστάτευσε τα ασυνόδετα παιδιά από την ακραία φτώχεια. Παράλληλα, η Επιτροπή Προσφυγών δέχτηκε ότι τα παιδιά που ζουν και εργάζονται στους δρόμους αποτελούν «ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα», η οποία διακρίνεται από τα υπόλοιπα παιδιά. Κοινό χαρακτηριστικό της ομάδας είναι η ακραία φτώχεια, η αστεγία, η νεαρή ηλικία και οι κοινές παρελθούσες εμπειρίες, όπως η κακοποίηση, η εκμετάλλευση και το καθεστώς τους, ως ορφανών ή εγκαταλελειμμένων.

Αναφορικά με την αξιοπιστία των προβαλλόμενων ισχυρισμών, η Επιτροπή Προσφυγών σημείωσε ότι, παρότι στις περιπτώσεις των ενηλίκων, το βάρος απόδειξης του δικαιολογημένου φόβου δίωξης μοιράζεται ανάμεσα στον αιτούντα άσυλο και στον χειριστή της υπόθεσης, σε

⁴⁰⁶ 11^η Ανεξάρτητη Επιτροπή Προσφυγών, 17627/18/2019, 18.9.2019, <https://www.asylumlawdatabase.eu/sites/default/files/aldfiles/%CE%91%CF%80%CF%8C%CF%86.%2017627.18%20%209.9.2019%20%CF%84%CE%B7%CF%82%2011%CE%B7%CF%82%20%CE%91%CE%BD%CE%B5%CE%BE%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B7%CF%82%20%CE%95%CF%80%CE%B9%CF%84%CF%81%CE%BF%CF%80%CE%AE%CF%82%20%CE%A0%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%86%CF%85%CE%B3%CF%8E%CE%BD.pdf>

⁴⁰⁷ 15^η Επιτροπή Προσφυγών, 14921/2016, αδημοσίευτη.

εξαιρετικές περιπτώσεις, οι κατευθυντήριες οδηγίες για την Εξέταση των Αιτημάτων Ασύλου των Παιδιών της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ⁴⁰⁸ εφαρμόζονται ακόμη και όταν ο αιτών άσυλο είναι 18 ετών ή λίγο μεγαλύτερος, ιδίως όταν η δίωξη που υπέστη παρεμπόδισε την ανάπτυξή του, με αποτέλεσμα η ψυχολογική του ωριμότητα να συγκρίνεται με αυτήν του παιδιού. Υπ' αυτό το πρίσμα, η Επιτροπή Προσφυγών έλαβε υπόψη ότι ο προσφεύγων ήταν νεαρός, δεν έχει φοιτήσει σε σχολείο, ήταν αναλφάβητος και η ζωή του ως άστεγο και ορφανό παιδί δεν του επέτρεψε να οξύνει την αντιληπτική του ικανότητα και να μπορεί να απαντά με σαφήνεια και συγκεκριμένα. Επιπλέον, έκρινε ότι ένα παιδί, το οποίο εγκαταλείπεται σε ίδρυμα, είναι λογικό εξαιτίας του ιδρυματισμού, να μην έχει διατηρήσει ιδιαίτερες αναμνήσεις για το τρόπο που διέφυγε από το Μπαγκλαντές. Με βάση τα παραπάνω, αναγνώρισε πως ο προσφεύγων υπάγεται στο καθεστώς του πρόσφυγα.

Συμπερασματικά, σύμφωνα με το Γενικό Σχόλιο για τη μεταχείριση των ασυνόδευτων και των χωρισμένων από την οικογένειά τους παιδιών που βρίσκονται εκτός της χώρας καταγωγής τους, τα Κράτη οφείλουν να υιοθετούν κατάλληλα μέτρα, ώστε να διασφαλίζουν στο παιδί αιτούντα άσυλο, ασυνόδευτο ή μη, κατάλληλη προστασία και ανθρωπιστική βοήθεια. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω ενός δίκαιου συστήματος ασύλου που προβλέπει την ειδική μεταχείριση των ασυνόδευτων και των χωρισμένων παιδιών. Οι υποχρεώσεις του Κράτους για την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού έχουν συμπληρωματική φύση, δεδομένων των υποχρεώσεων, στο πλαίσιο του διεθνούς προσφυγικού δικαίου. Το μείζον συμφέρον του παιδιού, η απαγόρευση των διακρίσεων και το δικαίωμα του παιδιού να εκφράζει ελεύθερα τις απόψεις του καθοδηγούν τα νομοθετικά και διοικητικά όργανα, κατά την εφαρμογή του δικαίου του ασύλου, με σκοπό την αποτελεσματική προστασία του παιδιού, όταν αιτείται ή αναγνωρίζεται ως δικαιούχος διεθνούς προστασίας.

β. Αποφάσεις της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού

Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού συνοδεύεται από τρία Προαιρετικά Πρωτόκολλα. Το Τρίτο Προαιρετικό Πρωτόκολλο⁴⁰⁹ προβλέπει τη δυνατότητα άμεσης προσφυγής παιδιών ή εκπροσώπων τους ενώπιον της Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού (εφεξής «Επιτροπή») και τη διαδικασία ασφαλιστικών μέτρων, σε περίπτωση παραβίασης των δικαιωμάτων τους. Στην παρούσα ενότητα, εξετάζονται σημαντικές αποφάσεις που εξέδωσε η Επιτροπή για την προστασία ανήλικων αιτούντων και δικαιούχων διεθνούς προστασίας.

Η νομιμότητα επαναπροώθησης ασυνόδευτου ανήλικου που συνελήφθη στα σύνορα της Ισπανίας εξετάστηκε στην απόφαση **D.D.**⁴¹⁰. Η Επιτροπή παρατήρησε ότι οι ισπανικές αρχές δεν συνέδραμαν τον ανήλικο, υπήκοο Μάλι, ο οποίος αναρριχήθηκε το συνοριακό φράκτη της

⁴⁰⁸ *UNHCR*, Κατευθυντήριες Οδηγίες για την Εξέταση των Αιτημάτων Ασύλου των Παιδιών στο πλαίσιο των άρθρων 1 (Α) 2 και 1 (ΣΤ) της Σύμβασης του 1951 κ και / ή του Πρωτοκόλλου του 1967 για το Καθεστώς των Προσφύγων, 22.12.2009, <https://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2017/05/children-Asylum-Seekers-UNHCR-2009.pdf>.

⁴⁰⁹ Το τρίτο Προαιρετικό Πρωτόκολλο σχετικά με τη διαδικασία αναφορών τέθηκε σε ισχύ την 14^η Απριλίου 2014 και δεν έχει κυρωθεί από την Ελλάδα.

⁴¹⁰ Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού, D.D. κατά Ισπανίας, CRC/C/80/D/4/2016, 15.05.2019.

Μελίγια, για αρκετές ώρες. Αφού τον συνέλαβαν, κάνοντας χρήση χειροπεδών, τον επαναπροώθησαν απευθείας στο Μαρόκο, χωρίς να του παρασχεθεί νομική βοήθεια, πρόσβαση σε διερμηνέα, έλεγχος της ταυτότητας και δικαίωμα συνέντευξης. Ειδικότερα, η Επιτροπή ανέλυσε ότι η υποχρέωση των συμβαλλόμενων Κρατών να προστατεύουν τα ασυνόδευτα παιδιά, σύμφωνα με το άρθρο 20 της Σύμβασης⁴¹¹, ισχύει και για τα παιδιά που επιχειρούν να εισέλθουν στο έδαφος της χώρας. Τα Κράτη οφείλουν να αξιολογήσουν, κατά προτεραιότητα, αν το πρόσωπο αποτελεί ασυνόδευτο ανήλικο, να επαληθεύσουν την ταυτότητα του παιδιού μέσω συνέντευξης και να αξιολογήσουν την ειδική κατάσταση του και τυχόν ευαλωτότητα.

Επιπλέον, εξαιτίας της βίας που υφίστανται οι αλλοδαποί στην παραμεθόρια περιοχή του Μαρόκου, η Επιτροπή έκρινε πως η παράλειψη εκτίμησης του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού και του κινδύνου βλάβης του, πριν την εκτέλεση απόφασης απέλασης, συνιστά παραβίαση των άρθρων 3 (βέλτιστο συμφέρον) και 37 (απαγόρευση βασανιστηρίων και κακομεταχείρισης) της Σύμβασης. Οι εν λόγω διατάξεις, συνδυαστικά με την αρχή της μη επαναπροώθησης, υποχρεώνουν τα Κράτη να προβαίνουν σε αξιολόγηση του κινδύνου ανεπανόρθωτης βλάβης ή σοβαρών παραβιάσεων των δικαιωμάτων του παιδιού, όπως η ανεπαρκής σίτιση και η μη πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, σε περίπτωση απομάκρυνσης στη χώρα καταγωγής. Επομένως, η θετική υποχρέωση επεκτείνεται στην αξιολόγηση του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού, πριν την έκδοση απόφασης απέλασης⁴¹².

Η διαδικασία εκτίμησης της ηλικίας στην Ισπανία, ως τμήμα της διαδικασίας ασύλου, εξετάστηκε από την Επιτροπή, στο πλαίσιο τριών αποφάσεων, την **J.A.B.**⁴¹³, την **AL**⁴¹⁴, την **M.B.**⁴¹⁵ και την **B.G.**⁴¹⁶.

Ειδικότερα, ο J.A.B., υπήκοος Καμερούν, κατέφυγε στη Θέουτα, πόλη στη βόρεια ακτή της Αφρικής, που ανήκει στην Ισπανία. Σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του, απέκρυψε την ανηλικότητά του, προκειμένου να παραμείνει στη χώρα, με αποτέλεσμα να διαμείνει για διάστημα πέντε μηνών σε κέντρο προσωρινής στέγασης αλλοδαπών και σε άλλες δομές, με ενηλικούς. Όταν έλαβε πιστοποιητικό γέννησης και έγγραφο ταυτοποίησης από την πρεσβεία του Καμερούν, τα οποία απεδείκνυαν ότι ήταν ανήλικος, τα παρέδωσε στις ισπανικές αρχές, αιτούμενος το διορισμό εκπροσώπου. Ωστόσο, ο Εισαγγελέας αμφισβήτησε την γνησιότητα των εγγράφων, ζητώντας την υποβολή του J.A.B. σε διαδικασία αξιολόγησης της ηλικίας. Εξαιτίας της άρνησης του προσφεύγοντα να υποβληθεί στη διαδικασία, ο Εισαγγελέας δεν αναγνώρισε την εγκυρότητα των εγγράφων, με αποτέλεσμα την έκδοση απόφασης απομάκρυνσης.

⁴¹¹ Σύμφωνα με το άρθρο 20 παρ. 1 της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, «κάθε παιδί που στερείται προσωρινά ή οριστικά το οικογενειακό του περιβάλλον ή το οποίο για το δικό του συμφέρον δεν είναι δυνατόν να παραμείνει στο περιβάλλον αυτό δικαιούται ειδική προστασία και βοήθεια εκ μέρους του Κράτους».

⁴¹² *H. Hakiki/ V. Wriedt*, Op-ed: The Rights of Minors – UN Condemns Spain’s Push-Backs and Demands Legal Amendments, 1.03.2019, <https://www.ecre.org/op-ed-the-rights-of-minors-un-condemns-spains-push-backs-and-demands-legal-amendments/>.

⁴¹³ Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού, J.A.B. κατά Ισπανίας, CRC/C/81/D/22/2017, 9.07.2019.

⁴¹⁴ Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού, A.L. κατά Ισπανίας, CRC/C/81/D/16/2017, 10.07.2019.

⁴¹⁵ Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού, M.B. κατά Ισπανίας, CRC/C/85/D/28/2017, 27.10.2020.

⁴¹⁶ Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού, B.G. κατά Ισπανίας, CRC/C/85/D/38/2017, 24.11.2020.

Στη δεύτερη υπόθεση, ο A.L., υπήκοος Αλγερίας, έφτασε στην Αλμερία, πόλη της Ισπανίας, με πλοίο. Αφού τέθηκε υπό κράτηση, δήλωσε ότι ήταν ανήλικος, με αποτέλεσμα να υποβληθεί σε εκτίμηση ηλικίας σε νοσοκομείο, μέσω μέτρησης της οστικής μάζας. Η ιατρική εξέταση υπέδειξε ότι ο προσφεύγων ήταν ενήλικος, ως εκ τούτου, το πρόσωπο μεταφέρθηκε σε κέντρο κράτησης αλλοδαπών, εν αναμονή απέλασης στην Αλγερία. Όταν η ΜΚΟ που τον εκπροσωπούσε υπέβαλε στις Ισπανικές αρχές αντίγραφα των εγγράφων ταυτότητας του προσφεύγοντα, που έλαβε, μέσω φαξ, από την οικογένεια του παιδιού, δεν έλαβε καμία απάντηση, ούτε αναθεωρήθηκε η εκδοθείσα απόφαση καθορισμού της ηλικίας.

Η τρίτη απόφαση (M.B.) αφορούσε υπήκοο Γουινέας που έφτασε στην Ιταλία, το 2017, με βάρκα. Παρότι το παιδί ενημέρωσε την αστυνομία πως ήταν ανήλικος, κατεγράφη ως ενήλικος και μεταφέρθηκε σε Κέντρο Κράτησης Αλλοδαπών, όπου κατέθεσε αίτημα ασύλου. Στο πλαίσιο της συνέντευξης, δεν ρωτήθηκε αν είναι ενήλικος, ενώ το αίτημά του απορρίφθηκε, τέσσερις μέρες μετά. Ένα μήνα αργότερα, η ΜΚΟ, που ανέλαβε την εκπροσώπησή του, αιτήθηκε τη διακοπή της κράτησης, λόγω ανηλικότητας και την παράδοση του αιτούντα στις κρατικές υπηρεσίες προστασίας ανηλίκων. Μάλιστα, κατέθεσε πιστοποιητικό γέννησης από τη Γουινέα, που αποδείκνυε ότι το παιδί ήταν 17 ετών. Ωστόσο, οι ισπανικές αρχές δεν αποδέχτηκαν τη γνησιότητα του εγγράφου, διότι δεν περιείχε βιομετρικά δεδομένα για την ταυτοποίηση του M.B. Ως εκ τούτου, μετά την απελευθέρωση από το καθεστώς κράτησης, το οποίο διήρκησε 52 ημέρες, τοποθετήθηκε σε κατοικία με άλλους ενήλικες, χωρίς να διοριστεί επίτροπος.

Στην τέταρτη απόφαση, ο B.G., υπήκοος Αλγερίας, έφτασε στην Ισπανία μέσω θαλάσσης, όπου συνελήφθη από τις αστυνομικές αρχές. Παρότι δήλωσε ότι είναι ανήλικος, κρατήθηκε μαζί με ενήλικους και δεν διενεργήθηκε αξιολόγηση της ηλικίας του, ούτε διορίστηκε επίτροπος. Ένα μήνα αργότερα, ο δικηγόρος του παιδιού κατέθεσε δικαστικό αίτημα λήψης προσωρινών μέτρων, προσκομίζοντας πιστοποιητικό γέννησής και κάρτα υγείας. Ωστόσο, οι ισπανικές αρχές απέρριψαν την εγκυρότητα των εγγράφων, επειδή ήταν χειρόγραφα και ισχυρίστηκαν πως η ακτινογραφία αριστερού καρπού απέδειξε ότι ο αιτών ήταν 19 χρονών.

Η Επιτροπή υπογράμμισε, και στις τέσσερις αποφάσεις, ότι η διαδικασία διαπίστωσης της ηλικίας έχει θεμελιώδη σημασία για τους ανήλικους, δεδομένου ότι το αποτέλεσμά της καθορίζει αν το πρόσωπο θα αντιμετωπισθεί ως παιδί και θα απολαύσει των δικαιωμάτων που απορρέουν από την ιδιότητα αυτή. Σημείωσε ότι, σύμφωνα με το Γενικό σχόλιο 6, η αξιολόγηση της ηλικίας πρέπει να βασίζεται σε επιστημονικά κριτήρια, ενώ, σε περίπτωση αμφιβολίας, το άτομο θεωρείται παιδί. Η άρνηση διορισμού εκπροσώπου για την εκπροσώπηση του παιδιού, στο πλαίσιο της διαδικασίας αξιολόγησης της ηλικίας, αποτελεί παραβίαση του δικαιώματος ακρόασης, υπό το φως των άρθρων 3 και 12 της Σύμβασης. Παράλληλα, η ηλικία και η ημερομηνία γέννησης ενός παιδιού αποτελούν μέρος της ταυτότητάς του, επομένως τα Κράτη έχουν την υποχρέωση να σέβονται το δικαίωμα του παιδιού να διατηρεί την ταυτότητά του, στο πλαίσιο της διαδικασίας εκτίμησης της ηλικίας. Υπ' αυτό το πρίσμα, η α priori θεώρηση των εγγράφων ταυτότητας της χώρας καταγωγής ως πλαστών, συνιστά παραβίαση του άρθρου 8 της Σύμβασης. Όσον αφορά τον J.A.B., η Επιτροπή έκρινε ότι η Ισπανία δεν τον προστάτευσε επαρκώς, διότι δεν έλαβε υπόψη τους πολλαπλούς παράγοντες ευαλωτότητας που συνέτρεχαν

(επρόκειτο για ανήλικο ασυνόδευτο μετανάστη, με προβλήματα υγείας), κατά παράβαση των άρθρων 20 παρ. 1⁴¹⁷ και 24⁴¹⁸ της Σύμβασης.

Αξιοσημείωτη είναι η μη εκτέλεση απόφασης μεταφοράς αναγνωρισμένης δικαιούχου διεθνούς προστασίας στην Ελλάδα, κατόπιν προσφυγής των έξι ανήλικων παιδιών της, ηλικίας 3, 5, 11, 12, 14 και 16 ετών στην Επιτροπή (υπόθεση **Α.Η.Α. κ.α.**⁴¹⁹). Συγκεκριμένα, οι ανήλικοι προσφεύγοντες είχαν λάβει άδεια διαμονής στη Δανία, λόγω οικογενειακής επανένωσης με τον πατέρα τους, αναγνωρισμένο πρόσφυγα. Ισχυρίστηκαν ότι η απομάκρυνση της μητέρας στην Ελλάδα είναι αντίθετη προς το βέλτιστο συμφέρον τους. Κατόπιν άσκησης της προσφυγής, η Δανία ανακάλεσε την απόφαση μεταφοράς, πριν την εξέτασή της από την Επιτροπή, κάνοντας αποδεκτά τα επιχειρήματα των προσφευγόντων.

Το δικαίωμα ακρόασης του παιδιού από τις αρχές, για την αξιολόγηση του βέλτιστου συμφέροντος, εξετάστηκε στην απόφαση **Ε.Α. και U.A.**⁴²⁰, η οποία αφορούσε την εκτέλεση απόφασης μεταφοράς μίας οικογένειας σε άλλο Κράτος μέλος. Στην εν λόγω υπόθεση, ένα ζευγάρι δημοσιογράφων από το Αζερμπαϊτζάν κατέφυγαν, μαζί με τα δύο ανήλικα παιδιά τους, στην Ελβετία, όπου κατέθεσαν αίτημα ασύλου. Οκτώ μήνες αργότερα, απέσυραν το αίτημα και επέστρεψαν οικειοθελώς στο Αζερμπαϊτζάν. Μετά την επιστροφή τους, ο σύζυγος φυλακίστηκε, ενώ η μητέρα απειλήθηκε, επανειλημμένα, από τις αστυνομικές αρχές, ώστε να παύσει τη δημοσιογραφική της δράση και τη δημοσίευση επικριτικών σχολίων κατά της κυβέρνησης. Ως εκ τούτου, η σύζυγος και τα ανήλικα τέκνα της μετέβησαν εκ νέου στην Ελβετία, μέσω Ιταλίας και κατέθεσαν αίτημα ασύλου. Οι ελβετικές αρχές υπέβαλαν αίτημα αναδοχής της οικογένειας από την Ιταλία, κατ' εφαρμογήν του Κανονισμού «Δουβλίνο III». Όταν η σύζυγος αιτήθηκε την ενεργοποίηση της ρήτρας διακριτικής ευχέρειας, με την αιτιολογία ότι η μεταφορά τους είναι επιζήμια για τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των παιδιών της, οι ελβετικές αρχές έκριναν ότι δεν έχουν αναπτυχθεί ιδιαίτεροι δεσμοί με την Ελβετία, εφόσον η οικογένεια έζησε στη χώρα μόλις οκτώ μήνες.

Η Επιτροπή επεσήμανε πως οι ελβετικές αρχές παραβίασαν τα άρθρα 3 και 12 της Σύμβασης, τα οποία κατοχυρώνουν το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού και το δικαίωμα ακρόασής του, στο πλαίσιο δικαστικών και διοικητικών διαδικασιών. Δέχτηκε ότι οι αρχές δεν έλαβαν υπόψη το τραύμα που βίωσαν τα παιδιά, ως αποτέλεσμα της φυγής από τη χώρα καταγωγής και τις δυσμενείς συνέπειες της μεταφοράς τους σε άλλη χώρα. Παράλληλα, η Επιτροπή υπογράμμισε ότι η διασφάλιση του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού προϋποθέτει την αξιολόγηση της κατάστασής του, ατομικά, ανεξαρτήτως της αίτησης ασύλου του γονέα. Με βάση τα παραπάνω,

⁴¹⁷ Το άρθρο 20 παρ.1 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού ορίζει πως «κάθε παιδί που στερείται προσωρινά ή οριστικά το οικογενειακό του περιβάλλον ή το οποίο για το δικό του συμφέρον δεν είναι δυνατόν να παραμείνει στο περιβάλλον αυτό δικαιούται ειδική προστασία και βοήθεια εκ μέρους του Κράτους».

⁴¹⁸ Σύμφωνα με το άρθρο 24 παρ. 1 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, «τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα του παιδιού να απολαμβάνει το καλύτερο δυνατόν επίπεδο υγείας και να επωφελείται από τις υπηρεσίες ιατρικής θεραπείας και αποκατάστασης αναπήρων. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη επιδιώκουν να διασφαλίσουν το ότι κανένα παιδί δεν θα στερείται το δικαίωμα πρόσβασης στις υπηρεσίες αυτές».

⁴¹⁹ Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού, Α.Η.Α. και άλλοι κατά Δανίας, CRC/C/83/D/52/2018, 6.04.2020.

⁴²⁰ Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού, Ε.Α. και U.A.. κατά Ελβετίας, CRC/C/85/D/56/2018, 30.10.2020.

η μη ακρόαση των παιδιών, πριν την έκδοση της απόφασης μεταφοράς, συνιστούσε παραβίαση των προαναφερόμενων διατάξεων.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η απόφαση **A.B.**⁴²¹, η οποία εξετάζει το βέλτιστο συμφέρον τέκνου ΛΟΑΤΙ οικογένειας, κατά την εξέταση της αίτησης ασύλου. Συγκεκριμένα, το παιδί, Ρώσος υπήκοος, ισχυρίστηκε ότι υπέστη διακρίσεις στη χώρα καταγωγής, λόγω του σεξουαλικού προσανατολισμού της μητέρας του και της σχέσης της με πρόσωπο του ίδιου φύλου. Ειδικότερα, το παιδί αναφέρθηκε σε περιστατικά εκφοβισμού του στο νηπιαγωγείο, ακόμη και από το προσωπικό και στην εν γένει διακριτική διαχείριση της οικογένειας, η οποία διέφυγε στη Φινλανδία, όπου υποβλήθηκε αίτημα ασύλου. Ωστόσο, παρότι οι αρχές αναγνώρισαν την αυξανόμενη βία κατά των σεξουαλικών μειονοτήτων στη Ρωσία, ιδίως μετά την ψήφιση του «αντιπροπαγανδιστικού» νόμου που προάγει την ατιμωρησία των δραστών πράξεων παρενόχλησης, απέρριψαν την αίτηση ασύλου. Η απόρριψη συνδέθηκε με το γεγονός ότι η παραβίαση των δικαιωμάτων των μελών της οικογένειας δεν ήταν τόσο σοβαρή, ώστε να πληρούνται οι προϋποθέσεις αναγνώρισης προσφυγικού καθεστώτος. Ως εκ τούτου, η οικογένεια επέστρεψε στη Ρωσία. Το παιδί ισχυρίζεται πως, έως και σήμερα, αναγκάζεται να αποκρύπτει στοιχεία ως προς την οικογένειά του, ώστε να αποφύγει την κακομεταχείριση, γεγονός που έχει σοβαρές επιπτώσεις στην υγεία του⁴²².

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η Επιτροπή διαπίστωσε ότι οι φινλανδικές αρχές δεν αξιολογήσαν το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού, κατά την εκτίμηση της αίτησης ασύλου. Ειδικότερα, η Επιτροπή επεσήμανε το δυσανάλογο αρνητικό αντίκτυπο της Ρωσικής νομοθεσίας στα παιδιά των ΛΟΑΤΙ, η οποία ενθαρρύνει το στιγματισμό και τις διακρίσεις εις βάρος των οικογενειών και των ανηλίκων. Επιπλέον, η Επιτροπή υπογράμμισε τον υπαρκτό κίνδυνο απομάκρυνσης του παιδιού από τις κοινωνικές υπηρεσίες, εφόσον οι γονείς διωχθούν, βάσει του νόμου κατά της προπαγάνδας.

Οι αποφάσεις που αναλύθηκαν προτάσσουν τη σημασία αξιολόγησης του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού, ιδίως όταν βρίσκεται εκτός της χώρας προέλευσης. Το άρθρο 3 της Σύμβασης προάγει τη διατήρηση της οικογενειακής ενότητας, σε περίπτωση που εκδίδεται απόφαση απέλασης του γονέα, από τον οποίο εξαρτάται το παιδί. Επίσης, υπό το πρίσμα του άρθρου 20 παρ. 1, τα ασυνόδευτα ή χωρισμένα παιδιά δικαιούνται ειδικής προστασίας και βοήθειας από το Κράτος, ενώ το βέλτιστο συμφέρον τους επιτάσσει τον ορισμό εκπροσώπου για την εκπροσώπηση τους. Στο πλαίσιο της διαδικασίας ασύλου, η διεξαγωγή της διαδικασίας προσδιορισμού της ηλικίας πρέπει να πραγματοποιείται με κατάλληλα μέσα, ενώ σε περίπτωση αμφιβολίας, η Επιτροπή τονίζει ότι το πρόσωπο πρέπει να αντιμετωπίζεται ως παιδί. Τέλος, οι συνθήκες υποδοχής των ανηλίκων πρέπει να είναι προσήκουσες στις ανάγκες του παιδιού, ιδίως όταν συντρέχουν πολλαπλοί παράγοντες ευαλωτότητας, όπως όταν το παιδί είναι ασυνόδευτο και αντιμετωπίζει προβλήματα υγείας.

Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού αποτελεί, σήμερα, σημείο αναφοράς για την προστασία των ανηλίκων, καθότι συγκεντρώνει τα δικαιώματά τους σε ένα νομικά δεσμευτικό κείμενο που κατοχυρώνει ατομικά, πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα.

⁴²¹ Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού, A.B. κατά Φινλανδίας, CRC/C/86/D/51/2018, 5.02.2021.

⁴²² C. Danisi/N. Ferreira, Queering Asylum... or Human Rights in Europe?, 2021, https://www.sogica.org/wp-content/uploads/2021/03/ADiM-Blog-Febbraio-2021-Editoriale-C.-Danisi-N.-Ferreira_DEF.pdf.

Αναπόφευκτα, περιέχει ένα θεωρητικό πλαίσιο δικαιωμάτων, το οποίο απαιτεί τη λήψη μέτρων από τα Κράτη για την πραγματική προστασία των παιδιών. Πράγματι, τα δικαιώματα αυτά και οι εγγυήσεις της Σύμβασης συνέβαλαν στη μεταρρύθμιση των εθνικών νομοθεσιών, ενώ ορισμένες γενικές αρχές, όπως το ύψιστο συμφέρον του παιδιού και το δικαίωμα ακρόασης χρησιμοποιούνται ευρέως για την ερμηνεία άλλων δικαιοκόνων κανόνων⁴²³.

Παράλληλα, το έργο της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού συμβάλλει σημαντικά στη σύγχρονη προσέγγιση και ερμηνεία των δικαιωμάτων των παιδιών. Χαρακτηριστική είναι η Δήλωση της Επιτροπής, που εκδόθηκε το 2020, στην οποία η Επιτροπή αναγνώρισε τον αντίκτυπο της πανδημίας του κορονοϊού για τα παιδιά, ιδίως όταν οι χώρες κηρύσσονται σε κατάσταση ανάγκης ή επιβάλλεται υποχρεωτική απαγόρευση κυκλοφορίας. Συγκεκριμένα, κάλεσε τα Κράτη να ενεργοποιήσουν άμεσα μέτρα για να εξασφαλίσουν την πρόσβαση σε εκπαίδευση και υπηρεσίες παιδικής προστασίας και υγείας⁴²⁴. Συνεπώς, ακόμα και σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης, τα κρατικά μέτρα πρέπει να καθοδηγούνται από τις αρχές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων⁴²⁵.

Τέλος, δεσπόζουσα θέση κατέχει η αρχή του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού, η οποία προτεραιοποιείται έναντι άλλων κριτηρίων, κατά τη λήψη αποφάσεων που επηρεάζουν τα παιδιά. Η συγκεκριμένη αρχή θεωρείται ότι συνέβαλε στη σύνδεση της θεωρίας με την πράξη, καθότι γίνεται συστηματικά επίκλησή της από διεθνείς και εθνικές διοικητικές και δικαστικές αρχές. Αντίστοιχα, οι πολιτικές της ΕΕ που έχουν αντίκτυπο στα παιδιά, χαράσσονται πάντα με γνώμονα το υπέρτατο συμφέρον τους. Η συγκεκριμένη αρχή διαπνέει την νομολογία του ΕΔΔΑ, τις ενωσιακές ρυθμίσεις και τα νομοθετήματα για τη διεθνή προστασία, καθώς και την ελληνική νομολογία των δικαστηρίων και των Επιτροπών Προσφυγών, σε υποθέσεις ανηλίκων αιτούντων άσυλο και ασυνόδευτων παιδιών.

Μία άλλη ομάδα προσώπων ως προς την οποία τίθεται θέμα ιδιαίτερης προστασίας τους λόγω ευάλωτότητας είναι τα θύματα βίας λόγω φύλου. Στο πλαίσιο της αναφοράς που ακολουθεί εξετάζεται ο ορισμός της οδηγίας 2012/29/ΕΕ, σύμφωνα με τον οποίο η έμφυλη βία περιλαμβάνει την ενδοοικογενειακή, τη σεξουαλική βία, την εμπορία ανθρώπων, τη δουλεία και άλλες αντίστοιχες μορφές επιβλαβών πρακτικών. Εκτός από την ποινική απαξία των παραπάνω αδικημάτων, συνιστούν, ταυτόχρονα, και σοβαρές παραβιάσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων. Συνεπώς, τα θύματα έμφυλης βίας εντάσσονται στις ευάλωτες ομάδες και αξιώνουν ειδικής προστασίας από το διεθνές δίκαιο και τα Κράτη.

⁴²³ Βλ. συγκριτική μελέτη των εθνικών νομοθεσιών σε *O.C. Jancic (επιμ.)*, *The Rights of the Child in a Changing World - 25 Years after The UN Convention on the Rights of the Child*, ο.π., 2016.

⁴²⁴ ΑΡΣΙΣ, Δήλωση της Επιτροπής του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού, 22.05.2020, <http://www.arsis.gr/dilositis-epitropis-oie-ta-dik/>.

⁴²⁵ *Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights*, *Compilation of statements by human rights treaty bodies in the context of COVID-19*, Σεπτέμβριος 2020, σελ. 53, https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/TB/COVID19/External_TB_statements_COVID19.pdf.

5. Η προστασία των θυμάτων έμφυλης βίας

Όπως αναπτύχθηκε ήδη σε προηγούμενη ενότητα, τα θύματα έμφυλης βίας εντάσσονται στις ευάλωτες ομάδες, με βάση την νομολογία του ΕΔΔΑ. Αυτό σημαίνει πως τα θύματα (ή εν δυνάμει θύματα) ενδοοικογενειακής βίας, εμπορίας ανθρώπων και βίας λόγω φύλου αξιώνουν αποτελεσματικής προστασίας από τα Κράτη, στους τομείς της πρόληψης της τέλεσης αδικημάτων εναντίον τους, της καταπολέμησης της βίας και της ουσιαστικής τιμωρίας των δραστών. Είναι δε σημαντικό να τονισθεί ότι μέσο προστασίας τους δεν είναι μόνο η ΕΣΔΑ, αλλά και ειδικότερα κείμενα του διεθνούς δικαίου.

Το θέμα της έμφυλης βίας έχει απασχολήσει και την ενωσιακή έννομη τάξη. Πράγματι η οδηγία 2012/29/ΕΕ περιλαμβάνει τον ορισμό της έμφυλης βίας και των αδικημάτων που εντάσσονται σ' αυτή. Ειδικότερα, η έμφυλη βία στρέφεται κατά του θύματος, λόγω του φύλου, της ταυτότητας, της έκφρασης του φύλου ή θίγει δυσανάλογα πρόσωπα συγκεκριμένου φύλου και προκαλεί βλάβη (σωματική, σεξουαλική, συναισθηματική ή ψυχολογική) ή οικονομική ζημία σε αυτό. Στην έμφυλη βία εντάσσονται η ενδοοικογενειακή, η σεξουαλική βία, η εμπορία ανθρώπων, η δουλεία και άλλες μορφές επιβλαβών πρακτικών⁴²⁶, όπως οι αναγκαστικοί γάμοι.

Η έμφυλη βία ενδέχεται να αποτελεί μορφή δίωξης, σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης του 1951 για τους Πρόσφυγες. Συγκεκριμένα, οι γυναίκες που διατρέχουν τον κίνδυνο να καταστούν ή αποτελούν ήδη θύματα έμφυλης βίας δύνανται να θεωρηθούν μέλη «συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας», διότι το φύλο αποτελεί κοινό έμφυτο, αμετάβλητο και θεμελιώδες χαρακτηριστικό τους. Επιπλέον, η άρνηση συμμόρφωσης στους θρησκευτικούς κανόνες και τα έθιμα εντάσσονται στους λόγους δίωξης λόγω θρησκείας, ιδίως όταν τα πρόσωπα κινδυνεύουν να καταστούν θύματα εγκλημάτων «τιμής». Τέλος, η δίωξη λόγω πολιτικών απόψεων ενδέχεται να περιλαμβάνει διώξεις, όταν οι γυναίκες δεν συμμορφώνονται στους κανόνες αποδεκτής συμπεριφοράς και μιλούν δημόσια υπέρ της ισότητας των φύλων. Σημειώνεται ότι η δίωξη λόγω φύλου επηρεάζει και τα μέλη της ΛΟΑΤΙ κοινότητας, οι οποίοι ενδέχεται να στοχοποιηθούν και να υποστούν βία, εξαιτίας της ταυτότητάς τους⁴²⁷.

Στη συνέχεια, πραγματοποιείται ανάλυση της διεθνούς και ενωσιακής νομοθεσίας για την προστασία των θυμάτων έμφυλης βίας, με έμφαση στις ειδικές διατάξεις για τους αιτούντες ή δικαιούχους διεθνούς προστασίας και τους μετανάστες. Συγκεκριμένα, αναλύεται η οδηγία για την προστασία των θυμάτων εγκληματικότητας (2012/29/ΕΚ), η οποία αφορά κάθε πρόσωπο που υπέστη ζημία σωματικής, συναισθηματικής ή οικονομικής φύσης, από αδίκημα. Επίσης, παρουσιάζεται το διεθνές νομικό πλαίσιο για την προστασία των θυμάτων εμπορίας ανθρώπων, η έννοια της κατάχρησης της ευάλωτης θέσης του θύματος εμπορίας, καθώς και οι βασικές ρυθμίσεις της οδηγίας για την πρόληψη και καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων (2011/36/ΕΕ). Τέλος, αναπτύσσονται οι κύριες διατάξεις της Σύμβασης για την πρόληψη και καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας («Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης») του Συμβουλίου της Ευρώπης.

⁴²⁶ Αιτιολογικές σκέψεις 16 και 17 του προοιμίου της Οδηγίας 2012/29/ΕΕ.

⁴²⁷ *Council of Europe*, Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, CETS 210, Μάιος 2011, σελ. 53-54.

Τα παραπάνω νομοθετήματα σκοπό έχουν την εκπλήρωση των θετικών υποχρεώσεων των Κρατών για την πρόληψη και την καταπολέμηση της έμφυλης βίας και προβλέπουν την υιοθέτηση σειράς μέτρων (νομοθετικών και μη), όπως ενδεικτικά η ποινικοποίηση των αδικημάτων, η εκπαίδευση του προσωπικού που έρχεται σε επαφή με θύματα, η ατομική αξιολόγηση των ειδικών αναγκών προστασίας των θυμάτων, η παραπομπή σε υπηρεσίες υποστήριξης και η πρόσβαση στο άσυλο, όταν η έμφυλη βία συνιστά λόγο δίωξης.

A. Η οδηγία για την προστασία των θυμάτων εγκληματικότητας (2012/29/ΕΕ)

Τα συμπεράσματα της συνόδου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Τάμπερε, το 1999, προέβλεπαν τη θέσπιση κοινών προτύπων από τα Κράτη, για την προστασία των θυμάτων εγκληματικών πράξεων, την πρόσβασή τους στη δικαιοσύνη και το δικαίωμα αποζημίωσης. Για το σκοπό αυτό, εκδόθηκε η απόφαση-πλαίσιο 2001/220/ΔΕΥ, σχετικά με το καθεστώς των θυμάτων σε ποινικές διαδικασίες. Το ΔΕΕ είχε εκδώσει αρκετές αποφάσεις⁴²⁸ για την αποσαφήνιση της ερμηνείας της απόφασης-πλαισίου. Αναφορικά με την ειδική μεταχείριση των ευάλωτων θυμάτων βίας, αξιοσημείωτη είναι η απόφαση **Pupino**⁴²⁹, στην οποία ανήλικοι μαθητές ισχυρίστηκαν ότι κακοποιήθηκαν από μέλος του εκπαιδευτικού προσωπικού. Το ΔΕΕ έκρινε ότι το εθνικό δικαστήριο πρέπει να επιτρέπει στα ευάλωτα θύματα να καταθέτουν υπό συνθήκες που διασφαλίζουν επαρκή βαθμό προστασίας, λ.χ. εκτός της ποινικής διαδικασίας στο ακροατήριο. Όπως αναλύεται στις προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα⁴³⁰, «η απόφαση-πλαίσιο δεν ορίζει την κατηγορία των ιδιαίτερα ευάλωτων θυμάτων. Η απόφαση να μη συγκεκριμενοποιηθεί η κατηγορία των ιδιαίτερα ευάλωτων θυμάτων εξηγείται από το ότι η ύπαρξη ιδιαίτερου κινδύνου μπορεί να οφείλεται σε πληθώρα λόγων, οι οποίοι δεν μπορούν να συμπεριληφθούν σε ένα ενιαίο ορισμό».

Η εφαρμογή της συγκεκριμένης απόφασης-πλαισίου δεν κρίθηκε ικανοποιητική για την προστασία των θυμάτων. Συγκεκριμένα, τα Κράτη βασίστηκαν στις ισχύουσες διατάξεις του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας και ελάχιστα θέσπισαν νέα νομοθεσία, μετά την έκδοση της απόφασης-πλαισίου. Τέλος, οι διατάξεις της απόφασης-πλαισίου είχαν τεθεί σε εφαρμογή μέσω κατευθυντηρίων γραμμών, χαρτών και συστάσεων που δεν είχαν δεσμευτικό χαρακτήρα⁴³¹. Η απόφαση-πλαίσιο αντικαταστάθηκε από την Οδηγία 2012/29/ΕΕ, σκοπός της οποίας είναι η εξασφάλιση της δέουσας πληροφόρησης και υποστήριξης των θυμάτων εγκληματικών ενεργειών, καθώς και η συνδρομή τους για τη συμμετοχή στην ποινική δίωξη⁴³².

Σύμφωνα με την οδηγία 2012/29/ΕΕ, ως θύμα ορίζεται το φυσικό πρόσωπο που υπέστη ζημία σωματικής, συναισθηματικής ή οικονομικής φύσης από αδίκημα. Θύματα θεωρούνται και

⁴²⁸ ΔΕΕ C-507/10, 20.12.20011 (X), ΔΕΕ C-483/09, 14.09.2011 (Gueye και Sanchez), ΔΕΕ C-404/07, 08.10.2008 (Katz) και ΔΕΕ C-467/05, 27.06.2007 (Dell'orto).

⁴²⁹ ΔΕΕ, C-105/03, Pupino, 16.6.2005, ECLI:EU:C:2005:386.

⁴³⁰ ΔΕΕ, C-105/03, Προτάσεις Γενικού Εισαγγελέα J. Kokott, Pupino, 11.11.2004. ECLI:EU:C:2004:712.

⁴³¹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Έκθεση σύμφωνα με το άρθρο 18 της απόφασης πλαισίου του Συμβουλίου της 15ης Μαρτίου 2001 σχετικά με το καθεστώς των θυμάτων σε ποινικές διαδικασίες (2001/220/ΔΕΥ), [SEC(2009) 476], COM/2009/0166 τελικό, Απρίλιος 2009.

⁴³² Η Ελλάδα ενσωμάτωσε την Οδηγία με το νόμο 4478/2017.

τα μέλη της οικογένειας θανόντος εξαιτίας αξιόποινης πράξης⁴³³. Επιπρόσθετα, στο προοίμιο περιέχονται λεπτομερείς ορισμοί και ανάλυση των συνεπειών της έμφυλης και της ενδοοικογενειακής βίας⁴³⁴. Συγκεκριμένα, η έμφυλη βία αποτελεί μορφή διάκρισης και παραβίαση των θεμελιωδών ελευθεριών του θύματος. Στον ορισμό της έμφυλης βίας περιλαμβάνεται η βία στο πλαίσιο στενών σχέσεων (ήτοι η ενδοοικογενειακή βία), η σεξουαλική βία, η εμπορία ανθρώπων, η δουλεία και διάφορες μορφές επιβλαβών πρακτικών, όπως οι αναγκαστικοί γάμοι.

Ειδικά για την ενδοοικογενειακή βία, σημειώνεται ότι ο δράστης αποτελεί ή υπήρξε σύζυγος ή σύντροφος του θύματος ή είναι άλλο μέλος της οικογένειάς του, ασχέτως αν μοιράζονται ή έχουν μοιραστεί την ίδια στέγη με το θύμα. Η βία αυτή καλύπτει τη σωματική, σεξουαλική, ψυχολογική ή οικονομική βία και αποτελεί συχνά συγκεκαλυμμένο κοινωνικό πρόβλημα που ενδέχεται να προκαλέσει συστηματικό ψυχολογικό και σωματικό τραυματισμό του θύματος με σοβαρές συνέπειες, διότι ο δράστης είναι πρόσωπο το οποίο ευλόγως έχει την εμπιστοσύνη του προσώπου. Για το λόγο αυτό, αναγνωρίζεται ρητά πως τα θύματα ενδοοικογενειακής βίας χρήζουν ειδικών μέτρων προστασίας. Σημειώνεται ότι οι γυναίκες θίγονται δυσανάλογα από αυτήν τη μορφή βίας, ενώ η οικονομική ή κοινωνική εξάρτηση από τον δράστη διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην άσκηση ισχύος του θύτη.

Η εξαιρετική ευαλωτότητα των θυμάτων ενδοοικογενειακής ή έμφυλης βίας, καθώς και των αλλοδαπών θυμάτων εγκλημάτων που τελέστηκαν σε Κράτος μέλος αναγνωρίζεται ρητά από την οδηγία. Τα θύματα ενδοοικογενειακής βίας τείνουν να υφίστανται σε μεγάλο βαθμό δευτερογενή και επαναλαμβανόμενη θυματοποίηση, εκφοβισμό και αντεκδίκηση. Η εν λόγω ευαλωτότητα ενεργοποιεί τη θετική υποχρέωση του Κράτους να διασφαλίσει τη πρόσβασή τους με ειδικά μέτρα προστασίας⁴³⁵, υπηρεσίες υποστήριξης και νομική προστασία. Συγκεκριμένα, οι υπηρεσίες υποστήριξης λαμβάνουν υπόψη τις ειδικές ανάγκες των θυμάτων, τη σοβαρότητα της βλάβης που υπέστησαν και τη σχέση ανάμεσα στα θύματα, τους δράστες, τα παιδιά και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον τους. Βασική αποστολή των υπηρεσιών είναι η υποστήριξη του θύματος, ώστε να αντιμετωπίσει και να ξεπεράσει το τραύμα που υπέστη εξαιτίας της αξιόποινης πράξης. Κομβική σημασία έχει η ενημέρωση των θυμάτων σχετικά με τα δικαιώματα που θεσπίζονται στην οδηγία. Επίσης, η εν λόγω στήριξη περιλαμβάνει την παροχή προστασίας, ασφαλούς στέγης, άμεσης ιατρικής υποστήριξης και μετατραυματικής περίθαλψης, καθώς και την ψυχολογική υποστήριξη, βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα. Σημαντική είναι η πρόβλεψη παραπομπής του θύματος σε ιατρική και ιατροδικαστική εξέταση για την εξασφάλιση αποδεικτικών στοιχείων, σε περιπτώσεις βιασμού ή σεξουαλικής επίθεσης, η παροχή νομικών συμβουλών και η πρόσβαση σε υπηρεσίες συνηγορίας και ειδικών υπηρεσιών για τα παιδιά, όταν αποτελούν άμεσα ή έμμεσα θύματα⁴³⁶.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η υποστήριξη του θύματος δεν εξαρτάται από την υποβολή καταγγελίας της αξιόποινης πράξης από το θύμα στις αρμόδιες αρχές. Ωστόσο, δεδομένου ότι οι διωκτικές αρχές είναι πλέον κατάλληλες για να ενημερώσουν τα θύματα για τις δυνατότητες υποστήριξης, τα Κράτη ενθαρρύνονται να αναπτύξουν σύστημα παραπομπής των

⁴³³ Άρθρο 2 της Οδηγίας 2012/29/ΕΕ.

⁴³⁴ Αιτιολογικές σκέψεις 16 και 17 του προοιμίου της Οδηγίας 2012/29/ΕΕ.

⁴³⁵ Αιτιολογική σκέψη 57 του προοιμίου της Οδηγίας 2012/29/ΕΕ.

⁴³⁶ Αιτιολογική σκέψη 38 του προοιμίου της Οδηγίας 2012/29/ΕΕ.

θυμάτων που καταφεύγουν στην αστυνομία. Ιδιαίτερη προσοχή απαιτείται ώστε να προστατεύονται τα προσωπικά δεδομένα που τίθενται σε επεξεργασία από τους φορείς και της αποφυγής επανειλημμένων παραπομπών⁴³⁷.

Όσον αφορά τα δικαιώματα των θυμάτων έμφυλης βίας, κρίσιμη είναι η διάταξη του άρθρου 22 της οδηγίας. Στο πλαίσιο αυτό προβλέπεται ότι κάθε θύμα έχει δικαίωμα σε ατομική αξιολόγηση των αναγκών προστασίας του. Σκοπός της ρύθμισης είναι να διαπιστωθεί αν το θύμα είναι ευάλωτο σε δευτερογενή και επαναλαμβανόμενη θυματοποίηση, εκφοβισμό και/ή αντεκδίκηση και να προστατευτεί ανάλογα με τις ατομικές του ανάγκες. Τα Κράτη διενεργούν ατομικές αξιολογήσεις για τον προσδιορισμό των ειδικών αναγκών προστασίας κατά τη ποινική διαδικασία, λαμβάνοντας υπόψη τα προσωπικά χαρακτηριστικά του θύματος, όπως η ηλικία, το φύλο και η ταυτότητα ή έκφραση του φύλου, η εθνότητα, η φυλή, η θρησκεία, ο γενετήσιος προσανατολισμός και η υγεία. Επιπλέον, συνεκτιμάται το καθεστώς διαμονής, οι δυσκολίες επικοινωνίας, η σχέση με τον δράστη ή η εξάρτηση από αυτόν και τυχόν προηγούμενη τραυματική εμπειρία από εγκληματικές πράξεις. Στις ατομικές αξιολογήσεις εξετάζεται η φύση και η σοβαρότητα του εγκλήματος, λ.χ. αν είναι έγκλημα μίσους, έγκλημα λόγω προκαταλήψεων ή διακρίσεων, σεξουαλική βία ή ενδοοικογενειακή βία, αν η κατοικία του θύματος βρίσκεται σε συνοικία με μεγάλη εγκληματικότητα ή συμμορίες, καθώς και η αλλοδαπότητα του θύματος, όταν το αδίκημα διαπράχθηκε στο Κράτος υποδοχής⁴³⁸.

Κρίσιμος είναι πάντως και ο τρόπος αξιολόγησης των ειδικών αναγκών προστασίας περιλαμβάνει δύο στάδια: α. την διαπίστωση της ευαλωτότητας του θύματος, με βάση τα προσωπικά του χαρακτηριστικά και τη φύση του εγκλήματος και β. τον ορισμό των ειδικών μέτρων προστασίας. Τα παιδιά θεωρούνται πάντοτε ευάλωτα, επομένως υπόκεινται στο δεύτερο στάδιο απευθείας. Η εξατομικευμένη αξιολόγηση δεν προτεραιοποιεί ή κατατάσσει τα θύματα⁴³⁹. Ωστόσο, ιδιαίτερη προσοχή δίνεται στα θύματα που υπέστησαν σημαντική ζημία, εξαιτίας της σοβαρότητας του εγκλήματος, όπως τα θύματα εμπορίας ανθρώπων και ενδοοικογενειακής βίας.

Όπως σημειώνεται από σχετική έκθεση της Επιτροπής⁴⁴⁰, η οδηγία 2012/29/ΕΕ αποτελεί βασικό νομοθέτημα της ΕΕ για τα δικαιώματα των θυμάτων και περιέχει σημαντικές διατάξεις για τη βελτίωση της κατάστασης των θυμάτων. Η οδηγία δεν προβλέπει απλώς τη μεταφορά των διατάξεων στην εθνική νομοθεσία, αλλά υποχρεώνει τα Κράτη λάβουν και μη νομοθετικά μέτρα, όπως η δημιουργία υπηρεσιών υποστήριξης και η κατάλληλη κατάρτιση των επαγγελματιών του κλάδου και των δημοσίων υπαλλήλων, όσον αφορά τα δικαιώματα και τις ανάγκες των θυμάτων. Ωστόσο, τα Κράτη μέλη δεν έχουν αξιοποιήσει πλήρως την οδηγία, με αποτέλεσμα να διαπιστώνεται η μη ικανοποιητική εφαρμογή των διατάξεών της. Αυτό οφείλεται στην ελλιπή

⁴³⁷ Άρθρο 8 και αιτιολογική σκέψη 40 του προοιμίου της Οδηγίας 2012/29/ΕΕ.

⁴³⁸ Άρθρο 22 και αιτιολογική σκέψη 56 του προοιμίου της Οδηγίας 2012/29/ΕΕ.

⁴³⁹ *Ευρωπαϊκή Επιτροπή, DG Justice, Guidance document related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA44, Δεκέμβριος 2013, σελ. 44.*

⁴⁴⁰ *Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Έκθεση προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο σχετικά με την εφαρμογή της Οδηγίας 2012/29/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2012, για τη θέσπιση ελάχιστων προτύπων σχετικά με τα δικαιώματα, την υποστήριξη και την προστασία θυμάτων της εγκληματικότητας και για την αντικατάσταση της απόφασης-πλαίσιου 2001/220/ΔΕΥ του Συμβουλίου, COM(2020) 188 final, 11.5.2020.*

μεταφορά στο εθνικό δίκαιο⁴⁴¹ και σε ελλείψεις που διαπιστώθηκαν αναφορικά με την εφαρμογή βασικών διατάξεων, όπως η ενημέρωση των θυμάτων, η πρόσβαση σε υπηρεσίες υποστήριξης και η εκτίμηση των ατομικών αναγκών προστασίας. Αντίστοιχα, σε έκθεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, παρατηρείται ότι οι μέθοδοι διενέργειας των ατομικών αξιολογήσεων ποικίλλουν σε μεγάλο βαθμό μεταξύ των Κρατών, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις βασίζονται αποκλειστικά στη συμπλήρωση «τετραγωνιδίων». Επιπλέον, η διαθεσιμότητα δομών υποστήριξης των θυμάτων δεν είναι πάντοτε επαρκής στα Κράτη μέλη, ενώ διαπιστώνεται η έλλειψη συντονισμού μεταξύ των υπηρεσιών υποστήριξης και των αρχών. Η υποστήριξη των θυμάτων λειτουργεί σε πολλά Κράτη, υπό την αιγίδα μεν του Κράτους, υποστηριζόμενο δε από μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, που χρηματοδοτούνται από Ευρωπαϊκά προγράμματα ή ιδιωτικούς φορείς, όπως ιδρύματα κλπ. Μάλιστα, αυτή η κατάσταση εγείρει ερωτήματα σχετικά με την μακροπρόθεσμη χρηματοδότηση των υπηρεσιών και τη διασφάλιση της μη διακοπής της υποστήριξης των θυμάτων⁴⁴².

Το χάσμα μεταξύ των προθέσεων του νομοθέτη και της πρακτικής εφαρμογής των νομοθετικών επιταγών είναι δύσκολο να γεφυρωθεί, εξαιτίας των μειωμένων οικονομικών πόρων, της ελλιπούς κατάρτισης των φορέων και του φόρτου εργασίας των υφιστάμενων υπηρεσιών όπου παραπέμπονται τα θύματα. Στα συμπεράσματά της, η έκθεση σημειώνει πως η Επιτροπή συνεργάζεται στενά με τα Κράτη για την αντιμετώπιση των δυσκολιών που εντοπίστηκαν, μεταξύ άλλων, υιοθετώντας πρόγραμμα χρηματοδοτικής στήριξης των Κρατών και δημιουργώντας το Ευρωπαϊκό Δίκτυο για τα δικαιώματα των θυμάτων, το οποίο αναπτύσσει τις βέλτιστες πρακτικές για την καθοδήγηση των Κρατών, αναφορικά με την ορθή εφαρμογή της οδηγίας⁴⁴³.

B. Η πρόληψη και καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων

α. Το διεθνές νομοθετικό πλαίσιο

Η πρώτη διεθνής συμφωνία για την καταπολέμηση της εμπορίας λευκής σαρκός υπεγράφη το 1904, με σκοπό την προστασία των γυναικών που διακινούνταν σε οίκους ανοχής⁴⁴⁴.

⁴⁴¹ Έως την 11^η Μαΐου 2020, η Επιτροπή έχει εκκινήσει 21 διαδικασίες επί παραβάσει για ελλιπή μεταφορά στο εθνικό δίκαιο της Οδηγίας 2012/29/ΕΕ κατά του Βελγίου, της Βουλγαρίας, της Τσεχίας, της Γερμανίας, της Εσθονίας, της Γαλλίας, της Ιταλίας, της Κροατίας, της Κύπρου, της Λετονίας, της Λιθουανίας, του Λουξεμβούργου, της Ουγγαρίας, της Μάλτας, της Αυστρίας, της Πολωνίας, της Πορτογαλίας, της Ρουμανίας, της Σλοβενίας, της Σλοβακίας και της Σουηδίας.

⁴⁴² *Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*, Έκθεση που αφορά την εφαρμογή της Οδηγίας 2012/29/ΕΕ για τη θέσπιση ελάχιστων προτύπων σχετικά με τα δικαιώματα, την υποστήριξη και την προστασία θυμάτων της εγκληματικότητας, 2016/2328(INI), Μάιος 2018.

⁴⁴³ *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Έκθεση προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο σχετικά με την εφαρμογή της Οδηγίας 2012/29/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2012, για τη θέσπιση ελάχιστων προτύπων σχετικά με τα δικαιώματα, την υποστήριξη και την προστασία θυμάτων της εγκληματικότητας και για την αντικατάσταση της απόφασης-πλασιού 2001/220/ΔΕΥ του Συμβουλίου, ο.π.

⁴⁴⁴ Σ. Κυριαζή, Εμπορία ανθρώπων: διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 2010, σελ 2-4.

Ακολούθησαν σειρά διεθνών συνθηκών⁴⁴⁵ που προέβλεπαν τη δίωξη των δραστών και συνέδεσαν την εμπορία με την προσβολή της γενετήσιας ελευθερίας⁴⁴⁶.

Στο πλαίσιο της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ο Χάρτης απαγορεύει ρητά την εμπορία ανθρώπων (άρθρο 5 παρ. 3). Ο Χάρτης εντάσσει την απαγόρευση της εμπορίας ανθρώπων στο κεφάλαιο I, σχετικά με την προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, όπου περιλαμβάνονται διατάξεις για την απαγόρευση βασανιστηρίων, την προστασία του δικαιώματος της ζωής και της ανθρώπινης ακεραιότητας. Η απαγόρευση της εμπορίας ανθρώπων, όπως και της καταναγκαστικής εργασίας, που αποτελεί ειδικότερη μορφή εκμετάλλευσης των θυμάτων εμπορίας, περιγράφεται στο ίδιο άρθρο που απαγορεύει τη δουλεία. Ως εκ τούτου, παρατηρούμε ότι ο Ευρωπαϊός νομοθέτης αντιμετωπίζει την εμπορία ως πρακτική συναφή προς τη δουλεία⁴⁴⁷. Αντίστοιχα, η νομολογία του ΕΔΔΑ εντάσσει το αδίκημα στην απαγόρευση της δουλείας και των καταναγκαστικών έργων (άρθρο 4 της ΕΣΔΑ).

Παράλληλα, τα κυριότερα διεθνή κείμενα, τα οποία κατοχυρώνουν την προστασία των θυμάτων εμπορίας, είναι τα ακόλουθα:

1. η *Σύμβαση του ΟΗΕ* κατά του διεθνικού οργανωμένου εγκλήματος και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο για την πρόληψη, καταστολή και τιμωρία της εμπορίας ανθρώπων, ιδιαίτερα των γυναικών και των παιδιών (Πρωτόκολλο Παλέρμιο, 2000)⁴⁴⁸,
2. η *Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης* για τη δράση κατά της εμπορίας ανθρώπων (2005)⁴⁴⁹,
3. η *Οδηγία 2004/81/ΕΚ* του Συμβουλίου σχετικά με τον τίτλο παραμονής που χορηγείται στους υπηκόους τρίτων χωρών θύματα εμπορίας ανθρώπων ή συνέργειας στη λαθρομετανάστευση, οι οποίοι συνεργάζονται με τις αρμόδιες αρχές⁴⁵⁰,
4. η *Οδηγία 2011/36/ΕΕ* του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την πρόληψη και καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και για την προστασία των θυμάτων της⁴⁵¹ και

⁴⁴⁵ Υπολογίζεται ότι από το 1815 έως το 1957 έχουν υιοθετηθεί παγκοσμίως 300 περίπου διεθνείς συμφωνίες, με σκοπό την κατάργηση της δουλείας και των διαφόρων μορφών της. Αναλυτικότερα, σε *UNHCR*, Κατευθυντήριες Γραμμές, Η εφαρμογή του άρθρου 1 Α (2) της Σύμβασης του 1951 και /ή του Πρωτοκόλλου του 1967 για το Καθεστώς των Προσφύγων στα θύματα εμπορίας ανθρώπων ή στα πρόσωπα που κινδυνεύουν από την εμπορία ανθρώπων, 2006, σελ 1.

⁴⁴⁶ Λ.χ. η Διεθνής Συνθήκη κατάργησης της λευκής σκλαβιάς (1910), η Διεθνής Συνθήκη ΟΗΕ για την εξάλειψη του trafficking ανθρώπων και της εκμετάλλευσης της εκπόρνευσης άλλων προσώπων (1949), η Διεθνής Συνθήκη πολιτικών δικαιωμάτων (1966), η Διεθνής συνθήκη για τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα (1966), η Συνθήκη για την εξαφάνιση όλων των μορφών διάκρισης κατά των γυναικών (1979), η Συνθήκη κατά των βασανιστηρίων και άλλων μορφών απάνθρωπης μεταχείρισης (1984) και η Συνθήκη προστασίας των δικαιωμάτων του παιδιού (1989).

⁴⁴⁷ Σ. *Κυριαζή*, Εμπορία ανθρώπων: διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ο.π., σελ 125-127.

⁴⁴⁸ Η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση με το νόμο 3875/2010.

⁴⁴⁹ Η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση με το νόμο 4216/2013.

⁴⁵⁰ Η Ελλάδα ενσωμάτωσε την Οδηγία αρχικά με τον νόμο 3386/2205, ο οποίος αντικαταστάθηκε από τον νόμο 4251/2014.

⁴⁵¹ Η Ελλάδα ενσωμάτωσε την Οδηγία με το νόμο 4198/2013.

5. η Οδηγία 2012/29/ΕΕ για τη θέσπιση ελάχιστων προτύπων σχετικά με τα δικαιώματα, την υποστήριξη και την προστασία θυμάτων της εγκληματικότητας⁴⁵².

Οι παραπάνω διεθνείς Συμβάσεις και ενωσιακές οδηγίες παρουσιάζουν κοινές γραμμές, αναφορικά με την αντιμετώπιση του φαινομένου και την προστασία των θυμάτων. Συνοψίζοντας, οι βασικές κατευθύνσεις των νομικών κειμένων είναι οι εξής:

1. Ο ορισμός της εμπορίας ανθρώπων αποδίδεται με ευρύ τρόπο, ώστε να περιλαμβάνει κάθε μορφή εκμετάλλευσης του ανθρώπου⁴⁵³.
2. Η εμπορία ανθρώπων τυποποιείται ως ποινικό αδίκημα που επιφέρει σοβαρές κυρώσεις⁴⁵⁴. Η ποινική κύρωση αφορά τόσο τους δράστες και τους συνεργούς, όσο και τους πελάτες των θυμάτων εμπορίας.
3. Τα νομικά πρόσωπα φέρουν ευθύνη, ανεξάρτητη από την ποινική ευθύνη των φυσικών προσώπων, για πράξεις εμπορίας που τελούνται με σκοπό το οικονομικό τους όφελος⁴⁵⁵.
4. Προβλέπεται ειδικό προστατευτικό πλαίσιο για τα ανήλικα θύματα και ενοποιείται το όριο ηλικίας στα 18 έτη⁴⁵⁶.
5. Η πρόληψη του φαινομένου αποτελεί βασικό σκοπό των στρατηγικών καταστολής της εμπορίας ανθρώπων⁴⁵⁷.
6. Η αρωγή των θυμάτων τίθεται ως προτεραιότητα, μέσω της εξασφάλισης της πρόσβασης σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, ασφαλή στέγη, συμβουλευτική και προγράμματα αποκατάστασης⁴⁵⁸.
7. Θεσπίζεται περίοδος περίσκεψης και παρέχονται κίνητρα για την συνεργασία των θυμάτων με τις αστυνομικές και δικαστικές αρχές⁴⁵⁹.
8. Η ιδιωτική ζωή των θυμάτων προστατεύεται από τα Κράτη. Προβλέπεται η μη περαιτέρω θυματοποίηση των θυμάτων κατά την ποινική διαδικασία⁴⁶⁰ και η μη δίωξή τους για αξιόποινες πράξεις που τέλεσαν, όταν αυτές συνδέονται με την καταναγκαστική τους εκμετάλλευση⁴⁶¹.
9. Θεσμοθετούνται κανόνες για την αποτελεσματική προστασία των θυμάτων, τον επαναπατρισμό τους και τη δυνατότητα έκδοσης άδειας παραμονής στο Κράτος υποδοχής⁴⁶².
10. Προάγεται η διεθνής συνεργασία και η διακρατική ανταλλαγή πληροφοριών⁴⁶³.

⁴⁵² Η Ελλάδα ενσωμάτωσε την Οδηγία με το νόμο 4478/2017.

⁴⁵³ Άρθρο 3 Πρωτ Παλέρμo, άρθρο 4 Σύμβασης ΣυμβΕυρ, άρθρο 2 παρ.1 Οδηγίας 2011/36.

⁴⁵⁴ Άρθρο 5 Πρωτ Παλέρμo, άρθρα 18-21 Σύμβασης ΣυμβΕυρ, άρθρο 4 Οδηγίας 2011/36.

⁴⁵⁵ Άρθρο 22 Σύμβασης ΣυμβΕυρ, άρθρο 5 Οδηγίας 2011/36.

⁴⁵⁶ Άρθρο 3 και 6 Πρωτ Παλέρμo, άρθρο 4 Σύμβασης ΣυμβΕυρ, άρθρα 14-16 Οδηγίας 2011/36.

⁴⁵⁷ Άρθρο 9 Πρωτ Παλέρμo, άρθρο 5 Σύμβασης ΣυμβΕυρ, άρθρο 18 Οδηγίας 2011/36.

⁴⁵⁸ Άρθρο 6 Πρωτ Παλέρμo, άρθρο 12 Σύμβασης ΣυμβΕυρ, άρθρα 11, 13-14 Οδηγίας 2011/36.

⁴⁵⁹ Άρθρο 7 Σύμβασης ΣυμβΕυρ, άρθρο 6 Οδηγίας 2004/81.

⁴⁶⁰ Άρθρο 6 Πρωτ Παλέρμo, άρθρα 11 και 28 Σύμβασης ΣυμβΕυρ, άρθρο 12 Οδηγίας 2011/36.

⁴⁶¹ Άρθρο 26 Σύμβασης ΣυμβΕυρ, άρθρο 8 Οδηγίας 2011/36.

⁴⁶² Άρθρα 7-8 Πρωτ Παλέρμo, άρθρα 14 και 16 Σύμβασης ΣυμβΕυρ και Οδηγία 2004/81.

⁴⁶³ Άρθρο 10 Πρωτ Παλέρμo, άρθρα 32-35 Σύμβασης ΣυμβΕυρ.

11. Θεσπίζεται διεθνής δωσιδικία των εθνικών δικαστηρίων, για την καταπολέμηση της εμπορίας και του «σεξουαλικού τουρισμού»⁴⁶⁴.
12. Εισάγεται υποχρέωση επιμόρφωσης των υπαλλήλων των αρμοδίων οργάνων, που έρχονται σε επαφή με τα θύματα⁴⁶⁵.

Σημειώνεται ότι τα θύματα εμπορίας αναγνωρίζονται ως πρόσφυγες, όταν η εμπορία συνιστά μορφή δίωξης, όπως ορίζεται στη **Σύμβαση της Γενεύης του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων**. Η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Προσφυγές σημειώνει πως τα θύματα εμπορίας στοχοποιούνται κυρίως λόγω της «εμπορικής» τους αξίας, επομένως η διακίνηση δεν συνδέεται με τη θρησκεία, την εθνικότητα, τη φυλή ή τις πολιτικές πεποιθήσεις των θυμάτων. Ωστόσο, το οικονομικό κίνητρο δεν αποκλείει την συνδρομή των λόγων δίωξης που προβλέπονται από τη Σύμβαση του 1951⁴⁶⁶. Έτσι, τα μέλη μιας συγκεκριμένης εθνοτικής ομάδας ή μειοψηφίας σε μια δεδομένη χώρα ενδέχεται να είναι ιδιαίτερα ευάλωτα να καταστούν θύματα και να προστατεύονται λιγότερο αποτελεσματικά από τις αρχές της χώρας προέλευσης. Συγκεκριμένα, η δίωξη ενδέχεται να περιλαμβάνει την εκμετάλλευση προσώπων συγκεκριμένης εθνικότητας, φύλου ή μειονοτικής ομάδας, καθώς και την πρόβλεψη αντιποίνων, εξοστρακισμού, διακρίσεων και τιμωρίας από τα τις κρατικές αρχές ή τα μέλη της κοινότητας ενάντια στα θύματα. Αυτός ο κίνδυνος εντείνεται για τα θύματα σεξουαλικής εκμετάλλευσης.

Επιπλέον, οι γυναίκες ενδέχεται να αποτελούν συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα, με κοινά χαρακτηριστικά, όταν υφίστανται διακριτική μεταχείριση λόγω των στερεότυπων ρόλων των φύλων στη χώρα καταγωγής που τους εκθέτει σε κίνδυνο να καταστούν θύματα εμπορίας. Το ίδιο ισχύει και για τις γυναίκες που έχουν ήδη πέσει θύματα σεξουαλικής βίας στο παρελθόν. Με βάση τα παραπάνω, η εμπορία ανθρώπων εντάσσεται στην βία λόγω φύλου και αναγνωρίζεται ως μορφή δίωξης, όταν το Κράτος δεν είναι σε θέση ή δεν επιθυμεί να παράσχει προστασία στα θύματα από την βλάβη ή την απειλή βλάβης. Το ίδιο ισχύει και όταν το Κράτος προέλευσης δεν λαμβάνει αποτελεσματικά μέτρα για την πρόληψη και τη δίωξη της εμπορίας ανθρώπων⁴⁶⁷.

Σημειώνεται ότι το **Ανώτερο Δικαστήριο του Ηνωμένου Βασιλείου**⁴⁶⁸ έχει κρίνει πως η απόφαση του Εθνικού Μηχανισμού Παραπομπής των Θυμάτων Εμπορίας ότι ένα πρόσωπο δεν συνιστά θύμα εμπορίας ανθρώπων δεν πρέπει να οδηγεί σε απόρριψη του αιτήματος ασύλου, όταν η εμπορία ανθρώπων αποτελεί το προβαλλόμενο λόγο δίωξης. Το δικαστήριο εξηγεί ότι η ευαλωτότητα του θύματος ενδέχεται να επηρεάσει την αποδεικτική διαδικασία ενώπιον των δικαστικών αρχών, ενώ για τη διαδικασία ασύλου αρκεί η εύλογη πιθανολόγηση τέλεσης του αδικήματος εις βάρος του προσώπου.

⁴⁶⁴ Άρθρο 31 Σύμβασης ΣυμβΕυρ, άρθρο 10 Οδηγίας 2011/36.

⁴⁶⁵ Άρθρο 10 Πρωτ Παλέρμιο, άρθρο 29 Σύμβασης ΣυμβΕυρ, άρθρο 18 Οδηγίας 2011/36.

⁴⁶⁶ *UNHCR*, Guidelines on International Protection: The application of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or 1967 Protocol relating to the Status of Refugees to victims of trafficking and persons at risk of being trafficked, υπ. Αρ. HCR/GIP/06/07 Απρίλιος 2006.

⁴⁶⁷ *Council of Europe*, Guidance note on the entitlement of victims of trafficking, and persons at risk of being trafficked, to international protection, GRETA, Ιούνιος 2020, <https://rm.coe.int/guidance-note-on-the-entitlement-of-victims-of-trafficking-and-persons/16809ebf44>.

⁴⁶⁸ Ανώτερο Δικαστήριο Ηνωμένου Βασιλείου (Upper Tribunal, Immigration and Asylum Chamber), ES κατά Secretary of State for the Home Department, αρ. υπόθεσης UKUT 335 (IAC), 6.09.2018, <https://www.bailii.org/uk/cases/UKUT/IAC/2018/335.pdf>.

Στη συνέχεια, αναλύεται η έννοια της κατάχρησης της ευάλωτης θέσης ως μέσο υφαρπαγής της συναίνεσης του θύματος εμπορίας ανθρώπων. Συγκεκριμένα, η κατάχρηση της ευάλωτης θέσης αποτελεί τρόπο τέλεσης του εγκλήματος, που αναφέρεται και στην αντικειμενική υπόσταση. Αφού επεξηγηθεί ο ρόλος της ευαλωτότητας του θύματος, γίνεται αναφορά στις διατάξεις της οδηγίας 2011/36/ΕΕ για την πρόληψη, την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και την προστασία των θυμάτων, των οποίων η ευαλωτότητα τα εξέθεσε στην ευχέρεια εκμετάλλευσης του δράστη.

β. Η κατάχρηση της ευάλωτης θέσης του θύματος

Η ευαλωτότητα συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων ενισχύει την πιθανότητα να καταστούν θύμα εμπορίας. Συγκεκριμένα, τα παιδιά, οι εργαζόμενοι που δε διαθέτουν άδεια διαμονής, οι Ρομά και οι πρόσφυγες αποτελούν πρόσωπα που ενδέχεται να στοχοποιηθούν από τους δράστες της εμπορίας ανθρώπων⁴⁶⁹. Μάλιστα, τα παιδιά-θύματα διατρέχουν τον κίνδυνο να πέσουν εκ νέου θύματα εμπορίας, κατά τον ενήλικο βίο τους, ιδιαίτερα όταν είναι ασυνόδευτα, εγκατέλειψαν πρόωρα το σχολείο ή αποτελούν μέλη της κοινότητας των Ρομά⁴⁷⁰. Παρότι η εμπορία ανθρώπων συνδέεται με την οικονομική εκμετάλλευση του θύματος και δεν συνιστά λόγο δίωξης, δεν αποκλείεται η στοχοποίηση συγκεκριμένων μειονοτικών ομάδων, επειδή δεν προστατεύονται εξίσου αποτελεσματικά από τις χώρες προέλευσης⁴⁷¹.

Ο ορισμός που έχει επικρατήσει για την εμπορία ανθρώπων⁴⁷² περιλαμβάνεται στο Πρωτόκολλο του Παλέρμο που συμπληρώνει τη Σύμβαση του ΟΗΕ κατά του Διεθνικού Οργανωμένου εγκλήματος⁴⁷³. Σύμφωνα με το άρθρο 3, «**εμπορία ανθρώπων συνιστά η στρατολόγηση, μεταφορά, μετακίνηση, παροχή καταλύματος ή η υποδοχή προσώπων, με την απειλή ή χρήση βίας ή άλλων μορφών εξαναγκασμού, με απαγωγή, εξαπάτηση, παραπλάνηση, κατάχρηση εξουσίας ή ευάλωτης θέσης ή με παροχή ή αποδοχή χρημάτων ή ωφελημάτων για να επιτευχθεί η συγκατάθεση προσώπου που έχει τον έλεγχο άλλου προσώπου, με σκοπό την εκμετάλλευση**». Ο εν λόγω ορισμός δεν περιλαμβάνει εξαντλητική καταγραφή των μορφών

⁴⁶⁹ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Ψήφισμα σχετικά με την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων στο πλαίσιο των εξωτερικών σχέσεων της ΕΕ, υπ.αρ. 2015/2340(INI), 5.07.2016.

⁴⁷⁰ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Η στρατηγική της ΕΕ για την εξάλειψη της εμπορίας ανθρώπων 2012–2016, COM/2012/0286 final, Ιούνιος 2012.

⁴⁷¹ UNHCR, Η εφαρμογή του άρθρου 1 Α (2) της Σύμβασης του 1951 και του Πρωτοκόλλου του 1967 για το Καθεστώς των Προσφύγων στα θύματα εμπορίας ανθρώπων ή στα πρόσωπα που κινδυνεύουν από την εμπορία ανθρώπων, 2006, παρ. 31-32.

⁴⁷² Ο ορισμός του Πρωτοκόλλου υιοθετείται τόσο στην ελληνική βιβλιογραφία (ενδεικτικά σε *Α.Π. Συκωτίου*, Εμπορία ανθρώπων στα Βαλκάνια, 2003, σελ 17, *Σ. Κυριαζή*, Εμπορία ανθρώπων: διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ο.π., σελ 2, *Μ. Χ. Παπαγιαννοπούλου*, Το φαινόμενο της Διεθνικής σωματεμπορίας στην Ελλάδα και Διεθνώς, 2007, σελ 5) όσο και στη ξενόγλωσση (ενδεικτικά σε *E.R. Kleemans*, Human Smuggling and human trafficking, The Oxford Handbook of Crime and Public Policy, 2009, σελ 409-410, *S. Scarpa*, Trafficking in human beings: modern slavery, Oxford University Press, 2008, σελ 4-5, *L. Shelly*, Human Smuggling and Trafficking into Europe - A Comparative Perspective, Migration Policy Institute, 2014, σελ 3-4 και *Eurostat*, Trafficking in human beings, 2013, σελ 20-21).

⁴⁷³ Η Σύμβαση του ΟΗΕ κατά του Διεθνικού Οργανωμένου εγκλήματος καθώς και το Πρωτόκολλο προϋποθέτουν την λήψη νομοθετικών μέτρων από την εσωτερική νομοθεσία των συμβαλλόμενων Κρατών, και δεν έχουν αυτοδύναμη εφαρμογή, μετά την υπογραφή τους από τα Κράτη.

εμπορίας⁴⁷⁴, υποδεικνύοντας τις διάφορες μορφές που μπορεί να εκλάβει το αδίκημα, με βάση το *modus operandi* του δράστη. Η εκμετάλλευση περιλαμβάνει, τουλάχιστον, την εκμετάλλευση της πορνείας ή άλλες μορφές γενετήσιας εκμετάλλευσης, την αναγκαστική εργασία ή παροχή υπηρεσιών, τη δουλεία ή πρακτικές παρόμοιες με τη δουλεία, την ειλωτεία ή την αφαίρεση οργάνων.

Από τα παραπάνω, συνάγεται ότι ο εξαναγκασμός του θύματος σε συγκεκριμένες πράξεις, με σκοπό την εκμετάλλευση, αποτελεί παράγοντα που ακυρώνει τη συναίνεσή του και θεμελιώνει την τέλεση του αδικήματος. Μορφή εξαναγκασμού συνιστά η εκμετάλλευση της ευάλωτης θέσης του προσώπου, η οποία συντρέχει όταν το θύμα δε διαθέτει άλλη αποδεκτή επιλογή από την υποταγή⁴⁷⁵.

Στην ελληνική έννομη τάξη, η εμπορία ανθρώπων αποτελεί κακούργημα, που τιμωρείται με κάθειρξη από πέντε έως δέκα έτη και χρηματική ποινή. Ειδικότερα, το άρθρο 323Α ΠΚ ορίζει, στη πρώτη παράγραφο, πως «*όποιος με τη χρήση βίας, απειλής βίας ή άλλων εξαναγκαστικών μέσων ή με επιβολή ή κατάχρηση εξουσίας, στρατολογεί, απάγει, μεταφέρει, κατακρατεί παράνομα, υποθάλλει, παραδίδει ή παραλαμβάνει άλλον με σκοπό την εκμετάλλευσή του, τιμωρείται με κάθειρξη έως δέκα έτη και χρηματική ποινή*». Επίσης, η τρίτη παράγραφος αναλύει την έννοια της εκμετάλλευσης, η οποία περιλαμβάνει τον πορισμό παράνομου περιουσιακού οφέλους από το δράστη, μέσω: α) της υπαγωγής του σε θύματος σε καθεστώς δουλείας ή σε παρεμφερείς πρακτικές, β) της υπαγωγή του σε καθεστώς ειλωτείας, γ) της εργασιακής εκμετάλλευσης (εργασία ή επαιτεία), δ) της τέλεσης εγκληματικών πράξεων από το θύμα, ε) της αφαίρεσης κυττάρων, ιστών ή οργάνων του σώματος του θύματος, στ) της γενετήσιας εκμετάλλευσης (τέλεση γενετήσιων πράξεων, πραγματικών ή προσποιητών, παροχή υπηρεσιών που έχουν ως αποκλειστικό σκοπό τη γενετήσια διέγερση) και ζ) του εξαναγκασμού σε τέλεση γάμου.

Σύμφωνα με τη δεύτερη παραγράφου του άρθρου 323Α ΠΚ, «*με την ίδια ποινή τιμωρείται ο υπαίτιος και αν, για να επιτύχει τον ίδιο σκοπό, τελεί τις πράξεις αποσπώντας τη συναίνεση άλλου με τη χρήση απατηλών μέσων ή παρασύροντάς τον, εκμεταλλεζόμενος την ευάλωτη θέση στην οποία βρίσκεται*». Συγκεκριμένα, τα κριτήρια που χρησιμοποιήθηκαν από τα ποινικά δικαστήρια, για τη διαπίστωση της κατάχρησης της ευάλωτης θέσης του θύματος, είναι η ψυχοσωματική και οικονομική κατάσταση, η υγεία, η ηλικία, το μορφωτικό επίπεδο και το γενικότερο κοινωνικό περιβάλλον του θύματος. Στην απόφαση **591/2008**, ο ΑΠ δέχεται ότι, σε ευάλωτη θέση εκμετάλλευσης, βρίσκονται «*τα πρόσωπα που αντιμετωπίζουν πρωτίστως οικονομικά, αλλά και οικογενειακά ή προσωπικά προβλήματα και εν γένει ευρισκόμενα σε ένδεια*»⁴⁷⁶. Αυτό ισχύει ιδιαίτερος για τα αλλοδαπά πρόσωπα και δη για τις γυναίκες, που στερούνται τα προς το ζην, δεν γνωρίζουν Ελληνικά και αγνοούν τις συνθήκες ζωής και την ελληνική πραγματικότητα⁴⁷⁷. Πράγματι, όσον αφορά τους μετανάστες που έχουν εισέλθει παράνομα στην χώρα, παράγοντες

⁴⁷⁴ S. Scarpa, *Trafficking in human beings: modern slavery*, ο.π., σελ 5.

⁴⁷⁵ Ειδικότερα σε J.R. Rodriguez, *Victims of Trafficking and Smuggling of Migrants in International and European Law* σε F. Ippolito/ S. Iglesias Sanchez (επιμ.), *Protecting Vulnerable Groups – The European Human Rights Framework*, 2015, σελ. 359 -377.

⁴⁷⁶ ΑΠ 591/2008, τράπεζα νομικών πληροφοριών «Ισοκράτης».

⁴⁷⁷ ΑΠ 2003/2008, ΠοινΧρον ΝΔ, 2009, σελ 803.

όπως η έλλειψη ταξιδιωτικών εγγράφων, η άγνοια της γλώσσας και ο φόβος απέλασης, οδηγούν στη στοχοποίηση και την εκμετάλλευσή τους από τους δράστες⁴⁷⁸.

Παράλληλα, στην απόφαση **326/2007**, ο ΑΠ έκανε δεκτό πως η ιδιοκτήτρια καταστήματος, από κοινού με το σύντροφό της, προέβησαν στη γενετήσια εκμετάλλευση γυναικών, κατ' εξακολούθηση, αποσπώντας τη συναίνεσή τους με καταβολή χρημάτων. Συγκεκριμένα, ο ΑΠ διαπίστωσε ότι οι δράστες εκμεταλλεύτηκαν την ευάλωτη θέση των θυμάτων, οι οποίες ήταν αλλοδαπές, διέμεναν παράνομα στην Ελλάδα και είχαν μεγάλη οικονομική ανάγκη. Επίσης, στην απόφαση **673/2011**⁴⁷⁹, ο ΑΠ έκρινε ότι, για τη στοιχειοθέτηση του αδικήματος, δεν απαιτείται η πλήρης υποδούλωση του θύματος, η διαρκής και αδιάκοπη θέση του υπό την εξουσία του δράστη, ούτε η μεταφορά του θύματος στην Ελλάδα. Αρκεί η εκμετάλλευση του θύματος από το δράστη, με τη χρήση απειλών ή καταναγκαστικών μέσων, ανεξαρτήτως του τρόπου που βρέθηκε το θύμα στη χώρα.

Αντίστοιχα, στην οδηγία για την πρόληψη, την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και την προστασία των θυμάτων (2011/36/ΕΕ)⁴⁸⁰, ως κατάχρηση ευάλωτης κατάστασης νοείται η κατάσταση, στην οποία το πρόσωπο δεν έχει άλλη πραγματική ή παραδεκτή επιλογή από το να υποστεί τη συγκεκριμένη κατάχρηση. Επιπλέον, σύμφωνα με το ύψιστο συμφέρον του παιδιού⁴⁸¹, δεν νοείται έγκυρη συναίνεση του παιδιού στην εκμετάλλευση. Άλλοι παράγοντες που καθιστούν το θύμα ευάλωτο είναι το φύλο, η εγκυμοσύνη, η κατάσταση της υγείας και η αναπηρία του θύματος⁴⁸².

Μάλιστα, σε δικαστικές αποφάσεις των Κρατών-μελών σημειώνεται ότι τα θύματα στοχοποιήθηκαν, εξαιτίας της ευάλωτης κατάστασής τους. Συγκεκριμένα, το **Εφετείο της Κέν**⁴⁸³, της Γαλλίας, περιέγραψε το θύμα, υπήκοο Καμπότζης, ως ιδιαίτερα ευάλωτο, διότι έπασχε από διανοητική αναπηρία και αποτελούσε εξαρτημένο πρόσωπο, που ενδέχεται να υποστεί κακοποίηση. Στη συγκεκριμένη υπόθεση, το θύμα εργαζόταν, από το 2004 έως το 2010, σε κτηνοτροφική μονάδα στη Νορμανδία, χωρίς άδεια εργασίας, 10 ώρες την ημέρα, εκτός από τα απογεύματα της Κυριακής, λάμβανε αμοιβή 100-150 ευρώ την εβδομάδα, τα οποία δαπανούσε για φαγητό και δεν δικαιούνταν ρεπό ή άλλες κοινωνικές παροχές. Το δικαστήριο αναγνώρισε πως πρόκειται για θύμα εμπορίας, του οποίου η κατάσταση υγείας συνέβαλε στην εκμετάλλευση, χωρίς ωστόσο να κρίνει ότι η διανοητική αναπηρία επηρέασε την αξιοπιστία των ισχυρισμών του. Αντίστοιχα, σε απόφαση του **Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου της Ρουμανίας**⁴⁸⁴

⁴⁷⁸ Μ. Μαργαρίτης/ Α. Μαργαρίτη, Ποινικός Κώδικας - Ερμηνεία, Εφαρμογή, γ' έκδοση, 2014, σελ. 1074.

⁴⁷⁹ ΑΠ 673/2011, http://www.areiospagos.gr/nomologia/apofaseis_DISPLAY.asp?cd=NVUWZFRP8147573B4MZAECXRX0U8Z&apof=673_2011&info=%D0%CF%C9%CD%C9%CA%C5%D3%20-%20%20%20C6.

⁴⁸⁰ Στο ελληνικό δίκαιο, η Οδηγία 2011/36/ΕΕ ενσωματώθηκε με τον ν. 4198/2013, ο οποίος επέφερε τροποποιήσεις στον ελληνικό Π.Κ., Κ.Π.Δ. και σε άλλα νομοθετικά κείμενα.

⁴⁸¹ Αιτιολογική σκέψη 8 προοιμίου Οδηγίας 2011/36/ΕΕ.

⁴⁸² Αιτιολογική σκέψη 12 προοιμίου Οδηγίας 2011/36/ΕΕ.

⁴⁸³ Εφετείο Caen (Γαλλία), αρ. προσφυγής 13-00129, 18.02.2013 σε *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Study on case-law relating to trafficking in human being for labour exploitation, 2015, σελ. 268-271, https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/study_on_case-law_on_trafficking_for_the_purpose_of_labour_exploitation_2.pdf.

⁴⁸⁴ Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο Ρουμανίας, αρ. απόφασης 1814/2014, 28.05.2014 σε *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Study on case-law relating to trafficking in human being for labour exploitation, ο.π., σελ. 55.

σημειώνεται ότι ο κατηγορούμενος είχε στρατολογήσει άτομα με ψυχική ή σωματική αναπηρία, τα οποία ήταν εύκολα χειραγωγήσιμα, δεν αντιλαμβάνονταν την αξία του χρήματος, δεν γνώριζαν τα δικαιώματά τους ως εργαζόμενοι και ήταν άνεργα, κατά το χρόνο της πρόσληψης.

Συνεπώς, η κατάχρηση της ευάλωτης θέσης ενός προσώπου εντάσσεται στις μορφές εξαναγκασμού που χρησιμοποιεί ο δράστης της εμπορίας, με σκοπό την εκμετάλλευση του θύματος. Πρόσωπα που είναι ήδη ευάλωτα, όπως τα παιδιά, οι εκτοπισμένοι και οι παράτυποι μετανάστες στοχοποιούνται από τους δράστες, οι οποίοι αποσπούν τη συναίνεσή τους, καταχρώμενοι την ευάλωτη θέση τους.

γ. Οι βασικές ρυθμίσεις της οδηγίας για την εμπορία ανθρώπων (2011/36/ΕΕ)

Η Οδηγία 2011/36/ΕΕ⁴⁸⁵, η οποία αντικατέστησε την απόφαση-πλαίσιο 2002/69/ΔΕΥ, θέτει ως προτεραιότητα την αναγνώριση, προστασία και συνδρομή των θυμάτων εμπορίας, εναρμονίζοντας την νομοθεσία των Κρατών⁴⁸⁶ και υιοθετώντας ευρύ ορισμό του εγκλήματος, στα πρότυπα του Πρωτοκόλλου του Παλέρμο⁴⁸⁷. Σκοπός της οδηγίας είναι η μη περαιτέρω θυματοποίηση των παθόντων, η αποτελεσματική τους στήριξη και η ενθάρρυνση της συνεργασίας με τις αρχές.

Συγκεκριμένα, τα Κράτη οφείλουν να παρέχουν συνδρομή και να προβλέπουν **μέτρα στήριξης** για τα θύματα, πριν, κατά τη διάρκεια και για εύλογο χρόνο μετά το πέρας της ποινικής διαδικασίας, ανεξαρτήτως αν συνεργάζονται με τις διωκτικές αρχές. Εφόσον συντρέχουν βάσιμοι λόγοι να θεωρηθεί πως ένα πρόσωπο είναι θύμα εμπορίας, οι αρχές οφείλουν να του παρέχουν μέτρα στήριξης. Σύμφωνα με το προοίμιο, όταν το θύμα έχει εισέλθει παρανόμως στην επικράτεια του Κράτους, η συνδρομή των αρχών πρέπει να παρέχεται άνευ όρων, τουλάχιστον κατά την προθεσμία επίσκεψης⁴⁸⁸. Τα μέτρα στήριξης περιλαμβάνουν τον έγκαιρο εντοπισμό των θυμάτων, την εξασφάλιση διαμονής σε κατάλληλη και ασφαλή στέγη, την ιατρική περίθαλψη, την ψυχολογική βοήθεια, την διερμηνεία, την παροχή πληροφοριών και την πρόσβαση στις διαδικασίες ασύλου, εφόσον χρήζουν διεθνούς προστασίας. Η καθιέρωση των μέτρων προστασίας επιδιώκει να δώσει την ευκαιρία στα θύματα να ανακάμψουν και να απομακρυνθούν από τους διακινητές.

Για την επιλογή των κατάλληλων μέτρων υποστήριξης, οι αρχές πρέπει να εξετάζουν τις ατομικές ανάγκες του θύματος *ad hoc*⁴⁸⁹. Συγκεκριμένα, η κρατική συνδρομή πρέπει να προσαρμόζεται με βάση το φύλο, δεδομένου ότι η εμπορία γυναικών και αντρών διεξάγεται για

⁴⁸⁵ Οδηγία 2011/36/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 2011, για την πρόληψη και την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και για την προστασία των θυμάτων της, καθώς και για την αντικατάσταση της απόφασης-πλαίσιο 2002/629/ΔΕΥ του Συμβουλίου.

⁴⁸⁶ Μία συγκριτική επισκόπηση της νομοθεσίας των Κρατών μελών πριν την έκδοση της Οδηγίας πραγματοποιείται σε *FRA, Child Trafficking in the European Union: Challenges, perspectives and good practices*, 2009, σελ. 49 επ.

⁴⁸⁷ Στο ελληνικό δίκαιο, η Οδηγία 2011/36/ΕΕ ενσωματώθηκε με τον ν. 4198/2013, ο οποίος επέφερε τροποποιήσεις στον ελληνικό Π.Κ., Κ.Π.Δ. και σε άλλα νομοθετικά κείμενα.

⁴⁸⁸ Αιτιολογική σκέψη 18 προοιμίου και άρθρο 11 της Οδηγίας 2011/36/ΕΕ.

⁴⁸⁹ Αιτιολογική σκέψη 18 προοιμίου Οδηγίας 2011/36/ΕΕ.

διαφορετικούς σκοπούς και αφορά διαφορετικές μορφές εκμετάλλευσης⁴⁹⁰. Ιδιαίτερη μέριμνα λαμβάνεται για τα θύματα με ειδικές ανάγκες, σε περίπτωση εγκυμοσύνης, αναπηρίας, διανοητικής ή ψυχολογικής διαταραχής, σοβαρών μορφών ψυχολογικής, σωματικής ή σεξουαλικής βίας. Επίσης, πρέπει να προβλέπεται η πρόσβαση των θυμάτων εμπορίας σε υφιστάμενα προγράμματα αποζημίωσης του Κράτους, που αφορούν την αποκατάσταση θυμάτων εγκλημάτων βίας⁴⁹¹.

Παράλληλα, η τέλεση του αδικήματος της εμπορίας ανθρώπων σε βάρος ιδιαίτερα ευάλωτου θύματος αποτελεί επιβαρυντική περίπτωση, που επαυξάνει την ποινή⁴⁹². Στα ιδιαίτερα ευάλωτα πρόσωπα συμπεριλαμβάνονται τουλάχιστον τα παιδιά, ενώ άλλοι παράγοντες που μπορούν να ληφθούν υπόψη κατά την αξιολόγηση της ευάλωτης θέσης των θυμάτων είναι ενδεικτικά το φύλο, η εγκυμοσύνη, η κατάσταση της υγείας και η αναπηρία.

Η ιδιαίτερη απαξία της τέλεσης του αδικήματος σε βάρος ευάλωτων προσώπων προκύπτει στην απόφαση **599/2015** του Μικτού Ορκωτού Δικαστηρίου Αθηνών⁴⁹³. Το δικαστήριο καταδίκασε κατηγορούμενο για εμπορία ανθρώπων κατ' επάγγελμα, σε πρόσκαιρη κάθειρξη 15 ετών, χρηματική ποινή 60.000 ευρώ και αποστέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων, για διάστημα πέντε ετών, σύμφωνα με το άρθρο 60 ΠΚ. Έκρινε ότι ο κατηγορούμενος, με τη χρήση βίας και απειλής, εξανάγκασε ένα ανήλικο και έξι πρόσωπα με προβλήματα υγείας και σωματική αναπηρία σε επαιτεία, λαμβάνοντας το μεγαλύτερο μέρος των χρήματων που τους έδιναν οι διερχόμενοι.

Αξιοσημείωτο είναι ότι η ποινική νομοθεσία των Κρατών μελών υπήρξε ιδιαίτερα επιεικής, πριν την οδηγία, αναφορικά με την τιμώρηση των δραστών εμπορίας, καθιστώντας επιβεβλημένη την εναρμόνιση του ουσιαστικού ποινικού δικαίου στην ΕΕ. Ενδεικτικά, το **Εφετείο του Πουατιέ**⁴⁹⁴, της Γαλλίας, καταδίκασε εργοδότη σε δύο χρόνια φυλάκισης και χρηματική ποινή, κρίνοντας πως οι συνθήκες εργασίας παραβίαζαν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Συγκεκριμένα, οι εργαζόμενοι απασχολούνταν σε ιδιαίτερα σκληρές συνθήκες εργασίας, δεν επιτρεπόταν να μιλούν και παρακολουθούνταν συνεχώς από τον εργοδότη, ο οποίος τους απειλούσε συχνά ότι θα κλείσει την εταιρία. Στην εν λόγω υπόθεση, το δικαστήριο αναγνώρισε τη δημιουργία σχέσης εξάρτησης, καθώς ο εργοδότης είχε προσλάβει ανειδίκευτους εργαζόμενους, κατοίκους μιας περιοχής που παρουσίαζε υψηλά ποσοστά ανεργίας, με αποτέλεσμα το ενδεχόμενο παραίτησης ή απόλυσης να είχε καταστροφικά αποτελέσματα για την οικονομική τους ζωή. Ωστόσο, η επιβληθείσα ποινή δεν είναι ανάλογη της διαπιστωθείσας παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

⁴⁹⁰ Αιτιολογική σκέψη 3 προοιμίου Οδηγίας 2011/36/ΕΕ.

⁴⁹¹ Άρθρο 17 της Οδηγίας 2011/36/ΕΕ.

⁴⁹² Αιτιολογική σκέψη 12 και άρθρο 4 παρ. 2 της Οδηγίας 2011/36/ΕΕ.

⁴⁹³ ΜΟΔ 599/2015, τράπεζα νομικών πληροφοριών «Ισοκράτης».

⁴⁹⁴ Εφετείο Poitiers, Procureur de la République κατά Monsieur B, αρ. απόφασης 97/8641, 26.02.2001 σε *ILO, Forced Labour and Human Trafficking Casebook of Court Decisions*, 2009, σελ. 62, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_106143.pdf.

Αντίστοιχα, το **Εφετείο της Λιέγης**⁴⁹⁵, του Βελγίου, καταδίκασε εργοδότες, υπηκόους Κίνας, σε 1 χρόνο φυλάκισης και χρηματική ποινή 500 ευρώ, διότι υποχρέωσαν δύο παράτυπους μετανάστες, υπηκόους Κίνας, σε παροχή εργασίας για 12 έως 13 ώρες τη μέρα, χωρίς ρεπό. Οι εργαζόμενοι, οι οποίοι δεν γνώριζαν Γαλλικά, ούτε διέθεταν έγγραφα ταυτότητας, διέμεναν στην υπό ανέγερση οικοδομή, κοιμόνταν σε στρώμα και στερούνταν πρόσβασης σε μπάνιο ή ζεστό νερό. Κατήγγειλαν ότι οι δράστες τους πίεζαν να μην εξέρχονται από το οικοπέδο, ενώ ένας από τους εργάτες ήταν θύμα βίας, επανειλημμένα. Παρότι το δικαστήριο διαπίστωσε την τέλεση του αδικήματος της εμπορίας ανθρώπων, επέβαλε ιδιαίτερα ελαφριά ποινή, η οποία δεν αντικατοπτρίζει την απαξία του τελεσθέντος εγκλήματος⁴⁹⁶.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει απόφαση του **Γαλλικού Ακυρωτικού Δικαστηρίου**⁴⁹⁷, στην οποία διαπιστώθηκε παραβίαση του άρθρου 4 της ΕΣΔΑ (καταναγκαστική εργασία). Συγκεκριμένα, Ιβοριανή υπήκοος μεταφέρθηκε παράνομα στη Γαλλία σε ηλικία 15 ετών, με σκοπό να εργαστεί στο σπίτι του κατηγορουμένου και να φροντίσει τα παιδιά του. Το θύμα δεν διέθετε διαβατήριο, δεν λάμβανε αμοιβή για τη φροντίδα των παιδιών και την παρεχόμενη οικιακή εργασία, δεν πήγε σχολείο, ούτε διέθετε ιδιωτικό χώρο στο σπίτι, καθώς κοιμόταν σε στρώμα στο πάτωμα στο δωμάτιο με τα παιδιά. Το Εφετείο διαπίστωσε μεν την παράνομη απασχόληση αλλοδαπού και την κατάχρηση της ευαλωτότητας του προσώπου, ωστόσο απέρριψε τον ισχυρισμό ότι οι συνθήκες διαβίωσης και εργασίας ήταν αντίθετες στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια, σημειώνοντας ότι το θύμα είχε αναπτύξει συναισθηματικές σχέσεις με τα παιδιά της οικογένειας και απολάμβανε παρόμοιες συνθήκες διαβίωσης με τα λοιπά μέλη της οικογένειας. Αξιοσημείωτη είναι και σε αυτή την περίπτωση η επιβληθείσα ποινή, η οποία ήταν ένας μήνας φυλάκιση (!)

Ειδική μνεία γίνεται στην οδηγία για την **στήριξη ανηλίκων θυμάτων**⁴⁹⁸, τα οποία αντιμετωπίζονται ως πιο ευάλωτα από τους ενήλικες. Σημειώνεται πως οι ασυνόδευτοι ή χωρισμένοι ανήλικοι αιτούντες άσυλο αποτελούν ιδιαίτερα ευάλωτη ομάδα στη στρατολόγηση από εμπόρους, είτε κατά τη διάρκεια του ταξιδιού είτε μετά την άφιξη στη χώρα υποδοχής⁴⁹⁹. Με βάση τα παραπάνω, τα Κράτη υιοθετούν μέτρα για τη σωματική και ψυχολογική αποκατάσταση των παιδιών θυμάτων, την πρόσβαση στη παιδεία και την επανένταξη στην κοινωνία. Σε περίπτωση αβεβαιότητας όσον αφορά την ηλικία του θύματος, θεωρείται παιδί, εφόσον υπάρχουν λόγοι να πιστευτεί ότι πρόκειται για ανήλικο. Τα Κράτη διορίζουν κηδεμόνα ή εκπρόσωπο για τα παιδιά, όταν είναι ασυνόδευτα ή όταν οι ασκούντες τη γονική μέριμνα αποκλείονται από την εκπροσώπηση του παιδιού, λόγω σύγκρουσης συμφερόντων. Αυτό ισχύει όταν οι γονείς δεν εξυπηρετούν το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού, λ.χ. εφόσον υπάρχουν ενδείξεις ότι ευθύνονται ή εμπλέκονται στην εμπορία, επομένως δεν πρέπει να συμμετέχουν σε αποφάσεις σχετικά με το

⁴⁹⁵ Εφετείο Liège, Public Ministry κατά Wang Li Kang, Wang Qi κ.α., αρ. απόφασης 2007/245, 24.01.2007 σε *ILO, Forced Labour and Human Trafficking Casebook of Court Decisions*, 2009, σελ. 58, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_106143.pdf.

⁴⁹⁶ *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Study on case-law relating to trafficking in human being for labour exploitation, 2015, σελ. 65, https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/study_on_case-law_on_trafficking_for_the_purpose_of_labour_exploitation_2.pdf.

⁴⁹⁷ Cour de Cassation (Γαλλία), Chambre criminelle, αρ.προσφ. 08-80.787, 13.9.2009, <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000020186429/>.

⁴⁹⁸ Άρθρα 13-16 της Οδηγίας 2011/36/ΕΕ.

⁴⁹⁹ *UN, The EU Directive on Trafficking in Human Beings - A Joint UN Commentary*, Δεκέμβριος 2011, σελ. 82.

παιδί⁵⁰⁰. Σε περίπτωση ασυνόδευτου παιδιού, τα μέτρα στήριξης συνεκτιμούν την άποψή του, τις ανάγκες του και τις ανησυχίες του, με σκοπό την εξεύρεση μόνιμων λύσεων, όπως η επιστροφή στη χώρα καταγωγής ή η ένταξη στη χώρα υποδοχής.

Ο εντοπισμός και η προστασία των θυμάτων απαιτεί τη συνεργασία και την κατάλληλη κατάρτιση των δημοσίων λειτουργών που ενδέχεται να έρθουν σε επαφή με θύματα ή δυνητικά θύματα, συμπεριλαμβανομένων των αστυνομικών που εργάζονται στα σύνορα. Ειδικότερα, η Έγερση Αρμοστέια του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες τονίζει την ανάγκη συνεργασία των αρχών καταπολέμησης της εμπορίας ανθρώπων και των αρχών για τη χορήγηση διεθνούς προστασίας, δεδομένου ότι οι ευάλωτες ομάδες των αιτούντων διεθνή προστασία διατρέχουν υψηλό κίνδυνο να αποτελούν ή να πέσουν θύματα εμπορίας ανθρώπων⁵⁰¹. Για παράδειγμα, ένα θύμα εμπορίας ενδέχεται να δραπέτευσε από τους αυτουργούς στη χώρα προέλευσης και να αιτείται διεθνή προστασία του Κράτους υποδοχής. Επίσης, ένας αιτών άσυλο είναι πιθανό να μη κατέστη θύμα εμπορίας στη χώρα προέλευσης, ωστόσο να κινδύνευσε να καταστεί θύμα, γεγονός που οδήγησε στην φυγή του. Ακόμα και στις περιπτώσεις που η εμπορία δεν πιθανολογείται ότι θα επαναληφθεί, η αναγνώριση του θύματος ως πρόσφυγα μπορεί να συνδέεται με τη μη εξάλειψη των λόγων δίωξης. Η εκδίκαση, το ενδεχόμενο εκ νέου θυματοποίησης και η διακριτική μεταχείριση από την κοινωνία, σε περίπτωση επιστροφής στη χώρα καταγωγής, εξετάζονται στο πλαίσιο της διαδικασίας ασύλου⁵⁰². Συνεπώς, η εγκαθίδρυση αποτελεσματικού μηχανισμού συνεργασίας διασφαλίζει ότι τα αλλοδαπά θύματα εμπορίας που λαμβάνουν υπηρεσίες στήριξης παραπέμπονται στις εθνικές αρχές ασύλου, εφόσον έχουν υποστεί διώξεις στη χώρα καταγωγής. Ομοίως, οι αιτούντες άσυλο που παρουσιάζουν ενδείξεις ότι ενδέχεται να είναι θύματα ή εν δυνάμει θύματα εμπορίας πρέπει να παραπέμπονται στους κατάλληλους φορείς για την υποστήριξή τους⁵⁰³.

Με βάση τα παραπάνω, η οδηγία 2011/36/ΕΕ επιδιώκει να προστατεύσει ολιστικά τα θύματα και να ενισχύσει την καταπολέμηση της εμπορίας, μέσω της αύξησης του αριθμού των διώξεων και των καταδικών. Σύμφωνα με την έκθεση αξιολόγησης της Επιτροπής⁵⁰⁴, αναγνωρίστηκε ότι τα Κράτη μέλη έχουν καταβάλει σημαντικές προσπάθειες για την εναρμόνιση της οδηγίας στο εθνικό τους δίκαιο. Ωστόσο, τονίστηκε ότι υπάρχει σημαντικό περιθώριο βελτίωσης, όσον αφορά τα ειδικά μέτρα για την προστασία των παιδιών, το τεκμήριο της παιδικής ηλικίας και την εκτίμηση της ηλικίας των παιδιών, την προστασία πριν και κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, την πρόσβαση σε άνευ όρων συνδρομή, την αποζημίωση, τη μη επιβολή κυρώσεων, την παροχή συνδρομής και στήριξης στο μέλος της οικογένειας ενός παιδιού θύματος,

⁵⁰⁰ UN, The EU Directive on Trafficking in Human Beings - A Joint UN Commentary, Δεκέμβριος 2011, σελ. 76.

⁵⁰¹ UNHCR, Η εφαρμογή του άρθρου 1 Α (2) της Σύμβασης του 1951 και του Πρωτοκόλλου του 1967 για το Καθεστώς των Προσφύγων στα θύματα εμπορίας ανθρώπων ή στα πρόσωπα που κινδυνεύουν από την εμπορία ανθρώπων, 2006, παρ. 20.

⁵⁰² UNHCR, Η εφαρμογή του άρθρου 1 Α (2) της Σύμβασης του 1951 και του Πρωτοκόλλου του 1967 για το Καθεστώς των Προσφύγων στα θύματα εμπορίας ανθρώπων ή στα πρόσωπα που κινδυνεύουν από την εμπορία ανθρώπων, 2006, παρ. 14-18.

⁵⁰³ UN, The EU Directive on Trafficking in Human Beings - A Joint UN Commentary, Δεκέμβριος 2011, σελ. 52.

⁵⁰⁴ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Έκθεση προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο σχετικά με την αξιολόγηση του κατά πόσον τα Κράτη μέλη έχουν λάβει τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να συμμορφωθούν με την Οδηγία 2011/36/ΕΕ για την πρόληψη και την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και για την προστασία των θυμάτων της, σύμφωνα με το άρθρο 23 παράγραφος 1, COM(2016) 722 final, 2.12.2016.

καθώς και την πρόληψη. Στη νεότερη έκθεση του 2018, η Επιτροπή σημείωσε πως δεν έχει επέλθει μείωση της εμπορίας ανθρώπων, ενώ τα θύματα εξακολουθούν να έχουν περιορισμένη πρόσβαση στα δικαιώματά τους, βάσει του δικαιίου της ΕΕ, όσον αφορά την προστασία και τη στήριξη, την αποζημίωση και τη μη επιβολή κυρώσεων⁵⁰⁵.

Τέλος, όπως εύστοχα αναφέρεται σε έκθεση της Επιτροπής, «ο αιώτερος στόχος της εξάλειψης της εμπορίας ανθρώπων μπορεί να επιτευχθεί μόνο εάν το έγκλημα αποτρέπεται εξαρχής και με την αξιοποίηση της ευρείας κλίμακας εργαλείων που είναι διαθέσιμα σε επίπεδο ΕΕ και σε εθνικό επίπεδο [...] Αυτό σημαίνει ότι πρέπει, όχι μόνο να αντιμετωπιστούν τα βαθύτερα αίτια που καθιστούν τα άτομα περισσότερο ευάλωτα στην εμπορία ανθρώπων – όπως η φτώχεια, η ανισότητα των φύλων, η βία κατά των γυναικών, οι διακρίσεις λόγω εθνοτικής καταγωγής, η κοινωνική περιθωριοποίηση και η παράνομη μετανάστευση – αλλά και να διασφαλιστεί η προσαγωγή ενόπιον της δικαιοσύνης όσων επωφελούνται από το έγκλημα και εκμεταλλεύονται τα θύματα»⁵⁰⁶.

Γ. Η προστασία των θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας

Η ενδοοικογενειακή βία αποτελεί αδίκημα που παραβιάζει τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα και συνδέεται στενά με τη διακριτική μεταχείριση κατά των γυναικών. Το επίθετο «ενδοοικογενειακή» ορίζει το περιβάλλον εντός του οποίου ασκείται η βία, η οποία περιλαμβάνει την άσκηση σωματικής, πνευματικής ή υλικής ισχύος από το δράστη, με σκοπό την επιβολή σε ένα πρόσωπο⁵⁰⁷.

Ήδη από το 1970, έχουν υιοθετεί σειρά κατευθυντηρίων οδηγιών⁵⁰⁸ και διεθνών Συμβάσεων για την προστασία των θυμάτων βίας και διακριτικής μεταχείρισης, με χαρακτηριστικότερες τη Σύμβαση του ΟΗΕ για την Εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών⁵⁰⁹ του 1979 και τη Σύμβαση για την Πρόληψη και Καταπολέμηση της Βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας («Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης») του Συμβουλίου της Ευρώπης του 2011.

Η ενδοοικογενειακή βία αποτελεί ποινικό αδίκημα, που τιμωρείται σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία των Κρατών μελών. Στην Ελλάδα, το άρθρο 1 του ν. 3500/2006 ορίζει ότι η

⁵⁰⁵ *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Δεύτερη έκθεση προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο σχετικά με την πρόοδο που σημειώνεται στις ενέργειες για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων, όπως απαιτείται βάσει του άρθρου 20 της Οδηγίας 2011/36/ΕΕ για την πρόληψη και την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και για την προστασία των θυμάτων της, SWD(2018) 473 final, COM(2018) 777 final, 3.12.2018.

⁵⁰⁶ *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Έγγραφο εργασίας των υπηρεσιών της Επιτροπής που συνοδεύει την έκθεση σχετικά με την πρόοδο που σημειώνεται στις ενέργειες για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων (2016) όπως απαιτείται βάσει του άρθρου 20 της Οδηγίας 2011/36/ΕΕ για την πρόληψη και την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και για την προστασία των θυμάτων της, COM(2016) 267 final, SWD(2016) 159 final, 19.5.2016.

⁵⁰⁷ *ActionAid*, Η ενδοοικογενειακή βία κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης, Η οπτική των επαγγελματιών και προτάσεις βελτίωσης των εφαρμοζόμενων πολιτικών, Νοέμβριος 2018.

⁵⁰⁸ Ενδεικτικά *UN*, Declaration on the Elimination of Violence against Women, υπ. αρ 48/104, 20 Δεκεμβρίου 1993, *UN*, General recommendation No. 35 on gender-based violence against women, 26 Ιουλίου 2017 και *Συμβούλιο της Ευρώπης*, Recommendation on the protection of women against violence, 30 Απριλίου 2002.

⁵⁰⁹ *UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women* Adopted and opened for signature, υπ. αρ 34/180 της 18 Δεκεμβρίου 1979, η οποία τέθηκε σε ισχύ την 3^η Σεπτεμβρίου 1981.

ενδοοικογενειακή βία στρέφεται κατά μέλους της οικογένειας⁵¹⁰. Στις άδικες πράξεις περιλαμβάνονται η ενδοοικογενειακή σωματική βλάβη (άρθρο 6), η ενδοοικογενειακή παράνομη βία και η απειλή (άρθρο 7), καθώς και η ενδοοικογενειακή προσβολή της γενετήσιας αξιοπρέπειας (άρθρο 9). Επίσης, η νομοθεσία για την ενδοοικογενειακή βία περιλαμβάνει τα αδικήματα της ανθρωποκτονίας (άρθρο 299 ΠΚ), της θανατηφόρας βλάβης (άρθρο 311 ΠΚ), του βιασμού (άρθρο 336 ΠΚ) και την κατάχρηση ανίκανου προς αντίσταση σε γενετήσια πράξη (άρθρο 338 ΠΚ).

Μάλιστα, οι διατάξεις για την ενδοοικογενειακή βία εφαρμόζονται και όταν ο δράστης εργάζεται σε φορέα παροχής κοινωνικής μέριμνας, όταν στρέφεται σε βάρος προσώπου το οποίο δέχεται τις υπηρεσίες του φορέα (άρθρα 6 παρ. 5 και 9 παρ.3 ν. 3500/2006). Όπως αναλύεται στην απόφαση **1046/2019 του Αρείου Πάγου**⁵¹¹, σύμφωνα με τις διατάξεις για την ενδοοικογενειακή βία τιμωρούνται και «*οι εργαζόμενοι στα ιδρύματα κοινωνικής μέριμνας και αρωγής, γιατί τα άτομα που φιλοξενούνται στα εν λόγω Ιδρύματα δεν μπορούν από μόνα τους να αντισταθούν και να υπερασπιστούν ευχερώς τον εαυτό τους έναντι της σκληρής συμπεριφοράς των προσώπων που έχουν αναλάβει την προστασία τους*». Ο κατηγορούμενος, υπό την ιδιότητα του πρόεδρου του φιλανθρωπικού σωματείου που φιλοξενούσε ανηλίκους, κρίθηκε ότι εκμεταλλεύτηκε «*την ευάλωτη κατάσταση τους, σε σχέση με την ως άνω θέση υπεροχής του, μέσω της οποίας μπορούσε να επιβάλλεται σ' αυτούς, υπό το φόβο δυσμενούς μεταχείρισης ή μη παροχής πλεονεκτημάτων εντός του ιδρύματος, σε μια δε, εκ των κάτωθι περιπτώσεων, καταχρώμενος, επιπλέον, την διανοητική αναπηρία του ανηλίκου*».

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι η ενδοοικογενειακή βία ενδέχεται να αποτελεί μορφή δίωξης, σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης του 1951 για τους Πρόσφυγες. Όπως παρατηρείται σε απόφαση της **15^{ης} Επιτροπής Προσφύγων**⁵¹², σε ορισμένες χώρες, όπως η Ακτή Ελεφαντοστού, η τήρηση των παραδόσεων αποτελεί το θεμέλιο λίθο της κοινωνικής δομής, με τη γυναίκα και τα παιδιά να έχουν πολύ μικρή αξιακή θέση. Παρότι η ενδοοικογενειακή βία λαμβάνει τεράστιες διαστάσεις, δεν απαγορεύεται ρητά διά νόμου και τα θύματα σπάνια καταγγέλλουν τη σεξουαλική τους κακοποίηση, εξαιτίας του φόβου κοινωνικού στιγματισμού. Στην ενδοοικογενειακή βία εντάσσεται και ο εξαναγκαστικός γάμος με πρόσωπα που επιλέγονται από την οικογένεια, για τη λήψη προίκας.

Στη συγκεκριμένη υπόθεση, ο θείος της προσφεύγουσας την εξανάγκασε σε γάμο με πολύγαμο άντρα, 80 ετών, ο οποίος την υπέβαλε σε κακομεταχείριση. Όταν αυτή απέδρασε από τη συζυγική στέγη, οι θείοι της άσκησαν σωματική και ψυχολογική βία εναντίον της, με αποτέλεσμα να αναγκαστεί να διαφύγει από τη χώρα καταγωγής. Με βάση τα παραπάνω στοιχεία, η Επιτροπή έκρινε ότι η εξακολουθητική φυσική και ψυχολογική κακοποίηση που υπέστη η προσφεύγουσα από τους συγγενείς και το σύζυγό της συνιστούσαν απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση. Διαπίστωσε ότι η προσφεύγουσα υπάγεται σε ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα, λόγω του ότι, ως κακοποιημένη γυναίκα και θύμα εξαναγκαστικού γάμου, έχει βάσιμο και δικαιολογημένο φόβο ότι θα υποστεί εκ νέου δίωξη, σε περίπτωση επιστροφής στη χώρα καταγωγής, από τους

⁵¹⁰ Σύμφωνα με το άρθρο 1 του ν. 3500/2006, η οικογένεια αποτελείται από συζύγους ή πρόσωπα που συνδέονται με σύμφωνο συμβίωσης ή γονείς και συγγενείς πρώτου και δεύτερου βαθμού εξ αίματος ή εξ αγχιστείας και τα εξ υιοθεσίας τέκνα τους.

⁵¹¹ ΑΠ 1046/2019, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών «Ισοκράτης».

⁵¹² 15^η Επιτροπή Προσφύγων, 2453/2016, αδημοσίευτη.

άρρηνες συγγενείς της. Συνεπώς, αναγνώρισε την ιδιότητα του πρόσφυγα στο πρόσωπο της προσφεύγουσας.

Το θέμα του αναγκαστικού γάμου έχει απασχολήσει, επίσης, το **Διοικητικό Εφετείο Πειραιά**⁵¹³, στο πλαίσιο αιτήματος ασύλου. Η αιτούσα, υπήκοος Νιγηρίας ισχυρίστηκε πως η οικογένειά της επιχείρησε να την εξαναγκάσει σε γάμο με Μουσουλμάνο, αρχηγική μορφή της αποικίας, που είχε άλλες δύο συζύγους, για να λάβουν προίκα. Επιπλέον, η αιτούσα ισχυρίστηκε ότι, παρότι ο μελλοντικός της σύζυγος ήταν επικίνδυνος και είχε διαπράξει δολοφονίες, ασκούσε μεγάλη επιρροή στην κοινότητα, με αποτέλεσμα οι αστυνομικοί να μην διεξάγουν έρευνα εναντίον του. Η Επιτροπή έκρινε ότι ο ισχυρισμός της περί αναγκαστικού γάμου στερούνταν αληθοφάνειας, δεδομένου ότι μία οικογένεια χριστιανών δεν φαίνεται πιθανό να επιθυμούσε τον γάμο της με αλλόθρησκο, ενώ η Νιγηρία δεν αναγνωρίζει την πολυγαμία, κατά το αστικό δίκαιο. Επίσης, ο ισχυρισμός της αιτούσας για τις αστυνομικές αρχές κρίθηκε ως αόριστος, διότι αφενός η αιτούσα δεν ανέφερε ότι προσέγγισε τις εθνικές αρχές προκειμένου να αναζητήσει προστασία, αφετέρου δεν επικουρείται από τις διαθέσιμες πηγές πληροφόρησης για τη χώρα καταγωγής.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν διαθέτει ειδικό νομοθετικό πλαίσιο για την καταπολέμηση της ενδοοικογενειακής βίας. Παρ' όλ' αυτά, στο πλαίσιο του πρωτογενούς δικαίου, η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ) επιβεβαιώνει την αρχή της ισότητας των φύλων και της μη διάκρισης (άρθρο 2) ως βασικής αρχής του ενωσιακού δικαίου⁵¹⁴, ενώ ο Χάρτης εγγυάται το δικαίωμα στην αξιοπρέπεια (Τίτλος I, άρθρα 1-5) και την ισότητα (Τίτλος III, άρθρα 20-26). Επιπλέον, μπορούν να εφαρμοσθούν, και ως προς την προστασία των θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας, τα εξής νομοθετικά κείμενα του ενωσιακού δικαίου:

α. την ίση μεταχείριση και την απαγόρευση των διακρίσεων⁵¹⁵ (η Οδηγία 2000/43/EK του Συμβουλίου περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής τους καταγωγής, η Οδηγία 2000/78/EK για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία, η Οδηγία 2004/113/EK για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών στην πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες και την παροχή αυτών, η Οδηγία 2006/54/EK για την εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης και η Οδηγία 2010/41/ΕΕ για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών που ασκούν αυτοτελή επαγγελματική δραστηριότητα),

β. την προστασία των θυμάτων εγκληματικότητας (η Οδηγία 2012/29/ΕΕ για τη θέσπιση ελάχιστων προτύπων σχετικά με τα δικαιώματα, την υποστήριξη και την προστασία θυμάτων της εγκληματικότητας, η Οδηγία 2011/99/ΕΕ περί της ευρωπαϊκής εντολής προστασίας⁵¹⁶ και ο

⁵¹³ ΔΕφΠ 33/2019, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών «Ισοκράτης».

⁵¹⁴ A. Kaczorowska, European Union Law, third edition, Routledge, 2013, σελ. 28 και 119.

⁵¹⁵ Αναλυτικότερα για την αρχή της ίσης μεταχείρισης στην ΕΕ βλ. M. Bell, The principle of equal treatment: widening and deepening, Νοέμβριος 2010, <http://www.tara.tcd.ie/bitstream/handle/2262/73140/The%20principle%20of%20equal%20treatment.pdf;sequence=1>.

⁵¹⁶ Συγκεκριμένα στην αιτιολογική σκέψη 9 αναφέρεται πως «Η παρούσα Οδηγία εφαρμόζεται στα μέτρα προστασίας που αποσκοπούν ιδίως να προστατεύσουν ένα πρόσωπο από εγκληματική πράξη τρίτου, η οποία μπορεί με οποιονδήποτε τρόπο να συνεπάγεται κίνδυνο κατά της ζωής, της σωματικής, ψυχικής και γενετήσιας ακεραιότητάς του, π.χ. μέσω της αποτροπής οποιασδήποτε παρενόχλησης, καθώς και κίνδυνο κατά της αξιοπρέπειας ή της προσωπικής του ελευθερίας, π.χ. μέσω της αποτροπής της απαγωγής, της παρενοχλητικής παρακολούθησης και άλλων μορφών έμμεσου

Κανονισμός 606/2013 για την αμοιβαία αναγνώριση μέτρων προστασίας σε αστικές υποθέσεις⁵¹⁷),

γ. την προστασία των θυμάτων έμφυλης βίας (η Σύμβαση για την πρόληψη και καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας του Συμβουλίου της Ευρώπης του 2011 – Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης).

Εξάλλου, το Μάιο του 2017, η ΕΕ⁵¹⁸ υπέγραψε την Διεθνή Σύμβαση για την πρόληψη και καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας («Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης»), η οποία υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης το 2011 και τέθηκε σε ισχύ το 2014. Η Σύμβαση αυτή κυρώθηκε από την Ελλάδα, με το νόμο 4531/2018. Αποτελεί το πρώτο διεθνώς νομικά δεσμευτικό κείμενο που αναπτύσσει ενιαίο πλαίσιο για την πρόληψη της έμφυλης βίας, την προστασία των θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας και την τιμωρία των αυτουργών.

Ήδη στο προοίμιο της Σύμβασης αναγνωρίζεται η αναγκαιότητα προστασίας των γυναικών, εξαιτίας του αυξημένου κίνδυνου που διατρέχουν να υποστούν έμφυλη βία. Η βία λόγω φύλου συνδέεται με την διακριτική μεταχείριση και την ιστορική ανισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών. Επίσης, η αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ταυτότητας φύλου ή σεξουαλικού προσανατολισμού ερμηνεύεται σύμφωνα με την ΕΣΔΑ (άρθρο 14 και δωδέκατο πρωτόκολλο) και την όλο και αυξανόμενη νομολογία του ΕΔΔΑ σε υποθέσεις βίας κατά των γυναικών⁵¹⁹.

Στη συνέχεια, ορίζεται ότι η βία λόγω φύλου περιλαμβάνει την ενδοοικογενειακή ή σεξουαλική βία, την παρενοχλητική παρακολούθηση, τη σεξουαλική παρενόχληση, τον αναγκαστικό γάμο και την αναγκαστική άμβλωση. Διευκρινίζεται ότι η Σύμβαση αναγνωρίζει το γεγονός πως και οι άντρες ενδέχεται να αποτελούν θύματα ορισμένων μορφών έμφυλης βίας. Για τον παραπάνω λόγο, ενθαρρύνει τα Κράτη να εφαρμόζουν το προστατευτικό πλαίσιο της Σύμβασης στα παιδιά, τους άνδρες και τους ηλικιωμένους, όταν είναι θύματα ενδοοικογενειακής βίας (άρθρο 2). Ταυτόχρονα, η Σύμβαση δεν περιέχει ορισμό της οικογένειας ή του οικογενειακό

καταναγκασμού. Τα μέτρα αποβλέπουν στην αποφυγή τελέσεως νέων εγκληματικών πράξεων ή στην άμβλυνση των συνεπειών προηγούμενων εγκληματικών πράξεων». Μέτρο προστασίας αποτελεί η απόφαση δικαστικής αρχής, δια της οποίας επιβάλλονται απαγορεύσεις ή περιορισμοί στο πρόσωπο που προκαλεί τον κίνδυνο, προς όφελος του προστατευόμενου προσώπου, ούτως ώστε να προστατευθεί από μια αξιόποινη πράξη που μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τη ζωή, τη σωματική ή ψυχική ακεραιότητα, την αξιοπρέπεια, την προσωπική ελευθερία ή τη γενετήσια ακεραιότητά του (άρθρο 2 περ. 2).

⁵¹⁷ Συγκεκριμένα στην αιτιολογική σκέψη 6 αναφέρεται πως «Ο παρών Κανονισμός θα πρέπει να εφαρμόζεται σε μέτρα προστασίας που διατάσσονται για την προστασία προσώπου, όταν υπάρχουν σοβαροί λόγοι να θεωρείται ότι απειλείται η ζωή, η σωματική ή η ψυχική ακεραιότητα, η προσωπική ελευθερία, η ασφάλεια ή η σεξουαλική ακεραιότητα του εν λόγω προσώπου, π.χ. για να αποτρέπεται κάθε μορφή έμφυλης βίας ή βίας σε στενές προσωπικές σχέσεις, όπως η σωματική βία, η παρενόχληση, οι σεξουαλικές επιθέσεις, η παρακολούθηση, ο εκφοβισμός ή άλλες μορφές έμμεσου καταναγκασμού».

⁵¹⁸ Απόφαση (ΕΕ) 2017/865 του Συμβουλίου, της 11ης Μαΐου 2017, σχετικά με την υπογραφή, εξ ονόματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας όσον αφορά θέματα που άπτονται της δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις.

⁵¹⁹ Ενδεικτικά ΕΔΔΑ, Ορυζ κατά Τουρκίας (αρ. προσφ. 33401/02, 9.6.2009), Τ.Μ. και C.Μ. κατά Μολδαβίας (αρ. προσφ. 26608/11, 28.01.2014) και Halime Kiliç κατά Τουρκίας (αρ. προσφ. 63034/11, 28.06.2016).

περιβάλλοντος, ώστε να επεκτείνει το πεδίο εφαρμογής της σε κάθε σύντροφο του θύματος, ανεξαρτήτως αν έχουν παντρευτεί ή ανήκουν στο ίδιο φύλο⁵²⁰.

Η διάρθρωση της Σύμβασης βασίζεται σε τέσσερις πυλώνες: Πρόληψη, Προστασία θυμάτων, Ποινική δίωξη και Πολιτικές⁵²¹. Αναλυτικότερα, στοχεύει στην πρόληψη, την ολιστική υποστήριξη των θυμάτων, μέσω εξειδικευμένων υπηρεσιών, στη συνεργασία του Κράτους με φορείς της κοινωνίας των πολιτών, στη συστηματική καταγραφή και τη διερεύνηση περιστατικών έμφυλης βίας, στην ενημέρωση των θυμάτων και στην ευαισθητοποίηση του κοινού. Σημαντικές ρυθμίσεις είναι η ποινικοποίηση της παρενοχλητικής παρακολούθησης (stalking) και η δημιουργία μηχανισμού παρακολούθησης από ανεξάρτητο όργανο (GREVIO), που συγκροτείται από τεχνοκράτες και είναι επιφορτισμένο με την παρακολούθηση της εφαρμογής της Σύμβασης από τα συμβαλλόμενα Κράτη⁵²² (άρθρο 66).

Συγκεκριμένα, τα Κράτη αφενός δεσμεύονται να υιοθετούν προληπτικά μέτρα, αφετέρου οφείλουν να συνεκτιμούν και να αντιμετωπίζουν «τις ειδικές ανάγκες ατόμων τα οποία έχουν καταστεί ευάλωτα, συνέπεια ιδιαιτέρων περιστάσεων» (άρθρο 12 παρ. 3). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η αιτιολογική έκθεση, στην οποία διευκρινίζεται ότι οι δράστες συχνά επιλέγουν να στοχεύουν ευάλωτα άτομα, γνωρίζοντας ότι είναι λιγότερο πιθανό να αμυνθούν ή τούς καταγγείλουν στις δικαστικές αρχές. Παράλληλα, η αιτιολογική έκθεση περιέχει και ενδεικτικό κατάλογο ευάλωτων ομάδων, για τους σκοπούς της Σύμβασης. Συγκεκριμένα, στα ευάλωτα άτομα περιλαμβάνονται τα παιδιά, οι ηλικιωμένοι, οι έγκυες, οι γυναίκες με ανήλικα παιδιά και τα άτομα με αναπηρίες, συμπεριλαμβανομένων εκείνων με διανοητικές ή γνωστικές διαταραχές. Επίσης, ευάλωτοι θεωρούνται και οι αλλοδαποί, ιδίως οι πρόσφυγες και μετανάστες χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα διαμονής, τα άτομα που ανήκουν σε εθνική/εθνοτική μειονότητα, η ΛΟΑΤΙ κοινότητα, τα άτομα που ζουν σε αγροτικές ή απομακρυσμένες περιοχές, οι χρήστες ναρκωτικών, οι εκδιδόμενες γυναίκες, οι οροθετικοί και οι άστεγοι⁵²³.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, εν σχέσει προς τα θέματα που αποτελούν αντικείμενο της παρούσας διατριβής, παρουσιάζει το έβδομο κεφάλαιο της Σύμβασης (άρθρα 59-61), που αφορά μετανάστες και αιτούντες άσυλο. Αυτές οι δύο ομάδες θεωρούνται ιδιαίτερα ευάλωτες στην βία, παρά το διαφορετικό νομικό τους καθεστώς. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 59, τα Κράτη⁵²⁴ οφείλουν

⁵²⁰ Συμβούλιο της Ευρώπης, Η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Πρόληψη και Καταπολέμηση της Βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας (Σύμβαση Κωνσταντινούπολης): Ερωτήσεις και Απαντήσεις, 2019, σελ. 7, <https://rm.coe.int/prems-039019-grc-2574-brochure-questions-istanbul-convention-web-16x16/1680944850>.

⁵²¹ Θ. Κατσιβαρδάκου, Η διαδρομή για τη Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης, Ομιλία στα πλαίσια της ημερίδας της Γενική Γραμματείας Ισότητας των Φύλων, Οκτώβριος 2018, <https://socialpolicy.gr/2018/10/%CE%B7-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%B4%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%AE-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7-%CF%83%CF%8D%CE%BC%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%BA%CF%89%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%BD%CF%84.html>.

⁵²² Ειδικότερα, βλ. την πρώτη αναφορά για τις δράσεις της GREVIO σε *Council of Europe*, 1st General report on GREVIO's activities covering the period from June 2015 to May 2019, Απρίλιος 2020, <https://rm.coe.int/1st-general-report-on-grevio-s-activities/16809cd382>.

⁵²³ *Council of Europe*, Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, CETS 210, Μάιος 2011, σελ 16-17.

⁵²⁴ Σημειώνεται πως το άρθρο 78 παρ. 2 επιτρέπει στα Κράτη να επιφυλαχθούν του δικαιώματος μη εφαρμογής του άρθρου 59.

να εκδίδουν αυτόνομη άδεια διαμονής περιορισμένης ισχύος στα θύματα, σε περίπτωση λύσης του γάμου ή της σχέσης, όταν η άδεια διαμονής τους εξαρτάται από εκείνη του/της συζύγου ή συντρόφου⁵²⁵. Πράγματι, η πλειονότητα των νομοθεσιών των Κρατών του Συμβουλίου της Ευρώπης θέτουν ως προϋπόθεση τη διατήρηση του γάμου ή της σχέσης για διάστημα που κυμαίνεται από ένα έως τρία χρόνια, ώστε να θεμελιωθεί δικαίωμα έκδοσης αυτόνομης άδειας διαμονής στο/στη σύζυγο ή σύντροφο. Ως εκ τούτου, η απώλεια της άδειας διαμονής και ο φόβος απέλασης συχνά αποτρέπουν τα θύματα από τη διακοπή του γάμου ή της σχέσης και την καταγγελία του δράστη στις διωκτικές αρχές. Η αυτόνομη άδεια διαμονή χορηγείται ανεξάρτητα από τη διάρκεια του γάμου ή της σχέσης, επιτρέποντας στα θύματα να απομακρυνθούν από τον έλεγχο του δράστη. Οι λοιποί όροι χορήγησης, η διάρκεια της άδειας και τα αποδεικτικά στοιχεία για τη διαπίστωση της λύσης του γάμου, ως συνέπεια της βίας, ρυθμίζονται από το εσωτερικό δίκαιο. Ενδεικτικά, τα αποδεικτικά στοιχεία της βίας μπορεί να προκύπτουν από την ποινική καταδίκη, την απόφαση ασφαλιστικών μέτρων, τη σχηματισθείσα δικογραφία από την αστυνομία, την αγωγή διαζυγίου, ιατρικές βεβαιώσεις, εκθέσεις κοινωνικών υπηρεσιών και αναφορές ΜΚΟ.

Αντίστοιχα, σε περίπτωση απέλασης του θύτη, τα Κράτη δεσμεύονται να αναστέλλουν την απομάκρυνση του θύματος, όταν η διαμονή του εξαρτάται από εκείνη του συζύγου ή συντρόφου, ώστε να τους δοθεί η δυνατότητα να υποβάλουν αίτηση για αυτόνομο καθεστώς διαμονής. Σκοπός του νομοθέτη είναι η προστασία του θύματος από την συνέχιση της κακοποίησης στη χώρα προέλευσης, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις όπου η χώρα καταγωγής δεν διαθέτει εφάμιλλη νομοθετική προστασία των θυμάτων έμφυλης βίας⁵²⁶.

Επίσης, προβλέπεται η έκδοση ανανεώσιμων αδειών διαμονής σε θύματα⁵²⁷ εφόσον είναι απαραίτητο: (α) λόγω της προσωπικής τους κατάστασης ή (β) για τη συνεργασία με τις διωκτικές αρχές ή για την ποινική διαδικασία. Για τη διαπίστωση της ανάγκης παραμονής στη περίπτωση α, εξετάζονται διάφοροι παράγοντες, όπως η ασφάλεια του θύματος, η οικογενειακή του κατάσταση, η υγεία και οι συνθήκες στη χώρα προέλευσης. Στη περίπτωση β, η παραμονή του θύματος κρίνεται απαραίτητη, για την μαρτυρία, κατά τη διερεύνηση του εγκλήματος και την ποινική διαδικασία.

Παράλληλα, διαπιστώνεται πως οι εκτοπισμένοι πληθυσμοί βιώνουν διαφορετικά τη δίωξη, με βάση το φύλο τους. Πράγματι, τις τελευταίες δεκαετίες, οι εξελίξεις στο διεθνές δίκαιο και το δίκαιο προστασίας των ανθρώπινων δικαιωμάτων συνέβαλαν σημαντικά στην αναγνώριση της βίας κατά των γυναικών ως δίωξη, κατά την έννοια του άρθρου 1Α της Σύμβασης της Γενεύης του 1951. Για το σκοπό αυτό, το άρθρο 60 της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης εισάγει διττή

⁵²⁵ Οι άγαμοι σύντροφοι περιλαμβάνονται στη διάταξη, στο βαθμό που το εσωτερικό δίκαιο των κρατών προβλέπει την έκδοση σχετικής άδειας διαμονής σε συντρόφου.

⁵²⁶ *Council of Europe*, Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, ο.π., σελ 51.

⁵²⁷ Στην ελληνική έννομη τάξη, προβλέπεται η έκδοση άδειας διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους σύμφωνα με το άρθρο 19^α του Κώδικα Μετανάστευσης (ν. 4251/2014), το οποίο ορίζει πως «σε θύματα ενδοοικογενειακής βίας, κατά τα οριζόμενα στο ν. 3500/2006 (Α' 232). Η διάρκεια της αρχικής άδειας διαμονής είναι ετήσια και μπορεί να ανανεώνεται κάθε φορά μέχρι δύο έτη εφόσον πληρούνται οι ίδιες προϋποθέσεις. Ισόχρονη άδεια διαμονής χορηγείται και στα ανήλικα τέκνα των θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας ή στον ενήλικα που ασκεί την επιμέλεια των ανήλικων θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας, εφόσον αυτός δεν είναι το ίδιο πρόσωπο με τον φερόμενο δράστη του εγκλήματος. Στους ενήλικους που κατέχουν άδεια διαμονής κατά την παρούσα περίπτωση, παρέχεται το δικαίωμα εξαρτημένης εργασίας-παροχής υπηρεσιών ή έργου».

υποχρέωση στα Κράτη. Αφενός, η πρώτη παράγραφος απαιτεί την ερμηνεία των λόγων δίωξης της Σύμβασης της Γενεύης του 1951 κατάλληλα, λαμβάνοντας υπόψη το φύλο. Αφετέρου, η δεύτερη παράγραφος προβλέπει τη χορήγηση του καθεστώτος του πρόσφυγα, όταν αποδειχθεί ότι το πρόσωπο διώκεται εξαιτίας του φύλου. Η έμφυλη βία δύναται, επίσης, να αναγνωριστεί ως μορφή σοβαρής βλάβης που αιτιολογεί την παροχή επικουρικής προστασίας, εφόσον διαπιστώνεται κίνδυνος κατά της ζωής ή έκθεσης σε κακομεταχείριση, σε περίπτωση απομάκρυνσης. Τα Κράτη λαμβάνουν τα απαραίτητα νομοθετικά ή άλλα μέτρα, ώστε οι διαδικασίες χορήγησης διεθνούς προστασίας, οι συνθήκες υποδοχής και οι υπηρεσίες υποστήριξης των αιτούντων να είναι κατάλληλες, ανάλογα με το φύλο.

Θα πρέπει, επίσης, να αναφερθεί ότι το άρθρο 61 καθιερώνει την αρχή της μη επαναπροώθησης, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 33 της Σύμβασης της Γενεύης και στο άρθρο 3 της ΕΣΔΑ. Τα Κράτη δεσμεύονται να εφαρμόζουν την αρχή της μη επαναπροώθησης στα θύματα έμφυλης βίας, ανεξάρτητα από τη νομική τους κατάσταση ή το καθεστώς διαμονής. Αυτό σημαίνει ότι η προστασία έναντι της επιστροφής ισχύει για όλα τα θύματα βίας εναντίον γυναικών, ακόμα και όταν απορριφθεί το αίτημά τους για διεθνή προστασία, εφόσον διατρέχουν κίνδυνο κατά της ζωής ή υποβολής σε βασανιστήρια ή κακομεταχείριση, σε περίπτωση επιστροφής.

Η Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης κυρώθηκε από την Ελλάδα με τον ν. 4531/2018. Επέφερε τροποποιήσεις στην νομοθεσία για την ενδοοικογενειακή βία (ν. 3500/2006), την αποζημίωση των θυμάτων (ν. 3811/2009), την ανάκληση της άδειας διαμονής κατηγορούμενου ή καταδικασθέντα για ενδοοικογενειακή βία (άρθρο 18 παρ. 2 ν. 2168/1993), την επιστροφή υπηκόων τρίτων χωρών (άρθρο 41 παρ. 1 περ. η ν. 3907/2011) και στον Ποινικό Κώδικα, καταργώντας την αναχρονιστική διάταξη 339 ΠΚ που προέβλεπε την παύση της ποινικής δίωξης, εάν τελεστεί γάμος μεταξύ του δράστη αποπλάνησης ανηλίκου κάτω των 15 ετών και του θύματος⁵²⁸.

Διευκρινίζεται ότι η Σύμβαση δεν υποχρεώνει τα Κράτη να αναγνωρίζουν αυτόματα καθεστώς διεθνούς προστασίας σε όλα τα θύματα έμφυλης βίας. Ο φόβος δίωξης ή η ενδεχόμενη σοβαρή βλάβη, σε περίπτωση απομάκρυνσης, εξετάζεται αναλόγως των συνθηκών κάθε μεμονωμένης υπόθεσης. Ως προς το σημείο αυτό, η Σύμβαση υιοθετεί αντίστοιχη προσέγγιση με την ΕΣΔΑ.

Αντικείμενο ειδικής προστασίας από το διεθνές δίκαιο τυγχάνουν, όπως αναλύεται στη συνέχεια, και τα Άτομα με Αναπηρία, εξαιτίας της ευάλωτης θέσης τους. Δεδομένου ότι η προστασία που παρέχει η ΕΣΔΑ είναι περιπτωσιολογική, η εξέταση της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα ΑμεΑ και των αποφάσεων της Επιτροπής για τα Δικαιώματα των ΑμεΑ, που επεξηγούν το περιεχόμενό της, είναι πολύτιμη.

⁵²⁸ Ειδικότερα σε αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Ι) Κύρωση της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Πρόληψη και την Καταπολέμηση της Βίας κατά των γυναικών και της Ενδοοικογενειακής Βίας και προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας, ΙΙ) Ενσωμάτωση της 2005/214/ΔΕΥ απόφασης πλαίσιο, όπως τροποποιήθηκε με την απόφαση-πλαίσιο 2009/299/ΔΕΥ, σχετικά με την εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης επί χρηματικών ποινών και ΙΙΙ) Άλλες διατάξεις αρμοδιότητας Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων», 5.03.2018.

6. Το νομικό πλαίσιο για τα θεμελιώδη δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (ΑμεΑ)

Το παρόν εξετάζει την προστασία που κατοχυρώνεται για τα Άτομα με Αναπηρία (εφεξής «ΑμεΑ»). Όπως ήδη αναλύθηκε, η ευάλωτη θέση των ΑμεΑ έχει αναγνωριστεί από τη νομολογία του ΕΔΔΑ, δεδομένης της κατάστασης της υγείας τους, των στερεοτύπων και του κοινωνικού αποκλεισμού που υφίστανται, ιδίως σε υποθέσεις στις οποίες εξετάζεται η νομιμότητα ή οι συνθήκες παραμονής τους σε νοσοκομεία, ιδρύματα και σωφρονιστικά καταστήματα. Ωστόσο, η ΕΣΔΑ δεν αποτελεί το μόνο μέσο προστασίας των ατόμων αυτών.

Σε διεθνές επίπεδο, η ανάγκη μίας νομικά δεσμευτικής Σύμβασης για την προστασία των ΑμεΑ θεωρήθηκε επιτακτική, εξαιτίας των ελλείψεων και του διαφορετικού νομοθετικού πλαισίου των Κρατών για την προστασία των δικαιωμάτων των ΑμεΑ⁵²⁹. Όπως αναλύθηκε σε προηγούμενα κεφάλαια της διατριβής, η νομολογία του ΕΔΔΑ ακολουθεί περιπτώσιολογική αντιμετώπιση για την προστασία των ευάλωτων ομάδων. Το υφιστάμενο κενό κλήθηκε να συμπληρώσει η Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο που τη συνοδεύει, ψηφίστηκαν το Δεκέμβριο του 2006 και τέθηκαν σε ισχύ το Μάιο του 2008⁵³⁰. Αποτελεί την πρώτη Διεθνή Συνθήκη για τα ανθρώπινα δικαιώματα που επικυρώθηκε από την ΕΕ⁵³¹.

Η καταπολέμηση των διακρίσεων, μεταξύ άλλων, λόγω αναπηρίας, κατά τον καθορισμό και την εφαρμογή των ενωσιακών δράσεων, θεσπίζεται ήδη στο άρθρο 10 της ΣΛΕΕ και διατρέχει τις ιδρυτικές συνθήκες της ΕΕ⁵³². Επίσης, θεμελιώνεται αρμοδιότητα των οργάνων της ΕΕ για την ανάληψη ειδικών μέτρων κατά των διακρίσεων (άρθρο 19 ΣΛΕΕ), η οποία ενισχύεται από το Χάρτη, ο οποίος κατοχυρώνει την απαγόρευση των διακρίσεων για οποιοδήποτε λόγο, συμπεριλαμβανομένης της αναπηρίας, καθώς και το δικαίωμα των ΑμεΑ να επωφελούνται μέτρων που θα τους εξασφαλίζουν την αυτονομία, την κοινωνική και επαγγελματική ένταξη και την ισότιμη συμμετοχή τους στον κοινοτικό βίο (άρθρα 21 και 26 του Χάρτη). Αντίστοιχα, οι αιτούντες διεθνή προστασία που εντάσσονται στα ΑμεΑ αναγνωρίζονται ρητά ως ευάλωτη ομάδα στην οδηγία για την αναγνώριση⁵³³ και την υποδοχή⁵³⁴, ενώ οι αιτούντες που πάσχουν από ψυχικές διαταραχές αξιώνουν ειδικές διαδικαστικές εγγυήσεις, σύμφωνα με την οδηγία για τις διαδικασίες⁵³⁵.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η ανάλυση της ευαλωτότητας των ΑμεΑ σε σχετικό ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Συγκεκριμένα, επισημαίνονται οι ελλείψεις των προσφερόμενων υπηρεσιών υγειονομικής περίθαλψης, ενώ η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τα Κράτη παροτρύνονται

⁵²⁹ Αναλυτικότερα *A. Wiesbrock*, Disability as a Form of Vulnerability under EU and CoE Law: Embracing the ‘Social Model’? σε *F. Ippolito/ S. Iglesias Sanchez* (επιμ.), *Protecting Vulnerable Groups – The European Human Rights Framework*, 2015, σελ. 71 – 94.

⁵³⁰ Η Ελλάδα έχει κυρώσει τη Σύμβαση με τον ν. 4074/2012.

⁵³¹ Απόφαση του Συμβουλίου της 26ης Νοεμβρίου 2009 σχετικά με τη σύναψη, από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία (2010/48/EK).

⁵³² *N. E. Φαραντούρης*, Άρθρο 10 ΣΛΕΕ, σε *B. Χριστιανό* (επιμ.), *Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ - Κατ’ άρθρο ερμηνεία*, 2012, σελ. 206-207.

⁵³³ Άρθρο 20 παρ. 3 και 4 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ (αναδιτύπωση).

⁵³⁴ Άρθρο 21 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ (αναδιτύπωση).

⁵³⁵ Αιτιολογική σκέψη 29 προοιμίου της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ.

να υιοθετήσουν πρόσθετα μέτρα για την προστασία των ευάλωτων και τη συνεχή παρακολούθηση της εφαρμογής της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των ΑμεΑ⁵³⁶. Υπογραμμίζεται ότι οι γυναίκες με αναπηρία, ιδίως όσες πάσχουν από διανοητικές δυσκολίες, είναι πιο ευάλωτες στην έμφυλη βία, τη σεξουαλική παρενόχληση ή άλλες μορφές κακοποίησης, ενώ ενδέχεται να μην είναι σε θέση να εντοπίσουν ή να αναφέρουν το θύτη, εξαιτίας της θέσης εξάρτησης στην οποία βρίσκονται. Επίσης, σημειώνεται πως τα ΑμεΑ με διανοητικές αναπηρίες είναι ιδιαίτερα ευάλωτα σε διακριτική μεταχείριση ή κακοποίηση, δεδομένου ότι συχνά τοποθετούνται σε ιδρύματα, όπου στερούνται πρόσβασης στην εκπαίδευση και την αυτοδιάθεση.

Τέλος, είναι σημαντικό να λεχθεί ότι η Επιτροπή έχει δημοσιεύσει Στρατηγική για τα δικαιώματα των ΑμεΑ⁵³⁷ για τα έτη 2021-2030, στην οποία αναφέρεται στην πολυμορφία της αναπηρίας και στα εμπόδια που αντιμετωπίζουν τα ΑμεΑ, σε συνδυασμό με άλλα στοιχεία της ταυτότητάς τους (όπως το φύλο, η φυλή, η εθνότητα, ο γενετήσιος προσανατολισμός και η θρησκεία), με αποτέλεσμα να «βρίσκονται σε δύσκολη κοινωνικοοικονομική ή άλλη ευάλωτη κατάσταση». Υπ' αυτό το πρίσμα, η Στρατηγική σημειώνει ότι χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής τα ΑμεΑ που είναι γυναίκες, παιδιά, ηλικιωμένοι, άστεγοι, πρόσφυγες, μετανάστες, Ρομά ή ανήκουν σε εθνοτικές μειονότητες⁵³⁸.

Στη συνέχεια αναλύονται οι βασικές διατάξεις της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα ΑμεΑ και οι αποφάσεις της Επιτροπής για τα Δικαιώματα των ΑμεΑ, κατόπιν ατομικών αναφορών για παραβιάσεις της Σύμβασης, στο πλαίσιο του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου.

A. Η Σύμβαση του ΟΗΕ για τα δικαιώματα των ΑμεΑ (2006)

Ο σκοπός της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των ΑμεΑ είναι η εγκαθίδρυση ελάχιστων προτύπων για την προστασία τους και η κατοχύρωση των αστικών, πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων των ΑμεΑ, ώστε να τα απολαμβάνουν σε ισότιμη βάση με τους λοιπούς πολίτες. Στις καινοτομίες της Σύμβασης περιλαμβάνεται η υιοθέτηση του «κοινωνικού μοντέλου» για την αναπηρία, σε αντιδιαστολή με την παραδοσιακή ιατρική σκοπιά και η δικαιωματική προσέγγιση της αναπηρίας, έναντι της φιλανθρωπικής⁵³⁹. Οι βασικές κατευθυντήριες αρχές που διέπουν τη Σύμβαση, σύμφωνα με το άρθρο 3, είναι:

1. ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της αυτονομίας και της ανεξαρτησίας των προσώπων,
2. η απαγόρευση των διακρίσεων,
3. η πλήρης και αποτελεσματική συμμετοχή και ένταξη στην κοινωνία,
4. ο σεβασμός της διαφορετικότητας και η αποδοχή των ατόμων με αναπηρία,

⁵³⁶ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Ψήφισμα σχετικά με την εφαρμογή της ευρωπαϊκής στρατηγικής για την αναπηρία, υπ. αρ.2017/2127 INI, 30.11.2017.

⁵³⁷ COM(2021) 101 final.

⁵³⁸ Βλ. συνοπτικά το περιεχόμενο της στρατηγικής σε *J. Elizondo-Urrestarazu*, #UnionOfEquality: Strategy for the Rights of Persons with Disabilities 2021-2030, Μάρτιος 2021, <https://equineteurope.org/wp-content/uploads/2021/03/Disability-Strategy-Summary-1.pdf>.

⁵³⁹ *Ε. Νικολαΐδης / Σ. Μιζάμτση / Α. Μουρούζης*, Συγκριτική Μελέτη Θεσμικού Πλαισίου για την Προσβασιμότητα και τα Άτομα με Αναπηρία, Ιούνιος 2012, σελ. 24, <https://docplayer.gr/37769204-Sygkritiki-meleti-thesmikoy-plaisiogy-gia-tin-prosvasimotita-kai-ta-atoma-me-anapiria.html>.

5. η ισότητα των ευκαιριών,
6. η προσβασιμότητα,
7. η ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών,
8. ο σεβασμός των αναπτυσσόμενων ικανοτήτων των παιδιών με αναπηρία και του δικαιώματος διατήρησης της ταυτότητάς τους.

Στο άρθρο 1 της Σύμβασης διατυπώνεται ο ορισμός της έννοιας της αναπηρίας, καθώς και ο σκοπός της είναι η προστασία όλων των ΑμεΑ, άνευ διάκρισης μεταξύ ημεδαπών και αλλοδαπών. Συγκεκριμένα, στα άτομα με αναπηρία περιλαμβάνονται όσοι έχουν *«μακροχρόνια σωματικά, διανοητικά, πνευματικά ή αισθητήρια εμπόδια, που, σε αλληλεπίδραση με διάφορα εμπόδια, μπορούν να παρεμποδίσουν την πλήρη και αποτελεσματική συμμετοχή τους στην κοινωνία, σε ίση βάση με τους άλλους»*.

Στη συνέχεια, κατοχυρώνονται σειρά ειδικών δικαιωμάτων για τα ΑμεΑ, όπως η προσβασιμότητα στο περιβάλλον, στα μέσα μεταφοράς και στην επικοινωνία (άρθρο 9), η απαγόρευση της εκμετάλλευσης και της κακομεταχείρισης (άρθρο 16), η ελευθερία μετακίνησης και το δικαίωμα σε μία ιθαγένεια (άρθρο 18), η προώθηση της κινητικότητας με τη μέγιστη ανεξαρτησία (άρθρο 20), η πρόσβαση στην υγεία, χωρίς διακρίσεις (άρθρο 25), η υποστήριξη στην αποκατάσταση (άρθρο 26), η κοινωνική προστασία (άρθρο 28), καθώς και η συμμετοχή στην πολιτική, πολιτιστική ζωή και τον αθλητισμό (άρθρα 19, 29 και 30).

Παράλληλα, τα άρθρα 6 και 7 εστιάζουν στην προστασία των γυναικών και των παιδιών με αναπηρία. Συγκεκριμένα, αναγνωρίζεται ότι οι γυναίκες με αναπηρία υπόκεινται σε πολλαπλές διακρίσεις, εξαιτίας της αναπηρίας και του φύλου τους. Συντρέχουν, επομένως, περισσότερες ιδιότητες ή καταστάσεις που δρουν πολλαπλασιαστικά στην ευαλωτότητά τους, με αποτέλεσμα να υφίστανται διακρίσεις ή αποκλεισμό από την απόλαυση των θεμελιωδών τους δικαιωμάτων.⁵⁴⁰ Αντίστοιχα, το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού καθοδηγεί κάθε ενέργεια των Κρατών που αφορούν τα παιδιά με αναπηρίες, ενώ διασφαλίζεται το δικαίωμά τους να εκφράζουν τις απόψεις του ελεύθερα, σύμφωνα με την ηλικία και την ωριμότητά τους, σε ίση βάση με τα υπόλοιπα παιδιά.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ειδική μνεία της Σύμβασης σε καταστάσεις ανθρωπιστικών αναγκών, στις οποίες *«τα συμβαλλόμενα Κράτη λαμβάνουν, σύμφωνα με τις υποχρεώσεις τους βάσει του διεθνούς δικαίου, συμπεριλαμβανομένου και του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου και του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όλα τα απαιτούμενα μέτρα προκειμένου να διασφαλίζουν την προστασία και ασφάλεια των ατόμων με αναπηρίες σε καταστάσεις κινδύνου, συμπεριλαμβανομένων και των καταστάσεων ενόπλων συγκρούσεων, έκτακτων ανθρωπιστικών αναγκών και των περιστατικών φυσικών καταστροφών»* (άρθρο 11). Γίνεται δεκτό πως στο προστατευτικό πεδίο της διάταξης εντάσσονται τα ΑμεΑ που είναι πρόσφυγες, εσωτερικά εκτοπισμένοι ή χρήζοντες διεθνούς προστασίας, οι οποίοι εγκαταλείπουν τις περιοχές που ζουν για να προστατευτούν. Το ίδιο ισχύει και για τα ΑμεΑ που εκτοπίστηκαν λόγω φυσικών καταστροφών, παρότι δεν εμπίπτουν στο καθεστώς του πρόσφυγα, κατ' εφαρμογή της αρχής της μη επαναπροώθησης, όπως αυτή κατοχυρώνεται από την ΕΣΔΑ και το Χάρτη, σε περίπτωση που η επιστροφή στη χώρα καταγωγής παραβιάζει το δικαίωμα στη ζωή. Παράλληλα, όταν ο εκτοπισμός οφείλεται σε περιβαλλοντική καταστροφή, ένοπλες συγκρούσεις ή ακραία

⁵⁴⁰ *Συνήγορος του Πολίτη*, Έκθεση για την εφαρμογή της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία, Ιούλιος 2019, σελ. 5-6.

φτώχεια, η παραμονή του προσώπου στη χώρα προορισμού ενδέχεται να επιτραπεί από τα Κράτη, για ανθρωπιστικούς λόγους⁵⁴¹.

Στο πλαίσιο της ερμηνείας του άρθρου 11, η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των ΑμεΑ⁵⁴² υπογραμμίζει τη σημασία της ουσιαστικής ενάσκησης των δικαιωμάτων των αιτούντων άσυλο και των προσφύγων με αναπηρία σε κατάλληλη στέγη, εκπαίδευση και υπηρεσίες υγείας. Τονίζει την σημασία της παροχής κατανοητών πληροφοριών στους αιτούντες που είναι ΑμεΑ, λ.χ. μέσω απλοποιημένων εντύπων, σχετικά με τα εθνικά προγράμματα κοινωνικής προστασίας και αποκατάστασης. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η πρόσβαση των ΑμεΑ στα προειδοποιητικά μηνύματα και πληροφορίες τόσο για τις καταστάσεις κινδύνου, όσο και για τις επιχειρήσεις διάσωσης, στη νοηματική γλώσσα, με ηχητική περιγραφή και με λεζάντες, τα οποία θα μεταδίδονται από τα διαθέσιμα μέσα επικοινωνίας, όπως τα κινητά τηλέφωνα, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και η τηλεόραση⁵⁴³.

Ειδικότερα για τις συνθήκες υποδοχής, η Επιτροπή αξιολογεί ως προτεραιότητα την εξασφάλιση επαρκούς βιοτικού επιπέδου των ΑμεΑ, λαμβάνοντας δεόντως υπόψη την ευημερία και τυχόν επιπλέον παράγοντες ευαλωτότητας⁵⁴⁴. Σε κοινή της δήλωση με την Επιτροπή Αλλοδαπών Εργαζομένων⁵⁴⁵, η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των ΑμεΑ εξέφρασε βαθιά ανησυχία για την επισφαλή κατάσταση των ατόμων με αναπηρία στις τρέχουσες μεταναστευτικές κρίσεις. Επεσήμανε ότι οι πρόσφυγες και οι μετανάστες με αναπηρία ενδέχεται να πάσχουν από ψυχικές διαταραχές που συνδέονται με τον εκτοπισμό, όπως η διαταραχή του μετατραυματικού στρες. Για το παραπάνω λόγω, η ίση μεταχείρισή τους και η πρόσβαση σε υπηρεσίες υποστήριξης, όπως η νομική συμβουλευτική, η ψυχοκοινωνική στήριξη και η αποκατάσταση, κρίθηκε ότι έχουν ζωτική σημασία, επομένως δεν πρέπει να παρέχονται αποκλειστικά σε έκτακτες περιπτώσεις⁵⁴⁶.

Παράλληλα, το άρθρο 11 της Σύμβασης, σε συνδυασμό με το άρθρο 6, παρέχει εγγυήσεις για την προστασία των γυναικών με αναπηρίες σε καταστάσεις ανθρωπιστικών αναγκών, το οποίο προβλέπει πως «1. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν ότι οι γυναίκες και τα κορίτσια με αναπηρίες υπόκεινται σε πολλαπλές διακρίσεις και, εν προκειμένω, λαμβάνουν μέτρα προκειμένου να διασφαλίζουν την πλήρη και ίση απόλαυση, από αυτά, όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών. 2. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα, προκειμένου να διασφαλίζουν την πλήρη ανάπτυξη, προαγωγή και ενίσχυση των γυναικών, με σκοπό την εγγύηση της άσκησης και απόλαυσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών

⁵⁴¹ S. Motz σε I. Bantekas/ M.A. Stein/D. Anastasiou, The UN Convention on the rights of persons with Disabilities: A commentary, Oxford University Press, 2018, σελ. 334.

⁵⁴² Η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των ΑμεΑ είναι επιφορτισμένη με την παρακολούθηση της συμμόρφωσης των κρατών με τη Σύμβαση και με την εξέταση ατομικών αναφορών σε περίπτωση παραβιάσεων (άρθρο 1 παρ. 1 Προαιρετικού Πρωτοκόλλου).

⁵⁴³ S. Motz σε I. Bantekas/ M.A. Stein/D. Anastasiou, The UN Convention on the rights of persons with Disabilities: A commentary, ο.π., σελ. 328.

⁵⁴⁴ Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding Observations on the Initial Report of Canada, Μάιος 2017, παράγραφος 26.

⁵⁴⁵ S. Motz σε I. Bantekas/ M.A. Stein/D. Anastasiou, The UN Convention on the rights of persons with Disabilities: A commentary, ο.π., σελ. 336.

⁵⁴⁶ Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding Observations on the Initial Report of Italy, Οκτώβριος 2016, παρ. 25 – 26.

ελευθεριών που καθορίζονται στην παρούσα Σύμβαση». Οι γυναίκες θεωρούνται πιο ευάλωτες στην έμφυλη βία, ενώ αξιολογείται ως λιγότερο πιθανή η πρόσβασή τους σε υπηρεσίες αποκατάστασης ή στη δικαιοσύνη, συγκριτικά με τους άντρες. Ένα άλλο ζήτημα που ανακύπτει είναι η έλλειψη κατάλληλων εγκαταστάσεων υγιεινής, η οποία αυξάνει τις διακρίσεις κατά των γυναικών με αναπηρία, οι οποίες διαμένουν σε δομές φιλοξενίας αιτούντων άσυλο. Κατ' εφαρμογήν των άρθρων 6 και 11, είναι αναγκαίο να αντιμετωπιστούν τα πάσης φύσης κοινωνικά, πολιτιστικά και οικονομικά εμπόδια πρόσβασης των γυναικών στις ως άνω υπηρεσίες, ειδικά όσων βρίσκονται σε απομακρυσμένες περιοχές της επικράτειας των συμβαλλόμενων Κρατών⁵⁴⁷.

Αντίστοιχα, η ανάγνωση του άρθρου 11 πρέπει να γίνεται συνδυαστικά με το άρθρο 7 για την προστασία των παιδιών ΑμεΑ, το οποίο ορίζει ότι «1. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη λαμβάνουν όλα τα απαιτούμενα μέτρα, προκειμένου να διασφαλίζουν την πλήρη απόλαυση, από τα παιδιά με αναπηρίες, όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών, σε ίση βάση με τα υπόλοιπα παιδιά. 2. Σε όλες τις ενέργειες που αφορούν τα παιδιά με αναπηρίες, το συμφέρον του παιδιού είναι πρωταρχικής σημασίας». Συγκεκριμένα, σε έκτακτες καταστάσεις ανθρωπιστικής ανάγκης, τα παιδιά ΑμεΑ και οι οικογένειές τους είναι ιδιαίτερα ευάλωτοι, διότι αντιμετωπίζουν υψηλό κίνδυνο τραυματισμού, κακοποίησης ή παραμέλησης. Περαιτέρω κίνδυνοι που αφορούν ειδικά τα παιδιά ΑμεΑ περιλαμβάνουν την απώλεια βοηθητικών συσκευών ή το διαχωρισμό τους από τον κηδεμόνα-φροντιστή, εξαιτίας του εκτοπισμού, την διακοπή της εκπαίδευσής τους. Οι δομές φιλοξενίας προσφύγων συχνά στερούνται μηχανισμών προστασίας των παιδιών ΑμεΑ και πρόσβασής τους σε υπηρεσίες υποστήριξης⁵⁴⁸. Για το λόγο αυτό, η UNICEF τονίζει τη σημασία του σχεδιασμού των ανθρωπιστικών μέτρων με γνώμονα το μη αποκλεισμό των παιδιών ΑμεΑ και την υιοθέτηση στρατηγικών για την μείωση κινδύνων τραυματισμών ή έκθεσης σε κίνδυνο εκμετάλλευσης και βίας⁵⁴⁹.

Η ουσιαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των ΑμεΑ δημιούργησε την ανάγκη θέσπισης εξειδικευμένου νομικού πλαισίου για την προάσπιση των ελευθεριών τους και για την καθοδήγηση των πολιτικών για την αναπηρία. Παρότι τα ΑμεΑ υπόκεινται στο καθεστώς προστασίας των υπαρχουσών διεθνών Συμβάσεων για τα δικαιώματα του ανθρώπου, η πλήρης απόλαυση των δικαιωμάτων τους κρίθηκε δυσχερής. Η Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των ΑμεΑ υιοθετεί το κοινωνικό μοντέλο, θεωρώντας ότι οι εν λόγω δυσχέρειες για τα ΑμεΑ δεν οφείλονται στην αναπηρία τους, αλλά στη δομή της κοινωνίας, η οποία θέτει φραγμούς στην ισότιμη συμμετοχή τους στην κοινωνική ζωή. Επομένως, η Σύμβαση μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο για τη διασαφήνιση των δικαιωμάτων των ΑμεΑ, τη διαμόρφωση μιας προσβάσιμης και ανοιχτής κοινωνίας και την εξασφάλιση της χρηστής διακυβέρνησης.

⁵⁴⁷ S. Motz σε I. Bantekas/ M.A. Stein/D. Anastasiou, The UN Convention on the rights of persons with Disabilities: A commentary, ο.π , σελ. 337.

⁵⁴⁸ S. Motz σε I. Bantekas/ M.A. Stein/D. Anastasiou, The UN Convention on the rights of persons with Disabilities: A commentary, ο.π , σελ. 337-338.

⁵⁴⁹ UNICEF, Humanitarian Action, Children Living with Disabilities in Humanitarian Crises, Απρίλιος 2020, https://www.unicef.org/disabilities/index_65318.html .

B. Οι αποφάσεις της Επιτροπής για τα Δικαιώματα των ΑμεΑ

Η Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των ΑμεΑ προβλέπει τη δημιουργία της Επιτροπής για τα Δικαιώματα των ΑμεΑ, η οποία αποτελείται από ανεξάρτητους εμπειρογνώμονες (άρθρα 34-36). Έργο της Επιτροπής είναι η εξέταση των περιοδικών εκθέσεων που υποβάλλουν τα συμβαλλόμενα Κράτη, με σκοπό να εκδώσουν συστάσεις και κατευθυντήριες γραμμές για την εφαρμογή της Σύμβασης. Μάλιστα, εφόσον το Κράτος έχει κυρώσει το Προαιρετικό Πρωτόκολλο⁵⁵⁰, η Επιτροπή δύναται να εξετάσει ατομικές αναφορές για παραβιάσεις των διατάξεων της Σύμβασης και να διεξάγει έρευνα για τη διαπίστωση συστηματικών παραβιάσεων της Σύμβασης από τα συμβαλλόμενα Κράτη. Η μελέτη επιλεγμένων αποφάσεων της Επιτροπής, οι οποίες παρουσιάζονται με χρονολογική σειρά, κρίθηκε σκόπιμη, με σκοπό την πληρέστερη κατανόηση της εφαρμογής της Σύμβασης και των θετικών υποχρεώσεων που αναλαμβάνουν τα συμβαλλόμενα Κράτη.

Αρχικά, η ελευθερία των συναλλαγών και η απρόσκοπτη πρόσβαση ατόμων με προβλήματα όρασης σε μηχανήματα αυτόματης ανάληψης (ATM) εξετάστηκε στην υπόθεση **Szilvia Nyusti και Péter Takács κατά Ουγγαρίας**⁵⁵¹. Συγκεκριμένα, οι αιτούντες διαμαρτυρήθηκαν ότι αδυνατούσαν να κάνουν χρήση των ATM χωρίς εξωτερική συνδρομή, διότι το πληκτρολόγιο δε διέθετε γραφή Braille ή ηχητικές οδηγίες χρήσης. Οι αιτούντες προσέφυγαν κατά της τράπεζας στις Ουγγρικές δικαστικές αρχές, επικαλούμενοι την παραβίαση του δικαιώματος ίσης μεταχείρισης, εξαιτίας της χαμηλότερης ποιότητας υπηρεσιών που λάμβαναν συγκριτικά με τους υπόλοιπους πελάτες, λόγω της αναπηρίας τους, παρότι κατέβαλαν ίδιες εισφορές με τους λοιπούς πελάτες, αιτούμενοι τον εκσυγχρονισμό των ATM. Η τράπεζα υποστήριζε πως η ικανοποίηση των παραπάνω απαιτήσεων θα συνιστούσε θετική διάκριση, θα προκαλούσε κινδύνους ασφαλείας για τις συναλλαγές των ατόμων με αναπηρία και ότι αποτελούσε δυσανάλογο οικονομικό εμπόδιο, σε αντίθεση με την αρχή της ελευθερίας των συμβάσεων. Παρότι οι αιτούντες δικαιώθηκαν από το πρωτοβάθμιο δικαστήριο, σε δεύτερο βαθμό, το εφετείο απέρριψε τα επιχειρήματα περί διάκρισης και παραβίασης της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, τονίζοντας ότι οι αιτούντες είχαν συνάψει σύμβαση με την τράπεζα, οι όροι της οποίας καθορίστηκαν ελεύθερα μεταξύ των μερών. Αντίστοιχα, η αίτηση αναίρεσης στο ανώτερο δικαστήριο δεν ευδοκίμησε.

Στην εν λόγω υπόθεση, η Επιτροπή έκρινε πως τόσο το δευτεροβάθμιο, όσο και το ανώτατο δικαστήριο της Ουγγαρίας δεν ερμήνευσαν την εσωτερική νομοθεσία σύμφωνα με τις διατάξεις της Σύμβασης για τα δικαιώματα των ΑμεΑ. Συγκεκριμένα, διαπίστωσε ότι η αποτυχία των ουγγρικών αρχών να εξαλείψουν κάθε μορφή διάκρισης λόγω αναπηρίας και να εξασφαλίσουν την πρόσβαση των ΑμεΑ σε ATM, επί ίσοις όροις με τους υπολοίπους πολίτες, συνιστούσε παραβίαση του άρθρου 9 παρ. 2 περ. β (προσβασιμότητα ΑμεΑ σε εγκαταστάσεις και υπηρεσίες). Ωστόσο, απέρριψε ως αβάσιμο τον ισχυρισμό περί παραβίασης του άρθρου 12 παρ. 5, το οποίο κατοχυρώνει το δικαίωμα απόκτησης περιουσίας, του ελέγχου των οικονομικών υποθέσεων, της ίσης πρόσβασης σε τραπεζικά δάνεια, υποθήκες και άλλες μορφές οικονομικής

⁵⁵⁰ Σημειώνεται πως, έως τον Ιούλιο του 2020, 163 χώρες είχαν υπογράψει τη Σύμβαση και 94 χώρες το Προαιρετικό Πρωτόκολλο (https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15-a&chapter=4&clang=en).

⁵⁵¹ Επιτροπή για τα Δικαιώματα των ΑμεΑ, Szilvia Nyusti και Péter Takács κατά Ουγγαρίας, CRPD/C/9/D/1/2010, 21.06.2013.

πίστης και τη μη αυθαίρετη στέρηση της περιουσίας των ΑμεΑ, διότι έκρινε ότι οι αιτούντες διατηρούσαν τον πλήρη έλεγχο των οικονομικών τους υποθέσεων. Η Επιτροπή, πρότεινε την υιοθέτηση ελάχιστων κανόνων προσβασιμότητας στις τραπεζικές υπηρεσίες για τα ιδιωτικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, καθώς και τη μεταβολή του νομοθετικού πλαισίου του Κράτος, για να εξασφαλιστεί η πλήρης προσβασιμότητα των Ατόμων με Αναπηρία.

Επιπλέον, η Επιτροπή έχει εξετάσει την νομιμότητα του συνταγματικού αποκλεισμού των προσώπων που τίθενται σε ολική ή μερική δικαστική συμπαράσταση από το δικαίωμα ψήφου, στην υπόθεση **Zsolt Bujdosó και άλλοι κατά Ουγγαρίας**⁵⁵². Οι αιτούντες κατήγγειλαν ότι αποκλείστηκαν αυτομάτως και αδιακρίτως από το δικαίωμα ψήφου, χωρίς να εξεταστεί η φύση της αναπηρίας και οι διανοητικές τους ικανότητες. Όπως παρατήρησε η Επιτροπή, δεν επιτρέπεται η επιβολή περιορισμών ή η εξαίρεση οποιασδήποτε κατηγορίας ΑμεΑ από την απόλαυση του δικαιώματος συμμετοχής στον πολιτικό και δημόσιο βίο (άρθρο 29). Υπενθυμίζεται πως το ΕΔΔΑ είχε εξετάσει αντίστοιχη καταγγελία, στην απόφαση **Alajos Kiss κατά Ουγγαρίας**⁵⁵³, στην οποία έκρινε ότι η αυτόματη στέρηση του δικαιώματος ψήφου ατόμου που έχει τεθεί υπό δικαστική συμπαράσταση, η οποία προβλεπόταν από το Ουγγρικό Σύνταγμα, συνιστούσε παραβίαση του άρθρου 3 του πρωτοκόλλου 1 της ΕΣΔΑ (δικαίωμα ψήφου). Ωστόσο, έκρινε ότι ο εν λόγω περιορισμός νομιμοποιείται κατόπιν εξατομικευμένης δικαστικής αξιολόγησης, στην απόφαση. Αντίθετη στάση υιοθέτησε η Επιτροπή, σημειώνοντας ότι ο αποκλεισμός των ΑμεΑ από το δικαίωμα ψήφου, ακόμα και κατόπιν εξατομικευμένης αξιολόγησης, συνιστά διάκριση λόγω αναπηρίας, κατά την έννοια του άρθρου 2 της Σύμβασης. Με βάση τα παραπάνω, η Επιτροπή διαπίστωσε ότι η διαγραφή των ΑμεΑ από τους εκλογικούς καταλόγους συνιστούσε παραβίαση του άρθρου 29 αυτοτελώς ή σε συνδυασμό με το άρθρο 12 της Σύμβασης (ισότητα ενώπιον του νόμου).

Παράλληλα, η καταλληλότητα των συνθηκών διαβίωσης κρατούμενου εξετάστηκε από την Επιτροπή στην υπόθεση **Mr. X. κατά Αργεντινής**⁵⁵⁴. Εν προκειμένω, υπόδικος κρατούμενος, μετά την υποβολή σε χειρουργική επέμβαση στη σπονδυλική στήλη, υπέστη εγκεφαλικό επεισόδιο που του προκάλεσε διαταραχές των γνωστικών και αισθητηριακών δεξιοτήτων, καθώς και εξασθένηση της όρασης. Κατόπιν έγκρισης του Ομοσπονδιακού Ποινικού Δικαστηρίου, μεταφέρθηκε σε κέντρο αποκατάστασης, ενώ μετά την σταθεροποίηση της κατάστασής του, μεταφέρθηκε στο νοσοκομείο των φυλακών. Ο αιτών κατέθεσε ατομική αναφορά στην Επιτροπή, ισχυριζόμενος ότι η κράτησή του, υπό ακατάλληλες συνθήκες, συνιστά παραβίαση των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των ΑμεΑ. Σημειώνεται ότι ο αιτών κατέθεσε πολλαπλά αιτήματα για κατ' οίκον περιορισμό, ωστόσο δεν έγιναν δεκτά από το δικαστήριο, το οποίο έκρινε πως η ιατρική του κατάσταση μπορούσε να αντιμετωπιστεί επαρκώς, ενόσω βρισκόταν υπό κράτηση.

Η Επιτροπή σημείωσε ότι, σύμφωνα με το άρθρο 14 παρ. 2 της Σύμβασης, τα άτομα με αναπηρία που στερούνται της ελευθερίας τους έχουν το δικαίωμα να τυγχάνουν μεταχείρισης, σύμφωνα με τους στόχους και τις αρχές της Σύμβασης. Υπενθύμισε ότι η προσβασιμότητα

⁵⁵² Επιτροπή για τα Δικαιώματα των ΑμεΑ, **Zsolt Bujdosó και άλλοι κατά Ουγγαρίας**, CRPD/C/10/D/4/2011, 16.10.2013.

⁵⁵³ ΕΔΔΑ, **Alajos Kiss κατά Ουγγαρίας**, αρ. προσφ. 38832/06, 20.05.2010.

⁵⁵⁴ Επιτροπή για τα Δικαιώματα των ΑμεΑ, **Mr. X. κατά Αργεντινής**, CRPD/C/11/D/8/2012, 18.6.2014.

αποτελεί γενική αρχή της Σύμβασης που εφαρμόζεται και όταν τα ΑμεΑ στερούνται της ελευθερίας τους. Κατά συνέπεια, τα συμβαλλόμενα Κράτη οφείλουν να λάβουν μέτρα, ώστε να αίρουν τυχόν εμπόδια στην προσβασιμότητα των ΑμεΑ, ώστε να ζουν ανεξάρτητα και να συμμετέχουν πλήρως σε όλες τις πτυχές της καθημερινής τους ζωής στον τόπο κράτησης. Τα εν λόγω μέτρα περιλαμβάνουν την εξασφάλιση της πρόσβασής τους σε μπάνια, αυλές, βιβλιοθήκες, χώρους μελέτης, εργαστήρια, καθώς και ιατρικές, ψυχολογικές, κοινωνικές και νομικές υπηρεσίες.

Στην υπό εξέταση υπόθεση, η Επιτροπή αναγνώρισε ότι το Κράτος παρείχε μεν διευκολύνσεις στον αιτούντα, ωστόσο, δεν απέδειξε επαρκώς ότι διασφάλισε την ανεξάρτητη πρόσβαση του σε μπάνιο, στην αυλή αναψυχής και στη νοσηλευτική υπηρεσία. Κατά συνέπεια, το Κράτος παρέβη τις υποχρεώσεις του, βάσει του άρθρου 14 παρ. 2, καθώς και του άρθρου 9 παρ. 1, που κατοχυρώνει την προσβασιμότητα και συμμετοχή των ΑμεΑ σε όλες τις πτυχές της ζωής. Επίσης, εξαιτίας της έλλειψης προσβασιμότητας και επαρκούς βαθμού διευκόλυνσης του αιτούντα, οι συνθήκες κράτησης δεν συμβιβάζουν με το δικαίωμα σεβασμού της σωματικής και πνευματικής ακεραιότητας (άρθρο 17). Ωστόσο, έκρινε ότι δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία που να στοιχειοθετούν ότι ο εγκλεισμός στη φυλακή ή η μεταφορά του από και προς τη φυλακή, η οποία πραγματοποιούνταν με εξειδικευμένο ασθενοφόρο και υπό τη συνοδεία γιατρού, παραβίαζαν τα άρθρα 10 (αποτελεσματική απόλαυση της ζωής) και 25 (απόλαυση του υψηλότερου δυνατού επιπέδου υγείας).

Επιπρόσθετα, η στέρηση ευκαιριών πρόσβασης των ΑμεΑ στην εργασία και ο αποκλεισμός τους από τη συμμετοχή σε κρατικό πρόγραμμα ενσωμάτωσης εξετάστηκε στην υπόθεση **Liliane Gröninger και άλλοι κατά Γερμανίας**⁵⁵⁵. Η αιτούσα υποστήριξε ότι ο γιος της δεν είχε πρόσβαση σε επιδοτούμενα σεμινάρια και σε υπηρεσίες για την εξεύρεση εργασίας, καθότι οι κρατικές υπηρεσίες απασχόλησης υιοθετούσαν πρακτικές, ώστε να αποτρέπουν τη συμμετοχή των ΑμεΑ στην επαγγελματική ζωή. Επίσης, οι όροι λήψης του κρατικού επιδόματος για την ενσωμάτωση εισήγαγαν διακρίσεις, διότι το αποτέλεσμα και η διάρκεια της διαδικασίας ήταν αβέβαια, ενώ αποκλείονταν εκ προοιμίου τα άτομα των οποίων η πλήρης ικανότητα εργασίας δεν μπορούσε να αποκατασταθεί εντός 36 μηνών.

Όπως σημείωσε η Επιτροπή, οι όροι λήψης του επιδόματος ένταξης εισήγαγαν έμμεσες διακρίσεις, αποτρέποντας ΑμεΑ με μακροχρόνιες αναπηρίες από την πρόσβαση στην απασχόληση. Επίσης, οι όροι ήταν αντίθετοι στις γενικές αρχές του άρθρου 3 της Σύμβασης, καθότι αντιμετώπιζαν την αναπηρία ως μεταβατική κατάσταση, που μπορεί να «θεραπευτεί» σε διάστημα 36 ετών. Επιπλέον, η Επιτροπή έκρινε ότι οι ενέργειες των κρατικών υπηρεσιών απασχόλησης ήταν περιορισμένες και δεν εκπλήρωναν την υποχρέωση των Κρατών βάσει του άρθρου 27 παρ. 1 περ. δ, ε και η στην εξασφάλιση της αποτελεσματικής πρόσβασης των ΑμεΑ σε προγράμματα επαγγελματικού προσανατολισμού, υπηρεσίες διορισμού και συνεχιζόμενη εκπαίδευση, καθώς και στην προαγωγή ευκαιριών απασχόλησης, σε συνδυασμό με τα άρθρο 3 (γενικές αρχές), 4 παρ. 1 (γενικές υποχρεώσεις) και 5 παρ.1 (ισότητα και μη διάκριση).

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η προστασία των ΑμεΑ κατά τη συμμετοχή σε ποινικές διαδικασίες, τόσο ως θύματα, όσο και ως υπόδικοι. Στην απόφαση **Marlon James Noble κατά**

⁵⁵⁵ Επιτροπή για τα Δικαιώματα των ΑμεΑ, Liliane Gröninger και άλλοι κατά Γερμανίας, CRPD/C/D/2/2010, 7.07.2014.

κατά Αυστραλίας⁵⁵⁶, ο αιτών, Αβορίγινας με διανοητική και ψυχοκοινωνική αναπηρία, συνελήφθη και παραπέμφθηκε σε δίκη για σεξουαλική κακοποίηση παιδιών. Το ποινικό δικαστήριο διαπίστωσε ότι ο αιτών ήταν ανίκανος να καταθέσει και διέταξε την κράτησή του. Σύμφωνα με τις σχετικές προβλέψεις του Ποινικού Κώδικα της Δυτικής Αυστραλίας του 1996, όσοι υπόδικοι ήταν ανίκανοι να καταθέσουν, δεν είχαν τη δυνατότητα να προσφύγουν ενώπιον των δικαστηρίων, εκτός εάν ή έως ότου θεωρηθεί ότι κατανοούν την έννοια της ποινικής ευθύνης. Κατ' εφαρμογή της εν λόγω νομοθεσίας, ο αιτών, ο οποίος αρνήθηκε τις κατηγορίες, τέθηκε υπό κράτηση για περισσότερα από 10 χρόνια και στη συνέχεια απολύθηκε υπό όρους.

Ειδικότερα, η Επιτροπή έκρινε ότι η Αυστραλία παραβίασε τα δικαιώματα του αιτούντα στην ισότητα και μη διάκριση (άρθρο 5 παρ. 1 και 2), στην ισότιμη αναγνώριση ενώπιον του νόμου (άρθρο 12 παρ. 2 και 3), στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη (άρθρο 13 παρ. 1), στην ελευθερία και ασφάλεια (άρθρο 14 παρ. 1 περ. β) και στην απαγόρευση βασανιστηρίων ή απάνθρωπης μεταχείρισης (άρθρο 15). Σημείωσε ότι η δικαστική διαδικασία επικεντρώθηκε στην ψυχική ανικανότητα του αιτούντα, με αποτέλεσμα να μην του δοθεί η δυνατότητα να αρνηθεί τις κατηγορίες και να λάβει γνώση των αποδεικτικών στοιχείων που υποβλήθηκαν εναντίον του. Τα μέλη της Επιτροπής διαπίστωσαν ότι οι κατηγορίες δεν αποδείχθηκαν ποτέ, ενώ οι αρχές δεν παρείχαν επαρκή υποστήριξη στον αιτούντα, κατά την διάρκεια της δίκης, για την δικαστική του εκπροσώπηση. Λαμβάνοντας υπόψη τις ανεπανόρθωτες ψυχολογικές επιπτώσεις που μπορεί να έχει η επ' αόριστον κράτηση για τον κρατούμενο, η Επιτροπή έκρινε ότι ισοδυναμούσε με απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση και κάλεσε την Αυστραλία να ανακαλέσει αμέσως τους επιβληθέντες όρους, διότι και η απόλυσή του υφ' όρο παραβίαζε τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται από τη Σύμβαση.

Παράλληλα, η Επιτροπή έχει ασχοληθεί και με αιτήσεις για την συμβατότητα απομάκρυνσης αλλοδαπού στη χώρα καταγωγής. Στην υπόθεση **Ο.Ο.Ι. κατά Σουηδίας**⁵⁵⁷, μία οικογένεια Νιγηριανών υπέβαλε αίτηση ασύλου, υποστηρίζοντας πως διατρέχει κίνδυνο, σε περίπτωση επιστροφής στη χώρα καταγωγής, ενώ ο γιος, ο οποίος έπασχε από αυτισμό, θα στερούνταν κατάλληλης θεραπείας. Οι αρχές απέρριψαν το αίτημα ασύλου, διότι έκριναν ότι δεν συντρέχει κίνδυνος για τους αιτούντες σε περίπτωση απομάκρυνσης, ενώ υπήρχαν δύο νοσοκομεία που παρείχαν θεραπεία σε αυτιστικά παιδιά στη χώρα καταγωγής.

Αρχικά, η Επιτροπή έκρινε ότι η απομάκρυνση ενός ατόμου από ένα συμβαλλόμενο Κράτος σε δικαιοδοσία Κράτους όπου κινδυνεύει να αντιμετωπίσει παραβιάσεις της Σύμβασης μπορεί, υπό ορισμένες συνθήκες, να ενεργοποιήσει την ευθύνη του συμβαλλόμενου Κράτους. Ως εκ τούτου, η αρχή της εδαφικότητας δεν εμποδίζει την εξέταση της αίτησης. Ωστόσο, σημείωσε ότι η απόφαση απομάκρυνσης δεν ήταν πλέον εκτελεστή, κατά το χρόνο της εξέτασης της αίτησης ενώπιον της Επιτροπής, επομένως οι αιτούντες είχαν τη δυνατότητα να υποβάλουν εκ νέου αίτηση για άδεια παραμονής. Απέρριψε το επιχείρημα των αιτούντων ότι είναι απίθανο να εκδοθούν άδειες διαμονής, εάν υπέβαλαν εκ νέου αίτηση, εξαιτίας του αποτελέσματος της προηγούμενης διαδικασίας, διότι απλές αμφιβολίες σχετικά με την αποτελεσματικότητα της προσφυγής δεν

⁵⁵⁶ Επιτροπή για τα Δικαιώματα των ΑμεΑ, Marlon James Noble κατά Αυστραλίας, CRPD/C/16/D/7/2012, 10.10.2016.

⁵⁵⁷ Επιτροπή για τα Δικαιώματα των ΑμεΑ, Ο.Ο.Ι. κατά Σουηδίας, CRPD/C/18/D/28/2015, 18.08.2017.

απαλλάσσουν το πρόσωπο από την υποχρέωση εξάντλησης των εσωτερικών ένδικων μέσων. Ως εκ τούτου, απέρριψε την αίτηση ως απαράδεκτη.

Στην απόφαση **N.L. κατά Σουηδίας**⁵⁵⁸, η Επιτροπή έκρινε ότι η επιστροφή Ιρανής υπηκόου στη χώρα καταγωγής θα συνιστούσε παραβίαση του άρθρου 15 της Σύμβασης (απαγόρευση βασανιστηρίων και κακομεταχείρισης), δεδομένης της μακροχρόνιας ψυχικής ασθένειας από την οποία έπασχε. Επανέλαβε την υποχρέωση των κρατικών αρχών να προβούν σε εξατομικευμένη αξιολόγηση του κινδύνου που θα αντιμετωπίσει η αιτούσα, σε περίπτωση απομάκρυνσης, συμπεριλαμβανομένης της πρόσβασης σε ιατρική περίθαλψη. Επιπλέον, αναφέρθηκε στην απόφαση *Raposhvili*⁵⁵⁹, όπου το Δικαστήριο του Στρασβούργου έκρινε ότι η απομάκρυνση ατόμου που χρήζει συνεχούς ιατρικής περίθαλψης συνιστά παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ «σε εξαιρετικές περιπτώσεις». Διαπιστώθηκε ότι η αιτούσα αντιμετώπιζε πραγματικό κίνδυνο ανεπανόρθωτης βλάβης, εφόσον εκτελούνταν η απόφαση απομάκρυνσης, δεδομένου ότι έπασχε βαρεία κατάθλιψη, ενώ συνέτρεχε κίνδυνος υποτροπής της κατάστασης υγείας της, αν δεν λάμβανε επαρκή ιατρική φροντίδα. Η Επιτροπή κατέληξε πως η Σουηδία όφειλε να καλύψει τυχόν νομικά έξοδα της αιτούσας για την υποβολή της εν λόγω αίτησης και να επανεξετάσει την υπόθεσή της, λαμβάνοντας υπόψη τις προαναφερθέντες υποχρεώσεις που εισάγει η Σύμβαση για την προστασία των ΑμεΑ.

Η ανάλυση των παραπάνω αποφάσεων της Επιτροπής συμβάλλει στη διασαφήνιση του περιεχομένου των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στη Σύμβαση σε ευρύ φάσμα περιπτώσεων, καθοδηγώντας τα Κράτη για την ορθή ερμηνεία και εφαρμογή της. Η προσεκτική ανάγνωση των αποφάσεων και γνωμοδοτήσεων της Επιτροπής αναδεικνύει ότι η αρχή της προσβασιμότητας είναι θεμελιώδης και διαπνέει όλη τη Σύμβαση. Συγκεκριμένα, η αρχή της προσβασιμότητας στοχεύει στην εξάλειψη των φραγμών στην πρόσβαση των ΑμεΑ σε χώρους, σε πληροφορίες και εν γένει στην οικονομική και κοινωνική ζωή. Μάλιστα, η Σύμβαση περιλαμβάνει δικαιώματα που είναι άμεσα συνυφασμένα με την παραπάνω αρχή, όπως το δικαίωμα στη προσβασιμότητα, το οποίο υποχρεώνει τα Κράτη στη λήψη μέτρων αναγνώρισης και εξάλειψης τυχόν εμποδίων στην προσβασιμότητα και το δικαίωμα στην ατομική κινητικότητα, που αξιώνει τη λήψη μέτρων για την εξασφάλιση της μέγιστης ανεξαρτησίας των ΑμεΑ⁵⁶⁰. Η Επιτροπή σημειώνει ότι η πρόσβαση στην εργασία διασφαλίζεται με την παροχή δίκαιων και ευνοϊκών συνθηκών εργασίας για τα ΑμεΑ, προβλέποντας την παροχή εύλογων προσαρμογών και την ισότιμη αντιμετώπισή τους από τις κρατικούς φορείς απασχόλησης.

Παράλληλα, η ισότιμη αναγνώριση ενώπιον του νόμου και η ίση πρόσβαση στη δικαιοσύνη είναι καίρια δικαιώματα, κατά τη συμμετοχή των ΑμεΑ σε ποινικές διαδικασίες. Αντίστοιχα, η Επιτροπή τονίζει πως η προστασία της υγείας, ο σεβασμός της σωματικής και πνευματικής ακεραιότητας και η διευκόλυνση της αυτόνομης διαβίωσης στο χώρο, αφαιρώντας φυσικά εμπόδια, πρέπει πάντα να συνεκτιμώνται κατά την κράτηση των ΑμεΑ. Τέλος, η

⁵⁵⁸ Επιτροπή για τα Δικαιώματα των ΑμεΑ, N.L. κατά Σουηδίας, CRPD/C/23/D/60/2019, 24.09.2020.

⁵⁵⁹ ΕΔΔΑ, *Raposhvili* κατά Βελγίου, αρ. προσφ. 41738/10, 13.12.2016.

⁵⁶⁰ *M. Uldry/ Th. Degener*, Towards Inclusive Equality: 10 Years Committee on the Rights of Persons with Disabilities, 2018, σελ. 39-42, https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CRPD/Shared%20Documents/1_Global/INT_CRPD_INF_21_28325_E.pdf.

απομάκρυνση ενός ατόμου σε Κράτος όπου κινδυνεύει να αντιμετωπίσει παραβιάσεις της Σύμβασης μπορεί να ενεργοποιήσει την ευθύνη του συμβαλλόμενου Κράτους.

Συμπεράσματα πρώτου μέρους

Η μελέτη και ανάλυση διεθνών κειμένων για τα δικαιώματα των ευάλωτων ομάδων έχει ιδιαίτερη σημασία για τον καθορισμό, στη συνέχεια, των ρυθμίσεων του ενωσιακού και του εθνικού δικαίου, στο πεδίο της διεθνούς προστασίας. Και τούτο δεδομένου ότι οι νομικές λύσεις των Κρατών τελούν υπό τον έλεγχο του διεθνούς δικαίου.

Όσον αφορά, κατά πρώτο λόγο, την ΕΣΔΑ, η σχετική ανάλυση του πρώτου κεφαλαίου επιτρέπει το συμπέρασμα ότι η συγκεκριμένη διεθνής Σύμβαση δεν περιέχει μεν ειδικές ρυθμίσεις για τις ευάλωτες ομάδες ή τους αιτούντες άσυλο, ούτε και αναιρεί το κυριαρχικό δικαίωμα των Κρατών να ελέγχουν την είσοδο και παραμονή των αλλοδαπών στο έδαφός τους. Εντούτοις, μέσω της νομολογίας του ΕΔΔΑ, διασφαλίζονται τα θεμελιώδη δικαιώματα όσων χρήζουν διεθνούς προστασίας και επεκτείνεται η προστασία που προβλέπεται από τις διατάξεις της Σύμβασης της Γενεύης του 1951. Συγκεκριμένα, οι αρχές και τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται από την ΕΣΔΑ αξιώνουν την ιδιαίτερη μεταχείριση των ευάλωτων αιτούντων διεθνή προστασία και αποτελούν τη δικαιολογητική βάση της εισαγωγής ειδικών ρυθμίσεων για τις ευάλωτες ομάδες στην ενωσιακή και εθνική νομοθεσία για το άσυλο.

Επομένως, παρά την ύπαρξη ειδικότερων διεθνών νομικών κειμένων για την προστασία ευάλωτων ομάδων, στις οποίες θα γίνει αναφορά στην συνέχεια, η ΕΣΔΑ και η νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου παραμένουν χρήσιμες. Με άλλα λόγια, βάσει αυτών καθορίζεται το ευρύτερο νομικό πλαίσιο στο οποίο θα πρέπει να εντάσσονται οι εθνικές, αλλά και ενωσιακές δικαιοκτικές λύσεις. Άλλωστε, δεν είναι δυνατό να παραβλέψει κανείς το γεγονός ότι το πλαίσιο αυτό δεν γίνεται πάντοτε σεβαστό από τα Κράτη και ότι, αντιθέτως, διαπιστώνονται παραβιάσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων των ευάλωτων αιτούντων από τις εθνικές νομοθεσίες.

Όσον αφορά ειδικώς την ΕΕ, η ΕΣΔΑ χρησιμοποιείται, όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια, ως εργαλείο για την ερμηνεία του προσφυγικού δικαίου από το ΔΕΕ, βάσει (και) του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ και από τα εθνικά δικαστήρια. Και τούτο, διότι σύμφωνα με τις αρχές της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου και της ομοιόμορφης ερμηνείας και εφαρμογής του στην ΕΕ, γεννάται η υποχρέωση υιοθέτησης μέτρων από τα Κράτη μέλη για την επίτευξη του επιδιωκόμενου από το ευρωπαϊκό δίκαιο αποτελέσματος⁵⁶¹.

Επιπλέον, το πρώτο μέρος αναφέρεται στην ερμηνεία της ευαλωτότητας από τους διεθνείς οργανισμούς και τις μη κυβερνητικές οργανώσεις ως φορείς της ανθρωπιστικής βοήθειας. Έμφαση δίνεται στον έγκαιρο εντοπισμό των ευαλώτων, με σκοπό τη διευκόλυνση του έργου των εθνικών αρχών και, παράλληλα, την παραπομπή τους σε εξειδικευμένες υπηρεσίες, ώστε να αντιμετωπιστεί η ιδιαίτερη κατάστασή τους. Αυτή η προσέγγιση της ευαλωτότητας απορρίπτει τον καθορισμό των ευάλωτων ομάδων, εκ προοιμίου. Αντίθετα, έμφαση δίνεται στην εξέταση των προσωπικών και κοινωνικών παραγόντων, που εκθέτουν τα πρόσωπα σε κίνδυνο. Υπ' αυτό το πρίσμα, παρέχεται ανθρωπιστική βοήθεια και σε *de facto* ευάλωτους, δηλαδή σε αλλοδαπούς

⁵⁶¹ Χ. Συνοδινός, Η Επίδραση του Ευρωπαϊκού Δικαίου στο Καθεστώς Ασύλου των Προσφύγων, 2012, σελ. 34-36.

που χρήζουν ειδικής προστασίας, παρότι δεν υπάγονται στον αυστηρά καθορισμένο από τα Κράτη ορισμό των ευάλωτων προσώπων.

Ένα τρίτο ζήτημα που εξετάστηκε, στο πλαίσιο του πρώτου μέρους, είναι η ανιθαγένεια. Η ένταξη των ανιθαγενών στις ευάλωτες ομάδες, που χρήζουν ειδικής προστασίας οφείλεται στο γεγονός ότι η ιθαγένεια αποτελεί τον πυρήνα για την απόλαυση δικαιωμάτων. Σύμφωνα με τη Σύμβαση του 1954 για το Καθεστώς των Ανιθαγενών, τα Κράτη οφείλουν να αντιμετωπίζουν τους ανιθαγενείς όπως τους λοιπούς αλλοδαπούς, ενώ προβλέπεται η ίση μεταχείρισή τους με τους ημεδαπούς, για ορισμένα δικαιώματα (λ.χ. η ελευθερία της θρησκείας). Επίσης, η Σύμβαση του 1961 για την Εξάλειψη της Ανιθαγένειας περιέχει σημαντικές ρυθμίσεις για την αποτροπή της παιδικής ανιθαγένειας και την προστασία έναντι της αυθαίρετης στέρησης της ιθαγένειας. Παρατηρείται ότι, ενώ επιδιώκεται η εξάλειψη της ανιθαγένειας σε διεθνές επίπεδο, τα Κράτη παραμένουν απρόθυμα να διασφαλίσουν την απόκτηση μίας ιθαγένειας⁵⁶². Επιπλέον, οι δυσχέρειες στη διαπίστωση της ανιθαγένειας και η μη πρόβλεψη διαδικασίας καθορισμού από την ενωσιακή νομοθεσία επιβαρύνουν οδηγούν στη μεταχείριση πολλών αλλοδαπών ως ανιθαγενών. Δεδομένων των επιπτώσεων της ανιθαγένειας στα πρόσωπα, όπως η περιθωριοποίηση και ο αποκλεισμός από κοινωνικά αγαθά και υπηρεσίες, είναι επιτακτική η αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων των ανιθαγενών, εφόσον η ευαλωτότητά τους δεν εξαλείφεται, αν δεν ληφθούν θετικά μέτρα από τα Κράτη. Επίσης, εξετάζεται το πρόβλημα της *de facto* ανιθαγένειας, καθώς και αποφάσεις των ελληνικών Επιτροπών Προσφυγών που χορηγούν καθεστώς ασύλου σε *de facto* ανιθαγενείς. Τονίζεται ότι, παρότι η *de facto* ανιθαγένεια μπορεί να συνιστά το λόγο δίωξης, δεν υπάγονται όλοι οι *de facto* ανιθαγενείς στον ορισμό του πρόσφυγα, με αποτέλεσμα το κενό προστασίας της συγκεκριμένης ομάδας.

Επιπρόσθετα, στο πλαίσιο του πρώτου μέρους, αναλύεται η ευάλωτη θέση των ανηλίκων. Συγκεκριμένα, η παιδική ηλικία αποτελεί την πιο ευάλωτη περίοδο της ανθρώπινης ζωής, δεδομένου ότι οι ανήλικοι εξαρτώνται από άλλους, για να ικανοποιήσουν τις βασικές τους ανάγκες. Μέσω της ανάλυσης αποφάσεων του ΕΔΔΑ, οι οποίες εξετάζουν τη χορήγηση ιθαγένειας σε ανηλίκους, την υιοθεσία και τη παρένθετη μητρότητα, αναδεικνύεται η σημασία της αρχής του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 3 της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Η εν λόγω αρχή, η οποία διαπνέει την νομολογία του ΕΔΔΑ, συνιστά παραδοχή της ευαλωτότητας κάθε παιδιού, εξαιτίας της ηλικίας και της εξάρτησής του από το νομικό καθεστώς των γονέων ή κηδεμόνων. Επιπρόσθετα, σημείο αναφοράς για την προστασία των ανηλίκων αποτελεί η Διεθνής Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Αφενός, η εν λόγω Σύμβαση αναγνωρίζει ευρύ φάσμα δικαιωμάτων, κατοχυρώνοντας ατομικά, πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα για το παιδί. Αφετέρου, η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού έχει εξειδικεύσει την εφαρμογή των διατάξεων της Σύμβασης, στο πεδίο του προσφυγικού δικαίου, μέσω των γενικών σχολίων και των αποφάσεών της, κατόπιν προσφυγών, για την προστασία ανηλίκων αιτούντων και δικαιούχων διεθνούς προστασίας.

Τέλος, το πρώτο μέρος εξέτασε την εξαιρετική ευαλωτότητα των θυμάτων έμφυλης βίας, όπως χαρακτηρίζεται η βία λόγω φύλου ή η βία που θίγει δυσανάλογα πρόσωπα συγκεκριμένου

⁵⁶² Χρ. Τσέβας, Πηγές του δικαίου της ιθαγένειας – Διεθνές δίκαιο, σε Χρ. Τσούκα (επιμ.), Δίκαιο ιθαγένειας, 2019, σελ. 104 -134 (118 – 119).

φύλου, αναγνωρίζεται ρητά. Μορφές έμφυλης βίας είναι η ενδοοικογενειακή βία, η εμπορία ανθρώπων, η σεξουαλική βία και τα εγκλήματα τιμής. Ήδη από το 1970, ο ΟΗΕ και το Συμβούλιο της Ευρώπης επεδίωξαν να προστατεύσουν τα θύματα βίας και διακριτικής μεταχείρισης μέσω διεθνών Συμβάσεων, ενώ οι σχετικές ενωσιακές οδηγίες παρέχουν στα Κράτη μέλη το απαιτούμενο οπλοστάσιο για την αποτελεσματική προστασία των θυμάτων και την προάσπιση των δικαιωμάτων τους. Ειδικότερα, η υπογραφή της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη βία κατά των γυναικών και την ενδοοικογενειακή βία (Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης), καθώς και της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία συμβάλλουν στην κατοχύρωση του υψηλού επιπέδου προστασίας των δικαιωμάτων των εν λόγω ευάλωτων ομάδων, σε παγκόσμιο επίπεδο. Η Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης εστιάζει στους πυλώνες «Πρόληψη, Προστασία θυμάτων, Ποινική δίωξη και Πολιτικές», προβλέποντας την ολιστική υποστήριξη των θυμάτων, μέσω της παροχής εξειδικευμένων υπηρεσιών. Από την άλλη πλευρά, η Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των ΑμεΑ κατοχυρώνει πλήθος ειδικών δικαιωμάτων για τη συγκεκριμένη ευάλωτη ομάδα, με στόχο τη διευκόλυνση της συμμετοχής τους στον κοινωνικό βίο και την αποτροπή της διακριτικής τους μεταχείρισης.

Συμπερασματικά, το διεθνές νομικό πλαίσιο για την προστασία των ευάλωτων προσώπων και ομάδων είναι επαρκές για την προάσπιση των δικαιωμάτων τους. Ωστόσο, εν τοις πράγμασι, παρατηρούνται σημαντικές ελλείψεις, κατά την εφαρμογή των εγγυήσεων υπέρ των ευάλωτων ομάδων από τα Κράτη, ιδίως στον τομέα της διεθνούς προστασίας. Και τούτο διότι οι παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου απορρέουν από την απροθυμία σεβασμού των ρυθμίσεων, τα ανεπαρκή μέσα για την επιβολή του, την αβεβαιότητα ως προς την εφαρμογή και την έλλειψη ενημέρωσης των εφαρμοστών του δικαίου και των πολιτών⁵⁶³. Επίσης, είναι γνωστή η κριτική, που ασκείται στους κανόνες του διεθνούς δικαίου⁵⁶⁴ ότι είναι γενικόλογοι και ασαφείς. Ειδικότερα, ακόμα και όταν οι κανόνες του διεθνούς δικαίου είναι δεσμευτικοί για τα Κράτη, δεν είναι πάντοτε εφικτό να «μεταφραστούν» σε δεσμευτικούς κανόνες του θετικού δικαίου των Κρατών. Συγκεκριμένα, θεμελιώδη δικαιώματα, όπως ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και η προστασία από την απόλυτη ένδεια, κινδυνεύουν να καταστούν «ανενεργά», εξαιτίας του μεγάλου αριθμού των ευάλωτων προσώπων και των αυξημένων αναγκών προστασίας των αιτούντων άσυλο, κατά την υποδοχή. Αντίστοιχα, οι περιορισμένοι οικονομικοί πόροι και οι εθνικές πολιτικές για τον έλεγχο της μετανάστευσης συρρικνώνουν τις εγγυήσεις υπέρ αυτών των προσώπων.

Ωστόσο, οι Διεθνείς Συμβάσεις για τα θεμελιώδη δικαιώματα και την προστασία ευάλωτων ομάδων, όπως το παιδί, οι ανιθαγενείς, τα θύματα βίας και τα ΑμεΑ δεν αποτελούν «ευχολόγια», αλλά δεσμευτικά κείμενα για τα συμβαλλόμενα Κράτη που αποσκοπούν, όχι απλώς στην ανάληψη δεσμεύσεων, αλλά και στην παραγωγή έννομων αποτελεσμάτων⁵⁶⁵. Το δίκαιο της ΕΕ και τα εθνικά δίκαια διαθέτουν τα μέσα για την επιβολή των ρυθμίσεων του διεθνούς δικαίου. Αντίστοιχα, το ΔΕΕ και τα εθνικά δικαστήρια επικαλούνται και ερμηνεύουν τις διατάξεις για τη διεθνή προστασία, βάσει των διεθνών Συμβάσεων, όταν οι φορείς των δικαιωμάτων είναι ευάλωτα πρόσωπα, τα οποία αξιώνουν αυξημένης προστασίας. Για το λόγο αυτό, είναι απαραίτητη η

⁵⁶³ *J.M. Henckaerts*, Μελέτη για το εθνικό διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο – Μία συνεισφορά στην κατανόηση και το σεβασμό των κανόνων δικαίου των ένοπλων συρράξεων, 2007, σελ. 3.

⁵⁶⁴ *M. Koskenniemi*, The fate of public international law: between technique and politics, *The Modern Law Review*, τόμος 70, τεύχος 1, Ιανουάριος 2007, σελ. 1-30.

⁵⁶⁵ *Ε. Ρούκουνας*, Διεθνές Δίκαιο, γ' έκδοση, τεύχος πρώτο, 2004, σελ. 120-121.

παράλληλη εξέταση του δικαίου διεθνούς προστασίας και του δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ώστε να επιτευχθεί η πληρέστερη προστασία των ευάλωτων ομάδων.

Η αλληλεπίδραση των δικαιικών λύσεων του δικαίου διεθνούς προστασίας και του δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων αναλύεται στο πλαίσιο του δευτέρου μέρους που ακολουθεί, στο οποίο εξετάζεται το νομικό καθεστώς για την προστασία των ευάλωτων αιτούντων και δικαιούχων διεθνούς προστασίας. Ειδικότερα, μελετώνται τόσο οι ρυθμίσεις του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου και η ερμηνεία τους από το ΔΕΕ και τα δικαστήρια των κρατών μελών που αφορούν ευάλωτες ομάδες, όσο και η νομοθετική και νομολογιακή εφαρμογή του ενωσιακού πλαισίου στην Ελλάδα.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ: ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΩΝ ΕΥΑΛΩΤΩΝ ΑΙΤΟΥΝΤΩΝ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΥΧΩΝ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ, ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΟΥ ΕΝΩΣΙΑΚΟΥ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Το δεύτερο μέρος της διατριβής αναλύει την προστασία των ευάλωτων ομάδων, κατ' εφαρμογήν των ενωσιακών και εθνικών λύσεων για τη διεθνή προστασία. Διευκρινίζεται ότι δεν γίνεται ανάλυση της Σύμβασης της Γενεύης για το νομικό καθεστώς των προσφύγων, καθώς το εν λόγω νομοθετικό κείμενο δεν περιλαμβάνει ειδικές ρυθμίσεις για την προστασία των ευάλωτων προσφύγων. Και τούτο, διότι η ευαλωτότητα, στο πεδίο της διεθνούς προστασίας, εμφανίζεται ως αντικείμενο ρυθμίσεως στο πλαίσιο του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου (ΚΕΣΑ). Σε κάθε περίπτωση, τα διεθνή εργαλεία που αναλύθηκαν στο πρώτο μέρος, δεν στερούνται σημασίας, καθότι επηρεάζουν και το δίκαιο διεθνούς προστασίας.

Είναι σημαντικό να λεχθεί, ευθύς εξαρχής, ότι το Κοινό Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασύλου (ΚΕΣΑ) δεν υιοθετεί την προσέγγιση του ΕΔΔΑ, όσον αφορά τις ευάλωτες ομάδες. Επομένως, δεν χαρακτηρίζονται όλοι οι αιτούντες άσυλο ως ευάλωτη ομάδα. Αντίθετα, στο πλαίσιο του ΚΕΣΑ, συγκεκριμένες μόνο κατηγορίες προσώπων θεωρούνται ως ευάλωτες, αξιώνοντας ειδικής αντιμετώπισης από τις κρατικές αρχές κατά την πρόσβαση στο άσυλο. Συνεπώς, κρίθηκε σκόπιμη η εξέταση των εγγυήσεων που εισάγονται για τα ευάλωτα πρόσωπα, βάσει του εκάστοτε νομοθετήματος του ΚΕΣΑ.

Συγκεκριμένα, στα κεφάλαια που ακολουθούν παρουσιάζεται το νομικό πλαίσιο για τη διεθνή προστασία των ευάλωτων ομάδων. Συγκεκριμένα, αναλύονται οι σχετικές ρυθμίσεις για τις ευάλωτες ομάδες που περιέχονται: **α.** στην οδηγία για την προσωρινή προστασία σε περίπτωση μαζικής εισροής εκτοπισθέντων (Οδηγία 2001/55/ΕΚ), **β.** στην οδηγία για την αναγνώριση των δικαιούχων διεθνούς προστασίας (Οδηγία για την αναγνώριση 2011/95/ΕΕ), **γ.** στην οδηγία για τις διαδικασίες χορήγησης και ανάκλησης του καθεστώτος διεθνούς προστασίας (Οδηγία για τις διαδικασίες 2013/32/ΕΕ) και **δ.** στην οδηγία για την υποδοχή των αιτούντων άσυλο (Οδηγία για την υποδοχή 2013/33/ΕΕ). Παράλληλα με τις ενωσιακές ρυθμίσεις για τη διεθνή προστασία των ευάλωτων προσώπων, αναφέρεται και η ερμηνεία τους νομολογιακά, από το ΔΕΕ και τα δικαστήρια άλλων Κρατών μελών. Επίσης, αναλύεται η ενσωμάτωση των παραπάνω οδηγιών στο ελληνικό δίκαιο, μέσω του ν. 4636/2019, σε συνδυασμό με ορισμένες διατάξεις του ν. 4375/2016. Σημειώνεται πως η αναφορά και ανάλυση του ελληνικού νομοθετικού πλαισίου κρίθηκε ως απαραίτητη, αφενός για την πληρέστερη κατανόηση των διατάξεων του δευτερογενούς ενωσιακού

δικαίου, στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης, αφετέρου για την ανάδειξη των δυσχερειών εφαρμογής του, στην πράξη, κατά τη διαχείριση προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών. Η παραπάνω σειρά εξέτασης των οδηγιών είναι χρονολογική, βάσει της ημερομηνίας θέσπισής τους.

Αφού ολοκληρωθεί η παρουσίαση των κανόνων ουσιαστικού δικαίου που ρυθμίζουν το αίτημα ασύλου, τις διαδικαστικές εγγυήσεις και τις συνθήκες υποδοχής, αναλύεται ο Κανονισμός «Δουβλίνο III» και οι ρυθμίσεις του ως προς τις ευάλωτες ομάδες⁵⁶⁶. Σκόπιμη κρίνεται, επίσης, η μελέτη της νομολογίας του ΔΕΕ, στο πλαίσιο της οποίας αντιμετωπίζονται τα θέματα της διεθνούς προστασίας, υπό το πρίσμα του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ. Μέσω της ανάλυσης αυτής αναδεικνύεται η επιρροή του Χάρτη στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η ενασχόληση αυτή με την συγκεκριμένη έκφανση της νομολογίας του Δικαστηρίου του Λουξεμβούργου κρίνεται αναγκαία, ώστε να διαπιστωθεί, κατά πόσο είναι δυνατή η απόκλιση από τους ισχύοντες κανόνες⁵⁶⁷, κατ' επιταγή της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων⁵⁶⁸.

Παράλληλα, εξετάζονται ειδικότερα θέματα που αφορούν τις ευάλωτες ομάδες. Ειδικότερα, γίνεται αναφορά στα Κέντρα Κοινότητας, τα οποία αποτελούν νομοθετική πρωτοβουλία για την προώθηση της ένταξης προσφύγων και μεταναστών στην Ελλάδα. Επίσης, εξετάζεται το νομοθετικό πλαίσιο για την επιστροφή αλλοδαπών, το οποίο εφαρμόζεται και στις περιπτώσεις απόρριψης του αιτήματος διεθνούς προστασίας, με έμφαση στις προβλεπόμενες διατάξεις για τις ευάλωτες ομάδες. Τέλος, παρουσιάζονται οι νομοθετικές ρυθμίσεις του ΚΕΣΑ και του ενωσιακού δικαίου για την προστασία των προσωπικών δεδομένων, τόσο των αιτούντων άσυλο, όσο και εν γένει των αλλοδαπών.

Όπως προκύπτει από τα ανωτέρω, σκοπός του δεύτερου μέρους είναι η αποτύπωση των εγγυήσεων και των μέσων προστασίας που προβλέπονται από το δίκαιο διεθνούς προστασίας για τις ευάλωτες ομάδες, τόσο σε ενωσιακό, όσο και σε εθνικό επίπεδο.

1. Το νομικό πλαίσιο για τη διεθνή προστασία των ευάλωτων ομάδων

Το παρόν κεφάλαιο παρουσιάζει την εξέλιξη του θεσμού της διεθνούς προστασίας στην ΕΕ και την Ελλάδα, εστιάζοντας στις ρυθμίσεις για τις ευάλωτες ομάδες. Στην πρώτη ενότητα γίνεται αναφορά στο σκοπό θέσπισης του Κοινού Ευρωπαϊκού Ασύλου, τα στάδια ανάπτυξης του και στις βασικές αλλαγές που προτείνονται από την Επιτροπή, στο πλαίσιο των νομοθετικών αλλαγών που περιλαμβάνονται στο νέο Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο, που παρουσιάστηκε το Σεπτέμβριο του 2020.

⁵⁶⁶ Σημειώνεται πως δεν αναλύεται ο Κανονισμός Eurodac (Κανονισμός ΕΕ 603/2013), καθότι δεν περιέχει ειδικές ρυθμίσεις για τα ευάλωτα πρόσωπα, με εξαίρεση τους ανηλίκους. Πιο συγκεκριμένα, στην αιτιολογική σκέψη 35 γίνεται αναφορά στο βέλτιστο συμφέρον του παιδιού και στην αναγκαιότητα σύννομης επεξεργασίας των δεδομένων του, ενώ στο άρθρο 29 παρ.2 καθιερώνεται το δικαίωμα ενημέρωσης του παιδιού με κατάλληλο τρόπο.

⁵⁶⁷ Ο ρόλος του ΔΕΕ για την ερμηνεία των νομοθετημάτων του ΚΕΣΑ αναλύεται από *A. Taylor*, *The CJEU as an Asylum Court: What role for Human Security discourses in the interpretation of persecution in the Qualification Directive?* σε *C. Matera / A. Taylor (επιμ.)*, *The Common European Asylum System and human rights: enhancing protection in times of emergencies*, Centre for the Law of EU External Relations Working Paper, Ιούλιος 2014, σελ. 77-92.

⁵⁶⁸ *Χ. Συνοδινός*, *Η Επίδραση του Ευρωπαϊκού Δικαίου στο Καθεστώς Ασύλου των Προσφύγων*, 2012, σελ. 118-119.

Η δεύτερη ενότητα αναφέρεται στο εθνικό νομικό πλαίσιο για τη διεθνή προστασία των ευάλωτων ομάδων. Συγκεκριμένα, παρουσιάζεται η εξέλιξη του δικαίου διεθνούς προστασίας στην ελληνική έννομη τάξη, όσον αφορά την προστασία των ευάλωτων αιτούντων και δικαιούχων διεθνούς προστασίας.

Στη συνέχεια, η τρίτη ενότητα εστιάζει στον ορισμό των ευάλωτων ομάδων, στο πλαίσιο των νομοθετημάτων του ΚΕΣΑ και στις πρόσθετες κατηγορίες που εισάγονται από την ελληνική έννομη τάξη. Τέλος, η τέταρτη ενότητα αναφέρεται στις κοινές εγγυήσεις που προβλέπονται από τα νομοθετήματα του ΚΕΣΑ για την προστασία των ανήλικων, δεδομένης της επανάληψης και συμπληρωματικότητάς τους. Σκοπός των δύο αυτών ενότητων είναι η αποσαφήνιση των όρων που χρησιμοποιούνται από τα νομοθετήματα του ΚΕΣΑ για τις ευάλωτες ομάδες, καθώς και η καταγραφή των κοινών εγγυήσεων για τους ανηλίκους, ώστε να αποφευχθεί η επανάληψή τους σε κάθε επιμέρους κεφάλαιο του δεύτερου μέρους.

A. Το Κοινό Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασύλου

Η θέσπιση ενός Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου (ΚΕΣΑ)⁵⁶⁹ συμφωνήθηκε στην ειδική σύνοδο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, στο Τάμπερε, το 1999, με θέμα τη δημιουργία ενός χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης στην ΕΕ⁵⁷⁰. Συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε ότι η ελευθερία που απολαμβάνουν οι πολίτες της ΕΕ δεν αποτελεί αποκλειστικό δικαίωμα. Υπ' αυτό το πρίσμα, η άρνηση επέκτασης της ίδιας ελευθερίας σε πολίτες τρίτων χωρών, που δικαιολογημένα αιτούνται την είσοδο στο έδαφος της ΕΕ, θεωρήθηκε ότι αντιτίθεται στις ευρωπαϊκές παραδόσεις. Επομένως, κρίθηκε απαραίτητη η υιοθέτηση κοινών πολιτικών, όσον αφορά τη χορήγηση ασύλου και τη μετανάστευση, οι οποίες θα εισηγάγαν επαρκείς εγγυήσεις για τους χρίζοντες προστασίας. Στόχος των Κρατών ήταν «μία ανοικτή και ασφαλής Ευρωπαϊκή Ένωση, σεβόμενη πλήρως τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τη Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες και από άλλες σχετικές πράξεις περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ικανή να ανταποκρίνεται στις ανθρωπιστικές ανάγκες με βάση την αλληλεγγύη». Παράλληλα, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αναγνώρισε την ανάγκη ελέγχου των εξωτερικών συνόρων για την παύση της παράνομης μετανάστευσης, την καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης μεταναστών και άλλων σχετικών διεθνών εγκλημάτων. Επιπλέον, αποφασίστηκε η κοινή προσέγγιση των Κρατών για την ένταξη των υπηκόων τρίτων χωρών που διαμένουν νόμιμα στην Ένωση. Με άλλα λόγια, το ΚΕΣΑ συνιστά την κοινοτικοποίηση⁵⁷¹ της Σύμβασης της Γενεύης του 1951, καθώς και των θεμάτων που άπτονται του ασύλου.

⁵⁶⁹ Ειδικότερα για το ΚΕΣΑ σε *European Parliament, Setting up a Common European Asylum System: Report on the application of existing instruments and proposals for the new system*, 2010, *Fr. Cherubini*, *Asylum Law in the European Union*, Routledge, 2015, *C. Bauloz/ M. Ineli-Ciger/ S. Singer/ V. Stoyanova* (επιμ.), *Seeking Asylum in the European Union: Selected Protection Issues Raised by the Second Phase of the Common European Asylum System*, 2015, *V. Chetail/P. De Bruycker/F. Maiani* (επιμ.), *Reforming the Common European Asylum System: The New European Refugee Law*, 2016 και *K. Hailbronner/ D. Thym* (επιμ.), *EU Immigration and Asylum Law; A Commentary*, 2016.

⁵⁷⁰ *Ευρωπαϊκό Συμβούλιο*, Συμπεράσματα της προεδρίας του Τάμπερε, 15 - 16 Οκτωβρίου 1999, υπ. αρ 9 D/99/14.

⁵⁷¹ Βλ. σκέψη 22 του Προγράμματος δράσης του Συμβουλίου και της Επιτροπής όσον αφορά την άριστη δυνατή εφαρμογή των διατάξεων της συνθήκης του Άμστερνταμ για τη δημιουργία ενός χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και

Η εφαρμογή του ΚΕΣΑ πραγματοποιήθηκε σε δύο στάδια. Κατά το πρώτο στάδιο, το οποίο διήρκησε από το 1999 έως το 2004, θεσπίστηκαν τα ακόλουθα νομοθετικά κείμενα, με χρονολογική σειρά:

- α. το Ευρωπαϊκό Σύστημα Δακτυλοσκόπησης (Eurodac) για την αποθήκευση και την αντιπαραβολή δεδομένων δακτυλικών αποτυπωμάτων των αιτούντων άσυλο (Κανονισμός ΕΚ 2725/2000),
- β. η οδηγία για την προσωρινή προστασία σε περίπτωση μαζικής εισροής εκτοπισθέντων (Οδηγία 2001/55/ΕΚ),
- γ. ο Κανονισμός «Δουβλίνο ΙΙ» για τον προσδιορισμό του υπεύθυνου Κράτους μέλους για την εξέταση αιτήσεων ασύλου (Κανονισμός ΕΚ 343/2003),
- δ. η οδηγία για τα ελάχιστα πρότυπα υποδοχής των αιτούντων άσυλο (Οδηγία για την υποδοχή, 2003/9/ΕΚ),
- ε. η οδηγία για την αναγνώριση των δικαιούχων διεθνούς προστασίας (Οδηγία για την αναγνώριση, 2004/83/ΕΚ) και
- στ. η οδηγία για τις διαδικασίες χορήγησης και ανάκλησης του καθεστώτος διεθνούς προστασίας (Οδηγία για τις διαδικασίες, 2005/85/ΕΚ).

Η αναφορά στην πρώτη γενιά λύσεων του ΚΕΣΑ κρίνεται αναγκαία, καθώς η πρόνοια για την προστασία των ευάλωτων προσώπων είναι σαφής ήδη από το αρχικό στάδιο του δικαίου της διεθνούς προστασίας της ΕΕ. Συγκεκριμένα, οι οδηγίες για την αναγνώριση και την υποδοχή περιείχαν μη εξαντλητική λίστα ευάλωτων ομάδων, με βασικό κριτήριο τη σωματική και διανοητική κατάσταση του αιτούντος. Κατόπιν ατομικής αξιολόγησης της ευαλωτότητας, τα Κράτη καλούνταν να αναγνωρίσουν τις ειδικές ανάγκες υποδοχής των ευάλωτων αιτούντων. Ωστόσο, η γενικόλογη φύση των διατάξεων για τις ανάγκες των ευάλωτων οδήγησε στην μη εφαρμογή τους από τις περισσότερες χώρες⁵⁷². Παράλληλα, η ευαλωτότητα δεν αναγνωριζόταν ως παράγοντας που επηρεάζει την πρόσβαση των προσώπων στη διαδικασία για το άσυλο, στο πλαίσιο της οδηγίας για τις διαδικασίες. Το ίδιο ίσχυε και ως προς την μεταφορά αιτούντων άσυλο σε άλλος Κράτος, κατ' εφαρμογήν του συστήματος του Δουβλίνου, με μοναδική εξαίρεση την πρόβλεψη ειδικών ρυθμίσεων για τους ασυνόδευτους ανηλίκους.

Το δεύτερο στάδιο του ΚΕΣΑ εγκρίθηκε, μετά την έναρξη ισχύος της Συνθήκης της Λισαβόνας, στα τέλη Δεκεμβρίου του 2009. Ο σκοπός της δεύτερης γενιάς νομοθετικών μέτρων ήταν η μετάβαση από τα κοινά πρότυπα, σε ένα ενιαίο καθεστώς για τη διεθνή προστασία⁵⁷³. Η αναθεώρηση του ΚΕΣΑ έδωσε μεγαλύτερη έμφαση στην υποστήριξη των αιτούντων διεθνή

δικαιοσύνης, Κείμενο εγκριθέν από το Συμβούλιο «Δικαιοσύνη και εσωτερικές υποθέσεις» της 3ης Δεκεμβρίου 1998, υπ. αρ. 1999/C 19/01.

⁵⁷² ECRE, The concept of vulnerability in European asylum procedures, Σεπτέμβριος 2017, σελ. 13.

⁵⁷³ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Πολιτική ασύλου, Θεματολογικά δελτία για την Ευρωπαϊκή Ένωση, Ιανουάριος 2020, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/151/%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%B7-%CE%B1%CF%83%CF%85%CE%BB%CE%BF%CF%85>.

προστασία με ιδιαίτερες ανάγκες υποδοχής και στην πληρέστερη προστασία των ευάλωτων προσώπων⁵⁷⁴. Τα νομοθετικά κείμενα που αναθεωρήθηκαν είναι τα ακόλουθα:

- β. η οδηγία για την αναγνώριση των δικαιούχων διεθνούς προστασίας (Οδηγία για την αναγνώριση, 2011/95/ΕΕ),
- γ. η οδηγία για τις διαδικασίες χορήγησης και ανάκλησης του καθεστώτος διεθνούς προστασίας (Οδηγία για τις διαδικασίες, 2013/32/ΕΕ),
- δ. η οδηγία για την υποδοχή των αιτούντων διεθνή προστασία (Οδηγία για την υποδοχή, 2013/33/ΕΕ),
- ε. ο Κανονισμός «Eurodac» για την αντιπαραβολή δακτυλικών αποτυπωμάτων των αιτούντων διεθνή προστασία (Κανονισμός ΕΕ 603/2013) και
- στ. ο Κανονισμός «Δουβλίνο ΙΙΙ» για το μηχανισμό προσδιορισμού του Κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αιτήσεων ασύλου (Κανονισμός ΕΕ 604/2013).

Τα παραπάνω κείμενα παραμένουν σε ισχύ έως σήμερα και αναλύονται διεξοδικά, στη συνέχεια.

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να λεχθεί πως το δεύτερο στάδιο συνέπεσε με την πρόσδοση δεσμευτικού χαρακτήρα στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, ο οποίος κατοχυρώνει ρητά, μεταξύ άλλων, το δικαίωμα στο άσυλο και την αρχή της μη επαναπροώθησης (άρθρα 18 και 19 του Χάρτη). Επίσης, η Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ) περιέχει δύο σημαντικές προβλέψεις για το δίκαιο διεθνούς προστασίας. Αφενός, προβλέπει ότι η ΕΕ αναπτύσσει κοινή πολιτική στους τομείς του ασύλου, της επικουρικής προστασίας και της προσωρινής προστασίας, με στόχο να παρέχεται το κατάλληλο καθεστώς στους υπηκόους τρίτων χωρών που χρήζουν διεθνούς προστασίας και να εξασφαλίζεται η τήρηση της αρχής της μη επαναπροώθησης (άρθρο 78 παρ. 2 ΣΛΕΕ). Αφετέρου, αναφέρεται ρητά στην αρχή της αλληλεγγύης και της δίκαιης κατανομής ευθυνών μεταξύ των κρατών μελών, μεταξύ άλλων και στο οικονομικό επίπεδο (άρθρο 80 ΣΛΕΕ). Συγκεκριμένα, η αλληλεγγύη, στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου, αποτελεί έκφραση της αρχής *pacta sunt servanda*⁵⁷⁵ και της καλόπιστης συνεργασίας μεταξύ των κρατών⁵⁷⁶. Μάλιστα, τονίζεται πως η ανάπτυξη της αλληλεγγύης και της κατανομής των ευθυνών μεταξύ των κρατών μελών δεν συνιστά μόνο άξονα της στρατηγικής, αλλά και θεμελιώδη αρχή για τη συνεκτικότητα και τη βιωσιμότητα του ΚΕΣΑ⁵⁷⁷.

Σημειώνεται πως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει καταθέσει προτάσεις για την αναθεώρηση του ΚΕΣΑ, το 2016 και το 2020. Συγκεκριμένα, το 2016, οι προτάσεις αναθεώρησης του ΚΕΣΑ αφορούσαν την αναδιατύπωση της οδηγίας για την υποδοχή⁵⁷⁸, την αντικατάσταση των οδηγιών

⁵⁷⁴ EASO, An introduction to the common European asylum system for courts and tribunals, Αύγουστος 2016, <http://www.doi.org/10.2847/695557>. Βλ. αναλυτικότερη βιβλιογραφία για τα νομοθετικά κείμενα του ΚΕΣΑ στα οικεία κεφάλαια της διατριβής.

⁵⁷⁵ C. Tomuschat, *Pacta sunt servanda* σε A. Fischer-Lescano/ H. P. Gasser/ T. Marauhn/ N. Ronzitti (επιμ.), *Frieden in Freiheit - Peace in liberty*, σελ. 1047-1065, <https://doi.org/10.5771/9783845209593-1059>.

⁵⁷⁶ Δ. Αναγνωστοπούλου, Άρθρο 80 ΣΛΕΕ, σε Β. Χριστιανό (επιμ.), *Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ - Κατ' άρθρο ερμηνεία*, 2012, σελ. 471-474.

⁵⁷⁷ Βλ. *European Parliament's Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs, The Implementation of Article 80 TFEU - on the Principle of Solidarity and Fair Sharing of Responsibility, Including its Financial Implications, between the Member States in the Field of Border Checks, Asylum and Immigration*, 2011, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2011/453167/IPOL-LIBE_ET\(2011\)453167_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2011/453167/IPOL-LIBE_ET(2011)453167_EN.pdf).

⁵⁷⁸ COM(2016) 465 final, 2016/0222, 13.7.2016.

για την αναγνώριση⁵⁷⁹ και τις διαδικασίες⁵⁸⁰ με Κανονισμούς και την αναθεώρηση των Κανονισμών «Δουβλίνο»⁵⁸¹ και «Eurodac»⁵⁸². Ωστόσο, η υιοθέτηση των προτεινόμενων νομοθετικών κειμένων δεν προχώρησε. Ως εκ τούτου, η Επιτροπή παρουσίασε το Σεπτέμβριο του 2020, το **νέο Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο**, στο οποίο διατήρησε μεν ορισμένες ρυθμίσεις των προτάσεων του 2016, έλαβε όμως υπόψη και τους συμβιβασμούς που επιτεύχθηκαν μεταξύ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου⁵⁸³. Αναλυτικότερα, το νέο Σύμφωνο περιλαμβάνει τις ακόλουθες προτάσεις:

- α. αναδιατύπωση του Κανονισμού «Eurodac»⁵⁸⁴,
- β. αντικατάσταση της οδηγίας για τις διαδικασίες με Κανονισμό⁵⁸⁵,
- γ. κατάργηση της οδηγίας για την προσωρινή προστασία και υιοθέτηση νέου Κανονισμού για την αντιμετώπιση καταστάσεων κρίσης και ανωτέρας βίας, στον τομέα της μετανάστευσης και του ασύλου⁵⁸⁶,
- δ. κατάργηση του Κανονισμού «Δουβλίνο III» και υιοθέτηση νέου Κανονισμού για τη διαχείριση του ασύλου και της μετανάστευσης⁵⁸⁷ και
- ε. υιοθέτηση νέου Κανονισμού για τη θέσπιση ελέγχου διαλογής των υπηκόων τρίτων χωρών στα εξωτερικά σύνορα⁵⁸⁸.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να επισημανθούν, εν συντομία, τα θετικά στοιχεία του νέου Συμφώνου ως προς την προστασία των ευάλωτων ομάδων⁵⁸⁹. Ειδικότερα, η πρόταση Κανονισμού για τη διαχείριση του ασύλου και της μετανάστευσης επιδιώκει την ταχύτερη οικογενειακή επανένωση⁵⁹⁰ και διευρύνει τον ορισμό των μελών της οικογένειας, ώστε να περιλαμβάνει τόσο τα αδέρφια, όσο και τις οικογενειακές σχέσεις που δημιουργήθηκαν, μετά την αναχώρηση από τη χώρα καταγωγής και πριν την άφιξη στο Κράτος μέλος⁵⁹¹. Επιπλέον, προβλέπεται η χρήση «δεξαμενής αλληλεγγύης» για τη μετεγκατάσταση ευάλωτων προσώπων σε άλλα Κράτη μέλη, όταν η ετήσια έκθεση για τη διαχείριση της μετανάστευσης που δημοσιεύεται από την Επιτροπή (και αφορά την εξέλιξη των ροών και την ετοιμότητα της ΕΕ) επισημαίνει ότι τα Κράτη

⁵⁷⁹ COM(2016) 466 final, 2016/0223, 13.7.2016.

⁵⁸⁰ COM(2016) 467 final, 2016/0224, 13.7.2016.

⁵⁸¹ COM(2016) 270 final, 2016/0133, 4.5.2016.

⁵⁸² COM(2016) 272 final, 2016/0132, 4.5.2016.

⁵⁸³ *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Ανακοίνωση σχετικά με ένα νέο Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο, COM(2020) 609 τελικό, 23.9.2020.

⁵⁸⁴ COM(2020) 614, 23.09.2020.

⁵⁸⁵ COM (2020) 611, 23.09.2020.

⁵⁸⁶ COM (2020) 613, 23.09.2020.

⁵⁸⁷ COM (2020) 610, 23.09.2020.

⁵⁸⁸ COM (2020) 612, 23.09.2020.

⁵⁸⁹ Αναλυτικότερα σε *T. Gazi*, *The New Pact on Migration and Asylum: Supporting or Constraining Rights of Vulnerable Groups?*, *European Papers*, τόμος 6, τεύχος 1, 2021, 167-175, www.doi.org/10.15166/2499-8249/460.

⁵⁹⁰ Βλ. αιτιολογικές σκέψεις προοιμίου 49, 52 και άρθρο 25 της πρότασης Κανονισμού για τη διαχείριση του ασύλου και της μετανάστευσης, COM(2020) 610 final 2020/0279 (COD).

⁵⁹¹ Άρθρο 2 της πρότασης Κανονισμού για τη διαχείριση του ασύλου και της μετανάστευσης, COM(2020) 610 final 2020/0279 (COD).

αντιμετωπίζουν προκλήσεις, λόγω της παρουσίας ευάλωτων προσώπων στο έδαφός τους⁵⁹². Επίσης, όσον αφορά την πρόταση Κανονισμού για τις διαδικασίες ασύλου, ορθή επιλογή αποτελεί ο αποκλεισμός, κατά κανόνα, της διεξαγωγής της διαδικασίας ασύλου στα σύνορα, στην περίπτωση ασυνόδευτων ανηλίκων και οικογενειών με παιδιά ηλικίας κάτω των 12 ετών (εκτός εάν συνιστούν κίνδυνο για τη δημόσια τάξη ή ασφάλεια ή όταν αιτών απομακρύνθηκε δια της βίας)⁵⁹³. Παράλληλα, η αντικατάσταση της οδηγίας για την προσωρινή προστασία με Κανονισμό αποτελεί ορθή πρωτοβουλία για την προστασία εκτοπισμένων πληθυσμών, δεδομένου ότι η συγκεκριμένη οδηγία δεν ενεργοποιήθηκε, παρά την κρίση του 2015. Επίσης, σημαντική πρόβλεψη αποτελεί η καθιέρωση ανεξάρτητου μηχανισμού παρακολούθησης της συμμόρφωσης του ελέγχου διαλογής και της κράτησης με το διεθνές δίκαιο, το Χάρτη και το εθνικό δίκαιο⁵⁹⁴. Τέλος, θετική εξέλιξη αποτελεί η έκδοση κατευθυντήριων οδηγιών για την υποχρέωσης έρευνας και διάσωσης στη θάλασσα⁵⁹⁵ και τη μη ποινικοποίηση ανθρωπιστικών δράσεων από ΜΚΟ⁵⁹⁶.

Ωστόσο, οι νομοθετικές ρυθμίσεις του Συμφώνου εστιάζουν στη διαχείριση των ροών στα εξωτερικά σύνορα, με αποτέλεσμα τον άνισο επιμερισμό των βαρών της πρώτης υποδοχής στις χώρες του Νότου. Παρά την κατάργηση του Κανονισμού Δουβλίνο III, η πρόταση Κανονισμού για τη διαχείριση του ασύλου και της μετανάστευσης διατηρεί τα ισχύοντα κριτήρια καθορισμού του υπεύθυνου Κράτους μέλους και δη το κριτήριο της χώρας πρώτης εισόδου. Επιπροσθέτως, το νέο Σύμφωνο υποβαθμίζει κομβικά ζητήματα, όπως είναι η πίεση των συστημάτων ασύλου των χωρών πρώτης εισόδου και η ανάγκη ανάπτυξης ευρωπαϊκής πολιτικής ένταξης. Παράλληλα, δεν αντιμετωπίζονται τα αίτια που οδηγούν σε παράτυπες μορφές εισόδου, δηλαδή η έλλειψη νόμιμων οδών εισόδου στην Ευρώπη⁵⁹⁷, για την κατάθεση αιτήματος ασύλου⁵⁹⁸. Ειδικότερα, όσον αφορά τις ευάλωτες ομάδες, η πρόταση Κανονισμού για τη θέσπιση ελέγχου διαλογής στα εξωτερικά σύνορα υποβαθμίζει τη διαπίστωση της ευαλωτότητας, ιδίως όσον αφορά τις «μη ορατές» κατηγορίες ευάλωτων, όπως είναι, χαρακτηριστικά, τα πρόσωπα με πνευματικές διαταραχές και τα θύματα βασανιστηρίων ή άλλων μορφών βίας. Επίσης, η πρόταση Κανονισμού για τις διαδικασίες επιτρέπει την υποβολή των ευάλωτων ομάδων σε συνοριακή διαδικασία εξέτασης του αιτήματος ασύλου, παρά την προδήλως ακατάλληλη φύση των ταχύρρυθμων διαδικασιών για τα ευάλωτα πρόσωπα. Με βάση τα παραπάνω, καθίσταται σαφές ότι το νέο Σύμφωνο δεν προωθεί

⁵⁹² Άρθρα 6 παρ. 4, 47 και 49 της πρότασης Κανονισμού για τη διαχείριση του ασύλου και της μετανάστευσης, COM(2020) 610 final 2020/0279 (COD).

⁵⁹³ Άρθρο 41 παρ.5 της πρότασης Κανονισμού για τη θέσπιση κοινής διαδικασίας διεθνούς προστασίας στην Ένωση και την κατάργηση της οδηγίας 2013/32/ΕΕ, COM (2020) 611, 23.09.2020.

⁵⁹⁴ Άρθρο 7 της πρότασης Κανονισμού για τη θέσπιση ελέγχου διαλογής των υπηκόων τρίτων χωρών στα εξωτερικά σύνορα, COM (2020) 612, 23.09.2020.

⁵⁹⁵ Commission Recommendation on cooperation among Member States concerning operations carried out by vessels owned or operated by private entities for the purpose of search and rescue activities, C(2020) 6468 final, 23.9.2020.

⁵⁹⁶ Commission Guidance on the implementation of EU rules on definition and prevention of the facilitation of unauthorised entry, transit and residence, C(2020) 6470 final, 23.9.2020.

⁵⁹⁷ Το Παγκόσμιο Σύμφωνο για μια ασφαλή, συντεταγμένη και τακτική μετανάστευση, που υιοθετήθηκε από τον ΟΗΕ, το Δεκέμβριο του 2018 (υπ. αρ. A/RES/73/195) αποτελεί πρότυπο μη δεσμευτικό νομικό κείμενο, στο οποίο διατυπώνονται βασικές αρχές για τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των προσφύγων και μεταναστών από τις χώρες υποδοχής.

⁵⁹⁸ Θ. Γούμενος, Νέο Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο: κανονικοποίηση των hotspots και καχεκτική αλληλεγγύη, Δελτίο Ευρωπαϊκών Εξελίξεων, Οκτώβριος 2020, τεύχος 34, σελ. 12 – 14.

επαρκώς την προστασία των ευάλωτων αιτούντων⁵⁹⁹, παρά τη αντίθετη δέσμευση της Επιτροπής⁶⁰⁰.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει, πάντως, να διευκρινιστεί πως, στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής, αναλύονται τα ισχύοντα νομοθετήματα του ΚΕΣΑ, δεδομένου ότι το Σύμφωνο βρίσκεται ακόμα σε στάδιο διαπραγμάτευσης με τα Κράτη μέλη⁶⁰¹. Μετά την έκθεση της εξέλιξης του ΚΕΣΑ επιχειρείται η έκθεση του τρόπου με τον οποίο εξελίχθηκαν οι αντίστοιχες λύσεις του ελληνικού δικαίου για τις ευάλωτες ομάδες.

B. Η εξέλιξη του δικαίου διεθνούς προστασίας στην ελληνική έννομη τάξη

Ήδη πριν την ένταξή της στην ΕΟΚ, η Ελλάδα είχε κυρώσει τη Σύμβαση της Γενεύης του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων και το Πρωτόκολλο του 1967, με τους αναγκαστικούς νόμους 3989/1959 και 389/1968. Εντούτοις, το εθνικό νομοθετικό πλαίσιο για το καθεστώς των προσφύγων αναπτύχθηκε στην αρχή της δεκαετίας του 1990⁶⁰². Συγκεκριμένα, ο νόμος 1975/1991 επιχείρησε να ρυθμίσει το νομικό καθεστώς των αλλοδαπών και των προσφύγων⁶⁰³. Ωστόσο, οι ρυθμίσεις του κατακρίθηκαν ως άκαμπτες, γενικής φύσεως και αποτρεπτικές της αναγνώρισης του καθεστώτος ασύλου, καθότι στόχευαν στον αυστηρό έλεγχο και την καταστολή της μετανάστευσης⁶⁰⁴. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι, παρότι ο νόμος δεν αναφερόταν στην ευαλωτότητα συγκεκριμένων ομάδων αλλοδαπών, περιείχε ρητή απαγόρευση της απέλασης ορισμένων ομάδων, ήτοι των ανηλίκων, των οποίων η οικογένεια διαμένει στην Ελλάδα, των αλλοδαπών γονέων ανήλικου Έλληνα και των υπερηλίκων, άνω των 80 ετών (άρθρο 28). Σημειώνεται πως οι παραπάνω προστατευτικές ρυθμίσεις βασίστηκαν στο δικαίωμα προστασίας της οικογενειακής ζωής, όπως κατοχυρώνεται τόσο από την ΕΣΔΑ (άρθρο 8), όσο και από το Σύνταγμα (άρθρο 21).

Αντίστοιχα, η ελληνική νομοθεσία για την κοινωνική ένταξη περιείχε ειδικές ρυθμίσεις για ευάλωτες ομάδες. Ειδικότερα, ο ν. 2646/1998, με τίτλο «Ανάπτυξη του Εθνικού Συστήματος

⁵⁹⁹ Ενδεικτικά, στο πλαίσιο της πρότασης Κανονισμού για τον έλεγχο διαλογής, παρότι το άρθρο 9 προβλέπει την υποβολή όλων των νεοεισερχομένων υπηκόων σε έλεγχο διαλογής, κατά τον οποίο ελέγχεται η ευαλωτότητα των προσώπων, η αιτιολογική σκέψη 27 του προοιμίου ορίζει πως «αν από τις περιστάσεις καθίσταται σαφές ότι η εξέταση αυτή δεν είναι αναγκαία, ιδίως επειδή η συνολική κατάσταση του προσώπου φαίνεται να είναι πολύ καλή, η εξέταση δεν θα πρέπει να πραγματοποιείται και ο ενδιαφερόμενος θα πρέπει να ενημερώνεται για το γεγονός αυτό». Ωστόσο, η συγκεκριμένη ρύθμιση παραγνωρίζει ότι ορισμένες μορφές ευαλωτότητας δεν είναι άμεσα εμφανείς.

⁶⁰⁰ Βλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με ένα νέο Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο, COM(2020) 609 final, 23.9.2020, σημείο 2.4 («Υποστήριξη των παιδιών και των ευάλωτων ατόμων»).

⁶⁰¹ Ειδικότερα σχόλια για το Σύμφωνο σε *ECRE*, Comments on the Commission proposal for a screening Regulation COM(2020) 612, Νοέμβριος 2020, *ECRE*, Comments on the amended proposal for an asylum procedures Regulation COM(2020) 611, Δεκέμβριος 2020, *European Network on Statelessness*, Statelessness and the EU Pact on Asylum and Migration: Analysis and Recommendations, Ιανουάριος 2021.

⁶⁰² Μέχρι τότε, το καθεστώς των αλλοδαπών ρυθμιζόνταν από το Ν. 4310/1929 «Περί εγκαταστάσεως και κινήσεως αλλοδαπών εν Ελλάδι, αστυνομικού ελέγχου, διαβατηρίων, απελάσεων και εκτοπίσεων».

⁶⁰³ Ο ν. 1975/1991 «για την είσοδο, έξοδο, παραμονή, εργασία, απέλαση, διαδικασία αναγνώρισης αλλοδαπών προσφύγων και άλλες διατάξεις» τροποποιήθηκε με τους ν. 2452/1996 «Ρύθμιση θεμάτων προσφύγων» και ν. 2713/1999 «Υπηρεσία Εσωτερικών Υποθέσεων της Ελληνικής Αστυνομίας».

⁶⁰⁴ A. Scordas/N. Sitaropoulos, Why Greece is not a Safe Host Country for Refugees, *International Journal of Refugee Law*, τεύχος 16, αρ. 1, 2004, σελ. 25 – 52.

Κοινωνικής Φροντίδας και άλλες διατάξεις», προέβλεπε την κατάρτιση εθνικών προγραμμάτων, για την προστασία της οικογένειας, του παιδιού, των ηλικιωμένων, των ΑμεΑ, των ευπαθών πληθυσμιακών ομάδων και των ομάδων που τελούν σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης (άρθρο 2). Για τις δύο τελευταίες ομάδες, προέβλεπε τη δημιουργία ειδικών προγραμμάτων, με σκοπό την κοινωνική ένταξη των τσιγγάνων, των αναγνωρισμένων προσφύγων, τον καθορισμό των προϋποθέσεων και τη διαδικασία παροχής ιατροφαρμακευτικής και νοσοκομειακής περίθαλψης ή άλλης οικονομικής και κοινωνικής συνδρομής σε αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες, καθώς και την κοινωνική φροντίδα των παραβατικών ανήλικων και ορφανών (άρθρο 18). Αντίστοιχα, η νομοθεσία για την ίδρυση και λειτουργία κέντρων διαμονής αιτούντων άσυλο και αναγνωρισμένων προσφύγων⁶⁰⁵ όριζε πως οι ηλικιωμένοι και όσοι ανήκαν σε μονογονεϊκές, πολυμελείς οικογένειες ή διέθεταν ανήλικα τέκνα προτεραιοποιούνταν, κατά την πρόσβαση στη στέγαση, υπό προϋποθέσεις, ενώ τα άτομα με ψυχικές διαταραχές, οι ασυνόδευτοι ανήλικοι κάτω των δεκαπέντε, οι υπερήλικοι και τα άτομα με αναπηρίες μπορούσαν να φιλοξενοούνται σε υφιστάμενα κρατικά ιδρύματα για ημεδαπούς.

Οι πρωτοβουλίες και οι ζυμώσεις, στο πλαίσιο της ΕΟΚ, οδήγησαν στη διαμόρφωση του ΚΕΣΑ και στην ενσωμάτωσή των οδηγιών από την ελληνική νομοθεσία, ακολούθως:

- i. η οδηγία για την αναγνώριση (οδηγία 2004/83/ΕΚ) με το ΠΔ 96/2008.
- ii. η οδηγία για τις διαδικασίες (οδηγία 2005/85/ΕΚ) αρχικά με το ΠΔ 90/2008, το οποίο τροποποιήθηκε από το ΠΔ 81/2009. Στη συνέχεια, αντικαταστάθηκε από το ΠΔ 114/2010, το οποίο μεταγενέστερα τροποποιήθηκε με τα ΠΔ 113/2013 και 167/2014.
- iii. η οδηγία για την υποδοχή (οδηγία 2003/9/ΕΚ) με το ΠΔ 220/2007.

Όσον αφορά τον ορισμό της ευάλωτότητας, διαπιστώνεται ότι αυτός μεταφέρθηκε στο ελληνικό δίκαιο, αυτούσιος, όπως ο ορισμός που διατυπώνεται στις οδηγίες, στα ΠΔ 96/2008⁶⁰⁶ και 220/2007⁶⁰⁷. Συγχρόνως, ως προς τον τρόπο μεταχείρισης των εύάλωτων προσώπων, το ΠΔ 90/2008⁶⁰⁸ προέβλεπε την προτεραιοποίηση της εξέτασης των αιτήσεων ασύλου προσώπων που ανήκουν σε εύάλωτες ομάδες, παραπέμποντας στον ορισμό της ευάλωτότητας του ΠΔ 220/2007.

Σημειώνεται ότι η ενσωμάτωση των κοινοτικών οδηγιών δεν επέφερε αναβάθμιση των συνθηκών υποδοχής των αιτούντων διεθνή προστασία, κυρίως εξαιτίας του περιορισμένου αριθμού θέσεων στα κέντρα και τις λοιπές δομές φιλοξενίας. Συγκεκριμένα, το 2009,

⁶⁰⁵ Ενδεικτικά άρθρο 7 του ΠΔ 266/1999 «Διοικητική υπαγωγή και λειτουργία του υφιστάμενου στο Λαύριο Αττικής Κέντρου Προσφύγων και κοινωνική προστασία των αναγνωρισμένων προσφύγων, των αιτούντων άσυλο και των παραμενόντων για ανθρωπιστικούς λόγους» και άρθρο 5 του ΠΔ 366/2002 «Ίδρυση κέντρου προσωρινής διαμονής αιτούντων άσυλο αλλοδαπών προσφύγων στην Αθήνα».

⁶⁰⁶ Σύμφωνα με το άρθρο 20 του ΠΔ 96/2008 (άρθρο 20 Οδηγίας 2004/83/ΕΚ), «κατά την εφαρμογή του παρόντος Κεφαλαίου λαμβάνεται υπόψη η ειδική κατάσταση εύάλωτων προσώπων, όπως οι ανήλικοι, οι ασυνόδευτοι ανήλικοι, πρόσωπα με ειδικές ανάγκες, οι ηλικιωμένοι, οι έγκυοι, οι άγαμοι γονείς που έχουν ανήλικα τέκνα και πρόσωπα που υπήρξαν θύματα βασανιστηρίων, βιασμού ή άλλων σοβαρών μορφών ψυχολογικής, σωματικής ή σεξουαλικής βίας».

⁶⁰⁷ Σύμφωνα με το άρθρο 17 του ΠΔ 220/2007 (άρθρο 17 Οδηγίας 2003/9/ΕΚ), «κατά την εφαρμογή των διατάξεων του Κεφαλαίου Β' περί των συνθηκών υποδοχής, οι αρμόδιες αρχές και οι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης φροντίζουν για την ειδική μεταχείριση των αιτούντων που ανήκουν σε εύάλωτες ομάδες, όπως οι ανήλικοι, οι ασυνόδευτοι ανήλικοι, οι ανάπηροι, οι ηλικιωμένοι, οι εγκυμονούσες, οι μονογονεϊκές οικογένειες με ανήλικα παιδιά, καθώς και τα πρόσωπα που έχουν υποστεί βασανιστήρια, βιασμό ή άλλες σοβαρές μορφές ψυχολογικής, σωματικής ή σεξουαλικής βίας».

⁶⁰⁸ Άρθρο 8 παρ. 2 ΠΔ 90/2008 (ενσωμάτωση άρθρου 10 της Οδηγίας για τις διαδικασίες)

λειτουργούσαν 12 κέντρα υποδοχής στην Ελλάδα, τα οποία διέθεταν 811 θέσεις στέγασης. Τα κέντρα εποπτεύονταν από το Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, το οποίο ήταν αρμόδιο για την υποδοχή των αιτούντων άσυλο, σύμφωνα με το ΠΔ 220/2007. Ωστόσο, μόλις 4 κέντρα διοικούνταν από το Υπουργείο, ενώ οι λοιπές δομές υποστηρίζονταν από ΜΚΟ, οι οποίες λάμβαναν περιορισμένη χρηματοδότηση για τη λειτουργία των δομών. Ενδεικτικά, το 2009, υποβλήθηκαν 12.727 αιτήσεις ασύλου, σύμφωνα με στατιστικά της Ελληνικής Αστυνομίας, ενώ εκκρεμούσαν 56.000 αιτήσεις ασύλου από τα προηγούμενα χρόνια, με αποτέλεσμα οι διαθέσιμες θέσεις στέγασης να μην επαρκούν ώστε να καλύψουν τις ανάγκες όλων των αιτούντων⁶⁰⁹.

Η ανάγκη αναμόρφωσης του ελληνικού συστήματος ασύλου αναδείχτηκε μέσω των αποφάσεων M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας⁶¹⁰ του ΕΔΔΑ και N.S.⁶¹¹ του ΔΕΕ, στις οποίες εξετάστηκε η μεταφορά αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα, κατ' εφαρμογήν του Κανονισμού Δουβλίνο. Όπως χαρακτηριστικά διαπιστώθηκε από το Δικαστήριο του Στρασβούργου, στην απόφαση M.S.S.⁶¹², «ένας ενήλικος άντρας που αιτούνταν άσυλο δεν είχε σχεδόν καμία ευκαιρία να του προσφερθεί θέση σε ένα κέντρο υποδοχής». Πράγματι, την περίοδο εκείνη, οι συνθήκες στα κέντρα υποδοχής ήταν ανεπαρκείς, εξαιτίας της έλλειψης προσωπικού και χρηματοδότησης, ενώ οι αιτούντες άσυλο δεν λάμβαναν οικονομική υποστήριξη για τα καθημερινά έξοδα⁶¹³.

Η παραπάνω κατάσταση οδήγησε στην ψήφιση του ν. 3907/2011 για την ίδρυση της Υπηρεσίας Ασύλου, της Υπηρεσίας Πρώτης Υποδοχής και την προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στις διατάξεις της Οδηγίας 2008/115/EK (οδηγία επιστροφής). Όπως εύστοχα αναφέρεται στην αιτιολογική έκθεση, η εξέταση των αιτήσεων ασύλου από την Ελληνική Αστυνομία, στην οποία υπαγόταν, ταυτοχρόνως, και το καθήκον αναχαίτισης της παράνομης μετανάστευσης, δημιουργούσε εύλογες αμφιβολίες για την αντικειμενική και αμερόληπτη κρίση των αιτήσεων, δεδομένης της αντίφασης των δύο ρόλων. Ειδικότερα, η αιτιολογική έκθεση αναγνώρισε πως οι ιδιότητες του πρόσφυγα και του παράνομου μετανάστη συμπλέκονται, στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, επομένως η αντικειμενική κρίση επί των αιτήσεων ασύλου προϋποθέτει ουσιαστική γνώση του προσφυγικού δικαίου και διαρκή ενημέρωση για τις πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις στις χώρες προέλευσης των αιτούντων⁶¹⁴.

⁶⁰⁹ A. Dimitriadi/A. M. Sarantaki, National report on the governance of the asylum reception system in Greece, Μάρτιος 2019, σελ. 4-7, http://ceaseval.eu/publications/WP3_Greece.pdf.

⁶¹⁰ ΕΔΔΑ, M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας, αρ. προσφ. 30696/09, 21.01.2011. Ειδικότερα για την απόφαση σε *L. Lavrysen*, M.S.S. v. Belgium and Greece: The impact on EU Asylum Law, Strasbourg Observers, 24.02.2011, <http://strasbourgobservers.com/2011/02/24/m-s-s-v-belgium-and-greece-2-the-impact-on-eu-asylum-law>, T. Syring, European Court of Human Rights' Judgment on Expulsion of Asylum Seekers: M.S.S. v. Belgium & Greece, American Society of International Law Insights, τόμος 15, τεύχος 5, 24.02.2011 και Δ. Καγιάρος/Β. Τζεβελέκος, Απόπειρα «συστημικής» ανάγνωσης της απόφασης MSS του ΕΔΔΑ, Το Σύνταγμα, τεύχη 3-4, 2013, σελ. 509-559.

⁶¹¹ ΔΕΕ, C-411/10, N. S. και άλλοι, 21.12.2011, ECLI:EU:C:2011:865.

⁶¹² Ενδεικτικά, η απόφαση M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας σχολιάζεται σε *L. Lavrysen*, M.S.S. v. Belgium and Greece: The impact on EU Asylum Law, Strasbourg Observers, 24.02.2011, T. Syring, European Court of Human Rights' Judgment on Expulsion of Asylum Seekers: M.S.S. v. Belgium & Greece, American Society of International Law Insights, τόμος 15, τεύχος 5, 24.02.2011 και Δ. Καγιάρος/Β. Τζεβελέκος, Απόπειρα «συστημικής» ανάγνωσης της απόφασης MSS του ΕΔΔΑ, Το Σύνταγμα, τεύχη 3-4, 2013, σελ. 509-559.

⁶¹³ A. Dimitriadi/A. M. Sarantaki, ο.π.

⁶¹⁴ Βλ. αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου Ίδρυση Υπηρεσίας Ασύλου και Υπηρεσίας Πρώτης Υποδοχής, προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2008/115/EK «σχετικά με τους κοινούς

Επιπλέον, με το ν. 3907/2011, συστάθηκε η Υπηρεσία Πρώτης Υποδοχής, η οποία υπαγόταν στο Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη και ξεκίνησε τη λειτουργία της το 2013. Η Υπηρεσία αυτή συγκροτούνταν από την κεντρική υπηρεσία, τα κέντρα πρώτης υποδοχής και τις έκτακτες ή κινητές μονάδες πρώτης υποδοχής. Στις αρμοδιότητές της εντάχθηκαν η εξακρίβωση της ταυτότητας, η καταγραφή, ο ιατρικός έλεγχος και η ενημέρωση των αιτούντων άσυλο για τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματά τους. Επίσης, η Υπηρεσία Πρώτης Υποδοχής ήταν αρμόδια για τον εντοπισμό όσων ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες⁶¹⁵ και το διαχωρισμό τους, προκειμένου να υποβληθούν στην, κατά περίπτωση, προσήκουσα νόμιμη μεταχείριση. Συγκεκριμένα, μετά από εισήγηση του κλιμακίου ιατρικού ελέγχου και ψυχοκοινωνικής υποστήριξης, ο επικεφαλής του κέντρου υποδοχής ή της μονάδας, ήταν αρμόδιος για την παραπομπή όσων ανήκαν σε ευάλωτες ομάδες σε φορέα κοινωνικής στήριξης και προστασίας, ενώ καθ' όλη τη διάρκεια των διαδικασιών πρώτης υποδοχής, προβλεπόταν ότι οι ευάλωτες ομάδες έπρεπε να τυγχάνουν κατάλληλης, κατά περίπτωση, μεταχείρισης. Η Υπηρεσία Πρώτης Υποδοχής ανέλαβε, επίσης, την αρμοδιότητα ίδρυσης Δομών Φιλοξενίας αιτούντων άσυλο ή υπηκόων τρίτων χωρών που ανήκουν στις ευάλωτες ομάδες⁶¹⁶.

Παρά την μεταφορά της αρμοδιότητας εξέτασης των αιτήσεων ασύλου που κατατέθηκαν μετά την έναρξη της λειτουργίας της στην Υπηρεσία Ασύλου⁶¹⁷, δεν επήλθε βελτίωση και αποσυμφόρηση των εκκρεμών αιτήσεων. Συγκεκριμένα, το 2014, η Υπηρεσία Ασύλου έλαβε 9.431 αιτήσεις ασύλου, ενώ οι διαθέσιμες θέσεις διαμονής στη χώρα, τον Οκτώβριο του ίδιου έτους, ήταν 1.063⁶¹⁸. Δεδομένου του περιορισμένου αριθμού καταλυμάτων για την υποδοχή των αιτούντων άσυλο, καθίσταται εμφανής η αδυναμία εξασφάλισης επαρκών συνθήκων διαβίωσης, πόσο μάλλον η ειδική μεταχείριση των ευάλωτων αιτούντων.

Όπως αναφέρθηκε ήδη, το δεύτερο στάδιο του ΚΕΣΑ έθεσε ως στόχο τη δημιουργία ενιαίου καθεστώτος για το άσυλο και τις διαδικασίες. Οι τρεις οδηγίες ενσωματώθηκαν, στην ελληνική νομοθεσία, με τα παρακάτω νομοθετικά κείμενα:

- i. η **οδηγία για την αναγνώριση** (οδηγία 2011/95/ΕΕ) με το ΠΔ 141/2013 (που κατήργησε το ΠΔ 96/2008), το οποίο αντικαταστάθηκε από το ν. 4636/2019 (όπως τροποποιήθηκε από τους νόμους 4686/2020 και 4714/2020).
- ii. η **οδηγία για τις διαδικασίες** (Οδηγία 2013/32/ΕΕ) με ορισμένες διατάξεις του νόμου 4375/2016, που πλέον αντικαταστάθηκαν από τον ν. 4636/2019 (όπως τροποποιήθηκε από τους νόμους 4686/2020 και 4714/2020). Το ΠΔ 114/2010 που ενσωμάτωσε την προγενέστερη οδηγία για τις διαδικασίες παραμένει, επίσης, σε ισχύ (όπως τροποποιήθηκε με το ν. 4686/2020).

κανόνες και διαδικασίες στα κράτη - μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών» και λοιπές διατάξεις, 14.12.2010.

⁶¹⁵ Το άρθρο 11 του νόμου 3907/2011 όριζε πως ως ευάλωτες ομάδες νοούνταν «**α.** οι ασυνόδευτοι ανήλικοι, **β.** τα άτομα που έχουν αναπηρία ή πάσχουν από ανίατη ασθένεια, **γ.** οι υπερήλικες, **δ.** οι γυναίκες σε κύηση ή λοχεία, **ε.** οι μονογονεϊκές οικογένειες με ανήλικα τέκνα, **στ.** τα θύματα βασανιστηρίων, βιασμού ή άλλης σοβαρής μορφής ψυχολογικής, σωματικής ή σεξουαλικής βίας ή εκμετάλλευσης και **ζ.** τα θύματα εμπορίας ανθρώπων».

⁶¹⁶ Άρθρο 8Α ν. 3907/2011, όπως προστέθηκε με το ν. 4172/2013.

⁶¹⁷ Αξίζει να σημειωθεί πως οι προγενέστερες αιτήσεις ασύλου, πριν την έναρξη λειτουργίας της Υπηρεσίας Ασύλου, παρέμειναν στην αρμοδιότητα της Ελληνικής Αστυνομίας.

⁶¹⁸ A. Dimitriadi/A. M. Sarantaki, ο.π.

- iii. η οδηγία για την υποδοχή (οδηγία 2013/33/ΕΕ) με το νόμο 4540/2018 (ο οποίος κατήργησε το ΠΔ 220/2008) και με ορισμένες διατάξεις του νόμου ν. 4375/2016, που καταργήθηκαν και πλέον ρυθμίζονται εν όλω από το ν. 4636/2019 (όπως τροποποιήθηκε από τους νόμους 4686/2020 και 4714/2020).

Σημειώνεται ότι το ΠΔ 141/2013⁶¹⁹ και ο ν. 4540/2018⁶²⁰ μετέφεραν αυτούσιο τον ορισμό των οδηγιών για την αναγνώριση και την υποδοχή. Ο νόμος 4375/2016 εισήγαγε μία επιπρόσθετη κατηγορία ευάλωτων προσώπων, δηλαδή «τα πρόσωπα με σύνδρομο μετατραυματικής διαταραχής, ιδίως επιζήσαντες και συγγενείς θυμάτων ναυαγίων»⁶²¹, ενώ ο νόμος 4363/2019 περιόρισε την παραπάνω κατηγορία αποκλειστικά στους άμεσους συγγενείς θυμάτων ναυαγίων (γονείς, αδέρφια, τέκνα και σύζυγοι)⁶²².

Η ενσωμάτωση του δεύτερου σταδίου του ΚΕΣΑ συνέπεσε με την προσφυγική κρίση του 2015, που οδήγησε στην μαζική εισροή προσφύγων και μεταναστών στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Μετά το κλείσιμο των βαλκανικών συνόρων και κατόπιν της υπογραφής της Συμφωνίας ΕΕ – Τουρκίας, τον Μάρτιο του 2016, η Ελλάδα σταμάτησε να αποτελεί χώρα διέλευσης πληθυσμών, με τελικό προορισμό άλλες χώρες τις Ευρώπης. Ενδεικτικά, στην Ελλάδα κατατέθηκαν το 2015, 13.187 αιτήσεις ασύλου, ενώ το 2016 έφτασαν τις 51.053⁶²³. Η ψήφιση του νόμου 4375/2016, τον Απρίλιο του 2016, οδήγησε στη λειτουργία κλειστών Κέντρων Υποδοχής και Ταυτοποίησης (ΚΥΤ), όπου διεξάγονται πλέον οι διαδικασίες υποδοχής και ταυτοποίησης όλων των νεοεισερχομένων αλλοδαπών, οι οποίοι δεν πληρούν τις νόμιμες διατυπώσεις και πραγματοποιείται ο εντοπισμός των ευάλωτων προσώπων. Η προσέγγιση των “hotspot” αποτελεί επιχειρησιακό μέτρο για τη διαχείριση των αυξημένων μεικτών ροών προσφύγων και μεταναστών που εφαρμόστηκε στην Ελλάδα και την Ιταλία⁶²⁴. Οι εθνικές αρχές είναι αποκλειστικά αρμόδιες να ιδρύουν και να διαχειρίζονται τα ΚΥΤ (hotspot), όπου γίνεται η ταυτοποίηση, καταχώριση και λήψη των δακτυλικών αποτυπωμάτων των εισερχόμενων αλλοδαπών⁶²⁵. Το Κράτος επικουρείται στο έργο του από την Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης για το Άσυλο (EASO), τη Frontex και τη Europol, με σκοπό την ταχύτερη διεκπεραίωση των υποθέσεων ασύλου, την επιστροφή των

⁶¹⁹ Το άρθρο 20 παρ. 3 του ΠΔ 141/2013 όριζε πως «λαμβάνεται υπόψη η ειδική κατάσταση ευάλωτων προσώπων, όπως οι ανήλικοι, οι ασυνόδευτοι ανήλικοι, άτομα με αναπηρία, οι ηλικιωμένοι, οι έγκυοι, μονογονεϊκές οικογένειες με ανήλικα τέκνα, τα θύματα εμπορίας ανθρώπων, πρόσωπα με πνευματικές διαταραχές και πρόσωπα που υπήρξαν θύματα βασανιστηρίων, βιασμού ή άλλων σοβαρών μορφών ψυχολογικής, σωματικής ή σεξουαλικής βίας».

⁶²⁰ Το άρθρο 20 παρ. 1 του ν. 4540/2018 όριζε πως «λαμβάνεται υπόψη η ειδική κατάσταση των ευάλωτων προσώπων, όπως οι ανήλικοι, ασυνόδευτοι ή μη, χωρισμένοι ανήλικοι, τα άτομα με αναπηρία, διανοητική διαταραχή, ανίατη ή σοβαρή ασθένεια, οι ηλικιωμένοι, οι γυναίκες σε κήση ή λοχεία, οι μονογονεϊκές οικογένειες με ανήλικα τέκνα, τα θύματα βασανιστηρίων, βιασμού ή άλλης σοβαρής μορφής ψυχολογικής, σωματικής ή σεξουαλικής βίας ή εκμετάλλευσης, τα θύματα ακρωτηριασμού γεννητικών οργάνων και τα θύματα εμπορίας ανθρώπων».

⁶²¹ Άρθρο 14 παρ. 8 του ν. 4375/2016.

⁶²² Άρθρο 39 παρ. 5 περ δ του ν. 4636/2019. Ο ορισμός των ευάλωτων ομάδων επαναλαμβάνεται στα άρθρα 20 παρ.3 (άρθρο 20 Οδηγίας 2011/95/ΕΕ) και 58 παρ.1 (άρθρα 21 και 22 Οδηγίας 2013/33/ΕΕ).

⁶²³ A. Dimitriadi/A. M. Sarantaki, National report on the governance of the asylum reception system in Greece, Μάρτιος 2019, σελ. 7.

⁶²⁴ Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο, Η ανταπόκριση της ΕΕ στην προσφυγική κρίση: η προσέγγιση των κέντρων υποδοχής και ταυτοποίησης (hotspot), Ειδική έκθεση, 2017, σελ. 17.

⁶²⁵ Χρ. Μπαξεβάνης, Το ελληνικό σύστημα ασύλου μετά το νόμο 4375/2016 και την εφαρμογή της Κοινής Δήλωσης ΕΕ- Τουρκίας σε Τιμητικό Τόμο Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, Το αλλοδαπό στοιχείο στις εθνικές έννομες τάξεις, 2020, σελ. 293-306.

παράτυπων μεταναστών και την έρευνα για την εξάρθρωση των δικτύων λαθραίας διακίνησης και εμπορίας ανθρώπων⁶²⁶. Στην Ελλάδα, λειτουργούν σήμερα έξι ΚΥΤ, πέντε στα νησιά του Αιγαίου (Κως, Λέρος, Λέσβος, Σάμος και Χίος) και ένα στην ενδοχώρα (Φυλάκιο Έβρου). Παράλληλα, έχουν θεσπιστεί 28 δομές προσωρινής υποδοχής πολιτών τρίτων χωρών ή ανιθαγενών που αιτούνται διεθνή προστασία⁶²⁷, ως Περιφερειακές Υπηρεσίες της Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης (ΥΠΥΤ).

Πλέον, οι διατάξεις των τριών οδηγιών έχουν ενσωματωθεί στο νόμο 4636/2019 περί διεθνούς προστασίας (όπως τροποποιήθηκε με τους νόμους 4686/2020 και 4714/2020), ο οποίος αντικατέστησε το ΠΔ 141/2013, καθώς και ορισμένες διατάξεις των νόμων 4540/2018 και 4375/2016⁶²⁸. Σκοπός του Έλληνα νομοθέτη ήταν η ενσωμάτωση του συνόλου των οδηγιών του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου για τη διεθνή προστασία ενιαίο νομοθέτημα. Θα εξεταστεί, στη συνέχεια, κατά πόση η αλλαγή αυτή, πέρα από οργανωτικά, είχε και επί της ουσίας οφέλη για το δίκαιο διεθνούς προστασίας. Παράλληλα, ορισμένες διατάξεις του νόμου 4375/2016 παραμένουν σε ισχύ, οι οποίες αφορούν τη σύσταση και το ρόλο της ΥΠΥΤ και των ΚΥΤ (τα οποία υπάγονται στο Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου). Επομένως, απαιτείται η παράλληλη εξέταση και ανάλυση των διατάξεων των νόμων 4375/2016 και 4636/2019, για την πλήρη απεικόνιση του συστήματος εντοπισμού των ευάλωτων προσώπων και των εγγυήσεων που απολαμβάνουν, στο πλαίσιο της εξέτασης του αιτήματος διεθνούς προστασίας.

Σημειώνεται ότι, έως το Μάιο του 2020, η εθνική νομοθεσία για το άσυλο προέβλεπε τη δυνατότητα παραπομπής των απορριφθέντων αιτούντων από τις Ανεξάρτητες Επιτροπές Προσφύγων στη Διεύθυνση Μεταναστευτικής Πολιτικής, όταν συνέτρεχαν ανθρωπιστικοί λόγοι για τη χορήγηση άδειας διαμονής⁶²⁹. Η προστασία που παρείχε το ανθρωπιστικό καθεστώς εξασφάλιζε τη συμμόρφωση της χώρας με τις διεθνείς υποχρεώσεις που έχει αναλάβει ως συμβαλλόμενο μέρος σε διεθνή νομικά κείμενα. Συγκεκριμένα, εξεταζόταν η αντικειμενική αδυναμία του αλλοδαπού να επιστρέψει στη χώρα καταγωγής ή συνήθους διαμονής για λόγους ανωτέρας βίας, όπως σοβαρά προβλήματα υγείας του αιτούντα ή των μελών της οικογένειάς του⁶³⁰, κατ' εφαρμογήν της αρχής της μη επαναπροώθησης (άρθρο 3 της ΕΣΔΑ και άρθρο 3 της Σύμβασης του ΟΗΕ κατά των Βασανιστηρίων), της προστασίας της οικογενειακής και ιδιωτικής ζωής (άρθρο 8 της ΕΣΔΑ) και του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού (άρθρο 3 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού). Η κατάργηση του ανθρωπιστικού καθεστώτος είναι μάλλον

⁶²⁶ *I. Παπαγεωργίου*, Η ευρωπαϊκή και η ελληνική πολιτική για το άσυλο μετά την προσφυγική κρίση του 2015 σε Τιμητικό Τόμο Ζ. Παπασιάπη-Πασιά, Το αλλοδαπό στοιχείο στις εθνικές έννομες τάξεις, 2020, σελ. 341-355.

⁶²⁷ ΚΥΑ 2945/2020.

⁶²⁸ Ν. 4375/2016 για την οργάνωση και λειτουργία Υπηρεσίας Ασύλου, Αρχής Προσφύγων, Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης σύσταση Γενικής Γραμματείας Υποδοχής, προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου «σχετικά με τις κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας (αναδιτύπωση)», διατάξεις για την εργασία δικαιούχων διεθνούς προστασίας και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ Α' 51/3.4.2016).

⁶²⁹ Το άρθρο 61 περ. ε του ν. 4686/2020 κατήργησε το άρθρο 67 του ν. 4375/2016 που προέβλεπε τη δυνατότητα παραπομπής απορριφθέντων αιτημάτων ασύλου προς εξέταση χορήγησης άδειας για ανθρωπιστικούς λόγους.

⁶³⁰ *Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου*, Οι πρακτικές στην Ελλάδα σχετικά με τη χορήγηση μη εναρμονισμένων στην ΕΕ καθεστώτων προστασίας, Σεπτέμβριος 2009, σελ. 6, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/european_migration_network/reports/docs/emn-studies/non-eu-harmonised-protection-status/11b_greece_national_report_non-eu_harmonised_forms_of_protection_final_version_4dec09_gr_el.pdf.

ατυχής επιλογή, καθότι το καθεστώς αναβολής απομάκρυνσης, που προβλέπει η νομοθεσία για την επιστροφή, όπως τουλάχιστον έχει εφαρμοσθεί έως σήμερα, υπολείπεται του αναγκαίου προστατευτικού πλαισίου και δεν προάγει την αρχή του κοινωνικού Κράτους δικαίου⁶³¹.

Η προηγηθείσα παράθεση των νομοθετημάτων του ενωσιακού, αλλά και του ελληνικού δικαίου, κρίθηκε αναγκαία, προκειμένου να καθοριστεί, με την απαραίτητη ακρίβεια, το νομικό πλαίσιο, στο οποίο θα πρέπει να πραγματοποιηθεί η προστασία των ευάλωτων. Στην αναφορά που ακολουθεί, θα επιχειρηθεί μία πρώτη προσέγγιση του ορισμού των ευάλωτων ομάδων, στο πλαίσιο του δικαίου διεθνούς προστασίας.

Γ. Ο ορισμός των ευάλωτων ομάδων και των αιτούντων που χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων

Οι οδηγίες του ΚΕΣΑ περιλαμβάνουν ορισμό των ευάλωτων ομάδων και των αιτούντων που χρήζουν ειδικές διαδικαστικές εγγυήσεις. Παράλληλα, επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια των Κρατών μελών, που εφαρμόζουν το δίκαιο της ΕΕ, να διευρύνουν τις παραπάνω κατηγορίες προσώπων, με αποτέλεσμα ο ορισμός να μην εναρμονίζεται πλήρως μεταξύ των εθνικών συστημάτων ασύλου⁶³².

Σύμφωνα με τις οδηγίες για την αναγνώριση (άρθρο 20 παρ. 3 οδηγίας 2011/95/ΕΕ) και την υποδοχή (άρθρο 21 οδηγίας 2013/33/ΕΕ), στα ευάλωτα άτομα εντάσσονται: **α.** οι ανήλικοι ασυνόδευτοι ή μη, **β.** τα άτομα με ειδικές ανάγκες, **γ.** οι ηλικιωμένοι, **δ.** οι εγκυμονούσες, **ε.** οι μονογονεϊκές οικογένειες με ανήλικα παιδιά, **στ.** τα θύματα εμπορίας ανθρώπων, **ζ.** τα άτομα με πνευματικές διαταραχές και **η.** τα θύματα βασανιστηρίων, βιασμού ή άλλων σοβαρών μορφών ψυχολογικής, σωματικής ή σεξουαλικής βίας. Παράλληλα, στην οδηγία για την υποδοχή προβλέπονται ως ευάλωτες ομάδες και τα άτομα με σοβαρές ασθένειες.

Στην ελληνική νομοθεσία, ο ορισμός των ευάλωτων ομάδων εντοπίζεται τόσο στο ν. 4375/2016, όσο και στο ν. 4636/2019, ενώ αμφότερες οι διατάξεις⁶³³ παραμένουν σε ισχύ. Ο ορισμός των ευάλωτων ομάδων στα παραπάνω νομοθετήματα ενσωματώνει όλες τις κατηγορίες ευάλωτων που προβλέπουν οι οδηγίες. Μάλιστα, ο ορισμός της ευάλωτότητας διευρύνεται, καθότι αμφότερα τα νομοθετήματα εντάσσουν τους άμεσους συγγενείς θανόντων σε ναύαγια στις ευάλωτες ομάδες. Μάλιστα, ο ορισμός του νόμου 4375/2016 περιλαμβάνει και τα πρόσωπα με σύνδρομο μετατραυματικής διαταραχής (post-traumatic stress disorder), ιδίως τους επιζήσαντες

⁶³¹ Βλ. κριτική για την κατάργηση του ανθρωπιστικού καθεστώτος σε *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Άρθρο του Προέδρου του ΕΣΠ για την άδεια διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους, 2020, https://www.gcr.gr/el/news/press-releases-announcements/item/1432-arthro-tou-proedrou-tou-esp-gia-tin-adeia-diamonis-gia-anthropistikoy-logous#_ftn1 και *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Σχόλια του ΕΣΠ επί του νέου σχεδίου νόμου για την τροποποίηση της νομοθεσίας για το άσυλο, 27.04.2020, <https://www.gcr.gr/el/news/press-releases-announcements/item/1434-sxolia-tou-esp-epi-tou-neou-sxediou-nomou-gia-tin-tropoipoiisi-tis-nomothesias-gia-to-asylo> και *Amnesty International*, Greece: Worrying legal developments for asylum-seekers and NGOs, 4.05.2020, <https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR2522592020ENGLISH.pdf>.

⁶³² *ECRE*, The concept of vulnerability in European asylum procedures, Σεπτέμβριος 2017 και *EASO*, Vulnerability in the context of applications for international protection, 2021.

⁶³³ Άρθρο 14 παρ. 8 ν. 4375/2016 και άρθρα 20 παρ 3, 39 παρ. 5 περ δ. και 58 παρ. 1 ν. 4636/2019.

ναυαγίων. Ωστόσο, η εν λόγω ομάδα ευάλωτων απαλείφθηκε από τον αντίστοιχο ορισμό του ν. 4636/2019. Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση, τα πρόσωπα με σύνδρομο μετατραυματικής διαταραχής απαλείφθηκαν, διότι η εν λόγω κατάσταση «*δύσκολα εντοπίζεται και ελέγχεται ως προς την αιτιολογία, μέσω ιατρικής βεβαίωσης*»⁶³⁴. Σημειώνεται πως η συγκεκριμένη επιλογή επικρίθηκε έντονα⁶³⁵, διότι σύμφωνα με ιατρικά στοιχεία⁶³⁶, οι εκτοπισμένοι πληθυσμοί βιώνουν σημαντικές απώλειες και εξαιρετικά στρεσογόνα γεγονότα, τόσο κατά τη διάρκεια, όσο και μετά την άφιξή τους στη χώρα υποδοχής, όπως απάνθρωπη μεταχείριση, κακοποίηση και φυλάκιση, που προκαλούν το σύνδρομο μετατραυματικής διαταραχής. Αυτό ενίοτε οδηγεί στη μη αποτελεσματική ανταπόκρισή τους στη διαδικασία της ιατρικής αξιολόγησης και της συνέντευξης ασύλου⁶³⁷, όταν καλούνται να αναφερθούν σε πληροφορίες που σχετίζονται με τραυματικές εμπειρίες⁶³⁸.

Επιπρόσθετα, η οδηγία για τις διαδικασίες⁶³⁹ αναφέρεται σε **πρόσωπα που χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων** κατά την εξέταση της αίτησης ασύλου. Πρόκειται, δηλαδή, για αιτούντες διεθνή προστασία, των οποίων η ικανότητα να απολαύουν των δικαιωμάτων και να συμμορφώνονται με τις υποχρεώσεις του νόμου περιορίζεται, λόγω ιδιαίτερων περιστάσεων, που αφορούν την προσωπική τους κατάσταση και ιδίως την κατάσταση της υγείας τους. Αυτή η ειδική κατάσταση συνδέεται με παράγοντες, όπως «*η ηλικία, το φύλο, το γενετήσιο προσανατολισμό, την ταυτότητα φύλου, ψυχικές διαταραχές ή αποτελεί συνέπεια βασανισμού, βιασμού και άλλων σοβαρών μορφών ψυχολογικής, σωματικής και σεξουαλικής βίας*». Σημειώνεται ότι η ελληνική νομοθεσία υιοθέτησε αυτούσιο τον παραπάνω ορισμό, στα άρθρα 63 περ. ιγ και 67 παρ. 1 του ν. 4636/2019.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονισθεί ότι, όπως προκύπτει από τα ανωτέρω στοιχεία, οι ορισμοί των ευάλωτων προσώπων και των αιτούντων που χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων δεν ταυτίζονται. Αυτή η επιλογή του ενωσιακού νομοθέτη στηρίζεται στο γεγονός πως, σε κάθε περίπτωση, επιδιώκεται η προστασία διαφορετικών ομάδων. Συγκεκριμένα, οι ευάλωτες ομάδες αιτούντων απολαμβάνουν ειδικές εγγυήσεις, κατά την αναγνώριση και την υποδοχή, ενώ οι αιτούντες που χρήζουν ειδικές διαδικαστικές εγγυήσεις αποτελούν ευρύτερη ομάδα⁶⁴⁰ και ενδέχεται να περιλαμβάνουν πρόσωπα που δεν εμπίπτουν στις ομάδες ευάλωτων προσώπων, όπως

⁶³⁴ Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «περί διεθνούς προστασίας και άλλες διατάξεις», 21.10.2019.

⁶³⁵ Ενδεικτικά *MSF*, Δήλωση των Γιατρών Χωρίς Σύνορα για το νέο νόμο περί Διεθνούς Προστασίας, Οκτώβριος 2019, <https://msf.gr/magazine/dilos-i-ton-giatron-horis-synora-gia-neo-nomo-peri-diethnoys-prostasias>.

⁶³⁶ *S. Priebe/ D. Giacco/ R. El-Nagib*, Public health aspects of mental health among migrants and refugees: a review of the evidence on mental health care for refugees, asylum seekers and irregular migrants in the WHO European Region, 2016, https://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0003/317622/HEN-synthesis-report-47.pdf.

⁶³⁷ *ActionAid κ.α.*, Υπόμνημα προς Βουλή των Ελλήνων σχετικά με το Σχέδιο Νόμου του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη «Περί διεθνούς προστασίας και άλλες διατάξεις», 25 Οκτωβρίου 2019, <https://www.gcr.gr/media/k2/attachments/Koino-ypomnima-gia-to-nomosxedio-asylo.pdf>.

⁶³⁸ *J. Herlihy / S. Turner*, The Psychology of Seeking Protection, *International Journal of Refugee Law*, τόμος 21, τεύχος 2, Ιούλιος 2009, σελ. 171-192.

⁶³⁹ Αιτιολογική σκέψη 29 προοιμίου της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ.

⁶⁴⁰ *C. Costello/ E. Hancox*, The Recast Asylum Procedures Directive 2013/32/EU: Caught between the Stereotypes of the Abusive Asylum Seeker and the Vulnerable Refugee σε *V. Chetail/P. De Bruycker/F. Maiani* (επιμ.), *Reforming the Common European Asylum System: The New European Refugee Law*, 2016, σελ. 375-445.

οι γυναίκες, η κοινότητα των ΛΟΑΤΙ κλπ., με σκοπό την ουσιαστική πρόσβαση στη διαδικασία ασύλου.

Όπως επισημαίνεται στις κατευθυντήριες γραμμές της Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης για το Άσυλο (EASO), είναι σημαντικό να διακρίνουμε την έκβαση της αίτησης διεθνούς προστασίας, από την αξιολόγηση των ειδικών αναγκών υποδοχής και των διαδικαστικών αναγκών. Σκοπός της εκτίμησης της ευαλωτότητας είναι, αποκλειστικά, η παροχή εγγυήσεων για την ουσιαστική πρόσβαση στη διαδικασία ασύλου, επομένως δεν επηρεάζεται η εκτίμηση του αιτήματος ασύλου⁶⁴¹. Η θέση αυτή υιοθετείται και από το ν. 4636/2019⁶⁴². Συνεπώς, η αναγνώριση της ευαλωτότητας του αιτούντος άσυλο δεν οδηγεί *a priori* στη χορήγηση καθεστώτος διεθνούς προστασίας. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι η ευαλωτότητα είναι σε θέση να επηρεάσει, καταλυτικά, την έκβαση του αιτήματος ασύλου. Αφενός, οι εύαλωτοι αιτούντες απολαμβάνουν ειδικές διαδικαστικές εγγυήσεις κατά τη διάρκεια της προσωπικής συνέντευξης, με χαρακτηριστικότερη την επιείκεια σε μη μείζονες ανακρίβειες και αντιφάσεις, εφόσον αυτές σχετίζονται με την κατάσταση της υγείας του προσώπου. Αφετέρου, η ευαλωτότητα συνιστά ενίοτε το λόγο δίωξης του προσώπου (λ.χ. ένταξη σε συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα) ή επαυξάνει τον κίνδυνο σοβαρής βλάβης, σε περίπτωση επιστροφής. Η παραπάνω θέση θεμελιώνεται στα επόμενα κεφάλαια, κατόπιν της ανάλυσης νομολογικών αποφάσεων των Κρατών μελών και αποφάσεων των Ελληνικών Επιτροπών Προσφυγών.

Πριν τη μελέτη των επιμέρους νομοθετημάτων του ΚΕΣΑ, αξίζει να γίνει αναφορά στις κοινές ρυθμίσεις που εισάγονται για τη μεταχείριση των ανηλίκων. Αρκετές διατάξεις για τους ανήλικους, είτε επαναλαμβάνονται αυτούσιες, στο πλαίσιο των οδηγιών, είτε αλληλοσυμπληρώνονται. Η πρόβλεψη ειδικών ρυθμίσεων, για την προστασία των ανηλίκων που χρήζουν διεθνούς προστασίας, συμβαδίζει με τις νομικές υποχρεώσεις των Κρατών, σύμφωνα με τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, του 1989⁶⁴³. Όπως αναλύθηκε, η συγκεκριμένη Σύμβαση δίνει έμφαση στην απαγόρευση των διακρίσεων, στο μείζον συμφέρον του παιδιού και στην ελευθερία έκφρασης των απόψεών του. Οι εν λόγω υποχρεώσεις είναι θετικές και αρνητικές, επομένως απαιτούν, τόσο την αποχή από μέτρα που παραβιάζουν τα δικαιώματα των παιδιών, όσο και την υιοθέτηση μέτρων, για την προστασία της ανηλικότητας. Μάλιστα, το άρθρο 22 της Σύμβασης αναφέρεται ειδικά στα παιδιά που χρήζουν διεθνούς προστασίας, ορίζοντας ότι τα Κράτη υιοθετούν κατάλληλα μέτρα, προκειμένου οι ανήλικοι, είτε συνοδεύονται είτε όχι, να χαιρούν κατάλληλης προστασίας και ανθρωπιστικής βοήθειας, ώστε να απολαμβάνουν τα δικαιώματα που αναγνωρίζονται στη Σύμβαση.

Δ. Οι εγγυήσεις για τους ανήλικους

Όλα τα νομοθετήματα του ΚΕΣΑ διακηρύσσουν το μείζον συμφέρον του παιδιού, σύμφωνα με το Χάρτη και τη Διεθνή Σύμβαση του ΟΗΕ για Δικαιώματα του Παιδιού, ως

⁶⁴¹ EASO, Κατευθυντήριες γραμμές της EASO για τις συνθήκες υποδοχής: πρότυπα διαδικασιών και δείκτες, Σεπτέμβριος 2016.

⁶⁴² Άρθρα 58 παρ. 2 και 72 παρ. 3 του ν. 4636/2019.

⁶⁴³ Η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση με το νόμο 2101/92.

πρωταρχική μέριμνα των Κρατών, κατά την εφαρμογή των διατάξεών τους⁶⁴⁴. Κατά την αξιολόγηση του μείζονος συμφέροντος, σύμφωνα με την οδηγία για τη αναγνώριση, τα Κράτη λαμβάνουν υπόψη την αρχή της οικογενειακής ενότητας, την ευημερία και την κοινωνική ανάπτυξη του ανηλίκου, ζητήματα ασφάλειας και προστασίας, καθώς και τις απόψεις του ανηλίκου, ανάλογα με την ηλικία του και την ωριμότητά του. Παράλληλα, οι παράγοντες που συνεκτιμώνται, κατ' εφαρμογήν της οδηγίας για τις διαδικασίες είναι η καλή διαβίωση και η κοινωνική ανάπτυξη του ανηλίκου, συμπεριλαμβανομένων των καταβολών του⁶⁴⁵. Επιπλέον, στο πλαίσιο της οδηγίας για την υποδοχή⁶⁴⁶, διατυπώνονται τα βασικά κριτήρια για την εκτίμηση του μείζονος συμφέροντος. Αυτά είναι η δυνατότητα οικογενειακής επανένωσης, η ποιότητα ζωής, η κοινωνική ανάπτυξη, η προστασία και η ασφάλεια του παιδιού, ιδίως αν κινδυνεύει να καταστεί θύμα εμπορίας ανθρώπων. Σημαντικό είναι το δικαίωμα ακρόασης του ανηλίκου, καθώς και η συνεκτίμηση των απόψεών του, ανάλογα με την ηλικία και την ωριμότητά του. Επίσης, όπου είναι εφικτό, προάγεται η κοινή διαμονή των αδελφών και ο περιορισμός τυχόν μεταβολών της κατοικίας, στο ελάχιστο⁶⁴⁷. Αντίστοιχα, η οδηγία για την προσωρινή προστασία⁶⁴⁸ αναφέρεται στο ύψιστο συμφέρον του παιδιού, κατά τη διαδικασία επανένωσης μελών της οικογένειας που απολαύουν προσωρινής προστασίας σε ένα Κράτος.

Οι παράγοντες για την αξιολόγηση του βέλτιστου συμφέροντος δεν απαριθμούνται εξαντλητικά στις οδηγίες. Ως εκ τούτου, η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες ενθαρρύνει τα Κράτη να συνεκτιμούν και τα ατομικά χαρακτηριστικά του παιδιού, όπως η ηλικία, το φύλο, ο σεξουαλικός προσανατολισμός, η θρησκεία, η σωματική και πνευματική του ωριμότητα, καθώς και άλλους παράγοντες ευαλωτότητας, που ενδέχεται να συντρέχουν⁶⁴⁹.

Παράλληλα, τα νομοθετήματα του ΚΕΣΑ αναγνωρίζουν την ανάγκη ειδικής μέριμνας για την προστασία των ασυνόδευτων ανηλίκων, έννοια που αποδίδεται ταυτόσημα⁶⁵⁰. Συγκεκριμένα, ως «ασυνόδευτος» θεωρείται ο ανήλικος που φτάνει στο έδαφος των Κρατών μελών, χωρίς να συνοδεύεται από ενήλικο υπεύθυνο, σύμφωνα με τον νόμο ή την πρακτική του οικείου Κράτους μέλους, εφόσον κανένας ενήλικος δεν ασκεί, στην πράξη, την επιμέλειά του. Ο ορισμός καλύπτει και τον ανήλικο που παύει να συνοδεύεται, μετά την είσοδό του στο έδαφος των Κρατών μελών.

Όπως προαναφέρθηκε, η υποχρέωση ορισμού εκπροσώπου προκύπτει και από το άρθρο 20 της Διεθνούς Σύμβασης του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού, σύμφωνα με το οποίο τα Κράτη οφείλουν να προβλέπουν εναλλακτική επιμέλεια για τα ασυνόδευτα παιδιά, σύμφωνα με την εθνική τους νομοθεσία⁶⁵¹ και να διασφαλίζουν την προσήκουσα νομική τους εκπροσώπηση,

⁶⁴⁴ Άρθρο 15 παρ. 4 της Οδηγίας 2001/55/EK, άρθρο 20 παρ. 5 της Οδηγίας 2011/95/EE, άρθρο 25 της Οδηγίας 2013/32/EE, άρθρο 23 παρ. 1 της Οδηγίας 2013/33/EE, άρθρο 6 παρ. 2 του Κανονισμού «Δουβλίνο III».

⁶⁴⁵ Αιτιολογική σκέψη 33 προοιμίου της Οδηγίας 2013/32/EE.

⁶⁴⁶ Άρθρο 23 παρ. 1-2 της Οδηγίας 2013/33/EE.

⁶⁴⁷ Άρθρο 31 παρ. 4 της Οδηγίας 2011/95/EE και άρθρο 24 παρ. 1 της Οδηγίας 2013/33/EE .

⁶⁴⁸ Άρθρο 15 παρ. 4 της Οδηγίας 2001/55/EK.

⁶⁴⁹ UNHCR, Annotated Comments to Directive 2013/33/EU of the European Parliament and Council of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast), 2015, σελ. 54.

⁶⁵⁰ Άρθρο 2 περ. στ της Οδηγίας 2001/55/EK, άρθρο 2 περ. ιβ της Οδηγίας 2011/95/EE, άρθρο 2 περ. ιγ της Οδηγίας 2013/32/EE, άρθρο 2 περ. ε της Οδηγίας 2013/33/EE και άρθρο 2 περ. ι του Κανονισμού «Δουβλίνο III».

⁶⁵¹ Το ελληνικό ρυθμιστικό πλαίσιο για την επιτροπεία ανηλίκων περιλαμβάνεται στα άρθρα 1589 έως 1654 του ΑΚ. Ειδικότερα για τους αλλοδαπούς ανηλίκους, ο θεσμός της επιτροπείας ρυθμίζεται στο τρίτο μέρος του νόμου

το συντομότερο μετά τον εντοπισμό τους, έως την ενηλικίωση ή την οριστική αναχώρηση από το έδαφός τους. Αντίστοιχα, η υποχρέωση διορισμού εκπροσώπου, όσο το δυνατόν συντομότερα, προβλέπεται σε όλα τα νομοθετήματα του ΚΕΣΑ⁶⁵², προκειμένου το ασυνόδευτο παιδί να επωφεληθεί των δικαιωμάτων και να συμμορφωθεί με τις υποχρεώσεις που προβλέπονται. Ως «εκπρόσωπος» ορίζεται το πρόσωπο ή η οργάνωση που έχει οριστεί από τις αρχές για να συνδράμει τον ασυνόδευτο ανήλικο στις διαδικασίες που προβλέπονται, σύμφωνα με την αρχή του μείζονος συμφέροντος του παιδιού. Σε περίπτωση που οργάνωση ενεργεί ως εκπρόσωπος, ορίζεται ένα πρόσωπο ως υπεύθυνο να επιτελεί αυτά τα καθήκοντα. Ο εκπρόσωπος αντικαθίσταται μόνο εφόσον απαιτείται, ενώ οι οργανώσεις και τα πρόσωπα των οποίων τα συμφέροντα ενδέχεται να συγκρούονται με αυτά του παιδιού δεν είναι επιλέξιμα.

Παράλληλα, οι οδηγίες για τις διαδικασίες και την υποδοχή προβλέπουν ότι το παιδί πρέπει να ενημερώνεται αμέσως όταν οριστεί εκπρόσωπος και ρυθμίζουν κατά όμοιο τρόπο τον ρόλο του εκπροσώπου. Στο πλαίσιο της οδηγίας για τις διαδικασίες, ο εκπρόσωπος ενημερώνει τον ασυνόδευτο ανήλικο σχετικά με το σκοπό και τις πιθανές συνέπειες της προσωπικής συνέντευξης ασύλου και για τον τρόπο προετοιμασίας του, εφόσον ενδείκνυται. Επίσης, ο εκπρόσωπος και ο νομικός ή άλλος σύμβουλος που παρίστανται στην προσωπική συνέντευξη δύνανται να υποβάλλουν ερωτήσεις ή παρατηρήσεις, κατά τη συνέντευξη⁶⁵³. Αντίστοιχα, η οδηγία για την υποδοχή προβλέπει πως ο εκπρόσωπος έχει καθήκον να συνδράμει και να αντιπροσωπεύει τον ασυνόδευτο ανήλικο στις διαδικασίες υποδοχής, διενεργώντας νομικές πράξεις για λογαριασμό του, όπου είναι αναγκαίο⁶⁵⁴. Μάλιστα, προτείνεται ο διορισμός ενός εκπροσώπου, που θα εκπληρώνει τα καθήκοντα που προβλέπονται στις οδηγίες για την υποδοχή και τις διαδικασίες. Η επιλογή αυτή προκρίνεται, δεδομένου ότι ο διορισμός διαφορετικών εκπροσώπων ενδέχεται να δημιουργήσει σύγχυση και να υπονομεύσει την απαραίτητη σχέση εμπιστοσύνης του παιδιού με τον εκπρόσωπο. Παράλληλα, αποφεύγεται η επικάλυψη των ρόλων και μειώνεται το διοικητικό κόστος για το Κράτος⁶⁵⁵.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειωθεί ότι, στο πλαίσιο της οδηγίας για τις διαδικασίες, τα Κράτη δεν υποχρεούνται να διορίσουν εκπρόσωπο, εφόσον ο ασυνόδευτος ανήλικος πιθανολογείται ότι θα συμπληρώσει το 18ο έτος, προτού ληφθεί η απόφαση σε πρώτο βαθμό⁶⁵⁶. Η παραπάνω ρύθμιση επικρίνεται, καθότι αντιβαίνει στο βέλτιστο συμφέρον του παιδιού και τη Διεθνή Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού⁶⁵⁷, σύμφωνα με την οποία κάθε πρόσωπο κάτω των 18 ετών πρέπει να θεωρείται παιδί, χωρίς εξαίρεση. Σε κάθε περίπτωση,

4554/2018 (άρθρα 13-32). Βλέπε αναλυτικότερα για την επιτροπεία στην τέταρτη υποενότητα, της δεύτερης ενότητας, του πέμπτου κεφαλαίου, του δεύτερου μέρους της διατριβής.

⁶⁵² Άρθρο 16 της Οδηγίας 2001/55/ΕΚ, άρθρο 31 παρ. 1 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ, άρθρο 25 παρ.1 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ, άρθρο 24 παρ. 1 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ και άρθρο 6 παρ. 2 του Κανονισμού «Δουβλίνο III».

⁶⁵³ Άρθρο 25 παρ. 1-3 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ.

⁶⁵⁴ Άρθρο 2 περ. ι της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

⁶⁵⁵ *ECRE*, Information note on Directive 2013/32/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on common procedures for granting and withdrawing international protection (recast), ο.π., σελ. 31.

⁶⁵⁶ Άρθρο 25 παρ. 2 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ.

⁶⁵⁷ Η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση με το νόμο 2101/92.

αυτή η ρύθμιση δεν δύναται να εφαρμοστεί όταν ο εκπρόσωπος έχει διπλό ρόλο, εφόσον η οδηγία για την υποδοχή δεν περιέχει αντίστοιχη εξαίρεση.

Τα Κράτη οφείλουν να αναζητούν τα μέλη της οικογένειας των ασυνόδευτων παιδιών, αξιοποιώντας τη βοήθεια διεθνών ή άλλων ανθρωπιστικών οργανώσεων, το συντομότερο δυνατόν, αφότου ασκηθεί αίτηση παροχής διεθνούς προστασίας⁶⁵⁸. Σε περίπτωση που διαπιστωθεί κίνδυνος για τη ζωή και την ακεραιότητα του ανηλίκου ή των στενών συγγενών του, ιδίως όταν αυτοί διαμένουν στη χώρα καταγωγής, πρέπει να διασφαλίζεται η εμπιστευτικότητα και η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, κατά την επεξεργασία και την κοινοποίηση των πληροφοριών, ώστε να μην διακυβεύεται η ασφάλειά τους. Η εν λόγω υποχρέωση αναζήτησης των συγγενών επαναλαμβάνεται και στην οδηγία για την αναγνώριση, όταν δεν ξεκίνησε η αναζήτηση, πριν την χορήγηση του καθεστώτος ασύλου⁶⁵⁹.

Συνεπώς, η ευάλωτη θέση των παιδιών αναγνωρίζεται από το σύνολο των νομοθετημάτων. Κοινή γραμμή αποτελεί η διατήρηση της οικογενειακής ενότητας, η διερεύνηση του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού και το δικαίωμα ακρόασης, ώστε το παιδί να έχει ουσιαστική πρόσβαση στο άσυλο. Έμφαση δίνεται στον άμεσο διορισμό εκπροσώπου, όταν το παιδί δεν συνοδεύεται, δεδομένης της εξαιρετικά ευάλωτης θέσης του να υποστεί κακομεταχείριση και να στερηθεί θεμελιωδών δικαιωμάτων. Οι ειδικότερες διατάξεις για την προστασία των παιδιών, αναλύονται εκτενώς, στις επόμενες ενότητες.

Στα επόμενα κεφάλαια επιχειρείται η ανάλυση του ενωσιακού και ελληνικού νομικού πλαισίου για τη διεθνή προστασία, με έμφαση στις διατάξεις για τις ευάλωτες ομάδες, αναφορικά με: **α)** το καθεστώς προσωρινής προστασίας εκτοπισμένων πληθυσμών, **β)** την αναγνώριση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας ευάλωτων ομάδων, **γ)** τις ειδικές διαδικαστικές εγγυήσεις κατά την πρόσβαση στο άσυλο, **δ)** την υποδοχή των ευάλωτων αιτούντων διεθνή προστασία και **ε)** την εφαρμογή του Κανονισμού «Δουβλίνο III» στις ευάλωτες ομάδες, στον οποίο περιλαμβάνονται τα κριτήρια καθορισμού του υπεύθυνου Κράτους μέλους για την εξέταση του αιτήματος ασύλου.

2. Η προσωρινή προστασία σε περίπτωση μαζικής εισροής (οδηγία 2001/55/ΕΚ)

Η Σύμβαση της Γενεύης δεν αποκλείει την αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα σε ομάδες ατόμων εκ πρώτης όψεως (*prima facie*), όταν είναι ανέφικτη η εξατομικευμένη εξέταση των αναγκών προστασίας⁶⁶⁰. Σε ενωσιακό επίπεδο, αναπτύχθηκε η έννοια της προσωρινής προστασίας εκτοπισμένων πληθυσμών, σε περίπτωση μαζικών ροών προς την ΕΕ. Αναλυτικότερα, η οδηγία 2001/55/ΕΚ για την παροχή προσωρινής προστασίας⁶⁶¹ ενεργοποιείται όταν επέρχεται ή επίκειται μαζική εισροή εκτοπισθέντων πληθυσμών από τρίτες χώρες, οι οποίοι

⁶⁵⁸ Άρθρο 24 παρ.3 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

⁶⁵⁹ Άρθρο 31 παρ. 5 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ.

⁶⁶⁰ UNHCR, Παύση του καθεστώτος του πρόσφυγα σύμφωνα με το άρθρο 1 Γ (5) και (6) της Σύμβασης της Γενεύης του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων, 10.2.2003, σελ. 7, <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4c493cc42>.

⁶⁶¹ Οδηγία 2001/55/ΕΚ του Συμβουλίου σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές παροχής προσωρινής προστασίας σε περίπτωση μαζικής εισροής εκτοπισθέντων και μέτρα για τη δίκαιη κατανομή των βαρών μεταξύ κρατών μελών όσον αφορά την υποδοχή και την αντιμετώπιση των συνεπειών της υποδοχής αυτών των ατόμων.

δεν μπορούν να επιστρέψουν στη χώρα καταγωγής⁶⁶². Η Ελλάδα μετέφερε την οδηγία με το ΠΔ 80/2006.

Η προσωρινή προστασία αποτελεί μία διαδικασία με έκτακτο χαρακτήρα, περιορισμένης διάρκειας. Σκοπός της είναι η μη αποσταθεροποίηση των διοικητικών και δικαιοδοτικών αρχών των Κρατών μελών, ιδίως όταν πιθανολογείται ότι το σύστημα ασύλου αδυνατεί να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τη μαζική εισροή, χωρίς να θίγονται τα συμφέροντα των ατόμων (άρθρο 2). Η διάρκεια της προσωρινής προστασίας ανέρχεται σε ένα έτος και δύναται να παραταθεί κατά περιόδους έξι μηνών, για ένα ακόμα έτος.

Για την ενεργοποίηση του συστήματος προσωρινής προστασίας, απαιτείται η διαπίστωση της μαζικής εισροής εκτοπισθέντων, μέσω απόφασης του Συμβουλίου, με ειδική πλειοψηφία. Η απόφαση αυτή απαιτεί την κατάθεση σχετικής πρότασης της Επιτροπής, κατόπιν αίτησης Κράτους-μέλους. Η πρόταση της Επιτροπής περιλαμβάνει, κατ' ελάχιστον, την περιγραφή των ειδικών ομάδων, στις οποίες θα εφαρμοστεί η προσωρινή προστασία, την ημερομηνία έναρξης ισχύος της προσωρινής προστασίας, καθώς και εκτίμηση του αριθμού των εκτοπισθέντων (άρθρο 5 παρ. 1). Σε κάθε περίπτωση, τα άτομα που απολαύουν προσωρινής προστασίας μπορούν να υποβάλλουν αίτηση ασύλου, οποιαδήποτε στιγμή (άρθρο 17 παρ. 1).

Ο εξαιρετικός χαρακτήρας της προσωρινής προστασίας δεν αποκλείει την «ενασχόληση» του νομοθέτη με το πρόβλημα της ειδικής μεταχείρισης των ευάλωτων αλλοδαπών. Πράγματι, στο πλαίσιο της οδηγίας για την προσωρινή προστασία, οι ευάλωτες ομάδες χαρακτηρίζονται ως «άτομα με ιδιαίτερες ανάγκες», στα οποία περιλαμβάνονται οι ασυνόδετοι ανήλικοι και τα άτομα που έχουν υποστεί βασανιστήρια, βιασμούς ή άλλες σοβαρές μορφές ψυχικής, σωματικής ή σεξουαλικής βίας. Συγκεκριμένα, η οδηγία προβλέπει ότι τα Κράτη μεριμνούν για την παροχή της αναγκαίας βοήθειας στις παραπάνω ομάδες, συμπεριλαμβανομένης της ιατρικής βοήθειας (άρθρο 13 παρ. 4). Επίσης, λαμβάνουν, το συντομότερο δυνατό, μέτρα για να εξασφαλίσουν την αναγκαία εκπροσώπηση των ασυνόδευτων ανηλίκων που απολαύουν προσωρινής προστασίας, μέσω του θεσμού της επιτροπείας ή άλλης κατάλληλης μορφής εκπροσώπησης (άρθρο 16 παρ.1).

Παράλληλα, το ΠΔ 80/2006, το οποίο ενσωμάτωσε την οδηγία, υιοθέτησε ευρύτερο ορισμό των ατόμων με ιδιαίτερες ανάγκες, στα οποία συμπεριέλαβε τους ηλικιωμένους, τους ασθενείς και τους τραυματίες. Συγκεκριμένα, οι παραπάνω ομάδες αντιμετωπίζονται κατά προτεραιότητα, όσον αφορά τη διαμονή σε κέντρα φιλοξενίας, την παροχή ιατρικής περίθαλψης και άλλων μορφών κοινωνικής συνδρομής, όπως η σίτιση και ο ρουχισμός (άρθρο 13 παρ. 4). Παράλληλα, όταν οι δικαιούχοι προσωρινής προστασίας είναι ασυνόδετοι ανήλικοι, προβλέπεται η ανάθεση της εκπροσώπησης τους σε ενήλικους συγγενείς, ανάδοχη οικογένεια, υπευθύνους κέντρων φιλοξενίας για ανηλίκους ή άλλων κατάλληλων καταλυμάτων ή στο άτομο που είχε αναλάβει τη φροντίδα του παιδιού, κατά τη φυγή (άρθρο 16).

⁶⁶² Αναλυτικότερα για την Οδηγία σε *M. Ineli-Ciger*, Has the temporary protection directive become absolute? An examination of the Directive and its lack of implementation in view of the recent asylum crisis in the Mediterranean, σελ 225-246 σε *C. Bauloz/ M. Ineli-Ciger/ S. Singer/ V. Stoyanova (επιμ.)*, Seeking Asylum in the European Union: Selected Protection Issues Raised by the Second Phase of the Common European Asylum System, 2015, *J. Walsh*, Is Temporary Protection the Answer to Europe's Refugee Crisis? The Researcher, τόμος 10, τεύχος 2, Οκτώβριος 2015, σελ. 31-34, και *K. Hailbronner/ D. Thym (επιμ.)*, EU Immigration and Asylum Law; A Commentary, 2016, σελ. 1054-1107.

Όσο ενδιαφέρον κι αν εμφανίζουν οι διατάξεις αυτές, θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθεί ότι, παρά τη συνεχή εισροή προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών στην ΕΕ, ως απότοκος των συγκρούσεων στις περιοχές της Μέσης Ανατολής, της Συρίας και της Λιβύης, ο μηχανισμός προσωρινής προστασίας δεν έχει ενεργοποιηθεί έως σήμερα⁶⁶³. Για το λόγο αυτό, το Σεπτέμβριο του 2020, κατατέθηκε πρόταση νέου Κανονισμού για την αντιμετώπιση καταστάσεων κρίσης και ανωτέρας βίας, στον τομέα της μετανάστευσης και του ασύλου, ο οποίος καταργεί την οδηγία⁶⁶⁴.

Η εξέλιξη αυτή κρίνεται αρχικά ως θετική, διότι επιτρέπει την διαχείριση καταστάσεων κρίσης και την προσωρινή προστασία των πολιτών τρίτων χωρών⁶⁶⁵. Ειδικότερα, το άρθρο 10 της πρότασης Κανονισμού ορίζει πως τα Κράτη χορηγούν καθεστώς άμεσης προστασίας σε εκτοπισθέντες πολίτες τρίτων χωρών «που διατρέχουν, σε μεγάλο βαθμό, τον κίνδυνο να υποστούν αδιάκριτη βία, σε εξαιρετικές καταστάσεις ένοπλων συγκρούσεων, και που δεν είναι σε θέση να επιστρέψουν στη χώρα καταγωγής τους», εκτός εάν συνιστούν κίνδυνο για την εθνική ασφάλεια ή τη δημόσια τάξη. Το εν λόγω καθεστώς δεν θίγει την εν εξέλιξη αίτησή τους για διεθνή προστασία, της οποίας η εξέταση επανεκκινεί εντός ενός χρόνου, το αργότερο. Παράλληλα, οι δικαιούχοι άμεσης προστασίας έχουν πρόσβαση στα δικαιώματα που προβλέπονται για τους δικαιούχους επικουρικής προστασίας, όπως η κοινωνική ασφάλιση και η υγειονομική περίθαλψη, σύμφωνα με την πρόταση Κανονισμού για την αναγνώριση. Ωστόσο, παρότι η αιτιολογική έκθεση αναφέρει ότι «λαμβάνονται πλήρως υπόψη τα δικαιώματα του παιδιού και οι ιδιαίτερες ανάγκες των ευάλωτων ατόμων» (παράγραφος 3.3.), απουσιάζει οποιαδήποτε ρύθμιση ή αναφορά σε ευάλωτες ομάδες από την πρόταση Κανονισμού.

Παράλληλα, η πρόταση Κανονισμού για την αντιμετώπιση κρίσεων επιτρέπει στα Κράτη να απόσχουν από τις διαδικασίες ασύλου (όπως προβλέπονται στην πρόταση Κανονισμού για τις διαδικασίες) και να εφαρμόσουν συνοριακές διαδικασίες εξέτασης των αιτημάτων ασύλου, για τους αιτούντες που προέρχονται από χώρες όπου ο μέσος όρος του ποσοστού πρωτοβάθμιας αναγνώρισης σε επίπεδο ΕΕ είναι ίσο ή κατώτερο του 75 % (άρθρο 4)⁶⁶⁶. Όπως αναλύεται διεξοδικά σε επόμενες ενότητες, οι ταχύρρυθμες και συνοριακές διαδικασίες είναι ακατάλληλες για τις ευάλωτες ομάδες⁶⁶⁷, επομένως η τελική μορφή του κειμένου είναι απαραίτητο να εισάγει εξαιρέσεις ή ειδικές ρυθμίσεις για τις εν λόγω ομάδες.

⁶⁶³ H. D. Genc/ N. A. Sirin Oner, Why not Activated? The Temporary Protection Directive and the Mystery of Temporary Protection in the European Union, *International Journal of Political Science & Urban Studies*, τόμος 7, τεύχος 1, Μάρτιος 2019, σελ. 1-18, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/669445>.

⁶⁶⁴ Πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την αντιμετώπιση καταστάσεων κρίσης και ανωτέρας βίας, στον τομέα της μετανάστευσης και του ασύλου, COM/2020/613 τελικό, 2020/0277(COD), 23.09.2020.

⁶⁶⁵ RSA, Comments on the Commission proposal for a Regulation addressing situations of crisis and force majeure in the field of migration and asylum, Οκτώβριος 2020.

⁶⁶⁶ ECRE, Joint Statement: The Pact on Migration and Asylum: to provide a fresh start and avoid past mistakes, risky elements need to be addressed and positive aspects need to be expanded, 6.10.2020, <https://www.ecre.org/the-pact-on-migration-and-asylum-to-provide-a-fresh-start-and-avoid-past-mistakes-risky-elements-need-to-be-addressed-and-positive-aspects-need-to-be-expanded/>.

⁶⁶⁷ ECRE, Accelerated, prioritised and fast-track asylum procedures: Legal frameworks and practice in Europe, Μάιος 2017.

Στην επόμενη ενότητα, εξετάζεται ο ρόλος της ευαλωτότητας, κατά την αναγνώριση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας, καθώς και η σημασία της, κατά την εκτίμηση των λόγων δίωξης και του κινδύνου σοβαρής βλάβης.

3. Η αναγνώριση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας και η ευαλωτότητα

A. Η κανονιστική φυσιογνωμία της οδηγίας για την αναγνώριση (2011/95/ΕΕ) και η εφαρμογή της σε ευάλωτες ομάδες

Η οδηγία 2011/95/ΕΕ (εφεξής «οδηγία για την αναγνώριση»)⁶⁶⁸ θεσπίζει τις προϋποθέσεις για την αναγνώριση των υπηκόων τρίτων χωρών και των απάτριδων ως προσφύγων ή δικαιούχων επικουρικής προστασίας. Συνοπτικά, η οδηγία περιέχει νομοθετικές ρυθμίσεις: **α.** γενικού περιεχομένου (άρθρα 1-3), **β.** για την αξιολόγηση των αιτήσεων διεθνούς προστασίας και τον καθορισμό των υπεύθυνων δίωξης και των υπεύθυνων προστασίας (άρθρα 4-8), **γ.** για τις προϋποθέσεις αναγνώρισης των δικαιούχων διεθνούς προστασίας και τους λόγους παύσης/αποκλεισμού (άρθρα 9-12 και 15-17), **δ.** για τη χορήγηση, την ανάκληση, τον τερματισμό ή την άρνηση ανανέωσης του καθεστώτος διεθνούς προστασίας (άρθρα 13-14 και 18-19), **ε.** για τη διεθνή προστασία (άρθρα 20-35) και **στ.** για τη διοικητική συνεργασία μεταξύ των Κρατών μελών (άρθρα 36-37).

Η οδηγία για την αναγνώριση αναφέρεται ρητά σε ευάλωτες ομάδες δικαιούχων διεθνούς προστασίας. Ως ευάλωτα πρόσωπα ορίζονται «*οι ανήλικοι, οι ασυνόδευτοι ανήλικοι, τα πρόσωπα με ειδικές ανάγκες, οι ηλικιωμένοι, οι έγκυοι, οι άγαμοι γονείς*⁶⁶⁹ που έχουν ανήλικα τέκνα, τα θύματα εμπορίας ανθρώπων, πρόσωπα με πνευματικές διαταραχές και πρόσωπα που υπήρξαν θύματα βασανιστηρίων, βιασμού ή άλλων σοβαρών μορφών ψυχολογικής, σωματικής ή σεξουαλικής βίας»⁶⁷⁰. Παρουσιάζει ενδιαφέρον και θα πρέπει να υπογραμμισθεί το γεγονός ότι ο παραπάνω κατάλογος δεν είναι εξαντλητικός, επομένως τα Κράτη δύνανται να τον διευρύνουν, θεσπίζοντας ευνοϊκότερες διατάξεις⁶⁷¹. Μάλιστα, τα θύματα εμπορίας ανθρώπων και τα πρόσωπα με πνευματικές διαταραχές δεν είχαν περιληφθεί στην προϊσχύσασα οδηγία 2004/83/ΕΚ και προστέθηκαν μεταγενέστερα, κατά την αναδιατύπωσή της.

⁶⁶⁸ Ειδικότερα για την οδηγία για την αναγνώριση σε *European Parliament, Setting up a Common European Asylum System: Report on the application of existing instruments and proposals for the new system*, 2010, σελ. 36-41, *Fr. Cherubini, Asylum Law in the European Union*, Routledge, 2015, σελ. 183-193. *J.M. Lehmann, Availability of Protection in the Country of Origin, An Analysis of the EU Qualification Directive*, σελ. 111-140 σε *C. Bauloz/ M. Ineli-Ciger/ S. Singer/ V. Stoyanova (επιμ.)*, *Seeking Asylum in the European Union: Selected Protection Issues Raised by the Second Phase of the Common European Asylum System*, 2015 και *K. Hailbronner/ D. Thym (επιμ.)*, *EU Immigration and Asylum Law; A Commentary*, 2016, σελ. 1108-1283.

⁶⁶⁹ Η αναφορά της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ σε «άγαμους γονείς» αποτελεί ατυχή απόδοση του όρου που χρησιμοποιείται στην αγγλική και γαλλική έκδοση «single parents/ parents seuls». Ακριβέστερη είναι η χρήση του όρου «μονογονεϊκές οικογένειες», σύμφωνα με τον σχετικό ορισμό των ευάλωτων προσώπων της Οδηγίας για την υποδοχή, ο οποίος υιοθετείται και μεταγενέστερα από την ελληνική νομοθεσία.

⁶⁷⁰ Άρθρο 20 παρ. 3 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ.

⁶⁷¹ Σύμφωνα με το άρθρο 3 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ, «*τα Κράτη μέλη δύνανται να θεσπίζουν ή να διατηρούν σε ισχύ ευνοϊκότερες διατάξεις για να καθορίζουν το ποιος δικαιούται να θεωρηθεί πρόσφυγας ή πρόσωπο που δικαιούται επικουρική προστασία και το περιεχόμενο της διεθνούς προστασίας, υπό την προϋπόθεση ότι οι διατάξεις αυτές συνάδουν με την παρούσα Οδηγία*»

Συγκεκριμένα, τα Κράτη οφείλουν να λάβουν υπόψη την ειδική κατάσταση των ευάλωτων προσώπων, κατόπιν εξατομικευμένης αξιολόγησης⁶⁷². Η «ειδική κατάσταση» των ευάλωτων δικαιούχων διεθνούς προστασίας πρέπει να συνεκτιμάται σε διάφορους τομείς της κρατικής δράσης, ήτοι κατά την ενημέρωση για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του καθεστώτος διεθνούς προστασίας, την εκπαίδευση, την αναγνώριση των τίτλων σπουδών, την κοινωνική αρωγή, την ελεύθερη κυκλοφορία εντός του Κράτους μέλους, την πρόσβαση στην απασχόληση και σε κατάλυμα, καθώς και την συνδρομή στον επαναπατρισμό. Επιπλέον, οι ειδικές ανάγκες και ιδιαιτερότητες της κατάστασής τους λαμβάνονται υπόψη, στο μέτρο του δυνατού, κατά το σχεδιασμό των προγραμμάτων ένταξης⁶⁷³. Παράλληλα, προβλέπεται η χορήγηση επαρκούς ιατρικής περίθαλψης, η οποία περιλαμβάνει τη θεραπεία πνευματικών διαταραχών των δικαιούχων με ιδιαίτερες ανάγκες, *«όπως οι έγκυοι, τα άτομα με ειδικές ανάγκες, τα πρόσωπα που έχουν υποστεί βασανιστήρια, βιασμό ή άλλες σοβαρές μορφές ψυχολογικής, σωματικής ή σεξουαλικής βίας και οι ανήλικοι που υπήρξαν θύματα οποιασδήποτε μορφής κακομεταχείρισης, αμέλειας, εκμετάλλευσης ή έχουν υποφέρει από ένοπλες συγκρούσεις»*⁶⁷⁴.

Επίσης, η ειδική κατάσταση των ευάλωτων δικαιούχων πρέπει να εκτιμάται για τη διατήρηση της οικογενειακής ενότητας. Βασική αρχή που διέπει την οδηγία για την αναγνώριση είναι η προστασία της οικογενειακής ζωής⁶⁷⁵. Αξίζει να γίνει αναφορά στην απόφαση **Ahmedbekova**⁶⁷⁶, η οποία αφορούσε υπηκόους Αζερμπαϊτζάν, που αιτήθηκαν άσυλο στη Βουλγαρία, εξαιτίας των διώξεων υπέστη ο σύζυγός της από τις κρατικές αρχές. Το ΔΕΕ έκρινε ότι τα Κράτη δύνανται να επεκτείνουν το καθεστώς διεθνούς προστασίας στα λοιπά μέλη της οικογένειας, όταν χορηγούν άσυλο σε ένα μέλος της. Αυτό ισχύει, εφόσον δεν συντρέχει λόγος αποκλεισμού των λοιπών μελών και *«η κατάστασή τους σχετίζεται με τη λογική της διεθνούς προστασίας, λόγω της ανάγκης διατήρησης της οικογενειακής ενότητας»*. Άλλωστε, κατά την εξατομικευμένη αξιολόγηση της αίτησης διεθνούς προστασίας (άρθρο 4 οδηγίας), λαμβάνονται υπόψη οι απειλές δίωξης και σοβαρών βλαβών σε βάρος μέλους της οικογένειας του αιτούντος, προκειμένου να διαπιστωθεί εάν και ο αιτών αντιμετωπίζει τέτοιες απειλές, λόγω του οικογενειακού δεσμού με το απειλούμενο πρόσωπο.

Η οδηγία για την αναγνώριση εισάγει ειδικές διατάξεις για τους ασυνόδευτους ανήλικους, οι οποίοι, όπως αναφέρθηκε, εντάσσονται στις ευάλωτες ομάδες. Ο ασυνόδευτος ανήλικος διαμένει, είτε μαζί με ενήλικους συγγενείς, είτε με οικογένεια που αναλαμβάνει την επιμέλειά του, είτε σε ειδικά κέντρα φιλοξενίας ανηλίκων ή άλλα κατάλληλα καταλύματα. Το συντομότερο δυνατό από τη χορήγηση διεθνούς προστασίας, διασφαλίζεται η εκπροσώπησή του από κηδεμόνα ή η ανάθεση της φροντίδας του σε οργάνωση⁶⁷⁷. Επιπλέον, τα Κράτη μεριμνούν, ώστε οι ανάγκες του παιδιού να καλύπτονται δεόντως από το διορισμένο κηδεμόνα ή εκπρόσωπο και να

⁶⁷² Άρθρο 20 παρ. 3 και 4 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ.

⁶⁷³ Αιτιολογική σκέψη 47 προοιμίου της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ.

⁶⁷⁴ Άρθρο 30 παρ. 2 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ.

⁶⁷⁵ Άρθρο 20 παρ. 5 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ.

⁶⁷⁶ ΔΕΕ, C-652/16, Ahmedbekova, 4.10.2018, ECLI:EU:C:2018:801.

⁶⁷⁷ Άρθρο 31 παρ. 1- 3 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ.

αξιολογούν τακτικά αν παρέχονται κατάλληλη φροντίδα και πραγματική προστασία στον ανήλικο⁶⁷⁸.

Με βάση τα παραπάνω, είναι σαφές πως η οδηγία για την αναγνώριση περιέχει περιορισμένες ρυθμίσεις για τους ευάλωτους δικαιούχους διεθνούς προστασίας, σε σχέση με τις εγγυήσεις που προβλέπονται για τους αιτούντες διεθνή προστασία, στο πλαίσιο της οδηγίας για την υποδοχή. Αφενός, η πρόσβαση των δικαιούχων διεθνούς προστασίας σε παροχές στήριξης διέπεται από τους όρους που ισχύουν για τους ημεδαπούς, και όχι από τους (προνομιακούς) όρους που ισχύουν για τους αιτούντες άσυλο, κατ' εφαρμογήν του ΚΕΣΑ. Αφετέρου, η πρόσβαση των ενηλίκων στην εκπαίδευση και σε κατάλυμα, καθώς και η ελεύθερη κυκλοφορία εντός του Κράτους ρυθμίζονται σύμφωνα με τους όρους που ισχύουν για τους νομίμως διαμένοντες υπηκόους τρίτων χωρών.

Πράγματι, η ευαλωτότητα των αιτούντων άσυλο είναι μεγαλύτερη, εξαιτίας του αβέβαιου καθεστώτος διαμονής, με αποτέλεσμα να αξιώνουν αυξημένη προστασία από το Κράτος υποδοχής, για την πρόσβαση στο άσυλο. Ωστόσο, η ευαλωτότητα δεν θεραπεύεται με την αναγνώριση του προσώπου ως πρόσφυγα ή δικαιούχου επικουρικής προστασίας και οι υπάρχουσες δομές στα Κράτη υποδοχής ενδέχεται να μην επαρκούν για την κάλυψη των αναγκών των ευάλωτων ομάδων. Για παράδειγμα, στην Ελλάδα⁶⁷⁹ δεν λειτουργούν δομές στέγασης για τους αναγνωρισμένους δικαιούχους διεθνούς προστασίας, ενώ τα καταλύματα αστέγων είναι περιορισμένα, με αποτέλεσμα οι δικαιούχοι διεθνούς προστασίας να μην γίνονται εύκολα δεκτοί. Ως εκ τούτου, ορισμένοι δικαιούχοι διεθνούς προστασίας που δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα να μισθώσουν μία στέγη, κινδυνεύουν να μείνουν άστεγοι ή σε ακατάλληλα και υπερπληθή διαμερίσματα⁶⁸⁰. Αναγνωρίζοντας το συγκεκριμένο κενό προστασίας, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή χρηματοδοτεί το πρόγραμμα «Helios», από τον Ιούνιο του 2019 και μετά, το οποίο υλοποιείται από το Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης και άλλους εταίρους. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα στέγασης απευθύνεται σε αναγνωρισμένους δικαιούχους διεθνούς προστασίας, στους οποίους παρέχονται επιδότηση στέγασης, μαθήματα ελληνικής γλώσσας και υποστήριξη στην πρόσβαση στην αγορά εργασίας, για ορισμένο χρονικό διάστημα, μετά την αναγνώριση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας⁶⁸¹.

B. Η μεταφορά της οδηγίας για την αναγνώριση από το ελληνικό δίκαιο

Η ελληνική νομοθεσία για τη διεθνή προστασία (ν. 4636/2019) διευρύνει τον ορισμό των ευάλωτων προσώπων, συγκριτικά με την οδηγία για την αναγνώριση. Στις ευάλωτες ομάδες, όπως

⁶⁷⁸ Αιτιολογική σκέψη 27 προοιμίου και άρθρο 31 παρ. 2 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ.

⁶⁷⁹ Βλ. πορίσματα *FRA*, Integrating young refugees in the EU - Country information - Greece, 20.04.2020, <https://fra.europa.eu/en/publication/2020/integrating-young-refugees-eu-country-information#Greece4>.

⁶⁸⁰ *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Απάντηση επί ερωτημάτων που τέθηκαν από αλλοδαπή δημόσια αρχή επί των πραγματικών συνθηκών για δικαιούχους διεθνούς προστασίας στην Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένων των αναπήρων, ως προς την πρόσβαση σε βασικά κοινωνικά δικαιώματα, 17.10.2017, <https://www.gcr.gr/el/news/press-releases-announcements/item/736-apantisi-tou-esp-epi-erotimatou-pou-tethikan-apo-allodapi-dimosia-arxi>.

⁶⁸¹ Αναλυτικότερα για τους όρους και τις προϋποθέσεις συμμετοχής στο πρόγραμμα σε *IOM*, Εγχειρίδιο Κανονισμών Προγράμματος Helios, Ιούλιος 2020, https://greece.iom.int/sites/default/files/Project%20Regulations%20Handbook_GREEK_July.pdf.

αυτές ορίζονται στην οδηγία, προστέθηκαν οι άμεσοι συγγενείς θανόντων σε ναύαγια (γονείς και αδέρφια), τα άτομα με σοβαρές ασθένειες και τα θύματα ακρωτηριασμού γεννητικών οργάνων. Κατά τα λοιπά, η ελληνική νομοθεσία ενσωματώνει την προβλεπόμενη από την οδηγία υποχρέωση συνεκτίμησης της ειδικής κατάστασης των ευάλωτων δικαιούχων διεθνούς προστασίας σε διάφορους τομείς της κρατικής δράσης, λ.χ. κατά την πρόσβαση στην εκπαίδευση, την απασχόληση, την κοινωνική αρωγή και τη στέγαση⁶⁸². Παράλληλα, η ελληνική νομοθεσία για τη διεθνή προστασία προβλέπει ότι, στους δικαιούχους διεθνούς προστασίας «με ιδιαίτερες ανάγκες», ιδίως στις έγκυες, στα άτομα με αναπηρία, στα θύματα σοβαρών μορφών βίας και στα ανήλικα θύματα παραμέλησης ή ενόπλων συγκρούσεων παρέχεται επαρκής ιατρική περίθαλψη⁶⁸³, συμπεριλαμβανομένης της θεραπείας για νοητική και ψυχική αναπηρία, με τους όρους που ισχύουν για τους Έλληνες πολίτες.

Υπ' αυτό το πρίσμα, η πρόσβαση των δικαιούχων διεθνούς προστασίας σε δημόσιες υπηρεσίες υγείας ρυθμίζεται σύμφωνα με τις νομοθετικές προβλέψεις για τους ανασφάλιστους και τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, σε συμμόρφωση με τις σχετικές διατάξεις του Συντάγματος και τις διεθνείς υποχρεώσεις της χώρας. Όπως αναλύεται στην εισηγητική έκθεση του νόμου 4368/2016, η οικονομική και ανθρωπιστική κρίση στην Ελλάδα, μετά το 2015, επηρέασε τη λειτουργία του δημόσιου συστήματος υγείας και έπληξε μέρος του πληθυσμού, εντείνοντας την ανεργία, την ακραία φτώχεια, την έλλειψη στέγης και τροφής, καθώς και την απώλεια ασφαλιστικών δικαιωμάτων. Η κατάσταση αυτή δημιούργησε επιπρόσθετες ανισότητες και εμπόδια στην πρόσβαση των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων στις υπηρεσίες υγείας.

Σύμφωνα με τις αρχές της ισότητας, της μη διάκρισης, της ισονομίας και της αλληλεγγύης, θεσπίζεται η υγειονομική κάλυψη των ανασφάλιστων και των μελών ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, ανεξάρτητα από το νομικό καθεστώς στο οποίο βρίσκονται και από το εάν κατέχουν ή όχι νομιμοποιητικά έγγραφα παραμονής στη χώρα. Επιπρόσθετα, διασφαλίζεται η ελεύθερη πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας του δημόσιου συστήματος υγείας και η κάλυψη της νοσηλευτικής και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης.

Συγκεκριμένα, στις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες ανήκουν τα παρακάτω πρόσωπα (άρθρο 33 ν. 4368/2016): **α)** οι ανήλικοι, **β)** οι εγκυμονούσες, **γ)** οι κρατούμενοι σε φυλακές, οι τελούντες σε καθεστώς διοικητικής κράτησης, οι φιλοξενούμενοι σε ιδρύματα αγωγής ανηλίκων και σε στέγες φιλοξενίας ανηλίκων και όσοι παρέχουν κοινωφελή εργασία στο πλαίσιο έκτισης ποινής ή ως αναμορφωτικό μέτρο, **δ)** τα άτομα με αναπηρία, 67% και πάνω ή άτομα με αναπηρία που φιλοξενούνται σε δομές των Κέντρων Κοινωνικής Πρόνοιας, στέγες Υποστηριζόμενης Διαβίωσης, στέγες αυτόνομης διαβίωσης για άτομα με αναπηρίες και σε άλλα ΝΠΔΔ ή ΝΠΙΔ μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, **ε)** τα άτομα που νοσηλεύονται ή χρειάζονται συνεχή ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και αποκατάσταση, λόγω δυσίατων, χρόνιων, ανίατων ή σπάνιων νοσημάτων και ασθενείς λοιπών χρόνιων νοσημάτων που διαμένουν σε Μονάδες Ψυχικής Υγείας ή θεραπευτικές δομές εγκεκριμένων οργανισμών ή παρακολουθούνται από αυτούς, ως εξωτερικοί ασθενείς, **στ)** οι αιτούντες διεθνούς προστασίας και τα μέλη των οικογενειών τους (σύζυγος και ανήλικα ή προστατευόμενα τέκνα) από την ημερομηνία εκδήλωσης της βούλησης υποβολής αιτήματος διεθνούς προστασίας και μέχρις ότου η απόφαση επί του αιτήματος διεθνούς

⁶⁸² Άρθρο 20 παρ. 3 ν. 4636/2019 που ενσωματώνει το άρθρο 20 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ.

⁶⁸³ Άρθρο 31 ν. 4636/2019, το οποίο ενσωματώνει το άρθρο 30 της Οδηγίας για την αναγνώριση (2011/95/ΕΕ).

προστασίας καταστεί τελεσίδικη, **ζ**) οι δικαιούχοι διεθνούς προστασίας και τα μέλη των οικογενειών τους (σύζυγος και ανήλικα ή προστατευόμενα τέκνα)⁶⁸⁴, **η**) οι αλλοδαποί με καθεστώς παραμονής για ανθρωπιστικούς ή εξαιρετικούς λόγους και τα μέλη των οικογενειών τους (σύζυγος και ανήλικα ή προστατευόμενα τέκνα), **θ**) τα θύματα συγκεκριμένων εγκλημάτων του Ποινικού Κώδικα (άρθρο 323Α - εμπορία ανθρώπων, άρθρο 349 - μαστροπεία ανηλίκου και άρθρο 351Α - ασέλγεια με ανήλικο έναντι αμοιβής), που είναι ανασφάλιστα, για όσο χρονικό διάστημα διαρκούν τα μέτρα προστασίας και αρωγής, **ι**) τα άτομα που εμπíπτουν στις διατάξεις του ν. 3875/2010 για την εφαρμογή της Σύμβασης του ΟΗΕ κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος, για όσο διάστημα διαρκούν τα μέτρα προστασίας και αρωγής και **ια**) οι πολίτες τρίτων χωρών, κάτοχοι βεβαίωσης αναβολής της απομάκρυνσης (άρθρο 24 παρ. 4 ν. 3907/2011).

Τα ειδικότερα δικαιώματα που απολαύουν τα πρόσωπα αυτά είναι το δικαίωμα ελεύθερης πρόσβασης στις δημόσιες δομές υγείας και δικαιούνται νοσηλευτικής και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης⁶⁸⁵. Ειδικότερα, η νοσηλευτική περίθαλψη παρέχεται μέσω των νοσοκομείων, των νοσηλευτικών ιδρυμάτων που εποπτεύονται και επιχορηγούνται από το Υπουργείο Υγείας, των μονάδων ψυχικής υγείας και των δημόσιων μονάδων παροχής υπηρεσιών της πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας του Εθνικού Συστήματος Υγείας (άρθρο 33 παρ. 1 ν. 4368/2016). Αντίστοιχα, οι υπηρεσίες πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας⁶⁸⁶ λειτουργούν, σύμφωνα με τις αρχές της δωρεάν υγειονομικής κάλυψης του πληθυσμού, της ισότιμης πρόσβασης στις υπηρεσίες υγείας και της ειδικής μέριμνας για τις ευάλωτες και ευπαθείς κοινωνικές ομάδες (άρθρο 1 παρ. 3 ν. 4486/2017).

Για την πιο αποτελεσματική διασφάλιση των προαναφερθέντων δικαιωμάτων των ευάλωτων, όσον αφορά την υγεία, εισάγονται οι θεσμοί του Διαμεσολαβητή Υγείας και του Συντονιστή Υπηρεσιών Υγείας για ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού, οι οποίοι ορίζονται από τον Υπουργό Υγείας. Συγκεκριμένα, ως Διαμεσολαβητές Υγείας ορίζονται φορείς παροχής υπηρεσιών υγείας ή νομικά πρόσωπα που ανήκουν ή προέρχονται από την τοπική κοινωνία ή τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, έχουν πρόσβαση σε αυτές και μεσολαβούν μεταξύ των δημόσιων φορέων παροχής υπηρεσιών υγείας και όσων έχουν ανάγκη πρόσβασης σε αυτούς, ώστε να συμβάλλουν, με κατάλληλη πληροφόρηση και αγωγή υγείας, στην εξάλειψη της διακριτικής μεταχείρισης και τη μείωση των ανισοτήτων. Παράλληλα, οι Συντονιστές Υπηρεσιών Υγείας

⁶⁸⁴ Οι κάτοχοι άδειας διαμονής σε ισχύ ή όταν εκκρεμεί η έκδοση απόφασης επί αιτήσεως ανανέωσης του καθεστώτος διεθνούς προστασίας ή επί ενδικοφανούς προσφυγής ή ενδίκου μέσου κατά απορριπτικής της αιτήσεως ανανέωσης απόφασης ή κατά το χρόνο κατά τον οποίον υπάρχει δικαίωμα ενδικοφανούς προσφυγής ή ενδίκου μέσου.

⁶⁸⁵ Οι όροι και οι προϋποθέσεις πρόσβασης των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων στο Δημόσιο Σύστημα Υγείας περιγράφονται στην Κοινή Υπουργική Απόφαση υπ.αρ. Α3(γ)/ΓΠ/οικ.25132/2016.

⁶⁸⁶ Σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. 2 του ν. 4486/2017 για τη μεταρρύθμιση της Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας, οι υπηρεσίες Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας περιλαμβάνουν «**α**) τις υπηρεσίες υγείας για την παροχή των οποίων δεν απαιτείται εισαγωγή του ατόμου σε νοσηλευτική μονάδα, **β**) την εκτίμηση των αναγκών υγείας των πολιτών, το σχεδιασμό και την υλοποίηση μέτρων και προγραμμάτων για την πρόληψη νοσημάτων, την καθολική εφαρμογή εθνικού προγράμματος προσυμπτωματικού ελέγχου για επιλεγμένα νοσήματα και την προαγωγή υγείας, **γ**) τη διαχείριση ασθενών με χρόνια νοσήματα, **δ**) την αναπαραγωγική υγεία και τη φροντίδα μητέρας - παιδιού, **ε**) την παραπομπή, παρακολούθηση και κατά περίπτωση συνδιαχείριση περιστατικών με την δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια φροντίδα, **στ**) την παροχή επείγουσας προνοσοκομειακής φροντίδας, **ζ**) την υλοποίηση προγραμμάτων εμβολιασμού, **η**) τις υπηρεσίες φυσικοθεραπείας, **θ**) την παροχή ανακουφιστικής και παρηγορητικής φροντίδας, **ι**) την παροχή υπηρεσιών Πρωτοβάθμιας Ψυχικής Υγείας και τη διασύνδεση με τις υπηρεσίες ψυχικής υγείας και αντιμετώπισης των εξαρτήσεων, **ια**) την πρωτοβάθμια οδοντιατρική και ορθοδοντική φροντίδα, με έμφαση στην πρόληψη, **ιβ**) τη διασύνδεση με υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας, **ιγ**) τη διασύνδεση με τις υπηρεσίες Δημόσιας Υγείας, **ιδ**) τις υπηρεσίες Υγιεινής και Ασφάλειας της Εργασίας σε συνεργασία με τους συναρμόδιους κατά περίπτωση φορείς, **ιε**) την κατ' οίκον φροντίδα υγείας και την κατ' οίκον νοσηλεία».

αποτελούν επαγγελματίες υγείας που ασχολούνται με την κοινοτική ή τη δημόσια υγεία και έχουν καθήκον την προαγωγή της ίσης και ισότιμης πρόσβασης των ευάλωτων ομάδων στις υπηρεσίες υγείας, την μη παράτυπη καθυστέρηση παροχής ιατρικής υπηρεσίας, το συντονισμό των δράσεων για την υλοποίηση σχετικών προγραμμάτων υγείας, καθώς και την επίλυση ειδικότερων θεμάτων σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο⁶⁸⁷.

Στην πράξη, βεβαίως, ήδη από την έναρξη εφαρμογής του ν. 4368/2016, ανέκυψαν προβλήματα στην πρόσβαση ευάλωτων ομάδων, όπως οι αιτούντες άσυλο και οι αναγνωρισμένοι δικαιούχοι διεθνούς προστασίας, στην προβλεπόμενη δωρεάν περίθαλψη, λόγω της καθιέρωσης του ΑΜΚΑ ως αριθμού ασφαλιστικής ταυτοποίησης. Συγκεκριμένα, παρατηρήθηκε το φαινόμενο να υιοθετούνται διαφορετικές διοικητικές πρακτικές ανά την Ελλάδα, με αποτέλεσμα ορισμένα μόνο ΚΕΠ να χορηγούν ΑΜΚΑ, ενώ άλλα ΚΕΠ να αρνούνται συστηματικά τη χορήγηση ΑΜΚΑ στις εν λόγω ομάδες, εξαιτίας του τρόπου αναγραφής του ονόματος στα νομιμοποιητικά έγγραφα (με λατινικούς χαρακτήρες), της έλλειψης δικαιολογητικών, της έλλειψης κηδεμόνα για τους ασυνόδευτους ανηλίκους ή της μη προσκόμισης απόδειξης ότι το πρόσωπο εργάζεται ή πρόκειται να εργαστεί άμεσα⁶⁸⁸.

Με σκοπό την επίλυση των παραπάνω ζητημάτων, ο νόμος 4636/2019 περί διεθνούς προστασίας προέβλεψε την απόδοση Προσωρινού Αριθμού Ασφάλισης και Υγειονομικής Περίθαλψης Αλλοδαπού (ΠΑΑΥΠΑ) σε όλους τους αιτούντες διεθνή προστασία. Η έκδοση του ΠΑΑΥΠΑ πραγματοποιείται από την Υπηρεσία Ασύλου, αναγράφεται στο ειδικό δελτίο αιτούντος άσυλο και μέσω αυτού εξασφαλίζεται η πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας και περίθαλψης⁶⁸⁹. Η αντικατάσταση του ΑΜΚΑ με τον ΠΑΑΥΠΑ αφενός επιλύει τις δομικές αδυναμίες του ΑΜΚΑ (ισοβιότητα και μη δυνατότητα απενεργοποίησης), αφετέρου διευκολύνει την ταυτοποίηση των δαπανών υγειονομικής περίθαλψης και την αναζήτησή τους από κονδύλια της Ε.Ε.⁶⁹⁰. Σε περίπτωση απόρριψης της αίτησης ασύλου επέρχεται αυτόματη απενεργοποίηση του ΠΑΑΥΠΑ, ενώ η αποδοχή της αίτησης οδηγεί σε μετάπτωσή του ΠΑΑΥΠΑ σε ΑΜΚΑ⁶⁹¹.

Σημειώνεται ότι, παρότι η διάταξη τέθηκε σε ισχύ από τη δημοσίευση του νόμου, δηλαδή από την 1^η Νοέμβριου του 2019, η ΚΥΑ 717/2020 που περιγράφει τους όρους και τη διαδικασία απόδοσης του ΠΑΑΥΠΑ εκδόθηκε μετά από μήνες (δηλαδή στις 31 Ιανουαρίου 2020), ενώ η

⁶⁸⁷ Άρθρο 61 ν. 4368/2016 και αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου με τίτλο «Μέτρα για την επιτάχυνση του κυβερνητικού έργου και άλλες διατάξεις», 14.12.2015.

⁶⁸⁸ *Συνήγορος του Πολίτη*, Ζητήματα απόδοσης ΑΜΚΑ, ΚΥΠΑ (Κάρτας Υγειονομικής Περίθαλψης Αλλοδαπού) και συναφή προσκόμματα πρόσβασης στην εργασία, ασφάλιση και υγεία των αιτούντων διεθνή προστασία και των ανηλίκων, 10 Σεπτεμβρίου 2019, <https://www.synigoros.gr/resources/20190909-epistoli--2.pdf>.

⁶⁸⁹ Άρθρο 55 παρ. 2 ν. 4636/2019.

⁶⁹⁰ *Υπηρεσία Μετανάστευσης και Ασύλου*, Επίλυση θεμάτων προσωρινής υγειονομικής περίθαλψης αιτούντων ασύλου, Δελτίο Τύπου, 3.02.2020.

⁶⁹¹ Άρθρο 10 παρ. 1 και 2 ΚΥΑ 717/2020.

εφαρμογή της ξεκίνησε τον Απρίλιο του 2020⁶⁹², εξαιτίας τεχνικών δυσκολιών στην υλοποίηση του συστήματος απόδοσης⁶⁹³.

Με βάση τα παραπάνω, οι αιτούντες και οι αναγνωρισμένοι δικαιούχοι διεθνούς προστασίας εντάσσονται στις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες και δικαιούνται δωρεάν πρόσβαση στις δημόσιες δομές υγείας, καθώς και σε νοσηλευτική και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, υπό τους ίδιους όρους με τους ανασφάλιστους ή άλλες ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Εκτός από τις εγγυήσεις που εισάγει η νομοθεσία για τους δικαιούχους διεθνή προστασία, το Σύνταγμα⁶⁹⁴, ο νόμος 2071/1992⁶⁹⁵ και ο Κώδικας Ιατρικής Δεοντολογίας⁶⁹⁶ κατοχυρώνουν την παροχή ίσων ευκαιριών σε όλους κατά την πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας του δημοσίου και στα αναγκαία αγαθά. Ως εκ τούτου, κρίνεται επιτακτική η άρση νομοθετικών εμποδίων στην άσκηση των προαναφερθέντων δικαιωμάτων και η αποφυγή διοικητικών καθυστερήσεων στην εφαρμογή των διατάξεων που έχουν ψηφισθεί.

Γ. Η σύνδεση της ευαλωτότητας με τους λόγους δίωξης και τον κίνδυνο σοβαρής βλάβης

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μελέτη των λόγων δίωξης και του κινδύνου σοβαρής βλάβης, ως προς τα πρόσωπα που εντάσσονται σε ευάλωτες ομάδες. Ειδικότερα, διαπιστώνεται πως η ένταξη σε ευάλωτη ομάδα ενδέχεται να συνιστά το λόγο της δίωξης και της αναγνώρισης του καθεστώτος διεθνούς προστασίας. Συνεπώς, ευάλωτα πρόσωπα, όπως τα θύματα βασανιστηρίων, έμφυλης ή άλλων μορφών βίας και τα άτομα με ειδικές ανάγκες ενδέχεται να θεωρούνται και μέλη ιδιαίτερης κοινωνικής ομάδας, η οποία υφίσταται δίωξη στη χώρα καταγωγής ή συνήθους διαμονής. Όπως διευκρινίζεται από το ΔΕΕ στην απόφαση X και άλλοι⁶⁹⁷, μια ομάδα θεωρείται «*ιδιαιτέρη κοινωνική ομάδα*», σύμφωνα με το άρθρο 10 παρ. 1 περ. δ της οδηγίας για την αναγνώριση, όταν πληρούνται δύο προϋποθέσεις, σωρευτικά. Αφενός, τα μέλη της ομάδας έχουν κοινά εγγενή χαρακτηριστικά ή κοινό ιστορικό παρελθόν το οποίο δεν μπορεί να μεταβληθεί ή έχουν από κοινού χαρακτηριστικά ή πεποιθήσεις τόσο θεμελιώδους σημασίας για την ταυτότητα, ώστε ένα πρόσωπο να μην πρέπει να αναγκάζεται να τα αποκηρύξει.

⁶⁹² Υπηρεσία Μετανάστευσης και Ασύλου, Απόδοση Προσωρινού Αριθμού Ασφάλισης και Υγειονομικής Περίθαλψης Αλλοδαπού (Π.Α.Α.Υ.Π.Α.), Ανακοίνωση, 1.04.2020.

⁶⁹³ UNHCR, Ενημερωτικό δελτίο, Ελλάδα, 1-31 Μαρτίου 2020, σελ. 5, <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/76686>.

⁶⁹⁴ Σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 1 του Συντάγματος «ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας». Επίσης, το άρθρο 5 παρ. 5 ορίζει πως «καθένας έχει δικαίωμα στην προστασία της υγείας και της γενετικής του ταυτότητας», ενώ το άρθρο 21 παρ. 3 αναφέρει ότι «το Κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών και παίρνει ειδικά μέτρα για την προστασία της νεότητας, του γήρατος, της αναπηρίας και για την περίθαλψη των απόρων».

⁶⁹⁵ Το άρθρο 47 του ν. 2071/1992 περιγράφει τα δικαιώματα του νοσοκομειακού ασθενούς, μεταξύ των οποίων είναι «2. Ο ασθενής έχει το δικαίωμα της παροχής φροντίδας σ' αυτόν με τον οφειλόμενο σεβασμό στην ανθρώπινη αξιοπρέπειά του. Αυτή η φροντίδα περιλαμβάνει όχι μόνο την εν γένει άσκηση της ιατρικής και της νοσηλευτικής, αλλά και τις παραϊατρικές υπηρεσίες, την κατάλληλη διαμονή, την κατάλληλη μεταχείριση και την κατάλληλη μεταχείριση και την αποτελεσματική διοικητική και τεχνική εξυπηρέτηση».

⁶⁹⁶ Το άρθρο 9 του ν. 3418/2005 περιγράφει τις υποχρεώσεις του ιατρού προς τον ασθενή, ενώ «ο ιατρός οφείλει να παρέχει τις υπηρεσίες του για την αντιμετώπιση επειγόντων περιστατικών ανεξάρτητα από την ειδικότητά του» (παρ.3).

⁶⁹⁷ ΔΕΕ, C-199/12, X και άλλοι, 7.11.2013, ECLI:EU:C:2013:720.

Αφετέρου, η ομάδα πρέπει να έχει ιδιαίτερη ταυτότητα στην τρίτη χώρα και να γίνεται αντιληπτή ως διαφορετική ομάδα τον περιβάλλοντα κοινωνικό χώρο.

Στη συνέχεια, παρουσιάζονται αποφάσεις δικαστηρίων άλλων Κρατών μελών και των Ελληνικών Επιτροπών Προσφυγών, που διαπίστωσαν την ευαλωτότητα των αιτούντων, ως μελών ιδιαίτερης κοινωνικής ομάδας και τους χορήγησαν καθεστώς πρόσφυγα. Στο πλαίσιο των σχετικών αποφάσεων διαπιστώνεται ότι ο λόγος δίωξης των προσφευγόντων ήταν η ένταξή τους σε ευάλωτη ομάδα. Συγκεκριμένα, εξετάζονται αποφάσεις που αφορούν θύματα εμπορίας ανθρώπων, ανηλίκους, ομοφυλόφιλους – θύματα βίας, μειονοτικές φυλές, εθνότητες ή κάστες, θρησκευτικές μειονότητες και πρόσωπα με ψυχικά τραύματα ή πνευματικές διαταραχές.

α. Εμπορία ανθρώπων

Η ευάλωτη θέση του προσφεύγοντα, πολίτη Πακιστάν, ο οποίος εξαναγκάστηκε σε απλήρωτη εργασία, λόγω ένταξης σε χαμηλότερη κάστα εξετάστηκε από **5^η Επιτροπή Προσφυγών**⁶⁹⁸. Συγκεκριμένα, ο προσφεύγων ισχυρίστηκε πως τα αδέρφια του και αρκετά μέλη της κοινότητάς του, εργάζονταν αμισθί, χωρίς τη θέλησή τους, σε γαιοκτήμονες της περιοχής. Σε περίπτωση άρνησης, κινδύνευε η ζωή τους, λόγω της εκδικητικής διάθεσης των γαιοκτημόνων και της παραδειγματικής τιμωρίας όσων αρνούνταν να συνεργαστούν, ώστε να εκφοβιστούν τα υπόλοιπα μέλη των καστών της περιοχής. Όπως διαπιστώθηκε από την Επιτροπή, *«ο προσφεύγων ανήκει σε μία κάστα ιδιαιτέρως χαμηλή στην κοινωνική ιεραρχία η οποία θεωρείται «ακάθαρτη», λόγω της επαγγελματικής της ενασχόλησης με την αγγειοπλαστική και την τουβλοποιία σχεδόν από το σύνολο του πακιστανικού πληθυσμού [...]. Στα πλαίσια της ταξικά διαθροωμένης κοινωνίας του Πακιστάν, η οποία ακόμη και σήμερα έχει φεουδαλικά χαρακτηριστικά και ελάχιστη ταξική κινητικότητα, το χαρακτηριστικό του προσφεύγοντα «του ανήκειν» στην κάστα Kumhar είναι μια κατάσταση η οποία δε μπορεί να αλλάξει με ενέργειες του προσφεύγοντα, ο οποίος πάντα ως μέλος αυτής της συγκεκριμένης κάστας θα αντιμετωπίζεται από την πακιστανική κοινωνία».*

Αντίστοιχα, η **7^η Επιτροπή Προσφυγών**⁶⁹⁹ αναγνώρισε στο πρόσωπο του προσφεύγοντα, πολίτη Κονγκό, την ιδιότητα του πρόσφυγα, ο οποίος είχε πωληθεί από το θείο του ως σκλάβος και εργαζόταν σε ιδιοκτήτη ορυχείου, στη χώρα καταγωγής. Η Επιτροπή δέχτηκε ότι το υποκειμενικό στοιχείο του φόβου πληρούται, καθώς ο προσφεύγων ισχυρίστηκε ότι, αν επιστρέψει στην χώρα καταγωγής, ενδέχεται να εντοπισθεί από τον εργοδότη και να τιμωρηθεί για την απόδρασή του. Συγκεκριμένα, ως λόγος δίωξης θεωρήθηκε η συμμετοχή του σε ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα, ήτοι στα παιδιά της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κονγκό που καθίστανται θύματα εμπορίας ανθρώπων, εξαιτίας της ανεπαρκούς κρατικής προστασίας. Όπως αναλύεται στο διατακτικό της απόφασης, *«η ηλικία μπορεί να υπαχθεί στο ευρύτερο πεδίο εφαρμογής της έννοιας της ιδιαίτερης κοινωνικής ομάδας, εφόσον τα παιδιά αποτελούν χαρακτηριστικό παράδειγμα μιας κοινωνικής υπο-ομάδας που καθορίζεται από έμφυτα και αναλλοίωτα χαρακτηριστικά και συχνά αντιμετωπίζονται διαφορετικά από τους ενήλικες. Το ίδιο ισχύει και για την κοινωνική υπο-ομάδα*

⁶⁹⁸ 5^η Επιτροπή Προσφυγών, 95/138195/2015, αδημοσίευτη.

⁶⁹⁹ 7^η Επιτροπή Προσφυγών, 28828/2017, αδημοσίευτη.

των θυμάτων δουλείας η οποία έχει ιδιαίτερη ταυτότητα στη Λ.Δ. του Κονγκό, διότι γίνεται αντιληπτή ως διαφορετική ομάδα από τον περιβάλλοντα κοινωνικό χώρο».

Το **Εθνικό Δικαστήριο για το Άσυλο της Γαλλίας**⁷⁰⁰ χορήγησε καθεστώς ασύλου σε θύμα εμπορίας ανθρώπων, υπήκοο Νιγηρίας, λόγω ένταξης σε ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα. Συγκεκριμένα, έκρινε ότι οι γυναίκες που στρατολογούνται ως θύματα εμπορίας στη Νιγηρία έχουν κοινό υπόβαθρο που δεν αλλάζει, δεδομένου ότι υφίστανται το τελετουργικό «juju», το οποίο σημαδεύει το σώμα. Τα θύματα εμπορίας υποβάλλονται σε χρόνια εκμετάλλευση στην Ευρώπη και δέχονται απειλές, όταν προσπαθούν να εγκαταλείψουν το δίκτυο εμπορίας. Σε περίπτωση που επιστρέψουν στη χώρα καταγωγής, χωρίς περιουσία, θεωρούνται ύποπτες πορνείας, με αποτέλεσμα να αποξενώνονται από το κοινωνικό σύνολο και να αποκτούν μία διακριτή κοινωνική ταυτότητα. Ως εκ τούτου, η ένταξη της προσφεύγουσας σε ευάλωτη ομάδα αποτελούσε το λόγο δίωξης, σε περίπτωση επιστροφής.

β. Ένταξη στην κοινότητα ΛΟΑΤΙ

Την στοχοποίηση της κοινότητας ΛΟΑΤΙ από τους φορείς δίωξης εξέτασαν η **5^η Επιτροπή**⁷⁰¹ και η **15^η Επιτροπή Προσφυγών**⁷⁰², στο πλαίσιο αιτήματος ασύλου πολιτών Πακιστάν και Μπαγκλαντές, αντιστοίχως. Οι προσφεύγοντες δήλωναν «Hijra», δηλαδή ομοφυλόφιλοι που ντύνονταν με γυναικεία ρούχα και χόρευαν σε γάμους. Παρότι τα πρόσωπα δεν είχαν υποστεί βασανιστήρια πριν την φυγή τους, οι Επιτροπές χορήγησαν το καθεστώς του πρόσφυγα, κρίνοντας πως συντρέχει κίνδυνος να καταστούν θύματα βασανιστηρίων ή επιθετικών ενεργειών από τον κοινωνικό περίγυρο, τους συγγενείς ή άλλους πολίτες, εξαιτίας της εμφανούς ομοφυλοφιλίας τους.

Αντίστοιχη στάση υιοθέτησε η **7^η Επιτροπή Προσφυγών**⁷⁰³, η οποία χορήγησε άσυλο σε θύμα απειλών από τον κοινωνικό περίγυρο και βιασμού από τις αστυνομικές αρχές του Καμερούν, όταν αποκαλύφθηκε ότι ήταν λεσβία. Δεδομένου ότι η ομοφυλοφιλία ποινικοποιείται στο Καμερούν, η Επιτροπή έκρινε ότι, σε περίπτωση επιστροφής η προσφεύγουσα διέτρεχε τον κίνδυνο να πέσει εκ νέου θύμα κακομεταχείρισης, είτε από την αστυνομία, είτε από τον όγλο, ώστε να αποδοθεί αυτοδίκαια «δικαιοσύνη».

Η διαφοροποίηση της ομοφυλοφιλίας από την διεμφυλικότητα αναφέρεται στην απόφαση του **Διοικητικού Πρωτοδικείου Αθηνών**⁷⁰⁴, η οποία ανέστειλε την εξαναγκαστική απομάκρυνση διεμφυλικού αιτούντα άσυλο, έως την έκδοση της απόφασης επί αίτησης ακύρωσης. Συγκεκριμένα, μετά την τελεσίδικη απόρριψη της αίτησης ασύλου, στην οποία προβαλλόταν η ομοφυλοφιλία ως λόγος δίωξης, ο αιτών, υπήκοος Μαρόκου, κατέθεσε δεύτερη αίτηση ασύλου.

⁷⁰⁰ Γαλλικό Εθνικό Δικαστήριο για το Άσυλο (Cour Nationale du Droit d' Asile), αρ. απόφασης 10012810, 24.03.2015, <https://www.asylumlawdatabase.eu/sites/default/files/aldfiles/CNDA%2C%2024%20march%202015%2C%20no.10012810%20.pdf>.

⁷⁰¹ 5^η Επιτροπή Προσφυγών, 95/130254/2015, αδημοσίευτη.

⁷⁰² 15^η Επιτροπή Προσφυγών, 4/1286157/2016, αδημοσίευτη.

⁷⁰³ 7^η Επιτροπή Προσφυγών, 19420/2017, αδημοσίευτη.

⁷⁰⁴ ΔΠρΑθ, 411/2020, αδημοσίευτη.

Σ' αυτήν προέβαλε ότι, σε περίπτωση επιστροφής, διέτρεχε κίνδυνο λιθοβολισμού, εξαιτίας της διεμφυλικότητας και της συνακόλουθης αλλαγής της εμφάνισής του. Ωστόσο, η Επιτροπή θεώρησε πως η υποβολή σε ορμονοθεραπεία για την αλλαγή φύλου αποτελούσε φυσική συνέπεια της δυσφορίας φύλου, απορρίπτοντας το επιχείρημα ότι συνιστά νέο στοιχείο που παραδεκτά προβάλλεται με μεταγενέστερη αίτηση ασύλου. Το δικαστήριο ανέστειλε την απομάκρυνση, διότι η επάνοδος του προσώπου στη χώρα καταγωγής δεν αποκλείεται να τον εξέθετε σε κίνδυνο ανεπανόρθωτης βλάβης.

Αντίστοιχα, το **Ανώτερο Δικαστήριο του Ηνωμένου Βασιλείου**⁷⁰⁵ εξέτασε την προσφυγή αιτούντα άσυλο, πολίτη Ιράν, που είχε αρχικά προβάλει την ομοφυλοφιλία του ως λόγο δίωξης και με μεταγενέστερη αίτηση ασύλου επικαλέστηκε την αλλαγή της εμφάνισής του, η οποία καθιστούσε εμφανή τη διεμφυλικότητά του. Το δικαστήριο διαπίστωσε ότι το πρωτοβάθμιο δικαστήριο (lower tribunal) έσφαλε, κατά την ερμηνεία του δικαίου ασύλου, καθότι δεν εξέτασε τη διεμφυλικότητα ως στοιχείο της ταυτότητας, αλλά ως αλλαγή της εμφάνισης και των επιλογών ρουχισμού, υποβαθμίζοντας την αποδεικτική ισχύ του προβαλλόμενου λόγου δίωξης.

γ. Ένταξη σε μειονότητα

Η ένταξη σε θρησκευτική μειονότητα της χώρας καταγωγής αποτελεί παράγοντα που καταστεί το πρόσωπο ευάλωτο σε παραβιάσεις των δικαιωμάτων του. Όπως, χαρακτηριστικά, αναφέρει η απόφαση της **4^{ης} Επιτροπής Προσφυγών**⁷⁰⁶, η μεταστροφή του προσφεύγοντα από την ισλαμική πίστη προς τους Μάρτυρες του Ιεχωβά, τον κατέστησε «ιδιαιτέρως ευάλωτο σε πολλαπλούς και μη εκ των προτέρων προσδιορίσιμους φορείς δίωξης [...] Εξαιτίας των θρησκευτικών του πεποιθήσεων, ο προσφεύγων είναι σε κατάσταση μεγαλύτερης ευαλωτότητας και έχει μεγαλύτερη δυσκολία πρόσβασης σε αστυνομική προστασία και δίκαιη δίκη. Επιπλέον, [...] εξαιτίας της καταγωγής του ως *Bihari* και της ανιθαγένειάς του, σε συνδυασμό με τη μη μουσουλμανική πίστη του, ο προσφεύγων σε περίπτωση επιστροφής του θα αντιμετωπίσει πολύ πιο εχθρική στάση από το περιβάλλον του και από τις αρχές».

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η απόφαση της **7^{ης} Επιτροπής Προσφυγών**⁷⁰⁷, η οποία εξέτασε αίτημα ασύλου μέλους της νομαδικής φυλής «Bede» του Μπαγκλαντές, γνωστοί και ως «water/river gypsies». Τα μέλη της φυλής ταξιδεύουν με πλοία, το μεγαλύτερο μέρος του έτους, ασχολούνται με τα μαγικά θεάματα, τις επιδείξεις με φίδια και την παραγωγή και πώληση γουριών και φυτικών φαρμάκων. Η Επιτροπή διαπίστωσε τις δυσκολίες πρόσβασης της φυλής σε αστικά, πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα, συγκριτικά με τους πολίτες του Μπαγκλαντές. Στην υπό κρίση περίπτωση, η διακριτική μεταχείριση, αν και δεν οφειλόταν σε εκ προθέσεως πολιτική των κρατικών αρχών, αποδόθηκε σε αυτές, λόγω της αναποτελεσματικότητάς τους να λάβουν θετικά μέτρα, προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα χρόνια προβλήματα ακραίας φτώχειας και περιορισμένης κοινωνικής ένταξης της φυλής. Η διαφοροποιημένη θέση των Bede οφείλεται στο φαύλο κύκλο φτώχειας, αναλφαβητισμού, εργασιακών πρακτικών και στην ιδιαιτερότητα των

⁷⁰⁵ Ανώτερο Δικαστήριο του Ηνωμένου Βασιλείου (Upper Tribunal, Immigration and Asylum Chamber), Mx M., υπ. αρ. UKUT 313 (IAC), 22.10.2020, <https://www.bailii.org/uk/cases/UKUT/IAC/2020/313.html>.

⁷⁰⁶ 4^η Επιτροπή Προσφυγών, 95/171075/2017, αδημοσίευτη.

⁷⁰⁷ 7^η Επιτροπή Προσφυγών, 04/1456366/2017, αδημοσίευτη.

μελών της φυλής, ως προς την κατοικία και τη μετακίνηση. Επομένως, η Επιτροπή έκρινε πως «πιθανολογείται ευλόγως ότι [ο προσφεύγων] θα έχει σημαντική δυσκολία πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας και σε δυνατότητα εύρεσης εργασίας, παράγοντες που τον καθιστούν εξαιρετικά ευάλωτο στις οικονομικές δυσκολίες» και του χορήγησαν καθεστώς ασύλου.

Αντιστοίχως, η κουρδική εθνότητα ενδέχεται να αποτελέσει το λόγο δίωξης και βασανισμού αιτούντων άσυλο. Συγκεκριμένα, η **5^η Επιτροπή Προσφυγών**⁷⁰⁸ διαπίστωσε ότι ο προσφεύγων, υπήκοος Τουρκίας, βασανίστηκε από τις τουρκικές μυστικές υπηρεσίες, λόγω της κουρδικής του εθνότητας. Επιπλέον, εκτίμησε ότι, σε περίπτωση επιστροφής στη χώρα καταγωγής, θα θεωρηθεί ως μέλος του ΡΚΚ και θα κινδυνεύσει να υποστεί εκ νέου βασανιστήρια, δεδομένης της πολυετούς διαμονής του στην Ελλάδα και της δράσης που έχει αναπτύξει στην κουρδική κοινότητα του Λαυρίου. Ως εκ τούτου, χορηγήθηκε στον προσφεύγοντα καθεστώς πρόσφυγα. Ανάλογη κρίση διατυπώθηκε σε απόφαση της **7^{ης} Επιτροπής Προσφυγών**⁷⁰⁹, που αφορούσε προσφεύγοντα με αντίστοιχο προφίλ, που βασανίστηκε, λόγω της κουρδικής εθνότητας και της δημοσιογραφικής του δράσης σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

δ. Θέματα σωματικής και ψυχικής υγείας

Η ευάλωτη κατάσταση υγείας των αιτούντων συνεκτιμάται, κατά την εξέταση του αιτήματος ασύλου. Ειδικότερα, η **3^η Ειδική Επιτροπή Προσφυγών**⁷¹⁰ σημείωσε ότι, κατά τη συζήτηση ενώπιόν της, κατέστη εμφανές το έντονο ψυχολογικό τραύμα που βίωνε ο αιτών άσυλο, πολίτης Ιράν. Έκρινε πως η επιστροφή του στη χώρα καταγωγής θα καθιστούσε τη ζωή του αφόρητη, δεδομένου ότι η δίωξη που υπέστη, εξαιτίας της αντικαθεστωτικής του δράσης, ήταν ιδιαίτερος αποτρόπαια, με αποτέλεσμα το πρόσωπο να συνεχίζει να βιώνει τις επιπτώσεις του ψυχολογικού τραύματος. Ως εκ τούτου, χορήγησε σε αυτόν καθεστώς ασύλου.

Ωστόσο, η κατάσταση υγείας του προσώπου πρέπει να είναι ιδιαίτερα κρίσιμη, ώστε να οδηγήσει σε παροχή καθεστώτος διεθνούς προστασίας. Έτσι, το **Διοικητικό Εφετείο Πειραιά**⁷¹¹ διαπίστωσε ότι η Επιτροπή Προσφυγών συνεκτίμησε την κατάσταση υγείας του προσφεύγοντα, πολίτη Πακιστάν, κατά την έκδοση απορριπτικής απόφασης επί της αίτησης ασύλου. Πράγματι, ο προσφεύγων έπασχε από διάτρηση έλκους δωδεκαδακτύλου, είχε χειρουργηθεί στη Ελλάδα και λάμβανε φαρμακευτική αγωγή. Ωστόσο, η Επιτροπή έκρινε ότι, αφενός δεν συντρέχουν οι όροι για την παροχή διεθνούς προστασίας, αφετέρου η κατάσταση υγείας του προσφεύγοντα, δεν ήταν κρίσιμη, ούτε προέκυπτε ότι θα στερούνταν πρόσβασης σε υγειονομική περίθαλψη στο Πακιστάν. Συνακόλουθα, το Διοικητικό Εφετείο απέρριψε την αίτηση αναστολής κατά της εκτέλεσης της απόφασης της Επιτροπής Προσφυγών.

⁷⁰⁸ 5^η Επιτροπή Προσφυγών, 04/108923/2015, αδημοσίευτη.

⁷⁰⁹ 7^η Επιτροπή Προσφυγών, 4/1174488/2017, αδημοσίευτη.

⁷¹⁰ 3^η Ειδική Επιτροπή Προσφυγών, 95/48884/2012, αδημοσίευτη.

⁷¹¹ ΔΕφΠ (Ακυρωτικό) 26/2017, τράπεζα νομικών πληροφοριών «Ισοκράτης».

Όσον αφορά αιτούντες με ψυχικές διαταραχές, ενδιαφέρον παρουσιάζει η απόφαση του **Δικαστηρίου του Μιλάνο**⁷¹², που χορήγησε καθεστώς ασύλου σε πολίτη Γκάμπιας, λόγω ένταξης σε ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα. Σημείωσε πως το σύστημα υγειονομικής περίθαλψης της Γκάμπιας δεν ήταν σε θέση να αντιμετωπίσει επαρκώς τη ψυχική ασθένεια του αιτούντος. Επιπλέον, η εθνική νομοθεσία για την ψυχική υγεία δεν προστάτευε επαρκώς τα πρόσωπα, ενώ το Σύνταγμα της Γκάμπια απαγόρευε μεν τις διακρίσεις κατά της αναπηρίας, δεν αναφερόταν όμως στις ψυχικές ασθένειες. Συνεπώς το δικαστήριο έκρινε ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα των ατόμων με ψυχικές ασθένειες παραβιάζονται συστηματικά στη Γκάμπια, εξαιτίας του κοινωνικού στίγματος των ψυχικών ασθενειών, οι οποίες συσχετίζονται με τη μαγεία, με αποτέλεσμα τα άτομα με πνευματικές διαταραχές να αποτελούν μέλη ιδιαίτερης κοινωνικής ομάδας.

ε. Κίνδυνος σοβαρής βλάβης εξαιτίας της ένταξης σε ευάλωτη ομάδα

Περαιτέρω, οι δικαστικές αρχές άλλων Κρατών μελών εξετάζουν την ευάλωτη κατάσταση των αιτούντων και στο πλαίσιο αναγνώρισης του καθεστώτος επικουρικής προστασίας, για την τεκμηρίωση της σοβαρής βλάβης. Ειδικότερα, το **Εφετείο Μετανάστευσης της Σουηδίας**⁷¹³ έκρινε ότι οι προσωπικές περιστάσεις ανήλικου αιτούντα, υπηκόου Αφγανιστάν, τον καθιστούν ιδιαίτερα ευάλωτο σε κακομεταχείριση, σε περίπτωση επιστροφής. Διαπίστωσε πως, στο Αφγανιστάν, οι ανήλικοι χωρίς οικογενειακό δίκτυο είναι ευάλωτοι να καταστούν θύματα σεξουαλικής κακοποίησης, αναγκαστικού γάμου ή στρατολόγησης. Επομένως, έκρινε ότι, εξαιτίας της ευάλωτότητάς του, ο αιτών διατρέχει τον κίνδυνο να πέσει θύμα βίας ή άλλων μορφών κακομεταχείρισης, αναγνωρίζοντας σε αυτόν καθεστώς επικουρικής προστασίας.

Επίσης, το **Αυστριακό Ανώτερο Διοικητικό Δικαστήριο**⁷¹⁴ αξιολόγησε δεόντως την ευαλωτότητα των προσφευγόντων, για να εκτιμήσει τον κίνδυνο σοβαρής βλάβης στη χώρα καταγωγής. Συγκεκριμένα, Αφγανός πολίτης υπέβαλε αίτηση ασύλου με τη σύζυγο και τα τέσσερα ανήλικα παιδιά τους, υποστηρίζοντας ότι διέφυγαν από τη χώρα καταγωγής για την ασφάλειά τους, μετά την απαγωγή και δολοφονία του αδελφού του, από τους Ταλιμπάν. Το δικαστήριο έκρινε ότι, για την αξιολόγηση του αιτήματος επικουρικής προστασίας, απαιτείται *ad hoc* εξέταση κάθε περίπτωσης, ώστε να συναχθεί αν η επιστροφή στη χώρα προέλευσης συνιστά πραγματικό κίνδυνο παραβίασης του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ. Ειδικότερα, εξετάστηκε το επίπεδο των προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη χώρα προορισμού, συνδυαστικά με την προσωπική κατάσταση των αιτούντων. Εν προκειμένω, το δικαστήριο σημείωσε ότι οι αιτούντες αποτελούν μια οικογένεια με τέσσερα ανήλικα παιδιά, ως εκ τούτου «*ιδιαίτερα ευάλωτη ομάδα ατόμων*». Πράγματι, η Καμπούλ αποτελεί σχετικά ασφαλή πόλη για την επιστροφή πολιτών τρίτων χωρών, ωστόσο αυτό δεν ισχύει για τα ευάλωτα άτομα, καθότι ο αριθμός των ανήλικων

⁷¹² Δικαστήριο Milan, αρ. αίτησης 50610/2017, 23.08.2019 σε *European Database of Asylum Law*, Italy: Refugee status granted to Gambian citizen affected by serious mental illness, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/italy-refugee-status-granted-gambian-citizen-affected-serious-mental-illness> .

⁷¹³ Σουηδικό Εφετείο Μετανάστευσης, υπ. αρ. UM 911-16, 17.03.2017, περίληψη σε *European Database of Asylum Law*, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/case-law/sweden-migration-court-appeal-17-march-2017-um-911-16> .

⁷¹⁴ Αυστριακό Ανώτερο Διοικητικό Δικαστήριο, αρ. προσφυγής 2017/18/0474, 21.03.2018 σε *European Database of Asylum Law*, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/case-law/austria-%E2%80%93-higher-administrative-court-march-21st-2018-ra-2017180474> .

θυμάτων βίας παραμένει πολύ υψηλός τα τελευταία χρόνια. Συνεπώς, ανέτρεψε την προσβαλλόμενη απορριπτική απόφαση, με την αιτιολογία ότι η Διοίκηση δεν προέβη σε ατομική αξιολόγηση του αιτήματος διεθνούς προστασίας.

Συμπεράσματα

Ολοκληρώνοντας την ανάπτυξη για το ρόλο της ευαλωτότητας στη θεμελίωση του αιτήματος διεθνούς προστασίας, θα πρέπει να τονιστεί ότι, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 58 παρ. 2 ν. 4636/2019, η εκτίμηση της ευαλωτότητας γίνεται ανεξάρτητα από την εκτίμηση του αιτήματος διεθνούς προστασίας. Εντούτοις, η ανάλυση των παραπάνω δικαστικών αποφάσεων και αποφάσεων των Επιτροπών Προσφυγών αναδεικνύει την επιρροή της ευαλωτότητας για τη θεμελίωση του αιτήματος διεθνούς προστασίας. Πράγματι, η ένταξη του προσώπου σε ευάλωτη ομάδα συνιστά ενίοτε το λόγο δίωξης ή εντείνει τον κίνδυνο σοβαρής βλάβης, σε περίπτωση επιστροφής. Υπό την έννοια αυτή, η ευαλωτότητα ενδέχεται να θεμελιώνει το δικαίωμα ασύλου και γενικότερα το δικαίωμα διεθνούς προστασίας. Με άλλα λόγια, η ευαλωτότητα ενδέχεται να συμβάλλει στην αποδοχή του αιτήματος διεθνούς προστασίας.

Με βάση τα παραπάνω, γίνεται αντιληπτό πως η ευαλωτότητα έχει διττή υπόσταση, κατά την εφαρμογή της οδηγίας για την αναγνώριση από τα Κράτη μέλη. Αφενός, εξετάζεται στο πλαίσιο του αιτήματος παροχής διεθνούς προστασίας, διότι ορισμένες ευάλωτες ομάδες, είτε διώκονται, λόγω της ένταξης σε ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα ή φυλή, είτε διατρέχουν αυξημένο κίνδυνο να υποστούν σοβαρή βλάβη, σε περίπτωση επιστροφής στη χώρα προέλευσης. Αφετέρου, η ειδική κατάσταση των ευάλωτων προσώπων λαμβάνεται υπόψη από το Κράτος, κατόπιν της αναγνώρισης του καθεστώτος διεθνούς προστασίας, κατά την πρόσβαση στην απασχόληση, την υγεία, την στέγαση και την κοινωνική ενσωμάτωση.

Η επόμενη ενότητα εξετάζει τις προστατευτικές διατάξεις που εφαρμόζονται στους χρίζοντες ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων, καθώς και στο περιεχόμενο των εν λόγω εγγυήσεων, ώστε να διασφαλιστεί η πρόσβασή τους στο άσυλο. Μετά την παρουσίαση του ενωσιακού και ελληνικού νομοθετικού πλαισίου, αναλύονται και οι περιπτώσεις που εφαρμόζεται η ταχύρρυθμη και συνοριακή διαδικασία εξέτασης του αιτήματος ασύλου σε ευάλωτες ομάδες.

4. Οι ειδικές διαδικαστικές εγγυήσεις κατά τη χορήγηση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας

A. Η συμβολή της οδηγίας για τις διαδικασίες (2013/32/ΕΕ) όσον αφορά την ευαλωτότητα

Η πρώτη και βασική παρατήρηση που θα πρέπει να γίνει σε σχέση με την οδηγία 2013/32/ΕΕ σχετικά με τις κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και την ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας⁷¹⁵ (εφεξής «οδηγία για τις διαδικασίες») αφορά το γεγονός ότι το

⁷¹⁵ Ειδικότερα για την Οδηγία για τις διαδικασίες σε *European Parliament, Setting up a Common European Asylum System: Report on the application of existing instruments and proposals for the new system*, 2010, σελ. 47-52, *M. Reneman*, *Speedy Asylum Procedures in the EU: Striking a Fair Balance Between the Need to Process Asylum Cases Efficiently and the Asylum Applicant's EU Right to an Effective Remedy*, *International Journal of Refugee Law*, τόμος 25, τεύχος 4, Δεκέμβριος 2013, σελ. 717-748, *M. Garlick*, *The Procedures Directive*, σελ. 229 σε *S. Peers/ E. Guild/ M. Garlick/ V. Moreno-Lax* (επιμ.), *EU Immigration and Asylum Law*, β έκδοση, τόμος 3, 2014, *C. Costello/*

συγκεκριμένο νομοθετικό κείμενο δεν αναφέρεται σε ευάλωτες ομάδες, αλλά σε χρήζοντες ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων. Σκοπός της οδηγίας είναι η προσέγγιση των κανόνων και η δημιουργία ισοδύναμων συνθηκών εφαρμογής της οδηγίας για την αναγνώριση (2011/95/ΕΕ) από τα Κράτη.

Πριν την εξειδίκευση των λύσεων που υιοθετούνται εν σχέσει προς τα πρόσωπα αυτά, θα πρέπει να αναφερθεί ότι η συγκεκριμένη οδηγία περιέχει διατάξεις: **α.** γενικού περιεχομένου (άρθρα 1-5, σκοπός, ορισμοί εννοιών, πεδίο εφαρμογής), **β.** για τις βασικές αρχές και εγγυήσεις (άρθρα 6-30, που ενδεικτικά αναφέρονται στην ενημέρωση και πρόσβαση στη διαδικασία, στο δικαίωμα παραμονής των αιτούντων, στις προϋποθέσεις για την εξέταση των αιτήσεων και τη λήψη απόφασης, στις υποχρεώσεις των αιτούντων και τα δικαιώματα, όπως η νομική συνδρομή και εκπροσώπηση, στις ρυθμίσεις για την προσωπική συνέντευξη, καθώς και στις εγγυήσεις για τους αιτούντες που χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων και ασυνόδευτους ανηλίκους), **γ.** για τις διαδικασίες σε πρώτο βαθμό (άρθρα 31-43, διαδικασία εξέτασης, αβάσιμες αιτήσεις, πρώτη χώρα ασύλου, ασφαλής χώρα καταγωγής, ασφαλής τρίτη χώρα, μεταγενέστερες αιτήσεις, διαδικασίες στα σύνορα), **δ.** για τους διαδικαστικούς κανόνες ανάκλησης της διεθνούς προστασίας (άρθρα 44-45) και **ε.** για τις διαδικασίες άσκησης ένδικου μέσου (άρθρο 46).

Σημειώνεται ότι η προϊσχύσασα οδηγία για τις διαδικασίες (οδηγία 2005/85/ΕΚ) δεν περιείχε ειδικές προβλέψεις για τις ευάλωτες ομάδες, με εξαίρεση τους ασυνόδευτους ανηλίκους. Παρότι απαιτούσε από τα Κράτη να διεξάγουν τις προσωπικές συνεντεύξεις σε συνθήκες που επιτρέπουν στους αιτούντες να εκθέσουν διεξοδικά τους λόγους των αιτήσεών τους, δεν εισήγαγε διαδικαστικές εγγυήσεις λόγω φύλου, ηλικίας ή ψυχικών τραυμάτων⁷¹⁶. Επιπλέον, διαπιστώθηκε ότι, σε ορισμένα Κράτη, όταν οι ανήλικοι ή οι εκπρόσωποί τους δεν συναινούν στη διεξαγωγή ιατρικής εξέτασης για την εκτίμηση της ηλικίας, αντιμετωπίζονταν ως ενήλικοι ή θιγόταν η αξιοπιστία των δηλώσεών τους ή δεν εφαρμοζόταν η αρχή *in dubio pro re*⁷¹⁷. Οι εν λόγω πρακτικές ήταν προδήλως αντίθετες στο βέλτιστο συμφέρον του παιδιού και στο σκοπό του ΚΕΣΑ.

Μετά την αναδιατύπωση της οδηγίας, ήδη από το προοίμιο, αναγνωρίζεται πως ορισμένοι αιτούντες «χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων, λόγω, μεταξύ άλλων, ηλικίας, φύλου, γενετήσιου προσανατολισμού, ταυτότητας φύλου, ψυχικών διαταραχών ή ως συνέπεια βασανισμού, βιασμού ή άλλων σοβαρών μορφών ψυχολογικής, σωματικής ή σεξουαλικής βίας». Στους εν λόγω αιτούντες πρέπει να παρέχεται κατάλληλη στήριξη, καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας ασύλου, καθώς και επαρκής χρόνος, ώστε να διασφαλίζεται η πραγματική πρόσβασή τους στις διαδικασίες και η επίκληση των απαιτούμενων στοιχείων για την τεκμηρίωση της αίτησής τους⁷¹⁸. Η ανάγκη

E. Hancox, The Recast Asylum Procedures Directive 2013/32/EU: Caught between the Stereotypes of the Abusive Asylum Seeker and the Vulnerable Refugee σε *V. Chetail/P. De Bruycker/F. Maiani* (επιμ.), Reforming the Common European Asylum System: The New European Refugee Law, 2016, σελ. 375–445 και *K. Hailbronner/D. Thym* (επιμ.), EU Immigration and Asylum Law; A Commentary, 2016, σελ. 1284–1380.

⁷¹⁶ *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Έκθεση προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο για την εφαρμογή της Οδηγίας 2005/85/ΕΚ της 1ης Δεκεμβρίου 2005 σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα Κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα, COM(2010) 465, Σεπτέμβριος 2010, σελ. 7.

⁷¹⁷ *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, COM(2010) 465, ο.π., σελ. 9.

⁷¹⁸ Αιτιολογική σκέψη 29 προοιμίου της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ.

για ειδικές διαδικαστικές εγγυήσεις αντιμετωπίζεται, ακόμα και αν ανακύψει σε μεταγενέστερο στάδιο, χωρίς να απαιτείται εκ νέου κίνηση της διαδικασίας ασύλου⁷¹⁹.

Η διαπίστωση των ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων είναι κρίσιμη για την καθιέρωση δίκαιου και αποτελεσματικού συστήματος ασύλου και την αποτροπή της επιδείνωσης της ψυχικής και σωματικής τους υγείας. Τα Κράτη εκτιμούν, «εντός εύλογου χρονικού διαστήματος» μετά την υποβολή της αίτησης διεθνούς προστασίας, αν ο αιτών χρήζει ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων. Η διαπίστωση δύναται να εντάσσεται στην εκτίμηση της ευαλωτότητας της οδηγίας για την υποδοχή (οδηγία 2013/33/ΕΕ) και δεν χρειάζεται να λαμβάνει τη μορφή διοικητικής διαδικασίας. Επομένως, τα Κράτη δύναται να ενσωματώσουν την εκτίμηση των ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων στη διαδικασία αξιολόγησης της ευαλωτότητας και των ειδικών αναγκών υποδοχής των αιτούντων. Σε κάθε περίπτωση, οι γενικές αρχές του δικαίου της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος χρηστής διοίκησης (άρθρο 41 του Χάρτη), επιτάσσουν την έκδοση αιτιολογημένης απόφασης και το δικαίωμα ακρόασης, πριν την έκδοση δυσμενών αποφάσεων για τον αιτούντα⁷²⁰.

Επιπλέον, τα εθνικά μέτρα για την εξακρίβωση και την τεκμηρίωση ενδείξεων βασανιστηρίων ή άλλων σοβαρών πράξεων σωματικής, ψυχολογικής και σεξουαλικής βίας προτείνεται να βασίζονται στο Εγχειρίδιο για την αποτελεσματική διερεύνηση και τεκμηρίωση των βασανιστηρίων και άλλης σκληρής, απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας (“**Πρωτόκολλο της Κωνσταντινούπολης**”)⁷²¹. Η αποφαινόμενη αρχή ενδέχεται να θεωρήσει σκόπιμη την ιατρική εξέταση, για την αξιολόγηση των γεγονότων και περιστάσεων που τεκμηριώνουν την αίτηση διεθνούς προστασίας. Εφόσον το πρόσωπο συναινεί, μεριμνούν για την ιατρική εξέταση του αιτούντος, όσον αφορά ενδείξεις που ενδεχομένως υποδηλώνουν διώξεις ή σοβαρή βλάβη που υπέστη κατά το παρελθόν ή προβλέπουν ότι ο αιτών μεριμνά για την ιατρική εξέταση, καλύπτοντας τα έξοδα των ιατρικών εξετάσεων με δημόσια κονδύλια⁷²².

Τα Κράτη δύναται να επιτρέπουν στον αιτούντα να υποβάλει αίτηση ασύλου και εξ ονόματος των εξαρτώμενων από αυτόν προσώπων και να εκδίδουν μία απόφαση για όλους, με κοινή αιτιολογία. Ωστόσο, εκδίδεται χωριστή απόφαση, αν αποκαλύπτεται η ιδιαίτερη κατάσταση συγκεκριμένου αιτούντος, που ενδέχεται να τον εκθέσει σε κίνδυνο, ιδίως σε περιπτώσεις διώξεων με βάση το φύλο, τον γενετήσιο προσανατολισμό ή την ταυτότητα φύλου και/ή την ηλικία⁷²³.

Παράλληλα, αφού τα Κράτη εκτιμήσουν ότι οι αιτούντες χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων, οφείλουν να τους παρέχουν «επαρκή υποστήριξη, ώστε να μπορούν να απολαύουν των δικαιωμάτων και να συμμορφώνονται προς τις υποχρεώσεις της παρούσας οδηγίας, καθ’ όλη τη

⁷¹⁹ Άρθρο 24 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ.

⁷²⁰ ECRE, Information note on Directive 2013/32/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on common procedures for granting and withdrawing international protection (recast), Δεκέμβριος 2014, σελ. 29.

⁷²¹ Αιτιολογική σκέψη 31 προοιμίου της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ. Αναλυτικότερα για τις πρακτικές τεκμηρίωσης των ενδείξεων βασανιστηρίων σε *International Rehabilitation Council for Torture Victims, Recognising Victims of Torture in National Asylum Procedures. A comparative overview of early identification of victims and their access to medico-legal reports in asylum-receiving countries*, 2013, https://irct.org/assets/uploads/pdf_20161120143448.pdf.

⁷²² Άρθρο 18 παρ. 1 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ.

⁷²³ Άρθρα 7 παρ. 2 και 11 παρ.3 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ.

διάρκεια της διαδικασίας ασύλου»⁷²⁴. Διευκρινίζεται ότι η κατάλληλη υποστήριξη περιλαμβάνει την παροχή επαρκούς χρόνου στα πρόσωπα, με σκοπό την πραγματική πρόσβαση στις διαδικασίες ασύλου και την επίκληση των απαιτούμενων στοιχείων για την τεκμηρίωση της αίτησής τους⁷²⁵.

Όπως επισημαίνεται στην απόφαση του ΔΕΕ στην υπόθεση **A και άλλοι**⁷²⁶, η υποχρέωση των αιτούντων να υποβάλουν όλα τα στοιχεία που απαιτούνται για την τεκμηρίωση της αίτησης διεθνούς προστασίας «το συντομότερο δυνατόν» μετριάζεται από την υποχρέωση των αρχών να διεξάγουν τις συνεντεύξεις συνεκτιμώντας τις προσωπικές ή γενικές συνθήκες που περιβάλλουν την αίτηση, συμπεριλαμβανομένης της ευαλωτότητας του αιτούντος. Ως εκ τούτου, οι εθνικές αρχές δεν πρέπει να κρίνουν ως αναξιόπιστες τις δηλώσεις του αιτούντος, στηριζόμενες αποκλειστικά στην μεταγενέστερη προβολή του λόγου δίωξης, ήτοι του γενετήσιου προσανατολισμού. Η παραπάνω διαδικαστική εγγύηση είναι κρίσιμη για την υποβολή αποδεικτικών στοιχείων και για τη θεμελίωση των λόγων δίωξης, δεδομένης της ιδιαίτερης ευαλωτότητας ορισμένων αιτούντων και της απροθυμίας τους να αποκαλύψουν αμέσως στις αρμόδιες αρχές τυχόν τραυματικές εμπειρίες⁷²⁷. Για τον παραπάνω λόγο, προβλέπεται η εξαίρεση των αιτούντων που χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων συνεπεία βασανισμού, βιασμού ή άλλων σοβαρών μορφών ψυχολογικής, σωματικής ή σεξουαλικής βίας, από ταχείες ή συνοριακές διαδικασίες εξέτασης⁷²⁸, όταν δεν μπορεί να τους παρασχεθεί αυτή η κατάλληλη υποστήριξη.

Πράγματι, η ταχύτητα των εν λόγω διαδικασιών τις καθιστά, κατά κανόνα, ακατάλληλες για την εξέταση αιτήσεων ευάλωτων ομάδων. Επιπλέον, στις περιπτώσεις που τα πρόσωπα έχουν εξαιρεθεί από ταχείες ή συνοριακές διαδικασίες εξέτασης, απαιτείται η παροχή πρόσθετων εγγυήσεων όταν εκδίδεται απορριπτική απόφαση και η προσφυγή δεν έχει αυτόματο ανασταλτικό αποτέλεσμα, με σκοπό το ένδικο μέσο να είναι αποτελεσματικό. Οι εγγυήσεις αυτές περιλαμβάνουν τη συνδρομή του αιτούντα από διερμηνέα, τη νομική συνδρομή και την πρόβλεψη προθεσμίας τουλάχιστον μιας εβδομάδας, ώστε να προετοιμάσει την αίτηση και να υποβάλει στο δικαστήριο τα επιχειρήματα υπέρ της αναγνώρισης του δικαιώματος παραμονής του στο Κράτος, εν αναμονή της έκβασης της προσφυγής⁷²⁹. Αντίθετα, προκρίνεται η προτεραιοποίηση της εξέτασης αίτησης διεθνούς προστασίας, όταν ο αιτών χρήζει ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων ή είναι ευάλωτο πρόσωπο, σύμφωνα με την οδηγία για την υποδοχή (οδηγία 2013/33/ΕΕ)⁷³⁰.

Η συμβολή της οδηγίας για τις διαδικασίες, όσον αφορά την ευαλωτότητα, συνίσταται, επομένως, στη θέσπιση ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων, σχετικά με την συνέντευξη, καθώς και στην πρόνοια που λαμβάνεται, κατά το συγκεκριμένο στάδιο του ασύλου, προκειμένου ειδικώς για τους ανηλίκους.

⁷²⁴ Άρθρο 24 παρ. 3 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ.

⁷²⁵ Αιτιολογική σκέψη 29 προοιμίου της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ.

⁷²⁶ ΔΕΕ, C-148/13, Α, 2.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2406.

⁷²⁷ EASO, Vulnerability in the context of applications for international protection, 2021, σελ. 25-26.

⁷²⁸ Αιτιολογική σκέψη 30 προοιμίου της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ.

⁷²⁹ Άρθρο 24 παρ. 3 εδάφιο β και άρθρο 46 παρ. 6 και 7.

⁷³⁰ Άρθρο 31 παρ. 7 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ.

α. Η πρόβλεψη ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων κατά τη συνέντευξη

Η προσωπική συνέντευξη έχει θεμελιώδη σημασία, κατά τη διαδικασία ασύλου⁷³¹. Όπως διαπίστωσε το ΔΕΕ, στην απόφαση **M**⁷³², σκοπός της προσωπικής συνέντευξης είναι να διασφαλιστεί πως η αποφαινόμενη αρχή είναι αντικειμενικώς σε θέση να αποφανθεί, με πλήρη γνώση των πραγματικών περιστατικών της υπόθεσης, αν η αίτηση διεθνούς προστασίας πρέπει να γίνει δεκτή. Αργότερα, στην απόφαση **Addis**⁷³³ διευκρινίστηκε ότι, μέσω της συνέντευξης, παρέχεται στην αποφαινόμενη αρχή η δυνατότητα να αξιολογήσει την κατάσταση του αιτούντος και την ευαλωτότητά του. Παράλληλα, η συνέντευξη διασφαλίζει ότι ο αιτών κλήθηκε να παράσχει όλα τα στοιχεία που αποδεικνύουν ότι η επιστροφή του θα τον εξέθετε σε κίνδυνο κακομεταχείρισης (άρθρο 4 του Χάρτη). Όπως επισήμανε ο Γενικός Εισαγγελέας⁷³⁴, ο Ευρωπαίος νομοθέτης δεν προβλέπει απλώς την υποχρέωση να δοθεί στον αιτούντα η ευκαιρία προσωπικής συνέντευξης, αλλά εισάγει λεπτομερείς κανόνες ως προς τη διεξαγωγή της. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει τη σημασία που αποδίδεται από το ΚΕΣΑ στις συνθήκες διενέργειας της συνέντευξης, οι οποίες συνιστούν προαπαιτούμενο για το κύρος της απόφασης ασύλου.

Ήδη στις αιτιολογικές σκέψεις 29 και 32 της οδηγίας για τις διαδικασίες, αναφέρεται ότι κάθε αιτών απολαύει επαρκών διαδικαστικών εγγυήσεων, αναλόγως του φύλου και της ειδικής κατάστασής του. Επομένως, οι συνθήκες της συνέντευξης καθορίζονται σε σχέση με τη συγκεκριμένη κατάσταση του αιτούντος, κατά περίπτωση και ανταποκρίνονται στις ιδιαιτερότητες κάθε φύλου. Οι προσωπικές συνεντεύξεις είναι αναγκαίο να διεξάγονται σε συνθήκες που επιτρέπουν στους αιτούντες να εκθέσουν διεξοδικά τους ισχυρισμούς. Κατά τη διεξαγωγή προσωπικών συνεντεύξεων, λαμβάνεται μέριμνα, ώστε οι αιτούντες και των δύο φύλων να δύνανται να μιλήσουν για τις εμπειρίες που έχουν βιώσει, σε περιπτώσεις διώξεων, λόγω φύλου. Παράλληλα, τα Κράτη καθορίζουν τις περιπτώσεις που οι ανήλικοι δύνανται να κληθούν για προσωπική συνέντευξη και μεριμνούν για την κατάλληλη διεξαγωγή της⁷³⁵.

Ο διεξάγων τη συνέντευξη πρέπει να διαθέτει τα προσόντα για να συνεκτιμήσει τις προσωπικές και γενικές συνθήκες που περιβάλλουν την αίτηση, «*συμπεριλαμβανομένης της πολιτιστικής καταγωγής, του φύλου, του γενετήσιου προσανατολισμού, της ταυτότητας φύλου ή της ευαλωτότητας του αιτούντος*»⁷³⁶. Ιδίως για τους ασυνόδετους ανήλικους, οι υπάλληλοι των αρχών οφείλουν να γνωρίζουν τις ειδικές ανάγκες των παιδιών, ενώ η απόφαση επί του αιτήματος προετοιμάζεται από κατάλληλα καταρτισμένο υπάλληλο⁷³⁷. Το πρόσωπο που διεξάγει τη συνέντευξη της αίτησης διεθνούς προστασίας δεν φορά στρατιωτική στολή ή στολή των δυνάμεων επιβολής του νόμου. Επίσης, όπου είναι αναγκαίο, επιλέγεται διερμηνέας, ικανός να εξασφαλίσει τη δέουσα επικοινωνία με τον αιτούντα. Όταν είναι εφικτό, η συνέντευξη διεξάγεται από πρόσωπο και με την συνδρομή διερμηνέα του ίδιου φύλου με τον αιτούντα, κατόπιν αιτήματός του, εκτός

⁷³¹ Άρθρα 14 παρ. 1 και 34 παρ. 1 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ.

⁷³² ΔΕΕ, C-560/14, M, 9.02.2017, ECLI:EU:C:2017:101.

⁷³³ ΔΕΕ, C-517/17, Addis, 16.07.2020, ECLI:EU:C:2020:579.

⁷³⁴ ΔΕΕ, Προτάσεις Γενικού Εισαγγελέα G. Hogan, C-517/17, Addis, 19.03.2020, ECLI:EU:C:2020:225.

⁷³⁵ Άρθρα 14 - 15 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ.

⁷³⁶ Άρθρο 24 παρ. 3 περ. α της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ.

⁷³⁷ Άρθρο 25 παρ. 1-3 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ.

εάν η αποφαινόμενη αρχή θεωρεί ευλόγως ότι παρουσίαση των λόγων της αίτησης δεν δυσχεραίνεται, ενώπιον προσώπων άλλου φύλου⁷³⁸. Η αντίθεση του αιτούντα στην υποβολή σε συνέντευξη ή στη συνδρομή από διερμηνέα διαφορετικού φύλου δεν αποτελεί νόμιμο αίτημα, όταν οφείλεται σε διάκριση λόγω φύλου. Ωστόσο, η αντίθεση του αιτούντα ενδέχεται να σχετίζεται με άλλους παράγοντες, λ.χ. με τη θρησκεία του, οι οποίοι συνδέονται έμμεσα με τους λόγους δίωξης. Σε τέτοιες περιπτώσεις, τα Κράτη πρέπει να αποδέχονται το σχετικό αίτημα, βάσει της διαθεσιμότητας⁷³⁹. Στο σημείο αυτό σημειώνεται πως ο αιτών ενδέχεται να προτιμά τη διεξαγωγή της συνέντευξης με χειριστή ή διερμηνέα του αντίθετου φύλου. Και σ' αυτή την περίπτωση, η συγκεκριμένη ανάγκη του αιτούντα πρέπει να εκτιμάται. Παρότι η γραμματική ερμηνεία του άρθρου 15 υποδεικνύει το αντίθετο, η θέση αυτή προκύπτει από το άρθρο 24 παρ. 3, το οποίο ορίζει ότι τα Κράτη «εξασφαλίζουν επαρκή υποστήριξη» στους αιτούντες που χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων.

Χαρακτηριστική είναι η απόφαση του **Φινλανδικού Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου**⁷⁴⁰, το οποίο έκρινε ότι οι υπάλληλοι της Υπηρεσίας Μετανάστευσης υποχρεούνται να εξετάσουν την ατομική κατάσταση κάθε αιτούντα άσυλο και να εντοπίσουν αν χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων, στο πλαίσιο της διαδικασίας ασύλου. Η υπόθεση αφορούσε την απόρριψη αίτησης διεθνούς προστασίας υπηκόου Σομαλίας, η οποία δήλωσε ότι είχε υποστεί επανειλημμένη σεξουαλική βία, στη χώρα καταγωγής. Η συνέντευξή της πραγματοποιήθηκε παρουσία άνδρα χειριστή και διερμηνέα. Όπως αναλύει το δικαστήριο, η Υπηρεσία Μετανάστευσης υποχρεούται να λαμβάνει υπόψη το ατομικό καθεστώς κάθε αιτούντα. Εν προκειμένω, η αιτούσα έχρηζε ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων, εξαιτίας της θέσης των γυναικών στη Σομαλία και του προβαλλόμενου ισχυρισμού περί σεξουαλικής βίας. Δεδομένης της ευαλωτότητάς της, δεν θα μπορούσε να αναμένεται ότι θα μοιραζόταν τις τραυματικές εμπειρίες της, παρουσία ανδρών, ενώ δεν της δόθηκε η ευκαιρία να πραγματοποιήσει τη συνέντευξη με χειριστή και διερμηνέα του ίδιου φύλου. Ως εκ τούτου, το δικαστήριο παρέπεμψε την υπόθεση εκ νέου στην Υπηρεσία Μετανάστευσης, για τη διεξαγωγή νέας συνέντευξης.

Η πρόσβαση σε υπηρεσίες διερμηνείας αναγνωρίζεται και από το ΕΔΔΑ⁷⁴¹ ως ουσιώδης διαδικαστική εγγύηση της εξέτασης του αιτήματος, ενώ η απουσία τέτοιων υπηρεσιών παραβιάζει το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής (άρθρο 13 της ΕΣΔΑ). Πράγματι, στην οδηγία προβλέπεται πως η επικοινωνία διενεργείται στη γλώσσα που προτιμά ο αιτών, εκτός εάν υπάρχει άλλη γλώσσα μέσω της οποίας επικοινωνεί με σαφήνεια⁷⁴². Επισημαίνει ότι είναι θεμελιώδης η διαφορά ανάμεσα στην κατανόηση μίας γλώσσας και στην ικανότητα παρουσίασης πολύπλοκων πραγματικών περιστατικών, στο πλαίσιο μίας διαδικασίας που επηρεάζει σημαντικά το νομικό

⁷³⁸ Άρθρο 15 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ.

⁷³⁹ *ECRE*, Information note on Directive 2013/32/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on common procedures for granting and withdrawing international protection (recast), ο.π., σελ. 20-21.

⁷⁴⁰ Φινλανδικό Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο, αρ. απόφασης ΚΗΟ:2020:91, 7.09.2020, περίληψη σε European Database of Asylum Law, Finland: Supreme Administrative Court rules on the obligation to provide special procedural guarantees to vulnerable applicants, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/finland-supreme-administrative-court-rules-obligation-provide-special-procedural-guarantees> .

⁷⁴¹ Ενδεικτικά στις αποφάσεις *Hirsi Jamaa* και άλλοι κατά Ιταλίας (αρ. 27765/09, 23.02.2012) και *M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας* (αρ. 30696/09, 21.01.2011).

⁷⁴² Άρθρο 15 παρ. 3 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ.

καθεστώς του προσώπου⁷⁴³. Συνεπώς, η καθιέρωση ενός δίκαιου και αποτελεσματικού συστήματος ασύλου επιτάσσει στα Κράτη να κάνουν χρήση της δυνατότητας αυτής, μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Για το σκοπό αυτό, προτείνεται η σύνταξη καταλόγου διερμηνέων, με την υποστήριξη του EASO, ώστε να αντιμετωπίζονται ελλείψεις διερμηνείας σε συγκεκριμένες γλώσσες⁷⁴⁴.

β. Οι ρυθμίσεις για τους ανήλικους

Η οδηγία για τις διαδικασίες περιέχει ειδικές ρυθμίσεις για την πρόσβαση των ανήλικων αιτούντων στη διεθνή προστασία. Αρχικά, ορίζει ότι ο ανήλικος έχει το δικαίωμα να υποβάλει αυτοπροσώπως αίτηση διεθνούς προστασίας, όταν είναι νομικά ικανός, σύμφωνα με το δίκαιο του Κράτους μέλους. Σε αντίθετη περίπτωση, ο ανήλικος υποβάλλει αίτηση μέσω των γονέων του, άλλου ενήλικου μέλους της οικογένειάς του, ενήλικου ο οποίος είναι υπεύθυνος για αυτόν ή εκπροσώπου⁷⁴⁵. Μάλιστα, η εξέταση της αίτησης παιδιών και ιδίως ασυνόδευτων ανήλικων, μπορεί να προτεραιοποιείται, στο πλαίσιο της τακτικής διαδικασίας⁷⁴⁶.

Στους ασυνόδευτους ανήλικους και στους εκπροσώπους τους παρέχονται δωρεάν νομικές και διαδικαστικές πληροφορίες για το πρώτο βαθμό εξέτασης του αιτήματος ασύλου, με γνώμονα τις ιδιαιτερότητες της περίπτωσης τους⁷⁴⁷. Η παραπάνω ενημέρωση δεν είναι απαραίτητο να πραγματοποιείται από υπηρεσία εξειδικευμένων δικηγόρων, επομένως τα Κράτη δύνανται να αξιοποιήσουν μη κυβερνητικές οργανώσεις, επαγγελματίες των κρατικών αρχών ή εξειδικευμένες κρατικές υπηρεσίες⁷⁴⁸. Σε περίπτωση αρνητικής απόφασης επί της αίτησης ασύλου σε πρώτο βαθμό, τα Κράτη παρέχουν στους αιτούντες, κατόπιν αιτήματος, πληροφορίες με τις οποίες εξηγούνται οι λόγοι της απόφασης, το δικαίωμα προσφυγής κατ' αυτής και οι διαδικασίες ανάκλησης της διεθνούς προστασίας.

Επιπρόσθετα, στο πλαίσιο της εξέτασης αίτησης ασύλου ασυνόδευτου ανήλικου, τα Κράτη μπορούν να χρησιμοποιούν ιατρικές εξετάσεις, όταν προκύπτουν αμφιβολίες ως προς την ανηλικότητά του. Η ιατρική εξέταση πραγματοποιείται με πλήρη σεβασμό της αξιοπρέπειας του αιτούντος⁷⁴⁹. Διενεργείται μέσω των λιγότερο παρεμβατικών εξετάσεων, από κατάλληλα εκπαιδευμένους επαγγελματίες υγείας, ώστε να επιτυγχάνεται αξιόπιστο αποτέλεσμα. Η διενέργεια της εξέτασης πραγματοποιείται κατόπιν συναίνεσης των ασυνόδευτων ανήλικων ή των εκπροσώπων τους. Η άρνηση συναίνεσης δεν εμποδίζει την αποφαινόμενη αρχή να λαμβάνει

⁷⁴³ *UNHCR*, Improving Asylum Procedures, Comparative Analysis and Recommendations for Law and Practice, Detailed Research on Key Asylum Procedures Directive Provisions, Μάρτιος 2010, σελ. 126.

⁷⁴⁴ *ECRE*, Information note on Directive 2013/32/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on common procedures for granting and withdrawing international protection (recast), ο.π., σελ. 21.

⁷⁴⁵ Άρθρο 7 παρ. 3 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ.

⁷⁴⁶ Άρθρο 31 παρ. 7 περ. β της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ.

⁷⁴⁷ Άρθρο 25 παρ. 4 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ.

⁷⁴⁸ Αιτιολογική σκέψη 22 προοιμίου της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ.

⁷⁴⁹ Ειδικότερα βλ. *A – M. Κώνστα*, Η έννοια της ανθρώπινης αξιοπρέπειας σε σχέση με τους πρόσφυγες στο ευρωπαϊκό και το ελληνικό δίκαιο σε Τιμητικό Τόμο Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, Το αλλοδαπό στοιχείο στις εθνικές έννομες τάξεις, 2020, σελ. 217-228.

απόφαση επί της αίτησης διεθνούς προστασίας. Ωστόσο, η απόφαση απόρριψης της αίτησης δεν πρέπει να βασίζεται αποκλειστικά στην άρνηση συναίνεσης⁷⁵⁰. Σε κάθε περίπτωση, τα Κράτη οφείλουν να ενημερώνουν τους ασυνόδευτους ανήλικους, σε γλώσσα που κατανοούν ή τεκμαίρεται ότι κατανοούν, σχετικά με την διαδικασία διαπίστωσης της ηλικίας. Συγκεκριμένα, η πληροφόρηση περιλαμβάνει τη μέθοδο εξέτασης, τον αντίκτυπο των αποτελεσμάτων στην αίτηση διεθνούς προστασίας και τις συνέπειες της άρνησης υποβολής σε ιατρική εξέταση. Εφόσον εξακολουθούν να υπάρχουν αμφιβολίες για την ηλικία, μετά την ιατρική εξέταση, ο αιτών τεκμαίρεται πως είναι ανήλικος.

Σημειώνεται ότι η εφαρμογή ταχύρρυθμης (άρθρο 31 παρ. 8) ή συνοριακής (άρθρο 43) διαδικασίας εξέτασης του αιτήματος ασύλου ασυνόδευτου παιδιού προβλέπεται, κατ' εξαίρεση⁷⁵¹. Συγκεκριμένα, οι παραπάνω διαδικασίες επιτρέπεται να εφαρμοστούν, εφόσον ο ασυνόδευτος ανήλικος, είτε προέρχεται από ασφαλή χώρα καταγωγής, είτε υπέβαλε απαράδεκτη μεταγενέστερη αίτηση διεθνούς προστασίας⁷⁵², είτε θεωρείται επικίνδυνος ή απελάθηκε για λόγους εθνικής ασφάλειας ή δημόσιας τάξης. Ειδικά για τη συνοριακή διαδικασία, προβλέπονται περαιτέρω περιπτώσεις ότι δύνανται να εφαρμοστεί σε ασυνόδευτα παιδιά, ήτοι όταν τρίτη χώρα θεωρείται ασφαλής για τον αιτούντα ή το παιδί παραπλάνησε τις αρχές υποβάλλοντας πλαστά έγγραφα ή όταν κατέστρεψε ή εγκατέλειψε κακόπιστα έγγραφα ταυτότητας ή ταξιδιού⁷⁵³. Παρατηρούμε πως οι ρυθμίσεις για την υπαγωγή των ανήλικων στην ταχύρρυθμη διαδικασία είναι περίπλοκες και εξαιρετικά προβληματικές. Οι ταχύρρυθμες διαδικασίες κρίνονται ακατάλληλες για τους ασυνόδευτους ανήλικους, δεδομένης της ιδιαίτερης ευαλωτότητάς τους⁷⁵⁴, καθώς ενδέχεται να παραβιαστούν τα θεμελιώδη τους δικαιώματα και να εμποδιστεί η αποτελεσματική πρόσβαση στη διαδικασία ασύλου. Επίσης, η πιθανολόγηση της κακόπιστης δράσης του παιδιού δημιουργεί τον κίνδυνο αυθαίρετων αποφάσεων και παραβίασης της απαίτησης αντικειμενικής και αμερόληπτης εξέτασης των αιτήσεων ασύλου.

Συνοψίζοντας, οι ανήλικοι εντάσσονται στους αιτούντες που χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων, λόγω ηλικίας, δεδομένης της ιδιαίτερα ευάλωτης θέσης τους. Πέρα από τις προβλεπόμενες αρχές για τους αιτούντες χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων, προβλέπεται η δυνατότητα ακρόασης του παιδιού, στο πλαίσιο της προσωπικής συνέντευξης, από προσωπικό με κατάλληλη κατάρτιση. Επίσης, δίνεται η δυνατότητα προτεραιοποίησης της εξέτασης των αιτημάτων ασυνόδευτων παιδιών, ενώ η εφαρμογή ταχύρρυθμης ή συνοριακής διαδικασίας επιτρέπεται μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Τέλος, σε περίπτωση αμφισβήτησης της ηλικίας ασυνόδευτου παιδιού, η διαδικασία προσδιορισμού σέβεται το δικαίωμα στην

⁷⁵⁰ Άρθρο 25 παρ. 5 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ.

⁷⁵¹ Άρθρο 25 παρ. 6 Οδηγίας 2013/32/ΕΕ.

⁷⁵² Σύμφωνα με το άρθρο 2 περ. ιζ, μεταγενέστερη αίτηση είναι η περαιτέρω αίτηση διεθνούς προστασίας που υποβάλλεται μετά τη λήψη τελεσίδικης απόφασης επί προηγούμενης αίτησης, περιλαμβανομένων περιπτώσεων όπου ο αιτών ρητά ανακάλεσε την αίτησή του και περιπτώσεων όπου η αποφαινόμενη αρχή απέρριψε αίτηση μετά από τη σιωπηρή της ανάκληση σύμφωνα με το άρθρο 28 παράγραφος 1.

⁷⁵³ Αυτό ισχύει όταν διαπιστώνεται πως ο αιτών επιχειρήσε να αποκρύψει σημαντικά στοιχεία, τα οποία ενδεχομένως θα οδηγούσαν σε απόρριψη του αιτήματός του. Σε αυτές τις περιπτώσεις, δίνεται στον ασυνόδευτο ανήλικο η δυνατότητα να αιτιολογήσει τη συμπεριφορά του, συμπεριλαμβανομένης της διαβούλευσης με τον εκπρόσωπό του.

⁷⁵⁴ ECRE, Information note on Directive 2013/32/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on common procedures for granting and withdrawing international protection (recast), ο.π., σελ. 32-33.

αξιοπρέπεια, η άρνηση συναίνεσης σε ιατρική εξέταση, αυτή καθαυτή, δεν συνεπάγεται την απόρριψη του αιτήματος.

B. Οι λύσεις του ελληνικού δικαίου για τις ειδικές διαδικαστικές εγγυήσεις

Στην ελληνική έννομη τάξη, η διαπίστωση της ένταξης του αιτούντα διεθνή προστασία σε ευάλωτη ομάδα έχει ως συνέπεια την άμεση κάλυψη των ιδιαίτερων αναγκών υποδοχής και την παροχή ιδιαίτερων διαδικαστικών εγγυήσεων⁷⁵⁵. Αναλυτικότερα, οι ελληνικές αρχές οφείλουν να εκτιμούν, μέσα σε εύλογο χρονικό διάστημα από την υποβολή της αίτησης διεθνούς προστασίας ή σε όποιο στάδιο της διαδικασίας ανακλύψουν οι σχετικές ανάγκες, αν ο αιτών χρήζει ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων, λόγω, «*μεταξύ άλλων, ηλικίας, φύλου, γενετήσιου προσανατολισμού, ταυτότητας φύλου, ψυχικών διαταραχών ή ως συνέπεια βασανισμού, βιασμού ή άλλων σοβαρών μορφών ψυχολογικής, σωματικής ή σεξουαλικής βίας*»⁷⁵⁶. Εφόσον οι αιτούντες χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων, τούς εξασφαλίζεται επαρκής υποστήριξη, ώστε να μπορούν να απολαύουν των δικαιωμάτων και να συμμορφώνονται προς τις υποχρεώσεις του νόμου, καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας ασύλου.

Μορφές επαρκούς υποστήριξης συνιστούν, ιδίως, η δυνατότητα επιπλέον διαλειμμάτων, η δυνατότητα στον αιτούντα να κινείται κατά τη διάρκεια της προσωπικής συνέντευξης, αν αυτό καθίσταται αναγκαίο από την κατάσταση υγείας του, καθώς και η επιείκεια σε μη μείζονες ανακρίβειες και αντιφάσεις, εφόσον αυτές σχετίζονται με την κατάσταση της υγείας του. Σε κάθε περίπτωση, η κρίση ότι ο αιτών χρήζει ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων δεν ασκεί επιρροή στην απόφαση χορήγησης καθεστώτος διεθνούς προστασίας⁷⁵⁷.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μεταφορά του άρθρου 15 της οδηγίας για τις διαδικασίες στην ελληνική έννομη τάξη. Σύμφωνα με το άρθρο 77, «*όταν η συνέντευξη αφορά γυναίκα, λαμβάνεται ειδική μέριμνα, ώστε να διεξάγεται από γυναίκα χειρίστρια, παρουσία γυναίκας διερμηνέα, εφόσον αυτό ζητηθεί. Σε κάθε περίπτωση, εφόσον ο αιτών έχει εκφράσει προτίμηση σχετικά με το φύλο του χειριστή ή του διερμηνέα σε προηγούμενο στάδιο της διαδικασίας, λαμβάνεται ειδική προς τούτο μέριμνα. Σε περίπτωση που αυτό δεν καθίσταται δυνατό, γίνεται μνεία των σχετικών λόγων στην έκθεση ή πρακτικό της συνέντευξης*». Ειδικότερα, παρότι η σχετική διάταξη της οδηγίας αναφέρεται αποκλειστικά στη δυνατότητα του αιτούντα να αιτηθεί τη διεξαγωγή της συνέντευξης από διερμηνέα ή χειριστή του ίδιου φύλου, η ελληνική νομοθεσία διευρύνει το παραπάνω δικαίωμα. Πράγματι, ορισμένοι αιτούντες άσυλο ενδέχεται να αδυνατούν να αναπτύξουν τις εμπειρίες τους στους χειριστές ή διερμηνείς του ίδιου φύλου, ιδίως όταν οι λόγοι δίωξης ή σοβαρής βλάβης συνδέονται με το σεξουαλικό προσανατολισμό. Η θέση αυτή επιβεβαιώνεται και από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, η οποία παρατηρεί

⁷⁵⁵ Άρθρο 72 παρ. 3 εδάφιο δ ν. 4636/2019, που ενσωματώνει το άρθρο 18 της Οδηγίας για τις διαδικασίες.

⁷⁵⁶ Άρθρο 67 του ν. 4636/2019, το οποίο ενσωματώνει το άρθρο 24 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ για τις διαδικασίες.

⁷⁵⁷ Άρθρο 67 παρ.2 του ν. 4636/2019.

ότι, συνήθως, είναι ευκολότερο για τους άντρες αιτούντες να αποκαλύψουν εμπειρίες σεξουαλικής βίας και τραύματος σε γυναίκες διερμηνείς και χειρίστριες⁷⁵⁸.

Στο σημείο αυτό πρέπει να διευκρινισθεί ότι οι διαδικαστικές εγγυήσεις δεν αναγνωρίζονται αποκλειστικά στα πρόσωπα που εντάσσονται στις ευάλωτες ομάδες ως προς την υποδοχή. Αντίθετα, εφαρμόζονται σε ευρύτερες κατηγορίες αιτούντων άσυλο. Για το λόγο αυτό, ακολουθεί η εξέταση πρωτοβάθμιων και δευτεροβάθμιων αποφάσεων, που αναγνώρισαν ότι οι αιτούντες έχρηζαν ειδικών εγγυήσεων, λόγω του φύλου, της ηλικίας, του μορφωτικού επιπέδου ή της κατάστασης υγείας τους. Στη συνέχεια, περιγράφονται οι εγγυήσεις της ελληνικής νομοθεσίας για τους αιτούντες που χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων και η διαδικασία που ακολουθείται για τη διαπίστωση της ηλικίας ασυνόδευτου αιτούντα άσυλο, σε περίπτωση αμφιβολίας.

α. Επισκόπηση αποφάσεων επί αιτήσεων ασύλου σε πρώτο και δεύτερο βαθμό

Η ελληνική έννομη τάξη δεν εισήγαγε ειδική διαδικασία για τη διαπίστωση των προσώπων που χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων. Στην πράξη, οι ιδιαίτερες διαδικαστικές εγγυήσεις διαπιστώνονται από το χειριστή της υπόθεσης ή την Επιτροπή, στο πλαίσιο της προσωπικής συνέντευξης, κατά την εξέταση της «εσωτερικής» αξιοπιστίας των ισχυρισμών του προσώπου. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται αποφάσεις, από το 2013 έως το 2020, στις οποίες αξιολογήθηκε πως ορισμένες ασάφειες ή αοριστίες στη περιγραφή των πραγματικών περιστατικών από τους αιτούντες οφείλονταν στην ευαλωτότητα αυτών και όχι στην άρνηση συνεργασίας.

Η συναισθηματική κατάσταση αναφάβητης αιτούσας άσυλο, υπηκόου Αιθιοπίας, η οποία έπεσε θύμα εργασιακής και σεξουαλικής εκμετάλλευσης από συγχωριανό της συνεκτιμήθηκε από **Περιφερειακό Γραφείο Ασύλου Αττικής**⁷⁵⁹, κατά την εξέταση της αξιοπιστίας των ισχυρισμών της. Σύμφωνα με την εν λόγω απόφαση, η αιτούσα *«βρισκόταν σε έντονη συναισθηματική φόρτιση, κάτι που διέκοπτε την ροή του λόγου της συχνά. Επίσης συχνά απαντούσε ότι δεν θυμόταν τους χρόνους τέλεσης γεγονότων που επικαλούνταν [...], δεν έδινε αυθόρμητα λεπτομέρειες, παρά μόνο μετά από επαναλαμβανόμενες ερωτήσεις. Εντούτοις, δεδομένου του μορφωτικού της επιπέδου και των προσωπικών εμπειριών που είχε βιώσει, ήταν συνεργάσιμη»*. Ως εκ τούτου, το αίτημα ασύλου έγινε δεκτό, λόγω ένταξης στην ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα των «μόνων γυναικών από την Αιθιοπία».

Αντίστοιχα, η **11^η Επιτροπή Προσφυγών**⁷⁶⁰ διαπίστωσε κάποιες ασάφειες σε ορισμένα σημεία της διήγησης αιτούντα άσυλο, de facto ανιθεγενή, ο οποίος συμμετείχε σε πολιτικές οργανώσεις υπέρ της απόσχισης των κουρδικών περιοχών του Ιράν. Ειδικότερα, η Επιτροπή έκρινε ότι *«είναι πολύ λογικό να υπάρχουν [κάποιες ασάφειες], μιας και όταν συνέβησαν πολλά από τα περιστατικά που διηγήθηκε ο προσφεύγων στην Επιτροπή ήταν ανήλικος ή έχουν περάσει πάρα*

⁷⁵⁸ UNHCR, Ensuring Gender Sensitivity in the Context of Refugee Status Determination and Resettlement, Οκτώβριος 2005, σελ. 13.

⁷⁵⁹ Περιφερειακό Γραφείο Ασύλου Αττικής, 95/000185690/2013, αρ υπόθεσης 452, αδημοσίευτη.

⁷⁶⁰ 11^η Επιτροπή Προσφυγών, 14102/2013, αδημοσίευτη.

πολλά χρόνια από τότε. [...] Χαρακτηριστικό δε είναι το γεγονός ότι στις αναφορές του προσφεύγοντα εμπεριέχονται λεπτομέρειες οι οποίες αντικατοπτρίζουν τον συναισθηματικό του κόσμο, με αποτέλεσμα να διαφαίνεται ένα έντονο προσωπικό στοιχείο στην όλη διήγηση, ιδιαίτερα σε σχέση με τα αποτρόπαια γεγονότα της ομαδικής δολοφονίας της οικογένειάς του». Με βάση τα στοιχεία αυτά, η Επιτροπή χορήγησε σε αυτόν καθεστώς ασύλου.

Η ψυχολογική κατάσταση του προσφεύγοντα, πολίτη Σιέρα Λεόνε, αξιολογήθηκε από τα μέλη της **15^{ης} Επιτροπής Προσφυγών**⁷⁶¹, κατά την εκτίμηση των προβαλλόμενων ισχυρισμών περί φόβου δίωξης. Ο αιτών ισχυρίστηκε ότι η ισχυρή μυστικιστική ομάδα «*Rogo*» είχε δολοφονήσει τον πατέρα και τον αδελφό του, λόγω απείθειας, ενώ είχε στοχοποιηθεί από τα μέλη της, εξαιτίας της άρνησής του να ενταχθεί σε αυτή. Η Επιτροπή τόνισε ότι ο προσφεύγων έδειχνε «*ψυχικά καταβεβλημένος και ιδιαίτερα ασταθής*», με αποτέλεσμα να είναι «*αφηρημένος και λακωνικός στις απαντήσεις του*», καθ' όλη τη διάρκεια της προφορικής εξέτασης. Ωστόσο, αυτό δεν εκλήφθηκε ως αποθυμία του να συνεργαστεί και η Επιτροπή του χορήγησε καθεστώς ασύλου.

Αντίστοιχα, μία άλλη απόφαση της **ίδιας Επιτροπής**⁷⁶², διαπιστώθηκε πως η χειρίστρια της υπόθεσης, σε πρώτο βαθμό, αβάσιμα έκρινε ως αναξιόπιστους τους ισχυρισμούς του προσφεύγοντα, θύματος βασανιστηρίου από τις κρατικές αρχές της Γκάμπια. Συγκεκριμένα, ο προσφεύγων ισχυρίστηκε ότι υπέστη βασανιστήρια, επειδή ο αδελφός του κατηγορήθηκε για συμμετοχή στην απόπειρα πραξικοπήματος κατά του προέδρου της χώρας, το Δεκέμβρη του 2014. Εν προκειμένω, η χειρίστρια της υπόθεσης έκρινε πως η περιγραφή των περιστατικών κράτησης και βασανισμού ήταν αόριστη και ασαφής. Αντίθετα, η Επιτροπή στηρίχθηκε στην έκθεση της ψυχολόγου της ΜΚΟ «*ΑΡΣΙΣ*», σύμφωνα με την οποία ο προσφεύγων, ως θύμα βασανιστηρίων κατά την εφηβική ηλικία, έπρεπε να τύχει επιεικέστερης μεθόδου εκτίμησης της αξιοπιστίας του. Συγκεκριμένα, η Επιτροπή δέχτηκε ότι ο προσφεύγων έπασχε από διαταραχές λόγου και τραυλισμό, με αποτέλεσμα να δυσκολεύεται να περιγράψει με λεπτομέρειες τις καταστάσεις που βίωσε. Συνεπώς, διαπίστωσε ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις υπαγωγής του στο καθεστώς του πρόσφυγα, εξαιτίας των αποδιδόμενων πολιτικών πεποιθήσεων αντιφρονούντα, που συνιστούσαν λόγο δίωξης.

Στο πλαίσιο απόφασης της **4^{ης} Επιτροπής Προσφυγών**⁷⁶³, συνεκτιμήθηκε η ψυχολογική κατάσταση ανιθαγενή, ο οποίος διώκονταν λόγω της καταγωγής του από τη φυλή Bihari και της ανιθαγένειάς του. Η Επιτροπή σημείωσε ότι δεν διαπιστώθηκε άρνηση συνεργασίας, παρότι «*οι απαντήσεις του ήταν εν πολλοίς ασύνδετες και αποσπασματικές. Επίσης πηδούσε από το ένα θέμα στο άλλο, χωρίς κάποια συνοχή. Η αφήγηση των περιστατικών στα οποία αναφερόταν ο προσφεύγων δεν ήταν πάντα αυστηρά χρονολογική. [...] Θα πρέπει να ειπωθεί ότι η γενική ψυχική του κατάσταση ήταν εξαιρετικά επιβαρυνμένη, με συνέπεια να έχει διάσπαση προσοχής και να δίνει μερικές φορές συγκεχυμένες και αόριστες απαντήσεις. Με τις επαναλαμβανόμενες ερωτήσεις που έθετε η Επιτροπή, ο προσφεύγων τελικά έδινε απάντηση*». Συνεπώς, η Επιτροπή χορήγησε καθεστώς ασύλου στον προσφεύγοντα.

⁷⁶¹ 15^η Επιτροπή Προσφυγών, 26209/2016, δημοσίευτη.

⁷⁶² 15^η Επιτροπή Προσφυγών, 26893/2016, δημοσίευτη.

⁷⁶³ 4^η Επιτροπή Προσφυγών, 95/171075/2017, δημοσίευτη.

Παράλληλα, η **7^η Επιτροπή Προσφυγών**⁷⁶⁴ αναγνώρισε στο πρόσωπο του προσφεύγοντα, πολίτη Κονγκό, την ιδιότητα του πρόσφυγα, ενόψει του γεγονότος ότι ο αιτών είχε πωληθεί από το θείο του ως σκλάβος και εργαζόταν σε ιδιοκτήτη ορυχείου, στη χώρα καταγωγής του. Οι αοριστίες που διαπιστώθηκαν στις απαντήσεις του κρίθηκαν δικαιολογημένες, «*εξαιτίας του περιβάλλοντος στο οποίο έζησε ο προσφεύγοντας κατά την παιδική και εφηβική του ηλικία*». Επίσης, συνεκτιμήθηκε πως η συνέντευξη διεξήχθη στα Γαλλικά, η οποία δεν αποτελεί τη μητρική γλώσσα του προσφεύγοντα, γεγονός που περιορίσε το λεξιλόγιο και τις επικοινωνιακές του δεξιότητες, σε συνδυασμό με την έλλειψη σχολικής εκπαίδευσης.

Τέλος, η **16^η Επιτροπή Προσφυγών**⁷⁶⁵ αναγνώρισε καθεστώς ασύλου στον προσφεύγοντα, πολίτη Ιράν, εξαιτίας του φόβου δίωξης, λόγω ομοφυλοφιλίας. Παρότι η σεξουαλική ταυτότητα του προσφεύγοντα αμφισβητήθηκε στην πρωτοβάθμια απόφαση, η Επιτροπή στηρίχθηκε στην απόφαση Α και άλλοι ⁷⁶⁶ του ΔΕΕ, σύμφωνα με την οποία ιατρικές εξετάσεις, αδιάκριτες ή στερεοτυπικές ερωτήσεις δεν συνάδουν με την αξιολόγηση των πραγματικών περιστατικών. Επιπλέον, η Επιτροπή σημείωσε ότι η δήλωση αυτοπροσδιορισμού του αιτούντος ως προς το γενετήσιο προσανατολισμό είναι σημαντικό στοιχείο, που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη, διότι ο προβαλλόμενος γενετήσιος προσανατολισμός δεν μπορεί εύκολα να εξακριβωθεί αντικειμενικά, ενώ είναι απίθανο να υπάρχουν έγγραφα ή άλλα αποδεικτικά στοιχεία που να στηρίζουν τη δήλωση του αιτούντος ως προς τον γενετήσιο προσανατολισμό του.

Ενόψει των ανωτέρω, συνάγεται το συμπέρασμα ότι οι Επιτροπές Προσφυγών αξιολογούν δεόντως την ψυχολογική κατάσταση, τις επικοινωνιακές δεξιότητες, την ηλικία και το μορφωτικό επίπεδο, κατά την εκτίμηση της εσωτερικής αξιοπιστίας των ισχυρισμών των αιτούντων διεθνή προστασία. Παρότι η αναγνώριση της ευάλωτης δεν αποτελεί στοιχείο που δικαιολογεί ή επιτάσσει την χορήγηση ασύλου, στην πράξη είναι εμφανές ότι επηρεάζει καταλυτικά την έκβαση του αιτήματος, καθότι δικαιολογεί την επιείκεια σε μη μείζονες ανακρίβειες και αντιφάσεις, όταν οφείλονται στην κατάσταση υγείας των αιτούντων. Πράγματι, οι συγκεκριμένες εγγυήσεις εξασφαλίζουν την ίση πρόσβαση όλων των αιτούντων άσυλο στη διαδικασία ασύλου και τη δίκαιη αξιολόγηση των προβαλλόμενων ισχυρισμών.

β. Οι προστατευτικές ρυθμίσεις για τους χρίζοντες ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων

Η ελληνική νομοθεσία προβλέπει πως, κατά τη διεξαγωγή της προσωπικής συνέντευξης, οι αιτούντες καλούνται να παρουσιάσουν στοιχεία, για την τεκμηρίωση της αίτησης διεθνούς προστασίας. Αξιοσημείωτη είναι ότι παρότι υπάρχει ειδική πρόβλεψη για τους αιτούντες που εντάσσονται σε ευάλωτες ομάδες, αναφορικά με τη χορήγηση εύλογου χρόνου, προκειμένου να προετοιμαστούν κατάλληλα, στην ίδια διάταξη ορίζεται ότι ο χρόνος προετοιμασίας δεν μπορεί δε ξεπερνά τις τρεις ημέρες, όταν η πρώτη συνέντευξη έχει ορισθεί εντός δεκαπέντε ημερών από την υποβολή της αίτησης ασύλου. Παράλληλα, η διάταξη ορίζει ότι δεν χορηγείται εύλογος χρόνος, όταν η συνέντευξη πραγματοποιείται μετά από δεκαπέντε ημέρες ή όταν αναβλήθηκε η

⁷⁶⁴ 7^η Επιτροπή Προσφυγών, 28828/2017, αδημοσίευτη.

⁷⁶⁵ 16^η Επιτροπή Προσφυγών, 05/000497870/2020, https://www.gcr.gr/el/ekdoseis-media/ypotheseis-edda/ypotheseis-apofaseis-enopion-ellinikon-dikastirion/item/download/657_b228682d4260f04fe91dc6aac2beeb33.

⁷⁶⁶ ΔΕΕ, C-148/13, Α κ.α., 2.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2406.

συνέντευξη για μεταγενέστερη ημερομηνία⁷⁶⁷. Συνεπώς, είναι εμφανές πως η εφαρμογή της διάταξης έχει πολύ περιορισμένη ισχύ και μικρή πρακτική σημασία για την προστασία των ευάλωτων ομάδων.

Σε περίπτωση που ο αιτών αδυνατεί να συμμετάσχει στην προσωπική συνέντευξη, για λόγους που οφείλονται σε καταστάσεις ανεξάρτητες από τη θέλησή του, είναι εφικτή η παράλειψη της διενέργειας συνέντευξης. Η αδυναμία συμμετοχής πιστοποιείται με βεβαίωση ιατρού, ανάλογης ειδικότητας. Αντίστοιχα, όταν ο αιτών αδυνατεί να συνεχίσει με τη διενέργεια της προσωπικής συνέντευξης, για λόγους που τον αφορούν, η συνέντευξη περατώνεται και χορηγείται η δυνατότητα έγγραφης κατάθεσης των απόψεών του, καθώς και συμπληρωματικών στοιχείων, εντός προθεσμίας πέντε ημερών⁷⁶⁸. Παράλληλα, κατόπιν αιτήματος, λαμβάνεται ειδική μέριμνα, ώστε η συνέντευξη αιτούσας άσυλο να διεξάγεται από γυναίκα χειρίστρια, παρουσία γυναίκας διερμηνέα. Αντίστοιχα, το ίδιο ισχύει και όταν ο αιτών εκφράζει προτίμηση σχετικά με το φύλο του χειριστή ή του διερμηνέα σε προηγούμενο στάδιο της διαδικασίας. Στις περιπτώσεις που δεν καθίσταται δυνατή η ικανοποίηση του αιτήματος, γίνεται μνεία των λόγων, στο πρακτικό της συνέντευξης⁷⁶⁹.

Όσον αφορά τις οικογένειες αιτούντων άσυλο με ανηλίκους, η συνέντευξη με τα παιδιά διεξάγεται αναλόγως της ωριμότητάς τους και των ψυχολογικών συνεπειών των βιωμάτων τους. Η συνέντευξη παραλείπεται, όταν ο ανήλικος δεν είναι σε θέση να συμμετάσχει στη συνέντευξη, «λόγω της μικρής του ηλικίας ή για λόγους που οφείλονται σε μόνιμες καταστάσεις, ανεξάρτητες της θέλησής του»⁷⁷⁰. Επιπλέον, όταν πρόκειται για ασυνόδευτους ανηλίκους, ο επίτροπος ή ο ασκών την επιτροπεία, καλείται και δύναται να παρίσταται στην προσωπική συνέντευξη και να υποβάλλει ερωτήσεις ή παρατηρήσεις, προς διευκόλυνση της διαδικασίας. Ωστόσο, η παρουσία του ασυνόδευτου ανήλικου ενδέχεται να κριθεί απαραίτητη, παρά την παρουσία του επιτρόπου ή του ασκούντος την επιτροπεία⁷⁷¹.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειωθεί ότι ορθά δεν εισάγεται ηλικικό όριο για τη συμμετοχή του παιδιού στη συνέντευξη. Εντούτοις, οι προβλεπόμενες περιπτώσεις, που δικαιολογείται η παράλειψη της συνέντευξης παιδιού, είναι ασαφείς. Πράγματι, απαιτείται περιπτωσιολογική αντιμετώπιση των αιτήσεων ασύλου παιδιών, ώστε να κριθεί αν ο ανήλικος είναι σε θέση να συμμετάσχει στη συνέντευξη. Συνεπώς, προτείνεται *de lege ferenda* η αιτιολόγηση της παράλειψης της προσωπικής συνέντευξης στην απόφαση ασύλου, ώστε να μπορεί να ελεγχθεί και δικαστικά η εκτίμηση του αποφασίζοντος οργάνου.

Επίσης, η οδηγία για τις διαδικασίες προβλέπει πως, κατά την τακτική διαδικασία εξέτασης αιτημάτων ασύλου, τα Κράτη δύνανται να προτεραιοποιούν τις αιτήσεις των ευάλωτων ομάδων και των όσων χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων⁷⁷². Στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης

⁷⁶⁷ Άρθρο 77 παρ. 4 του ν. 4636/2019, το οποίο ενσωματώνει τα άρθρα 14 έως 17 και 34 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ (Οδηγία για τις διαδικασίες).

⁷⁶⁸ Άρθρο 77 παρ. 7 του ν. 4636/2019.

⁷⁶⁹ Άρθρο 77 παρ. 5 του ν. 4636/2019.

⁷⁷⁰ Άρθρο 77 παρ. 6 - 7 του ν. 4636/2019.

⁷⁷¹ Άρθρο 75 παρ. 1 του ν. 4636/2019, το οποίο ενσωματώνει το άρθρο 25 της Οδηγίας για τις διαδικασίες.

⁷⁷² Άρθρο 31 παρ. 7 περ. β της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ.

τάξης, ο προηγούμενος νόμος 4375/2016 προέβλεπε την καταγραφή και εξέταση των αιτήσεων διεθνούς προστασίας των ευάλωτων και των προσώπων που χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων, κατά προτεραιότητα⁷⁷³. Με βάση τα παραπάνω, οι ευάλωτοι παραπέμπονταν απευθείας στην Υπηρεσία Ασύλου για πλήρη καταγραφή του αιτήματος ασύλου, είτε από την ΥΠΥΤ, είτε από ΜΚΟ που παρείχε ανθρωπιστική βοήθεια⁷⁷⁴. Μετά την κατάργηση των σχετικών άρθρων του ν. 4375/2016 που ενσωμάτωναν την οδηγία για τις διαδικασίες, η προτεραιοποίηση της εξέτασης των αιτήσεων των ευάλωτων ομάδων είχε αρχικά περιληφθεί στο ν. 4636/2019 (άρθρα 39 παρ. 5 και 83 παρ. 7). Ωστόσο, και η εν λόγω ρύθμιση απαλείφθηκε, κατόπιν της τροποποίησης που επέφερε ο ν. 4686/2020. Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση, «η ευάλωτότητα δεν πρέπει να συνδέεται με την ταχύτητα στην εξέταση των αιτήσεων, αλλά με την παροχή της δέουσας υποστήριξης στα άτομα αυτά»⁷⁷⁵.

Επομένως, η προτεραιοποίηση της καταγραφής και εξέτασης των αιτήσεων των ευάλωτων ομάδων δεν προβλέπεται πλέον από την ισχύουσα νομοθεσία για τη διεθνή προστασία. Η συγκεκριμένη επιλογή παραγνωρίζει το γεγονός ότι οι συνθήκες υποδοχής των ευάλωτων προσώπων στην Ελλάδα δεν είναι πάντοτε επαρκείς, για την κάλυψη των αναγκών τους. Ως εκ τούτου, η προτεραιοποίηση της καταγραφής και εξέτασης του αιτήματος ασύλου είναι θεμιτή *de lege ferenda*, διότι συνεπάγεται την επεξεργασία του αιτήματος ασύλου, όσο το δυνατόν συντομότερα, κατ' εφαρμογή των απαιτούμενων νομικών διασφαλίσεων και των προβλεπόμενων χρονικών ορίων εξέτασης.

Μετά την ανάλυση των εγγυήσεων του ελληνικού δικαίου για τους χρήζοντες ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων, ακολουθεί παρουσίαση της διαδικασίας διαπίστωσης της ανηλικότητας, όταν ανακύπτει αμφιβολία για την ηλικία του αιτούντα. Το θέμα αυτό είναι ιδιαίτερος σημαντικός, καθώς οι ανήλικοι είναι μία ειδικότερη, αλλά και ιδιαίτερος σημαντική, ομάδα ευάλωτων αλλοδαπών, για τους οποίους λαμβάνεται ιδιαίτερη πρόνοια. Ως εκ τούτου, ο έλεγχος της συνδρομής της ιδιότητας αυτής έχει ιδιαίτερη βαρύτητα.

γ. Η διαδικασία διαπίστωσης της ανηλικότητας

Κατά το στάδιο της υποδοχής και ταυτοποίησης των νεοεισερχομένων αλλοδαπών στο Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης (ΚΥΤ), αυτοί παραπέμπονται στη διαδικασία διαπίστωσης ανηλικότητας, εφόσον ανακύπτει αμφιβολία, σχετικά με την ηλικία τους⁷⁷⁶. Αρμόδιος για την παραπομπή είναι ο Διοικητής του ΚΥΤ, η ΥΠΥΤ ή η Υπηρεσία Ασύλου. Η διαπίστωση της ανηλικότητας⁷⁷⁷ των αιτούντων διεθνή προστασία ρυθμιζόταν αρχικά από την ΚΥΑ 1982/2016, η οποία αντικαταστάθηκε από την ΚΥΑ 9889/2020.

⁷⁷³ *Συνήγορος του Πολίτη*, Η πρόκληση των μεταναστευτικών ροών και της προστασίας των προσφύγων, Απρίλιος 2017, σελ. 29-30, https://www.synigoros.gr/resources/docs/greek_ombudsman_migrants_refugees_2017-el.pdf.

⁷⁷⁴ *ECRE*, The concept of vulnerability in European asylum procedures, Σεπτέμβριος 2017 και *Asylum Information Database (AIDA)*, Country Report: Greece, 2019 Update, σελ. 112.

⁷⁷⁵ Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «περί διεθνούς προστασίας και άλλες διατάξεις», 21.10.2019.

⁷⁷⁶ Άρθρο 39 παρ. 5 περ. στ, ν. 4636/2019.

⁷⁷⁷ Ενδεικτικά για τη διαπίστωση της ανηλικότητας, βλ. *EASO*, Πρακτικός οδηγός σχετικά με τον υπολογισμό της ηλικίας, β έκδοση, 2018, https://www.easo.europa.eu/sites/default/files/Practical_Guide_Age_Assessment_2018

Συγκεκριμένα, στο Διοικητή του ΚΥΤ ή της προσωρινής δομής φιλοξενίας οφείλουν να γνωστοποιούνται τυχόν αμφιβολίες για την ηλικία των διαμενόντων, σε οποιοδήποτε στάδιο της διαδικασίας υποδοχής και ταυτοποίησης. Αρμόδιοι φορείς για την κοινοποίηση τέτοιων περιπτώσεων προς το Διοικητή είναι οι υπάλληλοι της ΥΠΥΤ, της Υπηρεσίας Ασύλου, άλλης αρμόδιας αρχής για την προστασία ανηλίκων (όπως η Ειδική Γραμματεία Προστασίας Ασυνόδευτων Ανηλίκων και το ΕΚΚΑ), ΜΚΟ που παρέχουν ανθρωπιστική βοήθεια, ο αρμόδιος Εισαγγελέα ή άλλο όργανο του θεσμού της επιτροπείας ανηλίκων. Ειδικότερα, αμφιβολία για την ανηλικότητα ενός προσώπου γειρείται όταν η αρχική εκτίμηση των αρχών ή φορέων βρίσκεται σε αναντιστοιχία με τους ισχυρισμούς του προσώπου περί της ανηλικότητάς του, ιδίως κατά την εξιστόρηση της προσωπικής ιστορίας του προσώπου σχετικά με σημαντικά χρονολογικά γεγονότα της ζωής του, του τόπου καταγωγής ή της προηγούμενης διαμονής του. Η αμφιβολία δύναται να ανακύψει σε οποιοδήποτε στάδιο της καταγραφής ή της συνέντευξης του προσώπου από τις ελληνικές αρχές ή από ευρωπαϊκές υπηρεσίες που συνεπικουρούν το έργο των ελληνικών αρχών (άρθρο 1 παρ. 3 της ΚΥΑ 9889/2020). Σε κάθε άλλη περίπτωση, λ.χ. όταν η αμφιβολία γεννηθεί κατά το στάδιο της προσωπικής συνέντευξης, ο αιτών παραπέμπεται σε διαδικασία προσδιορισμού της ηλικίας από το Διοικητή της ΥΠΥΤ ή το Διευθυντή της Υπηρεσίας Ασύλου.

Η διενέργεια της διαδικασίας προσδιορισμού της ηλικίας προϋποθέτει τη συναίνεση του ασυνόδευτου ανηλίκου ή του επιτρόπου. Η γνώμη του ανηλίκου πρέπει να ζητείται, πριν τη διενέργεια ιατρικής εξέτασης, βάσει της ηλικίας και του βαθμού ωριμότητάς του. Οι ασυνόδευτοι ανήλικοι πρέπει να ενημερώνονται, πριν την εξέταση της αίτησής τους, σε γλώσσα που κατανοούν, για τη διαδικασία προσδιορισμού της ηλικίας τους, τις μεθόδους που εφαρμόζονται, τις ενδεχόμενες συνέπειες των αποτελεσμάτων της στην αίτηση διεθνούς προστασίας και τις συνέπειες της άρνησής τους να υποβληθούν στη διαδικασία⁷⁷⁸.

Ως προς το θέμα της συναίνεσης θα πρέπει να διευκρινισθεί ότι η άρνηση του προσώπου να υποβληθεί σε ιατρική εξέταση δεν εμποδίζει τις αρχές να αποφανθούν επί της αίτησης ασύλου. Ωστόσο, η απόρριψη της αίτησης δε μπορεί να βασίζεται αποκλειστικά στην άρνηση του προσώπου να υποβληθεί σε διαδικασία προσδιορισμού της ηλικίας. Έως την ολοκλήρωση της διαδικασίας, το πρόσωπο έχει ανάλογη μεταχείριση με αυτήν που προβλέπεται για τους ανήλικους. Εφόσον δεν προκύψει με ασφάλεια ότι ο αιτών είναι ενήλικος, από τη διαδικασία για τον προσδιορισμό της ηλικίας, αντιμετωπίζεται ως ανήλικος⁷⁷⁹.

Ένα άλλο ζήτημα που ανακύπτει σχετικά με τη διαπίστωση της ανηλικότητας αφορά τον τρόπο με τον οποίο αυτή διενεργείται. Όπως προβλέπεται από το άρθρο 1 παρ. 4 της ΚΥΑ 9889/2020, αυτή πραγματοποιείται από το κλιμάκιο ιατρικού ελέγχου και ψυχοκοινωνικής υποστήριξης του ΚΥΤ ή της προσωρινής δομής φιλοξενίας ή από την πλησιέστερη δομή του δημόσιου συστήματος υγείας. Σε περίπτωση αδυναμίας των προαναφερθέντων φορέων, η εκτίμηση δύναται να πραγματοποιείται από ιδιώτη ιατρό σχετικής ειδικότητας, εκπαιδευμένο

[EL.pdf](#), R. Mishori, The Use of Age Assessment in the Context of Child Migration: Imprecise, Inaccurate, Inconclusive and Endangers Children's Rights, Children, 2019, τόμος 6 τεύχος 7, αρ. 85, Ιούλιος 2019, www.doi.org/10.3390/children6070085 και J. Dorber, Age assessment for children in migration, A human rights-based approach, Guide for policy makers, Council of Europe, Δεκέμβριος 2019, <https://rm.coe.int/ageassessmentchildrenmigration/168099529f>.

⁷⁷⁸ Άρθρο 75 ν. 4636/2019, το οποίο ενσωματώνει το άρθρο 25 της Οδηγίας για τις διαδικασίες.

⁷⁷⁹ Άρθρο 75 παρ. 3 και 4 ν. 4636/2019.

ψυχολόγο και κοινωνικό λειτουργό, στο πλαίσιο σχετικού χρηματοδοτούμενου προγράμματος. Ο προσδιορισμός της ηλικίας του προσώπου πραγματοποιείται μέσω κλινικής εξέτασης, από κατάλληλα καταρτισμένο επαγγελματία υγείας, όπως παθολόγος και παιδίατρος. Η κλινική εξέταση αξιολογεί τη σωματική ανάπτυξη μακροσκοπικών χαρακτηριστικών, όπως το ύψος, το βάρος, το δείκτη μάζας σώματος, τη φωνή και την τριχοφυΐα. Παράλληλα, λαμβάνεται ιατρικό ιστορικό του αιτούντος.

Όταν δεν είναι εφικτός ο προσδιορισμός της ηλικίας, βάσει της κλινικής εξέτασης, έπεται ψυχοκοινωνική αξιολόγηση, από εκπαιδευμένο ψυχολόγο και κοινωνικό λειτουργό⁷⁸⁰. Οι εν λόγω επαγγελματίες εξετάζουν τη γνωστική, συμπεριφορική και ψυχολογική ανάπτυξη του ατόμου και συντάσσουν σχετική έκθεση. Η ψυχοκοινωνική αξιολόγηση περιλαμβάνει τουλάχιστον μία ημιδομημένη συνέντευξη (ερωτήσεις κλειστού και ανοιχτού τύπου), κατά την οποία διερευνάται η προσωπική ιστορία του ατόμου, σύμφωνα με την ψυχολογική του ωριμότητα. Το αποτέλεσμα του προσδιορισμού της ηλικίας προκύπτει από το συνδυασμό της κλινικής και ψυχοκοινωνικής αξιολόγησης.

Στις περιπτώσεις που εξακολουθεί να υφίσταται αμφιβολία, μετά την κλινική εξέταση και την ψυχοκοινωνική αξιολόγηση, πραγματοποιείται είτε ακτινογραφία αριστερού καρπού και άκρας χειρός, για τον προσδιορισμό της οστικής ηλικίας, είτε οδοντική εξέταση ή ακτινογραφία. Τέλος, μπορεί να χρησιμοποιηθεί κάθε άλλο πρόσφορο μέσο, βάσει της διεθνούς βιβλιογραφίας και πρακτικής, που δύναται να δώσει έγκυρο πόρισμα για την ηλικία του προσώπου.

Σημειώνεται ότι τα αποτελέσματα κάθε εξέτασης κοινοποιούνται στο Διοικητή της ΥΠΥΤ ή το Διευθυντή της Υπηρεσίας Ασύλου, ο οποίος είναι αρμόδιος για την περαιτέρω παραπομπή του ανηλίκου σε κάθε εξέταση, όταν συντρέχει αδυναμία εκτίμησης της ανηλικότητας. Οι τελικές γνωματεύσεις, καθώς και τα αποτελέσματα των εξετάσεων διαβιβάζονται στον παραπέμποντα Διοικητή ή Διευθυντή, ο οποίος υιοθετεί το πόρισμά τους με σχετική διοικητική πράξη, την οποία κοινοποιεί στην Ειδική Γραμματεία Προστασίας Ασυνόδευτων Ανηλίκων. Η συγκεκριμένη πράξη αίρει την αμφιβολία της Διοίκησης περί της ανηλικότητας του προσώπου και διαβιβάζεται στο ΕΚΚΑ προς ενημέρωση του Μητρώου Ασυνόδευτων Ανηλίκων⁷⁸¹.

Μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας, ο αλλοδαπός πρέπει να ενημερώνεται σε γλώσσα που κατανοεί για το περιεχόμενο της πράξης προσδιορισμού της ηλικίας και το δικαίωμα άσκησης προσφυγής κατά της πράξης. Οι γνωματεύσεις, τα αποτελέσματα των εξετάσεων και η διοικητική πράξη προσδιορισμού της ηλικίας κοινοποιούνται στο πρόσωπο. Εφόσον το πρόσωπο θίγεται από την πράξη προσδιορισμού, δύναται να ασκήσει κατ' αυτής ενδικοφανή προσφυγή, εντός προθεσμίας δεκαπέντε ημερών από την κοινοποίησή της, σύμφωνα με το άρθρο 25 του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας (άρθρο 1 παρ. 8 και 9 ΚΥΑ 9889/2020).

⁷⁸⁰ Όταν δεν απασχολείται ψυχολόγος ή δεν λειτουργεί κοινωνική υπηρεσία στην πλησιέστερη δομή του δημόσιου συστήματος υγείας, η ψυχοκοινωνική αξιολόγηση δύναται να διενεργηθεί από ψυχολόγο και κοινωνικό λειτουργό ΜΚΟ, εγγεγραμμένης στο σχετικό Μητρώο ΜΚΟ του άρθρου 58 του ν. 4686/2020. Αποκλείεται από τη διενέργεια της ως άνω αξιολόγησης ο φορέας που είναι επιφορτισμένος με τη φροντίδα ή τη στέγαση των προσώπων των οποίων η ηλικία αμφισβητείται. (άρθρο 1 παρ. 5 ΚΥΑ 9889/2020).

⁷⁸¹ Ο σκοπός και η λειτουργία του Μητρώου Ασυνόδευτων Ανηλίκων ρυθμίζεται από την Υπουργική Απόφαση υπ. αρ. Δ11/ οικ.26943/1073/12.6.2019.

Είναι σημαντικό να τονισθεί ότι, καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας προσδιορισμού της ηλικίας, η διασφάλιση του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού αποτελεί πρωταρχική υποχρέωση των αρχών. Ακριβέστερα, διαρκούς της διαδικασίας, λαμβάνεται μέριμνα για το σεβασμό των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του προσώπου, που οφείλονται ιδίως στο φύλο και σε πολιτισμικές ιδιαιτερότητες. Οι ιατρικές εξετάσεις πραγματοποιούνται με σεβασμό στην αξιοπρέπεια του προσώπου, ενώ λαμβάνονται υπόψη τυχόν αποκλίσεις πολιτισμικών και φυλετικών παραγόντων, καθώς και των συνθηκών διαβίωσης του προσώπου, που δύνανται να επηρεάσουν την ανάπτυξη του ατόμου. Τέλος, η προσκόμιση επίσημων εγγράφων ταυτοποίησης ή ταξιδιωτικών εγγράφων από τις χώρες καταγωγής διακόπτει την εκκρεμή διαδικασία διαπίστωσης της ανηλικότητας και αίρει την αμφιβολία (άρθρο 1 παρ. 6, 8 και 12 ΚΥΑ 9889/2020). Η συγκεκριμένη ρύθμιση συμβαδίζει με τις σχετικές αποφάσεις της Επιτροπής του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού, κατά της Ισπανίας⁷⁸²

Δεν μπορεί να μη ληφθούν υπόψη οι αντιρρήσεις που έχουν διατυπωθεί⁷⁸³ για την αξιοπιστία της διαδικασίας διαπίστωσης της ηλικίας, μέσω ιατρικών εξετάσεων και ψυχοκοινωνικών αξιολογήσεων. Ειδικότερα, ο υπολογισμός της ηλικίας βάσει των σωματικών χαρακτηριστικών θεωρείται μία από τις λιγότερο ακριβείς ιατρικές μεθόδους προσδιορισμού της ηλικίας, δεδομένου ότι δεν συνυπολογίζονται οι διακυμάνσεις λόγω εθνικότητας, φυλής, πρόσληψης θρεπτικών ουσιών και κοινωνικοοικονομικής προέλευσης, ενώ ο βαθμός ωριμότητας κάθε παιδιού επηρεάζεται από τυχόν παθήσεις του⁷⁸⁴. Επίσης, τα ιατρικά ευρήματα των ακτινογραφιών ή της οδοντιατρικής εξέτασης δύνανται να αποδώσουν το ηλικιακό εύρος, δίχως να εκτιμούν με ακρίβεια την ηλικία ενός ατόμου. Περαιτέρω, η αξιολόγηση από ψυχολόγο και κοινωνικό λειτουργό εισάγει ευρύ περιθώριο υποκειμενικών ερμηνειών και σφαλμάτων, δεδομένης της έλλειψης επιστημονικά έγκυρης μεθόδου για την διαπίστωση της ηλικίας και τη σημαντική επίδραση των πολιτισμικών και φυλετικών χαρακτηριστικών στην ψυχοκοινωνική εκτίμηση. Παράλληλα, η απουσία εξειδικευμένων διερμηνέων περιορίζει την εξαγωγή τεκμηριωμένων συμπερασμάτων. Τέλος, η απουσία ενός λειτουργικού συστήματος επιτροπείας των ασυνόδευτων ανηλίκων δυσχεραίνει την προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών και την εξασφάλιση της πρόσβασης σε νομική υποστήριξη, όπου είναι αναγκαίο.

Στη συνέχεια, θα εξετασθεί η σημασία της ευαλωτότητας, κατά την εξέταση του αιτήματος ασύλου, μέσω ταχύρρυθμης ή συνοριακής διαδικασίας. Όπως αναλύεται, η επιτάχυνση της διαδικασίας εξέτασης και η σύντμηση των προβλεπόμενων προθεσμιών για την εκτίμηση της αίτησης ενδέχεται να υπονομεύσουν την ουσιαστική πρόσβαση των ευάλωτων ομάδων στο άσυλο.

⁷⁸² Βλ. αποφάσεις J.A.B. κατά Ισπανίας (CRC/C/81/D/22/2017, 9.07.2019), A.L. κατά Ισπανίας (CRC/C/81/D/16/2017, 10.07.2019) και M.B. κατά Ισπανίας (CRC/C/85/D/28/2017, 27.10.2020), οι οποίες αναλύονται στη δεύτερη υποενότητα, της δεύτερης ενότητας, του τέταρτου κεφαλαίου του πρώτου μέρους της διατριβής.

⁷⁸³ E. Πουλαράκης, Η διαπίστωση της ανηλικότητας των ασυνόδευτων ανηλίκων αλλοδαπών, Σκέψεις και προβληματισμοί, Αύγουστος 2016, σελ. 31-32, http://www.asylumineurope.org/sites/default/files/resources/age-assessment-policy-brief_a.pdf.

⁷⁸⁴ Ειδικότερα σε EASO, Πρακτικός οδηγός σχετικά με τον υπολογισμό της ηλικίας, β έκδοση, 2018, https://www.easo.europa.eu/sites/default/files/Practical_Guide_Age_Assessment_2018_EL.pdf.

Γ. Η ταχύρρυθμη και συνοριακή διαδικασία εξέτασης του αιτήματος ασύλου ευάλωτων ομάδων

Η οδηγία για τις διαδικασίες (2013/32/ΕΕ) επιτρέπει τη θέσπιση ειδικής ταχύρρυθμης ή συνοριακής διαδικασίας για την εξέταση των αιτημάτων διεθνούς προστασίας, υπό την προϋπόθεση ότι τηρούνται οι βασικές αρχές και εγγυήσεις της οδηγίας. Παρότι η υπαγωγή μίας αίτησης στην ταχύρρυθμη ή συνοριακή διαδικασία δεν επηρεάζει την κρίση επί της ουσίας της αίτησης διεθνούς προστασίας, οδηγεί στη σύντμηση των προθεσμιών για την ολοκλήρωση της εξέτασης των αιτήσεων και τυχόν προσφυγής κατά της απόφασης.

Το ΔΕΕ ερμήνευσε, στην απόφαση **Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal**⁷⁸⁵, την εφαρμογή του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής, που προβλέπεται στο άρθρο 43 της οδηγίας και το άρθρο 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Στην εν λόγω υπόθεση, ο προσφεύγων, Σύριος υπήκοος κουρδικής καταγωγής, αφίχθη σε ζώνη διέλευσης στην Ουγγαρία, όπου υπέβαλε αίτηση διεθνούς προστασίας. Μετά την απόρριψή της ως απαράδεκτης, κατέθεσε προσφυγή, η οποία έπρεπε να εξεταστεί εντός 8 ημερών από την κατάθεση, σύμφωνα με τον ουγγρικό νόμο περί διεθνούς προστασίας. Υπ' αυτό το πρίσμα, το αιτούν δικαστήριο υπέβαλε προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ, εκτιμώντας ότι η προθεσμία αυτή ενδέχεται να είναι ανεπαρκής για τη συλλογή αποδείξεων, τον προσδιορισμό του πραγματικού πλαισίου και την έκδοση δεόντως αιτιολογημένης δικαστικής απόφασης, δεδομένων των ατομικών περιστάσεων και των ιδιαιτεροτήτων της υπό κρίση υπόθεσης. Πράγματι, το ΔΕΕ διαπίστωσε πως η προθεσμία των 8 ημερών αντιτίθεται στο δικαίωμα πραγματικής προσφυγής, εφόσον το δικαστήριο δεν είναι σε θέση να εξασφαλίσει την αποτελεσματικότητα των ουσιαστικών κανόνων και των διαδικαστικών εγγυήσεων που αναγνωρίζει το δίκαιο της ΕΕ υπέρ του αιτούντος.

Στην ελληνική νομοθεσία, ο νόμος 4375/2016 εισήγαγε την ταχύρρυθμη διαδικασία εξέτασης αιτημάτων ασύλου στα σύνορα, η οποία πρέπει να ολοκληρωθεί εντός προθεσμίας 30 ημερών, έναντι των 6 μηνών που προβλέπονται στην κανονική διαδικασία⁷⁸⁶. Ωστόσο, εξαιρούσε ρητά τα πρόσωπα που χαρακτηρίζονται ως ευάλωτα από την υπαγωγή στη ταχύρρυθμη διαδικασία. Αντίστοιχα, οι αιτήσεις προσώπων που χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων, δηλαδή «*αιτούντων των οποίων η ικανότητα να απολαύουν των δικαιωμάτων και να συμμορφώνονται με τις υποχρεώσεις του νόμου περιορίζονται λόγω ιδιαίτερων περιστάσεων που αφορούν την προσωπική τους κατάσταση και ιδίως την κατάσταση της υγείας τους*», εξετάζονταν πάντοτε με την κανονική διαδικασία (άρθρα 34 περ. κε και 50 παρ. 2).

Σημειώνεται ότι, στην πράξη, η Διοίκηση συχνά αδυνατούσε να τηρήσει τις συντεταγμένες προθεσμίες της ταχύρρυθμης διαδικασίας του νόμου 4375/2016, λόγω του όγκου των αιτήσεων διεθνούς προστασίας⁷⁸⁷. Παράλληλα, στην ταχύρρυθμη διαδικασία, οι αιτήσεις απορρίπτονταν κατά κανόνα ως απαράδεκτες, όταν οι αιτούντες εισήλθαν από τη Τουρκία, κατ'

⁷⁸⁵ ΔΕΕ, C-564/18, *Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal*, 19.03.2020, ECLI:EU:C:2020:218.

⁷⁸⁶ Ο νόμος 4636/2019 αντικατέστησε τις ανωτέρω ρυθμίσεις, ορίζοντας πως οι αιτήσεις ασύλου στην ταχύρρυθμη διαδικασία (άρθρα 83 παρ. 4) πρέπει να ολοκληρώνονται εντός είκοσι ημερών, με δυνατότητα παράτασης έως δέκα επιπλέον ημερών. Κατά τη διαδικασία των συνόρων, η πρωτοβάθμια απόφαση πρέπει να εκδίδεται εντός επτά ημερών και δύναται να προσβληθεί με προσφυγή εντός δέκα ημερών, η οποία προσδιορίζεται εντός τεσσάρων ημερών και εκδίδεται απόφαση επί αυτής εντός επτά ημερών (άρθρο 90 παρ. 3 περ. γ).

⁷⁸⁷ Σπ. Απέργης, *Ανεξάρτητες Επιτροπών Προσφυγών: Η σημερινή κατάσταση και προτάσεις για μία δίκαιη και αποτελεσματική διαδικασία στον δεύτερο βαθμό*, Σεπτέμβριος 2019, <http://www.immigration.gr/2019/09/aneksartites-epitropes-prosfygon-h-shmerinh-katastash-kai-protaseis-gia-mia-dikaih-kai-apotelesmatikh-diadikasia-asylou.html>.

εφαρμογήν του κριτηρίου της ασφαλούς τρίτης χώρας, χωρίς να έχει προηγηθεί εξατομικευμένη εξέταση της ουσίας, πρακτική που δεν ακολουθούνταν στην τακτική διαδικασία⁷⁸⁸.

Η μη διαπίστωση της ευαλωτότητας, με αποτέλεσμα την εξέταση της αίτησης στο πλαίσιο της ταχύρρυθμης διαδικασίας, έχει απασχολήσει ιδιαίτερα την ελληνική νομολογία, στο πλαίσιο του νόμου 4375/2016. Ο αιτών δικαιούται να ασκήσει ενδικοφανή προσφυγή, ενώπιον της Αρχής Προσφυγών (η οποία αποτελείται από την Κεντρική Διοικητική Υπηρεσία και τις Ανεξάρτητες Επιτροπές Προσφυγών) κατά της απόφασης που απορρίπτει αίτηση διεθνούς προστασίας με την ταχύρρυθμη διαδικασία⁷⁸⁹. Επίσης, δύναται να προσβάλει την απόφαση της Ανεξάρτητης Επιτροπής Προσφυγών, μέσω αίτησης ακύρωσης.

Σύμφωνα με απόφαση του ΣτΕ⁷⁹⁰, στο πλαίσιο ταχύρρυθμης διαδικασίας εξέτασης αίτησης διεθνούς προστασίας, η Υπηρεσία Ασύλου νομίμως δεν εξετάζει τον κίνδυνο δίωξης ή σοβαρής βλάβης του αιτούντα, σε περίπτωση επιστροφής στη χώρα καταγωγής. Συγκεκριμένα, η Υπηρεσία Ασύλου είναι αποκλειστικά αρμόδια να εξετάσει τη δυνατότητα επανεισδοχής σε ασφαλή τρίτη χώρα, ζήτημα το οποίο ανάγεται στο παραδεκτό της αίτησης, εφόσον «ο αιτών, ο οποίος έφερε και το σχετικό βάρος επίκλησης, δεν προέβαλε συγκεκριμένους ισχυρισμούς, οι οποίοι θα δικαιολογούσαν την υπαγωγή του στην κατηγορία των ευάλωτων ομάδων».

Η θέση ότι ο αιτών φέρει την ευθύνη επίκλησης των ισχυρισμών που δικαιολογούν την υπαγωγή του στις ευάλωτες ομάδες μνημονεύεται και σε μεταγενέστερες δικαστικές αποφάσεις. Κατά την εξέταση αίτησης αναστολής εκτέλεσης απόφασης της Επιτροπής Προσφυγών, το **Διοικητικό Εφετείο**⁷⁹¹ σημείωσε πως η ιατρική βεβαίωση ψυχιάτρου, που ανέφερε ότι ο αιτών παρουσιάζει ψυχικές διαταραχές δεν αναιρούσε την νομιμότητα της εξέτασης της αίτησης ασύλου στο πλαίσιο της ταχύρρυθμης διαδικασίας, καθότι από το εν λόγω έγγραφο δεν προέκυπτε ότι τα προβλήματα υγείας ήταν απόρροια βασανιστηρίων.

Αντίθετα, το **Περιφερειακό Γραφείο Ασύλου της Χίου**⁷⁹² ανακάλεσε, κατόπιν προσφυγής, την απορριπτική απόφαση του Αυτοτελούς Κλιμακίου Ασύλου, που έκρινε ως απαράδεκτη την αίτηση, επειδή η Τουρκία αποτελούσε «πρώτη χώρα ασύλου» ή «ασφαλής τρίτη χώρα» για τον αιτούντα (άρθρα 55 και 56 του νόμου 4375/2016), διότι, ο αιτών ήταν ευάλωτος, δυνάμει των προσαγόμενων εγγράφων και έπρεπε να παραπεμφθεί στην κανονική διαδικασία.

Όπως σημειώνεται σε απόφαση του **Διοικητικού Εφετείου Πειραιά**⁷⁹³, η ένταξη του αιτούντα στις ευάλωτες ομάδες «αποτελεί κριτήριο ιδιαίτερης μεταχείρισης, κατά το στάδιο της διαδικασίας υποδοχής και ταυτοποίησης, παρότι η ευαλωτότητα δεν αποτελεί κριτήριο παροχής διεθνούς προστασίας». Το δικαστήριο δέχτηκε πως ο αιτών δεν απαιτείται να αποδείξει την

⁷⁸⁸ Βλ. *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Δελτίο Τύπου, Αποστολή στην Λέσβο, Νοέμβριος 2016, σελ. 20-21, https://www.gcr.gr/en/news/item/download/305_5f6075d70ecb794721fbbce53250bd87 και *RSA/Pro Asyl*, Ευάλωτοι πρόσφυγες εκτεθειμένοι σε μία απάνθρωπη συμφωνία, Μάρτιος 2018, <https://rsaegan.org/el/stopthetoxicdeal-evalototita/>.

⁷⁸⁹ Το προϊσχύον άρθρο 61 του ν. 4375/2016 αντικαταστάθηκε από το άρθρο 92 του ν. 4636/2019.

⁷⁹⁰ ΣτΕ Ολομ. 2348/2017, τράπεζα νομικών πληροφοριών «Ισοκράτης».

⁷⁹¹ ΔΕφΠειρ (Συμβ) 116/2018, τράπεζα νομικών πληροφοριών «Ισοκράτης».

⁷⁹² ΠΓΑ Χίου 11463/2017, <http://www.immigration.gr/2017/11/114632017.html>.

⁷⁹³ ΔΕφΠειρ 231/2018, τράπεζα νομικών πληροφοριών «Ισοκράτης».

επέλευση οικονομικής βλάβης, εξαιτίας της υπαγωγής του σε ταχύρρυθμη διαδικασία, διότι τυχόν αποδοχή τέτοιων αιτιάσεων θα είχε ως συνέπεια την καταστρατήγηση της νομοθεσίας, καθιστώντας «άνευ αντικειμένου την ειδική μεταχείριση την οποία καθιερώνει ο νομοθέτης για τους αιτούντες διεθνή προστασία, που αποδεδειγμένα ανήκουν στην κατηγορία των ευάλωτων προσώπων». Την ίδια θέση έχει επαναλάβει και σε μεταγενέστερη απόφαση⁷⁹⁴, στην οποία κρίθηκε ότι οι αιτούντες εσφαλμένα δεν χαρακτηρίστηκαν ως ευάλωτα πρόσωπα, με αποτέλεσμα να υπαχθούν σε ταχύρρυθμη διαδικασία εξέτασης, με την αιτιολογία ότι τα επικαλούμενα προβλήματα υγείας δεν είναι σοβαρά, αλλά συνήθη για την ηλικία τους, παρά τη σχετική εισήγηση του ιατρικού κλιμακίου του ΚΥΤ Χίου και τη γνωμάτευση του Γενικού Νοσοκομείου Χίου.

Ωστόσο, σε άλλη απόφαση, το **Διοικητικό Εφετείο Πειραιά**⁷⁹⁵ απέρριψε ως αόριστο τον ισχυρισμό του αιτούντος ότι η παράλειψη της Διοίκησης να διαπιστώσει την ευαλωτότητά του είχε ως συνέπεια να υποστεί σοβαρή οικονομική βλάβη, διότι δεν υποστήριξε αποτελεσματικά την αίτησή του, εντός των συντετημένων προθεσμιών της διαδικασία των συνόρων. Συγκεκριμένα, το δικαστήριο δέχτηκε ότι «δεν εξειδικεύεται η επικαλούμενη βλάβη, δεδομένου ότι ο αιτών είχε, στη συνέχεια, τη δυνατότητα να αναπτύξει διεξοδικά τις απόψεις του με το μακροσκελές υπόμνημα που κατέθεσε ενώπιον της Επιτροπής Προσφυγών, υπογεγραμμένο από τη δικηγόρο του».

Παράλληλα, η παράλειψη έρευνας των ισχυρισμών του αιτούντος περί ευαλωτότητας από τους αρμόδιους φορείς συνιστά λόγο ακυρότητας της απόφασης ασύλου, ελλείπει αιτιολογίας. Συγκεκριμένα, το **Διοικητικό Εφετείο Πειραιά**⁷⁹⁶ σημείωσε πως ο αιτών, ως έχων το σχετικό βάρος, πράγματι είχε επικαλεστεί κατά τη συνέντευξη και με υπόμνημα που υπέβαλε στο Αυτοτελές Κλιμάκιο Ασύλου Χίου και στην Επιτροπή Προσφυγών ότι ήταν ευάλωτος, ως θύμα βασανιστηρίων και σοβαρής ψυχολογικής και σωματικής βίας στη φυλακή της Δαμασκού και της Χάμα, εξαιτίας της συμμετοχής του σε αντικυβερνητική διαδήλωση. Παρά ταύτα, η χειρίστρια της συνέντευξής του και το Αυτοτελές Κλιμάκιο Ασύλου Χίου δεν ερεύνησαν τους ισχυρισμούς του αιτούντος περί ευαλωτότητας, ενώ η Επιτροπή Προσφυγών έκανε δεκτό τον ισχυρισμό του αιτούντος περί βεβαρημένης ψυχολογικής κατάστασης, λόγω των τραυματικών βιωμάτων του στη Συρία και την Τουρκία, ωστόσο απέρριψε την προσφυγή του, χωρίς να αιτιολογήσει την κρίση της για την μη ένταξη του στα ευάλωτα πρόσωπα και την υπαγωγή του στη ταχύρρυθμη διαδικασία. Ως εκ τούτου, κρίθηκε ότι η απόφαση της Ανεξάρτητης Επιτροπής Προσφυγών στερούνταν αιτιολογίας.

Ο νόμος 4636/2019 κατήργησε τη γενική εξαίρεση υπαγωγής των ευάλωτων ομάδων και των αιτούντων που χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων στην ταχύρρυθμη διαδικασία. Συνεπώς, οι ευάλωτοι αιτούντες υπόκεινται στην ταχύρρυθμη⁷⁹⁷ ή συνοριακή⁷⁹⁸ διαδικασία, συμπεριλαμβανομένων των ανηλίκων (ασυνόδευτων ή μη), εφόσον συντρέχουν οι όροι που προβλέπονται στην οδηγία για τις διαδικασίες. Κατ' εξαίρεση, η αίτηση ασύλου ασυνόδευτων ανηλίκων, κάτω των δεκαπέντε ετών και ανήλικων θυμάτων εμπορίας ανθρώπων, βιασμού ή

⁷⁹⁴ ΔΕφΠειρ 563/2018, τράπεζα νομικών πληροφοριών «Ισοκράτης».

⁷⁹⁵ ΔΕφΠειρ 271/2019, τράπεζα νομικών πληροφοριών «Ισοκράτης».

⁷⁹⁶ ΔΕφΠειρ 558/2018, <http://www.immigration.gr/2018/11/paralepsi-ereynas-eyalwtotitas-thyma-basanisthriwn-bias.html>.

⁷⁹⁷ Άρθρο 83 ν. 4636/2019 (ενσωμάτωση άρθρου 31 Οδηγίας 2013/32/ΕΕ).

⁷⁹⁸ Άρθρο 90 ν. 4636/2019 (Άρθρο 43 Οδηγίας 2013/32/ΕΕ).

άλλων σοβαρών μορφών ψυχολογικής, σωματικής ή σεξουαλικής βίας, εξετάζεται πάντα με την κανονική διαδικασία⁷⁹⁹. Αντίστοιχα, δεν εφαρμόζεται ή παύει να εφαρμόζεται η ταχύρρυθμη ή συνοριακή διαδικασία, όταν δεν μπορεί να παρασχεθεί κατάλληλη υποστήριξη στους αιτούντες που χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων, ώστε να απολαύουν των δικαιωμάτων και να συμμορφώνονται προς τις υποχρεώσεις τους, ιδίως όταν πρόκειται για θύματα βασανισμού, βιασμού ή σοβαρών μορφών βίας⁸⁰⁰. Οι παραπάνω εξαιρέσεις είναι, πράγματι, απαραίτητες, δεδομένης της ευαλωτότητας των παραπάνω ομάδων, ώστε να διασφαλιστεί η πρόσβαση σε υπηρεσίες στήριξης, να διαθέτουν επαρκή χρόνο προετοιμασίας και να αναπτύξουν επαρκώς τους ισχυρισμούς τους, στο πλαίσιο της προσωπικής συνέντευξης.

Μετά την ολοκλήρωση της ανάλυσης του καθεστώτος που απολαμβάνουν οι αιτούντες που χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων, στο επόμενο κεφάλαιο εξετάζεται το ενωσιακό και εθνικό πλαίσιο για την υποδοχή των αιτούντων διεθνή προστασία, υπό το πρίσμα της ευαλωτότητας. Τα ειδικότερα θέματα που θα μελετηθούν στη συνέχεια είναι, μεταξύ άλλων, οι υλικές συνθήκες υποδοχής, η μεταχείριση των ανηλίκων, οι συνθήκες κράτησης και ο εντοπισμός των ευάλωτων αλλοδαπών.

5. Η υποδοχή των ευάλωτων αιτούντων

A. Η αντιμετώπιση της ευαλωτότητας στο πλαίσιο της οδηγίας για την υποδοχή (2013/33/ΕΕ)

Η ευαλωτότητα των αιτούντων διεθνή προστασία έχει βαρύνουσα σημασία, στο πλαίσιο της οδηγίας 2013/33/ΕΕ για τις ελάχιστες απαιτήσεις υποδοχής των αιτούντων άσυλο (εφεξής «οδηγία για την υποδοχή»). Σκοπός της οδηγίας είναι η θέσπιση κοινών προτύπων υποδοχής, με σκοπό την εξασφάλιση αξιοπρεπών και συγκρίσιμων συνθηκών διαβίωσης για τους αιτούντες, σε όλα τα Κράτη μέλη⁸⁰¹. Όπως σημειώνεται στο προοίμιο⁸⁰², η εναρμόνιση των κανόνων δικαίου συμβάλλει στον περιορισμό των δευτερογενών μετακινήσεων των αιτούντων, που οφείλονται στην ανομοιογένεια των συνθηκών υποδοχής στα Κράτη της ΕΕ. Ειδικότερα, η οδηγία περιέχει ρυθμίσεις: **α.** γενικού περιεχομένου (σκοπός, ορισμός και πεδίο εφαρμογής, άρθρο 1-4), **β.** για τις συνθήκες υποδοχής (άρθρα 5-19), **γ.** για τον περιορισμό ή την ανάκληση των υλικών συνθηκών υποδοχής (άρθρο 20), **δ.** για τα ευάλωτα πρόσωπα (άρθρα 21-25), **ε.** για τη διαδικασία προσφυγής (άρθρο 26) και **στ.** για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας του συστήματος υποδοχής (άρθρα 27-29).

Ήδη στο προοίμιο της οδηγίας⁸⁰³, διακηρύσσεται ότι η κατάλληλη υποδοχή των ευάλωτων προσώπων αποτελεί πρωταρχικό μέλημα των εθνικών αρχών, ώστε να ικανοποιούνται οι ειδικές ανάγκες υποδοχής, υπό το πρίσμα του μείζονος συμφέροντος του παιδιού και της ενότητας της

⁷⁹⁹ Άρθρο 75 παρ. 7 ν. 4636/2019 (ενσωμάτωση άρθρου 25 Οδηγίας 2013/32/ΕΕ).

⁸⁰⁰ Άρθρο 67 παρ. 3 ν. 4636/2019 (ενσωμάτωση άρθρου 24 Οδηγίας 2013/32/ΕΕ).

⁸⁰¹ Ειδικότερα για την Οδηγία για την υποδοχή σε *L. Tsourdi*, Reception Conditions for Asylum Seekers in the EU: Towards the Prevalence of Human Dignity, Immigration, Asylum and Nationality Law, τόμος 29, τεύχος 1, 2015, σελ. 9-24 και *K. Hailbronner/D. Thym* (επιμ.), EU Immigration and Asylum Law; A Commentary, 2016, σελ. 1381-1477 και *EASO*, Vulnerability in the context of applications for international protection, 2021.

⁸⁰² Αιτιολογική σκέψη 12 του προοιμίου της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

⁸⁰³ Αιτιολογικές σκέψεις 9 και 14 του προοιμίου της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

οικογένειας, σύμφωνα με τον Χάρτη, τη Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού του 1989⁸⁰⁴ και την ΕΣΔΑ. Συγκεκριμένα, ο αιτών με ειδικές ανάγκες υποδοχής αποτελεί «το ευάλωτο πρόσωπο που χρειάζεται ειδικές εγγυήσεις, ώστε να απολαύει των δικαιωμάτων και να συμμορφώνεται με τις υποχρεώσεις που προβλέπει η παρούσα οδηγία»⁸⁰⁵. Ως ευάλωτα πρόσωπα, των οποίων η ειδική κατάσταση πρέπει να εκτιμάται από τα Κράτη, ορίζονται «**οι ανήλικοι, οι ασυνόδευτοι ανήλικοι**⁸⁰⁶, **τα άτομα με ειδικές ανάγκες, οι ηλικιωμένοι, οι εγκυμονούσες, οι μονογονεϊκές οικογένειες με ανήλικα παιδιά, τα θύματα εμπορίας ανθρώπων, τα άτομα με σοβαρές ασθένειες, τα άτομα με πνευματικές διαταραχές και τα άτομα που έχουν υποστεί βασανιστήρια, βιασμό ή άλλες σοβαρές μορφές ψυχολογικής, φυσικής ή σεξουαλικής βίας, όπως γυναίκες θύματα ακρωτηριασμού των γεννητικών οργάνων**»⁸⁰⁷.

Η απαρίθμηση των ανωτέρω ομάδων δεν είναι πάντως εξαντλητική. Συνεπώς τα Κράτη δύνανται να θεσπίσουν ευνοϊκότερες διατάξεις⁸⁰⁸. Ενδεικτικά, η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες ενθαρρύνει τα Κράτη να συμπεριλάβουν στις ευάλωτες ομάδες με ειδικές ανάγκες υποδοχής, τα μέλη της ΛΟΑΤΙ κοινότητας, τα άτομα με προβλήματα ακοής ή όρασης, τους αναλφάβητους, τους δυσλεκτικούς και τα πρόσωπα με διανοητικά προβλήματα⁸⁰⁹. Επίσης, σημειώνεται, ως θετική εξέλιξη, η προσθήκη των θυμάτων εμπορίας ανθρώπων, των ατόμων με σοβαρές ασθένειες, των προσώπων με πνευματικές διαταραχές και των γυναικών θυμάτων ακρωτηριασμού των γεννητικών οργάνων, που δεν είχαν περιληφθεί στην προϊσχύσασα οδηγία⁸¹⁰. Κατόπιν σύγκρισης των ορισμών της οδηγίας για την υποδοχή και της οδηγίας για την αναγνώριση, παρατηρούμε ότι ο ορισμός των ασυνόδευτων ανηλίκων ταυτίζεται, ενώ ο ορισμός των ευάλωτων αιτούντων άσυλο είναι ευρύτερος από αυτόν των ευάλωτων δικαιούχων διεθνούς προστασίας, εντάσσοντας τα άτομα με σοβαρές ασθένειες και τις γυναίκες-θύματα ακρωτηριασμού των γεννητικών οργάνων.

Σημειώνεται ότι η ειδική κατάσταση των ευάλωτων προσώπων⁸¹¹ και η ανάγκη προστασίας των παιδιών και των ασυνόδευτων ανηλίκων αναγνωρίζονται στην προϊσχύσασα οδηγία για την υποδοχή⁸¹². Ήδη από το 2007, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υπογράμμισε πως η διαπίστωση της ευαλωτότητας των αιτούντων διεθνή προστασία αποτελεί βασικό στοιχείο της

⁸⁰⁴ Η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση με το νόμο 2101/92.

⁸⁰⁵ Άρθρο 2 περ. ια της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

⁸⁰⁶ Σύμφωνα με το άρθρο 2 περ. ε της Οδηγίας «ασυνόδευτος ανήλικος»: ανήλικος που φτάνει στο έδαφος των Κρατών μελών χωρίς να συνοδεύεται από ενήλικο υπεύθυνο για αυτόν σύμφωνα με τον νόμο ή την πρακτική του οικείου Κράτους μέλους και εφόσον κανένας ενήλικος δεν ασκεί στην πράξη την επιμέλειά του. Ο ορισμός καλύπτει και τον ανήλικο που παύει να συνοδεύεται μετά την είσοδό του στο έδαφος των Κρατών μελών.

⁸⁰⁷ Άρθρο 21 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ

⁸⁰⁸ Άρθρο 4 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

⁸⁰⁹ UNHCR, Annotated Comments to Directive 2013/33/EU of the European Parliament and Council of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast), 2015, σελ. 50.

⁸¹⁰ Άρθρο 17 της Οδηγίας 2003/9/ΕΚ.

⁸¹¹ Σύμφωνα με το άρθρο 17 παρ. 1 της Οδηγίας 2003/9/ΕΚ, «κατά τη μεταφορά των διατάξεων του κεφαλαίου II περί υλικών συνθηκών υποδοχής και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης στην εθνική νομοθεσία, τα κράτη μέλη λαμβάνουν υπόψη τους την ειδική κατάσταση των ευάλωτων προσώπων, όπως οι ανήλικοι, οι ασυνόδευτοι ανήλικοι, τα άτομα με ειδικές ανάγκες, οι ηλικιωμένοι, οι εγκυμονούσες, οι μονογονεϊκές οικογένειες με ανήλικα παιδιά και τα πρόσωπα που έχουν υποστεί βασανιστήρια, βιασμό ή άλλες σοβαρές μορφές ψυχολογικής, φυσικής ή σεξουαλικής βίας».

⁸¹² Οδηγία 2003/9/ΕΚ σχετικά με τις ελάχιστες απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων άσυλο στα Κράτη μέλη.

διαδικασίας ασύλου, χωρίς το οποίο αποδυναμώνονται οι εγγυήσεις της οδηγίας. Ωστόσο, στη σχετική έκθεση για την εφαρμογή της προϊσχύσασας οδηγίας⁸¹³, διαπιστώθηκαν σημαντικές ελλείψεις των εθνικών νομοθεσιών, όσον αφορά την προστασία των ευάλωτων ομάδων. Η Επιτροπή υπογράμμισε ότι ορισμένα Κράτη είτε δεν εισήγαγαν ειδικές ρυθμίσεις για τα πρόσωπα με ειδικές ανάγκες υποδοχής, είτε δεν προέβλεπαν διαδικασία διαπίστωσης της ευαλωτότητας.

Ως εκ τούτου, η αναθεωρημένη οδηγία για την υποδοχή προβλέπει ότι η διαπίστωση της ευαλωτότητας πραγματοποιείται εντός εύλογου χρονικού διαστήματος από την άσκηση της αίτησης διεθνούς προστασίας⁸¹⁴. Η εν λόγω υποχρέωση των Κρατών αποτελεί σημαντική διαδικαστική προϋπόθεση για την καθιέρωση δίκαιου και λειτουργικού συστήματος ασύλου. Η διαδικασία διαπίστωσης της ευαλωτότητας είτε εντάσσεται στην διαδικασία για το άσυλο, είτε αποτελεί χωριστή διοικητική διαδικασία. Επίσης, η εκτίμηση της ευαλωτότητας πραγματοποιείται καθ' όλη τη διάρκεια της εξέτασης του αιτήματος. Η συγκεκριμένη πρόβλεψη είναι ιδιαίτερα σημαντική για την αντιμετώπιση των ειδικών αναγκών, που είτε δεν αποκαλύφθηκαν κατά την κατάθεση του αιτήματος, λόγω αισθημάτων φόβου ή ντροπής⁸¹⁵, είτε εμφανίστηκαν σε μεταγενέστερο στάδιο της διαδικασίας.

Ο καθορισμός της διαδικασίας εκτίμησης της ευαλωτότητας αφήνεται στη διακριτική ευχέρεια των Κρατών. Ωστόσο, η καθιέρωση αποτελεσματικού μηχανισμού για την έγκαιρη και δίκαιη αξιολόγηση της ευαλωτότητας αποτελεί σημαντική πρόκληση για τα Κράτη⁸¹⁶. Συγκεκριμένα, η διαδικασία αξιολόγησης ενδέχεται να εντείνει τη διάρκεια και την πολυπλοκότητα της διαδικασίας ασύλου, διότι συνιστά ένα πρόσθετο διαδικαστικό βήμα, ώστε οι αιτούντες να αποκτήσουν πρόσβαση σε κατάλληλες συνθήκες υποδοχής. Προς διευκόλυνση των εθνικών αρχών, η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης για το Άσυλο (EASO) έχει δημοσιεύσει οδηγό για την αναγνώριση των ευάλωτων προσώπων⁸¹⁷, με σκοπό να κατευθύνει τους δημόσιους λειτουργούς αναφορικά με την πρώτη επαφή, την υποστήριξη, την κατάθεση της αίτησης ασύλου, την προσωπική συνέντευξη και την ολοκλήρωση της διαδικασίας ασύλου. Τονίζεται η ανάγκη εξέτασης της ευαλωτότητας από κατάλληλα εκπαιδευμένους υπαλλήλους, κοινωνικούς λειτουργούς και ιατρικό προσωπικό⁸¹⁸. Παράλληλα, προτείνεται η καθιέρωση του δικαιώματος υποβολής παρατηρήσεων από τον αιτούντα, κατά τη διαδικασία διαπίστωσης της ευαλωτότητας, ώστε να υποστηρίξει τους λόγους που χρήζει ειδικών συνθηκών υποδοχής. Παρομοίως, τονίζεται η αναγκαιότητα αιτιολόγησης των αρνητικών αποφάσεων, ιδίως στις περιπτώσεις που η

⁸¹³ *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Έκθεση προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο για την εφαρμογή της Οδηγίας 2003/9/ΕΚ της 27^{ης} Ιανουαρίου 2003 σχετικά με τις ελάχιστες απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων άσυλο στα Κράτη μέλη, COM(2007) 745 τελικό, Νοέμβριος 2007.

⁸¹⁴ Άρθρο 22 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

⁸¹⁵ *UNHCR*, Annotated Comments to Directive 2013/33/EU of the European Parliament and Council of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast), 2015, σελ. 51.

⁸¹⁶ *ECRE*, Directive 2013/33/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast), Ιούλιος 2015, σελ. 34.

⁸¹⁷ *EASO*, Εργαλείο για την αναγνώριση των ατόμων με ειδικές ανάγκες, <https://ipsn.easo.europa.eu/el/easo-tool-identification-persons-special-needs>

⁸¹⁸ *UNHCR*, Annotated Comments to Directive 2013/33/EU of the European Parliament and Council of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast), 2015, σελ. 53.

ευάλωτητα κατέστη εμφανής σε μεταγενέστερο στάδιο⁸¹⁹. Οι παραπάνω προτάσεις εντάσσονται στο δικαίωμα χρηστής διοίκησης, το οποίο αποτελεί γενική αρχή του δικαίου της ΕΕ και κατοχυρώνεται στο άρθρο 41 του Χάρτη.

Με βάση τα παραπάνω, η αναδιατυπωμένη οδηγία έχει διευρύνει τις κατηγορίες των ευάλωτων προσώπων και αναφέρεται στην ανάγκη έγκαιρης διαπίστωσης των ειδικών αναγκών υποδοχής. Στη συνέχεια, αναλύονται οι ρυθμίσεις της οδηγίας για τις υλικές συνθήκες υποδοχής των ευάλωτων ομάδων, την πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, την προστασία των ανήλικων αιτούντων άσυλο και τη διοικητική κράτηση.

α. Οι υλικές συνθήκες υποδοχής για τις ευάλωτες ομάδες

Η οδηγία για την υποδοχή προβλέπει την υποχρέωση του Κράτους να παρέχει υλικές συνθήκες υποδοχής σε όλους τους αιτούντες⁸²⁰ και να τους εξασφαλίσει «επαρκές βιοτικό επίπεδο», ιδίως στις ευάλωτες ομάδες και τους κρατούμενους⁸²¹. Η παρούσα υποενότητα αναλύει τις ρυθμίσεις της οδηγίας αναφορικά με τις υλικές συνθήκες υποδοχής των αιτούντων άσυλο, την πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και τις περιπτώσεις περιορισμού ή διακοπής τους.

Αρχικά, οι υλικές συνθήκες υποδοχής περιλαμβάνουν την παροχή «*στέγης, τροφής και ρουχισμού, σε είδος ή υπό μορφή οικονομικού βοηθήματος ή δελτίων, ή συνδυασμό των τριών, καθώς και ένα βοήθημα για τα καθημερινά έξοδα*»⁸²², ενώ ο καθορισμός των συνθηκών υπό τις οποίες το βιοτικό επίπεδο είναι επαρκές εναπόκειται στα Κράτη. Για την ερμηνεία της οδηγίας, μπορούμε να ανατρέξουμε στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα του ΟΗΕ⁸²³, το οποίο ορίζει ότι «*τα συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα κάθε προσώπου για ένα επίπεδο διαβίωσης ανεκτό για τον ίδιο και την οικογένειά του, συμπεριλαμβανομένης της κατάλληλης διατροφής, ενδυμασίας και κατοικίας, συγχρόνως δε και το δικαίωμα της συνεχούς βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσής του*» (άρθρο 11 παρ.1). Η εν λόγω διάταξη αναπτύσσεται περαιτέρω από την Επιτροπή Οικονομικών, Κοινωνικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων του ΟΗΕ, σύμφωνα με την οποία η επαρκής στέγη συνεπάγεται την προστασία της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, την ασφάλεια και την επάρκεια χώρου, φωτισμού και εξαερισμού⁸²⁴. Παράλληλα, η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ προτείνει στα Κράτη να χρησιμοποιούν

⁸¹⁹ *ECRE*, Directive 2013/33/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast), ο.π., σελ. 34.

⁸²⁰ Σημειώνεται πως τα Κράτη δύνανται να εισάγουν την ανεπάρκεια οικονομικών πόρων ως προϋπόθεση για τη δωρεάν παροχή υλικών συνθηκών υποδοχής και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης.

⁸²¹ Άρθρο 17 παρ. 1- 2 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

⁸²² Άρθρο 2 περ. ζ της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

⁸²³ Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα του ΟΗΕ, που υπεγράφη το 1966, κυρώθηκε από την Ελλάδα με τον Ν. 1532/1985.

⁸²⁴ *UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR)*, General Comment No. 4: The Right to Adequate Housing (Art. 11 (1) of the Covenant), December 1991, E/1992/23.

ως σημείο αναφοράς, για τον καθορισμό του επαρκούς βιοτικού επιπέδου, τα επιδόματα ανεργίας ή τις παροχές κοινωνικής πρόνοιας στους άπορους ημεδαπούς⁸²⁵.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να γίνει αναφορά στην απόφαση **Saciri και άλλοι**⁸²⁶, η οποία εκδόθηκε στο πλαίσιο της προΐσχύσασας οδηγίας για την υποδοχή. Το ΔΕΕ διαπίστωσε πως, όταν οι υλικές συνθήκες υποδοχής παρέχονται αποκλειστικά υπό μορφή οικονομικού βοηθήματος, το χρηματικό ποσό πρέπει να είναι επαρκές, ώστε τα ανήλικα τέκνα των αιτούντων άσυλο να διαμένουν με τους γονείς τους. Η ερμηνεία αυτή είναι αναγκαία για τη διασφάλιση της οικογενειακής ενότητας και του βέλτιστου συμφέροντος του τέκνου, που αποτελεί πρωταρχικό μέλημα των Κρατών. Ως εκ τούτου, κατά τον καθορισμό των υλικών συνθηκών υποδοχής υπό μορφή οικονομικού βοηθήματος, τα Κράτη υποχρεούνται να προσαρμόζουν τις συνθήκες υποδοχής στην κατάσταση των ευάλωτων προσώπων.

Πράγματι, η αναθεωρημένη οδηγία ορίζει ρητά ότι οι αποφάσεις των Κρατών για τη στέγαση των αιτούντων εκτιμούν πάντα το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού και τις ιδιαίτερες συνθήκες των αιτούντων, ιδίως των ανήλικων άγαμων αδερφών και των ευάλωτων μελών, που εξαρτώνται από την οικογένεια ή άλλους στενούς συγγενείς⁸²⁷. Η συγκεκριμένη ρύθμιση διευκολύνει την ενσωμάτωση των ευάλωτων προσώπων και μειώνει την εξάρτησή τους από εξωτερική υποστήριξη⁸²⁸.

Στις περιπτώσεις που η στέγαση παρέχεται σε είδος, τα Κράτη οφείλουν να εξετάζουν τις ιδιαίτερες ανάγκες που σχετίζονται με το φύλο, την ηλικία και την κατάσταση των ευάλωτων προσώπων. Παράλληλα, τα Κράτη λαμβάνουν κατάλληλα μέτρα για την προστασία των διαμενόντων σε χώρους φιλοξενίας αιτούντων άσυλο από βιαιοπραγίες και πράξεις βίας που σχετίζονται με το φύλο, όπως η σεξουαλική κακοποίηση και η παρενόχληση⁸²⁹. Παρατηρούμε ότι, παρότι η προστασία από την έμφυλη και τη σεξουαλική βία προβλέπεται ήδη από τις ισχύουσες ρυθμίσεις του ποινικού δικαίου των Κρατών, η διάταξη αυτή αναγνωρίζει την ιδιαίτερη ευάλωτοτητα των αιτούντων άσυλο και τη σημασία των προληπτικών μέτρων για την αποτροπή σοβαρής βλάβης, όταν παρέχεται σε αυτούς στέγαση σε είδος.

Εκτός από την εξασφάλιση στέγασης, οι συνθήκες υποδοχής περιλαμβάνουν και την πρόσβαση των αιτούντων άσυλο στην απαραίτητη ιατρική περίθαλψη. Παρότι η πρόβλεψη αυτή υπήρχε στην προΐσχύσασα οδηγία για την υποδοχή, η Επιτροπή διαπίστωσε την έλλειψη πραγματικής πρόσβασης των ευάλωτων προσώπων, ιδίως των θυμάτων βασανιστηρίων και βίας, σε ειδική περίθαλψη, σε ορισμένα Κράτη⁸³⁰. Ως εκ τούτου, η αναδιατυπωμένη οδηγία κάνει ειδική μνεία στην πρόσβαση των αιτούντων άσυλο στην απαραίτητη ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, η

⁸²⁵ *UNHCR*, Annotated Comments to Directive 2013/33/EU of the European Parliament and Council of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast), 2015, σελ. 42.

⁸²⁶ ΔΕΕ, C-79/13, *Saciri και άλλοι*, 27.02.2014, ECLI:EU:C:2014:103.

⁸²⁷ Αιτιολογική σκέψη 22, άρθρα 18 παρ. 5 και 23 παρ. 5 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

⁸²⁸ *UNHCR*, Annotated Comments to Directive 2013/33/EU of the European Parliament and Council of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast), 2015, σελ. 44.

⁸²⁹ Άρθρο 18 παρ. 3-4 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

⁸³⁰ *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Έκθεση προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο για την εφαρμογή της Οδηγίας 2003/9/ΕΚ της 27^{ης} Ιανουαρίου 2003 σχετικά με τις ελάχιστες απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων άσυλο στα Κράτη μέλη, COM(2007) 745 τελικό, Νοέμβριος 2007.

οποία περιλαμβάνει «τις πρώτες βοήθειες, τη θεραπεία ασθενειών και σοβαρών πνευματικών διαταραχών και τη ψυχιατρική περίθαλψη ή άλλη συνδρομή» των ευάλωτων ομάδων⁸³¹. Σύμφωνα με την Έγταση Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, η κατάλληλη ιατρική περίθαλψη πρέπει να περιλαμβάνει, επίσης, τη συμβουλευτική υποστήριξη για θέματα αναπαραγωγικής υγείας και ψυχικής φροντίδας. Επιπλέον, προβλέπεται ρητά η διασφάλιση της πρόσβασης των θυμάτων σοβαρών πράξεων βίας στην αναγκαία περίθαλψη, ιδίως σε κατάλληλη ιατρική και ψυχολογική θεραπεία, για την αντιμετώπιση της βλάβης που υπέστησαν⁸³². Παράλληλα, είναι ευνόητη η σημασία της διατήρησης της εμπιστευτικότητας των ιατρικών εξετάσεων και της κατάλληλης εκπαίδευσης των αρμοδίων αρχών που έρχονται σε επαφή με ανηλίκους και ασθενείς διαφορετικής πολιτισμικής καταγωγής⁸³³.

Είναι προφανές ότι, καταρχήν, η άρνηση παροχής των συνθηκών υποδοχής, ακόμα και για προσωρινό χρονικό διάστημα, αντιτίθεται στο πνεύμα της οδηγίας και στο άρθρο 1 του Χάρτη, που προβλέπει το σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Αναλυτικότερα, στην απόφαση **Cimade και GISTI**⁸³⁴, το ΔΕΕ ανέφερε πως το Κράτος, στο οποίο υποβάλλεται αίτηση ασύλου, υποχρεούται να παρέχει συνθήκες υποδοχής σε όλους τους αιτούντες άσυλο, ακόμα και όταν έχει απευθύνει αίτημα αναδοχής ή εκ νέου ανάληψης σε άλλο Κράτος μέλος, κατ' εφαρμογήν του συστήματος του Δουβλίνου. Η εν λόγω υποχρέωση παύει να υφίσταται, μετά την μεταφορά του αιτούντος, οπότε το οικονομικό βάρος για την παροχή των συνθηκών πλέον φέρει το υπεύθυνο Κράτος μέλος. Όπως εύστοχα σημειώνεται στις προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα⁸³⁵, η κατάθεση αιτήματος αναδοχής ή εκ νέου ανάληψης δεν συνεπάγεται κατ' ανάγκη ότι το αίτημα θα γίνει αποδεκτό από το άλλο Κράτος μέλος, επομένως ο αιτών ενδέχεται να παραμείνει τελικά στη χώρα υποδοχής.

Παρ' όλ' αυτά, σε δεόντως αιτιολογημένες περιπτώσεις, επιτρέπεται η παρέκκλιση από τις ρυθμίσεις για τις υλικές συνθήκες υποδοχής, «για εύλογη χρονική περίοδο, η οποία είναι όσο το δυνατόν συντομότερη, όταν: α) απαιτείται εκτίμηση της ευαλωτότητας, β. έχουν εξαντληθεί προσωρινά οι συνήθως διαθέσιμες δυνατότητες στέγασης»⁸³⁶, με την προϋπόθεση ότι καλύπτονται οι βασικές ανάγκες των αιτούντων. Συνεπώς, η αναδιατυπωμένη οδηγία αποδίδει εξαιρετικό χαρακτήρα στον περιορισμό ή την ανάκληση των υλικών συνθηκών υποδοχής. Επιπλέον, ο Ευρωπαϊός νομοθέτης περιόρισε τους λόγους εξαίρεσης που προβλέπονταν στην προϊσχύσασα οδηγία, η οποία επέτρεπε την παρέκκλιση, όταν οι υλικές συνθήκες δεν ήταν διαθέσιμες σε συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή και όταν ο αιτών τελούσε υπό κράτηση ή υπό περιορισμό σε συντομικό φυλάκιο⁸³⁷.

⁸³¹ Άρθρο 19 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

⁸³² Άρθρο 25 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

⁸³³ UNHCR, Annotated Comments to Directive 2013/33/EU of the European Parliament and Council of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast), 2015, σελ. 47.

⁸³⁴ ΔΕΕ, C-179/11, Cimade και GISTI, 27.09.2012, ECLI:EU:C:2012:594.

⁸³⁵ ΔΕΕ, Προτάσεις Γενικού Εισαγγελέα E. Sharpston, C-179/11, Cimade και GISTI, 15.05.2012, ECLI:EU:C:2012:298.

⁸³⁶ Άρθρο 18 παρ. 9 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

⁸³⁷ Άρθρο 14 παρ. 8 της Οδηγία 2003/9/ΕΚ.

Παράλληλα, από το συνδυασμό των άρθρων 23 και 17 της οδηγίας, συνάγεται, ότι, όταν διαπιστώνεται σοβαρή ή επανειλημμένη παραβίαση των κανόνων του κέντρου φιλοξενίας ή βίαιη συμπεριφορά του αιτούντα, η απόφαση ανάκλησης των υλικών συνθηκών υποδοχής πρέπει να αξιολογεί τυχόν ευαλωτότητά του. Η θέση αυτή υιοθετήθηκε από το **Περιφερειακό Διοικητικό Δικαστήριο του Πιεμόντε**⁸³⁸ της Ιταλίας, κατά την εκτίμηση της απόφασης ανάκλησης των υλικών συνθηκών υποδοχής αιτούντα άσυλο. Ο προσφεύγων, υπήκοος Νιγηρίας, ο οποίος έπασχε από φυματίωση και είχε διαγνωστεί με κατάθλιψη, παραβίασε τον εσωτερικό κανονισμό λειτουργίας, εξαιτίας της αδικαιολόγητης απουσίας του από τη δομή φιλοξενίας. Το δικαστήριο διαπίστωσε ότι η Διοίκηση δεν αξιολόγησε την κατάσταση της υγείας του αιτούντος, πριν την ανάκληση των συνθηκών υποδοχής, παραβιάζοντας την εθνική νομοθεσία που ενσωμάτωσε την οδηγία για την αναγνώριση. Αντίστοιχα, στην απόφαση **Haqbin**⁸³⁹, το ΔΕΕ διαπίστωσε πως η ανάκληση των υλικών συνθηκών υποδοχής, που αφορούν τη στέγαση, τη τροφή και την ένδυση, έστω και προσωρινά, παραβιάζουν το άρθρο 1 του Χάρτη, για την προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Συμπερασματικά, η οδηγία για την υποδοχή κατοχυρώνει την πρόσβαση όλων των αιτούντων άσυλο σε υλικές συνθήκες υποδοχής και την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, ώστε να απολαμβάνουν ένα επαρκές βιοτικό επίπεδο. Ειδικά για τις ευάλωτες ομάδες, προβλέπεται η συνεκτίμηση της κατάστασής τους, τόσο κατά τη διαπίστωση των ειδικών αναγκών υποδοχής, όσο και σε περιπτώσεις που προβλέπεται η ανάκληση ή διακοπή των συνθηκών υποδοχής. Στην επόμενη υποενότητα, εξειδικεύονται οι εγγυήσεις του ενωσιακού δικαίου για την υποδοχή των ανηλίκων και των ασυνόδευτων παιδιών.

β. Οι ρυθμίσεις για την υποδοχή των ανηλίκων

Η προστασία των ανηλίκων αιτούντων άσυλο, ως ευάλωτων προσώπων, εξειδικεύεται περαιτέρω στην οδηγία για την υποδοχή. Τα Κράτη εξασφαλίζουν την πρόσβαση των ανηλίκων σε υπηρεσίες αποκατάστασης για τα θύματα των ένοπλων συγκρούσεων ή θύματα κατάχρησης, αμέλειας, εκμετάλλευσης, βασανιστηρίων ή κακομεταχείρισης. Επίσης, εξασφαλίζουν ότι τους παρέχεται κατάλληλη ψυχολογική φροντίδα, καθώς και εξειδικευμένη θεραπεία, όταν απαιτείται⁸⁴⁰.

Αναφορικά με την εκπαίδευση των ανηλίκων⁸⁴¹, τα Κράτη οφείλουν να παρέχουν στα τέκνα των αιτούντων και στους ανηλικούς αιτούντες πρόσβαση στο εκπαιδευτικό σύστημα, υπό ανάλογες προϋποθέσεις με τις ισχύουσες για τους πολίτες τους. Η υποχρέωση εκπαίδευσης τερματίζεται με την εκτέλεση της απόφασης απομάκρυνσης των ιδίων ή των γονέων τους. Η

⁸³⁸ Περιφερειακό Διοικητικό Δικαστήριο Piedmont (Ιταλία), αρ. απόφασης 01383/2018, 31.12.2018 σε *European Database of Asylum Law*, Italy: Vulnerability must be assessed before withdrawal of reception conditions, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/italy-vulnerability-must-be-assessed-withdrawal-reception-conditions>.

⁸³⁹ ΔΕΕ, C-233/18, Haqbin, 12.11.2019, ECLI:EU:C:2019:956.

⁸⁴⁰ Άρθρο 23 παρ. 4 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

⁸⁴¹ Άρθρο 14 παρ.1 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

εκπαίδευση μπορεί να παρέχεται στα κέντρα φιλοξενίας ή να περιορίζεται στην πρόσβαση στο σύστημα δημόσιας εκπαίδευσης.

Σημειώνεται ότι η εκπαίδευση των παιδιών εκτός των κέντρων υποδοχής ενθαρρύνεται, διότι οδηγεί στην εκμάθηση της γλώσσας της χώρας υποδοχής και προσφέρει καλύτερες προοπτικές ένταξης για τους δικαιούχους διεθνούς προστασίας⁸⁴². Όταν η πρόσβαση στο εκπαιδευτικό σύστημα είναι αδύνατη, λόγω της ειδικής κατάστασης του ανηλίκου, το Κράτος πρέπει να προβλέπει εναλλακτικές εκπαιδευτικές επιλογές, σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο και τις εθνικές πρακτικές⁸⁴³. Επίσης, η οδηγία προβλέπει τη δυνατότητα διενέργειας προπαρασκευαστικών μαθημάτων, συμπεριλαμβανομένων γλωσσικών μαθημάτων, για τη διευκόλυνση της πρόσβασης και συμμετοχής των παιδιών στο εκπαιδευτικό σύστημα. Υπογραμμίζεται πως η πρόσβαση στο εκπαιδευτικό σύστημα δεν πρέπει να καθυστερεί πέραν των τριών (3) μηνών από την ημερομηνία υποβολής της αίτησης παροχής διεθνούς προστασίας του ανηλίκου. Το δικαίωμα παρακολούθησης δευτεροβάθμιων σπουδών δεν ανακαλείται αποκλειστικά και μόνο εξαιτίας της ενηλικίωσης του αιτούντα⁸⁴⁴.

Όσον αφορά τη διαμονή, τα ανήλικα παιδιά των αιτούντων, όπως και οι ανήλικοι αιτούντες, πρέπει να διαμένουν με τους γονείς τους, τα ανήλικα άγαμα αδέρφια τους ή με τον ενήλικο συγγενή που έχει την ευθύνη τους, εφόσον αυτό είναι προς το μείζον συμφέρον τους⁸⁴⁵. Τα κέντρα φιλοξενίας και οι χώροι στέγασης αιτούντων άσυλο στα σύνορα ή σε ζώνες διέλευσης οφείλουν να παρέχουν δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου για τα παιδιά, συμπεριλαμβανομένων των παιχνιδιών και των ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων που αρμόζουν στην ηλικία τους, καθώς και σε δραστηριότητες ανοικτού χώρου⁸⁴⁶.

Οι ασυνόδευτοι αιτούντες άσυλο φιλοξενούνται στο έδαφος του Κράτους στο οποίο υπέβαλαν την αίτηση έως την απομάκρυνσή τους, εναλλακτικά⁸⁴⁷, είτε με ενήλικους συγγενείς, είτε με ανάδοχη οικογένεια, είτε σε κέντρο φιλοξενίας ή κατάλυμα, με ειδικές ρυθμίσεις για ανήλικους. Εφόσον οι ασυνόδευτοι είναι 16 ετών ή άνω, τα Κράτη δύναται να τους τοποθετούν σε κέντρα φιλοξενίας ενηλίκων αιτούντων, όταν αυτό είναι σύμφωνο με το μείζον συμφέρον τους. Ωστόσο, η συγκεκριμένη διάταξη φαίνεται ασύμβατη με τα συμφέροντα των παιδιών, τα οποία δεν πρέπει να φιλοξενούνται με ενήλικες που δεν σχετίζονται με αυτά, εξαιτίας του κινδύνου σεξουαλικής και έμφυλης βίας⁸⁴⁸. Επιπλέον, οι μεταβολές της κατοικίας των ασυνόδευτων ανηλίκων πρέπει να περιορίζονται στο ελάχιστο, ενώ επαναλαμβάνεται η ανάγκη διατήρησης της

⁸⁴² UNHCR, Annotated Comments to Directive 2013/33/EU of the European Parliament and Council of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast), 2015, σελ. 37.

⁸⁴³ Άρθρο 14 παρ.3 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

⁸⁴⁴ Άρθρο 14 παρ.1-2 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

⁸⁴⁵ Αιτιολογική σκέψη 22 και άρθρο 23 παρ. 5 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

⁸⁴⁶ Άρθρο 23 παρ. 3 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

⁸⁴⁷ Άρθρο 24 παρ.2 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

⁸⁴⁸ UNHCR, Annotated Comments to Directive 2013/33/EU of the European Parliament and Council of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast), 2015, σελ. 56.

οικογενειακής ενότητας, ώστε τα αδέλφια να παραμένουν ενωμένα, στο μέτρο του δυνατού, με γνώμονα την ηλικία και το βαθμό ωριμότητάς τους⁸⁴⁹.

Υπ' αυτό το πρίσμα, δυνάμει του δικαίου της ΕΕ, οι ανήλικοι αιτούντες άσυλο απολαύουν ενισχυμένης προστασίας από τα Κράτη υποδοχής, τα οποία αναλαμβάνουν καθήκον μέριμνας για τη στέγασή τους με μέλη της οικογένειας ή σε κατάλληλες δομές και καταλύματα. Επιπλέον, εξασφαλίζεται η πρόσβαση των παιδιών που υπήρξαν θύματα βίας σε υπηρεσίες στήριξης, καθώς και η υποχρέωση εκπαίδευσης των ανηλίκων, όχι μόνο υπό τους ίδιους όρους που προβλέπονται για τους ημεδαπούς, αλλά και με διευκολύνσεις στη διαδικασία εγγραφής και την ενισχυτική διδασκαλία (άτυπη εκπαίδευση) στους χώρους διαμονής.

γ. Η διοικητική κράτηση των αιτούντων

Στην παρούσα υποενότητα εξετάζονται οι διατάξεις αναφορικά με τη διοικητική κράτηση⁸⁵⁰, με έμφαση στην προστασία των ευάλωτων ομάδων. Σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης του 1951 για τους πρόσφυγες, τα Κράτη δεν επιτρέπεται να υποβάλλουν σε κράτηση τους αιτούντες άσυλο, αποκλειστικά και μόνον επειδή αιτούνται διεθνούς προστασίας, ενόσω εκκρεμεί η εξέταση της αίτησης ασύλου (άρθρο 31)⁸⁵¹.

Αντίστοιχα, οι οδηγίες για τις διαδικασίες και την υποδοχή αναφέρουν ότι το Κράτος δεν επιτρέπεται να υποβάλλει πολίτες τρίτων χωρών σε κράτηση, απλώς και μόνο επειδή είναι αιτούντες διεθνή προστασία⁸⁵². Το ΔΕΕ διευκρινίζει, αφενός, στην απόφαση **Arslan**⁸⁵³ πως δεν αποκλείεται η συνέχιση της κράτησης που επιβλήθηκε στον αλλοδαπό, για την εκτέλεση απόφασης απομάκρυνσης, πριν την κατάθεση αίτησης ασύλου, εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις κράτησής του ως αιτούντα άσυλο. Αφετέρου, σύμφωνα με την απόφαση **J.N.**⁸⁵⁴, η υποβολή αίτησης διεθνούς προστασίας, κατόπιν της έκδοσης απόφασης απομάκρυνσης, δεν κωλύει την επιβολή κράτησης, βάσει της οδηγίας για την υποδοχή. Επίσης, σύμφωνα με την απόφαση **Kadzoev**⁸⁵⁵, το χρονικό διάστημα του εγκλεισμού αιτούντα άσυλο σε κέντρο κράτησης, σύμφωνα με την οδηγία για την υποδοχή, δεν θεωρείται χρόνος κράτησης, ενόψει εκτέλεσης απόφασης απομάκρυνσης, σύμφωνα με την οδηγία για την επιστροφή (2008/115/EK). Ωστόσο, αν διαπιστωθεί ότι δεν ελήφθη απόφαση για τον εγκλεισμό του αιτούντα άσυλο σε κέντρο προσωρινής κράτησης, στο πλαίσιο της διαδικασίας ασύλου και ότι η κράτησή του εξακολούθησε να στηρίζεται στη νομοθεσία περί απομάκρυνσης, ο χρόνος κράτησης, ενόσω ήταν σε εξέλιξη οι

⁸⁴⁹ Άρθρο 24 παρ.2 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

⁸⁵⁰ Αναλυτικότερα για την κράτηση των αιτούντων άσυλο σε *European Law Institute, Detention of Asylum Seekers and Irregular Migrants and the Rule of Law*, 2017, σελ. 259 – 307.

⁸⁵¹ Η αναγνώριση της προσφυγικής ιδιότητας λειτουργεί αναδρομικά και η είσοδος του στην Ελλάδα, χωρίς τις νόμιμες διατυπώσεις, δεν θεωρείται άδικη πράξη. Ειδικότερα για το θέμα βλ. *Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου*, Η ιδιότητα του πρόσφυγα και η σημασία της για το Ποινικό Δίκαιο της παράνομης μετανάστευσης σε Τιμητικό Τόμο Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, Το αλλοδαπό στοιχείο στις εθνικές έννομες τάξεις, 2020, σελ. 485-500.

⁸⁵² Άρθρο 26 παρ. 1 της Οδηγίας για τις διαδικασίες (2013/32/ΕΕ), αιτιολογική σκέψη 15 προοιμίου και άρθρο 8 παρ. 1 της Οδηγίας για την υποδοχή (2013/33/ΕΕ).

⁸⁵³ ΔΕΕ, C-534/11, Arslan, 30.05.2013, ECLI:EU:C:2013:343.

⁸⁵⁴ ΔΕΕ, C-601/15 PPU, J.N., 15.02.2016, ECLI:EU:C:2016:84.

⁸⁵⁵ ΔΕΕ, C-357/2009 PPU, Kadzoev, 30.11.2009, ECLI:EU:C:2009:741.

διαδικασίες ασύλου, συνυπολογίζεται στο διάστημα επιτρεπόμενης κράτησης, ενόψει απομάκρυνσης.

Συγκεκριμένα, η οδηγία για την υποδοχή ορίζει ότι η διοικητική κράτηση διέπεται από την αρχή της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας, όσον αφορά τον τρόπο και τον σκοπό της. Η οδηγία περιλαμβάνει εξαντλητική απαρίθμηση των λόγων που δικαιολογούν την κράτηση, οι οποίοι είναι ⁸⁵⁶:

- α) η διαπίστωση ή επαλήθευση της ταυτότητας ή της ιθαγένειας,
- β) ο προσδιορισμός των στοιχείων της αίτησης ασύλου, εφόσον η απόκτησή τους θα ήταν αδύνατη, ιδίως εξαιτίας του κινδύνου διαφυγής του αιτούντος,
- γ) η λήψη απόφασης για το δικαίωμα εισόδου στη χώρα,
- δ) η κράτηση στο πλαίσιο της διαδικασίας επιστροφής (οδηγία 2008/115/EK), προκειμένου να διεξαχθεί η απομάκρυνση, στις περιπτώσεις που διαπιστώνεται ότι το πρόσωπο ασκεί αίτηση διεθνούς προστασίας καταχρηστικά, βάσει αντικειμενικών κριτηρίων,
- ε) η προστασία της εθνικής ασφάλειας και της δημόσιας τάξης και
- στ) η εξασφάλιση μεταφοράς σύμφωνα με τον Κανονισμό Δουβλίνο, όταν συντρέχει κίνδυνος διαφυγής (άρθρο 28 Κανονισμού ΕΕ 604/2013).

Η απαρίθμηση αυτή δεν σημαίνει ότι εφόσον συντρέχει μία αναφερόμενες περιπτώσεις επιβάλλεται οπωσδήποτε κράτηση. Αντιθέτως, τονίζεται ότι οι αιτούντες τίθενται υπό κράτηση, κατόπιν ατομικής αξιολόγησης, εφόσον δεν δύνανται να εφαρμοστούν λιγότερο περιοριστικά μέτρα⁸⁵⁷, όπως η τακτική εμφάνιση ενώπιον των αρχών, η κατάθεση χρηματικής εγγύησης ή η υποχρέωση διαμονής σε υποδεικνυόμενο μέρος⁸⁵⁸. Η κράτηση πρέπει να έχει τη μικρότερη δυνατή διάρκεια και εφαρμόζεται για όσο διάστημα εξακολουθούν να ισχύουν οι λόγοι κράτησης. Οι διοικητικές διαδικασίες που συνδέονται με τους λόγους κράτησης πρέπει να εκτελούνται χωρίς καθυστερήσεις, ενώ σε καμία περίπτωση δεν δικαιολογείται η συνέχιση της κράτησης, όταν δεν οφείλεται σε υπαιτιότητα του προσώπου. Εφόσον ο αιτών τελεί υπό κράτηση, πρέπει να έχει αποτελεσματική πρόσβαση σε διαδικαστικές εγγυήσεις, όπως το δικαίωμα προσφυγής ενώπιον εθνικής δικαστικής αρχής⁸⁵⁹.

Ωστόσο, η επαλήθευση της ταυτότητας ή της ιθαγένειας (περ. α) ενδέχεται να αποτελεί περίπλοκη και χρονοβόρα διαδικασία, ιδίως για τους ανιθαγενείς⁸⁶⁰. Δεδομένου του μεγάλου αριθμού των αιτούντων που δεν διαθέτουν νομιμοποιητικά έγγραφα κατά την είσοδο στην ΕΕ, είναι δυσανάλογη η κράτησή τους, κατά την άφιξη⁸⁶¹. Ως εκ τούτου, κρίνεται αναγκαία η θέσπιση

⁸⁵⁶ Άρθρο 8 παρ. 1 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

⁸⁵⁷ Ειδικότερα για τα εναλλακτικά της κράτησης μέτρα σε *Ph. De Bruycker* (επιμ.), *Alternatives to Immigration and Asylum Detention in the EU: Time for Implementation*, 2015.

⁸⁵⁸ Άρθρο 8 παρ. 2, 4 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

⁸⁵⁹ Αιτιολογική σκέψη 15 προοιμίου και άρθρο 9 παρ. 1 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

⁸⁶⁰ *UNHCR*, *Annotated Comments to Directive 2013/33/EU of the European Parliament and Council of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast)*, 2015, σελ. 16-17.

⁸⁶¹ *ECRE*, *Directive 2013/33/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast)*, ο.π., σελ. 15.

ειδικών εγγυήσεων από τα Κράτη, ώστε να αποφεύγεται η αυθαίρετη κράτηση των αιτούντων για παρατεταμένες χρονικές περιόδους.

Επίσης, η εκτίμηση του κινδύνου διαφυγής (περ. β) προϋποθέτει την ανάπτυξη σαφών κριτηρίων αξιολόγησης από τα Κράτη, όπως οι οικογενειακοί δεσμοί και το υπάρχον δίκτυο υποστήριξης στη χώρα υποδοχής, η συνεργασία ή η άρνηση παροχής πληροφοριών για το αίτημα ασύλου και η προδήλως αβάσιμη ή καταχρηστική κατάθεση αιτήματος ασύλου⁸⁶². Η οδηγία για την επιστροφή⁸⁶³ και ο Κανονισμός Δουβλίνο⁸⁶⁴ ορίζουν πως συντρέχει κίνδυνος διαφυγής, «σε ατομική περίπτωση, βάσει αντικειμενικών κριτηρίων οριζόμενων από το δίκαιο, οι οποίοι οδηγούν στην εικασία ότι υπήκοος τρίτης χώρας μπορεί να διαφύγει».

Θα πρέπει, ακόμα, να αναφερθεί ότι, σύμφωνα με το ΔΕΕ (απόφαση **J.N.**⁸⁶⁵), η αρχή της αναλογικότητας επιτάσσει την ισορροπία μεταξύ του δικαιώματος του αιτούντος στην ελευθερία και της προστασίας της εθνικής ασφάλειας ή της δημόσιας τάξης. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, ο J.N. κρατούνταν εξαιτίας της τέλεσης εγκληματικών πράξεων στην Ολλανδία, εν αναμονή εκτέλεσης απόφασης απομάκρυνσης, συνοδευόμενη από απαγόρευση εισόδου για δέκα έτη. Το ΔΕΕ δέχτηκε ότι η υποβολή αίτησης διεθνούς προστασίας, κατόπιν της έκδοσης απόφασης απομάκρυνσης, δεν κωλύει την επιβολή κράτησης, βάσει της οδηγίας για την υποδοχή (2013/33/ΕΕ), εφόσον η κράτηση δεν αίρει το δικαίωμα παραμονής στο Κράτος, έως την εξέταση της διαδικασίας διεθνούς προστασίας. Άλλωστε, η αποτελεσματικότητα της οδηγίας για τη επιστροφή (2008/115/ΕΚ) επιβάλλει τη συνέχιση της διαδικασίας επιστροφής, από το σημείο στο οποίο διακόπηκε, εφόσον η αίτηση ασύλου απορριφθεί.

Παράλληλα, η κράτηση, στο πλαίσιο συνοριακών διαδικασιών για την είσοδο στη χώρα (περ. γ), ενδέχεται να συγκρούεται με τη Σύμβαση της Γενεύης του 1951⁸⁶⁶, η οποία απαγορεύει την επιβολή ποινικών κυρώσεων σε αιτούντες άσυλο, όταν εισέρχονται παρανόμως. Συνεπώς, τα πρόσωπα πρέπει να κρατούνται για όσο το δυνατόν συντομότερο χρόνο. Δεδομένου ότι η κράτηση για λόγους δημόσιας τάξης και εθνικής ασφάλειας (περ. ε) καλύπτεται εν μέρει από τους προαναφερθέντες λόγους (περ. α, β και γ), πρέπει να επιβάλλεται εξαιρετικά, χωρίς διακρίσεις.

Σχετικά με το θέμα αυτό, το ΔΕΕ έχει διατυπώσει ιδιαίτερα σημαντικά συμπεράσματα στην απόφαση **FMS και άλλοι**⁸⁶⁷, η οποία εξέτασε τον περιορισμό αιτούντων άσυλο, υπηκόων Αφγανιστάν και Ιράν, στη ζώνη διέλευσης του Roszke, ανάμεσα στα σύνορα μεταξύ της Ουγγαρίας και της Σερβίας. Συγκεκριμένα, οι προσφεύγοντες υποχρεώθηκαν να παραμείνουν, αρχικά, στον τομέα της ζώνης διέλευσης για τους αιτούντες άσυλο και, στη συνέχεια, στο χώρο

⁸⁶² UNHCR, Annotated Comments to Directive 2013/33/EU of the European Parliament and Council of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast), 2015, σελ. 17.

⁸⁶³ Άρθρο 3 παρ. 7 της Οδηγίας 2008/115/ΕΚ σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα Κράτη μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών.

⁸⁶⁴ Άρθρο 2 περ. ιδ του Κανονισμού (ΕΕ) 604/2013 («Δουβλίνο III»).

⁸⁶⁵ ΔΕΕ, C-601/15 PPU, N, 15.02.2016, ECLI:EU:C:2016:84.

⁸⁶⁶ Σύμφωνα με το άρθρο 31 παρ. 1 της Σύμβασης της Γενεύης του 1951 «αι Συμβαλλόμενοι Χώροι δεν θα επιβάλλουν ποινικές κυρώσεις εις πρόσφυγας λόγω παρανόμου εισόδου ή διαμονής, εάν ούτοι προερχόμενοι απ' ευθείας εκ χώρας ένθα η ζωή ή η ελευθερία αυτών ηπειλείτο, εν τη έννοια του άρθρου 1, εισέρχονται ή ευρίσκονται ήδη επί του εδάφους αυτών άνευ αδείας, υπό την επιφύλαξιν πάντως ότι ούτοι αφ' ενός μεν θα παρουσιαστούν αμελητί εις τας αρχάς αφ' ετέρου δε θα δώσουν επαρκείς εξηγήσεις περί της παρανόμου αυτών εισόδου ή διαμονής».

⁸⁶⁷ ΔΕΕ, C-924/19 PPU, FMS και άλλοι, 14.05.2020, ECLI:EU:C:2020:367.

για τους αλλοδαπούς των οποίων οι αιτήσεις απορρίπτονται. Το ΔΕΕ υπογράμμισε ότι η επιβαλλόμενη υποχρέωση σε αλλοδαπό να διαμένει σε ζώνη διέλευσης, εντός της οποίας οι μετακινήσεις του εποπτεύονται και είναι περιορισμένες, συνιστά στέρηση της ελευθερίας. Σημείωσε πως η κράτηση αιτούντος διεθνή προστασία σε ζώνη διέλευσης δεν μπορεί να ξεπερνά τις 4 εβδομάδες (άρθρο 43 της οδηγίας για τις διαδικασίες). Παράλληλα, η οδηγία για την υποδοχή, αφενός δεν επιτρέπει την κράτηση αιτούντα άσυλο, αποκλειστικά επειδή αδυνατεί να καλύψει τις ανάγκες του, αφετέρου προβλέπει ότι η απόφαση κράτησης πρέπει να είναι αιτιολογημένη, να εξετάζει την αναγκαιότητα και την αναλογικότητα του μέτρου και να είναι εφικτό να προσβληθεί δικαστικά (άρθρα 8 και 9 της οδηγίας για την υποδοχή). Επίσης, ο αιτών διεθνή προστασία που κρατήθηκε παρανόμως, δύναται να προβάλλει, ενώπιον εθνικού δικαστηρίου, το δικαίωμά του να λάβει οικονομικό επίδομα ή στέγαση σε είδος και να αιτηθεί της λήψης προσωρινών μέτρων (άρθρο 26 της οδηγίας για την υποδοχή). Συνεπώς, όταν η εθνική νομοθεσία δεν προβλέπει το δικαστικό έλεγχο της απόφασης διοικητικής κράτησης και του δικαιώματος στέγασης, η αρχή της υπεροχής του δικαίου της ΕΕ και το δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη, έχουν την έννοια ότι οποιοδήποτε εθνικό δικαστήριο οφείλει να κρίνει εαυτό αρμόδιο και να επιληφθεί της διαφοράς⁸⁶⁸.

Όταν κριθεί αναγκαία η επιβολή κράτησης, ακόμη και για ευάλωτα πρόσωπα, εξαιτίας των ιδιαίτερων αναγκών υποδοχής αυτών, γίνεται δεκτό ότι η κράτηση επιδρά αρνητικά και ενδέχεται να επιδεινώσει την υπάρχουσα ευαλωτότητά τους⁸⁶⁹. Ως εκ τούτου, τα Κράτη οφείλουν να μεριμνούν για την υγεία (ιδίως την ψυχική) και να εξασφαλίζουν την τακτική παρακολούθηση και την επαρκή υποστήριξη των κρατούμενων αιτούντων⁸⁷⁰. Η ειδική κατάσταση των ευαλώτων πρέπει να σταθμίζεται κατά την εκτίμηση της αναγκαιότητας κράτησης και της εξέτασης εναλλακτικών μέτρων, μέσω σωματικής και ψυχολογικής αξιολόγησης. Επιπλέον, οι οικογένειες κρατούνται σε χωριστό κατάλυμα και εξασφαλίζεται ο σεβασμός της ιδιωτικής ζωής, ενώ οι γυναίκες στεγάζονται χωριστά από τους άντρες, εκτός εάν αποτελούν μέλη της ίδιας οικογενείας και συγκατατίθενται στη συστέγαση. Εξαιρέσεις στο διαχωρισμό ανδρών και γυναικών κρατούμενων επιτρέπονται, όσον αφορά κοινόχρηστους χώρους σίτισης ή διεξαγωγής ψυχαγωγικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων.

Η κράτηση παιδιών, συμπεριλαμβανομένων των ασυνόδευτων ανηλίκων, δεν μπορεί να βασιστεί αποκλειστικά στο νομικό καθεστώς των ιδίων ή των γονέων τους. Με γνώμονα το βέλτιστο συμφέρον του ανήλικου, τα παιδιά κρατούνται μόνο σε έσχατη ανάγκη και εφόσον αποδειχθεί ότι δεν μπορούν να εφαρμοσθούν εναλλακτικά, λιγότερο περιοριστικά μέτρα⁸⁷¹. Πρακτικά, τα εναλλακτικά της κράτησης μέτρα, σε συνδυασμό με την παροχή κατάλληλης συμβουλευτικής υποστήριξης, μειώνουν τα ποσοστά φυγής ή εξαφάνισης, καθώς και τον κίνδυνο

⁸⁶⁸ *F. Gazin*, Procédure de demande de protection internationale en Hongrie, Europe: Actualité du droit de l'Union Européenne, τεύχος 7, Ιούλιος 2020, σελ. 23-25.

⁸⁶⁹ *JRS*, Becoming Vulnerable in Detention, Civil Society Report on the Detention of Vulnerable Asylum Seekers and Irregular Migrants in the European Union, Ιούνιος 2010, σελ. 11.

⁸⁷⁰ Άρθρο 11 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

⁸⁷¹ Άρθρο 11 παρ. 2 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

κακοποίησης ή διακίνησης των παιδιών⁸⁷². Η κράτηση είναι όσο το δυνατόν συντομότερη και καταβάλλεται κάθε δυνατή προσπάθεια για την απελευθέρωση των κρατούμενων ανηλίκων και τη διαμονή τους σε κατάλληλα καταλύματα. Σε περίπτωση κράτησης ανηλίκων, πρέπει να παρέχεται η δυνατότητα ενασχόλησης με δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου, συμπεριλαμβανομένων των παιχνιδιών και των ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων που αρμόζουν στην ηλικία τους. Αντίστοιχα, οι ασυνόδευτοι ανήλικοι κρατούνται μόνο σε εξαιρετικές περιστάσεις και ουδέποτε σε σωφρονιστικά καταστήματα⁸⁷³. Ειδικότερα, πρέπει να απελευθερώνονται το συντομότερο δυνατόν και να στεγάζονται χωριστά από τους ενηλίκους. Στους ασυνόδευτους ανηλίκους παρέχεται κατά το δυνατόν κατάλυμα σε ιδρύματα τα οποία διαθέτουν προσωπικό και εγκαταστάσεις που λαμβάνουν υπόψη τις ανάγκες προσώπων της ηλικίας τους.

Η δυνατότητα του ανακριτή, που αποφαίνεται για την νομιμότητα κράτησης παρανόμως διαμένοντος αλλοδαπού, να παραλάβει αίτηση ασύλου, εξετάστηκε στην απόφαση **VL**⁸⁷⁴ του ΔΕΕ, στην οποία ερμηνεύτηκε η οδηγία για τις διαδικασίες⁸⁷⁵ (2013/32/ΕΕ). Μάλιστα, το Δικαστήριο της ΕΕ υπογράμμισε ότι η απαγόρευση παραλαβής αιτήσεων ασύλου από τις δικαστικές αρχές θα εμπόδιζε την αποτελεσματική πρόσβαση των αιτούντων στη διαδικασία χορήγησης διεθνούς προστασίας. Η ερμηνεία αυτή απορρέει και από την αιτιολογική σκέψη 25 της ίδιας οδηγίας, σύμφωνα με την οποία ο παρανόμως διαμένων υπήκοος τρίτης χώρας θα πρέπει να διαθέτει επαρκείς διαδικαστικές εγγυήσεις, ώστε να υποβάλει την αίτησή του, σε όλα τα στάδια της διαδικασίας. Επιπλέον, ο ανακριτής οφείλει, υπό την ιδιότητά του ως «άλλη αρχή», κατά την έννοια του άρθρου 6 της οδηγίας, να ενημερώνει τα πρόσωπα σχετικά με τη διαδικασία κατάθεσης αίτησης διεθνούς προστασίας και, αφετέρου, όταν υπήκοος τρίτης χώρας έχει εκδηλώσει τη βούλησή του να υποβάλει τέτοια αίτηση, να διαβιβάζει τον φάκελο στην αρμόδια αρχή για την καταχώριση της αίτησης αυτής, προκειμένου ο αιτών να τύχει των υλικών συνθηκών υποδοχής και της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης (άρθρο 17 της οδηγίας για την υποδοχή, 2013/33/ΕΕ).

Τα παραπάνω συμπεράσματα εφαρμόστηκαν από τις ισπανικές δικαστικές αρχές, κατά την εξέταση της νομιμότητας της κράτησης 31 υπηκόων Μάλι⁸⁷⁶ που έφτασαν με βάρκες στην Τενερίφη, νησί της Ισπανίας. Στην **απόφαση Β.Α**⁸⁷⁷ (ενός εκ των αιτούντων άσυλο), η δικαστής αναφέρθηκε στο άρθρο 5 της ΕΣΔΑ και το άρθρο 13 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, σύμφωνα με τα οποία η στέρηση της ελευθερίας είναι σύννομη, όταν

⁸⁷² UNHCR, Annotated Comments to Directive 2013/33/EU of the European Parliament and Council of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast), 2015, σελ. 33.

⁸⁷³ Άρθρο 11 παρ. 3 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

⁸⁷⁴ ΔΕΕ, C-36/20 PPU, VL, 25.6.2020, ECLI:EU:C:2020:495.

⁸⁷⁵ Το άρθρο 6 παρ. 1 της Οδηγίας για τις διαδικασίες (2013/32/ΕΕ) ορίζει πως «τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε «άλλες αρχές», οι οποίες ενδεχομένως λαμβάνουν αιτήσεις διεθνούς προστασίας, όπως η αστυνομία, η συνοριοφυλακή, οι υπηρεσίες μετανάστευσης και το προσωπικό κέντρων κράτησης, να διαθέτουν τις σχετικές πληροφορίες και οι υπάλληλοί τους να λαμβάνουν το επίπεδο κατάρτισης που απαιτείται για την εκτέλεση των καθηκόντων και των αρμοδιοτήτων τους και τις οδηγίες ώστε να ενημερώνονται οι αιτούντες σχετικά με τον τόπο και τον τρόπο υποβολής αιτήσεων διεθνούς προστασίας».

⁸⁷⁶ ECRE, Spain: Investigating Judge denies detention of migrants in light of CJEU C-36/20, 16.10.2020, <https://mailchi.mp/ecre/elena-weekly-legal-update-16-october-2020#11>.

⁸⁷⁷ Juzgado de Instrucción (νήσος Τενερίφη, Ισπανία), αρ. απόφασης ΑΙΙ 55/2020, 25.09.2020, <http://www.poderjudicial.es/search/openDocument/ef9f28532fc5d784>.

υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο και εκτιμάται η αναγκαιότητα της κράτησης. Για το σκοπό αυτό, πρέπει να εξετάζονται οι περιστάσεις της υπόθεσης και να εφαρμόζεται η αρχή της αναλογικότητας, η οποία επιτάσσει τη μη συνέχιση της κράτησης, όταν παύουν να ισχύουν οι λόγοι επιβολής της. Με βάση τα παραπάνω, η δικαστική αρχή δέχτηκε την υποβολή αιτήματος διεθνούς προστασίας ενώπιον της και απεφάνθη ότι η κράτηση του αιτούντα σε χώρο κράτησης αλλοδαπών για περίοδο εξήντα ημερών δεν ήταν σύννομη. Κατόπιν των παραπάνω αποφάσεων, όλοι οι αιτούντες μεταφέρθηκαν σε ανοιχτή δομή φιλοξενίας, έως την εξέταση των αιτημάτων διεθνούς προστασίας.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, θα πρέπει να αναφερθεί ότι η κράτηση έχει σημαντικές επιπτώσεις στην ψυχική και σωματική υγεία των προσώπων, επομένως η στέρηση της ελευθερίας, εν αναμονή της εξέτασης της αίτησης ασύλου, πρέπει να αποτελεί εξαιρετικό μέτρο. Η ρητή νομοθετική πρόβλεψη των λόγων κράτησης των αιτούντων άσυλο από τον ενωσιακό νομοθέτη, σε συνδυασμό με τις λοιπές εγγυήσεις, όπως η εξατομικευμένη αξιολόγηση, η αναγκαιότητα και η αρχή της αναλογικότητας, ετέθησαν με σκοπό να αποθαρρύνουν τη συστηματική κράτηση των αιτούντων άσυλο, διασφαλίζοντας ότι το μέτρο επιβάλλεται εξαιρετικά, από τα Κράτη.

Μετά την προηγηθείσα ανάλυση των λύσεων που έχουν υιοθετηθεί από τον ενωσιακό νομοθέτη, όσον αφορά τις συνθήκες υποδοχής, ακολουθεί η εξέταση των ειδικότερων διατάξεων που έχουν θεσπισθεί, για το ίδιο θέμα, στο ελληνικό δίκαιο. Ιδιαίτερης μνείας θα τύχουν, στο πλαίσιο αυτό, οι δυσχέρειες που ανακύπτουν στην ελληνική έννομη τάξη εν σχέσει προς την τήρηση των σχετικών νομικών υποχρεώσεων της Ελλάδας, ως Κράτους υποδοχής.

B. Οι ρυθμίσεις του ελληνικού δικαίου σχετικά με την υποδοχή των ευάλωτων ομάδων

Η μεταφορά της οδηγίας για την υποδοχή απαιτεί από τα Κράτη την ρύθμιση σειράς ειδικότερων θεμάτων που άπτονται της υποδοχής των αιτούντων. Δεν επαρκεί, επομένως, η αυτούσια αντιγραφή των ενωσιακών διατάξεων στο εθνικό δίκαιο. Στην παρούσα ενότητα εξετάζεται η διαδικασία καταγραφής και ταυτοποίησης αλλοδαπών που εισέρχονται χωρίς τις νόμιμες διατυπώσεις, στο πλαίσιο της οποίας εντάσσεται ο εντοπισμός και η αξιολόγηση της ευαλωτότητας. Επίσης, εξετάζονται οι δυσκολίες που προκύπτουν ως προς την ορθή εφαρμογή του νομικού πλαισίου, που οφείλονται, κυρίως, στον μεγάλο αριθμό των αιτήσεων ασύλου, στην υποστελέχωση των αρμόδιων δημόσιων φορέων και στη συχνή μεταστροφή των υιοθετούμενων πρακτικών.

Στη συνέχεια, αναλύονται οι εγγυήσεις της ελληνικής νομοθεσίας για την υποδοχή των ευάλωτων αιτούντων και η σημασία της εξαίρεσής τους από το διοικητικό μέτρο του γεωγραφικού περιορισμού. Για την καλύτερη κατανόηση της τελευταίας αυτής θεματικής, διευκρινίζεται πως στους αιτούντες άσυλο, που εισέρχονται στην Ελλάδα, μετά τις 20 Μαρτίου 2016, στα νησιά Λέσβο, Ρόδο, Σάμο, Κω, Λέρο και Χίο, επιβάλλεται περιορισμό κυκλοφορίας, αποκλειστικά εντός του νησιού που βρίσκονται, έως την εξέταση της αίτησης ασύλου⁸⁷⁸.

Παράλληλα, επεξηγούνται οι προστατευτικές ρυθμίσεις του ελληνικού δικαίου για τους ανήλικους και γίνεται σύντομη αναφορά στο θεσμό της προστατευτικής φύλαξης, ο οποίος

⁸⁷⁸ Αναλυτικότερα, στην υποενότητα γ.β. του παρόντος κεφαλαίου.

οδήγησε στην καταδίκη της χώρας από το ΕΔΔΑ και τελικώς καταργήθηκε, στα τέλη του 2020. Επιπρόσθετα, παρουσιάζεται ο θεσμός της επιτροπείας, οι προβλέψεις του ελληνικού δικαίου για τη διοικητική κράτηση ευάλωτων ομάδων και η σχετική νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων επί αντιρρήσεων, που αναδεικνύουν την επιρροή της ευαλωτότητας στη δικανική κρίση. Τέλος, διατυπώνονται συμπεράσματα για την εφαρμογή του νομικού πλαισίου και αποτιμώνται οι λύσεις του ελληνικού δικαίου, σχετικά με την υποδοχή των αιτούντων διεθνή προστασία.

α. Ο εντοπισμός των ευάλωτων προσώπων σύμφωνα με το ελληνικό δίκαιο

Οι διαδικασίες καταγραφής και ταυτοποίησης των πολιτών τρίτων χωρών και των ανιθαγενών που εισέρχονται χωρίς τις νόμιμες διατυπώσεις στην Ελλάδα ρυθμίζονται από τον ν. 4375/2016. Σύμφωνα με το άρθρο 8, οι εν λόγω διαδικασίες και ο εντοπισμός των ευάλωτων προσώπων ανατίθενται στην Υπηρεσία Υποδοχής και Ταυτοποίησης (εφεξής «ΥΠΥΤ»)⁸⁷⁹, στην οποία εντάσσονται τα Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης (ΚΥΤ) και οι κινητές μονάδες Υποδοχής και Ταυτοποίησης⁸⁸⁰.

Συγκεκριμένα, οι αλλοδαποί που εισέρχονται, χωρίς τις νόμιμες διατυπώσεις στη χώρα, οδηγούνται άμεσα σε ΚΥΤ, ώστε να υποβληθούν σε διαδικασίες υποδοχής και ταυτοποίησης. Η ευθύνη της μεταφοράς ανήκει στις αστυνομικές ή λιμενικές αρχές. Ωστόσο, η εν λόγω ρύθμιση δεν εφαρμόζεται όσον αφορά τις ευάλωτες ομάδες. Πράγματι, η μεταφορά προσώπων που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες μπορεί να πραγματοποιηθεί με μέριμνα της ΥΠΥΤ, για τη διασφάλιση της ταχείας και κατάλληλης μεταφοράς τους. Όταν οι υφιστάμενες υπηρεσίες της ΥΠΥΤ δεν επαρκούν, οι αλλοδαποί που υπόκεινται σε διαδικασία απομάκρυνσης (επιστροφής, απέλασης ή επανεισδοχής) και οι αιτούντες διεθνή προστασία, ιδίως τα πρόσωπα που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες, μπορούν να παραπέμπονται σε δομές, οι οποίες λειτουργούν από λοιπούς δημόσιους φορείς ή φορείς της κοινωνίας των πολιτών, με απόφαση του Διευθυντή της ΥΠΥΤ και κατόπιν εισήγησης του Προϊσταμένου της αρμόδιας Υπηρεσίας της (άρθρο 17 παρ. 10).

Οι διαδικασίες υποδοχής και ταυτοποίησης των αλλοδαπών στα ΚΥΤ⁸⁸¹ διακρίνονται στα ακόλουθα στάδια, σύμφωνα με το άρθρο 39 του ν. 4636/2019: **α.** Ενημέρωση, **β.** Υπαγωγή, **γ.** Καταγραφή και Ιατρικός Έλεγχος, **δ.** Παραπομπή στη διαδικασία υπαγωγής σε καθεστώς διεθνούς προστασίας και **ε.** Περαιτέρω παραπομπή και μετακίνηση. Καθ' όλη τη διάρκεια των εν λόγω διαδικασιών, ο Διοικητής και το προσωπικό του ΚΥΤ μεριμνούν ώστε όλοι οι διαμένοντες να διαβιούν υπό αξιοπρεπείς συνθήκες, να έχουν πρόσβαση σε επείγουσα υγειονομική περίθαλψη, θεραπευτική αγωγή ή ψυχοκοινωνική στήριξη και να τυγχάνουν κατάλληλης μεταχείρισης, όταν ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες (άρθρο 14 παρ. 5 ν. 4375/2016).

⁸⁷⁹ Η οργάνωση και η λειτουργία της καθορίστηκε με το άρθρο 25 του ΠΔ 122/2017, ενώ η οργανωτική της υπαγωγή προσδιορίστηκε με τον Ν. 4622/2019 και τα ΠΔ 4/2020 και ΠΔ 18/2020.

⁸⁸⁰ Χρ. Μπαξεβάνης, Το ελληνικό σύστημα ασύλου μετά το νόμο 4375/2016 και την εφαρμογή της Κοινής Δήλωσης ΕΕ- Τουρκίας σε Τιμητικό Τόμο Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, Το αλλοδαπό στοιχείο στις εθνικές έννομες τάξεις, 2020, σελ. 293-306.

⁸⁸¹ Οι διαδικασίες υποδοχής και ταυτοποίησης, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των πολιτών τρίτων χωρών και των ανιθαγενών που υπόκεινται στις διαδικασίες αυτές, καθώς και οι γενικοί κανόνες προσωρινής παραμονής στις εγκαταστάσεις των Κέντρων Υποδοχής και Ταυτοποίησης ρυθμίζονται στο Γενικό Κανονισμό Λειτουργίας των Κέντρων Υποδοχής και Ταυτοποίησης και Κινητών Μονάδων (ΚΥΑ 1/7433/2019).

Συγκεκριμένα, κατά το δεύτερο στάδιο της υποδοχής και ταυτοποίησης («Υπαγωγή»), οι πολίτες τρίτων χωρών ή ανιθαγενείς τελούν υπό καθεστώς περιορισμού της ελευθερίας τους εντός του ΚΥΤ, με απόφαση του Διοικητή του (άρθρο 39 παρ. 4 ν. 4636/2019). Εφόσον οι διαδικασίες υποδοχής και ταυτοποίησης⁸⁸² δεν ολοκληρωθούν εντός πέντε ημερών, ο Διοικητής δύναται να παρατείνει το περιορισμό της ελευθερίας, έως την ολοκλήρωση των διαδικασιών, για διάστημα που δεν υπερβαίνει τις είκοσι πέντε (25) ημέρες από την είσοδο στο ΚΥΤ. Εναλλακτικά, εφόσον συντρέχει επείγουσα ανάγκη εξαιτίας αυξημένων ροών ή για την προσήκουσα υποδοχή και ταυτοποίηση ευάλωτων προσώπων, ο Διοικητής ΚΥΤ που βρίσκεται στα σύνορα της χώρας δύναται να παραπέμψει τον αλλοδαπό σε ΚΥΤ της ενδοχώρας ή σε άλλη κατάλληλη δομή (άρθρο 14 παρ. 2 ν. 4375/2016). Αν δεν έχει περατωθεί η εξέταση της αίτησης, το αρμόδιο Περιφερειακό Γραφείο Ασύλου χορηγεί στον ενδιαφερόμενο δελτίο αιτούντος διεθνή προστασία, αίρεται ο περιορισμός της ελευθερίας και ο αιτών παραπέμπεται από την ΥΠΥΤ σε κατάλληλες δομές φιλοξενίας (άρθρο 14 παρ.7 ν. 4375/2016).

Κατά το δεύτερο στάδιο της υποδοχής και ταυτοποίησης πραγματοποιείται και ο εντοπισμός των προσώπων που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες, «ώστε να υπαχθούν στην κατά περίπτωση προβλεπόμενη διαδικασία και να τους παρασχεθεί εξειδικευμένη φροντίδα και προστασία». Η διαπίστωση της ένταξης σε ευάλωτη ομάδα πραγματοποιείται, μετά από εξατομικευμένη αξιολόγηση, από το κλιμάκιο ιατρικού ελέγχου και ψυχοκοινωνικής υποστήριξης του ΚΥΤ ή της κινητής μονάδας⁸⁸³, μέσω της σύνταξης έκθεσης υπαγωγής. Σύμφωνα με την υπ. αρ. 92490/2013 Υπουργική Απόφαση⁸⁸⁴, το υγειονομικό κλιμάκιο πραγματοποιεί ιατρικό έλεγχο των νεοεισερχομένων, όσον αφορά οξείες και χρόνιες παθήσεις, καθώς και καταγραφή και ηλεκτρονική καταχώρηση του ιατρικού και εμβολιαστικού ιστορικού.

Ειδικότερα, το άρθρο 5 της εν λόγω Υπουργικής Απόφασης ορίζει ότι «οι υπήκοοι τρίτων χωρών εξετάζονται ενδελεχώς για την έγκαιρη διάγνωση ψυχικών διαταραχών και την αναγνώριση

⁸⁸² Σύμφωνα με το άρθρο 9 παρ.1 του ν. 4375/2016, οι διαδικασίες υποδοχής και ταυτοποίησης περιλαμβάνουν «**α)** την καταγραφή των προσωπικών στοιχείων τους και τη λήψη και καταχώριση των δακτυλικών αποτυπωμάτων όσων έχουν συμπληρώσει το 14ο έτος της ηλικίας τους, **β)** την εξακρίβωση της ταυτότητας και της ιθαγένειάς τους, **γ)** τον ιατρικό τους έλεγχο και την παροχή της τυχόν αναγκαίας περίθαλψης και ψυχοκοινωνικής υποστήριξης, **δ)** την ενημέρωσή τους για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους, ιδίως για τη διαδικασία υπαγωγής σε καθεστώς διεθνούς προστασίας και για τη διαδικασία υπαγωγής σε πρόγραμμα εθελούσιας επιστροφής, **ε)** τη μέριμνα για όσους ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες, ώστε να υπαχθούν στην κατά περίπτωση προβλεπόμενη διαδικασία και να τους παρασχεθεί εξειδικευμένη φροντίδα και προστασία, **στ)** την παραπομπή για την εκκίνηση της διαδικασίας υπαγωγής σε καθεστώς διεθνούς προστασίας για όσους επιθυμούν να υποβάλλουν σχετική αίτηση, **ζ)** την παραπομπή στις αρμόδιες υπηρεσίες για την υπαγωγή σε διαδικασίες επανεισοχής ή επιστροφής ή απέλασης για όσους δεν υποβάλλουν ή για αυτούς των οποίων η αίτηση διεθνούς προστασίας απορρίπτεται κατά τη διάρκεια παραμονής τους στο ΚΥΤ και **η)** την περαιτέρω παραπομπή και μετακίνησή τους σε κατάλληλες δομές για την προσωρινή υποδοχή ή φιλοξενία τους».

⁸⁸³ Σύμφωνα με το άρθρο 13 παρ. 1 του ν. 4375/2016, τα ΚΥΤ και οι Κινητές Μονάδες διαρθρώνονται λειτουργικά σε πέντε κλιμάκια: «**α)** κλιμάκιο διοικητικής μέριμνας, το οποίο είναι αρμόδιο για τη διοικητική υποστήριξη του Κέντρου ή της Μονάδας, τη στέγαση και σίτιση των παραμενόντων εντός των χώρων τους και τον καθαρισμό των χώρων αυτών, **β)** κλιμάκιο ταυτοποίησης και εξακρίβωσης ιθαγένειας, το οποίο είναι αρμόδιο για την καταγραφή των προσωπικών στοιχείων των πολιτών τρίτων χωρών και τη λήψη και καταχώριση των δακτυλικών αποτυπωμάτων όσων έχουν συμπληρώσει το 14ο έτος της ηλικίας τους και την εξακρίβωση της ταυτότητας και της ιθαγένειάς τους, **γ)** κλιμάκιο ιατρικού ελέγχου και ψυχοκοινωνικής υποστήριξης, **δ)** κλιμάκιο ενημέρωσης, το οποίο είναι αρμόδιο για την ενημέρωση των πολιτών τρίτων χωρών και ανιθαγενών σχετικά με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους και **ε)** κλιμάκιο εξωτερικής φύλαξης και ασφάλειας».

⁸⁸⁴ Υπουργική Απόφαση υπ. αρ. Υ1.Γ.Π.οικ. 92490 /4.10.2013 «Πρόγραμμα ιατρικού ελέγχου, ψυχοκοινωνικής διάγνωσης και υποστήριξης και παραπομπής των εισερχομένων χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα υπηκόων τρίτων χωρών σε δομές πρώτης υποδοχής».

της ευάλωτης κατάστασης συγκεκριμένων κατηγοριών. Πρόκειται για άτομα που παρουσιάζουν έντονα ψυχοσωματικά συμπτώματα, πιθανά θύματα βασανιστηρίων ή βίας και ασθενείς που δηλώνουν ότι έχουν ιστορικό ψυχικής νόσου ή διαταραχής ή χρήσης τοξικών ουσιών. Το προσωπικό του κλιμακίου ιατρικού ελέγχου και ψυχοκοινωνικής υποστήριξης μπορεί να παραπέμψει σε κατάλληλη δομή σοβαρά περιστατικά για ψυχιατρική εκτίμηση».

Εφόσον η έκθεση είναι θετική, ο Διοικητής του ΚΥΤ ή της Μονάδας παραπέμνει το πρόσωπο στο Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης (ΕΚΚΑ), ενώ διασφαλίζεται η συνέχιση της θεραπευτικής αγωγής, όπου απαιτείται (άρθρα 14 παρ. 8 και 39 παρ. 5 περ. δ ν. 4375/2016). Η ΥΠΥΤ λαμβάνει ιδιαίτερη μέριμνα για την κάλυψη των αναγκών και την παραπομπή οικογενειών με παιδιά κάτω των 14 ετών, ιδίως νηπιακής και βρεφικής ηλικίας, σε φορείς κοινωνικής στήριξης και προστασίας.

Κατά το στάδιο Υποδοχής και Ταυτοποίησης ή κατά την εξέταση της αίτησης ασύλου με την ταχύρρυθμη διαδικασία στα σύνορα (άρθρο 90), οι αρχές δύνανται να παραπέμνουν τον αιτούντα για την εκτίμηση της ευαλωτότητάς του, όταν ανακλύπουν ενδείξεις ή ισχυρισμοί που υποδηλώνουν διώξεις ή σοβαρή βλάβη, κατά το παρελθόν, στους ακόλουθους φορείς: α. ιατρούς δημόσιων νοσοκομείων, θεραπευτηρίων και δομών ψυχικής υγείας, β. ιδιώτες ιατρούς, ειδικώς συμβεβλημένους με το Δημόσιο, γ. στο Κλιμάκιο Ιατρικού Ελέγχου και Ψυχοκοινωνικής Υποστήριξης των ΚΥΤ (άρθρο 72 παρ. 1 ν. 4636/2019).

Στο σημείο αυτό, όσον αφορά τις συνέπειες της εισήγησης για την ευαλωτότητα, θα πρέπει να διευκρινισθεί ότι οδηγεί στην άμεση κάλυψη των ιδιαίτερων αναγκών υποδοχής των αιτούντων, καθώς και την παροχή σε αυτούς ιδιαίτερων διαδικαστικών εγγυήσεων (άρθρο 72 παρ. 3 ν. 4636/2019). Ειδικά για τα θύματα βασανιστηρίων, βιασμού ή άλλων σοβαρών πράξεων βίας, προβλέπεται η πιστοποίηση της ευαλωτότητας με ιατρική γνωμάτευση από δημόσιο νοσοκομείο, στρατιωτικό νοσοκομείο ή κατάλληλα εκπαιδευμένους ιατρούς δημόσιων φορέων παροχής υπηρεσιών υγείας, συμπεριλαμβανομένων των ιατροδικαστών (άρθρο 61 ν. 4636/2019).

Εφόσον, σε οποιοδήποτε στάδιο της διαδικασίας ταυτοποίησης, ανακλύπει αμφιβολία σχετικά με την ανηλικότητα πολίτη τρίτης χώρας ή ανιθαγενούς, ο Διοικητής του Κέντρου, με σχετική απόφασή του, τον παραπέμνει σε διαδικασία διαπίστωσης ανηλικότητας⁸⁸⁵. Μέχρι την έκδοση πορίσματος περί της ηλικίας του, το πρόσωπο θεωρείται ανήλικος και τυγχάνει αντίστοιχης μεταχείρισης (άρθρο 14 παρ. 9 ν. 4375/2016).

Αντίστοιχες ρυθμίσεις αποτυπώνονται και στον Κανονισμό Λειτουργίας των προσωρινών δομών υποδοχής και φιλοξενίας⁸⁸⁶, στον οποίο θεσπίζεται η αρμοδιότητα του Διοικητή της Δομής να παραπέμνει τους διαμένοντες που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες στο αρμόδιο φορέα κοινωνικής στήριξης ή σε άλλες μορφές στέγασης, κατόπιν σοβαρών ενδείξεων ευαλωτότητας ή σχετικής εισήγησης του αρμόδιου κλιμακίου της δομής. Επιπλέον, προβλέπεται πως ο Διοικητής οφείλει να μεριμνά για την αξιοπρεπή διαβίωση των διαμενόντων και την κατάλληλη μεταχείριση των

⁸⁸⁵ Σύμφωνα με τις διατάξεις της ΚΥΑ υπ. αρ. 9889/2020, η οποία τροποποιεί και αντικαθιστά την ΚΥΑ υπ' αρ. 1982/2016 για τη διαπίστωση της ανηλικότητας των αιτούντων διεθνή προστασία.

⁸⁸⁶ Ο Κανονισμός Λειτουργίας των δομών φιλοξενίας προβλέπεται στην υπ. αρ 23/13532/2020 Υπουργική Απόφαση (Γενικός Κανονισμός Λειτουργίας Δομών Προσωρινής Υποδοχής και Δομών Προσωρινής Φιλοξενίας πολιτών τρίτων χωρών ή ανιθαγενών, που λειτουργούν με μέριμνα της Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης).

ευάλωτων ομάδων⁸⁸⁷. Παράλληλα, ο Διοικητής είναι αρμόδιος για την έκδοση έγγραφης παρατήρησης ή απόφασης περιορισμού των υλικών συνθηκών υποδοχής, στις προβλεπόμενες εκ του νόμου περιπτώσεις. Ωστόσο, κατά τη λήψη της ως άνω απόφασης, οφείλει να συνεκτιμήσει την ειδική κατάσταση του διαμένοντα, ιδίως όταν πρόκειται για ευάλωτο πρόσωπο, ενώ η απόφασή του δεν αφορά την πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, ούτε καθιστά αδύνατη την πρόσβαση σε βασικά μέσα που εξασφαλίζουν ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης⁸⁸⁸.

Επιπρόσθετα, ο Κανονισμός Λειτουργίας των προσωρινών δομών υποδοχής και φιλοξενίας εξειδικεύει το ρόλο των κλιμακίων, που λειτουργούν στις δομές⁸⁸⁹. Τα κλιμάκια διοικητικής μέριμνας και ενημέρωσης υλοποιούν τις διοικητικές διαδικασίες που αφορούν τις ευάλωτες ομάδες, π.χ. επικοινωνία με το ΕΚΚΑ και ενημερώνουν τις ευάλωτες ομάδες για τις διαδικασίες στις οποίες υπόκεινται, τις διαθέσιμες υπηρεσίες και τους φορείς υποστήριξης, εντός και εκτός της δομής. Παράλληλα, το κλιμάκιο ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και ψυχοκοινωνικής υποστήριξης μεριμνά για την εκτίμηση της ευαλωτότητας και την κατάθεση εισήγησης προς το Διοικητή, αναφορικά με την παραπομπή των προσώπων στον αρμόδιο φορέα κοινωνικής στήριξης. Επίσης, διενεργεί τη διαδικασία διαπίστωσης της ανηλικότητας και παρέχει ιατρική μέριμνα και ψυχοκοινωνική υποστήριξη στις ευάλωτες ομάδες. Μάλιστα, η λήψη κοινωνικού και ψυχολογικού ιστορικού πρέπει να πραγματοποιηθεί μέσα σε εύλογο διάστημα από την ένταξη του διαμένοντα στη δομή, εφόσον δεν έχει ήδη ληφθεί από προηγούμενο φορέα και είναι απαραίτητο⁸⁹⁰.

Παράλληλα, οι αρχές λειτουργίας των δομών προσωρινής υποδοχής και φιλοξενίας προβλέπουν την ιδιαίτερη μέριμνα για τις ευάλωτες ομάδες και την παροχή ίσων ευκαιριών πρόσβασης σε δωρεάν υπηρεσίες της δομής, ανεξαρτήτως φυλής, ταυτότητας φύλου, ηλικίας και πεποιθήσεων. Στις κατηγορίες ευάλωτων που χρήζουν διαρκούς φροντίδας, όπως τα ΑμεΑ και οι υπερήλικες και συνοδεύονται από συγγενικό πρόσωπο, δίνεται η δυνατότητα φιλοξενίας του συνοδού στην ίδια δομή⁸⁹¹. Τέλος, ο Κανονισμός προβλέπει τη δυνατότητα λειτουργίας ασφαλούς ζώνης, ως διακριτού χώρου διαμονής εντός της δομής, για την παραμονή ευάλωτων ομάδων⁸⁹². Ειδικά για τις ασφαλείς ζώνες ασυνόδευτων ανηλίκων, προβλέπεται ότι τα παιδιά πρέπει να έχουν συμπληρώσει το 14^ο έτος της ηλικίας τους, να έχουν το ίδιο φύλο και να μην ξεπερνούν τους 30 διαμένοντες. Σε δομές που φιλοξενούν μεγάλο αριθμό διαμενόντων, επιτρέπεται η λειτουργία δύο διακριτών ασφαλών ζωνών ανηλίκων, τηρώντας το παραπάνω όριο φιλοξενούμενων παιδιών, ανά ζώνη.

Με βάση τα παραπάνω, η ευαλωτότητα των νεοεισερχομένων αλλοδαπών δύναται να αξιολογηθεί, τόσο κατά την καταγραφή του προσώπου στο ΚΥΤ, όσο και μεταγενέστερα, μετά τη μεταφορά του προσώπου σε δομή προσωρινής υποδοχής και φιλοξενίας. Η διαπίστωση της ευαλωτότητας πραγματοποιείται από κατάλληλο ιατρικό προσωπικό και συνεπάγεται την

⁸⁸⁷ Άρθρο 3 της ΥΑ 523/13532/2020.

⁸⁸⁸ Άρθρο 18 παρ. 2 της ΥΑ 523/13532/2020.

⁸⁸⁹ Άρθρο 5 της ΥΑ 523/13532/2020.

⁸⁹⁰ Άρθρο 12 παρ. 4 της ΥΑ 523/13532/2020

⁸⁹¹ Άρθρο 11 παρ. 2-3 της ΥΑ 523/13532/2020.

⁸⁹² Άρθρο 22 της ΥΑ 523/13532/2020.

απόλαυση ειδικών συνθηκών υποδοχής, όπως η παραπομπή σε εξειδικευμένες υπηρεσίες, η ψυχοκοινωνική υποστήριξη και η τοποθέτηση σε κατάλληλη δομή φιλοξενίας.

Μένει να διαπιστωθεί κατά πόσο το προηγουμένως εκτεθέν νομικό πλαίσιο για τον εντοπισμό των ευάλωτων αλλοδαπών τηρείται απρόσκοπτα ή αν ανακύπτουν δυσχέρειες, ως προς την αναγνώριση των προσώπων που χρήζουν ιδιαίτερης μεταχείρισης, κατά την υποδοχή.

β. Οι δυσχέρειες κατά την εφαρμογή του μηχανισμού εντοπισμού των ευάλωτων αιτούντων

Όπως διαπιστώθηκε προηγουμένως, με το ν. 4575/2016 επιχειρήθηκε να εισαχθεί ένα αποτελεσματικό σύστημα υποδοχής και ταυτοποίησης. Ωστόσο, οι συνεχείς προσφυγικές και μεταναστευτικές ροές οδήγησαν στον υπερπληθυσμό των ΚΥΤ, τα οποία διαθέτουν περιορισμένη χωρητικότητα⁸⁹³ και προσωπικό. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα ο μηχανισμός διαπίστωσης της ευαλωτότητας να υπολειτουργεί και να μην παρέχονται ειδικές συνθήκες υποδοχής ή διαδικαστικές εγγυήσεις στο σύνολο των ευάλωτων προσώπων.

Συγκεκριμένα, εξαιτίας της έλλειψης εξειδικευμένου προσωπικού στα ΚΥΤ, η ταυτοποίηση και υπόδειξη των ευάλωτων μετακυλίθηκε, από το 2016 έως τις αρχές του 2017, σε οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών⁸⁹⁴. Από το Μάρτιο του 2017 έως το Μάρτιο του 2019, ο ιατρικός έλεγχος για τη διαπίστωση της ευαλωτότητας αποτελούσε αρμοδιότητα του ΚΕΕΛΠΝΟ (Κέντρο Ελέγχου και Πρόληψης Νοσημάτων), νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, υπό την εποπτεία του Υπουργού Υγείας. Το ΚΕΕΛΠΝΟ καταργήθηκε από τον ν. 4600/9.3.2019 και «καθολικός» του διάδοχος είναι ο Οργανισμός Δημόσιας Υγείας (ΕΟΔΥ), νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, που ιδρύθηκε με το ν. 4633/2019 και υπάγεται, επίσης, στην εποπτεία του Υπουργού Υγείας.

Στα τέλη του 2017, το ΚΕΕΛΠΝΟ ανέπτυξε πρωτόκολλο εκτίμησης της ευαλωτότητας, με σκοπό τον εντοπισμό των ευάλωτων προσώπων, το οποίο διέκρινε δύο επίπεδα ευαλωτότητας, τη μεσαία και την υψηλή⁸⁹⁵. Ως μεσαία, χαρακτηριζόταν η ευαλωτότητα, όταν ήταν πιθανό να εξελιχθεί, αν δεν ληφθούν προληπτικά μέτρα, ενώ ως υψηλή θεωρούνταν η ευαλωτότητα που απαιτούσε την υιοθέτηση μέτρων μέριμνας και την παραπομπή του προσώπου για περαιτέρω υποστήριξη. Το εν λόγω πρωτόκολλο εκτίμησης της ευαλωτότητας επικρίθηκε, διότι η διάκριση της ευαλωτότητας σε μεσαία και υψηλή δεν προκύπτει από το νόμο και ενδέχεται να χρησιμοποιηθεί ως «άλλοθι» για την μη παραπομπή του αιτούντα διεθνή προστασία σε εξειδικευμένη φροντίδα ή τη μη υπαγωγή σε ειδικές διαδικαστικές εγγυήσεις. Το υπόδειγμα ευαλωτότητας άλλαξε το Σεπτέμβριο του 2018, περιλαμβάνοντας τρεις διαβαθμίσεις⁸⁹⁶: **α.**

⁸⁹³ Το Μάιο του 2018, τα ΚΥΤ των νησιών είχαν μέγιστη χωρητικότητα 6.338 ατόμων (Λέσβος: 3.000, Χίος: 1.014, Σάμος: 648, Λέρος: 980 και Κως: 816), ενώ στέγαζαν 15.201 άτομα (Λέσβος: 8.500, Χίος: 1.533, Σάμος: 3.276, Λέρος: 924 και Κως: 986). Αναλυτικότερα σε *European Parliament Research Service, Hotspots at EU external borders*, Ιούνιος 2018, σελ. 3, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/623563/EPRS_BRI\(2018\)623563_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/623563/EPRS_BRI(2018)623563_EN.pdf).

⁸⁹⁴ *Asylum Information Database (AIDA)*, Country Report: Greece, 2016 Update, σελ. 68-69.

⁸⁹⁵ *Asylum Information Database (AIDA)*, Country Report: Greece, 2017 Update, σελ. 81.

⁸⁹⁶ *Υπηρεσία Στήριξης Διαρθρωτικών Μεταρρυθμίσεων (SRSS)/ Υπηρεσία Ασύλου/ΚΕΕΛΠΝΟ/ EASO*, Ελάχιστες προδιαγραφές των διαδικασιών για την εναρμονισμένη λειτουργία του εντύπου ευαλωτότητας στα ΚΥΤ, 30.07.2018.

ευάλωτος («η ύπαρξη ευαλωτότητας είναι εμφανής. Η συνέχεια της αξιολόγησης και η ανάπτυξη ενός σχεδίου φροντίδας συνιστάται. Πρέπει να γίνει παραπομπή για άμεση υποστήριξη), β. μη ευάλωτος, με ειδικές ανάγκες φιλοξενίας («αν δεν ληφθούν προληπτικά μέτρα στήριξης, θα μπορούσε να καταστεί ευάλωτος λόγω της κλινικής και/ή ψυχοκοινωνικής του κατάστασης») και γ. μη ευάλωτος. Στην πράξη, μόνο τα πρόσωπα των οποίων η ευαλωτότητα εμπίπτει στην πρώτη κατηγορία εντάσσονταν στον νομικό ορισμό της ευαλωτότητας, με αποτέλεσμα να αίρεται ο γεωγραφικός περιορισμός⁸⁹⁷ και να εξαιρούνται από την ταχύρρυθμη διαδικασία εξέτασης της αίτησής τους (που προβλεπόταν έως την έναρξη ισχύος του ν. 4636/2019)⁸⁹⁸.

Επιπλέον, η ανάθεση του ιατρικού ελέγχου στο ΚΕΕΛΠΙΝΟ οδήγησε σε σημαντικές καθυστερήσεις στην έγκαιρη ολοκλήρωση της εκτίμησης της ευαλωτότητας, αναλόγως του αριθμού των αφίξεων στα ΚΥΤ και της διαθεσιμότητας του προσωπικού (ιατροί, ψυχολόγοι, διερμηνείς). Ενδεικτικά, το 2018, οι εκτιμήσεις ευαλωτότητας στο ΚΥΤ της Λέσβου πραγματοποιούνταν έως και 5 μήνες μετά την άφιξη του προσώπου στη χώρα, ενώ δεν υποβάλλονταν όλοι οι αιτούντες σε ιατρικό έλεγχο και ψυχοκοινωνική εκτίμηση, παρά τη σχετική νομοθετική πρόβλεψη. Οι εν λόγω καθυστερήσεις οδήγησαν στην έναρξη σημαντικού αριθμού διαδικασιών ασύλου, χωρίς να έχει προηγηθεί η αξιολόγηση της ευαλωτότητας των αιτούντων, όπως προβλέπεται, στο πλαίσιο της διαδικασίας υποδοχής και ταυτοποίησης εντός του ΚΥΤ⁸⁹⁹. Όταν η αξιολόγηση της ευαλωτότητας δεν πραγματοποιήθηκε κατά τη διαδικασία υποδοχής και ταυτοποίησης εντός του ΚΥΤ και εντοπιστεί μεταγενέστερα, κατά τη διάρκεια της κατάθεσης της αίτησης ασύλου ή της συνέντευξης, το πρόσωπο δύναται να παραπεμφθεί από τον χειριστή της υπόθεσης στη διαδικασία εκτίμησης του ΚΥΤ, γεγονός που επηρεάζει αρνητικά το χρόνο διενέργειας και ολοκλήρωσης της εξέτασης του αιτήματος ασύλου⁹⁰⁰.

Θα πρέπει εξάλλου να αναφερθεί ότι, ήδη το 2018, το προσωπικό του ΕΑΣΟ (Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης για το Άσυλο) συνεργάζεται με την Υπηρεσία Ασύλου, συμβάλλοντας στον εντοπισμό ευάλωτων προσώπων. Μάλιστα, προβλέπεται ρητά⁹⁰¹ ότι, όταν υφίσταται επείγουσα ανάγκη, η Υπηρεσία Ασύλου μπορεί να επικουρείται από ελληνόγλωσσο προσωπικό του ΕΑΣΟ, για τη διενέργεια των καταγραφών, την προσωπική συνέντευξη και κάθε άλλη διοικητική ενέργεια, που αφορά τη διεκπεραίωση των αιτήσεων διεθνούς προστασίας. Έως το 2019, όταν η ευαλωτότητα διαπιστωνόταν από το προσωπικό του ΕΑΣΟ, για πρώτη φορά, κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, ο χειριστής παρέπεμπε τον αιτούντα σε εμπειρογνώμονα του ΕΑΣΟ, ο οποίος εξέδιδε γνωμοδότηση για την εξαίρεση, ή μη, από τη ταχύρρυθμη διαδικασία⁹⁰². Δεδομένου ότι ο ρόλος του ΕΑΣΟ είναι συμβουλευτικός, η Υπηρεσία Ασύλου ενίοτε δεν αποδεχόταν τη σχετική γνωμοδότηση και παρέπεμπε τον αιτούντα για περαιτέρω ιατρική εξέταση

⁸⁹⁷ Ειδικότερα για το γεωγραφικό περιορισμό κυκλοφορίας που επιβάλλεται στους αιτούντες άσυλο στα νησιά του Αιγαίου, βλ. σε επόμενη ενότητα.

⁸⁹⁸ *Asylum Information Database (AIDA)*, Country Report: Greece, 2019 Update, σελ. 110.

⁸⁹⁹ *Asylum Information Database (AIDA)*, Country Report: Greece, 2018 Update, σελ. 87.

⁹⁰⁰ *Asylum Information Database (AIDA)*, Country Report: Greece, 2018 Update, σελ. 89.

⁹⁰¹ Προϊσχύον άρθρο 36 παρ. 11 νόμου 4375/2016, το οποίο αντικαταστάθηκε από το άρθρο 65 παρ. 16 του ν. 4636/2019.

⁹⁰² *ECRE*, The role of EASO operations in National Asylum Systems, Νοέμβριος 2019, σελ. 13, https://www.ecre.org/wp-content/uploads/2019/11/EASO-Operations_Report.pdf.

σε κρατικές δομές⁹⁰³. Από τον Ιούλιο του 2019 και μετά, το EASO δε διενεργεί πλέον αξιολογήσεις ευαλωτότητας, ενώ, σε περίπτωση που αυτή διαπιστωθεί κατά τη συνέντευξη, ο χειριστής κοινοποιεί τις σχετικές πληροφορίες στην Υπηρεσία Ασύλου, ολοκληρώνοντας τη συνέντευξη.

Ενδεικτικά, μετά την άφιξη στο ΚΥΤ, ο χρόνος που απαιτούνταν για τη διενέργεια της εκτίμησης ευαλωτότητας, το 2019, κυμαινόταν μεταξύ 2-6 μηνών στη Λέσβο, 1-8 στη Χίο, 2-3 στη Σάμο, 3-4 στη Λέρο και 4 στη Κω⁹⁰⁴. Αναφορικά με τις σημαντικές καθυστερήσεις στην διάγνωση της ευαλωτότητας, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η απόφαση **15385/2017 της Επιτροπής Προσφυγών**⁹⁰⁵. Σ' αυτήν έγινε δεκτό ότι συντρέχει η επικαλούμενη από τον προσφεύγοντα ευαλωτότητα, παρά την έλλειψη ιατρικής διάγνωσης της, η οποία οφειλόταν σε αδράνεια των ελληνικών αρχών. Ο προσφεύγων υποστήριξε ότι δεν έχει παραπεμφθεί στους αρμόδιους φορείς προς εξέταση, εξαιτίας της αμέλειας της Διοίκησης, παρά τις επανειλημμένες οχλήσεις του και της πληρεξούσιας δικηγόρου. Η Επιτροπή επεσήμανε την αδράνεια της Διοίκησης και την άρνηση των γιατρών του ΚΥΤ Σάμου να συνεργαστούν με την Επιτροπή, προκειμένου η τελευταία να έχει επαρκή στοιχεία στη διάθεσή της, αφενός για να κρίνει το ζήτημα της ευαλωτότητας και, αφετέρου τους ισχυρισμούς του αιτούντος για το αίτημα ασύλου. Επίσης, η Επιτροπή σημείωσε πως, κατά την διάρκεια της ακρόασης ενώπιον της Επιτροπής, ο προσφεύγων επανέλαβε τους ισχυρισμούς του με συνεκτικότητα, χωρίς αντιφάσεις. Επομένως, παρότι οι ισχυρισμοί του δεν επιβεβαιώθηκαν μέσω ιατρικών εκθέσεων, με ευθύνη της Διοίκησης, η Επιτροπή εκτίμησε «*ότι ο προσφεύγων αφηγήθηκε με σχετικά συνεκτικό τρόπο την ιστορία του και ότι υπάρχουν αρκετά στοιχεία βιωματικής εμπειρίας σε αυτήν, συνεπώς χορηγεί το ευεργέτημα της αμφιβολίας στον προσφεύγοντα και κάνει δεκτό τον ισχυρισμό του ότι έπεσε θύμα σύλληψης φυλάκισης, βιασμού και κακομεταχείρισης [...] και κρίνει τον προσφεύγοντα ως θύμα σεξουαλικής βίας και, συνεπώς, εάλωτο κατά το άρθρο 14 παρ. 8 του ν. 4375/2016*».

Παράλληλα, προβληματική είναι και η πρόβλεψη ότι η πιστοποίηση των θυμάτων βίας πραγματοποιείται αποκλειστικά με ιατρική γνωμάτευση από δημόσιο ή στρατιωτικό νοσοκομείο ή δημόσιο φορέα υγείας⁹⁰⁶. Ως προς το θέμα αυτό, πρέπει, κατά πρώτο λόγο, να παρατηρηθεί ότι τα δημόσια νοσοκομεία της χώρας διαθέτουν περιορισμένους πόρους στελέχωσης και εκπαίδευσης του ιατρικού προσωπικού, ενώ παρατηρείται έλλειψη επαρκούς αριθμού διερμηνέων⁹⁰⁷. Παράλληλα, η ρύθμιση αυτή αντιτίθεται στο Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας, ο οποίος προβλέπει ρητά πως τα ιατρικά πιστοποιητικά και γνωματεύσεις έχουν «*το ίδιο κύρος και την ίδια νομική ισχύ ως προς τις νόμιμες χρήσεις και ενώπιον όλων των αρχών και υπηρεσιών, ανεξάρτητα από το αν εκδίδονται από ιατρούς που υπηρετούν σε ΝΠΔΔ ή ΝΠΙΔ ή ιδιώτες ιατρούς*» (άρθρο 5 παρ. 1 ν. 3418/2005).

⁹⁰³ Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο, Ασυλο, μετεγκατάσταση και επιστροφή μεταναστών: Καιρός να εντατικοποιηθεί η δράση ώστε να αντιμετωπιστούν οι αποκλίσεις μεταξύ στόχων και αποτελεσμάτων, Ειδική έκθεση υπ. αρ 24, 2019, σελ. 59, https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR19_24/SR_Migration_management_EL.pdf.

⁹⁰⁴ Asylum Information Database (AIDA), Country Report: Greece, 2019 Update, σελ. 107.

⁹⁰⁵ Απόφαση 8ης Επιτροπής Προσφυγών 15385/2017, <http://www.immigration.gr/2017/10/8-153852017.html>.

⁹⁰⁶ Άρθρο 23 του ν. 4540/2018, το οποίο αντικαταστάθηκε από το άρθρο 61 ν. 4636/2019.

⁹⁰⁷ Διεθνής Αμνηστία, Υπόμνημα για την προτεινόμενη αλλαγή στον ελληνικό νόμο για τη διεθνή προστασία, την υποδοχή και τις επιστροφές, Οκτώβριος 2019, <https://www.amnesty.gr/news/articles/article/22625/ypomnima-tis-diethnoys-amnistias-gia-tin-proteinomeni-allagi-ston>.

Επιπρόσθετα, είναι σημαντικό να γίνει μνεία στην απόφαση **R.C. κατά Σουηδίας**⁹⁰⁸ του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, η οποία αναφέρθηκε, μεταξύ άλλων, και στην αποδεικτική ισχύ πιστοποιητικών βασανιστηρίων, στο πλαίσιο της διαδικασίας ασύλου. Στην εν λόγω υπόθεση, οι Σουηδικές αρχές έκριναν πως το προσκομισθέν από τον προσφεύγοντα πιστοποιητικό ιατρού Σουηδικού κέντρου υγείας ήταν ανεπαρκές στοιχείο για την απόδειξη των τραυμάτων βασανιστηρίων. Μάλιστα, οι αρχές υποστήριξαν ότι ο αιτών όφειλε να υποβληθεί σε ιατρικές εξετάσεις, στο πλαίσιο της εθνικής διαδικασίας. Ωστόσο, το ΕΔΔΑ επεσήμανε ότι, λόγω της ιδιαίτερης κατάστασης που βιώνουν οι αιτούντες άσυλο, κατά την εξέταση της υπόθεσής τους, είναι συχνά αναγκαία η εφαρμογή του ευεργετήματος της αμφιβολίας, κατά την αξιολόγηση, τόσο των ισχυρισμών τους, όσο και των σχετικών αποδεικτικών εγγράφων που επικαλούνται. Εν προκειμένω, παρότι η βεβαίωση δεν είχε συνταθεί από εμπειρογνώμονα, το Δικαστήριο έκρινε πως παρείχε ισχυρές ενδείξεις, που επιβεβαίωναν τους ισχυρισμούς του προσφεύγοντα, αναφορικά με την προέλευση των τραυμάτων του. Συνεπώς, το ΕΔΔΑ εκτίμησε πως, δεδομένης της εκ πρώτης όψης (prima facie) διαπίστωσης των αιτιών που προκάλεσαν τα τραύματα, οι σουηδικές αρχές όφειλαν οι ίδιες να αναζητήσουν τη συνδρομή εμπειρογνώμονα. Επομένως, το Δικαστήριο διαφώνησε με τη θέση της κυβέρνησης ότι ο αιτών υποχρεούται να προσκομίσει γνωμοδότηση εμπειρογνώμονα, κρίνοντας έκρινε πως το κράτος οφείλει να διαλύσει τυχόν αμφιβολίες σχετικά με τον κίνδυνο έκθεσης του προσφεύγοντα σε μεταχείριση αντίθετη προς το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ⁹⁰⁹. Από την άλλη πλευρά, σημειώνεται και η μειοψηφούσα άποψη της δικαστή Fura, η οποία δήλωσε διστακτική αναφορικά με την παροχή «ειδικευμένων κατευθυντήριων οδηγιών στις εθνικές αρχές για το διαδικαστικό μέτρο που οφείλουν να διατάζουν».

Η παραπάνω θέση του ΕΔΔΑ δεν υιοθετήθηκε από την εθνική νομοθεσία και νομολογία αναφορικά με την πιστοποίηση των θυμάτων βασανιστηρίων από δημόσιο φορέα. Ενδεικτικά, σε απόφαση του **Διοικητικού Εφετείου Πειραιά**, επί αίτησης ακύρωσης⁹¹⁰, ο αιτών ισχυρίστηκε ότι η προσβαλλόμενη απόφαση της Ανεξάρτητης Επιτροπής Προσφυγών στερούνταν αιτιολογίας, διότι δεν αξιολόγησε την ευαλωτότητά του. Ειδικότερα, η Επιτροπή δεν αξιολόγησε την ψυχική του κατάσταση, η οποία δικαιολογούσε την αδυναμία του να θυμηθεί επακριβώς τα γεγονότα που προκάλεσαν τις τραυματικές εμπειρίες, με αποτέλεσμα να απορρίψει τους ισχυρισμούς του, ως αναξιόπιστους. Το Διοικητικό Εφετείο απέρριψε την αίτηση ακύρωσης, σημειώνοντας ότι η προσκομισθείσα έκθεση πραγματογνωμοσύνης της ΜΚΟ “ΜΕΤΑδραση”, σύμφωνα με την οποία αποτελεί θύμα βασανιστηρίων, δεν αναιρεί την απόφαση της Επιτροπής για την αξιοπιστία των ισχυρισμών του. Το δικαστήριο επεσήμανε πως, βάσει νόμου, τα θύματα βασανιστηρίων πιστοποιούνται αποκλειστικά με ιατρική γνωμάτευση δημοσίου φορέα, ενώ παρέκκλιση δικαιολογείται μόνο όταν ο αιτών απευθυνθεί στον αρμόδιο φορέα, χωρίς αποτέλεσμα (λ.χ. εξαιτίας της έλλειψης κατάλληλων υποδομών ή του φόρτου εργασίας).

Επιπλέον, τονίζεται πως η πιστοποίηση των θυμάτων βασανιστηρίων αποκλειστικά από ιατρικό προσωπικό παραγνωρίζει το γεγονός ότι δεν είναι εφικτό να πιστοποιηθούν ιατρικά όλες οι μορφές βίας. Για το λόγο αυτό, δεν πρέπει να απαιτείται από τον αιτούντα η παροχή ιατρικών αποδείξεων, ώστε να χαρακτηριστεί θύμα βίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι, στο προοίμιο της οδηγίας

⁹⁰⁸ ΕΔΔΑ, R.C. κατά Σουηδίας, αρ. προσφ. 41827/07, 09.06.2010.

⁹⁰⁹ S. Ouald-Chaib, R.C. v. Sweden: the burden of proof in asylum cases, 13.04.2010, Strasbourg Observers, <https://strasbourgobservers.com/2010/04/13/r-c-v-sweden-the-burden-of-proof-in-asylum-cases/>.

⁹¹⁰ ΔΕφΠειρ 206/2019, τράπεζα νομικών πληροφοριών «Ισοκράτης».

για την υποδοχή, προτείνεται στα Κράτη η χρήση του πρωτοκόλλου της Κωνσταντινούπολης⁹¹¹, το οποίο προβλέπει την εξέταση των θυμάτων από διεπιστημονική ομάδα, αποτελούμενη από ιατρό, ψυχολόγο και νομικό, για την εξακρίβωση και την τεκμηρίωση ενδείξεων των πράξεων βίας.

Ενόψει των ανωτέρω είναι εύλογο το συμπέρασμα ότι η διαδικασία διαπίστωσης της ευαλωτότητας παρουσιάζει σημαντικές δυσχέρειες, εξαιτίας του όγκου των αιτήσεων διεθνούς προστασίας, της συνεχούς αλλαγής των διοικητικών πρακτικών και της υποστελέχωσης των ΚΥΤ και των δημόσιων νοσοκομείων. Αποτέλεσμα αυτού είναι ο μη έγκαιρος εντοπισμός και διάγνωση της ευαλωτότητας, με απόρροια την μη παροχή ειδικών συνθηκών υποδοχής και των προβλεπόμενων διαδικαστικών εγγυήσεων, στο σύνολο των ευάλωτων αιτούντων διεθνή προστασία. Ως εκ τούτου, διαπιστώνεται και παραβίαση της σχετικής ενωσιακής νομοθεσίας.

Συνακόλουθα, ανακύπτει το ερώτημα, αν ανάλογα προβλήματα προκύπτουν, όχι μόνο κατά τον εντοπισμό, αλλά και κατά την εφαρμογή των εγγυήσεων ως προς την υποδοχή των ευάλωτων ομάδων. Η συγκεκριμένη προβληματική θα αναπτυχθεί στην επόμενη ενότητα, η οποία παρουσιάζει τις ειδικές διατάξεις για την υποδοχή των ευάλωτων ομάδων και την εξαίρεσή τους από την επιβολή του μέτρου του γεωγραφικού περιορισμού στα νησιά του Αιγαίου.

γ. Οι εγγυήσεις κατά την υποδοχή των ευάλωτων αιτούντων

Η υπαγωγή ενός προσώπου στις ευάλωτες ομάδες δεν επηρεάζει την εκτίμηση των αρμοδίων αρχών για την ανάγκη παροχής διεθνούς προστασίας, σύμφωνα με ρητή πρόβλεψη του νόμου 4636/2019⁹¹². Παρ' ολ' αυτά, γίνεται δεκτό πως η μη έγκαιρη διάγνωση της ευαλωτότητας, μετά την υποβολή της αίτησης διεθνούς προστασίας, έχει σοβαρές επιπτώσεις στην υποδοχή και την αποκατάσταση των αιτούντων διεθνή προστασία, εμποδίζοντας την παραπομπή τους σε εξειδικευμένους φορείς για υποστήριξη και θεραπεία.

Συγκεκριμένα, συνέπεια των καθυστερήσεων της διαδικασίας διαπίστωσης είναι η μη απόλαυση των ειδικών εγγυήσεων που προβλέπονται νομοθετικά για τα ευάλωτα πρόσωπα. Για παράδειγμα, μόνο κατόπιν της αναγνώρισης της ευαλωτότητας, είναι εφικτή η άρση του γεωγραφικού περιορισμού αιτούντα που εισήλθε μέσω των νησιών του Αιγαίου και η μεταφορά του στην ενδοχώρα. Επιπλέον, οι ευάλωτοι αιτούντες προτεραιοποιούνται κατά την πρόσβαση σε ευρωπαϊκά προγράμματα στέγασης, που διασφαλίζουν τη διαμονή σε αξιοπρεπείς χώρους στέγασης, έως την ολοκλήρωση της εξέτασης της αίτησης ασύλου, ενώ οι υλικές συνθήκες υποδοχής ενδέχεται να παραταθούν, ακόμα και μετά την αναγνώριση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας, εφόσον συντρέχουν λόγοι ευαλωτότητας. Συγκεκριμένα, το πρόγραμμα στέγασης ESTIA⁹¹³ που υλοποιεί η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, από το Νοέμβριο του

⁹¹¹ Αιτιολογική σκέψη 31 προοιμίου της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ. Αναλυτικότερα για τις πρακτικές τεκμηρίωσης των ενδείξεων βασανιστηρίων σε *International Rehabilitation Council for Torture Victims, Recognising Victims of Torture in National Asylum Procedures. A comparative overview of early identification of victims and their access to medico-legal reports in asylum-receiving countries*, 2013, https://irct.org/assets/uploads/pdf_20161120143448.pdf.

⁹¹² Άρθρο 58 παρ. 2 ν. 4636/2019, το οποίο ενσωματώνει τα άρθρα 21 και 22 της Οδηγίας για την υποδοχή.

⁹¹³ Βλ. ΚΥΑ υπ. αρ 21210/2020 για την υλοποίηση του στεγαστικού προγράμματος ESTIA II και ΚΥΑ υπ. αρ. 270/2021 για το πρόγραμμα ESTIA 2021.

2015 έως το Ιούνιο του 2020 διέθετε 25.578 θέσεις στέγασης σε διαμερίσματα και ξενοδοχεία και στέγασε συνολικά 67.814 αιτούντες άσυλο, για το εν λόγω διάστημα⁹¹⁴.

Στη συνέχεια αναλύονται οι εγγυήσεις που προβλέπονται από την ελληνική νομοθεσία, όσον αφορά την υποδοχή των ευάλωτων αιτούντων, καθώς και η εξαίρεση των συγκεκριμένων αλλοδαπών από το μέτρο του γεωγραφικού περιορισμού στα νησιά του Αιγαίου.

γ.α. Οι ειδικές διατάξεις για την υποδοχή των ευάλωτων προσώπων

Τα πρόσωπα που εντάσσονται σε ευάλωτες ομάδες θεωρούνται «αιτούντες με ειδικές ανάγκες υποδοχής», διότι χρήζουν ειδικών εγγυήσεων κατά την υποδοχή⁹¹⁵. Η ελληνική νομοθεσία περιέχει ρυθμίσεις για την προστασία των ευάλωτων ομάδων, κατά την παροχή υλικών συνθηκών υποδοχής (δηλαδή στέγης, τροφής, ρουχισμού και συνδρομής στα καθημερινά έξοδα, είτε σε είδος, είτε υπό τη μορφή οικονομικού βοηθήματος, δελτίου ή συνδυαστικά⁹¹⁶).

Όπως αναλύθηκε, στο πλαίσιο του τρίτου σταδίου της διαδικασίας υποδοχής και ταυτοποίησης, λαμβάνεται μέριμνα για την παροχή εξειδικευμένης φροντίδας στις ευάλωτες ομάδες και για την κάλυψη των ιδιαίτερων αναγκών των οικογενειών με παιδιά κάτω των δεκατεσσάρων ετών (άρθρο 39 ν. 4636/2019). Η ιατρική και ψυχοκοινωνική εκτίμηση για τη διαπίστωση της ευαλωτότητας έχει ως συνέπεια την άμεση κάλυψη των ιδιαίτερων αναγκών υποδοχής των αιτούντων (άρθρο 39 παρ. 5), καθώς και την παροχή ιδιαίτερων διαδικαστικών εγγυήσεων (άρθρο 72 παρ. 3). Κατόπιν θετικής εισήγησης του κλιμακίου ιατρικού ελέγχου και ψυχοκοινωνικής υποστήριξης, οι ευάλωτοι παραπέμπονται από το Διοικητή του ΚΥΤ σε φορείς κοινωνικής στήριξης ή προστασίας. Σε κάθε περίπτωση, διασφαλίζεται η συνέχεια της θεραπευτικής αγωγής, όπου απαιτείται (άρθρο 14 παρ. 8 ν. 4375/2016).

Οι ειδικές συνθήκες υποδοχής για τα ευάλωτα πρόσωπα εφαρμόζονται αμέσως μετά την υποβολή της αίτησης διεθνούς προστασίας (ανεξάρτητα αν έγινε πλήρης καταγραφή ή προκαταγραφή του αιτήματος ασύλου, σύμφωνα με το άρθρο 65), ενώ ειδικά για τους ανηλίκους εφαρμόζονται αμέσως μετά την ταυτοποίησή τους.

Στα ΚΥΤ, τις δομές προσωρινής υποδοχής και φιλοξενίας ιδρύονται διακριτοί χώροι με κατάλληλες προδιαγραφές για την παραμονή όσων ανήκουν στις ευάλωτες ομάδες (άρθρο 10 παρ. 6 και 7 ν. 4375/2016). Τα πρόσωπα δύνανται να παραμένουν σε ιδιαίτερους χώρους στα ΚΥΤ, μέχρι την ολοκλήρωση των διαδικασιών υποδοχής και ταυτοποίησης, με την επιφύλαξη των προθεσμιών περιορισμού της ελευθερίας εντός του κέντρου για διάστημα έως 25 ημερών (άρθρο 14 παρ. 8 ν. 4375/2016).

Όταν η στέγαση των αιτούντων παρέχεται σε είδος, σύμφωνα με το άρθρο 56 παρ. 2 (το οποίο μεταφέρει το άρθρο 18 της οδηγίας για την υποδοχή), διασφαλίζεται ότι οι οικογένειες

⁹¹⁴ UNHCR, Ενημερωτικό σημείωμα για τη στέγαση, Ιούνιος 2020, <http://estia.unhcr.gr/el/%ce%b5%ce%bd%ce%b7%ce%bc%ce%b5%cf%81%cf%89%cf%84%ce%b9%ce%ba%cf%8c-%cf%83%ce%b7%ce%bc%ce%b5%ce%af%cf%89%ce%bc%ce%b1-%ce%b3%ce%b9%ce%b1-%cf%84%ce%b7-%cf%83%cf%84%ce%ad%ce%b3%ce%b1%cf%83%ce%b7-15/>.

⁹¹⁵ Άρθρο 41 περ. στ ν. 4636/2019.

⁹¹⁶ Άρθρο 41 περ. β ν. 4636/2019.

στεγάζονται μαζί και ότι οι εξαρτώμενοι ενήλικες με ειδικές ανάγκες υποδοχής στεγάζονται με τους ενήλικες συγγενείς που έχουν αναλάβει την ευθύνη τους. Το προσωπικό των χώρων που διαβιούν οι αιτούντες μεριμνά για την αποφυγή βιαιοπραγιών και έμφυλης βίας, ιδίως περιστατικών σεξουαλικής κακοποίησης και παρενόχλησης εντός των κέντρων φιλοξενίας.

Για την παραπομπή σε κατάλληλο χώρο φιλοξενίας, λαμβάνονται υπόψη το φύλο, η ηλικία και η υπαγωγή σε ευάλωτη ομάδα. Συγκεκριμένα, η εν λόγω παραπομπή συνεπάγεται τη συμμετοχή δημόσιων και ιδιωτικών φορέων, όπως η ΥΠΥΤ, η Διεύθυνση Προστασίας Αιτούντων Άσυλο⁹¹⁷, οι ΜΚΟ που επικουρούν στη διαχείριση των κέντρων φιλοξενίας και η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες. Οι αιτούντες που είναι άστεγοι ή ζουν σε επισφαλείς συνθήκες στην ηπειρωτική χώρα παραπέμπονται από τη Διεύθυνση Προστασίας Αιτούντων Άσυλο είτε στην Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, εφόσον πληρούν τα κριτήρια ένταξης στο πρόγραμμα στέγασης ESTIA ή στην ΥΠΥΤ για την εξέταση της διαθεσιμότητας στέγασης σε κέντρο φιλοξενίας⁹¹⁸.

Οι αιτούντες που αναγνωρίζονται ως ευάλωτοι προτεραιοποιούνται κατά την πρόσβαση στο πρόγραμμα στέγασης ESTIA. Αυτοί που έχουν δικαίωμα να υπαχθούν στο εν λόγω πρόγραμμα είναι οι ενήλικοι αιτούντες διεθνή προστασία και τα ανήλικα μέλη της οικογένειάς τους, αναλόγως της διαθεσιμότητας των θέσεων. Επίσης, στους ωφελούμενους περιλαμβάνονται και οι αιτούντες άσυλο, που κατά την ενηλικίωσή τους διαμένουν σε κέντρα ή θέσεις προσωρινής φιλοξενίας ασυνόδευτων ανηλίκων⁹¹⁹.

Παράλληλα, προβλέπεται ρητά η πρόσβαση των θυμάτων βασανιστηρίων, βιασμού ή άλλων σοβαρών πράξεων βίας στην αναγκαία περίθαλψη για την αντιμετώπιση της προκληθείσας βλάβης και ιδίως η πρόσβασή τους σε ιατρική και ψυχολογική θεραπεία ή περίθαλψη⁹²⁰. Σε περίπτωση εντοπισμού θυμάτων εμπορίας ανθρώπων, οι αρμόδιες Αρχές ενημερώνουν άμεσα το Εθνικό Σύστημα Αναγνώρισης και Παραπομπής Θυμάτων Εμπορίας Ανθρώπων (άρθρο 58 παρ. 5 ν. 4636/2019). Ο εν λόγω μηχανισμός αποτελεί το εθνικό εργαλείο συγκέντρωσης των απαραίτητων στοιχείων εντοπισμού και προστασίας των θυμάτων, ενισχύοντας την συνεργασία των εμπλεκόμενων εταίρων (ΚΥΑ 30840/2016).

Καταρχήν, οι υλικές συνθήκες υποδοχής σε μορφή χρηματικού ποσού και σε είδος διακόπτονται, μετά την έκδοση της απόφασης αναγνώρισης του καθεστώτος διεθνούς προστασίας (άρθρο 114 του ν. 4636/2019). Ειδικότερα, οι αναγνωρισμένοι δικαιούχοι διεθνούς προστασίας που διαμένουν σε χώρους φιλοξενίας, όπως δομές, ξενοδοχεία και διαμερίσματα του προγράμματος στέγασης ESTIA, υποχρεούνται να αποχωρήσουν, εντός προθεσμίας τριάντα (30) ημερών από την επίδοση της απόφασης αναγνώρισης. Ωστόσο, για ορισμένες κατηγορίες ευάλωτων ομάδων, όπως οι ασυνόδευτοι ανήλικοι, οι έγκυες και οι οικογένειες προσώπων που

⁹¹⁷ Η Διεύθυνση Προστασίας Αιτούντων Άσυλο υπάγεται στη Γενική Γραμματεία Μεταναστευτικής Πολιτικής, η οποία σήμερα υπάγεται στο Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (ΠΔ 18/2020).

⁹¹⁸ *Asylum Information Database (AIDA)*, Country Report: Greece, 2019 Update, σελ.150.

⁹¹⁹ Οι ωφελούμενοι του προγράμματος αναφέρονται στο άρθρο 1 περ. δ των ΚΥΑ για το πρόγραμμα ESTIA (ΚΥΑ αρ 21210/2020 για το ESTIA II και ΚΥΑ 270/2021 για το ESTIA 2021).

⁹²⁰ Άρθρο 61 ν. 4636/2019, το οποίο ενσωματώνει το άρθρο 25 της Οδηγίας για την υποδοχή.

πάσχουν από σοβαρά προβλήματα υγείας, προβλέπεται η παράταση των υλικών συνθηκών υποδοχής.

Συγκεκριμένα, για τους ασυνόδευτους ανήλικους, η προθεσμία των τριάντα ημερών εκκινεί από την ενηλικίωσή τους. Εφόσον διαμένουν, κατά την ενηλικίωσή τους σε κέντρο ή δομή προσωρινής φιλοξενίας και συντρέχουν λόγοι ευαλωτότητας δύνανται να παραπεμφθούν σε θέση στέγασης του προγράμματος ESTIA, για διάστημα τριών (3) μηνών⁹²¹. Το ίδιο ισχύει και για τη συνέχιση της παρακολούθησης των σπουδών, σε δημόσιες και ιδιωτικές δομές δευτεροβάθμιας, τριτοβάθμιας ή επαγγελματικής (τυπικής και μη τυπικής εκπαίδευσης) στις οποίες έχουν εγγραφεί.

Παράλληλα, οι υλικές συνθήκες υποδοχής παρατείνονται για διάστημα δύο (2) μηνών από την επίδοση της απόφασης αναγνώρισης σε οικογένειες, μέλος των οποίων αντιμετωπίζει πολύ σοβαρούς λόγους υγείας, οι οποίοι καθιστούν απολύτως αναγκαία τη μη αλλαγή περιβάλλοντος λόγω κινδύνου ζωής. Οι γυναίκες σε προχωρημένη ή επαπειλούμενη εγκυμοσύνη και σε κατάσταση λοχειάς και τα μέλη της οικογένειάς τους συνεχίζουν να έχουν πρόσβαση στις υλικές συνθήκες υποδοχής, οι οποίες διακόπτονται μετά τη συμπλήρωση δύο (2) μηνών από τον τοκετό⁹²². Αντίστοιχα, παρατείνεται για ίσο διάστημα⁹²³ η παροχή του οικονομικού βοηθήματος που προβλέπεται για τους ενήλικους αιτούντες άσυλο και τα μέλη της οικογένειάς τους⁹²⁴.

Τονίζεται ότι η διακοπή της παροχής υλικών συνθηκών υποδοχής προς τον αιτούντα άσυλο μπορεί να επιβληθεί ως κύρωση, ιδίως σε περίπτωση σοβαρής παραβίασης του Κανονισμού Λειτουργίας των κέντρων φιλοξενίας⁹²⁵, εφόσον η συμπεριφορά του διατάραξε την ομαλή λειτουργία του κέντρου ή όταν επέδειξε ιδιαίτερα βίαιη συμπεριφορά⁹²⁶. Η απόφαση για περιορισμό ή διακοπή παροχής των υλικών συνθηκών υποδοχής λαμβάνεται σε ατομική βάση και οφείλει να είναι αιτιολογημένη.

Ειδικά για τα ευάλωτα άτομα, η απόφαση διακοπής ή περιορισμού των υλικών συνθηκών υποδοχής πρέπει να συνεκτιμά την ειδική κατάσταση του προσώπου. Επιπλέον, ρητά αναφέρεται ότι η διακοπή δεν μπορεί να αφορά την πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, ούτε καθιστά αδύνατη την πρόσβαση στα απαραίτητα μέσα για ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης⁹²⁷. Εφόσον πρόκειται για ασυνόδευτο ανήλικο, οι αρχές οφείλουν να απευθυνθούν στις υπηρεσίες

⁹²¹ Άρθρο 6 παρ.3 της ΚΥΑ οικ. 13348/2020.

⁹²² Άρθρο 6 παρ. 1-2 της ΚΥΑ οικ. 13348/2020.

⁹²³ Άρθρο 8 της ΚΥΑ οικ. 13348/2020.

⁹²⁴ Το άρθρο 3 της ΥΑ οικ. 6382/2019 ορίζει πως το οικονομικό βοήθημα αποτελεί σταθερό χρηματικό ποσό, με σκοπό την αντιμετώπιση βασικών αναγκών διατροφής, ένδυσης, υπόδησης, προσωπικής υγιεινής, τηλεπικοινωνιών, μετακινήσεων εντός του τόπου διαμονής και βασικές σχολικές και φαρμακευτικές δαπάνες των αιτούντων άσυλο. Ωφελούμενοι είναι όλοι οι ενήλικες αιτούντες διεθνή προστασία και τα μέλη της οικογένειάς τους, εκτός από όσους τελούν υπό κράτηση.

⁹²⁵ Ο Κανονισμός Λειτουργίας των δομών φιλοξενίας προβλέπεται στην υπ. αρ 23/13532/2020 Υπουργική Απόφαση (Γενικός Κανονισμός Λειτουργίας Δομών Προσωρινής Υποδοχής και Δομών Προσωρινής Φιλοξενίας πολιτών τρίτων χωρών ή ανιθαγενών, που λειτουργούν με μέριμνα της Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης), ενώ για το στεγαστικό πρόγραμμα ESTIA περιέχεται στο άρθρο 11 της υπ. αρ. 13221/2020 Υπουργικής Απόφασης (Καθορισμός πλαισίου προδιαγραφών του προγράμματος "ESTIA II" για τη στέγαση αιτούντων διεθνή προστασία), όπως τροποποιήθηκε με την υπ. αρ. 14320/2020 Υπουργική Απόφαση.

⁹²⁶ Άρθρο 57 ν. 4636/2019, το οποίο ενσωματώνει το άρθρο 20 της Οδηγίας για την υποδοχή.

⁹²⁷ Άρθρο 57 παρ. 5 ν. 4636/2019.

αρωγής ή στις δικαστικές αρχές, που είναι αρμόδιες για την προστασία των ασυνόδευτων ανήλικων, πριν τη διακοπή της στέγασης. Εφόσον είναι αναγκαίο, το παιδί τοποθετείται σε άλλη δομή, που αρμόζει στις ανάγκες του και διατάσσονται άλλα μέτρα αρωγής. Η συγκεκριμένη νομοθετική ρύθμιση αντανακλά τη θέση του ΔΕΕ για τους όρους διακοπής των υλικών συνθηκών υποδοχής, σύμφωνα με την απόφαση *Haqbin*⁹²⁸.

γ.β. Γεωγραφικός περιορισμός αιτούντων άσυλο στα νησιά του Αιγαίου

Κατόπιν της υπογραφής της Κοινής Δήλωση ΕΕ-Τουρκίας⁹²⁹, τέθηκε σε ισχύ ο νόμος 4375/2016, ο οποίος υιοθέτησε την προσέγγιση των “hotspot”, δηλαδή την πρόβλεψη ότι οι αιτήσεις ασύλου υποβάλλονται αποκλειστικά στα ΚΥΤ, ενώ συγχρόνως εισήγαγε την ταχύρρυθμη και συνοριακή διαδικασία εξέτασης των αιτήσεων ασύλου. Παράλληλα, στα μέσα του 2017, επιβλήθηκε στους αιτούντες που εισήλθαν στην Ελλάδα, μετά τις 20 Μαρτίου 2016, μέσω Λέσβου, Ρόδου, Σάμου, Κω, Λέρου και Χίου, περιορισμός κυκλοφορίας αποκλειστικά εντός του νησιού, για το χρονικό διάστημα που απαιτείται έως την εξέταση της αίτησης (υπ. αρ 10464/2017 απόφασης της Διευθύντριας της Υπηρεσίας Ασύλου). Ο περιορισμός αίρεται όταν τα πρόσωπα λάβουν θετική απόφαση χορήγησης καθεστώτος ασύλου. Ως εκ τούτου, τα ΚΥΤ μετατράπηκαν από δομές φιλοξενίας και μακροχρόνιας στέγασης⁹³⁰.

Ο γεωγραφικός περιορισμός των αιτούντων άσυλο δέχτηκε έντονη κριτική, εξαιτίας της εκτενούς και αβέβαιης διάρκειας της εξέτασης του αιτήματος ασύλου, η οποία διαρκούσε από μερικούς μήνες έως και πάνω από ένα έτος. Συνέπεια του γεωγραφικού περιορισμού ήταν η διαβίωση χιλιάδων αιτούντων άσυλο υπό συνθήκες συνωστισμού στους προσωρινούς χώρους φιλοξενίας των νησιών, για μεγάλο χρονικό διάστημα, σε σκηνές και πρόχειρα καταλύματα, που δεν ικανοποιούσαν τις στοιχειώδεις ανάγκες. Εξαιτίας της αβέβαιης διάρκειας της διαμονής, των περιορισμένων υπηρεσιών φροντίδας και του ανεπαρκούς πλαισίου προστασίας των αιτούντων, καταγγέλλεται ότι σημειώνονταν θάνατοι, απόπειρες αυτοκτονίας, αυτοτραυματισμοί ατόμων, καθώς και περιστατικά κακοποίησης και σεξουαλικής βίας των διαμενόντων στους χώρους

⁹²⁸ ΔΕΕ, C-233/18, *Haqbin*, 12.11.2019, ECLI:EU:C:2019:956. Βλ. ανάλυση της απόφασης στην τρίτη ενότητα του έβδομου κεφαλαίου, του δεύτερου μέρους της διατριβής.

⁹²⁹ Ως προς τη νομική φύση της συμφωνίας, σημειώνεται πως το Γενικό Δικαστήριο της ΕΕ έκρινε εαυτό αναρμόδιο να αποφανθεί επί νομιμότητας της Κοινής Δήλωσης, διότι η πράξη δεν εκδόθηκε από θεσμικό όργανο της ΕΕ (T-192/16, T-193/16 και T-257/16, NF, NG και NM κατά Ευρωπαϊκού Συμβουλίου). Η Κοινή Δήλωση ΕΕ- Τουρκίας επικρίθηκε και εξακολουθεί να αποτελεί αντικείμενο συζήτησης. Ειδικότερα σε *Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Έκθεση για τη συμφωνία ΕΕ - Τουρκίας της 18ης Μαρτίου 2016 για το προσφυγικό/μεταναστευτικό ζήτημα στην Ευρώπη υπό το πρίσμα του ν. 4375/2016, ΕΜΕΔ, τεύχος 2-3/2015, σελ. 161-166, *Amnesty International*, A blueprint for despair - Human rights impact of the EU-Turkey deal, 2017, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/EUR2556642017ENGLISH.PDF>, *M. Gkliati*, The application of the EU-Turkey agreement: A critical analysis of the decisions of the Greek appeals committees, *European Journal of Legal Studies*, τόμος 10, τεύχος 1, 2017, σελ. 81-123, *M. Ineli-Ciger/ O. Ulusoy*, Why the EU-Turkey Statement should never serve as a blueprint, 7.10.2020, <https://www.asileproject.eu/why-the-eu-turkey-statement-should-never-serve-as-a-blueprint/> και *M. Gorczynska*, Why EU should urgently review its cooperation with Turkey on Migration σε *A. Ktos/ J. Misiuna/ M. Pachocka/ A. Szczerba-Zawada* (επιμ.), *European Union and its Values: Freedom, Solidarity, Democracy*, 2020, σελ. 105-114.

⁹³⁰ *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Limits of Indignation: the EU-Turkey Statement and its implementation in the Samos “hotspot”, 10.04.2019.

αυτούς⁹³¹. Ο περιορισμός της ελευθερίας της κυκλοφορίας κίνησης των αιτούντων ρυθμιζόταν στο άρθρο 41 παρ.1 περ. γγ του ν. 4375/2016 (το οποίο έχει σήμερα καταργηθεί) σύμφωνα με το οποίο «στο δελτίο μπορεί να αναφέρεται περιορισμός της κυκλοφορίας των αιτούντων σε τμήμα της Ελληνικής Επικράτειας, μετά από απόφαση του Διευθυντή της Υπηρεσίας Ασύλου».

Όσον αφορά το θέμα του γεωγραφικού περιορισμού, θα πρέπει να αναφερθεί η απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣτΕ), της 17^{ης} Απριλίου 2018, η οποία ακύρωσε την απόφαση της Υπηρεσίας Ασύλου που επέβαλε το γεωγραφικό περιορισμό των αιτούντων άσυλο⁹³², κατόπιν αίτησης ακύρωσης του Ελληνικού Συμβουλίου για τους Πρόσφυγες και των Δικηγορικών Συλλόγων Λέσβου, Ρόδου, Χίου, Λέρου, Κω και Σάμου. Συγκεκριμένα, το ΣτΕ επεσήμανε ότι η απόφαση της Διευθύντριας της Υπηρεσίας Ασύλου δεν ανέφερε τους νόμιμους λόγους για την επιβολή περιορισμών στην ελεύθερη κυκλοφορία των αιτούντων άσυλο, ούτε συνάγονταν σοβαροί λόγοι γενικού δημοσίου συμφέροντος, που να δικαιολογούσαν την αναγκαιότητα του περιορισμού, σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης του 1951⁹³³. Έκρινε ότι ο γεωγραφικός περιορισμός στα ελληνικά νησιά οδηγούσε στην υπέρμετρη πίεση των πληγέντων νησιών και στην ανισομερή κατανομή των αιτούντων διεθνή προστασία στην Ελληνική επικράτεια. Εξαιτίας του μεγάλου αριθμού των αιτούντων άσυλο που βρίσκονταν ήδη στα νησιά και των δυσχερειών που θα επέφερε στη Διοίκηση η αναδρομική ακύρωση της προσβαλλόμενης πράξης, κρίθηκε ότι συνέτρεχαν λόγοι γενικού συμφέροντος που επιβάλλουν τα αποτελέσματα της ακύρωσης να ανατρέξουν σε μεταγενέστερο χρόνο, ήτοι η Υπηρεσία Ασύλου να κωλύεται να επιβάλλει γεωγραφικό περιορισμό της κυκλοφορίας, στα δελτία των αιτούντων διεθνή προστασία τα οποία εκδίδονταν εφεξής⁹³⁴.

Εντός τριών ημερών από την έκδοση της απόφασης του ΣτΕ, ο Διευθυντής της Υπηρεσίας Ασύλου εξέδωσε νέα απόφαση που επανέφερε το γεωγραφικό περιορισμό στα νησιά του Αιγαίου, με την αιτιολογία πως το επιβαλλόμενο περιοριστικό μέτρο είναι αναλογικό, περιορισμένης χρονικής διάρκειας και εξυπηρετεί λόγους υπέρτερου δημοσίου συμφέροντος, την υλοποίηση της Κοινής Δήλωσης ΕΕ-Τουρκίας και την ταχύτερη και αποτελεσματικότερη διαχείριση των αιτημάτων διεθνούς προστασίας (υπ. αρ 8269/2018 απόφαση του Διευθυντή της Υπηρεσίας Ασύλου).

Αποτέλεσμα της συνέχισης της επιβολής του γεωγραφικού περιορισμού ήταν η έκρυθμη κατάσταση εντός των ΚΥΤ, στα νησιά του Αιγαίου, τα οποία φιλοξενούσαν διπλάσιο ή υπερδιπλάσιο αριθμό αιτούντων. Ο συνωστισμός χιλιάδων προσώπων, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονταν ευάλωτες ομάδες και παιδιά, οδηγούσε στην διαβίωση υπό απαράδεκτες συνθήκες. Σοβαρές ανησυχίες εγείρονταν για τις συνθήκες υγιεινής, τις συμπλοκές μεταξύ

⁹³¹ *Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Τελική Έκθεση προγράμματος νομικής συμβουλευτικής σε πρόσφυγες, Δεκέμβριος 2017, σελ. 3-4, https://www.hlhr.gr/wp-content/uploads/2016/11/Ref.info_Report-FINAL.pdf.

⁹³² ΣτΕ 805/2018, τράπεζα νομικών πληροφοριών «Ισοκράτης».

⁹³³ Το άρθρο 31 παρ. 2 της Σύμβασης της Γενεύης του 1951 ορίζει πως «Αι Συμβαλλόμενοι Χώροι θα εφαρμόζουν επί των κινήσεων των προσφύγων τούτων μόνον τα απαραίτητα περιοριστικά μέτρα. Τα περιοριστικά μέτρα θα εφαρμόζονται μόνον μέχρις ότου ρυθμισθή το Καθεστώς των επί του εδάφους της χώρας της εισδοχής ευρισκομένων προσφύγων ή αποκτήσουν ούτοι άδειαν εισόδου εις ετέραν χώραν. Προς λήψιν της τοιαύτης άδειας, αι Συμβαλλόμενοι Χώροι θα παράσχουν εις τους πρόσφυγας λογικάς προθεσμίας ως και άπασας τας αναγκαίας διευκολύνσεις».

⁹³⁴ *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Δελτίο Τύπου: Απόφαση του ΣτΕ για ακύρωση επιβολής γεωγραφικού περιορισμού στα νησιά του Αν. Αιγαίου, 19 Απριλίου 2018.

ομάδων αιτούντων, τα αυξανόμενα περιστατικά σεξουαλικής κακοποίησης και την περιορισμένη πρόσβαση σε κατάλληλη ιατρική και ψυχοκοινωνική φροντίδα. Για το λόγο αυτό, τον Αύγουστο του 2018, η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για του Πρόσφυγες κάλεσε τις αρχές να βελτιώσουν τις συνθήκες στα ΚΥΤ, να επιταχύνουν τις διαδικασίες μεταφοράς των αιτούντων σε κατάλληλες δομές φιλοξενίας στην ηπειρωτική Ελλάδα και να παράσχουν εναλλακτικές μορφές στέγασης για τους πιο ευάλωτους⁹³⁵.

Τον Οκτώβριο του 2018, εισήχθη εξαίρεση στην επιβολή του γεωγραφικού περιορισμού για τους αιτούντες που εντάσσονται στις ευάλωτες ομάδες (υπ. αρ. 18984/2018 απόφαση Διευθυντή Υπηρεσίας Ασύλου). Συγκεκριμένα, ο περιορισμός κυκλοφορίας δεν επιβαλλόταν ή αιρόταν για τους αιτούντες που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες (όπως ορίζονται στο ν. 4375/2016) και για όσους υπάγονται σε διαδικασία οικογενειακής επανένωσης, βάσει του Κανονισμού Δουβλίνο III (άρθρα 8 -11).

Η συγκεκριμένη εξέλιξη είναι ιδιαίτερα σημαντική, δεδομένου ότι η Υπηρεσία Ασύλου δεν επιβάλλει ή αίρει το γεωγραφικό περιορισμό, μετά τη διαπίστωση της ευαλωτότητας. Ωστόσο, οι ελλείψεις προσωπικού στα ΚΥΤ, όπως γιατροί, ψυχολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί και διερμηνείς προκαλούν συνεχείς καθυστερήσεις στην ταυτοποίηση των ευάλωτων προσώπων, έχοντας ως αποτέλεσμα την παρατεταμένη διαμονή τους σε ανεπαρκείς και ακατάλληλες συνθήκες. Επιπλέον, οι υποβαθμισμένες συνθήκες υποδοχής ενδέχεται να επιτείνουν τις υπάρχουσες ευαλωτότητες. Τέλος, παρατηρήθηκε ότι οι ευάλωτοι αιτούντες άσυλο παρέμειναν στα κέντρα φιλοξενίας ακόμη και μετά την άρση του γεωγραφικού τους περιορισμού λόγω της έλλειψης επαρκών δομών φιλοξενίας στην ηπειρωτική χώρα, εν αναμονή της μεταφοράς τους. Το 2018, οι ελληνικές αρχές μετέφεραν 29.000 ευάλωτα άτομα στην ηπειρωτική χώρα, η πλειοψηφία των οποίων ήταν γυναίκες και παιδιά. Παρότι οι μεταφορές ευάλωτων ατόμων συνεχίστηκαν το 2019, ο συνολικός αριθμός των αιτούντων άσυλο στα ΚΥΤ παραμένει υψηλός, εξαιτίας των συνεχών νέων αφίξεων⁹³⁶.

Από τον Ιανουάριο του 2020, ο γεωγραφικός περιορισμός ρυθμίζεται μέσω της υπ. αρ. 1140/2019 Κοινής Υπουργικής Απόφασης, η οποία ορίζει πως ο περιορισμός κυκλοφορίας αίρεται με απόφαση του Διοικητή του ΚΥΤ⁹³⁷, όταν ο αιτών είναι: **α.** ασυνόδευτος ανήλικος, **β.** πρόσωπο που υπάγεται σε διαδικασία οικογενειακής επανένωσης, εφόσον άλλο Κράτος μέλος έχει αναλάβει την αναδοχή του, κατ' εφαρμογήν των άρθρων 8 έως 1 του Κανονισμού «Δουβλίνο III», **γ.** πρόσωπο, του οποίου η αίτηση εύλογα πιθανολογείται ως βάσιμη και **δ.** ευάλωτο πρόσωπο,

⁹³⁵ UNHCR, Δελτίο Τύπου, Η Υ.Α. απευθύνει επείγουσα έκκληση για την αντιμετώπιση των συνθηκών υπερσυνωστισμού στα κέντρα υποδοχής στα νησιά του Αιγαίου, 31 Αυγούστου 2018, <https://www.unhcr.org/gr/10526-%ce%b7-%ce%b1%cf%80%ce%b5%cf%85%ce%b8%cf%8d%ce%bd%ce%b5%ce%b9-%ce%b5%cf%80%ce%b5%ce%af%ce%b3%ce%bf%cf%85%cf%83%ce%b1-%ce%ad%ce%ba%ce%ba%ce%bb%ce%b7%cf%83%ce%b7-%ce%b3%ce%b9%ce%b1-%cf%84%ce%b7.html> .

⁹³⁶ Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Support Refugees' Rights, Final report, Ιούλιος 2019, σελ. 13, https://www.hlhr.gr/wp-content/uploads/2018/05/Support-Refugees-Rights.final_report.GR_19.8.2019.pdf .

⁹³⁷ Κατά το πέμπτο στάδιο της υποδοχής και ταυτοποίησης (Περαιτέρω παραπομπή και μετακίνηση), ο Διοικητής του ΚΥΤ δύναται να παραπέμπει τους ευάλωτους αιτούντες σε άλλες κατάλληλες δομές, για την προσήκουσα ολοκλήρωση των διαδικασιών ασύλου. Κατά τη λήψη της απόφασης λαμβάνονται ιδίως υπόψη η αρχή της οικογενειακής ενότητας και το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού, ενώ για την απόφαση αυτή ενημερώνεται ο αιτών (άρθρο 39 παρ. 7 του ν. 4636/2019).

εφόσον δεν μπορεί να του παρασχεθεί κατάλληλη υποστήριξη, σύμφωνα με το άρθρο 67 του ν. 4636/2019.

Δεν μπορεί να μη ληφθεί υπόψη ότι η εισαγωγή όρων στην άρση του γεωγραφικού περιορισμού των ευάλωτων προσώπων θεωρήθηκε άστοχη, δεδομένου ότι το άρθρο 67 του προαναφερθέντος νόμου κατοχυρώνει εγγυήσεις για τους αιτούντες που χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων⁹³⁸, δηλαδή ρυθμίζει την κατάλληλη υποστήριξη των αιτούντων στις διαδικασίες ασύλου, επομένως δε συνδέεται με τις συνθήκες υποδοχής⁹³⁹. Στη συνέχεια, θα εξεταστούν οι προστατευτικές ρυθμίσεις που εισάγει η ελληνική νομοθεσία για την προστασία των ανήλικων αιτούντων άσυλο, οι οποίοι εντάσσονται στις πιο ευάλωτες ομάδες προσώπων.

δ. Οι ρυθμίσεις του ελληνικού δικαίου για την προστασία των ανήλικων αιτούντων άσυλο

Στην παρούσα ενότητα εξετάζονται οι ρυθμίσεις της ελληνικής νομοθεσίας για τη διεθνή προστασία, που αφορούν τους ανήλικους αιτούντες άσυλο. Αρχικά, γίνεται αναφορά στις διατάξεις του νόμου 4636/2019 για την πρόσβαση των ανήλικων στην εκπαίδευση, τη στέγαση και το καθορισμό των αρμοδιοτήτων των εθνικών αρχών. Στη συνέχεια, εξετάζεται η προστατευτική φύλαξη παιδιών από αστυνομικά όργανα και το νομικό πλαίσιο για την επιτροπεία ασυνόδευτων και χωρισμένων παιδιών.

Κρίσιμο στοιχείο για την εφαρμογή των λύσεων αυτών είναι ο καθορισμός των προσώπων ως προς τα οποία εφαρμόζονται οι ρυθμίσεις αυτές. Ως προς το θέμα αυτό θα πρέπει να αναφερθεί το γεγονός ότι, παράλληλα με τον ορισμό του ασυνόδευτου ανήλικου, ο νόμος 4636/2019 εισάγει την έννοια του «χωρισμένου ανήλικου», δηλαδή του παιδιού που φθάνει στην Ελλάδα, χωρίς να συνοδεύεται από πρόσωπο που ασκεί ή του έχει ανατεθεί η γονική μέριμνα, αλλά συνοδεύεται από ενήλικο συγγενή, ο οποίος ασκεί, στην πράξη, τη φροντίδα του⁹⁴⁰. Ο όρος αυτός δεν περιλαμβάνεται στο ενωσιακό κεκτημένο, στον τομέα του ασύλου. Συνεπώς, τα χωρισμένα από την οικογένειά τους παιδιά θεωρείται ότι εμπίπτουν στην κατηγορία των ασυνόδευτων παιδιών⁹⁴¹.

Η ελληνική νομοθεσία έχει άλλοτε μεταφέρει αυτούσιες τις ενωσιακές ρυθμίσεις για την προστασία των ανήλικων αιτούντων άσυλο, ενώ άλλοτε εξειδικεύει περαιτέρω τις εγγυήσεις. Ειδικότερα, όσον αφορά το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού, τη διατήρηση της οικογενειακής ενότητας και την πρόσβαση των ανήλικων θυμάτων βίας ή παραμέλησης σε κατάλληλη

⁹³⁸ Σύμφωνα με το άρθρο 67 παρ. 2 ν. 4636/2019, «εφόσον κριθεί ότι αιτούντες χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων, τους εξασφαλίζεται επαρκής υποστήριξη, ώστε να μπορούν να απολαύουν των δικαιωμάτων και να συμμορφώνονται προς τις υποχρεώσεις του παρόντος Μέρους καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας. Μορφές επαρκούς υποστήριξης συνιστούν, ιδίως, η δυνατότητα επιπλέον διαλειμμάτων κατά τη διάρκεια της προσωπικής συνέντευξης σύμφωνα με το άρθρο 77, η δυνατότητα στον αιτούντα να κινείται κατά τη διάρκεια της προσωπικής συνέντευξης αν αυτό καθίσταται αναγκαίο από την κατάσταση υγείας του, καθώς και η επιείκεια σε μη μείζονες ανακρίβειες και αντιφάσεις, εφόσον αυτές σχετίζονται με την κατάσταση της υγείας του».

⁹³⁹ *HLAS κ.α.*, Παρατηρήσεις επί της εφαρμογής του ν. 4636/2019 περί διεθνούς προστασίας και άλλες διατάξεις στο Hotspot της Λέσβου, Μάιος 2020, https://www.gcr.gr/en/news/press-releases-announcements/item/download/676_e1d4189b9154bb2a35eaa7232018eb80.

⁹⁴⁰ Άρθρο 41 περ. θ ν. 4636/2019.

⁹⁴¹ *EASO*, Πρακτικός οδηγός της *EASO* σχετικά με το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού στις διαδικασίες ασύλου, 2019, σελ. 13.

ψυχολογική φροντίδα και εξειδικευμένη θεραπεία⁹⁴², αυτές μεταφέρθηκαν, χωρίς περαιτέρω εξειδίκευση⁹⁴³. Αντίθετα, η ελληνική νομοθεσία περιέχει ειδικότερες διατάξεις αναφορικά με την πρόσβαση των ανήλικων αιτούντων⁹⁴⁴ και δικαιούχων⁹⁴⁵ διεθνούς προστασίας στην εκπαίδευση. Ειδικότερα, κατά την παραμονή στην Ελλάδα, οι ανήλικοι αιτούντες και τα ανήλικα τέκνα των αιτούντων υποχρεούνται να εγγράφονται στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση του δημόσιου εκπαιδευτικού συστήματος, για όσο χρονικό διάστημα δεν εκτελείται μέτρο απομάκρυνσης κατά των ιδίων ή των γονέων τους. Το ίδιο ισχύει και για τους ανήλικους αναγνωρισμένους δικαιούχους διεθνούς προστασίας. Η εγγραφή γίνεται υπό τις προϋποθέσεις που ισχύουν για τους Έλληνες πολίτες, ωστόσο, δύνανται να προβλεφθούν διευκολύνσεις, σε περίπτωση δυσχερειών υποβολής των απαιτούμενων δικαιολογητικών. Αξίζει να σημειωθεί ότι η ενηλικίωση δεν επηρεάζει το δικαίωμα παρακολούθησης της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης⁹⁴⁶.

Επιπρόσθετα, διευκρινίζεται ότι προβλέπεται η δυνατότητα διευκόλυνσης της ένταξης στο δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα, μέσω προσωρινών εκπαιδευτικών δράσεων άτυπης εκπαίδευσης, που δύνανται να παρέχονται στα κέντρα φιλοξενίας. Σε κάθε περίπτωση, οι δράσεις αυτές δεν υποκαθιστούν τη δημόσια εκπαίδευση. Η ένταξη των ανηλίκων στο δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα πρέπει να πραγματοποιηθεί το αργότερο εντός τριών μηνών από την ημερομηνία ολοκλήρωσης της ταυτοποίησης τους. Σε περίπτωση που οι ανήλικοι δεν εγγράφονται ή δεν παρακολουθούν τα σχολικά μαθήματα, επειδή δεν επιθυμούν να ενταχθούν στο εκπαιδευτικό σύστημα, επιτρέπεται ο περιορισμός των υλικών συνθηκών υποδοχής⁹⁴⁷ και η επιβολή διοικητικών κυρώσεων σε βάρος των ενήλικων μελών της οικογένειας του ανήλικου, ομοίως με αυτές που προβλέπονται για τους Έλληνες πολίτες.

Επιπρόσθετα, η Γενική Διεύθυνση Κοινωνικής Αλληλεγγύης του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων ορίζεται ως αρμόδιος φορέας για την διασφάλιση του διορισμού επιτρόπου στους ασυνόδευτους ανήλικους ή για την ανάθεση της φροντίδας τους σε κατάλληλους φορείς της κοινωνίας των πολιτών, σε συνεργασία με το ΕΚΚΑ. Παράλληλα, η Ειδική Γραμματεία Προστασίας Ασυνόδευτων Ανηλίκων του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου μεριμνά για την εξασφάλιση κατάλληλης διαμονής των ανηλίκων και τον εντοπισμό των μελών της οικογένειάς τους⁹⁴⁸.

⁹⁴² Άρθρα 20 (ενσωμάτωση άρθρου 20 της Οδηγίας για την αναγνώριση) και 59 (ενσωμάτωση άρθρου 23 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ) του ν. 4636/2019.

⁹⁴³ Βλ. ειδικότερα *EASO*, Guidance on reception conditions for unaccompanied children: operational standards and indicators, Δεκέμβριος 2018.

⁹⁴⁴ Άρθρο 51 ν. 4636/2019, το οποίο ενσωματώνει το άρθρο 14 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

⁹⁴⁵ Άρθρο 28 παρ. 1 ν. 4636/2019, το οποίο ενσωματώνει το άρθρο 27 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ.

⁹⁴⁶ Συγκεκριμένα, το δικαίωμα πρόσβασης στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση αναγνωρίζεται και στους ενήλικους αιτούντες άσυλο, για όσο χρονικό διάστημα δεν εκτελείται μέτρο απομάκρυνσης (άρθρο 52 ν. 4636/2019). Επιπλέον, η πρόσβαση των ανηλίκων δικαιούχων διεθνούς προστασίας στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα πραγματοποιείται υπό τους όρους που προβλέπονται για τους νομίμως διαμένοντες πολίτες τρίτων χωρών (άρθρο 28 παρ. 2 ν. 4636/2019).

⁹⁴⁷ Βλ. άρθρο 57 ν. 4636/2019 (ενσωμάτωση άρθρου 20 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ) για του όρους περιορισμού ή διακοπής των υλικών συνθηκών υποδοχής.

⁹⁴⁸ Άρθρο 32 ν. 4636/2019 που ενσωματώνει το άρθρο 31 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ.

Όταν οι Αρχές που δραστηριοποιούνται στα σημεία εισόδου διαπιστώσουν την είσοδο ασυνόδευτου ή χωρισμένου παιδιού στη χώρα, υποχρεούνται να ενημερώσουν άμεσα την πλησιέστερη Εισαγγελική Αρχή, το ΕΚΚΑ και οποιαδήποτε άλλη Αρχή είναι αρμόδια για την προστασία των ασυνόδευτων ανήλικων και των χωρισμένων ανήλικων. Παράλληλα, η ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ είναι αρμόδια για την υποδοχή και ταυτοποίηση των ασυνόδευτων ανήλικων στα ΚΥΤ. Εφόσον πρόκειται για χωρισμένο ανήλικο, μέσω του αρμόδιου Εισαγγελέα, γίνεται η ανάθεση της φροντίδας του χωρισμένου ανήλικου σε ενήλικο συγγενή του, εφόσον αυτό εξυπηρετεί το βέλτιστο συμφέρον του ανήλικου. Ο συγγενής ασκεί καθήκοντα εκπροσώπου του ανήλικου για τις πράξεις που του αναθέτει ρητά ο αρμόδιος Εισαγγελέας.

Ως αρμόδια αρχή για την προστασία των ασυνόδευτων και χωρισμένων ανήλικων ορίζεται η Ειδική Γραμματεία Προστασίας Ασυνόδευτων Ανηλίκων του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου. Η συγκεκριμένη αρχή μεριμνά για την αναζήτηση των μελών της οικογένειας του ασυνόδευτου ή χωρισμένου ανήλικου, το συντομότερο δυνατόν, αφότου υποβληθεί αίτηση παροχής διεθνούς προστασίας. Παράλληλα, συντονίζει τη δράση δημόσιων ή ιδιωτικών φορέων που εμπλέκονται σε ζητήματα προστασίας ασυνόδευτων ανηλίκων, όπως η υγεία, η εκπαίδευση και η εργασία. Η αρχή καθορίζει την εθνική στρατηγική για την προστασία των ασυνόδευτων ανηλίκων, συνεργάζεται με άλλα Κράτη, διεθνείς οργανισμούς, όργανα και υπηρεσίες της ΕΕ για την υλοποίηση προγραμμάτων και συντονίζει τη μετεγκατάσταση ασυνόδευτων παιδιών προς άλλα Κράτη, στο πλαίσιο διακρατικών συμφωνιών.

Επίσης, η Ειδική Γραμματεία Προστασίας Ασυνόδευτων Ανηλίκων αναλαμβάνει την παρακολούθηση της στέγασης των χωρισμένων και ασυνόδευτων ανηλίκων. Για τους χωρισμένους ανήλικους, λαμβάνεται μέριμνα ώστε να στεγάζονται με ενήλικους συγγενείς ή άλλα ενήλικα πρόσωπα, εφόσον αυτό εξυπηρετεί το βέλτιστο συμφέρον τους και έχουν λάβει χώρα διαδικασίες ανάθεσης της φροντίδας στα πρόσωπα αυτά. Όσον αφορά τους ασυνόδευτους ανήλικους, παραπέμπονται σε κέντρα φιλοξενίας ασυνόδευτων ανηλίκων ή άλλα κέντρα, εφόσον υπάρχουν κατάλληλα διαμορφωμένοι προς τούτο χώροι, για όσο χρόνο διαρκεί η παραμονή τους στη Χώρα ή έως ότου τοποθετηθούν σε ανάδοχη οικογένεια ή σε εποπτευόμενα διαμερίσματα. Συγκεκριμένα, η εν λόγω αρχή αναλαμβάνει:

- α. τη διαχείριση των αιτημάτων στέγασης ασυνόδευτων ανηλίκων, την προτεραιοποίησή τους με κριτήρια ευαλωτότητας και το συντονισμό της μετάβασης στα κέντρα φιλοξενίας.
- β. τη διαχείριση θέσεων προσωρινής φιλοξενίας, όπως οι «ασφαλείς ζώνες» των ανοιχτών δομών φιλοξενίας ανηλίκων, που καλύπτουν άμεσες ανάγκες στέγασης ασυνόδευτων παιδιών,
- γ. τον έλεγχο της εφαρμογής των προδιαγραφών λειτουργίας των κέντρων φιλοξενίας, την παρακολούθηση, αξιολόγηση και βελτίωση της ποιότητας των υπηρεσιών που παρέχονται σε αυτά, μέσω της διερεύνησης των δυσχερειών και της εκπαίδευσης του προσωπικού τους.

Όταν οι ασυνόδευτοι ανήλικοι έχουν συμπληρώσει το δέκατο έκτο (16) έτος, δύνανται να τοποθετούνται σε εποπτευόμενα διαμερίσματα⁹⁴⁹. Η λειτουργία των εποπτευόμενων

⁹⁴⁹ Οι όροι και οι προδιαγραφές της ημιαντόνομης διαβίωσης ασυνόδευτων ανηλίκων άνω των 16 ετών σε εποπτευόμενα διαμερίσματα ορίζονται στην Υπουργική Απόφαση υπ. αρ. Δ11/οικ.60207/2717/2019, η οποία ισχύει

διαμερισμάτων στοχεύει στην υποστήριξη των ασυνόδευτων ανηλίκων, άνω των 16 ετών, η ασφαλής στέγαση, η κάλυψη των βασικών αναγκών και η παροχή υποστηρικτικών υπηρεσιών, με γνώμονα την προστασία, την κοινωνική ένταξη και τη σταδιακή αυτονόμησή τους. Μέσω της ημιαυτόνομης διαβίωσης, προωθείται η ενδυνάμωση των ασυνόδευτων εφήβων για τη μετάβαση στην ενηλικίωση και ενισχύεται η ικανότητα αυτοσυντήρησης και λήψης αποφάσεων⁹⁵⁰.

Σημειώνεται πως η ελληνική νομοθεσία⁹⁵¹ ενσωμάτωσε, στο ελληνικό δίκαιο, τα συμπεράσματα της απόφασης Haqbin του ΔΕΕ⁹⁵², αναφορικά με την διακοπή της στέγασης, σε περιπτώσεις σοβαρής παραβίασης του Κανονισμού λειτουργίας των κέντρων φιλοξενίας⁹⁵³ από ασυνόδευτους ανηλίκους, όταν η συμπεριφορά τους διαταράσσει την ομαλή λειτουργία των κέντρων και τη συμβίωση των ατόμων σε αυτά, ιδίως όταν επιδεικνύεται ιδιαίτερα βίαιη συμπεριφορά. Πριν την επιβολή της διακοπής της στέγασης, ως μορφή κύρωσης, η αρμόδια αρχή υποδοχής⁹⁵⁴ οφείλει να απευθυνθεί στις υπηρεσίες αρωγής και/ή στις δικαστικές αρχές, που είναι αρμόδιες για την προστασία των ασυνόδευτων ανηλίκων, προκειμένου να μεριμνήσουν για την τοποθέτηση του ανηλίκου σε δομή που αρμόζει στις ανάγκες του και να διατάξουν τυχόν άλλα μέτρα αρωγής, εφόσον τούτο δικαιολογείται από τις περιστάσεις. Ως εκ τούτου, η απόφαση περιορισμού ή διακοπής των υλικών συνθηκών υποδοχής δεν επηρεάζει την πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, ούτε καθιστά αδύνατη την πρόσβαση σε βασικά μέσα που εξασφαλίζουν ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης.

Στη συνέχεια, αναλύεται η ελληνική νομοθεσία για την προστασία των ανηλίκων. Συγκεκριμένα, εξετάζεται η προστατευτική φύλαξη από αστυνομικά όργανα, η οποία εφαρμοζόταν έως το Δεκέμβριο του 2020, οπότε και καταργήθηκε, καθώς και ο θεσμός της επιτροπείας ασυνόδευτων και χωρισμένων παιδιών.

δ.α. Η προστατευτική φύλαξη ανηλίκων

Ο θεσμός της προστατευτικής φύλαξης ασυνόδευτων ανηλίκων εφαρμοζόταν στην Ελλάδα, για σειρά ετών, έως το Δεκέμβριο του 2020, όταν δεν ήταν εφικτό να διαμείνουν σε δηλωμένη και ασφαλή στέγη. Αναλυτικότερα, η προστατευτική φύλαξη προβλέπεται στο Προεδρικό Διάταγμα 141/1991. Συγκεκριμένα, σε προστατευτική φύλαξη από αστυνομικά όργανα τίθενται πρόσωπα τα οποία, εξαιτίας της ηλικίας ή της πνευματικής τους κατάστασης, είναι επικίνδυνα για τη δημόσια τάξη ή εκθέτουν τον εαυτόν τους σε κίνδυνο. Η προστατευτική φύλαξη δεν θεωρείται σύλληψη και δεν υπάγεται στις διατάξεις του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας.

από την έναρξη ισχύος των διατάξεων του ν. 4554/2018 για την επιτροπεία, ήτοι την 1η Μαρτίου 2020 (άρθρο 21 ΥΑ)

⁹⁵⁰ Άρθρο 2 ΥΑ υπ. αρ. Δ11/οικ.60207/2717/2019.

⁹⁵¹ Άρθρο 57 4636/2019, το οποίο ενσωματώνει το άρθρο 20 της Οδηγίας για την υποδοχή.

⁹⁵² ΔΕΕ, C-233/18, Haqbin, 12.11.2019, ECLI:EU:C:2019:956.

⁹⁵³ Υπουργική Απόφαση υπ. αρ 11.1/6343/2014 «Γενικός Κανονισμός Λειτουργίας Δομών Φιλοξενίας υπηκόων τρίτων χωρών που λειτουργούν με μέριμνα της Υπηρεσίας Πρώτης Υποδοχής».

⁹⁵⁴ Αρμόδια αρχή υποδοχής είναι κατά περίπτωση η Υπηρεσία Υποδοχής και Ταυτοποίησης και η Διεύθυνση Προστασίας Αιτούντων Άσυλο της Γενικής Γραμματείας Μεταναστευτικής Πολιτικής, Υποδοχής και Ασύλου του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη κατά τα ειδικότερα οριζόμενα στο ν. 4375/2016 (άρθρο 41 περ. η του ν. 4636/2019),

Τα πρόσωπα που τίθενται υπό προστατευτική φύλαξη δεν τοποθετούνται σε κρατητήριο, εκτός αν δεν μπορούν να αποτραπούν διαφορετικά οι κίνδυνοι που προκαλούν στον εαυτό τους ή στους άλλους. Για τη θέση ανηλίκου σε προστατευτική φύλαξη, συντάσσεται έκθεση που υποβάλλεται στον Εισαγγελέα Ανηλίκων ή Πλημμελειοδικών, στην οποία αναγράφονται ο λόγος της προστατευτικής φύλαξης και ο χρόνος έναρξης και λήξης αυτής. Σε προστατευτική φύλαξη τίθενται, μέχρι την παράδοσή τους στους οικείους τους, ιδίως οι ανήλικοι, που έχουν εξαφανιστεί, οι ψυχοπαθείς και οι μεθυσμένοι (άρθρο 118). Ο ύψιστος χρόνος προστατευτικής φύλαξης αποτελεί πραγματικό ζήτημα, καθώς δεν οριζόταν από το ΠΔ και εξαρτώνταν από τη διαθεσιμότητα θέσεων στις δομές φιλοξενίας ανηλίκων και την τυχόν ευαλωτότητα του κάθε παιδιού (λ.χ. κατάσταση ψυχικής υγείας, πρόσφατη τραυματική εμπειρία και νεαρό της ηλικίας).

Το θέμα της προστατευτικής φύλαξης έχει απασχολήσει το ΕΔΔΑ, όσον αφορά ειδικότερα την καταλληλότητα του μέτρου, σε δύο καταδικαστικές αποφάσεις κατά της Ελλάδας⁹⁵⁵. Το Δικαστήριο του Στρασβούργου έκρινε, ειδικότερα, ότι η αυτόματη τοποθέτηση των ασυνόδευτων ανηλίκων αιτούντων άσυλο σε προστατευτική φύλαξη, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού και η ευαλωτότητά τους, συνιστά παράνομη κράτηση (άρθρο 5 παρ. 1 ΕΣΔΑ). Περαιτέρω, το Δικαστήριο αναφέρθηκε σε σχετική έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Πρόληψη των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, στην οποία επισημαίνεται πως η κράτηση ασυνόδευτων ανηλίκων για προστατευτικούς σκοπούς, χωρίς παροχή πρόσβασης σε ψυχολογική ή κοινωνική βοήθεια, αποτελεί απαράδεκτη πρακτική. Παράλληλα, έκρινε ότι οι συνθήκες κράτησης στα αστυνομικά κέντρα δεν προσαρμόστηκαν στις ειδικές ανάγκες των ανηλίκων και ήταν ικανές να τους προκαλέσουν αίσθημα απομόνωσης και αρνητικές συνέπειες στην ευημερία τους.

Παρά την έκδοση των παραπάνω καταδικαστικών αποφάσεων, συνεχίστηκε η συστηματική εφαρμογή του μέτρου στους ασυνόδευτους ανήλικους. Σύμφωνα με στοιχεία της Ειδικής Γραμματείας Προστασίας Ασυνόδευτων Ανηλίκων⁹⁵⁶, μεγάλος αριθμός ασυνόδευτων ανηλίκων που τέθηκαν σε καθεστώς προστατευτικής φύλαξης ζούσαν προηγουμένως σε αστεγία. Μάλιστα, κατά το 2019, διαπιστώθηκε η παρατεταμένη κράτηση ασυνόδευτων και χωρισμένων ανηλίκων, υπό καθεστώς προστατευτικής φύλαξης, για διάστημα μεταξύ ενός έως εννέα μηνών. Με βάση τα στατιστικά του ΕΚΚΑ, έως τα τέλη Νοέμβρη του 2019, 257 ανήλικοι βρίσκονταν υπό προστατευτική φύλαξη σε κρατητήρια, αστυνομικά τμήματα ή ΠΡΟΚΕΚΑ⁹⁵⁷. Στο ΚΥΤ του Φυλακίου, η πλειοψηφία των ανηλίκων που υπέβαλαν αίτηση για οικογενειακή επανένωση παρέμεναν σε προστατευτική φύλαξη για διάστημα έξι μηνών κατά μέσο όρο, στον ίδιο χώρο με

⁹⁵⁵ ΕΔΔΑ, Η.Α. και άλλοι κατά Ελλάδα, αρ. προσφ. 19951/16, 28.02.2019 και SH.D. κλπ κατά Ελλάδα, Αυστρίας, Κροατίας, Ουγγαρίας, Βόρειας Μακεδονίας, Σερβίας και Σλοβενίας, αρ. προσφ. 14165/16, 13.06.2019.

⁹⁵⁶ *Ειδική Γραμματεία Προστασίας Ασυνόδευτων Ανηλίκων*, Ασυνόδευτοι Ανήλικοι στις Αστυνομικές Υπηρεσίες, αρ. πρωτ. 262/14.08.2020, <https://easysa.gr/wp-content/uploads/2020/09/%CE%91%CE%A1.%CE%A0%CE%A1.262-%CE%95%CE%9E-002.pdf>.

⁹⁵⁷ Θ. Χαραλαμπίδης, Η Προστατευτική Φύλαξη Ανηλίκων ως κράτηση: Διάλογος με την πρόσφατη νομολογία του ΕΔΔΑ, Ιανουάριος 2020, <http://www.immigration.gr/2020/01/H-prostateytikh-fylaksi-anhlikon-os-krathsh-dialogos-me-thn-prosfati-nomologia-edda.html>.

ενήλικες⁹⁵⁸. Στα τέλη Μαρτίου 2020, οι ανήλικοι σε προστατευτική φύλαξη ξεπερνούσαν τους 330, αν και ο αριθμός τους μειώθηκε στους 178 στα τέλη του Ιουλίου⁹⁵⁹.

Με βάση τα στοιχεία αυτά, είναι εύλογη η κριτική που έχει υποστεί ο θεσμός της προστατευτικής φύλαξης. Βασικό στοιχείο της κριτικής αυτής⁹⁶⁰ ήταν η ασάφεια του νόμου και η έλλειψη διαδικαστικών εγγυήσεων για την προστασία των ανηλίκων από πράξεις αυθαιρεσίας των αστυνομικών οργάνων. Πράγματι, η προστατευτική φύλαξη αποτελεί προληπτικό διοικητικό και όχι ποινικό μέτρο, που οδηγεί στον περιορισμό της προσωπικής ελευθερίας. Συνεπώς, αποτελεί μέτρο κράτησης που, κατ' εφαρμογήν των άρθρων 46 και 48 παρ. 2 του νόμου 4636/2019, πρέπει να επιβάλλεται μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις, για διάστημα που δεν υπερβαίνει τις εικοσιπέντε ημέρες, έως την μεταφορά του ασυνόδευτου παιδιού σε κατάλληλη δομή φιλοξενίας. Επιπλέον, όπως διαπίστωσε η Ειδική Γραμματεία Προστασίας Ασυνόδευτων Ανηλίκων⁹⁶¹, οι συνθήκες υποδοχής των ανηλίκων που τέθηκαν σε προστατευτική φύλαξη το 2020 ήταν ακατάλληλες για την ευημερία τους⁹⁶².

Με βάση τα παραπάνω, ήδη το Νοέμβριο του 2020, το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου ανακοίνωσε⁹⁶³ ότι επίκειται η νομοθετική κατάργηση του θεσμού, η οποία επήλθε με το νόμο 4760/2020. Σύμφωνα με το άρθρο 43, οι ασυνόδετοι ανήλικοι δεν τίθενται πλέον σε προστατευτική φύλαξη, μόνο επειδή στερούνται ασφαλούς ή γνωστής διαμονής. Αφού ενημερωθούν ο αρμόδιος Εισαγγελέας που ενεργεί ως προσωρινός επίτροπος και η Ειδική Γραμματεία Προστασίας Ασυνόδευτων Ανηλίκων του Υπουργείου Μετανάστευσης, η τελευταία παραπέμπει άμεσα το παιδί σε διαδικασία επείγουσας φιλοξενίας δομή φιλοξενίας, κατόπιν εισαγγελικής διάταξης μεταφοράς. Όπως αναλύεται στην αιτιολογική έκθεση⁹⁶⁴, η κατάργηση του μέτρου ήταν επιτακτική, λόγω των συνθηκών φύλαξης, που ισοδυναμούσαν με κράτηση, των ακατάλληλων χώρων φύλαξης, κυρίως σε αστυνομικά τμήματα και ΠΡΟΚΕΚΑ και της αναρμοδιότητας της Ελληνικής Αστυνομίας να επιλύσει το ζήτημα της στέγασης των παιδιών. Εύλογα, σημειώνεται, το παραπάνω μέτρο οδηγούσε σε παραβιάσεις των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ενώ η χώρα είχε ήδη καταδικαστεί από το ΕΔΔΑ και έχει τύχει

⁹⁵⁸ *Human Rights 360*, Ετήσια αναφορά 2019, Μάιος 2020, σελ. 7-8, <https://www.humanrights360.org/wp-content/uploads/2020/04/HR360-Etisia-Ekthesi-2019.pdf>.

⁹⁵⁹ *Ειδική Γραμματεία Προστασίας Ασυνόδευτων Ανηλίκων*, Ασυνόδετοι Ανήλικοι στις Αστυνομικές Υπηρεσίες, ο.π.

⁹⁶⁰ *Κ. Κοσμάτος*, Σκέψεις σχετικά με την προστατευτική φύλαξη προσώπων κατά το άρθρο 118 του π.δ. 141/1991, *Υπεράσπιση*, 1993, σελ. 1041-1045.

⁹⁶¹ *Ειδική Γραμματεία Προστασίας Ασυνόδευτων Ανηλίκων*, Ασυνόδετοι Ανήλικοι στις Αστυνομικές Υπηρεσίες, αρ. πρωτ. 262/14.08.2020, <https://easysa.gr/wp-content/uploads/2020/09/%CE%91%CE%A1.%CE%A0%CE%A1.262-%CE%95%CE%9E-002.pdf>.

⁹⁶² Οι κακές συνθήκες κράτησης των ανηλίκων υπό προστατευτική φύλαξη είχαν επισημανθεί ήδη από το 2018, ενδεικτικά σε *ΑΡΣΙΣ*, Η πρακτική της προστατευτικής φύλαξης ασυνόδευτων ανηλίκων και η έννοια της προστασίας του ανηλίκου, 31.10.2018, Δελτίου τύπου, <http://www.arsis.gr/wp-content/uploads/%CE%91%CE%BD%CE%AE%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%B9-%CF%80%CF%81%CF%8C%CF%83%CF%86%CF%85%CE%B3%CE%B5%CF%82-%CE%BA%CF%81%CE%AC%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%B7.pdf>.

⁹⁶³ *Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου*, Η Ελλάδα βάζει τέλος στη φιλοξενία των ασυνόδευτων ανηλίκων στα αστυνομικά τμήματα, Δελτίο Τύπου, 18.11.2020.

⁹⁶⁴ Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης «Ενιαίο κείμενο Δικονομίας για το Ελεγκτικό Συνέδριο, ολοκληρωμένο νομοθετικό πλαίσιο για τον προσυμβατικό έλεγχο, τροποποιήσεις στον Κώδικα Νόμων για το Ελεγκτικό Συνέδριο και διατάξεις για την αποτελεσματική απονομή της δικαιοσύνης», 17.06.2020.

δριμείας κριτικής, εξαιτίας της συνέχισης της εφαρμογής του σε ασυνόδετους ανηλίκους. Η ακαταλληλότητα της προστατευτικής φύλαξης κράτησης των ανηλίκων καταδεικνύει την ιδιαίτερη σημασία της επιτροπείας, η οποία αναλύεται, ως θεσμός, στη συνέχεια.

δ.β. Ο θεσμός της επιτροπείας

Η ιδιαίτερα ευάλωτη κατάσταση των ασυνόδετων και χωρισμένων από την οικογένεια παιδιών που βρίσκονται εκτός της χώρας της ιθαγένειας ή της προηγούμενης συνήθους διαμονής τους απαιτεί τον άμεσο διορισμό προσώπου για την εκπροσώπηση και την υποστήριξη των δικαιωμάτων τους. Η συγκεκριμένη θέση επαναλαμβάνεται και στις τρεις οδηγίες του ΚΕΣΑ.

Αρχικά, η διεθνής δικαιοδοσία των ελληνικών δικαστηρίων, στις υποθέσεις επιτροπείας αλλοδαπών, βασίζεται στη συνήθη διαμονή τους στην Ελλάδα. Αφενός, η συγκεκριμένη ρύθμιση προβλέπεται στον Αστικό Κώδικα, με βάση το άρθρο 24 Α.Κ., σύμφωνα με το οποίο «*Ελληνικό Δικαστήριο μπορεί να διορίσει επίτροπο ή άλλο επιμελητή για αλλοδαπό που έχει τη συνήθη διαμονή του στην Ελλάδα. Αν ο αλλοδαπός απλώς διαμένει ή έχει περιουσία στην Ελλάδα, μπορούν να ληφθούν μόνο ασφαλιστικά μέτρα*». Αφετέρου, σύμφωνα με τη Σύμβαση της Χάγης του 1996⁹⁶⁵, «*για τα παιδιά – πρόσφυγες και τα παιδιά, τα οποία λόγω ταραχών που λαμβάνουν χώρα στην πατρίδα τους, έχουν μετακινηθεί σε άλλο Κράτος*», οι αρχές του συμβαλλομένου Κράτους, στο έδαφος του οποίου κατέφυγαν, ασκούν τη διεθνή δικαιοδοσία (άρθρο 6 παρ. 1)⁹⁶⁶. Ανάλογη ρύθμιση με τη Σύμβαση της Χάγης υιοθετεί και ο Κανονισμός Βρυξέλλες Ια (ΕΚ/2201/2003), στις περιπτώσεις που δεν μπορεί να διαπιστωθεί η συνήθης διαμονή του παιδιού. Συγκεκριμένα, η διάταξη διευκρινίζει πως η αρμοδιότητα, βασιζόμενη στην παρουσία του ανηλίκου στο έδαφος Κράτους μέλους, εφαρμόζεται και σε «*παιδιά πρόσφυγες ή παιδιά τα οποία μετακινούνται διεθνώς λόγω ταραχών στη χώρα τους*» (άρθρο 13)⁹⁶⁷.

Ως προς το εφαρμοστέο δίκαιο, ο Αστικός Κώδικας προβλέπει ότι η επιτροπεία διέπεται από το δίκαιο της ιθαγένειας του προσώπου το οποίο αφορά (άρθρο 24 Α.Κ.), ενώ η Σύμβαση της Χάγης ορίζει πως «*κατά την άσκηση της διεθνούς δικαιοδοσίας, οι αρχές του συμβαλλομένου Κράτους εφαρμόζουν το δικό τους δίκαιο, εκτός αν η προστασία του παιδιού απαιτεί, κατ' εξαίρεση,*

⁹⁶⁵ Η Σύμβαση της Χάγης του 1996 για τη διεθνή δικαιοδοσία, το εφαρμοστέο δίκαιο, την αναγνώριση, την εκτέλεση και τη συνεργασία ως προς τη γονική ευθύνη και τα μέτρα προστασίας των παιδιών, κυρώθηκε με το ν. 4020/2011.

⁹⁶⁶ Σύμφωνα με την Εισηγητική έκθεση της Σύμβασης της Χάγης, η προστασία των εκτοπισμένων παιδιών και των παιδιών προσφύγων πρέπει να οργανώνεται με τρόπο διαρκή, ακόμα και όταν δεν συντρέχει επείγουσα κατάσταση ρύθμισης μίας έννομης κατάστασης. Δεδομένου ότι ο διορισμός νόμιμου εκπροσώπου είναι απαραίτητος, η διεθνής δικαιοδοσία των αρχών του Κράτους της συνήθους διαμονής καθίσταται αναποτελεσματική, δεδομένου ότι τα παιδιά έχουν διαρρήξει τους δεσμούς με το κράτος της προηγούμενης συνήθους διαμονής τους. Από την άλλη πλευρά, η προσωρινότητα της παραμονής τους στο κράτος υποδοχής δεν το καθιστά τόπο συνήθους διαμονής των εκτοπισμένων παιδιών. Ειδικότερα σε *P. Lagarde*, Explanatory Report on the 1996 HCCH Child Protection Convention, 1998, σελ. 555.

⁹⁶⁷ Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να διευκρινιστεί πως τα νομοθετικά αυτά κείμενα δεν εφαρμόζονται σωρευτικά. Στις περιπτώσεις που δεν εφαρμόζεται ο Κανονισμός Βρυξέλλες Ια, γίνεται επίκληση των διατάξεων της Σύμβασης της Χάγης, η οποία και αποκλείει την εφαρμογή του Αστικού Κώδικα. Ειδικότερα, βλέπε *Ε.Π. Κανελλοπούλου*, Σχέσεις γονέων και τέκνων, σε *Χρ. Τσούκα (επιμ.)*, Οικογενειακό Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, 2015, σελ. 271-304.

την εφαρμογή του δικαίου άλλου Κράτους, με το οποίο το παιδί έχει στενό σύνδεσμο» (άρθρο 15 παρ. 1 και 2)⁹⁶⁸.

Σημειώνεται ότι, σε παλαιότερη δικαστική απόφαση, αναφορικά με την ανάθεση της επιτροπείας Σύριων ασυνόδευτων ανηλίκων στην ενήλικη αδελφή τους, η εφαρμογή του ελληνικού δικαίου επιλέχθηκε, βάσει της αρχής του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού. Πράγματι, το **Πρωτοδικείο Αθηνών** έκρινε ότι «επειδή η ανεύρεση του δικαίου της ιθαγένειας των ανηλίκων είναι χρονοβόρα και δαπανηρή, με συνέπεια η προσπάθεια εφαρμογής του να λειτουργήσει τελικώς σε βάρος του πραγματικού συμφέροντος των ανηλίκων που απαιτεί, ως εκ των κατεπειγουσών συνθηκών της διαμονής τους στην Ελλάδα, την άμεση διευθέτηση όλων των νόμιμων διαδικασιών για την ένταξή τους στο νέο κοινωνικό περιβάλλον τους [...] υφίσταται κατεπείγουσα περίπτωση όπως εφαρμοστεί το ελληνικό οικογενειακό δίκαιο για το διορισμό επιτρόπου αυτών»⁹⁶⁹. Η νεότερη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων⁹⁷⁰ έχει εφαρμόσει το ελληνικό δίκαιο, παραπέμποντας στην εθνική νομοθεσία που μετέφερε την Οδηγία για την υποδοχή, σύμφωνα με την οποία οι αρμόδιες αρχές λαμβάνουν αμέσως τα κατάλληλα μέτρα, ώστε να εξασφαλίζεται η αναγκαία εκπροσώπηση των ασυνόδευτων και χωρισμένων ανηλίκων και στο νομοθετικό διάταγμα 3989/1959 για την κύρωση της πολυμερούς Συμβάσεως περί της Νομικής Καταστάσεως των Προσφύγων, κατά το οποίο «η προσωπική κατάσταση των προσφύγων διέπεται από τους νόμους της χώρας κατοικίας ή, εν ελλείψει κατοικίας, από τους νόμους της χώρας της διαμονής αυτών» (άρθρο 12).

Παράλληλα, το ΠΔ 220/2007, το οποίο ενσωμάτωσε την προϊσχύσασα οδηγία για την υποδοχή (2003/9/ΕΚ), όριζε ότι ο Εισαγγελέας Ανηλίκων ή ο κατά τόπον αρμόδιος Εισαγγελέας Πρωτοδικών ενεργούσε ως προσωρινός επίτροπος και προέβαινε στις απαραίτητες ενέργειες για το διορισμό επιτρόπου. Ωστόσο, οι αυξημένες ροές προσφυγικού και μεταναστευτικού πληθυσμού από το 2015 έως σήμερα στην Ελλάδα οδήγησαν στην εισροή μεγάλου αριθμού ασυνόδευτων και χωρισμένων ανηλίκων, στην πλειονότητά τους αγοριών. Σύμφωνα με στοιχεία του ΕΚΚΑ⁹⁷¹, τον Ιούνιο του 2018, οι καταγεγραμμένοι ασυνόδευτοι ανήλικοι ξεπερνούσαν τους 3.790. Ως εκ τούτου, ο αριθμός των Εισαγγελέων δεν επαρκούσε για την κάλυψη των αναγκών των ασυνόδευτων ανηλίκων και την προσωρινή τους επιτροπεία, με αποτέλεσμα την ύπαρξη σοβαρών προβλημάτων, όσον αφορά την εκπροσώπηση και προστασία των ασυνόδευτων ανηλίκων⁹⁷².

⁹⁶⁸ Σύμφωνα με την Εισηγητική έκθεση της Σύμβασης της Χάγης, το κύριο επιχείρημα υπέρ της εφαρμογής του εθνικού δικαίου από το forum είναι η διευκόλυνση του έργου των αρμόδιων δικαστικών αρχών, που καλούνται να εφαρμόσουν το νόμο που γνωρίζουν καλύτερα, δεδομένου ότι τα υιοθετούμενα μέτρα εκτελούνται κυρίως στο κράτος υποδοχής. Η απαίτηση εφαρμογής του δικαίου του κράτους της συνήθους διαμονής του παιδιού κρίθηκε πως θα περιόριζε άσκοπα την προστασία του παιδιού. Ωστόσο, εισάγεται εξαίρεση στην εφαρμογή του δικαίου του forum, στις περιπτώσεις που η εφαρμογή του δικαίου άλλου Κράτους εξυπηρετεί το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού. Ειδικότερα σε *P. Lagarde*, ο.π., σελ. 573-575.

⁹⁶⁹ ΜΠρΑθ 2791/2007, τράπεζα νομικών πληροφοριών «Ισοκράτης».

⁹⁷⁰ Βλ. ΜΠρΘεσ 1063/2012 και ΜΠΛαρ 3/2019, τράπεζα νομικών πληροφοριών «Ισοκράτης».

⁹⁷¹ Π. Νικολόπουλος, Ο θεσμός της επιτροπείας των ασυνόδευτων ανηλίκων προσφύγων, Συνήγορος 127/2018, σελ. 47-49.

⁹⁷² *UN Human Rights Council*, Report of the Special Rapporteur on the human rights of migrants on his mission to Greece, A/HRC/35/25/Add.2, 24.04.2017, σελ. 15.

Σήμερα, το ρυθμιστικό πλαίσιο για την επιτροπεία ασυνόδευτων ανήλικων περιλαμβάνεται στο τρίτο μέρος του νόμου 4554/2018 (άρθρα 13-32), το οποίο ισχύει από την 1^η Μαρτίου 2020 ⁹⁷³. Συμπληρωματικά, εφαρμόζονται οι διατάξεις 1589 έως 1654 του Αστικού Κώδικα για την επιτροπεία (άρθρο 22 ν. 4554/2018).

Στο πλαίσιο της σχετικής νομοθεσίας προβλέπεται ειδικότερα ότι, υπό επιτροπεία τίθεται ο ανήλικος αλλοδαπός ή ανιθαγενής, ο οποίος φθάνει στο ελληνικό έδαφος, χωρίς να συνοδεύεται από πρόσωπο που ασκεί τη γονική του μέριμνα ή την επιμέλειά του ή ενήλικο συγγενή που ασκεί τη φροντίδα του. Η επιτροπεία διαρκεί για όσο χρόνο η άσκηση των καθηκόντων αυτών δεν έχει ανατεθεί σε κάποιο άλλο πρόσωπο (άρθρο 13 ν. 4554/2018).

Επιπλέον, ως αρμόδια αρχή για τη διασφάλιση της εκπροσώπησης των ασυνόδευτων ανήλικων ορίζεται η Γενική Διεύθυνση Κοινωνικής Αλληλεγγύης, που υπάγεται στο Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων. Ειδικότερα, η εν λόγω αρχή προβαίνει στις απαραίτητες ενέργειες για το διορισμό επιτρόπου ή άλλης ενδεδειγμένης μορφής εκπροσώπησης, σε συνεργασία με το ΕΚΚΑ. Τα όργανα της επιτροπείας είναι ο εισαγγελέας ανήλικων ή όπου δεν υπάρχει, ο κατά τόπον αρμόδιος εισαγγελέας Πρωτοδικών, το Εποπτικό Συμβούλιο Επιτροπείας Ασυνόδευτων Ανηλίκων και ο επίτροπος ασυνόδευτου ανήλικου (άρθρο 14 ν. 4554/2018).

Μετά τον εντοπισμό ασυνόδευτου ανήλικου, η Γενική Διεύθυνση Κοινωνικής Αλληλεγγύης ενημερώνει άμεσα τον αρμόδιο Εισαγγελέα και το ΕΚΚΑ. Ο εισαγγελέας, ενεργώντας ως προσωρινός επίτροπος, μέχρι το διορισμό επιτρόπου, μεριμνά για την ανάθεση της νομικής εκπροσώπησης του ασυνόδευτου ανήλικου σε κατάλληλο φυσικό πρόσωπο. Κατάλληλο πρόσωπο⁹⁷⁴ μπορεί να αποτελεί ο ενήλικος σύζυγος του ανήλικου ή άλλο πρόσωπο, με προτίμηση στους πλησιέστερους συγγενείς του ανήλικου. Σε κάθε περίπτωση, συνεκτιμάται η γνώμη του παιδιού, ενόψει της ηλικίας του και τυχόν έκθεση της αρμόδιας κοινωνικής υπηρεσίας⁹⁷⁵.

Όσον αφορά την εφαρμογή, ενδεικτικά, αναφέρεται η απόφαση του **Μονομελούς Πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης**⁹⁷⁶, στην οποία το δικαστήριο ανέθεσε την επιτροπεία

⁹⁷³ Κατ' εξαίρεση, οι διατάξεις 19 και 24-28 του ν. 4554/2018 για το Εποπτικό Συμβούλιο Επιτροπείας Ασυνόδευτων Ανηλίκων, τη σύσταση των τριών Μητρώων (Ασυνόδευτων Ανηλίκων, Επαγγελματιών Επιτρόπων και Κέντρων Φιλοξενίας Ασυνόδευτων Ανηλίκων), τη Διεύθυνση Προστασίας Ασυνόδευτων Ανηλίκων και τη διαδικασία επιλογής επαγγελματιών επιτρόπων, ισχύουν από την 17^η Μαΐου 2019, σύμφωνα με το άρθρο 32 ν. 4554/2018, που παραπέμπει στο άρθρο 85 παρ. 3 του ν. 4611/2019. Η σύσταση και λειτουργία του Μητρώου Ασυνόδευτων Ανηλίκων πραγματοποιήθηκε με την Υπουργική Απόφαση υπ. αρ. Δ11/οικ.26943/1073/2019, του Μητρώου Επαγγελματιών Επιτρόπων με την Κοινή Υπουργική Απόφαση υπ. αρ. Δ11/οικ.28304/1153/2019 και του Μητρώου Κέντρων Φιλοξενίας Ασυνόδευτων Ανηλίκων με την Υπουργική Απόφαση υπ. αρ. Δ11/οικ.26945/1074/2019.

⁹⁷⁴ Σύμφωνα με το άρθρο 1592 Α.Κ., «ο επίτροπος διορίζεται πάντοτε από το δικαστήριο (δοτή επιτροπεία). Επίτροπος διορίζεται κατά προτίμηση ένα από τα ακόλουθα πρόσωπα, με τη σειρά που αναφέρονται: 1. ο ενήλικος σύζυγος του ανήλικου 2. το φυσικό ή νομικό πρόσωπο που ορίστηκε με διαθήκη ή με δήλωση στον ειρηνοδίκη ή σε συμβολαιογράφο από όποιον ασκούσε τη γονική μέριμνα κατά το χρόνο της δήλωσης και κατά το θάνατο του 3. το κατά την κρίση του δικαστηρίου καταλληλότερο πρόσωπο με προτίμηση προς τους πλησιέστερους συγγενείς του ανήλικου. Δεν διορίζεται επίτροπος αυτός που πρέπει να προτιμηθεί κατά το προηγούμενο εδάφιο, αν συντρέχει ένας από τους λόγους του άρθρου 1595, αν ο ίδιος αποποιείται την επιτροπεία ή αν αυτό επιβάλλεται από το συμφέρον του ανήλικου. Έως το διορισμό του επιτρόπου έχουν εφαρμογή οι διατάξεις των άρθρων 1601 και 1602».

⁹⁷⁵ Σύμφωνα με το άρθρο 1593 Α.Κ., «το δικαστήριο κατά το διορισμό του επιτρόπου, σύμφωνα με το προηγούμενο άρθρο, συνεκτιμά υποχρεωτικά και την έρευνα της αρμόδιας κοινωνικής υπηρεσίας και αποφασίζει, αφού ακούσει, αν αυτό είναι δυνατόν, τους πλησιέστερους συγγενείς του ανήλικου, καθώς και κάθε άλλο πρόσωπο, το οποίο μπορεί κατά την κρίση του να το διαφωτίσει».

⁹⁷⁶ ΜΠρΘεσ 1063/2012, τράπεζα νομικών πληροφοριών «Ισοκράτης».

δεκαεξάχρονου ασυνόδευτου ανήλικου αιτούντα άσυλο, πολίτη Πακιστάν, στον ενήλικο εξάδελφό του, ο οποίος ήδη τον φιλοξενούσε, συνεκτιμώντας την γνώμη του και την επιθυμία του να συνεχίσει να διαμένει μαζί του. Αξίζει να σημειωθεί ότι κατάλληλο πρόσωπο για το λειτούργημα του επιτρόπου έχει θεωρηθεί και ενήλικος που διατηρεί φιλικές σχέσεις με το παιδί. Συγκεκριμένα, το **Πρωτοδικείο Λάρισα**⁹⁷⁷ διόρισε ως επίτροπο δεκαεπτάχρονου ασυνόδευτου ανήλικου αιτούντα άσυλο, πολίτη Ιράκ, ενήλικο φίλο του, ιρανικής καταγωγής, που διαμένει μαζί του στο ανοικτό κέντρο φιλοξενίας του Κουτσόχερου Λάρισας. Το δικαστήριο εκτίμησε τη γνώμη του ανήλικου, που εξέφρασε την επιθυμία να συνεχίσει να διαμένει με το εν λόγω πρόσωπο και σχετική έκθεση κοινωνικής λειτουργού της ΜΚΟ ΑΡΣΙΣ, στην οποία αναφέρεται ότι «στην παρούσα φάση καταλληλότερο πρόσωπο για να διορισθεί ως επίτροπος του άνω ασυνόδευτου ανήλικου είναι ο ανωτέρω ενήλικος φίλος του».

Εφόσον δεν εντοπίζεται κατάλληλο πρόσωπο στο περιβάλλον του ανήλικου, η επιτροπεία ανατίθεται σε επαγγελματία επίτροπο που υποδεικνύει το ΕΚΚΑ. Ο επίτροπος του ασυνόδευτου ανήλικου πρέπει να έχει τις αναγκαίες γνώσεις και την εμπειρία, ώστε να ασκεί τα καθήκοντά του, κατά τρόπο που να διασφαλίζει το βέλτιστο συμφέρον και τη συνολική ευημερία του ανήλικου. Δεν μπορεί, εξάλλου, να οριστεί ως εκπρόσωπος, οποιοδήποτε πρόσωπο έχει ή ενδέχεται να έχει αντικρουόμενα συμφέροντα με αυτά του παιδιού. Μετά τον ορισμό εκπροσώπου, αυτός αντικαθίσταται μόνο σε περίπτωση αδυναμίας εκπροσώπησης, για πραγματικούς ή νομικούς λόγους (άρθρο 32 παρ. 3 ν. 4636/2019). Σε περίπτωση ορισμού νομικού προσώπου, επιφορτισμένο με τη μέριμνα και την ευημερία των ασυνόδευτων ή χωρισμένων ανήλικων, το νομικό πρόσωπο υποδεικνύει υποχρεωτικά ένα φυσικό πρόσωπο (μέλος ή εργαζόμενο), προκειμένου να επιτελεί τα καθήκοντα του εκπροσώπου. Η συγκεκριμένη επιλογή είναι σκόπιμη, ώστε, και στις περιπτώσεις που διορίζεται οργάνωση, το παιδί να διαθέτει ένα μόνο εκπρόσωπο, με τον οποίο θα σχηματίσει σταθερή σχέση. Η συγκεκριμένη λύση προλαμβάνει και το ενδεχόμενο αντιφατικών απόψεων των μελών του ίδιου νομικού προσώπου, αναφορικά με την ευημερία του παιδιού.

Ειδικά για τους επαγγελματίες επιτρόπους⁹⁷⁸, ο ν. 4554/2018 προβλέπει τις ακόλουθες αρμοδιότητες (άρθρο 18):

α) Μεριμνά για τη διασφάλιση **κατάλληλων συνθηκών υποδοχής και φιλοξενίας** και την προστασία του ανήλικου κατά την παραμονή του στη χώρα και κατά τη διαδικασία επιστροφής του στη χώρα καταγωγής (σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 3907/2011). Ειδικότερα, μεριμνά για την κάλυψη καθημερινών βασικών αναγκών επιβίωσης, δηλαδή τη διατροφή του ανήλικου μέσω παραπομπής σε φορείς που παρέχουν γεύματα σε καθημερινή βάση, τη στέγαση μέσω κατάθεσης αιτήματος φιλοξενίας σε δομή φιλοξενίας ασυνόδευτων ανήλικων του ΕΚΚΑ και την παρακολούθηση του σχετικού αιτήματος.

β) Εκπροσωπεί και συνδράμει τον ανήλικο σε **όλες τις δικαστικές και διοικητικές διαδικασίες**, ιδίως στη διαδικασία ασύλου, οικογενειακής επανένωσης, επιστροφής και χορήγησης άδειας παραμονής. Δύναται να υποβάλει αίτηση ασύλου ή χορήγησης άδειας

⁹⁷⁷ ΜΠΛαρ 3/2019, τράπεζα νομικών πληροφοριών «Ισοκράτης».

⁹⁷⁸ Ο καθορισμός των τυπικών και ουσιαστικών προσόντων που πρέπει να πληρούνται για την επιλογή ενός προσώπου ως επαγγελματία επιτρόπου ορίζονται στην Υπουργική Απόφαση Δ11/οικ.28303/1153/2019.

παραμονής για λογαριασμό του ανήλικου, λαμβάνοντας υπόψη την επιθυμία του, ανάλογα με την ωριμότητά του. Ασκεί τα προβλεπόμενα ένδικα μέσα και βοηθήματα κατά διοικητικών ή δικαστικών αποφάσεων, καθώς και διοικητικές προσφυγές, δια πληρεξουσίου δικηγόρου. Ενημερώνει τον ανήλικο σε απλή και φιλική προς αυτόν γλώσσα, την οποία κατανοεί, για τις δικαστικές και διοικητικές διαδικασίες και για όλες τις υποθέσεις που τον αφορούν και συνεργάζεται με τον νομικό συμπαραστάτη του ασυνόδευτου ανήλικου.

γ) Είναι σε **επικοινωνία με τις αρμόδιες αρχές για κάθε διαδικασία** που αφορά τον ανήλικο, με εκπρόσωπο του κέντρου φιλοξενίας του ή με τους αναδόχους του ανήλικου, με τον κατά τόπο αρμόδιο Εισαγγελέα, με τον νομικό εκπρόσωπο του ανήλικου, με φορείς της κοινωνίας των πολιτών, καθώς και με διεθνείς οργανισμούς για κάθε ζήτημα που αφορά τον ανήλικο. Σε περίπτωση κίνησης διαδικασιών διαπίστωσης ανηλικότητας, ενημερώνεται και εκπροσωπεί τον ανήλικο. Συνεπικουρεί τον ανήλικο ενώπιον των Μονάδων Υγείας κατά την παροχή υγειονομικής φροντίδας.

δ) Επιλαμβάνεται αμέσως σε **επείγουσες περιπτώσεις** που αφορούν τον ανήλικο ευθύς μόλις ειδοποιηθεί από οποιαδήποτε αρμόδια αρχή ή τρίτο ή και τον ίδιο τον ανήλικο.

ε) Μεριμνά ώστε ο ανήλικος να **επωφεληθεί από κάθε κοινωνική παροχή** και διασφαλίζει τη δωρεάν νομική συνδρομή, ψυχολογική υποστήριξη και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη προς τον ανήλικο. Μεριμνά για την **εκπαίδευση και μόρφωση** του ανήλικου. Ενδεικτικά, φροντίζει για την εγγραφή του ανήλικου στην τυπική ή μη τυπική εκπαίδευση, για την εκμάθηση της ελληνικής, της μητρικής γλώσσας, ξένων γλωσσών κ.λπ..

στ) Προβαίνει στις απαραίτητες ενέργειες προκειμένου για την ανάθεση της πραγματικής φροντίδας του ανήλικου σε κατάλληλη οικογένεια (ανάδοχη οικογένεια), σύμφωνα με τις ισχύουσες διατάξεις.

ζ) Διατηρεί **τακτική επικοινωνία** με τον ανήλικο, τουλάχιστον μία φορά την εβδομάδα, και μεριμνά για την ανάπτυξη σχέσης εμπιστοσύνης με τον ανήλικο και την κατανόηση των αναγκών και των στόχων του. Μεριμνά για το **σεβασμό** και την ελεύθερη έκφραση και ανάπτυξη των πολιτικών, φιλοσοφικών και θρησκευτικών πεποιθήσεων του ανήλικου. Επίσης, διασφαλίζει τη δυνατότητα του ανήλικου να συμμετέχει ουσιαστικά σε όλες τις αποφάσεις που τον αφορούν. Συμπεριφέρεται στον ασυνόδευτο ανήλικο με στοργή και σεβασμό, χωρίς καμία διάκριση λόγω φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, κοινωνικής προέλευσης, θρησκευτικών, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας φύλου ή χαρακτηριστικών φύλου.

η) Μεριμνά για την ανεύρεση της οικογένειας του ανήλικου, την επικοινωνία του με αυτή και την επανένωσή του με αυτήν, εφόσον συνάδει με το βέλτιστο συμφέρον του.

Παράλληλα, σύμφωνα με το άρθρο 1632 Α.Κ., ο επίτροπος ευθύνεται για κάθε ζημία του ανήλικου από πταίσμα του, κατά την άσκηση των καθηκόντων του. Επίσης, η παραμέληση της

εποπτείας ανηλικού συνιστά ποινικό αδίκημα, σύμφωνα με το άρθρο 360 Π.Κ. («1. όποιος, ενώ έχει υποχρέωση εποπτείας ανηλικού νεότερου από δεκαπέντε έτη παραλείπει να το παρεμποδίσει από την τέλεση αξιόποινης πράξης, τιμωρείται με φυλάκιση έως ένα έτος, αν δε συντρέχει περίπτωση να τιμωρηθεί αυστηρότερα με άλλη διάταξη. 2. Αν ο υπαίτιος της παράλειψης είναι πρόσωπο που έχει την επιμέλεια του ανηλικού και ιδίως γονέας ή επίτροπος υπό την υπεύθυνη επιμέλεια του οποίου έχει τεθεί ο ανήλικος σύμφωνα με τα άρθρα 122 και 123, επιβάλλεται φυλάκιση έως δύο έτη ή χρηματική ποινή»).

Επιπλέον, ο εισαγγελέας αναθέτει τα έργα του εποπτικού συμβουλίου στο Εποπτικό Συμβούλιο Επιτροπείας Ασυνόδευτων Ανηλικών, ανεξάρτητα από το αν διορίστηκε επαγγελματίας επίτροπος ή άλλο πρόσωπο (άρθρο 16 του ν. 4554/2018). Το Εποπτικό Συμβούλιο Επιτροπείας⁹⁷⁹ αποτελείται από 3 μέλη, με πρόεδρο τον Προϊστάμενο του Τμήματος Ασυνόδευτων Ανηλικών της Γενικής Γραμματείας Κοινωνικής Αλληλεγγύης και μέλη, τον Πρόεδρο (ή άλλο μέλος του Δ.Σ.) του ΕΚΚΑ και τον Πρόεδρο του Κέντρου Κοινωνικής Πρόνοιας Αττικής (ή άλλο μέλος του Δ.Σ.). Στις αρμοδιότητες του Εποπτικού Συμβουλίου συμπεριλαμβάνεται η αξιολόγηση και ο καθορισμός του βέλτιστου συμφέροντος, ύστερα από την υποβολή αιτιολογημένης πρότασης του επιτρόπου, σε περιπτώσεις που επίκειται η λήψη σοβαρών αποφάσεων για το μέλλον του ασυνόδευτου ανηλικού. Για παράδειγμα, συνδράμει σε θέματα που άπτονται σοβαρών μη επειγόντων προβλημάτων υγείας (όπως πιθανή μετάβαση ή εγκατάσταση στο εξωτερικό), αναπηρίας, θρησκευτικών πεποιθήσεων, μεταβολής αστικής κατάστασης, μετεγκατάστασης και οικειοθελούς επιστροφής στη χώρα καταγωγής. Επίσης, σε περίπτωση που υπάρχει υπόνοια για κακοποίηση, παραμέληση ή εκμετάλλευση του ανηλικού στο κέντρο φιλοξενίας ή από συγγενή του που έχει αναλάβει την πραγματική φροντίδα, σε περιπτώσεις αμφιβολίας για το κατά πόσο η οικογενειακή επανένωση συνάδει με το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού ή σοβαρής αμφιβολίας ως προς την ανηλικότητα (άρθρο 19 ν. 4554/2018).

Θα πρέπει, πάντως, να σημειωθεί ότι έχουν διατυπωθεί σημαντικές επιφυλάξεις για την αποτελεσματικότητα του συστήματος επιτροπείας που εισάγει ο νόμος 4554/2018. Αρχικά, προβληματίζει η μη πρόβλεψη ρητών προθεσμιών για την ενημέρωση της Εισαγγελίας κατά τον εντοπισμό ασυνόδευτου ή χωρισμένου ανηλικού και την ολοκλήρωση του διορισμού του επιτρόπου, όπως επιβάλλεται από την ευάλωτη κατάσταση στην οποία διαβιούν οι ασυνόδευτοι ανήλικοι⁹⁸⁰. Επιπλέον, η λειτουργία ενός Εποπτικού Συμβουλίου ως μηχανισμού ελέγχου δεν επαρκεί για το σύνολο των ασυνόδευτων ανηλικών στην Ελληνική επικράτεια, δεδομένης της πολυπλοκότητας και του πλήθους των υποθέσεων που σχετίζονται με την επιτροπεία. Εύστοχα έχει προταθεί η σύσταση εποπτικών συμβουλίων ανά διοικητική περιφέρεια⁹⁸¹, ώστε να πραγματοποιείται ουσιαστικός έλεγχος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο άρθρο 16 παρ. 3 του ν. 4554/2018. Τέλος, παρά την έναρξη ισχύος του νόμου, ήδη από το Μάρτιο του 2020, αναμένεται, έως σήμερα, η εφαρμογή του από τη Διοίκηση, με αποτέλεσμα να παραμένει σε ισχύ και να εφαρμόζεται το σύστημα εισαγγελικής προσωρινής επιτροπείας του ΠΔ 220/2007.

⁹⁷⁹ Βλ. Υπουργική Απόφαση υπ. αρ. Δ11/28925/1169/03.7.2019 περί έγκρισης Κανονισμού Λειτουργίας Εποπτικού Συμβουλίου Επιτροπείας Ασυνόδευτων Ανηλικών.

⁹⁸⁰ Π. Νικολόπουλος, Ο θεσμός της επιτροπείας των ασυνόδευτων ανηλικών προσφύγων, Συνήγορος 127/2018, σελ. 47-49.

⁹⁸¹ Βλ. Έκθεση δημόσιας διαβούλευσης του νόμου 4554/2018, http://www.opengov.gr/minlab/wp-content/uploads/downloads/2018/06/ekthesi_adiloti_ergasia.pdf.

Στη συνέχεια, γίνεται ανάλυση των εθνικών ρυθμίσεων για τη διοικητική κράτηση των ευάλωτων αιτούντων άσυλο. Το θέμα αυτό είναι συναφές με την προστατευτική φύλαξη και το πρόβλημα που τίθεται είναι, κατά πόσο η κριτική που έχει διατυπωθεί για την προστατευτική φύλαξη, ισχύει και για το θέμα της διοικητικής κράτησης.

ε. Οι εθνικές ρυθμίσεις για τη διοικητική κράτηση των ευάλωτων αιτούντων διεθνή προστασία

Η παρούσα ενότητα εξετάσει την επιβολή του μέτρου της διοικητικής κράτησης, υπό το πρίσμα της ευαλωτότητας. Αφού πραγματοποιηθεί σύντομη αναφορά στις κύριες ρυθμίσεις για τη διοικητική κράτηση, στη συνέχεια αναλύονται οι ειδικότερες διατάξεις που αφορούν τις ευάλωτες ομάδες.

Η ελληνική νομοθεσία για τη διεθνή προστασία, μετέφερε, μέσω του ν. 4636/2019, τους όρους επιβολής του μέτρου της διοικητικής κράτησης που προβλέπονται στην Οδηγία για την υποδοχή (2013/33/ΕΕ)⁹⁸². Ειδικότερα, η κράτηση των αιτούντων άσυλο εφαρμόζεται κατ' εξαίρεση, εφόσον δεν μπορούν να επιβληθούν τα εναλλακτικά μέτρα που αναφέρονται στον νόμο για την επιστροφή πολιτών τρίτων χωρών (ν. 3907/2011), όπως η τακτική εμφάνιση ενώπιον αρχών, η υποχρέωση παραμονής σε ορισμένο μέρος και η κατάθεση οικονομικής εγγύησης ή εγγράφων⁹⁸³. Η κράτηση αιτούντος διεθνή προστασία επιβάλλεται από τον αρμόδιο Αστυνομικό Διευθυντή, κατόπιν ατομικής αξιολόγησης. Το μέτρο διαρκεί για το απολύτως αναγκαίο χρονικό διάστημα, καταρχήν έως 50 ημέρες, ενώ δύναται να παραταθεί περαιτέρω για 50 ημέρες, με ειδικά αιτιολογημένη απόφαση των αστυνομικών αρχών, εφόσον εξακολουθούν να ισχύουν οι λόγοι επιβολής του μέτρου⁹⁸⁴. Η συνολική παράταση της κράτησης δεν επιτρέπεται να υπερβαίνει τα ανώτατα όρια κράτησης που προβλέπονται στο άρθρο 30 του ν. 3907/2011 για την επιστροφή, ήτοι τους 6 ή τους 16 μήνες, εφόσον ο υπήκοος δεν συνεργάζεται ή καθυστερεί η λήψη αναγκαίων εγγράφων από τρίτες χώρες.

Κατά την επιβολή ή την παράταση της κράτησης, η ελληνική νομοθεσία προβλέπει ότι οι αστυνομικές αρχές οφείλουν να συνεκτιμούν την έλλειψη κατάλληλων χώρων κράτησης, τις δυσχέρειες εξασφάλισης αξιοπρεπών συνθηκών διαβίωσης των κρατουμένων και την

⁹⁸² Το άρθρο 46 παρ. 2 και 3 ν. 4636/2019 ορίζει πως η κράτηση των αιτούντων άσυλο επιβάλλεται ή συνεχίζεται μόνο για έναν από τους παρακάτω λόγους: «(α) για τη διαπίστωση των στοιχείων της ταυτότητας ή της καταγωγής του, ή (β) προκειμένου να προσδιοριστούν τα στοιχεία εκείνα στα οποία βασίζεται η αίτηση διεθνούς προστασίας, η απόκτηση των οποίων θα ήταν σε άλλη περίπτωση αδύνατη, ιδίως όταν υπάρχει κίνδυνος διαφυγής του αιτούντος, όπως ο κίνδυνος αυτός ορίζεται στο άρθρο 18 (ζ) του ν. 3907/2011, ή (γ) όταν τεκμηριώνεται βάσει αντικειμενικών κριτηρίων, συμπεριλαμβανομένου του γεγονότος ότι το πρόσωπο είχε ήδη την ευκαιρία πρόσβασης στη διαδικασία χορήγησης ασύλου, ότι υπάρχουν βάσιμοι λόγοι να θεωρείται ότι ο αιτών υποβάλει αίτηση διεθνούς προστασίας, προκειμένου να καθυστερήσει απλώς ή να εμποδίσει την εκτέλεση απόφασης επιστροφής, εφόσον πιθανολογείται ότι η εκτέλεση της απόφασης αυτής μπορεί να υλοποιηθεί, ή (δ) εφόσον συνιστά κίνδυνο για την εθνική ασφάλεια ή τη δημόσια τάξη, κατά την αιτιολογημένη κρίση της αρμόδιας αρχής της παραγράφου 4, ή (ε) όταν υπάρχει σημαντικός κίνδυνος διαφυγής, κατά τη έννοια του άρθρου 2 (ιδ) του Κανονισμού (ΕΕ) αριθμ. 604/2013, σύμφωνα με τα κριτήρια του άρθρου 18 στοιχείο ζ' του ν. 3907/2011, τα οποία εφαρμόζονται αναλόγως, και προκειμένου να διασφαλιστεί η υλοποίηση της διαδικασίας μεταφοράς σύμφωνα με τον ως άνω Κανονισμό.

⁹⁸³ Σύμφωνα με το άρθρο 22 παρ. 3 ν. 3907/2011, «οι αρμόδιες για την έκδοση της απόφασης επιστροφής αρχές μπορούν να επιβάλουν καθ' όλο το χρονικό διάστημα της προθεσμίας οικειοθελούς αναχώρησης υποχρεώσεις στον υπήκοο τρίτης χώρας, με σκοπό την αποφυγή του κινδύνου διαφυγής, όπως την τακτική εμφάνιση ενώπιον αρχών, την κατάθεση κατάλληλης οικονομικής εγγύησης, την κατάθεση εγγράφων ή την υποχρέωση παραμονής σε ορισμένο μέρος».

⁹⁸⁴ Άρθρο 46 παρ. 5 ν. 4636/2019, το οποίο ενσωματώνει τα άρθρα 8 και 9 της Οδηγίας για την υποδοχή.

ευαλωτότητα των αιτούντων⁹⁸⁵. Παράλληλα, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην προστασία της υγείας, ιδίως της ψυχικής υγείας, «*λαμβάνοντας υπόψη την ιδιαίτερη κατάσταση*» των ευάλωτων ομάδων. Συγκεκριμένα, οι αρχές οφείλουν να εξασφαλίζουν την τακτική παρακολούθηση και την επαρκή υποστήριξη των ευάλωτων αιτούντων υπό κράτηση⁹⁸⁶.

Επιπλέον, ο νόμος 4636/2019 ορίζει ότι οι αιτούντες άσυλο έχουν δικαίωμα προσφυγής και υποβολής αντιρρήσεων κατά της απόφασης κράτησης⁹⁸⁷. Για τη διαδικασία των αντιρρήσεων εφαρμόζονται αναλογικά οι διατάξεις του ν. 3386/2005 (άρθρο 76 παρ. 4 και 5). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μελέτη της νομολογίας των ελληνικών δικαστηρίων επί αντιρρήσεων⁹⁸⁸ κατά της απόφασης διοικητικής κράτησης.

Ενδεικτικά, η ψυχική υγεία αιτούντα άσυλο, υπηκόου Αφγανιστάν, εκτιμήθηκε σε απόφαση του **Διοικητικού Πρωτοδικείου Πειραιά**⁹⁸⁹, ο οποίος τέθηκε σε κράτηση, για λόγους δημοσίας τάξης, μετά τη σύλληψή του για λαθρεμπορία τσιγάρων. Το δικαστήριο αναγνώρισε ότι ο αντιλέγων έπασχε από σοβαρό ψυχιατρικό νόσημα, για την αντιμετώπιση του οποίου λάμβανε διαρκή φαρμακευτική αγωγή και έπρεπε να παρακολουθείται συνεχώς. Επιπλέον, το δικαστήριο σημείωσε ότι ο αντιλέγων μίσθωνε διαμέρισμα στην Αθήνα και το αδίκημα για το οποίο κατηγορούνταν δεν ήταν τέτοιας βαρύτητας, ώστε να τον καθιστά επικίνδυνο για τη δημόσια τάξη. Με βάση τα παραπάνω, το δικαστήριο έκανε δεκτές τις αντιρρήσεις και διέταξε, ως εναλλακτικό της κράτησης μέτρο, την τακτική εμφάνιση ενώπιον των αστυνομικών αρχών, μέχρι την έκδοση της απόφασης επί της αίτησης ασύλου.

Αντίστοιχα, το **Διοικητικό Πρωτοδικείο Αθηνών**⁹⁹⁰ έκανε δεκτές αντιρρήσεις Αφγανού αιτούντα άσυλο, ο οποίος ισχυρίστηκε πως υπήρξε θύμα βασανιστηρίων στη χώρα προέλευσης, με αποτέλεσμα να αντιμετωπίσει σοβαρά προβλήματα υγείας με ψυχολογικές προεκτάσεις και να λαμβάνει φαρμακευτική αγωγή. Το δικαστήριο έκρινε ότι οι συνθήκες κράτησης στα κρατητήρια της Αμυγδαλέζας, «*όπου συμβιώνουν άνθρωποι κάτω από κακές συνθήκες διαβίωσης, διατροφής και υγιεινής, δεν είναι οι πλέον κατάλληλες για την κράτηση προσώπων που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες, όπως ο αντιλέγων*». Επιπλέον, ενόψει της υπεύθυνης δήλωσης που κατατέθηκε από ομοεθνή του ότι θα τον φιλοξενούσε στην οικία του έως να ανευρεθεί κατάλληλος χώρος στέγασης από το ΕΚΚΑ, το δικαστήριο εκτίμησε ότι δεν ήταν ύποπτος φυγής, διότι «*θα είναι εφικτός ο εντοπισμός του μέχρι την έκδοση της απόφασης ασύλου*».

Αντίθετα, σε άλλη απόφαση του **ίδιου δικαστηρίου**⁹⁹¹, απερρίφθησαν οι αντιρρήσεις αιτούντα άσυλο, πολίτη Αφγανιστάν, χωρίς να εκτιμηθεί ο προβαλλόμενος ισχυρισμός ότι

⁹⁸⁵ Άρθρο 46 παρ. 2 ν. 4636/2019.

⁹⁸⁶ Άρθρο 48 του ν. 4636/2019, το οποίο ενσωματώνει το άρθρο 11 της Οδηγίας για την υποδοχή.

⁹⁸⁷ Άρθρο 39 παρ. 4 περ. β και άρθρο 46 παρ. 3 ν. 4636/2019.

⁹⁸⁸ Ειδικότερα για τις αντιρρήσεις κατά της κράτησης σε *Ε. Πουλαράκη/ Ε. Ψωμιάδη*, Δίκαιο αλλοδαπών, Ερμηνεία και σχόλια κατ' άρθρο, Υποδείγματα με σχόλια & παρατηρήσεις, β' έκδοση, 2010, σελ. 1275 – 1285.

⁹⁸⁹ ΔΠρΠειρ Π 325/2014 σε *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Η Διοικητική Κράτηση των Αλλοδαπών, 2015, σελ. 303-305.

⁹⁹⁰ ΔΠρΑθ 3745/2013 σε *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Η Διοικητική Κράτηση των Αλλοδαπών, 2015, σελ. 319-321.

⁹⁹¹ ΔΠρΑθ 4433/2013 σε *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Η Διοικητική Κράτηση των Αλλοδαπών, 2015, σελ. 322-324.

αποτελεί θύμα βασανιστηρίων. Συγκεκριμένα, ο αντιλέγων κρατούνταν για διάστημα πέντε μηνών στα κρατητήρια της Αμυγδαλέζας και κατέθεσε αντιρρήσεις κατά της απόφασης παράτασης της κράτησης, για επιπλέον διάστημα δώδεκα μηνών. Εν προκειμένω, το δικαστήριο σημείωσε ότι υπήρχε κίνδυνος διαφυγής, δεδομένου ότι ο αντιλέγων δε διέθετε σταθερή διαμονή στην Ελλάδα, ούτε είχε εντοπισθεί κατάλληλος χώρος στέγασης από το ΕΚΚΑ. Περαιτέρω, οι ισχυρισμοί περί των κακών συνθηκών κράτησης στην Αμυγδαλέζα αξιολογήθηκαν ως γενικοί και αόριστοι, διότι δεν εξειδικεύτηκαν με συγκεκριμένα παράπονα, με αποτέλεσμα να απορριφθούν ως αβάσιμοι.

Αναφορικά με την κράτηση αλλοδαπού, του οποίου το αίτημα ασύλου απορρίφθηκε σε δεύτερο βαθμό, το **Διοικητικό Πρωτοδικείο Ρόδου**⁹⁹² έκανε δεκτές αντιρρήσεις κατά της κράτησης, σημειώνοντας ότι «η ευαλωτότητα του αντιλέγοντος κατά το άρθρο 14 παρ. 8 του Ν. 4375/2016 συνεκτιμάται για την επιβολή ή την παράταση της κράτησης, και περαιτέρω [...] δεν του αποδόθηκε συγκεκριμένη αιτίαση για την κράτησή του, παρά μόνον το γεγονός της απορρίψεως του αιτήματός του διεθνούς προστασίας σε δεύτερο βαθμό, ούτε προκύπτει, από τα στοιχεία το διοικητικού φακέλου, ότι υφίστανται στο πρόσωπό του λόγοι δημόσιας τάξης ή εθνικής ασφάλειας». Επομένως, το δικαστήριο έκρινε ότι έπρεπε να αρθεί η κράτηση και να αφεθεί ελεύθερος, με την υποχρέωση παραμονής στο ΚΥΤ της Λέρου και εμφάνιση ενώπιον των αστυνομικών αρχών, ανά τρεις μέρες.

Παράλληλα, η ευαλωτότητα του κρατούμενου συνεκτιμήθηκε σε απόφαση του **Διοικητικού Πρωτοδικείου Πειραιά**⁹⁹³, στην οποία αποφασίστηκε η κράτηση πολίτη Συρίας, ο οποίος εισήλθε χωρίς τις νόμιμες διατυπώσεις και μεταφέρθηκε στο ΚΥΤ της Λέρου. Εξαιτίας των άσχημων συνθηκών διαβίωσης, ο αντιλέγων παραβίασε τον εδαφικό περιορισμό και μετέβη στη Καστοριά, όπου τέθηκε εκ νέου σε κράτηση και μεταφέρθηκε στο Προαναχωρησιακό Κέντρο (ΠΡΟΚΕΚΑ) του Ταύρου. Στη συνέχεια, κατέθεσε αίτημα διεθνούς προστασίας και υπέβαλε αντιρρήσεις, ζητώντας να αρθεί η κράτησή του. Μεταξύ άλλων, ισχυρίστηκε ότι συντρέχουν σοβαροί λόγοι υγείας που επιτάσσουν την μη παραμονή του στο ΠΡΟΚΕΚΑ ή στο ΚΥΤ της Λέρου, δεδομένων των άσχημων συνθηκών διαβίωσης. Συγκεκριμένα, ανέπτυξε ότι παρέμεινε υπό κράτηση για ένα χρόνο στη Συρία, όπου υπέστη βασανιστήρια, πριν καταφύγει στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα να πάσχει από μετατραυματική διαταραχή (όπως βεβαιώνεται από προσκομισθείσα έκθεση ψυχιάτρου), η οποία θα επιδεινωθεί με βεβαιότητα, εφόσον συνεχιστεί η κράτησή του. Όπως σημείωσε το δικαστήριο, ο αντιλέγων αποτελούσε «ευάλωτη περίπτωση, υπό την έννοια ότι η ήδη επιβαρυνόμενη υγεία του αναμένεται να επιδεινωθεί, εάν συνεχιστεί η κράτησή του». Επομένως, έκανε δεκτές τις αντιρρήσεις και διέταξε ο αντιλέγων να αφεθεί ελεύθερος, υπό τον όρο να εμφανίζεται δύο φορές το μήνα στην αστυνομική αρχή του τόπου διαμονής του.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η μελέτη των αποφάσεων για την ανάγκη διοικητικής κράτησης των Τούρκων στρατιωτικών, που κατέφυγαν στην Ελλάδα, μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα και υπέβαλαν αίτημα ασύλου. Σε δύο αποφάσεις του, το **Διοικητικό Πρωτοδικείο Αθηνών**⁹⁹⁴ διαπίστωσε την επικινδυνότητα των προσφευγόντων για την εθνική ασφάλεια και τη δημόσια τάξη, εξαιτίας της παράνομης εισόδου στη Χώρα, όντας εν ενεργεία στρατιωτικοί των τουρκικών

⁹⁹² ΔΠρΡοδ 107/2017, τράπεζα νομικών πληροφοριών «Ισοκράτης».

⁹⁹³ ΔΠρΑθ 483/2018, https://www.gcr.gr/el/ekdoseis-media/ypotheseis-edda/ypotheseis-apofaseis-enopion-ellinikon-dikastirion/item/download/489_36309fa170f0d2bae7be241dd84660f0.

⁹⁹⁴ ΔΠρΑθ Π 71/2018 και 343/2018, τράπεζα νομικών πληροφοριών «Ισοκράτης».

ενόπλων δυνάμεων. Μάλιστα, το μέτρο της κράτησης κρίθηκε ότι προστατεύει όχι μόνο το δημόσιο συμφέρον, αλλά και το συμφέρον των αιτούντων από απειλές για την ασφάλειά τους.

Επίσης, ο νόμος 4636/2019 περί διεθνούς προστασίας εισάγει ειδικές προβλέψεις για τη στέγαση οικογενειών και γυναικών υπό κράτηση⁹⁹⁵. Ειδικότερα, παρέχεται ξεχωριστό κατάλυμα στις οικογένειες, κατόπιν συγκατάθεσης των ενήλικων μελών, με σκοπό να διασφαλίζεται η προστασία της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής. Ωστόσο, οι αρχές δύνανται να παρεκκλίνουν από την κράτηση σε ξεχωριστό κατάλυμα, «σε δεόντως αιτιολογημένες περιπτώσεις και για εύλογο χρονικό διάστημα, το οποίο πρέπει να είναι όσο το δυνατόν συντομότερο». Αξίζει να αναφερθεί η απόφαση του **Διοικητικού Πρωτοδικείου Πειραιά**⁹⁹⁶, που έκανε δεκτές αντιρρήσεις κατά της κράτησης μητέρας και των δύο ανήλικων τέκνων της, πολιτών Συρίας, κρίνοντας πως είναι ανέφικτη η εκτέλεση της απομάκρυνσης, λόγω του διεξαγόμενου εμφυλίου πολέμου και ότι δεν είναι ύποπτοι φυγής. Ως εκ τούτου, αποφάσισε ότι η αντιλέγουσα πρέπει να αφεθεί ελεύθερη, υπό τον όρο άμεσης υποβολής αιτήματος ασύλου και αποδοχής της φιλοξενίας της στον Ξενώνα των Γιατρών του Κόσμου, μαζί με τα τέκνα της, ώστε να είναι γνωστής διαμονής.

Κατά τη διάρκεια της κράτησης, οι αρχές μεριμνούν για την πρόσβαση δημόσιων και κοινωνικών φορέων στους κρατούμενους, προκειμένου να παρασχεθούν νομικές, ψυχοκοινωνικές και ιατρικές υπηρεσίες στους αιτούντες, ιδίως στις ευάλωτες ομάδες. Παρότι επιτρέπεται ο περιορισμός της εν λόγω πρόσβασης, αν συντρέχουν αντικειμενικοί λόγοι δημόσιας τάξης και ασφάλειας, οι αρχές δεν επιτρέπεται να καταστήσουν υπερβολικά δυσχερή ή αδύνατη την πρόσβαση των προσώπων στις εν λόγω υπηρεσίες⁹⁹⁷.

Παράλληλα, η ελληνική νομοθεσία μετέφερε τις προβλέψεις της Οδηγίας για την υποδοχή, αναφορικά με την κράτηση γυναικών και ανηλίκων, μέσω του άρθρου 48 του ν. 4636/2019. Συνεπώς, οι γυναίκες υπό κράτηση πρέπει να στεγάζονται χωριστά από άντρες, εκτός εάν οι τελευταίοι αποτελούν μέλη της οικογένειάς τους και όλα τα μέρη συναινούν στη συστέγαση. Εξαιρέσεις στο διαχωρισμό ανδρών και γυναικών δύνανται να εφαρμοστούν κατά τη χρήση κοινόχρηστων χώρων για ψυχαγωγικές ή κοινωνικές δραστηριότητες και χώρων χορήγησης γευμάτων. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της κύησης και για διάστημα τριών (3) μηνών μετά τον τοκετό, οι αρχές μεριμνούν ώστε να «αποφεύγεται» η κράτηση και επιδιώκεται η μεταφορά τους σε κατάλληλες δομές φιλοξενίας⁹⁹⁸.

Ειδικότερα για τους ανηλίκους και τους ασυνόδευτους ανηλίκους⁹⁹⁹, η κράτηση αποτελεί «έσχατη ανάγκη» και επιβάλλεται με γνώμονα το βέλτιστο συμφέρον τους, εφόσον αποδειχθεί ότι δεν μπορούν να εφαρμοστούν εναλλακτικά και λιγότερο περιοριστικά μέτρα. Οι ασυνόδευτοι ανήλικοι κρατούνται χωριστά από τους ενήλικες και δεν τοποθετούνται ποτέ σε σωφρονιστικά ιδρύματα. Ενόσω διαρκεί η κράτηση, τους παρέχονται δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου, παιχνιδιών και εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων που αρμόζουν στην ηλικία τους. Η διάρκεια της

⁹⁹⁵ Άρθρο 48 παρ. 3 και 4 του ν. 4636/2019.

⁹⁹⁶ ΔΠρΠειρ Π 45/2014 σε *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Η Διοικητική Κράτηση των Αλλοδαπών, 2015, σελ. 297-299.

⁹⁹⁷ Άρθρο 47 παρ. 5 του ν. 4636/2019, το οποίο μεταφέρει το άρθρο 10 της Οδηγίας για την υποδοχή.

⁹⁹⁸ Άρθρο 48 παρ. 4 του ν. 4636/2019, το οποίο μεταφέρει το άρθρο 11 της Οδηγίας για την υποδοχή.

⁹⁹⁹ Άρθρο 48 παρ. 2 του ν. 4636/2019.

κράτησης είναι όσο το δυνατόν συντομότερη, ενώ οι αρχές οφείλουν να καταβάλλουν κάθε δυνατή προσπάθεια για την άρση της κράτησης και την παραπομπή του παιδιού σε κατάλληλα κέντρα φιλοξενίας. Η εν λόγω μεταφορά σε χώρο φιλοξενίας πρέπει να ολοκληρώνεται υποχρεωτικά εντός είκοσι πέντε (25) ημερών. Συνεπώς, παρότι η προστατευτική φύλαξη και η διοικητική κράτηση αποτελούν συναφή ζητήματα, εφόσον συνιστούν περιοριστικά της ελευθερίας μέτρα, δεν εντοπίζονται τα ίδια νομικά προβλήματα, διότι οι προϋποθέσεις νομιμότητας της διοικητικής κράτησης των ανηλίκων ρυθμίζονται ρητά από το ενωσιακό και εθνικό δίκαιο.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η αρχή της μη κράτησης των ανηλίκων, όταν δύνανται να εφαρμοστούν εναλλακτικά μέτρα, διαπνέει την νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων. Για παράδειγμα, το **Διοικητικό Πρωτοδικείο Αθηνών**¹⁰⁰⁰ έκανε δεκτές αντιρρήσεις ανηλίκου αιτούντα άσυλο, υπηκόου Πακιστάν, ο οποίος κρατούνταν για χρονικό διάστημα πέντε και πλέον μηνών, με την αιτιολογία ότι δεν φέρει ή κατέστρεψε τα ταξιδιωτικά έγγραφα, τα οποία είναι απαραίτητα για τη διαπίστωση της ταυτότητάς του και την αποτελεσματική εξέταση του αιτήματος ασύλου. Όπως αναπτύσσεται στην απόφαση, συνεκτιμήθηκε ότι ο αντιλέγων είναι ανήλικος, κατά το χρόνο της κράτησής του δεν προχώρησε, ούτε επισπεύστηκε η εξέταση του αιτήματος ασύλου και ότι πιθανολογείται ότι θα φιλοξενηθεί από το θείο του, οποίος διαθέτει ιδιόκτητη κατοικία στην Αθήνα και τηρεί εμπορική επιχείρηση. Συνεπώς, «προεχόντως ενόψει της ανηλικότητας», δεν δικαιολογείται η περαιτέρω κράτησή του για την εκτέλεση της επιστροφής, ούτε πιθανολογείται ότι είναι ύποπτος φυγής, σε περίπτωση απόρριψης του αιτήματος ασύλου.

Τέλος, οι εκθέσεις μη κερδοσκοπικών οργανώσεων¹⁰⁰¹ μαρτυρούν ότι, στην πράξη, στην Ελλάδα, οι αιτούντες άσυλο κρατούνται συστηματικά, ακόμα και όταν ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες, ενώ η κράτησή τους παρατείνεται σε πολλές περιπτώσεις για το ανώτατο χρονικό διάστημα, χωρίς να εξετάζονται εναλλακτικά μέτρα. Επιπλέον, διαπιστώνονται εμπόδια στην πρόσβαση των κρατουμένων σε νομική βοήθεια και στην επικοινωνία με τον έξω κόσμο, καθώς και περιορισμένη ή ανύπαρκτη πρόσβαση σε διερμηνείς, ιατρική περίθαλψη και κοινωνική μέριμνα στους χώρους κράτησης. Η ακαταλληλότητα των συνθηκών κράτησης στο Φυλάκιο Έβρου και στη Σάμο υπογραμμίστηκε από την Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων του Συμβουλίου της Ευρώπης¹⁰⁰². Κατόπιν επιτόπιων ελέγχων που πραγματοποίησε το Μάρτιο του 2020, η Επιτροπή επεσήμανε πως τα κελιά δεν φωτιζόνταν, ούτε αερίζονταν επαρκώς, ενώ δεν διατίθεντο προϊόντα προσωπικής υγιεινής και καθαριότητας. Παράλληλα, σημείωσε ότι οι οικογένειες με παιδιά και τα ασυνόδευτα παιδιά αναγκάζονταν να ζήσουν υπό πολύ κακές συνθήκες, ενώ κάλεσε την Ελλάδα να δώσει τέλος στην κράτηση παιδιών σε αστυνομικά τμήματα.

¹⁰⁰⁰ ΔΠρΑθ 5317/2013 σε *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Η Διοικητική Κράτηση των Αλλοδαπών, 2015, σελ. 269-273.

¹⁰⁰¹ Ενδεικτικά σε *Διεθνή Αμνησία*, Ελλάδα: Συστηματική κράτηση παράτυπων μεταναστών και αιτούντων άσυλο σε υποτυπώδεις συνθήκες, 27.07.2010, <https://www.amnesty.gr/news/articles/article/5561/ellada-systimatiki-kratisi-paratypon-metanaston-kai-aitoynton-asylo-se>, *AITHMA* κ.α., Συνθήκες διοικητικής κράτησης και πρόσβαση στη διαδικασία ασύλου, Οκτώβριος 2014, https://borderlandscapes.law.ox.ac.uk/sites/default/files/2019-11/201410_report.pdf και *Η Κουνιρά*, Η διοικητική κράτηση αιτούντων διεθνή προστασία αλλοδαπών μετά τον Ν 4375/2016, ΕΜΕΔ 1/2016, σελ 36-50.

¹⁰⁰² *Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων του Συμβουλίου της Ευρώπης*, Report to the Greek Government on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 13 to 17 March 2020, υπ.αρ. CPT/Inf (2020) 35, Νοέμβριος 2020, σελ. 28-29.

Από τα ανωτέρω, προκύπτει ότι είναι κρίσιμη η ορθή εφαρμογή της νομοθεσίας και η διασφάλιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων και εγγυήσεων των κρατούμενων. Όπως αναλύθηκε, η κράτηση των αιτούντων άσυλο αποτελεί εξαιρετικό μέτρο διοικητικού καταναγκασμού, το οποίο επιβάλλεται νομίμως μόνο όταν είναι αναγκαίο, εφόσον δεν μπορούν να εφαρμοστούν λιγότερο επαχθή μέτρα. Η κράτηση πρέπει να εξυπηρετεί κάποιο νόμιμο σκοπό, ενώ κάθε απόφαση πρέπει να βασίζεται σε αξιολόγηση των ιδιαίτερων περιστάσεων που αφορούν το συγκεκριμένο άτομο. Η οδηγία για την υποδοχή δεν απαγορεύει μεν την κράτηση ευάλωτων προσώπων, ωστόσο, απαιτεί να δίνεται προσοχή στην ιδιαίτερη κατάσταση τους¹⁰⁰³. Συνεπώς, δεδομένου ότι η κράτηση ενδέχεται να προκαλέσει ή να επιδεινώσει την ευάλωτότητα, είναι αναγκαίο να αποτελεί «έσχατη λύση», ιδιαίτερα για τους ανήλικους, τα θύματα βασανιστηρίων και τα ΑμεΑ¹⁰⁰⁴, στους οποίους πρέπει να εφαρμόζονται εναλλακτικά της κράτησης μέτρα.

Όσον αφορά την ελληνική έννομη τάξη, η συστηματική εφαρμογή του μέτρου σε ευάλωτες ομάδες, η μη εξέταση εναλλακτικών μέτρων και τα διοικητικά εμπόδια στην ουσιαστική πρόσβαση των υπό κράτηση αλλοδαπών νομική βοήθεια συνιστούν ευθείες παραβιάσεις της οδηγίας για την υποδοχή, με αποτέλεσμα να παραβιάζεται το ενωσιακό και εθνικό πλαίσιο για την προστασία των ευάλωτων ομάδων.

στ. Αποτίμηση των ελληνικών λύσεων για την υποδοχή

Ολοκληρώνοντας την ανάπτυξη σχετικά με τη μεταφορά της οδηγίας για την υποδοχή, θα πρέπει να επισημανθούν, εν συντομία, οι σχετικές ρυθμίσεις του ελληνικού δικαίου, αλλά και τα προβλήματα που ανακύπτουν ως προς την εφαρμογή τους, πάντοτε υπό το πρίσμα της αντιμετώπισης των ευάλωτων προσώπων. Παρότι η διαπίστωση της ευάλωτότητας δεν συνδέεται με την απόφαση ασύλου, επηρεάζει καθοριστικά τις συνθήκες υποδοχής και την πρόσβαση σε υπηρεσίες υποστήριξης των δημόσιων φορέων και των μη κερδοσκοπικών οργανώσεων. Παράλληλα, η εξαίρεση των ευάλωτων ομάδων από την εφαρμογή του γεωγραφικού περιορισμού εγγυάται την παραμονή στα ΚΥΤ για το ελάχιστο δυνατό χρονικό διάστημα και την πρόσβαση σε προγράμματα στέγασης, κατά προτεραιότητα. Επίσης, ιδιαίτερα σημαντική είναι η διατήρηση του δικαιώματος πρόσβασης σε στέγαση και οικονομική βοήθεια ορισμένων ομάδων, ακόμα και μετά την αναγνώριση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας, για εύλογο χρονικό διάστημα, αναλόγως της ευάλωτότητας.

Τονίζεται, ωστόσο, ότι οι σημαντικές καθυστερήσεις του μηχανισμού εντοπισμού και διαπίστωσης της ευάλωτότητας στερούν από τους ευάλωτους αιτούντες την απόλαυση των παραπάνω εγγυήσεων, καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας ασύλου, καθυστερώντας, αντιστοίχως, και τη ίδια την εξέταση του αιτήματος. Όπως επισημαίνεται από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, ο αργός ρυθμός καταγραφής των αιτήσεων ασύλου και εντοπισμού των ευάλωτων ατόμων οδηγεί στην καθυστέρηση της μεταφοράς τους στην ενδοχώρα, με αποτέλεσμα το συνωστισμό στους χώρους φιλοξενίας των νησιών¹⁰⁰⁵. Για το λόγο αυτό, είναι

¹⁰⁰³ Άρθρο 11 Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

¹⁰⁰⁴ UNHCR, Κατευθυντήριες οδηγίες για την κράτηση των αιτούντων άσυλο, 2012, σελ. 33-39.

¹⁰⁰⁵ UNHCR, Η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες και ο ΔΟΜ καλούν για μια πραγματικά κοινή και υπεύθυνη προσέγγιση στις ευρωπαϊκές πολιτικές σε θέματα μετανάστευσης και ασύλου, 22.09.2020,

επιτακτική η αποσυμφόρηση των ΚΥΤ, ο έγκαιρος εντοπισμός και στήριξη των ευάλωτων ομάδων και η μετεγκατάσταση ορισμένων κατηγοριών, όπως οι ασυνόδευτοι ανήλικοι, σε άλλα Κράτη μέλη, στο πλαίσιο του επιμερισμού της ευθύνης για την υποδοχή.

Παράλληλα, η ελληνική νομοθεσία περιέχει εγγυήσεις για την προστασία των ανηλίκων και των ασυνόδευτων παιδιών. Βαρύνουσα σημασία δίνεται στην προστασία της οικογενειακής ενότητας και την εκπαίδευση. Ειδικά για τους ασυνόδευτους ανηλίκους, η ελληνική νομοθεσία προβλέπει τον διορισμό επιτρόπου και τη διαδικασία διαπίστωσης της ηλικίας, σε περίπτωση αμφιβολιών. Ωστόσο, η εφαρμογή των παραπάνω προστατευτικών ρυθμίσεων δεν κρίνεται ικανοποιητική, εξαιτίας του μεγάλου αριθμού ασυνόδευτων παιδιών, της υποστελέχωσης του Ε.Κ.Κ.Α και των σημαντικών καθυστερήσεων στο διορισμό επιτρόπου. Παράλληλα, το αναθεωρημένο νομικό πλαίσιο του ν. 4554/2018 για την Επιτροπεία Ασυνόδευτων Ανηλίκων δεν έχει ακόμα τεθεί σε εφαρμογή, παρά τη νομοθετική πρόβλεψη για τον χρόνο έναρξης ισχύος¹⁰⁰⁶.

Τέλος, η πρακτική της συστηματικής κράτησης και παράτασής της για το ανώτατο χρονικό διάστημα, χωρίς να εξετάζονται εναλλακτικά μέτρα, συνιστά ευθεία παραβίαση του δικαίου της διεθνούς προστασίας. Συνεπώς, θα πρέπει να υπενθυμίσει κανείς τη σημασία της ορθής εφαρμογής της νομοθεσίας και της εξασφάλισης κατάλληλων συνθηκών διαβίωσης των αιτούντων άσυλο, υπό κράτηση. Συναφώς, θα πρέπει να επισημανθεί το καθήκον των αστυνομικών αρχών να συνεκτιμούν την έλλειψη κατάλληλων χώρων κράτησης και την ευαλωτότητα των αιτούντων¹⁰⁰⁷, κατά την επιβολή ή την παράταση της κράτησης, με σκοπό την προστασία της σωματικής και ψυχικής υγείας των προσώπων.

Κατόπιν της ανάλυσης των οδηγιών του ΚΕΣΑ και της μεταφοράς τους στην ελληνική έννομη τάξη, το επόμενο κεφάλαιο εστιάζει στον Κανονισμό «Δουβλίνο III», που ρυθμίζει τα κριτήρια προσδιορισμού του υπευθύνου Κράτους μέλους για την εξέταση των αιτήσεων ασύλου. Το έκτο κεφάλαιο εστιάζει στην εφαρμογή του Κανονισμού στις ευάλωτες ομάδες και στις διαρθρωτικές αδυναμίες του, που ενίοτε έχουν οδηγήσει σε αναστολή της εφαρμογής του, με σκοπό το σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

6. Ο Κανονισμός «Δουβλίνο III»

Ο ορισμός του υπεύθυνου Κράτους μέλους για την εξέταση μιας υποβληθείσας αίτησης διεθνούς προστασίας πραγματοποιείται μέσω του Κανονισμού ΕΕ 604/2013 (εφεξής «Δουβλίνο

<https://www.unhcr.org/gr/16521-unhcr-iom-call-truly-common-principled-approach-european-migration-asylum.html>.

¹⁰⁰⁶ Βλ. σχετική ερώτηση βουλευτών προς τους Υπουργούς Εργασίας και Μετανάστευσης που κατατέθηκε τον Νοέμβριο του 2020 με θέμα «Δύο χρόνια μετά την ψήφισή του, ο νόμος για την Επιτροπεία ασυνόδευτων Ανηλίκων δεν εφαρμόζεται εξ αιτίας της διάσπασης αρμοδιοτήτων μεταξύ Υπουργείων Εργασίας και Μετανάστευσης», η οποία έχει αναρτηθεί στην ιστοσελίδα: <https://www.syriza.gr/article/id/99295/Erwthsh-27-boyleytw-n-SYRIZA---Proodeytikh-s-Symmachias:-Dyo-chronia-meta-thn-pshfish-toy-o-nomos-gia-thn-Epitropeia-asynodeytw-n-Anhlikwn-den-efarmozetai-eks-aitias-ths-diaspashs-armodiwthn-metaksy-Ypourgewn-Ergasias-kai-Metanasteyshtwn-.html>.

¹⁰⁰⁷ Άρθρο 46 παρ. 2 ν. 4636/2019.

III»¹⁰⁰⁸. Σκοπός του Κανονισμού¹⁰⁰⁹ είναι η εξέταση της αίτησης ασύλου, στην ουσία της, αποκλειστικά από ένα Κράτος, με σκοπό να παρεμποδίζονται καταστρατηγητικές ενέργειες που οδηγούν στη μη εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου και την εμφάνιση του φαινομένου «asylum shopping»¹⁰¹⁰. Ειδικότερα, ο Κανονισμός περιέχει ρυθμίσεις: **α.** γενικού περιεχομένου (σκοπός, ορισμοί, άρθρα 1-2), **β.** για τις γενικές αρχές και εγγυήσεις (άρθρα 3-6), **γ.** για τα κριτήρια προσδιορισμού του υπευθύνου Κράτους (άρθρα 7-15), **δ.** για τα εξαρτώμενα πρόσωπα και τις ρήτρες διακριτικής ευχέρειας (άρθρα 16-17), **ε.** για τις υποχρεώσεις του υπευθύνου Κράτους (άρθρα 18-19), **στ.** για τις διαδικασίες για την αναδοχή και την εκ νέου ανάληψη (άρθρα 20-33), **ζ.** για την διοικητική συνεργασία (άρθρα 34-36) και **η.** για τη συνδιαλλαγή (άρθρο 37).

Για την κατανόηση του Κανονισμού, είναι κρίσιμο να επισημανθεί ότι καθιερώνονται κριτήρια¹⁰¹¹ για τον προσδιορισμό του υπευθύνου Κράτους μέλους, τα οποία εφαρμόζονται σύμφωνα με τη σειρά με την οποία παρατίθενται στο σχετικό κεφάλαιο (άρθρα 7-15). Όταν πολίτης τρίτης χώρας ή ανιθαγενής υποβάλλει αίτημα διεθνούς προστασίας σε Κράτος μέλος διαφορετικό από υποδεικνυόμενο ως υπεύθυνο από τον Κανονισμό, τότε μεταφέρεται στο υπεύθυνο Κράτος, κατόπιν αιτήματος αναδοχής του Κράτους υποδοχής. Το αίτημα αναδοχής υποβάλλεται εντός προθεσμίας τριών μηνών από την υποβολή της αίτησης διεθνούς προστασίας¹⁰¹². Το Κράτος μέλος, προς το οποίο απευθύνεται το αίτημα, αποφαινεται σχετικά με την αναδοχή του αιτούντος εντός προθεσμίας δύο μηνών από την ημερομηνία παραλαβής του αιτήματος¹⁰¹³. Στη συνέχεια, πραγματοποιείται μεταφορά του αιτούντος από το Κράτος μέλος που υπέβαλε το αίτημα προς το υπεύθυνο Κράτος, το αργότερο εντός προθεσμίας έξι μηνών από την αποδοχή του αιτήματος αναδοχής¹⁰¹⁴.

Στις περιπτώσεις που δεν είναι δυνατόν να καθοριστεί το υπεύθυνο Κράτος, βάσει των κριτηρίων που αναφέρονται στον Κανονισμό, υπεύθυνο είναι το πρώτο Κράτος μέλος στο οποίο υποβλήθηκε η αίτηση ασύλου. Επίσης, όταν η μεταφορά του αιτούντος είναι αδύνατη, εξαιτίας της ύπαρξης βάσιμων λόγων ότι οι συστημικές ελλείψεις στη διαδικασία ασύλου και στις συνθήκες υποδοχής τον εκθέτουν σε κίνδυνο κακομεταχείρισης (κατά την έννοια του άρθρου 4 του Χάρτη), το προσδιορίζον Κράτος συνεχίζει να εξετάζει τα λοιπά κριτήρια, ώστε να

¹⁰⁰⁸ Η αρχική Σύμβαση του Δουβλίνου (1990) αντικαταστάθηκε από τον Κανονισμό «Δουβλίνο II» (Κανονισμός ΕΚ 343/2003) και στη συνέχεια από τον Κανονισμό «Δουβλίνο III» (Κανονισμός ΕΕ 604/2013).

¹⁰⁰⁹ Ειδικότερα για τον Κανονισμό «Δουβλίνο III», βλ. *European Parliamentary Research Service, Dublin Regulation on international protection applications*, 2020, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/642813/EPRS_STU\(2020\)642813_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/642813/EPRS_STU(2020)642813_EN.pdf), *S. Peers/ E. Guild/ M. Garlick/ V. Moreno-Lax* (επιμ.), *EU Immigration and Asylum Law*, β έκδοση, τόμος 3, 2014, σελ. 345-428, *Migration Policy Institute*, *Not adding up, The fading promise of Europe's Dublin System*, Μάρτιος 2015, *EASO*, *Practical Guide on the Implementation of the Dublin III Regulation*, Οκτώβριος 2019, *X. Συνοδινός*, *Η Επίδραση του Ευρωπαϊκού Δικαίου στο Καθεστώς Ασύλου των Προσφύγων*, 2012, σελ. 64-77, *M. N. Μαρούδα/ Β. Σαράντη*, *Προσφυγικό Δίκαιο*, 2016, σελ. 16-17 και 139-145 και *EASO*, *Πρακτικός οδηγός της EASO σχετικά με την εφαρμογή του Κανονισμού Δουβλίνο III: Προσωπική συνέντευξη και αξιολόγηση αποδεικτικών στοιχείων*, Οκτώβριος 2019, <https://doi.org/10.2847/3088>.

¹⁰¹⁰ Ο όρος «asylum shopping» χρησιμοποιείται στη βιβλιογραφία, όταν οι αιτούντες διεθνή προστασία καταθέτουν αίτηση σε διάφορα Κράτη, με σκοπό να εκμεταλλευτούν το ευνοϊκότερο για αυτούς νομικό πλαίσιο.

¹⁰¹¹ Κεφάλαιο III, άρθρα 7 επ. του Κανονισμού (ΕΕ) 604/2013.

¹⁰¹² Άρθρο 21 παρ. 1 του Κανονισμού (ΕΕ) 604/2013.

¹⁰¹³ Άρθρο 22 του Κανονισμού (ΕΕ) 604/2013.

¹⁰¹⁴ Άρθρο 29 του Κανονισμού (ΕΕ) 604/2013.

διαπιστώσει αν άλλο Κράτος μέλος μπορεί να προσδιοριστεί ως υπεύθυνο. Εφόσον η μεταφορά δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί στο Κράτος που προσδιορίστηκε σύμφωνα με τα κριτήρια του Κανονισμού, το προσδιορίζον Κράτος καθίσταται υπεύθυνο¹⁰¹⁵.

Είναι σημαντικό να υπογραμμισθεί ευθύς εξαρχής ότι η ευαλωτότητα συγκεκριμένων ομάδων συνεκτιμήθηκε κατά την διαμόρφωση των κριτηρίων καθορισμού του υπευθύνου Κράτους, ώστε να προάγεται η προστασία των παιδιών, των ασυνόδευτων ανηλίκων και της οικογενειακής ενότητας. Στη συνέχεια, αναλύονται οι βασικές ρυθμίσεις του Κανονισμού για την προστασία των ευάλωτων προσώπων, καθώς και το περιεχόμενο της ρήτρας διακριτικής ευχέρειας. Καταρχήν, ο Κανονισμός δεν αναφέρεται ρητά στην ευαλωτότητα προσώπων ή ομάδων, με μόνη εξαίρεση τους ασυνόδευτους ανήλικους¹⁰¹⁶. Ωστόσο, στην πραγματικότητα, ο Κανονισμός περιλαμβάνει διατάξεις για μία σειρά καταστάσεων στις οποίες μπορεί να ενυπάρχει ευαλωτότητα. Συγκεκριμένα, περιέχει προστατευτικές ρυθμίσεις για τη διατήρηση της οικογενειακής ενότητας, δίνοντας έμφαση στο κριτήριο της εξάρτησης του αιτούντος από τη φροντίδα του συγγενή και την προστασία του παιδιού, ιδίως των ασυνόδευτων ανηλίκων. Τέλος, γίνεται αναφορά στις διαρθρωτικές αδυναμίες του Κανονισμού και σε δικαστικές αποφάσεις των Κρατών μελών, αναφορικά με την εκτέλεση αποφάσεων μεταφοράς, υπό το πρίσμα πάντοτε της ευαλωτότητας και της προστασίας των ευάλωτων προσώπων.

A. Η διατήρηση της οικογενειακής ενότητας

Με γνώμονα το σεβασμό της προσωπικής και οικογενειακής ζωής, όπως κατοχυρώνεται από την ΕΣΔΑ και τον Χάρτη¹⁰¹⁷, προκρίνεται η κοινή εξέταση των αιτήσεων διεθνούς προστασίας των μελών μιας οικογένειας από ένα Κράτος, για τη διατήρηση της οικογενειακής ενότητας¹⁰¹⁸.

Κατά την ερμηνεία του Κανονισμού «Δουβλίνο II», στην απόφαση **K**¹⁰¹⁹, το ΔΕΕ προέβη σε διασταλτική ερμηνεία της έννοιας της οικογένειας. Συγκεκριμένα, η **K**, αιτούσα άσυλο εγκατέλειψε παράνομα την Πολωνία, πριν την εξέταση της αίτησής της. Αφού εγκαταστάθηκε στην Αυστρία, όπου ζούσε ο ενήλικος γιο της, αναγνωρισμένος πρόσφυγα, με τη σύζυγο και τα τρία ανήλικα τέκνα τους, υπέβαλε δεύτερη αίτηση ασύλου, η οποία, ωστόσο, απορρίφθηκε, με την αιτιολογία ότι αρμόδιες ήταν οι πολωνικές αρχές. Στο πλαίσιο της εκδίκασης της προσφυγής της **K**, κατά της απορριπτικής απόφασης, το αιτούν δικαστήριο απέστειλε προδικαστικό ερώτημα σχετικά με την εφαρμογή της ανθρωπιστικής ρήτρας, η οποία προέβλεπε την επανένωση μελών της οικογένειας και άλλων εξαρτώμενων συγγενών, για ανθρωπιστικούς λόγους. Το αιτούν δικαστήριο αναγνώρισε πως η **K** είχε αναλάβει τη φροντίδα των ανήλικων εγγονών και της συζύγου του γιού της, η οποία έπασχε από σοβαρή ασθένεια. Υπ' αυτό το πρίσμα, το ΔΕΕ

¹⁰¹⁵ Άρθρο 3 παρ. 2 του Κανονισμού (ΕΕ) 604/2013.

¹⁰¹⁶ Αιτιολογική σκέψη 13 του προοιμίου του Κανονισμού (ΕΕ) 604/2013.

¹⁰¹⁷ Αιτιολογική σκέψη 14 του προοιμίου του Κανονισμού (ΕΕ) 604/2013.

¹⁰¹⁸ Ειδικότερα για την οικογενειακή επανένωση σε *Council of Europe, Realising the right to family reunification of refugees in Europe*, 2017 και *Council of Europe, Family reunification for refugee and migrant children*, 2020.

¹⁰¹⁹ ΔΕΕ, C-245/11, K, 06.11.2012, ECLI:EU:C:2012:685.

ερμήνευσε διασταλτικά τον όρο οικογένεια, αναγνωρίζοντας την εξάρτηση της νύφης και των παιδιών από την Κ και τη δυνατότητα εφαρμογής της ανθρωπιστικής ρήτρας.

Στον Κανονισμό «Δουβλίνο III», διατηρείται ο ορισμός της «οικογένειας», όπως αυτός είχε διατυπωθεί στο πλαίσιο του Κανονισμού «Δουβλίνο II», ο οποίος αναγνωρίζει αποκλειστικά τους συγγενικούς δεσμούς που υπήρχαν ήδη στη χώρα καταγωγής και περιλαμβάνει: α) τον/ την σύζυγο του αιτούντος ή το/τη σταθερό/ή σύντροφο στα Κράτη μέλη που αναγνωρίζουν αντίστοιχο καθεστώς με το έγγαμο ζευγάρι, β) τα ανήλικα άγαμα τέκνα του αιτούντος, ανεξαρτήτως αν γεννήθηκαν εντός ή εκτός γάμου ή αν είναι υιοθετημένα, γ) όταν ο αιτών/δικαιούχος διεθνούς προστασίας είναι άγαμος ανήλικος, τον πατέρα, τη μητέρα ή άλλο ενήλικο πρόσωπο υπεύθυνο για τον αιτούντα σύμφωνα με το νόμο ή την πρακτική του Κράτους μέλους (άρθρο 2 περ. ζ). Επίσης, υιοθετείται ο όρος «συγγενείς», με τον οποίο νοούνται ο ενήλικος θεός ή θεία, ο παπούς και η γιαγιά του αιτούντος, ανεξαρτήτως αν ο αιτών γεννήθηκε εντός ή εκτός γάμου ή αν είναι υιοθετημένος (άρθρο 2 περ. η).

Παρότι η εισαγωγή της συγγένειας ως στοιχείου καθοριστικού του υπεύθυνου Κράτους αποτελεί θετική εξέλιξη, διότι διευρύνει, στην πραγματικότητα, την έννοια της οικογένειας, εντούτοις η αναγνώριση των οικογενειακών δεσμών μόνο εφόσον προϋπήρχαν στη χώρα καταγωγής, παραβλέπει ότι πολλοί αιτούντες διεθνή προστασία δημιουργούν οικογένεια εκτός της χώρας καταγωγής, ακόμα και κατά τη διάρκεια του ταξιδιού προς την ΕΕ. Το ίδιο ισχύει και για τα ζευγάρια του ίδιου φύλου, ο χαρακτηρισμός των οποίων ως οικογένεια εξαρτάται από την εθνική νομοθεσία του Κράτους μέλους. Τέλος, η εξαίρεση των έγγαμων ανήλικων από τα μέλη της οικογένειας ενδέχεται να αντιτίθεται στο βέλτιστο συμφέρον του παιδιού, καθότι οι γάμοι ανήλικων εύλογα θεωρούνται ως ανασταλτικοί παράγοντες για την ανάπτυξη και την ευημερία του παιδιού¹⁰²⁰. Ως εκ τούτου, η στενή ερμηνεία της οικογένειας μπορεί να αποτελεί διακριτική μεταχείριση (άρθρο 14 της ΕΣΔΑ, άρθρο 21 του Χάρτη) ή/και παραβίαση του δικαιώματος στην οικογενειακή ζωή (άρθρο 8 της ΕΣΔΑ και άρθρο 7 του Χάρτη). Για το λόγο αυτό, τα Κράτη είναι σκόπιμο να ενεργοποιούν τη ρήτρα διακριτικής ευχέρειας στις ως άνω περιπτώσεις, προκειμένου να αποτρέψουν το χωρισμό των οικογενειών που αρχικά αποκλείονται από τα κριτήρια του συστήματος του Δουβλίνου.

Παράλληλα, ο Κανονισμός «Δουβλίνο III» εξετάζει τη σχέση εξάρτησης μεταξύ του αιτούντος και του τέκνου, του αδελφού ή του γονιού του, για τον καθορισμό του υπεύθυνου Κράτους. Σκοπός είναι να εξασφαλιστεί η αρχή της ενότητας της οικογένειας. Συγκεκριμένα, όταν ένας αιτών εξαρτάται από τη βοήθεια των παραπάνω προσώπων, που διαμένουν νομίμως σε Κράτος της ΕΕ, λόγω εγκυμοσύνης, πρόσφατου τοκετού, σοβαρής ασθένειας, αναπηρίας ή προχωρημένης ηλικίας, τα Κράτη επανενώνουν τους ενδιαφερόμενους, κατόπιν αίτησής τους. Το ίδιο ισχύει και όταν νομίμως διαμένον τέκνο, αδελφός ή γονέας εξαρτάται από την βοήθεια του αιτούντος¹⁰²¹.

¹⁰²⁰ Ενδεικτικά για τους γάμους ανήλικων, βλ. *UNICEF, Child Marriage in the Middle East and North Africa, 2017, <https://www.unicef.org/mena/sites/unicef.org.mena/files/2018-03/Full%20Report%20-%20FINAL.pdf>* και *M. Arthur/ A. Earle/A. Raub/I. Vincent/E. Atabay/I. Latz/G. Kranz/ A. Nandi/J. Heymann, Child Marriage Laws around the World: Minimum Marriage Age, Legal Exceptions, and Gender Disparities, Journal of Women, Politics & Policy, τόμος 39, τεύχος 1, Νοέμβριος 2017, σελ. 51-74, <https://doi.org/10.1080/1554477X.2017.1375786>.*

¹⁰²¹ Άρθρο 16 παρ. 1 του Κανονισμού (ΕΕ) 604/2013.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την εφαρμογή του άρθρου 16 είναι οι οικογενειακοί δεσμοί να υπήρχαν στη χώρα καταγωγής και ο αιτών ή το τέκνο, αδελφός ή ο γονέας να μπορεί να φροντίσει το εξαρτώμενο πρόσωπο. Όταν το τέκνο, ο αδελφός ή ο γονέας διαμένει νομίμως σε άλλο Κράτος από αυτό που βρίσκεται ο αιτών, υπεύθυνο μέλος είναι εκείνο στο οποίο διαμένουν οι πρώτοι. Εξαιρέση εισάγεται στις περιπτώσεις που η υγεία του αιτούντος δεν του επιτρέπει να μεταβεί στο εν λόγω Κράτος μέλος, για σημαντικό χρονικό διάστημα, οπότε υπεύθυνο είναι το Κράτος στο οποίο βρίσκεται ο αιτών. Ωστόσο, το εν λόγω Κράτος δεν υποχρεούται να φέρει το τέκνο, τον αδερφό ή τον γονέα του αιτούντος στην επικράτειά του¹⁰²².

Η ειδική μεταχείριση των παιδιών δεν θα μπορούσε να μην απασχολήσει το νομοθέτη της ΕΕ και όσον αφορά τον καθορισμό του υπεύθυνου Κράτους για την εξέταση του αιτήματος διεθνούς προστασίας. Στην αναφορά που ακολουθεί εξετάζονται οι λύσεις του Κανονισμού «Δουβλίνο III» για τα παιδιά, αλλά και ειδικότερα τους ασυνόδευτους ανηλίκους.

B. Ρυθμίσεις για τα παιδιά

Ήδη στο προοίμιο του Κανονισμού¹⁰²³ διακηρύσσεται ότι τα Κράτη λαμβάνουν πρωτίστως υπόψη το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού¹⁰²⁴, κατά την εφαρμογή των διατάξεων, σύμφωνα με τις επιταγές της Διεθνούς Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, του 1989¹⁰²⁵ και του Χάρτη. Για την αξιολόγηση του μείζονος συμφέροντος του παιδιού, τα Κράτη θα πρέπει να συνεργάζονται στενά μεταξύ τους και λαμβάνουν δεόντως υπόψη: α) τη δυνατότητα οικογενειακής επανένωσης, β) την ευζωία και την κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού, γ) την ασφάλεια και την προστασία, ιδίως όταν το παιδί ενδέχεται να είναι θύμα εμπορίας ανθρώπων και δ) τις απόψεις του ανηλίκου, ανάλογα με την ηλικία και την ωριμότητά του¹⁰²⁶.

Δεδομένης της ιδιαίτερα ευάλωτης κατάστασης των ασυνόδευτων ανηλίκων, θεσπίζονται ειδικές διαδικαστικές εγγυήσεις για αυτούς¹⁰²⁷, καθώς και η κατάλληλη και συνεχής κατάρτιση του προσωπικού που ασχολείται με τις αιτήσεις τους, σχετικά με τις ειδικές ανάγκες των παιδιών¹⁰²⁸. Επιπλέον, το Κράτος, στο οποίο ο ασυνόδευτος ανήλικος έχει υποβάλει αίτηση ασύλου, οφείλει να προβεί, το ταχύτερο δυνατό, σε ενέργειες εντοπισμού της οικογένειας, των αδελφών ή των συγγενών του παιδιού στο έδαφος των Κρατών της ΕΕ.

Σημειώνεται ότι οι ορισμοί¹⁰²⁹ των εννοιών «ανήλικος», «ασυνόδευτος ανήλικος» και «εκπρόσωπος» ακολουθούν την προσέγγιση που υιοθετεί το σύνολο των οδηγιών του ΚΕΣΑ. Ως ανήλικος ορίζεται ο υπήκοος τρίτης χώρας ή ο άπατρις κάτω των 18 ετών, ενώ ασυνόδευτος

¹⁰²² Άρθρο 16 παρ. 2 του Κανονισμού (ΕΕ) 604/2013.

¹⁰²³ Αιτιολογικές σκέψεις 13 και 16 του προοιμίου του Κανονισμού (ΕΕ) 604/2013.

¹⁰²⁴ Βλ. *FRA*, Relocating unaccompanied children: applying good practices to future schemes, 2020.

¹⁰²⁵ Η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση με το νόμο 2101/92.

¹⁰²⁶ Άρθρο 6 του Κανονισμού (ΕΕ) 604/2013.

¹⁰²⁷ Αιτιολογική σκέψη 13 του προοιμίου του Κανονισμού (ΕΕ) 604/2013.

¹⁰²⁸ Βλ. ειδικότερα για τις επίπτωσης της ενηλικίωσης του αιτούντα στην διαδικασία οικογενειακής επανένωσης σε *ECRE*, Legal note on ageing out and family reunification, 2018.

¹⁰²⁹ Άρθρο 2 περ. θ, ι και ια του Κανονισμού (ΕΕ) 604/2013.

θεωρείται ο ανήλικος που εισέρχεται στο έδαφος των Κρατών, χωρίς να συνοδεύεται από ενήλικα υπεύθυνο για αυτόν, δυνάμει νόμου ή της πρακτικής του συγκεκριμένου Κράτους μέλους, και για όσο χρονικό διάστημα δεν τελεί πραγματικά υπό τη μέριμνα υπευθύνου ενήλικα. Στους ασυνόδευτους ανήλικους συμπεριλαμβάνονται τα παιδιά που αφέθηκαν ασυνόδευτοι, αφού εισήλθαν στην επικράτεια του Κράτους μέλους. Επιπλέον, εκπρόσωπος είναι το πρόσωπο ή η οργάνωση που έχει ορισθεί από τις αρμόδιες αρχές για να συνδράμει και να αντιπροσωπεύει τον ασυνόδευτο ανήλικο στις διαδικασίες του Κανονισμού.

Αναλυτικότερα, ο εκπρόσωπος πρέπει να διαθέτει κατάλληλα προσόντα και πείρα, ώστε να ενεργεί σύμφωνα με το μείζον συμφέρον του παιδιού. Προβαίνει σε όλες τις νόμιμες ενέργειες για λογαριασμό του ασυνόδευτου ανηλίκου, όπου είναι αναγκαίο. Σε περίπτωση που οργάνωση ενεργεί ως εκπρόσωπος, ορίζεται ένα πρόσωπο υπεύθυνο για να επιτελεί αυτά τα καθήκοντα. Ο εκπρόσωπος έχει πρόσβαση στο περιεχόμενο των σχετικών εγγράφων του φακέλου του αιτούντος και στο ειδικό φυλλάδιο για τους ασυνόδευτους ανηλίκους, στο πλαίσιο του δικαιώματος ενημέρωσης, το οποίο συντάσσεται από την Επιτροπή και δύναται να συμπληρωθεί από τα Κράτη¹⁰³⁰.

Όταν ο αιτών είναι ασυνόδευτος ανήλικος, η νόμιμη παρουσία μέλους της οικογένειας¹⁰³¹ ή αδελφού/ής στο έδαφος άλλου Κράτους της ΕΕ, αποτελεί δεσμευτικό κριτήριο ευθύνης για τη μεταφορά και την εξέταση του αιτήματος ασύλου στο εν λόγω Κράτος¹⁰³². Εναλλακτικά, ο αιτών μπορεί να επανενωθεί και με συγγενή (ενήλικος θείος ή θεία, παππούς και γιαγιά) που διαμένει νομίμως σε άλλο Κράτος, κατόπιν εξατομικευμένης αξιολόγησης, εφόσον αποδειχθεί ότι ο συγγενής δύναται να αναλάβει τη φροντίδα και ενεργεί προς το συμφέρον του παιδιού. Στις περιπτώσεις που ο αιτών είναι έγγαμος ανήλικος, αλλά ο/η σύζυγός του/της δεν βρίσκεται νομίμως στην ΕΕ, υπεύθυνο Κράτος είναι αυτό όπου διαμένουν νομίμως οι γονείς, τα αδέρφια ή άλλος νόμιμος κηδεμόνας¹⁰³³.

Εφόσον τα μέλη της οικογένειας, τα αδέρφια ή οι συγγενείς διαμένουν σε περισσότερα από ένα Κράτη, υπεύθυνο είναι το Κράτος που υποδεικνύεται και πάλι με βάση το μείζον συμφέρον του ανηλίκου. Επικουρικά, προβλέπεται πως το αίτημα ασύλου του παιδιού που δεν έχει συγγενείς σε Κράτος της ΕΕ εξετάζεται στην χώρα όπου υπέβαλε την αίτησή του¹⁰³⁴. Σε περίπτωση υποβολής συρρευουσών αιτήσεων ασύλου σε περισσότερα Κράτη από παιδί που δεν

¹⁰³⁰ Στο άρθρο 4 του Κανονισμού καθιερώνεται δικαίωμα ενημέρωσης των αιτούντων άσυλο για πρώτη φορά σε ένα Κράτος μέλος από τις αρμόδιες αρχές, σε γλώσσα που κατανοούν, σχετικά με το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο γύρω από το άσυλο στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την εφαρμογή του Κανονισμού Δουβλίνο ΙΙΙ. Για τον σκοπό αυτό προβλέπεται και η διανομή σχετικού ενημερωτικού φυλλαδίου, καθώς επίσης και ειδικό φυλλάδιο για τους ασυνόδευτους ανηλίκους.

¹⁰³¹ Ο ορισμός της «οικογένειας» αφορά μόνο συγγενικούς δεσμούς που υπήρχαν ήδη στη χώρα καταγωγής και περιλαμβάνει: α) τον/ την σύζυγο του αιτούντος ή το/τη σταθερό/ή σύντροφο στα Κράτη μέλη που αναγνωρίζουν αντίστοιχο καθεστώς με το έγγαμο ζευγάρι, β) τα ανήλικα άγαμα τέκνα του αιτούντος, ανεξαρτήτως αν γεννήθηκαν εντός ή εκτός γάμου ή αν είναι υιοθετημένα, γ) όταν ο αιτών/δικαιούχος διεθνούς προστασίας είναι άγαμος ανήλικος, τον πατέρα, τη μητέρα ή άλλο ενήλικο πρόσωπο υπεύθυνο για τον αιτούντα σύμφωνα με το νόμο ή την πρακτική του Κράτους μέλους (άρθρο 2 περ. ζ).

¹⁰³² Άρθρο 8 παρ. 1 του Κανονισμού (ΕΕ) 604/2013.

¹⁰³³ Άρθρο 8 παρ. 2 του Κανονισμού (ΕΕ) 604/2013.

¹⁰³⁴ Άρθρο 8 παρ. 3-4 του Κανονισμού (ΕΕ) 604/2013.

διαθέτει συγγενείς στην ΕΕ, υπεύθυνο Κράτος, σύμφωνα με την νομολογία του ΔΕΕ¹⁰³⁵, είναι αυτό στο οποίο βρίσκεται ο ανήλικος, αμέσως μετά την υποβολή της αίτησης. Σκοπός είναι μην επιμηκύνεται αδικαιολόγητα η διαδικασία προσδιορισμού του υπεύθυνου Κράτους μέλους και να διασφαλίζεται η ταχεία πρόσβαση του ασυνόδευτου ανηλίκου στη διαδικασία ασύλου. Ωστόσο, διευκρινίζεται ότι ο ασυνόδευτος ανήλικος, του οποίου η αίτηση ασύλου απορρίπτεται στο πρώτο Κράτος, δεν αξιώνει παραδεκτά την εξέταση του αιτήματός του από άλλο Κράτος. Τα Κράτη δεν οφείλουν να εξετάζουν απαράδεκτες αιτήσεις, μεταξύ άλλων, όταν ο αιτών άσυλο υπέβαλε ταυτόσημη αίτηση έπειτα από τελεσίδικη απόφαση, σύμφωνα με την οδηγία για τις διαδικασίες. Αναφορικά με το προσδιορισμό του μείζονος συμφέροντος του παιδιού, εκτιμώνται οι περιστάσεις κάθε συγκεκριμένης περίπτωσης, σταθμίζεται ποια απόφαση συνάδει περισσότερο με την ικανοποίηση του συμφέροντος του και ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στη συνεργασία με το παιδί¹⁰³⁶.

Όπως διευκρινίζει το **Ολλανδικό Συμβούλιο της Επικρατείας**¹⁰³⁷, η επανένωση ανηλίκων αιτούντων άσυλο με άλλα μέλη της οικογένειας θεωρείται προτεραιότητα και αποτελεί αφετηρία σε υποθέσεις που αφορούν ασυνόδευτους ανηλίκους. Ωστόσο, το δικαστήριο δέχτηκε ότι το άρθρο 8 του Κανονισμού δεν αποτελεί το μοναδικό κριτήριο που εξετάζεται από τις εθνικές αρχές, σε περίπτωση εντοπισμού μέλους της οικογένειας του παιδιού σε άλλο Κράτος μέλος. Ειδικότερα, οι αρχές οφείλουν να εξετάσουν διεξοδικά τα συμφέροντα του παιδιού, λαμβάνοντας υπόψη τις δηλώσεις του ανηλίκου. Επιπλέον, η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης προβλέπει ότι το Κράτος μέλος που αποδέχεται τη μεταφορά οφείλει να εξετάσει εάν το μέλος της οικογένειας μπορεί να φροντίσει το ασυνόδευτο παιδί. Μάλιστα, η αντίθεση στο βέλτιστο συμφέρον του παιδιού δεν προκύπτει αποκλειστικά όταν διαπιστώνεται ανικανότητα (ψυχική ή σωματική) του συγγενή ή κίνδυνος εκμετάλλευσης και παραμέλησης του παιδιού. Το βέλτιστο συμφέρον συνδέεται στενά με τον οικογενειακό δεσμό που έχει αναπτυχθεί μεταξύ του παιδιού και του συγγενή. Η εν λόγω υπόθεση αφορούσε ασυνόδευτη αιτούσα άσυλο, ηλικίας 15 ετών, η οποία προσέφυγε κατά της απόφασης μεταφοράς της στην Σουηδία, όπου διέμενε ο ενήλικος αδελφός της. Η ανήλικη δήλωσε ότι δεν επιθυμούσε να επανενωθεί μαζί του, καθότι δεν είχαν συναντηθεί για δέκα έτη, μεγάλωσαν σε διαφορετικά νοικοκυριά και ο αδελφός της δεν είχε εκφράσει την επιθυμία να αναλάβει τη φροντίδα της. Με βάση τα παραπάνω, το δικαστήριο έκρινε ότι η μεταφορά της στην Σουηδία δεν εξυπηρετούσε το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού.

Το μείζον συμφέρον του ανηλίκου¹⁰³⁸ επιτάσσει, υπεύθυνο Κράτος μέλος να είναι αυτό στο οποίο βρίσκεται ο ασυνόδευτος ανήλικος, μετά την υποβολή της αίτησης ασύλου. Ειδικότερα, είναι αναγκαίο να μην επιμηκύνεται αδικαιολόγητα η διαδικασία προσδιορισμού του υπεύθυνου Κράτους μέλους και να διασφαλίζεται η ταχεία πρόσβαση στις διαδικασίες καθορισμού του καθεστώτος του πρόσφυγα.

¹⁰³⁵ ΔΕΕ, C-648/11, MA και άλλοι, 6.06.2013, ECLI:EU:C:2013:367.

¹⁰³⁶ ΔΕΕ, Προτάσεις Γενικού Εισαγγελέα P.C. Villalon, C-648/11, MA και άλλοι 21.02.2013, ECLI:EU:C:2013:93.

¹⁰³⁷ Ολλανδικό Συμβούλιο της Επικρατείας, αρ. υπόθεσης 201906353/V3, 27.05.2020, περίληψη σε *European Database of Asylum Law*, The Netherlands: Reunification of unaccompanied minors under Dublin Regulation requires an examination of the best interests of the child in every case, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/netherlands-reunification-unaccompanied-minors-under-dublin-regulation-requires-examination>.

¹⁰³⁸ Ειδικότερα σε UNHCR, Protecting the best interests of the child in Dublin Procedures, 2015.

Στη συνέχεια, επιχειρείται ανάλυση της ρήτρας διακριτικής ευχέρειας, η οποία επιτρέπει στα Κράτη να εξετάσουν αίτηση διεθνούς προστασίας, ακόμα και όταν δεν υποδεικνύονται ως υπεύθυνα, βάσει του Κανονισμού. Η αναφορά στην λύση αυτή είναι χρήσιμη, καθώς η συγκεκριμένη λύση μπορεί να αποδειχθεί χρήσιμη για την προστασία των ευάλωτων προσώπων, στις περιπτώσεις που οι προαναφερθείσες διατάξεις δεν μπορούν να τύχουν εφαρμογής.

Δ. Ρήτρα διακριτικής ευχέρειας

Η ρύθμιση του άρθρου 17 του Κανονισμού καθιερώνει ρήτρα διακριτικής ευχέρειας, η οποία προβλέπει ότι κάθε Κράτος δύναται να παρεκκλίνει και να εξετάσει αίτηση διεθνούς προστασίας, ακόμα και όταν δεν εμπίπτει στην ευθύνη του, σύμφωνα με τα δεσμευτικά κριτήρια, ιδίως για ανθρωπιστικούς λόγους ή για λόγους ευσπλαχνίας. Σκοπός της ρήτρας είναι να καθίσταται δυνατή η επανένωση μελών της οικογένειας, συγγενών ή άλλων προσώπων που έχουν σχέση μεταξύ τους¹⁰³⁹.

Παράλληλα, το υπεύθυνο Κράτος ή το Κράτος στο οποίο κατατέθηκε αίτηση και διεξάγει τη διαδικασία προσδιορισμού του συστήματος Δουβλίνο μπορεί να υποβάλει σε άλλο Κράτος αίτημα αναδοχής αιτούντος, παρότι δεν είναι υπεύθυνο κατ' εφαρμογή των κριτηρίων. Το αίτημα αναδοχής υποβάλλεται οποτεδήποτε, πριν τη λήψη πρώτης απόφασης επί της ουσίας για την αίτηση ασύλου. Σκοπός της διάταξης είναι η επανένωση του αιτούντα με άλλα πρόσωπα, για ανθρωπιστικούς λόγους, με τα οποία έχει σχέση, ιδίως βάσει οικογενειακών ή πολιτισμικών κριτηρίων. Οι ενδιαφερόμενοι εκφράζουν τη συναίνεσή τους στην επανένωση, γραπτώς.

Στο αίτημα αναδοχής που υποβάλλεται, αναφέρονται όλα τα διαθέσιμα στοιχεία, ώστε το Κράτος προς το οποίο απευθύνεται το αίτημα να είναι σε θέση να εκτιμήσει την κατάσταση. Το Κράτος αυτό προβαίνει στις απαραίτητες επαληθεύσεις, ώστε να εξετάσει τους επικαλούμενους ανθρωπιστικούς λόγους και απαντάει στο αιτούν Κράτος εντός δύο μηνών από την παραλαβή του αιτήματος. Εφόσον αποδεχθεί το αίτημα, η ευθύνη για την εξέταση της αίτησης μεταβιβάζεται σε αυτό. Σε αντίθετη περίπτωση, η απορριπτική απάντηση αναφέρει τους λόγους στους οποίους βασίζεται η άρνηση¹⁰⁴⁰.

Μεταξύ των παραγόντων που λαμβάνονται υπόψη από τα Κράτη για την ενεργοποίηση της ρήτρας διακριτικής ευχέρειας, συμπεριλαμβάνεται και η ευαλωτότητα των προσώπων. Μάλιστα, φαίνεται πως τα Κράτη έχουν αναπτύξει διαφορετικές διοικητικές πρακτικές, κατά την εξέταση της μεταφοράς ευάλωτων ομάδων. Σύμφωνα με συγκριτική μελέτη της νομοθεσίας των Κρατών μελών¹⁰⁴¹, που δημοσιεύτηκε το 2013, η Ιταλία προέβλεπε το δικαίωμα επανεξέτασης της απόφασης μεταφοράς, εφόσον προσκομίζονται αποδεικτικά στοιχεία περί ευαλωτότητας. Αντίστοιχα, οι Γαλλικές και Ισπανικές αρχές εφάρμοζαν τη ρήτρα κυριαρχίας ή την ανθρωπιστική ρήτρα, κατόπιν αίτησης του ατόμου, για λόγους υγείας, εφόσον το πρόσωπο προσκόμιζε ιατρικά έγγραφα, ως αποδεικτικά στοιχεία. Τέλος, ορισμένα Κράτη μέλη, όπως η Αυστρία και η Γερμανία

¹⁰³⁹ Αιτιολογική σκέψη 17 του προοιμίου του Κανονισμού (ΕΕ) 604/2013.

¹⁰⁴⁰ Άρθρο 17 παρ. 2 του Κανονισμού (ΕΕ) 604/2013.

¹⁰⁴¹ ECRE, Dublin II Regulation: Lives on Hold – European Comparative Report, Φεβρουάριος 2013, σελ. 75-76, <https://www.refworld.org/docid/513ef9632.html>.

διεξήγαγαν ιατρικές εξετάσεις πριν τη μεταφορά των αιτούντων, ώστε να βεβαιώσουν ότι είναι σε θέση να ταξιδέψουν και ανέστειλαν την εκτέλεσή της, για λόγους υγείας.

Η ενεργοποίηση της ρήτρας διακριτικής ευχέρειας είναι καταρχήν προαιρετική¹⁰⁴². Αυτή η θέση διατυπώνεται από το ΔΕΕ, στην απόφαση **Puid**¹⁰⁴³, όπου διευκρίνισε ότι το Κράτος δεν υποχρεούται να ασκήσει την ρήτρα διακρατικής ευχέρειας, όταν άλλο Κράτος υποδεικνύεται ως υπεύθυνο από τον Κανονισμό. Ωστόσο, όταν τα Κράτη είναι αδύνατο να αγνοούν τις συστημικές πλημμέλειες του συστήματος ασύλου του υπεύθυνου Κράτους, οι οποίες θα εξέθεταν τον αιτούντα σε ουσιαστικό κίνδυνο να υποστεί κακομεταχείριση, αντίθετη στο άρθρο 4 του Χάρτη, υποχρεούνται να μη μεταφέρουν τον αιτούντα άσυλο προς το Κράτος που ορίστηκε αρχικώς ως υπεύθυνο και να συνεχίσουν να εξετάζουν τα λοιπά κριτήρια του Κανονισμού.

Σημειώνεται ότι το **Διοικητικό Δικαστήριο του Βερολίνου**¹⁰⁴⁴ έχει κρίνει ότι, σε περιπτώσεις που κατατέθηκε μεν αίτημα οικογενειακής επανένωσης, παρήλθε δε η προβλεπόμενη προθεσμία για την αναδοχή, χωρίς υπαιτιότητα των αιτούντων, δύναται να ενεργοποιηθεί η ρήτρα διακριτικής ευχέρειας. Στη συγκεκριμένη υπόθεση, οικογένεια Σύριων (γονείς και ενήλικη κόρη) κατέθεσαν αίτημα οικογενειακής επανένωσης με το ανήλικο τέκνο τους, που είχε αναγνωριστεί ως δικαιούχος επικουρικής προστασίας, στη Γερμανία. Το δικαστήριο υπογράμμισε πως συντρέχουν ανθρωπιστικοί λόγοι ώστε οι γερμανικές αρχές να παρεκκλίνουν από τα κριτήρια ευθύνης, για ανθρωπιστικούς λόγους, προκειμένου να επανενώσουν τα μέλη της οικογένειας, δεδομένων των στενών οικογενειακών τους δεσμών. Το δικαστήριο διευκρίνισε ότι το ίδιο ισχύει και για την ενήλικη κόρη, ηλικίας 23 ετών, καθότι δεν είναι σε θέση να διαμείνει στην Ελλάδα, μακριά από την οικογένειά της, δεδομένης της βίας που υπέστη στη Συρία.

Ταυτόχρονα, το **Ανώτερο Δικαστήριο του Ηνωμένου Βασιλείου**¹⁰⁴⁵ διευκρίνισε τα καθήκοντα του Υπουργού Εσωτερικών, σε σχέση με την εφαρμογή της ρήτρας διακριτικής ευχέρειας. Η υπόθεση αφορούσε ασυνόδευτο ανήλικο, αιτούντα άσυλο στην Ελλάδα, υπήκοο Συρίας. Οι ελληνικές αρχές υπέβαλαν αίτημα αναδοχής στο Ηνωμένο Βασίλειο, με σκοπό την επανένωση του αιτούντα με τον ξάδελφό του, κατ' εφαρμογήν της ρήτρας διακριτικής ευχέρειας. Το αίτημα απορρίφθηκε με το επιχείρημα ότι η οικογενειακή σχέση δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 2 του Κανονισμού. Το δικαστήριο σημείωσε ότι ο Υπουργός Εσωτερικών έχει καθήκον να ασκεί την ρήτρα διακριτικής ευχέρειας, όταν, σε διαφορετική περίπτωση, παραβιάζονται τα θεμελιώδη δικαιώματα του αιτούντα, λαμβάνοντας υπόψη το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού. Υπογράμμισε την ανάγκη να εξεταστεί, με βάση το σύνολο των αποδεικτικών στοιχείων, αν υπήρχε οικογενειακός σύνδεσμος και εάν η άρνηση ανάληψης του αιτήματος ασύλου παρεμβαίνει υπέρμετρα στο δικαίωμα απόλαυσης της οικογενειακής ζωής του αιτούντος, όπως κατοχυρώνεται από το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ. Με βάση το σύνολο των αποδεικτικών

¹⁰⁴² B. Schotel, Legal Protection as Competition for Jurisdiction: The Case of Refugee Protection through Law in the Past and at Present, *Leiden Journal of International Law*, τεύχος 31, 2018, σελ. 9–32.

¹⁰⁴³ ΔΕΕ C-4/11, Puid, 14.11.2013, ECLI:EU:C:2013:740.

¹⁰⁴⁴ Διοικητικό Δικαστήριο Βερολίνου, υπ. αρ. απόφασης VG 23 L 706.18 A, 15.03.2019, περίληψη σε *European Database of Asylum Law*, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/case-law/germany-%E2%80%93-administrative-court-berlin-15-march-2019-vg-23-l-70618>.

¹⁰⁴⁵ Ανώτερο Δικαστήριο Ηνωμένου Βασιλείου (Upper Tribunal, Immigration and Asylum Chamber), BAA και Anor κατά Secretary of State for the Home Department, αρ. υπόθεσης UKUT 227 (IAC), 23.06.2020, <https://www.bailii.org/uk/cases/UKUT/IAC/2020/227.pdf>.

στοιχείων, προέκυπτε συναισθηματική εξάρτηση και στενός οικογενειακός δεσμός μεταξύ του αιτούντα και του ξαδέλφου του, επομένως το δικαστήριο έκρινε ότι η απόφαση απόρριψης του αιτήματος επανένωσης έπρεπε να επανεξεταστεί.

Μετά την ολοκλήρωση της παρουσίασης των βασικών ρυθμίσεων του Κανονισμού «Δουβλίνο III», που αφορούν τις ευάλωτες ομάδες, σημαντική είναι η αναφορά στις δυσχέρειες που προκύπτουν κατά την εφαρμογή του Κανονισμού. Ιδιαίτερη σημασία για τον εντοπισμό των δυσχερειών αυτών έχει η συγκριτική μελέτη αποφάσεων δικαστηρίων διαφορετικών Κρατών μελών που εξέτασαν τη νομιμότητα μεταφοράς αλλοδαπών, υπό το πρίσμα σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

E. Οι αδυναμίες στο σχεδιασμό και την εφαρμογή του Κανονισμού

Η προσφυγική κρίση του 2015 κατέστησε εμφανείς τις διαρθρωτικές αδυναμίες¹⁰⁴⁶ στο σχεδιασμό και την εφαρμογή του Κανονισμού. Δεδομένης της γεωπολιτικής τους θέσης, η Ελλάδα και η Ιταλία αποτέλεσαν την κύρια πύλη εισόδου για χιλιάδες δικαιούχους διεθνούς προστασίας από εμπόλεμες περιοχές. Ωστόσο, όπως σημειώνεται στην πρόταση αναθεώρησης του Κανονισμού το 2016¹⁰⁴⁷, το σύστημα του Δουβλίνου δεν σχεδιάστηκε με στόχο τον βιώσιμο επιμερισμό της ευθύνης εξέτασης των αιτημάτων διεθνούς προστασίας μεταξύ των Κρατών μελών. Ως εκ τούτου, μεμονωμένα Κράτη καλούνται να διαχειριστούν την πλειονότητα των αιτήσεων διεθνούς προστασίας, γεγονός που επιφέρει αφόρητη πίεση στα συστήματα ασύλου και θέτει σε κίνδυνο την διασφάλιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων όλων των αιτούντων. Παρότι έγιναν ενέργειες με στόχο τον επιμερισμό των αιτούντων άσυλο ανάμεσα σε όλες τις χώρες της Ενώσεως, με βάση την αρχή της αλληλεγγύης (αποφάσεις του Συμβουλίου της ΕΕ¹⁰⁴⁸), εντούτοις δεν επέφεραν ουσιαστική μεταβολή της κατάστασης.

Επιπρόσθετα, παρατηρήθηκε σημαντική καθυστέρηση της διαδικασίας ασύλου στο πλαίσιο των αιτημάτων μεταφοράς¹⁰⁴⁹, καθώς οι αιτούντες ανέμεναν έως και δέκα μήνες για τα αιτήματα εκ νέου ανάληψης ή έντεκα μήνες για τα αιτήματα αναδοχής, μέχρι να εκκινήσει η εξέταση της αίτησης ασύλου στο υπεύθυνο Κράτος μέλος. Αυτή η καθυστέρηση υπονόμει την ταχεία πρόσβαση στη διαδικασία ασύλου, η οποία αποτελεί κύριο στόχο του συστήματος του Δουβλίνου.

¹⁰⁴⁶ Χ. Συνοδινός, Η Επίδραση του Ευρωπαϊκού Δικαίου στο Καθεστώς Ασύλου των Προσφύγων, 2012, σελ. 64-67.

¹⁰⁴⁷ Πρόταση Κανονισμού για τη θέσπιση των κριτηρίων και μηχανισμών για τον προσδιορισμό του Κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης διεθνούς προστασίας που υποβάλλεται σε Κράτος μέλος από υπήκοο τρίτης χώρας ή από απάτριδα (αναδιאτύωση), COM(2016) 270 final, 2016/0133(COD), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016PC0270&from=EN>.

¹⁰⁴⁸ Συμβούλιο ΕΕ, αποφάσεις 2015/1523/ΕΕ/15.09.2017 και 2015/1601/ΕΕ/22.09.2017 για τη θέσπιση προσωρινών μέτρων στον τομέα της διεθνούς προστασίας υπέρ της Ιταλίας και της Ελλάδας.

¹⁰⁴⁹ F. Keller, Report on the implementation of the Dublin III Regulation (2019/2206(INI)), European Parliament, Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs, υπ. αρ. A9-0245/2020, 2.12.2020.

Απότοκος της παραπάνω κατάστασης είναι οι αποφάσεις των διεθνών δικαστηρίων¹⁰⁵⁰ να μην αποδέχονται a priori ότι τα Κράτη μέλη αποτελούν ασφαλείς χώρες για τη μεταφορά αιτούντων άσυλο, εφόσον δεσμεύονται από τις διατάξεις και εγγυήσεις που περιλαμβάνει το ΚΕΣΑ. Επιπρόσθετα, η νομολογία των εθνικών δικαστηρίων για τη νομιμότητα της μεταφοράς αιτούντων, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 3 παρ. 2 του Κανονισμού¹⁰⁵¹, είναι πλούσια. Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στην ευαλωτότητα ορισμένων ομάδων, όπως οι ανήλικοι, οι έγκυες, οι μονογονεϊκές οικογένειες, τα άτομα με αναπηρίες ή σοβαρές ασθένειες για την κρίση των δικαστηρίων αναφορικά με τον κίνδυνο κακομεταχείρισης, σε περίπτωση εκτέλεσης της απόφασης μεταφοράς.

Ενδεικτικά, οι διαρθρωτικές ελλείψεις του συστήματος ασύλου της Ιταλίας ελήφθησαν υπόψη από το **Περιφερειακό Δικαστήριο της Χάγης**¹⁰⁵², στα τέλη του 2018. Το Ολλανδικό δικαστήριο υπογράμμισε ότι το Κράτος οφείλει να εξετάσει τις δυσμενείς συνέπειες που θα επέφερε στην αιτούσα, υπήκοο Ερυθραίας, η μεταφορά της στην Ιταλία, δεδομένων των συστημικών ελλείψεων και των συνθηκών υποδοχής των αιτούντων άσυλο. Μάλιστα, απέρριψε το προβαλλόμενο από τις διοικητικές αρχές επιχείρημα ότι οι παρεχόμενες υλικές συνθήκες υποδοχής είναι ακατάλληλες μόνο για τις οικογένειες με ανήλικα, βασιζόμενο σε εκθέσεις των Γιατρών Χωρίς Σύνορα και του ευρωπαϊκού δικτύου ECRE (European Council on Refugees and Exiles) που αναδείκνυαν τις άσχημες συνθήκες υποδοχής. Αντίστοιχα, το **Διοικητικό Δικαστήριο του Άουγκσμπουργκ**¹⁰⁵³ της Γερμανίας ανέβαλε την εκτέλεση απόφασης μεταφοράς εγκύου αιτούσας άσυλο, υπηκόου Νιγηρίας, στην Ιταλία, της οποίας το αίτημα ασύλου είχε ήδη απορριφθεί σε δεύτερο βαθμό από τις ιταλικές αρχές. Το δικαστήριο στηρίχθηκε στην απόφαση Tarakhel¹⁰⁵⁴ του ΕΔΔΑ, σημειώνοντας πως δεν παρασχέθηκαν ατομικές εγγυήσεις από τις ιταλικές αρχές, που ενδεχομένως να καταστήσουν νόμιμη τη μεταφορά μίας ανύπαντρης μητέρας. Τέλος, σημείωσε ότι η γερμανική νομοθεσία αποκλείει την εκτέλεση εντολής απέλασης για διάστημα έξι εβδομάδων πριν το τοκετό και έως οκτώ εβδομάδες μετά τη γέννηση.

¹⁰⁵⁰ Ενδεικτικά ΕΔΔΑ, M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδος, αρ. 30696/09, 21.01.2011, ΔΕΕ, C-411/10, N. S. και άλλοι, 21.12.2011, ECLI:EU:C:2011:865 και ΔΕΕ, C-4/11, Puid, 14.11.2013, ECLI:EU:C:2013:740.

¹⁰⁵¹ Σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 2 εδ. β και γ του Κανονισμού 604/2013, «όταν είναι αδύνατη η μεταφορά αιτούντος στο κράτος μέλος που έχει προσδιορισθεί πρωτίστως ως υπεύθυνο, εξαιτίας βάσιμων λόγων που οδηγούν στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν συστημικές ελλείψεις στη διαδικασία ασύλου και στις συνθήκες υποδοχής των αιτούντων στο εν λόγω κράτος μέλος, με αποτέλεσμα να υπάρχει κίνδυνος απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης, κατά την έννοια του άρθρου 4 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το προσδιορίζον κράτος μέλος εξακολουθεί να εξετάζει τα κριτήρια του κεφαλαίου III, ώστε να διαπιστώσει αν άλλο κράτος μέλος μπορεί να προσδιορισθεί ως υπεύθυνο. Όταν η μεταφορά δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί, βάσει της παρούσας παραγράφου, σε κάποιο κράτος μέλος που έχει προσδιορισθεί σύμφωνα με τα κριτήρια του κεφαλαίου III ή στο πρώτο κράτος μέλος στο οποίο υποβλήθηκε η αίτηση, το προσδιορίζον κράτος μέλος καθίσταται το υπεύθυνο κράτος μέλος.»

¹⁰⁵² Περιφερειακό Δικαστήριο Χάγης (Ολλανδία), αρ. υπόθεσης NL18.17748, 18.10.2018, περίληψη σε *European Database of Asylum Law*, The Netherlands – Court blocks transfer of asylum seeker to Italy due to the reception system's deficiencies after the latest decree, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/netherlands-%E2%80%93-court-blocks-transfer-asylum-seeker-italy-due-reception-system%E2%80%99s-deficiencies> .

¹⁰⁵³ Διοικητικό Δικαστήριο Άουγκσμπουργκ (Γερμανία), περίληψη σε *European Database of Asylum Law*, Germany – Augsburg Administrative Court rules in a case of Dublin transfer of a pregnant asylum-seeker, 2.11.2018, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/germany-%E2%80%93-augsburg-administrative-court-rules-case-dublin-transfer-pregnant-asylum-seeker> .

¹⁰⁵⁴ ΕΔΔΑ, Tarakhel κατά Ελβετίας, αρ. προσφ. 29217/12, 4.11.2014.

Αντίθετη ήταν η κρίση του **Εφετείου του Μπορντώ**¹⁰⁵⁵ για την κατάσταση στην Ιταλία, το 2019, το οποίο ανέτρεψε την απόφαση του πρωτοβάθμιου Διοικητικού Δικαστηρίου της Τουλούζ, αναφορικά με την νομιμότητα της μεταφοράς αιτούσας άσυλο, υπηκόου Νιγηρίας και θύματος Ιταλικού κυκλώματος πορνείας. Συγκεκριμένα, εξετάζοντας την ευαλωτότητα της αιτούσας και τις συστημικές ελλείψεις στην Ιταλία, έκρινε ότι δεν συντρέχει κίνδυνος να εκτεθεί σε απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση, σε περίπτωση εκτέλεσης της μεταφοράς της στην Ιταλία.

Παράλληλα, το **Δικαστήριο της Ρώμης**¹⁰⁵⁶ ανακάλεσε απόφαση μεταφοράς αιτούντα άσυλο στην Λετονία, κρίνοντας ότι η χώρα αντιμετωπίζει ελλείψεις στην αποτελεσματική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των ευάλωτων ατόμων και των κρατουμένων. Συγκεκριμένα, ο αιτών ισχυρίστηκε ότι εξαναγκάστηκε να διαμείνει σε κλειστή δομή στη Λετονία για διάστημα εννέα μηνών, χωρίς πρόσβαση σε νομική βοήθεια, εν αναμονή της έκβασης του αιτήματος ασύλου. Το δικαστήριο αναφέρθηκε στην απόφαση C.K. και άλλοι¹⁰⁵⁷ του ΔΕΕ, σύμφωνα με την οποία, ο κίνδυνος μεταχείρισης αντίθετης στο άρθρο 4 του Χάρτη σχετίζεται τόσο με την ανεπάρκεια του συστήματος ασύλου, όσο και με τη γενική κατάσταση στη χώρα. Επιπλέον, σημείωσε ότι ο αιτών λάμβανε ιατρική περίθαλψη στην Ιταλία και επεδίωξε συστηματικά την ενσωμάτωση στην ιταλική κοινωνία. Για τους παραπάνω λόγους, έκρινε πως, σε περίπτωση μεταφοράς στη Λετονία, θα εκτεθεί σε τραύμα και σε βασίμο κίνδυνο απάνθρωπης μεταχείρισης.

Επιπρόσθετα, ο κίνδυνος έμμεσης επαναπροώθησης δύναται να προβληθεί ως λόγος ακυρότητας ή αναστολής της απόφασης μεταφοράς. Σε απόφαση του **Ελβετικού Ομοσπονδιακού Διοικητικού Δικαστηρίου**¹⁰⁵⁸ εξετάστηκε η νομιμότητα μεταφοράς αιτούντα άσυλο στην Κροατία. Ο αιτών υποστήριξε ότι η μεταφορά θα τον εξέθετε σε κίνδυνο μεταχείρισης αντίθετης προς το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ, καθότι οι κροατικές αρχές τον είχαν επανειλημμένως επαναπροωθήσει στα σύνορα με τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, ενώ είχε βασανιστεί και υποστεί εξευτελιστική μεταχείριση από την κροατική αστυνομία. Επιπλέον, αναφέρθηκε στη κακή κατάσταση της υγείας του, λόγω τραυματισμού στο πόδι και αυτοκτονικών τάσεων. Το δικαστήριο σημείωσε ότι το τεκμήριο ότι τα Κράτη μέλη σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα είναι μαχητό, εφόσον πιθανολογείται ότι ο αιτών θα υποστεί απάνθρωπη μεταχείριση, σε περίπτωση απομάκρυνσης. Υπογράμμισε ότι πληθώρα ΜΚΟ και διεθνών οργανισμών έχουν καταγγείλει πως οι Κροατικές αρχές επαναπροωθούν τους αιτούντες άσυλο στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, χωρίς να τους επιτρέπουν να καταθέσουν αίτημα ασύλου. Παρατήρησε ότι το πρωτοβάθμιο δικαστήριο όφειλε να διερευνήσει αυτεπαγγέλτως αν συντρέχει κίνδυνος έμμεσης επαναπροώθησης του αιτούντα, ο

¹⁰⁵⁵ Εφετείο Μπορντώ (Γαλλία), αρ. υπόθεσης 18BX03952, 23.05.2019 και Διοικητικό Δικαστήριο Τουλούζ (Γαλλία), αρ. υπόθεσης 1805185, 9.11.2018, περίληψη σε *European Database of Asylum Law*, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/case-law/france-administrative-tribunal-toulouse-9-november-2018-n%C2%B0-1805185>.

¹⁰⁵⁶ Δικαστήριο Ρώμης (Ιταλία), αρ. υπόθεσης 28511/2017, 17.10.2019, περίληψη σε *European Database of Asylum Law*, Italy: Withdrawal of Dublin transfer to Latvia on the grounds of systemic deficiencies violating human rights, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/italy-withdrawal-dublin-transfer-latvia-grounds-systemic-deficiencies-violating-human-rights>.

¹⁰⁵⁷ ΔΕΕ, C-578/16 PPU, C. K. και άλλοι, 16.02.2017, ECLI:EU:C:2017:127.

¹⁰⁵⁸ Ελβετικό Ομοσπονδιακό Διοικητικό Δικαστήριο, αρ. απόφασης BVGE 3078/2019, 12.06.2019, περίληψη σε *European Database of Asylum Law*, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/case-law/switzerland-federal-administrative-court-bvge-12062019-bvge-30782019>.

οποίος και ενεργοποιεί τη ρήτρα διακριτικής ευχέρειας του άρθρου 17 παρ. 1 του Κανονισμού. Επιπλέον, έκρινε ότι δεν εξετάστηκε επαρκώς η ιατρική κατάσταση του αιτούντος και η δυνατότητα κάλυψής του, σε περίπτωση μεταφοράς στην Κροατία.

Αντιστοίχως, ο κίνδυνος επαναπροώθησης οικογένειας Αφγανών και των τριών ανήλικων τέκνων διαπιστώθηκε από το **Διοικητικό Εφετείο Πειραιά**¹⁰⁵⁹, κατά την εξέταση αίτησης αναστολής της μεταφοράς τους, στη Βουλγαρία. Οι προσφεύγοντες αναφέρθηκαν στις συστημικές πλημμέλειες της διαδικασίας ασύλου στη Βουλγαρία, τη διακριτική μεταχείριση που υφίστανται οι Αφγανοί αιτούντες άσυλο (99% των αιτήσεων ασύλου Αφγανών απορρίπτεται) και την απουσία κατάλληλων συνθηκών υποδοχής για τους αιτούντες άσυλο, ιδίως για οικογένειες με ανήλικα τέκνα. Το δικαστήριο υπογράμμισε ότι οι αιτούντες είχαν τρία ανήλικα τέκνα και πως ο ισχυρισμός τους ότι ενδέχεται να επαναπροωθηθούν στο Αφγανιστάν, σε περίπτωση μεταφοράς ήταν βάσιμος. Συνεπώς, ανέστειλε την εκτέλεση της απόφασης μεταφοράς, έως την έκδοση απόφασης επί της ασκηθείσας αίτησης ακύρωσης.

Ανάλογη θέση για τις διαρθρωτικές ελλείψεις του εθνικού συστήματος ασύλου της Βουλγαρίας υιοθέτησε το **Διοικητικό Δικαστήριο του Μαγδεμβούργου**¹⁰⁶⁰. Συγκεκριμένα, το Γερμανικό δικαστήριο σημείωσε ότι αποτελεί συνήθη διοικητική πρακτική των βουλγαρικών αρχών η επιστροφή των αντιφρονούντων Τούρκων αιτούντων άσυλο στην χώρα καταγωγής, χωρίς να προηγείται ενδελεχής εξέταση του αιτήματος ασύλου. Ως εκ τούτου, έκρινε ότι η μεταφορά του αιτούντα στην Βουλγαρία θα εξέθετε τον αιτούντα σε κίνδυνο έμμεσης επαναπροώθησης στην Τουρκία, όπου βασίμως προβάλλεται ότι θα υφίσταντο μεταχείριση αντίθετη στα άρθρα 3 της ΕΣΔΑ και 4 του Χάρτη, λόγω των πολιτικών του δράσεων.

Όσον αφορά, ειδικώς, τις μεταφορές αιτούντων διεθνή προστασία στην Ελλάδα, η εκτέλεσή τους είχε ανασταλεί το 2011, κατόπιν των αποφάσεων του ΕΔΔΑ¹⁰⁶¹ και του ΔΕΕ¹⁰⁶², οι οποίες αναφέρθηκαν στις ελλείψεις του ελληνικού συστήματος χορήγησης ασύλου που οδηγούσαν σε παραβίαση των θεμελιωδών δικαιωμάτων των αιτούντων που μεταφέρονταν στη χώρα, δυνάμει του Κανονισμού. Ήδη στα τέλη του 2016, προτάθηκε από την Επιτροπή¹⁰⁶³ προς τα Κράτη μέλη η επανέναρξη των μεταφορών προς τη χώρα, με την αιτιολογία πως «*Την 1η Οκτωβρίου 2015 η Ελλάδα παρουσίασε στο Συμβούλιο χάρτη πορείας για την εφαρμογή του προγράμματος μετεγκατάστασης και την προσέγγιση των κέντρων υποδοχής και ταυτοποίησης [...]. Η Ελλάδα έχει αυξήσει τα καταλύματα για ευάλωτους αιτούντες, ιδίως για ασυνόδευτους ανηλίκους. [...] Ωστόσο, η ικανότητα υποδοχής για ευάλωτους αιτούντες παραμένει σε μεγάλο βαθμό ανεπαρκής δεδομένου ότι οι εγκαταστάσεις είναι επί του παρόντος πλήρεις και υπάρχει κατάλογος αναμονής. [...] Η Ελλάδα έχει σημειώσει σημαντική πρόοδο με τη θέσπιση των βασικών θεσμικών και νομικών δομών για την ομαλή λειτουργία του συστήματος ασύλου και υπάρχει καλή προοπτική να τεθεί σε εφαρμογή*

¹⁰⁵⁹ ΔΠρΑθ Ν69/2019, https://www.asylumlawdatabase.eu/sites/default/files/aldfiles/69_2019.pdf .

¹⁰⁶⁰ Διοικητικό Δικαστήριο Μαγδεμβούργου (Γερμανία), αρ. υπόθεσης 2B 92/20 MD, 24.03.2020, περίληψη σε *European Database of Asylum Law*, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/case-law/germany-administrative-court-magdeburg-vg-24-march-2020-2-b-9220-md> .

¹⁰⁶¹ ΕΔΔΑ, Μ.Σ.Σ. κατά Βελγίου και Ελλάδος, αρ. 30696/09, 21.01.2011.

¹⁰⁶² ΔΕΕ, C-411/10, Ν. Σ. και άλλοι, 21.12.2011, ECLI:EU:C:2011:865.

¹⁰⁶³ *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Σύσταση της Επιτροπής προς τα Κράτη σχετικά με την επανέναρξη των μεταφορών προς την Ελλάδα βάσει του Κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 604/2013, 8.12.2016, C(2016) 8525 final.

στο εγγύς μέλλον ένα πλήρως λειτουργικό σύστημα ασύλου, μόλις καλυφθούν όλες οι υπόλοιπες ελλείψεις, ιδίως όσον αφορά τις συνθήκες υποδοχής και τη μεταχείριση των ευάλωτων ατόμων, συμπεριλαμβανομένων των ασυνόδευτων ανηλίκων. Κρίνεται, ως εκ τούτου, σκόπιμο να προταθεί η επανέναρξη των μεταφορών σταδιακά και βάσει μεμονωμένων διαβεβαιώσεων, λαμβάνοντας υπόψη τις ικανότητες υποδοχής και επεξεργασίας αιτήσεων σύμφωνα με τη σχετική νομοθεσία της ΕΕ, καθώς και την επί του παρόντος μη ενδεικνύομενη μεταχείριση ορισμένων κατηγοριών προσώπων, ιδίως ευάλωτων αιτούντων άσυλο, συμπεριλαμβανομένων των ασυνόδευτων ανηλίκων».

Συνεπώς, από το 2017 και μετά, τα εθνικά δικαστήρια των Κρατών μελών έχουν κληθεί να κρίνουν, αν η Ελλάδα αποτελεί ασφαλή χώρα για την μεταφορά αιτούντων άσυλο. Ενδεικτικά, το **Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο**¹⁰⁶⁴ έκρινε ότι η εκτελεστική εξουσία οφείλει να εξετάζει επί της ουσίας ενδεχόμενες παραβιάσεις δικαιωμάτων, σύμφωνα με την αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας του διοικούμενου. Σημείωσε πως το Διοικητικό Δικαστήριο του Μίντεν βασίστηκε αποκλειστικά στην προαναφερθείσα σύσταση της Επιτροπής για την εκτίμηση του κινδύνου κακομεταχείρισης (άρθρο 3 ΕΣΔΑ) Σύριου πρόσφυγα, στον οποίο είχε ήδη χορηγηθεί άδεια διαμονής από την Ελλάδα, σε περίπτωση μεταφοράς του. Επιπρόσθετα, το Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο σημείωσε ότι το διοικητικό δικαστήριο όφειλε να εξετάσει εάν πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 34 της οδηγίας για την αναγνώριση¹⁰⁶⁵, ιδίως όσον αφορά την πρόσβαση των αναγνωρισμένων προσφύγων σε στέγαση, σίτιση και υγειονομικές εγκαταστάσεις, τουλάχιστον την πρώτη περίοδο, μετά την άφιξή τους στην Ελλάδα¹⁰⁶⁶. Με βάση τα παραπάνω, κρίθηκε ότι η απόφαση του Διοικητικού Δικαστηρίου ήταν αντισυνταγματική, καθότι η εξέταση άλλων πηγών θα μπορούσε ενδεχομένως να οδηγήσει σε ευνοϊκότερη απόφαση για τον διοικούμενο.

Παράλληλα, το **Ολλανδικό Συμβούλιο της Επικρατείας**¹⁰⁶⁷ αναγνώρισε, το 2018, πως οι δικαιούχοι διεθνούς προστασίας αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην ανεύρεση εργασίας, την πρόσβαση σε ιατρική περίθαλψη και δεν λαμβάνουν κρατική συνδρομή για τη στέγαση. Ωστόσο, έκρινε ότι η κατάσταση στην Ελλάδα δεν συνεπάγεται ακραία φτώχεια ή αδυναμία κάλυψης βασικών αναγκών των αναγνωρισμένων προσφύγων. Για παράδειγμα, οι ελληνικές αρχές είχαν ανακοινώσει την πρόθεση λήψης μέτρων για τη συνδρομή των αναγνωρισμένων δικαιούχων διεθνούς προστασίας στη στέγαση, ενώ τα Κέντρα Ένταξης Μεταναστών που λειτουργούν σε

¹⁰⁶⁴ Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο, αρ. απόφασης BvR 157/17, 8.05.2017, περίληψη σε *European Database of Asylum Law*, Germany: Federal Constitutional Court halts deportation of a beneficiary of international protection to Greece, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/germany-federal-constitutional-court-halts-deportation-beneficiary-international-protection> .

¹⁰⁶⁵ Σύμφωνα με το άρθρο 34 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ, «προκειμένου να διευκολυνθεί η ένταξη των δικαιούχων διεθνούς προστασίας στην κοινωνία, τα κράτη μέλη μεριμνούν για την πρόσβαση σε προγράμματα ένταξης τα οποία θεωρούν κατάλληλα για να λάβουν υπόψη τις ειδικές ανάγκες των δικαιούχων καθεστώτος πρόσφυγα ή καθεστώτος επικουρικής προστασίας ή δημιουργούν προϋποθέσεις που εξασφαλίζουν την πρόσβαση σε παρόμοια προγράμματα».

¹⁰⁶⁶ Σημειώνεται πως το Δικαστήριο έλαβε υπόψη, μεταξύ άλλων, έγγραφο του ΕΣΠ για την εκτίμηση των πραγματικών συνθηκών για τους δικαιούχους διεθνούς προστασίας. Αναλυτικότερα βλ. *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Απάντηση επί ερωτημάτων που τέθηκαν από αλλοδαπή δημόσια αρχή επί των πραγματικών συνθηκών για δικαιούχους διεθνούς προστασίας στην Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένων των αναπήρων, ως προς την πρόσβαση σε βασικά κοινωνικά δικαιώματα, 17.10.2017, <https://www.gcr.gr/el/news/press-releases-announcements/item/736-apantisi-tou-esp-epi-erotimaton-pou-tethikan-apo-allodapi-dimosia-arxi> .

¹⁰⁶⁷ Ολλανδικό Συμβούλιο της Επικρατείας, αρ. υπόθεσης 201706354/1/V3, 30.05.2018, <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RVS:2018:1795> .

τοπικό επίπεδο διευκολύνουν την ένταξη των κατόχων αδειών παραμονής. Όσον αφορά τις δηλώσεις των αιτούντων ότι αντιμετώπισαν ρατσισμό, προσβολές και σεξουαλική βία, επισημάνθηκε ότι αναμένεται από τους αιτούντες να ασκήσουν τα δικαιώματα που απορρέουν από το καθεστώς τους στην Ελλάδα, καταφεύγοντας στις ελληνικές αρχές, ώστε να μην συναχθεί το συμπέρασμα ότι οι αρχές δεν είναι πρόθυμες ή ανίκανες να βοηθήσουν τον αλλοδαπό.

Σε μεταγενέστερη απόφαση¹⁰⁶⁸, το 2019, το ίδιο δικαστήριο έκρινε πως, παρότι η κατάσταση στη Ελλάδα δεν έχει μεταβληθεί, πρέπει να συνεκτιμηθεί η ευάλωτη κατάσταση των δικαιούχων διεθνούς προστασίας. Συγκεκριμένα, το ολλανδικό δικαστήριο αναφέρθηκε στην απόφαση Ibrahim¹⁰⁶⁹ του ΔΕΕ και αξιολόγησε ότι η μεταφορά της μονογονεϊκής οικογένειας στην Ελλάδα θα την εξέθετε σε κίνδυνο απάνθρωπης μεταχείρισης, δεδομένης της ψυχικής υγείας της κόρης. Συνεπώς, το δικαστήριο ανέστειλε την μεταφορά, αξιολογώντας ότι η ανάγκη συνεχούς φροντίδας της ανήλικης θα καθιστούσε ιδιαίτερα δυσχερή την εξασφάλιση επαρκούς εισοδήματος και την πρόσβαση σε κατάλληλη ιατρική και ψυχολογική βοήθεια. Αντίστοιχα, το 2021, το δικαστήριο¹⁰⁷⁰ αναφέρθηκε και πάλι στην απόφαση Ibrahim, εξετάζοντας προσφυγή πολίτη Υεμένης, κατά απορριπτικής απόφασης επί της αίτησης ασύλου, καθότι είχε ήδη είχε αναγνωριστεί ως πρόσφυγας από την Ελλάδα. Συγκεκριμένα, το δικαστήριο χαρακτήρισε τον προσφεύγοντα ως ιδιαίτερα ευάλωτο, λόγω της ψυχολογικής του κατάστασης, κρίνοντας ότι η μεταφορά του στην Ελλάδα θα δυσχέραινε σημαντικά την απόκτηση εισοδήματος, την εξασφάλιση στέγης και την λήψη ιατρικής φροντίδας, ανατρέποντας την πρωτόδικη απόφαση του Δικαστηρίου της Χάγης.

Η ανάλυση των παραπάνω δικαστικών αποφάσεων αναδεικνύει τη σημασία της ΕΣΔΑ και του Χάρτη, κατά την εξέταση της νομιμότητας της μεταφοράς αιτούντων άσυλο σε άλλο Κράτος μέλος, ώστε να μην εκτίθενται σε πραγματικό κίνδυνο να υποστούν απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση. Η υποχρέωση αυτή προκύπτει ρητά από το άρθρο 3 παρ. 2 του Κανονισμού, το οποίο προβλέπει ότι, όταν είναι αδύνατη η μεταφορά αιτούντος σε άλλο Κράτος, εξαιτίας των συστημικών ελλείψεων στη διαδικασία ασύλου και στις συνθήκες υποδοχής, το προσδιορίζον Κράτος καθίσταται υπεύθυνο για την εξέταση της αίτησης. Συνεπώς, η μελέτη των αποφάσεων αναδεικνύει τη σημασία της ευαλωτότητας, κατά την εξέταση της νομιμότητας της μεταφοράς των αιτούντων σε άλλα Κράτη. Τέλος, οι αποφάσεις μεταφοράς πρέπει να σέβονται το δικαίωμα στην οικογενειακή ζωή, το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού και την αρχή της μη διάκρισης.

Μετά την αποτυχία των διαπραγματεύσεων για την αναθεώρηση του Δουβλίνου IV, το Γερμανικό Κράτος σύναψε διμερείς διοικητικούς διακανονισμούς, με άλλα Κράτη μέλη. Πράγματι, ο Κανονισμός «Δουβλίνο III» επιτρέπει τη σύναψη διμερών διοικητικών διακανονισμών μεταξύ των Κρατών, προκειμένου να διευκολυνθεί η εφαρμογή του Κανονισμού (άρθρο 36). Συγκεκριμένα, οι εν λόγω διακανονισμοί επιτρέπουν την ανταλλαγή υπαλλήλων «συνδέσμων», την απλούστευση των διαδικασιών και τη μείωση των προθεσμιών διαβίβασης και

¹⁰⁶⁸ Ολλανδικό Συμβούλιο της Επικρατείας, αρ. υπόθεσης 201902302/1/V3, 15.07.2019, περίληψη σε *European Database of Asylum Law*, The Netherlands: Ruling against return to Greece for vulnerable beneficiaries of international protection, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/netherlands-ruling-against-return-greece-vulnerable-beneficiaries-international-protection> .

¹⁰⁶⁹ ΔΕΕ, C-297/17, Ibrahim, 19.03.2019, ECLI:EU:C:2019:219.

¹⁰⁷⁰ Ολλανδικό Συμβούλιο της Επικρατείας, αρ. υπόθεσης 202006266/1/V3, 28.01.2021, <https://www.raadvanstate.nl/uitspraken/@124200/202006266-1-v3/>.

εξέτασης των αιτημάτων αναδοχής ή εκ νέου ανάληψης αιτούντων. Ειδικότερα, οι διακανονισμοί υποβάλλονται στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή πριν τη σύναψή τους, η οποία διατυπώνει γνώμη ως προς τη συμβατότητά τους με τον Κανονισμό, ώστε τα Κράτη να υιοθετήσουν κατάλληλα μέτρα, για να εξαλείψουν τυχόν ασυμβατότητες.

Πράγματι, το 2018, η Γερμανία σύναψε διμερείς διοικητικούς διακανονισμούς με την Πορτογαλία και την Αυστρία¹⁰⁷¹. Παράλληλα, την ίδια χρονιά, υπεγράφησαν διμερείς διοικητικοί διακανονισμοί με την Ισπανία¹⁰⁷² και την Ελλάδα¹⁰⁷³. Ωστόσο, οι τελευταίες δύο συμφωνίες δεν υποβλήθηκαν στην Επιτροπή, καθότι δεν υπήχθησαν στους διοικητικούς διακανονισμούς που προβλέπονται στον Κανονισμό¹⁰⁷⁴, παρότι φέρουν τον ίδιο τίτλο και αφορούν την εφαρμογή του Δουβλίνου. Οι συγκεκριμένες συμφωνίες είναι βαθιά προβληματικές, από νομική σκοπιά¹⁰⁷⁵. Αφενός, επεμβαίνουν στην εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου, χωρίς να υπάγονται στον έλεγχο της Επιτροπής. Αφετέρου, οι διατάξεις τους δεν εξετάζουν την ευάλωτη θέση των αιτούντων και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με εξαίρεση τη ρητή αναφορά σε ασυνόδευτους ανηλίκους, ενώ διευρύνουν τις προβλεπόμενες προθεσμίες για την εκτέλεση των οικογενειακών επανενώσεων¹⁰⁷⁶, παραβιάζοντας τα άρθρα 22 παρ. 1 και 29 παρ. 1 του Κανονισμού, που προβλέπουν την απάντηση σε αιτήματα οικογενειακής επανένωσης εντός 2 μηνών από την ημερομηνία παραλαβής και την εκτέλεση της μεταφοράς εντός έξι μηνών από την αποδοχή.

Υπό το πρίσμα των δεδομένων αυτών, καθίσταται σαφής η ευθύνη, όχι μόνο των κρατών που υποδέχονται το μεγαλύτερο αριθμό αιτήσεων, αλλά και της ίδιας της Ένωσης και των λοιπών

¹⁰⁷¹ C. Hruschka, The border spell: Dublin arrangements or bilateral agreements? Reflections on the cooperation between Germany and Greece / Spain in the context of control at the German-Austrian border, EU Immigration and Asylum Law and Policy, 26.02.2019, <https://eumigrationlawblog.eu/the-border-spell-dublin-arrangements-or-bilateral-agreements-reflections-on-the-cooperation-between-germany-and-greece-spain-in-the-context-of-control-at-the-german-austrian-border/>.

¹⁰⁷² Administrative Arrangement between the Ministry of Interior of the Kingdom of Spain and the Federal Ministry of the Interior, Building and Community of the Federal Republic of Germany on cooperation between Germany and Spain when refusing entry to persons seeking protection in the context of temporary checks at the internal German-Austrian border, 11.08.2018, <https://assets.documentcloud.org/documents/5427858/Abkommen-Mit-Spanien.pdf>

¹⁰⁷³ Administrative Arrangement between the Ministry of Migration Policy of the Hellenic Republic and the Federal Ministry of the Interior, Building and Community of the Federal Republic of Germany on cooperation when refusing entry to persons seeking protection in the context of temporary checks at the internal German-Austrian border, 18.08.2018, https://www.fnrw.de/fileadmin/fnrw/media/EU_Asylopolitik/Germany_Greece_Deal_eng.pdf.

¹⁰⁷⁴ ECRE, Bilateral agreements: implementing or bypassing the Dublin Regulation?, December 2018, <https://www.ecre.org/wp-content/uploads/2018/12/Policy-Papers-05.pdf>.

¹⁰⁷⁵ Βλ. κριτική από C. Hruschka, The border spell: Dublin arrangements or bilateral agreements? Reflections on the cooperation between Germany and Greece / Spain in the context of control at the German-Austrian border, ο.π., ECRE, Bilateral agreements: implementing or bypassing the Dublin Regulation?, ο.π. και E. Πουλαράκης, Η «διοικητική διευθέτηση» με τη Γερμανία για το προσφυγικό: Μια πρώτη ανάλυση, Αύγουστος 2008, <http://www.immigration.gr/2018/08/dioikhtikh-dieythetisi-germania-ellada.html>.

¹⁰⁷⁶ Ειδικότερα για το διοικητικό διακανονισμό μεταξύ Γερμανίας και Ελλάδας, το πρώτο μέρος (παρ. 1-6) αναφέρεται στην άρνηση εισόδου σε αιτούντες που κατέθεσαν αίτημα ασύλου στην Ελλάδα, μετά την 1η Ιουλίου 2017, οι οποίοι εντοπίζονται κατά τη διάρκεια ελέγχων στα σύνορα Γερμανίας και Αυστρίας (με εξαίρεση του ασυνόδευτους ανηλίκους). Στις περιπτώσεις αυτές, η επιστροφή στην Ελλάδα γίνεται αεροπορικώς, σε 48 ώρες από τη σύλληψη του ατόμου, εκτός αν η Ελλάδα αρνηθεί την επιστροφή, εντός 6 ωρών από την ειδοποίηση για τη απόφαση επιστροφής. Στο δεύτερο μέρος (παρ. 7- 15), το Γερμανικό Υπουργείο Εσωτερικών δεσμεύεται ως προς την άμεση ολοκλήρωση των μεταφορών για λόγους οικογενειακής επανένωσης που εγκρίθηκαν πριν την 1η Αυγούστου του 2018, εφόσον ακόμα εκκρεμούν και την εξέταση εντός δύο μηνών των υποβληθέντων αιτημάτων πριν τον Αύγουστο. Παράλληλα, η Ελλάδα δεσμεύεται να εκτελέσει τις μεταφορές εντός έξι μηνών από την αποδοχή της αίτησης, σεβόμενη μηνιαίο ανώτερο όριο μεταφορών, το οποίο ανέρχεται σε 600 άτομα.

Κρατών μελών, όσον αφορά την ορθή εφαρμογή των υφιστάμενων διατάξεων και την αποτελεσματική προστασία των ευάλωτων αλλοδαπών. Και το ερώτημα που γεννάται είναι κατά πόσο το δίκαιο της ΕΕ περιέχει ασφαλιστικές δικλίδες για την ανατροπή αρνητικών καταστάσεων. Για τον λόγο αυτό, στην ανάπτυξη που ακολουθεί, εξετάζεται η νομολογία του ΔΕΕ, στις οποίες αξιοποιήθηκε ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ για την ερμηνεία του ενωσιακού δικαίου διεθνούς προστασίας. Παρότι έγιναν ήδη αναφορές σε δικαστικές αποφάσεις του ΔΕΕ που διασαφήνισαν το περιεχόμενο του ΚΕΣΑ, επιλέχθηκε η χωριστή παρουσίαση των αποφάσεων που ερμηνεύουν το ενωσιακό δίκαιο, υπό το πρίσμα του Χάρτη. Και τούτο, διότι η επιρροή του Χάρτη στις νομολογιακές λύσεις που διατυπώνονται¹⁰⁷⁷ είναι καθοριστική, σε σημείο που το ΔΕΕ ενίοτε απομακρύνεται από τη γραμματική ερμηνεία των διατάξεων, για την προάσπιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων των αιτούντων.

7. Η επιρροή του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ στην ερμηνεία των ενωσιακών διατάξεων για τις ευάλωτες ομάδες

Ο Χάρτης¹⁰⁷⁸ αποτελεί δεσμευτική πηγή πρωτογενούς δικαίου για τα Κράτη μέλη της Ε.Ε. και απέκτησε άμεση ισχύ, με τη θέσπιση της Συνθήκης της Λισαβόνας, την 1^η Δεκεμβρίου 2009, σύμφωνα με το άρθρο 6 της ΣΕΕ. Το πεδίο εφαρμογής του Χάρτη είναι ιδιαίτερος ευρύ¹⁰⁷⁹, καθότι η πλειοψηφία των δικαιωμάτων δεν περιορίζονται στους Ευρωπαίους πολίτες, αλλά εφαρμόζονται για κάθε πρόσωπο, ανεξάρτητα από την εθνικότητα ή το νομικό του καθεστώς.

Συγκεκριμένα, ο Χάρτης δεσμεύει τα θεσμικά όργανα, τους οργανισμούς της ΕΕ και τα Κράτη μέλη, όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης. Σημείο αφετηρίας του ενωσιακού συστήματος προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι το καθήκον σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, σύμφωνα με το άρθρο 6 της ΣΕΕ. Εφόσον η εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου πραγματοποιείται σε μεγάλο βαθμό από τα Κράτη, το καθήκον αυτό επεκτείνεται, κατ' ανάγκη, στις πράξεις των εθνικών αρχών¹⁰⁸⁰. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις, την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων εγγυώνται τα εθνικά Συντάγματα και οι Διεθνείς Συμβάσεις, που έχουν επικυρώσει τα Κράτη, σύμφωνα με το άρθρο 51 του Χάρτη.

Πρέπει να τονιστεί πως οι διατάξεις του Χάρτη προστατεύουν θεμελιώδη δικαιώματα που αναγνωρίζονται ήδη από τις κοινές συνταγματικές αρχές των Κρατών μελών, την ΕΣΔΑ και άλλες

¹⁰⁷⁷ *ECRE*, Preliminary Deference? The impact of judgments of the Court of Justice of the EU in cases X.Y.Z., A.B.C. and Cimade and Gisti on national law and the use of the EU Charter of Fundamental Rights, Μάρτιος 2017, σελ. 71.

¹⁰⁷⁸ Αναλυτικότερα για τις διατάξεις του Χάρτη, βλ. *T. Kerikmäe* (διευθ.), *Protecting Human Rights in the EU: Controversies and Challenges of the Charter of Fundamental Rights*, Springer, 2014, *European Parliamentary Research Service*, *Fundamental Rights in the European Union, The role of the Charter after the Lisbon Treaty*, 2015, *M. Kellerbauer/ M.Klamer/ J. Tomkin* (επιμ.), *The EU Treaties and the Charter of Fundamental Rights: A Commentary*, Oxford University Press, Μάιος 2019, *M. Περάκη*, *Η δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, 2015 και *FRA*, *Εφαρμογή του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη νομοθεσία και στη χάραξη πολιτικής σε εθνικό επίπεδο*, Εγχειρίδιο, 2020, www.doi.org/10.2811/2897.

¹⁰⁷⁹ *V. Bazzocchi*, *The European Charter of Fundamental Rights and the Courts*, σε *G. D. Federico* (διευθ.), *The EU Charter of Fundamental Rights, From declaration to Binding Instrument, Comparative Perspectives on Law and Justice*, τόμος 8, 2011, σελ. 55-75.

¹⁰⁸⁰ *FRA*, *Εφαρμογή του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη νομοθεσία και στη χάραξη πολιτικής σε εθνικό επίπεδο*, ο.π., σελ. 19.

Διεθνείς Συμβάσεις του ΟΗΕ και του Συμβουλίου της Ευρώπης¹⁰⁸¹. Η προστασία που παρέχεται από τις διατάξεις του είναι τουλάχιστον αντίστοιχη ή ευρύτερη εκείνης που προβλέπεται από την ΕΣΔΑ, σύμφωνα με το άρθρο 52 του Χάρτη. Ο Χάρτης περιλαμβάνει επτά κεφάλαια για την αξιοπρέπεια, τις ελευθερίες, την ισότητα, την αλληλεγγύη, τα δικαιώματα των πολιτών, τη δικαιοσύνη και γενικές διατάξεις. Ενδεικτικά, ο Χάρτης εντάσσει την αναπηρία, την ηλικία και τον γενετήσιο προσανατολισμό στους απαγορευμένους λόγους διακρίσεων (άρθρο 21) και κατοχυρώνει ρητά το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού (άρθρο 24) και την ισότητα των φύλων (άρθρο 23). Επιπλέον, θεσπίζει δικαίωμα στο άσυλο (άρθρο 18), την απαγόρευση ομαδικών απελάσεων, την αρχή της μη επαναπροώθησης (άρθρο 19), το αυτοτελές δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και τις αρχές της δίκαιης δίκης και του δικαστικού ελέγχου (άρθρο 47).

Με βάση τα παραπάνω, σκοπός του Ευρωπαϊού νομοθέτη είναι η διαμόρφωση ενός ολοκληρωμένου και αποτελεσματικού συστήματος προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην ΕΕ, που περιλαμβάνει τις γενικές αρχές του ενωσιακού δικαίου, το Χάρτη, την νομολογία του ΕΔΔΑ και τις διεθνείς Συμβάσεις, όπως ερμηνεύονται από τα εθνικά δικαστήρια, η νομολογία των οποίων «συγκλίνει», μέσω των προδικαστικών παραπομπών στο ΔΕΕ¹⁰⁸².

Όπως αναλύθηκε, η ευαλωτότητα συγκεκριμένων κατηγοριών αιτούντων διεθνή προστασία προβλέπεται ήδη από την ενωσιακή νομοθεσία για το άσυλο. Συνεπώς, σε αντίθεση με το ΕΔΔΑ που εισάγει την έννοια της ευαλωτότητας ως νομολογιακό εργαλείο για την ερμηνεία και την εφαρμογή της ΕΣΔΑ από τα Κράτη, η ενωσιακή νομοθεσία περιέχει ήδη προβλέψεις για τις κατηγορίες προσώπων που αξιολογούνται ως ευάλωτες και για τις νομικές συνέπειες αναγνώρισης της ευαλωτότητας. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης καλείται να ερμηνεύσει τις ενωσιακές ρυθμίσεις για το άσυλο, αξιοποιώντας το Χάρτη για την προσέγγιση των νομοθετημάτων, υπό το πρίσμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Μάλιστα, το ΔΕΕ έχει ενίοτε απομακρυνθεί από το γράμμα των διατάξεων¹⁰⁸³, ανατρέχοντας στο Χάρτη ή άλλα νομοθετήματα, ώστε να προσδώσει ωφέλιμο αποτέλεσμα στις ερμηνευόμενες ρυθμίσεις, με βάση το σκοπό θέσπισής τους¹⁰⁸⁴.

Οι θεματικές που αναλύονται, στη συνέχεια, αφορούν τη μεταφορά αιτούντων άσυλο¹⁰⁸⁵ και των δικαιούχων διεθνούς προστασίας σε άλλο Κράτος μέλος, την υποδοχή των αιτούντων

¹⁰⁸¹ A. Kaczorowska, *European Union Law*, third edition, Routledge, 2013, σελ. 228.

¹⁰⁸² Ειδικότερα σε Μ. Περάκη, *Η δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, 2015, σελ. 2.

¹⁰⁸³ Για το ρόλο του ΔΕΕ στην ερμηνεία των νομοθετημάτων του ΚΕΣΑ, βλ. A. Taylor, *The CJEU as an Asylum Court: What role for Human Security discourses in the interpretation of persecution in the Qualification Directive?* σε C. Matera / A. Taylor (επιμ.), *The Common European Asylum System and human rights: enhancing protection in times of emergencies*, Centre for the Law of EU External Relations Working Paper, Ιούλιος 2014, σελ. 77-92.

¹⁰⁸⁴ Χ. Συνοδινός, *Η Επίδραση του Ευρωπαϊκού Δικαίου στο Καθεστώς Ασύλου των Προσφύγων*, 2012, σελ. 118-119.

¹⁰⁸⁵ Κανονισμός ΕΚ 343/2003 («Δουβλίνο II») και Κανονισμός ΕΕ 604/2013 («Δουβλίνο III»).

διεθνή προστασία¹⁰⁸⁶, την αναγνώριση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας¹⁰⁸⁷ και τη διαδικασία ελέγχου της αξιοπιστίας των ισχυρισμών των αιτούντων άσυλο¹⁰⁸⁸.

A. Μεταφορά αιτούντων και δικαιούχων διεθνούς προστασίας σε άλλο Κράτος μέλος

Οι συστημικές ελλείψεις και οι σοβαρές δυσλειτουργίες σε ένα Κράτος μέλος ενδέχεται να εκθέτουν τους αιτούντες άσυλο και τους δικαιούχους διεθνούς προστασίας σε κίνδυνο κακομεταχείρισης, σε περίπτωση μεταφοράς τους σε αυτό. Λόγω του γενικού και απόλυτου χαρακτήρα της απαγόρευσης του άρθρου 4 του Χάρτη, το οποίο απαγορεύει τα βασανιστήρια, την απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση και συνδέεται με το σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, το ΔΕΕ έχει κρίνει ότι εφαρμόζεται τόσο κατά την μεταφορά του αιτούντα άσυλο, στο πλαίσιο του συστήματος του Δουβλίνου, όσο και μετά την αναγνώρισή του, όταν κατέφυγε σε άλλο Κράτος μέλος.

Η νομιμότητα της μεταφοράς αιτούντων άσυλο σε άλλο Κράτος μέλος, κατ' εφαρμογή των Κανονισμών (ΕΚ) αρ. 343/2003 («Δουβλίνο II») και (ΕΕ) αρ. 604/2013 («Δουβλίνο III»), αναλύεται σε πληθώρα δικαστικών αποφάσεων του ΔΕΕ¹⁰⁸⁹. Με εφελκτήριο την υπόθεση *M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδος του ΕΔΔΑ*¹⁰⁹⁰, το ΔΕΕ παραπέμπει στο σκεπτικό του Δικαστηρίου του Στρασβούργου αναφορικά με την μεταφορά αιτούντων άσυλο σε Κράτη όπου υφίσταται κίνδυνος κακομεταχείρισης ή έμμεσης επαναπροώθησης σε χώρα όπου ενδέχεται να υποστούν διώξεις ή δυσμενή μεταχείριση, αντίθετη στη Συνθήκη της Γενεύης του 1951. Επομένως, η νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου αξιοποιείται από το ΔΕΕ για την τήρηση των γενικών αρχών του δικαίου της ΕΕ¹⁰⁹¹, κατά τέτοιο τρόπο ώστε να διασφαλίζεται ο επιδιωκόμενος σκοπός του ΚΕΣΑ, δηλαδή η ταχεία και δίκαιη διεκπεραίωση των αιτήσεων ασύλου εντός της ΕΕ.

Συγκεκριμένα, στην απόφαση *N.S.*¹⁰⁹², το ΔΕΕ διαπίστωσε ότι η εφαρμογή αμάχητου τεκμηρίου ότι τα Κράτη μέλη σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα των αιτούντων διεθνή προστασία, αντιβαίνει στην υποχρέωση ερμηνείας του Κανονισμού, σύμφωνα με το Χάρτη. Πράγματι, το ΔΕΕ επεσήμανε ότι σκοπός του Κοινού Συστήματος Ασύλου της ΕΕ (ΚΕΣΑ) είναι ο σεβασμός των διεθνών υποχρεώσεων των Κρατών μελών της ΕΕ έναντι των προσφύγων και των αιτούντων ασύλου. Παρότι η ενωσιακή νομοθεσία εγγυάται υψηλό επίπεδο προστασίας, ώστε καταρχήν τα Κράτη της ΕΕ να θεωρούνται «ασφαλή», το ΔΕΕ σημείωσε τις πρακτικές δυσλειτουργίες του συστήματος ασύλου στην Ελλάδα, εξαιτίας του φόρτου αιτήσεων ασύλου. Ως εκ τούτου, η τήρηση των διεθνών υποχρεώσεων της ΕΕ αναφορικά με τους δικαιούχους και τους

¹⁰⁸⁶ Οδηγία για την υποδοχή (2003/9/ΕΚ) και αναδιατύπωση της ίδιας Οδηγίας (2013/33/ΕΕ).

¹⁰⁸⁷ Οδηγία για την αναγνώριση των δικαιούχων διεθνούς προστασίας (Οδηγία αναγνώρισης 2004/83/ΕΚ) και αναδιατύπωση της ίδιας Οδηγίας (2011/95/ΕΕ).

¹⁰⁸⁸ Οδηγία για τις διαδικασίες (2005/85/ΕΚ) και αναδιατύπωση της ίδιας Οδηγίας (2013/32/ΕΕ).

¹⁰⁸⁹ *S. Peers*, Reconciling the Dublin system with European fundamental rights and the Charter, ERA Forum, τεύχος 15, σελ. 485 – 494, Δεκέμβριος 2015, <https://doi.org/10.1007/s12027-014-0365-9>.

¹⁰⁹⁰ ΕΔΔΑ, *M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας*, αρ. προσφ. 30696/09, 21.01.2011.

¹⁰⁹¹ *C. Costello*, Dublin-case NS/ME: Finally, an end to blind trust across the EU?, *Asiel & Migrantenrecht*, 2012, τεύχος 2, σελ 83-92.

¹⁰⁹² ΔΕΕ, C-411/10, *N. S. και άλλοι*, 21.12.2011, ECLI:EU:C:2011:865.

αιτούντες διεθνούς προστασίας συνεπάγεται την μη εφαρμογή των διατάξεων του Κανονισμού Δουβλίνο II, εφόσον τα Κράτη είναι αδύνατο να αγνοούν τις συνθήκες διαβίωσης των αιτούντων άσυλο στα Κράτη μέλη όπου μεταφέρουν τα πρόσωπα¹⁰⁹³. Δυνάμει του άρθρου 4 του Χάρτη, το οποίο αντιστοιχεί στο άρθρο 3 της ΕΣΔΑ, τα Κράτη μέλη και τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να μην προβούν στη μεταφορά ενός αιτούντος άσυλο προς το υπεύθυνο Κράτος μέλος, εφόσον οι συστημικές ελλείψεις στη διαδικασία χορήγησης ασύλου και στις συνθήκες υποδοχής εκθέτουν τον αιτούντα σε πραγματικό κίνδυνο να υποστεί απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση. Το Κράτος, στο οποίο βρίσκεται ο αιτών άσυλο μεριμνά «ώστε να μην επιδεινώσει κατάσταση τυχόν προσβολής των θεμελιωδών δικαιωμάτων, ακολουθώντας διαδικασία προσδιορισμού του υπεύθυνου Κράτους μέλους μη εύλογης χρονικής διάρκειας» και οφείλει να εξετάσει το ίδιο την αίτηση, εφόσον παρίσταται ανάγκη, αναστέλλοντας τη μεταφορά του αιτούντα¹⁰⁹⁴.

Αντίστοιχα, στην απόφαση **Puid**¹⁰⁹⁵, Ιρανός υπήκοος αφίχθη στην Ελλάδα με πλαστά ταξιδιωτικά έγγραφα, με πτήση από το Ιράν και μετά από τέσσερις μέρες μετέβη στη Γερμανία, όπου και υπέβαλε αίτηση ασύλου. Το αιτούν δικαστήριο ζήτησε να διευκρινισθεί αν ο αιτών άσυλο μπορεί να επικαλεσθεί ενώπιον εθνικού δικαστηρίου την υποχρέωση του Κράτους στο οποίο υπέβαλε αίτηση ασύλου να εξετάσει την αίτησή του, όταν οι συνθήκες που επικρατούν στο υπεύθυνο Κράτος τον εκθέτουν σε κίνδυνο παραβίασης των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Το ΔΕΕ διευκρίνισε ότι το Κράτος δεν υποχρεούται να ασκήσει την ευχέρεια να υπεισέλθει στη θέση του υπεύθυνου Κράτους, εφόσον άλλο Κράτος υποδεικνύεται ως υπεύθυνο από τον Κανονισμό του Δουβλίνου. Ωστόσο, εφόσον τα Κράτη είναι αδύνατο να αγνοούν τις συστημικές πλημμέλειες του συστήματος ασύλου στο υποδεικνυόμενο ως υπεύθυνο Κράτος, οι οποίες πείθουν ότι ο αιτών θα διατρέξει ουσιαστικό κίνδυνο να υποστεί κακομεταχείριση (άρθρο 4 του Χάρτη), υποχρεούνται να μη μεταφέρουν τον αιτούντα άσυλο προς το Κράτος που ορίστηκε αρχικώς ως υπεύθυνο. Με την επιφύλαξη της ευχέρειάς του να εξετάσει το ίδιο την αίτηση, το Κράτος καλείται να συνεχίσει την εξέταση των κριτηρίων του Κανονισμού, προκειμένου να διακριβώσει αν άλλο Κράτος είναι υπεύθυνο για την εξέταση της αίτησης.

Παράλληλα, πρωταρχική σημασία έχει η προστασία του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού, κατά την εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου. Αυτή η θέση υπογραμμίζεται στην απόφαση **ΜΑ και άλλοι**¹⁰⁹⁶, στην οποία εξετάστηκε η υποβολή συρρευουσών αιτήσεων ασύλου σε πλείονα Κράτη από ασυνόδευτους ανηλίκους, που δεν διέθεταν συγγενείς στην ΕΕ, υπό το καθεστώς του Κανονισμού «Δουβλίνο II». Συγκεκριμένα, οι προσφεύγοντες, δύο πολίτες Ερυθραίας και ένας πολίτης Ιράκ, κατέθεσαν αίτηση ασύλου στο Ηνωμένο Βασίλειο, ενώ είχαν ήδη υποβάλλει αίτηση σε άλλο Κράτος. Το ΔΕΕ σημείωσε πως, σε όλες τις αποφάσεις που λαμβάνουν τα Κράτη, προσδίδεται πρωταρχική σημασία στο μείζον συμφέρον του παιδιού (άρθρο 24 παρ. 2 του Χάρτη). Ως εκ τούτου, επιβάλλεται να μην επιμηκύνεται αδικαιολόγητα η διαδικασία προσδιορισμού του υπεύθυνου Κράτους μέλους και να διασφαλίζεται η ταχεία πρόσβαση του ασυνόδευτου ανηλίκου

¹⁰⁹³ Χ. Μ. Ακριβοπούλου / Μ. Παπανδρέου, Τα θεμελιώδη δικαιώματα του αιτούντα πολιτικό άσυλο κατά την ΕΣΔΑ και το «μαχητό» τεκμήριο της «ασφαλούς» χώρας (Κανονισμός Δουβλίνο II), Σεπτέμβριος 2012, <https://www.constitutionalism.gr/2407-ta-temeliwdi-dikaiwmata-toy-aitoynta-politiko-asylo>.

¹⁰⁹⁴ S. Lieven, Case Report on C-411/10, N.S. and C-493/10, M.E. and Others, European Journal of Migration and Law Ιανουάριος 2012, τεύχος 2, σελ. 223-238.

¹⁰⁹⁵ ΔΕΕ C-4/11, Puid, 14.11.2013, ECLI:EU:C:2013:740.

¹⁰⁹⁶ ΔΕΕ, C-648/11, ΜΑ και άλλοι, 6.06.2013, ECLI:EU:C:2013:367.

στη διαδικασία ασύλου. Με βάση την παραπάνω συλλογιστική, υπεύθυνο Κράτος είναι αυτό στο οποίο βρίσκεται ο ανήλικος, αμέσως μετά την υποβολή της αίτησης. Όπως αναφέρεται στις προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα¹⁰⁹⁷, η υποβολή των ανηλίκων σε άσκοπες μετακινήσεις δεν εξυπηρετεί το μείζον συμφέρον του παιδιού, το οποίο διαπνέει όλο τον Κανονισμό. Προκρίνεται, λοιπόν, η εξέταση της υποβληθείσας αίτησης από το τελευταίο Κράτος, καθώς κατά τεκμήριο εκεί αντικατοπτρίζεται καλύτερα το συμφέρον του παιδιού. Μάλιστα, ο Γενικός Εισαγγελέας αναγνώρισε ότι η προτεινόμενη λύση ενδέχεται να οδηγήσει σε ανεπιθύμητο «forum shopping», υπό την έννοια ότι οι ασυνόδευτοι ανήλικοι ενδέχεται να επιλέξουν το Κράτος μέλος στο οποίο εφαρμόζονται η ευνοϊκότερη γι' αυτούς νομοθεσία. Εντούτοις, σημείωσε ότι η αποδοχή του εν λόγω κινδύνου δικαιολογείται, ώστε να προσδοθεί η δέουσα προσοχή στο μείζον συμφέρον του παιδιού. Η συγκεκριμένη απόφαση χαρακτηρίστηκε ως τομή του ΔΕΕ στο σύστημα απονομής ασύλου εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹⁰⁹⁸. Η αυξημένη προσοχή που αξιώνεται από τα Κράτη για τη μεταχείριση των ασυνόδευτων ανηλίκων, δεδομένης της ευαλωτότητάς τους, οδήγησε σε αναθεώρηση της διάταξης αναφορικά με το υπεύθυνο Κράτος μέλος στον Κανονισμό «Δουβλίνο III»¹⁰⁹⁹.

Επιπρόσθετα, η κατάσταση της υγείας των αιτούντων άσυλο πρέπει να εξετάζεται, πριν την μεταφορά του αιτούντα σε άλλο Κράτος Μέλος, κατ' εφαρμογή του συστήματος του Δουβλίνου. Στην απόφαση **С.Κ. και άλλοι**¹¹⁰⁰, διευκρινίστηκε ότι η μεταφορά στην Κροατία θα είχε αρνητικές επιπτώσεις στην υγεία της С.Κ., η οποία είχε επικίνδυνη εγκυμοσύνη και αντιμετώπιζε προβλήματα ψυχιατρικής φύσης, μετά τον τοκετό. Το ΔΕΕ υπογράμμισε ότι η μεταφορά αιτούντων άσυλο, στο πλαίσιο του συστήματος του Δουβλίνου, ενδέχεται να είναι αντίθετη στο άρθρο 4 του Χάρτη. Εν προκειμένω, δεν συνέτρεχαν βάσιμοι να θεωρηθεί ότι η Κροατία αντιμετωπίζει συστημικές ελλείψεις ως προς τη διαδικασία ασύλου και τις συνθήκες υποδοχής των αιτούντων. Αντιθέτως, σημειώθηκε ότι η Κροατία διαθέτει κέντρο υποδοχής, ειδικά προορισμένο για ευάλωτα άτομα, όπου τα πρόσωπα αυτά έχουν πρόσβαση σε ιατρική περίθαλψη, παρεχόμενη από ιατρό. Εκτός αυτού, οι σλοβενικές αρχές εξασφάλισαν από τις κροατικές αρχές τη διαβεβαίωση ότι οι προσφεύγοντες της κύριας δίκης θα τύγχαναν κατάλληλης ιατρικής περίθαλψης. Επομένως, στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να εξακριβώσει κατά πόσον η κατάσταση της υγείας της С.Κ. είναι τόσο σοβαρή, ώστε η μεταφορά της να συνεπάγεται παραβίαση του 4 του Χάρτη. Αναλυτικότερα, το ΔΕΕ κατέληξε ότι, στο πλαίσιο του Κανονισμού «Δουβλίνο III», το άρθρο 4 του Χάρτη έχει την έννοια ότι:

α) ακόμα και αν δεν διαπιστώνονται συστημικές ελλείψεις στο Κράτος μέλος στο οποίο πραγματοποιείται η μεταφορά αιτούντος άσυλο, αυτή μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο όταν δεν διαπιστώνεται κίνδυνος απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης του ενδιαφερομένου,

β) εφόσον η μεταφορά αιτούντος άσυλο, ο οποίος πάσχει από ιδιαίτερος σοβαρή ψυχική ή σωματική πάθηση, συνεπάγεται πραγματικό και αποδεδειγμένο κίνδυνο σημαντικής και μη

¹⁰⁹⁷ ΔΕΕ, Προτάσεις Γενικού Εισαγγελέα P.C. Villalon, C-648/11, MA και άλλοι 21.02.2013, ECLI:EU:C:2013:93.

¹⁰⁹⁸ Χρ. Μπαζεβάνης, Κανονισμός Δουβλίνο III: Ασυνόδευτος ανήλικος και προσδιορισμός του «υπεύθυνου» Κράτους, Επετηρίδα Δικαίου Προσφύγων και Αλλοδαπών 2013, σελ. 359-370.

¹⁰⁹⁹ Το άρθρο 8 παρ. 4 του Κανονισμού «Δουβλίνο III» ορίζει πως «εάν δεν υπάρχει μέλος της οικογένειας, αδελφός ή συγγενής, όπως αναφέρεται στις παραγράφους 1 και 2, υπεύθυνο κράτος μέλος είναι εκείνο στο οποίο ο ασυνόδευτος ανήλικος υπέβαλε την αίτησή του διεθνούς προστασίας, υπό τον όρο ότι αυτό είναι το μείζον συμφέρον του ανηλίκου».

¹¹⁰⁰ ΔΕΕ, C-578/16 PPU, C. Κ. και άλλοι, 16.02.2017, ECLI:EU:C:2017:127.

αναστρέψιμης επιδείνωσης της κατάστασης της υγείας του, η μεταφορά αυτή συνιστά απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση,

γ) εναπόκειται στο Κράτος που εκτελεί τη μεταφορά να λάβει τα αναγκαία προληπτικά μέτρα, ώστε η μεταφορά να διαφυλάσσει την κατάσταση της υγείας του προσώπου. Όταν η λήψη των εν λόγω μέτρων δεν αρκεί για να εξασφαλιστεί ότι η μεταφορά δεν θα εκθέσει το πρόσωπο σε κίνδυνο σημαντικής και μη αναστρέψιμης επιδείνωσης της κατάστασης της υγείας του, οι αρχές οφείλουν να αναστείλουν την μεταφορά,

δ) όταν η κατάσταση της υγείας του ενδιαφερομένου δεν αναμένεται να βελτιωθεί στο εγγύς μέλλον ή αν η μακροχρόνια αναβολή της διαδικασίας επιβαρύνει την κατάστασή του, το Κράτος μέλος έχει τη δυνατότητα να επιλέξει να εξετάσει την αίτηση του προσώπου, σύμφωνα με τη «ρήτρα διακριτικής ευχέρειας» (άρθρο 17 παρ. 1 Κανονισμού «Δουβλίνο III»), η οποία, ωστόσο, δεν μπορεί να ερμηνευθεί ως υποχρέωση του Κράτους, στις επίμαχες περιστάσεις.

Ένα άλλο ζήτημα που έχει απασχολήσει το ΔΕΕ είναι το ζήτημα του βαθμού της σοβαρότητας που απαιτείται για την ενεργοποίηση του άρθρου 4 του Χάρτη, το οποίο εξετάστηκε στην απόφαση **Ibrahim**¹¹⁰¹. Το αιτούν δικαστήριο κατέθεσε προδικαστικό ερώτημα αναφορικά με τη νομιμότητα της απόρριψης αίτησης ασύλου, λόγω της χορήγησης επικουρικής προστασίας από άλλο Κράτος μέλος, όταν:

- α) οι συνθήκες διαβίωσης των δικαιούχων επικουρικής προστασίας στο άλλο Κράτος μέλος είτε αντιβαίνουν στο άρθρο 4 του Χάρτη είτε δεν ανταποκρίνονται στις διατάξεις της οδηγίας αναγνώρισης, χωρίς να συνιστούν παράβαση του άρθρου 4 του Χάρτη,
- β) οι δικαιούχοι δεν λαμβάνουν στο άλλο Κράτος μέλος, παροχές προς εξασφάλιση της στοιχειώδους διαβίωσης ή λαμβάνουν αισθητά περιορισμένες παροχές, σε σύγκριση με τις παροχές άλλων Κρατών μελών, εφόσον η μεταχείρισή τους δεν διαφέρει από αυτή που επιφυλάσσεται στους υπηκόους του εν λόγω Κράτους μέλους ή
- γ) η διαδικασία ασύλου του άλλου Κράτους μέλους αντιμετωπίζει συστημικές ελλείψεις.

Το ΔΕΕ επανέλαβε την ήδη αναφερθείσα θέση ότι οι συστημικές ελλείψεις και οι σοβαρές δυσλειτουργίες ενός Κράτους μέλους ενδέχεται να εκθέτουν τους αιτούντες άσυλο σε κίνδυνο κακομεταχείρισης. Λόγω του γενικού και απόλυτου χαρακτήρα της απαγόρευσης του άρθρου 4 του Χάρτη, η οποία συνδέεται με το σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, ο κίνδυνος ενδέχεται να συντρέχει τόσο κατά τη μεταφορά, στο πλαίσιο της διαδικασίας ασύλου, όσο και μετά την ολοκλήρωσή της. Με βάση τα παραπάνω, το εθνικό δικαστήριο οφείλει να εκτιμήσει την ύπαρξη ενός τέτοιου κινδύνου, βάσει αντικειμενικών, αξιόπιστων, συγκεκριμένων και δεόντως ενημερωμένων στοιχείων. Επιπλέον, οφείλει να εξετάσει αν υφίστανται συστημικές ή γενικευμένες ελλείψεις ή ελλείψεις που επηρεάζουν ορισμένες ομάδες προσώπων.

Ο αυξημένος βαθμός σοβαρότητας των ελλείψεων διαπιστώνεται, όταν η αδιαφορία των αρχών θα είχε ως συνέπεια ένα πρόσωπο, το οποίο είναι απολύτως εξαρτημένο από την κρατική αρωγή, να αδυνατεί να ικανοποιήσει στοιχειώδεις ανάγκες, όπως η τροφή, η προσωπική καθαριότητα και η στέγαση, με αποτέλεσμα την βλάβη της υγείας του ή τον εξευτελισμό του. Το Δικαστήριο διευκρίνισε, ωστόσο, ότι ο βαθμός της σοβαρότητας δεν καλύπτει καταστάσεις

¹¹⁰¹ ΔΕΕ, C-297/17, Ibrahim, 19.03.2019, ECLI:EU:C:2019:219.

ανασφάλειας ή επιδείνωσης των συνθηκών διαβίωσης του ενδιαφερομένου, εφόσον δεν συνεπάγονται έσχατη υλική στέρση, που να εξομοιώνεται με απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση. Σύμφωνα με την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των Κρατών μελών¹¹⁰², παραβιάσεις της οδηγίας για την αναγνώριση από τα Κράτη¹¹⁰³ δεν εμποδίζουν τα λοιπά Κράτη μέλη από το να ασκούν τη δυνατότητα απόρριψης της εξέτασης αιτήματος ασύλου που προβλέπει η οδηγία περί διαδικασιών (άρθρο 33 παρ. 2 περ. α οδηγίας 2013/32/ΕΕ), υπό την προϋπόθεση μη παραβίασης του άρθρου 4 του Χάρτη. Οι ευνοϊκές συνθήκες διαβίωσης του Κράτους στο οποίο κατέφυγε το πρόσωπο, σε σύγκριση με αυτές του Κράτους που τού παρείχε διεθνή προστασία, δεν θεμελιώνουν κίνδυνο παραβίασης του άρθρου του 4. Επομένως, όταν οι δικαιούχοι επικουρικής προστασίας δεν λαμβάνουν στο Κράτος μέλος παροχές προς εξασφάλιση της στοιχειώδους διαβίωσης ή λαμβάνουν αισθητά περιορισμένες παροχές, ο αιτών εκτίθεται σε πραγματικό κίνδυνο κακομεταχείρισης, μόνο όταν περιέρχεται «λόγω της ιδιαίτερας εύλωτης θέσεώς του, ανεξαρτήτως της θελήσεώς του και των προσωπικών του επιλογών, σε κατάσταση έσχατης υλικής στερήσεως».

Επιπρόσθετα, το ΔΕΕ έχει διατυπώσει κριτήρια για την εκτίμηση των συνθηκών διαβίωσης των αναγνωρισμένων δικαιούχων διεθνούς προστασίας, στην απόφαση **Jawo**¹¹⁰⁴, στην οποία εξετάστηκε η νομιμότητα της μεταφοράς αιτούντος άσυλο, υπηκόου της Γκάμπια, στο πλαίσιο της εφαρμογής του Κανονισμού «Δουβλίνο III». Μεταξύ άλλων, ο Jawo υποστήριξε ότι η μεταφορά του στην Ιταλία ήταν παράνομη, εξαιτίας των συστημικών ελλείψεων της διαδικασίας ασύλου και των συνθηκών υποδοχής των αιτούντων άσυλο. Το γερμανικό δικαστήριο επεσήμανε ότι η οδηγία για την αναγνώριση¹¹⁰⁵ προβλέπει την ίση μεταχείριση με τους υπηκόους του οικείου Κράτους μέλους, ωστόσο αυτή η μεταχείριση ενδέχεται να μην επαρκεί για τη διασφάλιση της αξιοπρέπειας των δικαιούχων διεθνούς προστασίας, οι οποίοι είναι, κατά κανόνα, εύλωτοι και ξεριζωμένοι άνθρωποι. Το αιτούν δικαστήριο αναφέρει ότι, σύμφωνα με έκθεση ελβετικού οργανισμού για τις συνθήκες υποδοχής στην Ιταλία, οι δικαιούχοι διεθνούς προστασίας διατρέχουν τον κίνδυνο να ζήσουν στο περιθώριο της κοινωνίας, άστεγοι και σε κατάσταση ένδειας. Οι διαρθρωτικές αδυναμίες του κρατικού κοινωνικού συστήματος αντισταθμίζονται μεν από την αλληλεγγύη της οικογενείας, όσον αφορά τον ιταλικό πληθυσμό, η οποία ελλείπει στους δικαιούχους διεθνούς προστασίας. Με βάση τα παραπάνω, απηύθυνε προδικαστικό ερώτημα αναφορικά με το περιεχόμενο της προστασίας του άρθρου 4 του Χάρτη και τα κριτήρια για την εκτίμηση των συνθηκών διαβίωσης των αναγνωρισμένων δικαιούχων διεθνούς προστασίας.

¹¹⁰² Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, ιδίως όσον αφορά τον χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, επιβάλλει σε καθένα από αυτά τα Κράτη μέλη να δέχονται, πλην εξαιρετικών περιστάσεων, ότι όλα τα λοιπά Κράτη μέλη τηρούν το δίκαιο της ΕΕ και, ιδίως, ότι σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα που αναγνωρίζονται από το δίκαιο αυτό.

¹¹⁰³ Οδηγία 2011/95/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Δεκεμβρίου 2011, σχετικά με τις απαιτήσεις για την αναγνώριση των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας, για ένα ενιαίο καθεστώς για τους πρόσφυγες ή για τα άτομα που δικαιούνται επικουρική προστασία και για το περιεχόμενο της παρεχόμενης προστασίας.

¹¹⁰⁴ ΔΕΕ, C-163/17, Jawo, 19.03.2019, ECLI:EU:C:2019:218.

¹¹⁰⁵ Οδηγία 2011/95/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Δεκεμβρίου 2011, σχετικά με τις απαιτήσεις για την αναγνώριση των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας, για ένα ενιαίο καθεστώς για τους πρόσφυγες ή για τα άτομα που δικαιούνται επικουρική προστασία και για το περιεχόμενο της παρεχόμενης προστασίας.

Το ΔΕΕ σημείωσε ότι οι συστημικές ελλείψεις πρέπει να έχουν ιδιαίτερος αυξημένο βαθμό σοβαρότητας, ο οποίος εξαρτάται από το σύνολο των δεδομένων της υπό εξέταση υπόθεσης. Επομένως, πρέπει να αποδειχτεί πως συντρέχουν εξαιρετικές περιστάσεις που συνεπάγονται ότι η μεταφορά του αιτούντα σε άλλο Κράτος μέλος θα τον οδηγήσει σε κατάσταση έσχατης υλικής στέρησης, εξαιτίας της ιδιαίτερος ευάλωτης θέσης του¹¹⁰⁶. Εν προκειμένω, σύμφωνα με τις προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα¹¹⁰⁷, δεν προέκυψε ότι ο Jawo βρίσκεται σε ιδιαίτερος ευάλωτη κατάσταση, «η οποία τον εξατομικεύει ή τον διαφοροποιεί από τους υπόλοιπους δικαιούχους διεθνούς προστασίας στην Ιταλία και να τον κατατάσσει στα ευάλωτα πρόσωπα», όπως αυτά ορίζονται στην οδηγία για την αναγνώριση. Επιπλέον, το ΔΕΕ διευκρίνισε ότι η έλλειψη προγραμμάτων ένταξης δεν συνιστά σοβαρό και αποδεδειγμένο λόγο ότι ο δικαιούχος διεθνούς προστασίας διατρέχει πραγματικό κίνδυνο απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης. Επιπλέον, το γεγονός ότι η κοινωνική προστασία και οι συνθήκες διαβίωσης είναι ευνοϊκότερες στο Κράτος μέλος στο οποίο υποβλήθηκε αίτηση διεθνούς προστασίας, δεν δύναται να στηρίξει το συμπέρασμα ότι η μεταφορά του στο Κράτος αυτό θα εκθέσει τον ενδιαφερόμενο σε πραγματικό κίνδυνο παραβίασης του άρθρου 4 του Χάρτη.

Συμπερασματικά, η εφαρμογή του άρθρου 4 του Χάρτη αξιώνεται από το ΔΕΕ άνευ οποιασδήποτε παρέκκλισης, εφόσον ο ενδιαφερόμενος ενδέχεται να διατρέξει σοβαρό κίνδυνο να υποστεί μια τέτοια μεταχείριση, σε περίπτωση μεταφοράς του σε άλλο Κράτος μέλος. Μάλιστα, στην απόφαση Ibrahim¹¹⁰⁸, διευκρινίζεται ότι το εν λόγω θεμελιώδες δικαίωμα δεν περιορίζεται μόνο στο πλαίσιο της διαδικασίας ασύλου, αλλά επεκτείνεται και μετά το πέρας αυτής. Συγκεκριμένα, το ΔΕΕ έκρινε ότι, όταν αναγνωρισμένος δικαιούχος διεθνούς προστασίας καταθέσει νέα αίτηση διεθνούς προστασίας, προσκομίζοντας στοιχεία για τη θεμελίωση κινδύνου κακομεταχείρισης, το εθνικό δικαστήριο οφείλει να εκτιμήσει «βάσει αντικειμενικών, αξιόπιστων, συγκεκριμένων και δεόντως ενημερωμένων στοιχείων, υπό το πρίσμα του επιπέδου προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων που διασφαλίζεται από το δίκαιο της Ένωσης, εάν όντως υφίστανται συστημικές είτε γενικευμένες ελλείψεις, είτε ελλείψεις που επηρεάζουν ορισμένες ομάδες προσώπων». Ο βαθμός σοβαρότητας των ελλείψεων θεωρείται σημαντικός, όταν η αδιαφορία των αρχών θα είχε ως συνέπεια ένα πρόσωπο, το οποίο είναι απολύτως εξαρτημένο από την κρατική αρωγή, να αδυνατεί να ικανοποιήσει στοιχειώδεις ανάγκες, όπως η τροφή, η προσωπική καθαριότητα και η στέγαση, με αποτέλεσμα την βλάβη της υγείας του ή τον εξευτελισμό του.

Θα πρέπει, πάντως, να τονισθεί ότι σημαντικό στοιχείο της νομολογίας είναι η κρίση πως ο βαθμός σοβαρότητας δεν καλύπτει καταστάσεις ανασφάλειας ή επιδείνωσης των συνθηκών διαβίωσης του ενδιαφερομένου, εφόσον δεν συνεπάγονται έσχατη υλική στέρηση, που να εξομοιώνεται με απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση. Σύμφωνα με την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των Κρατών μελών¹¹⁰⁹, παραβιάσεις της οδηγίας για την αναγνώριση από

¹¹⁰⁶ EASO, Vulnerability in the context of applications for international protection, 2021, σελ. 27.

¹¹⁰⁷ ΔΕΕ, Προτάσεις Γενικού Εισαγγελέα M. Wathelet, C-163/17, Jawo, 25.06.2018, ECLI:EU:C:2018:613.

¹¹⁰⁸ ΔΕΕ, C-297/17, Ibrahim, 19.03.2019, ECLI:EU:C:2019:219.

¹¹⁰⁹ Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, ιδίως όσον αφορά τον χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, επιβάλλει σε καθένα από αυτά τα Κράτη μέλη να δέχονται, πλην εξαιρετικών περιστάσεων, ότι όλα τα λοιπά Κράτη μέλη τηρούν το δίκαιο της Ένωσης και, ιδίως, ότι σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα που αναγνωρίζονται από το δίκαιο αυτό.

τα Κράτη¹¹¹⁰ δεν εμποδίζουν τα λοιπά Κράτη μέλη από το να ασκούν τη δυνατότητα απόρριψης της εξέτασης αιτήματος ασύλου που προβλέπει η οδηγία περί διαδικασιών (άρθρο 33 παρ. 2 περ. α οδηγίας 2013/32/ΕΕ), υπό την προϋπόθεση της μη παραβίασης του άρθρου 4 του Χάρτη. Οι ευνοϊκές συνθήκες διαβίωσης του Κράτους στο οποίο κατέφυγε το πρόσωπο, σε σύγκριση με αυτές του Κράτους που τού παρείχε διεθνή προστασία, δεν θεμελιώνουν κίνδυνο παραβίασης του άρθρου του 4. Επομένως, όταν οι δικαιούχοι επικουρικής προστασίας δεν λαμβάνουν στο Κράτος μέλος παροχές προς εξασφάλιση της στοιχειώδους διαβίωσης ή λαμβάνουν αισθητά περιορισμένες παροχές, ο αιτών εκτίθεται σε πραγματικό κίνδυνο κακομεταχείρισης, μόνο όταν περιέρχεται *«λόγω της ιδιαίτερας ευάλωτης θέσεώς του, ανεξαρτήτως της θελήσεώς του και των προσωπικών του επιλογών, σε κατάσταση έσχατης υλικής στέρησης»*.

Μέσω των ανωτέρω δικαστικών αποφάσεων, αναδεικνύεται η σημασία του άρθρου 4 του Χάρτη, κατά την ερμηνεία του ΚΕΣΑ. Παρότι το ΔΕΕ δεν προσεγγίζει τους αιτούντες άσυλο ως ευάλωτους, όπως το ΕΔΔΑ, είναι φανερό η επιρροή της σχετικής νομολογίας του Δικαστηρίου του Στρασβούργου στην ερμηνεία του παραγώγου δικαίου, υπό το πρίσμα του Χάρτη. Όπως αναλύθηκε, όταν τα Κράτη γνωρίζουν ή είναι αδύνατο να αγνοούν τις ελλείψεις του συστήματος ασύλου στο υποδεικνυόμενο ως υπεύθυνο Κράτος, υποχρεούνται να απέχουν από τη μεταφορά των προσώπων, εφόσον ο ενδιαφερόμενος διατρέχει κίνδυνο να υποστεί κακομεταχείριση. Το ίδιο ισχύει και όταν η μεταφορά συνεπάγεται πραγματικό και αποδεδειγμένο κίνδυνο σημαντικής και μη αναστρέψιμης επιδείνωσης της κατάστασης της υγείας του αιτούντα. Βέβαια, πρέπει να συντρέχουν εξαιρετικές περιστάσεις που να θεμελιώνουν την ενεργοποίηση του άρθρου 4 του Χάρτη. Συνεπώς, η έλλειψη προγραμμάτων ένταξης σε ένα Κράτος ή οι καλύτερες συνθήκες διαβίωσης σε ένα άλλο δεν συνιστά σοβαρό και αποδεδειγμένο λόγο ότι το πρόσωπο διατρέχει πραγματικό κίνδυνο κακομεταχείρισης, σε περίπτωση μεταφοράς του.

B. Αναγνώριση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η οδηγία για την αναγνώριση περιλαμβάνει ειδικές προβλέψεις για τους ευάλωτους δικαιούχους διεθνούς προστασίας, διακηρύσσοντας ότι τα Κράτη οφείλουν να λάβουν υπόψη την ειδική κατάσταση των ευάλωτων προσώπων, *«όπως οι ανήλικοι, οι ασυνόδευτοι ανήλικοι, τα πρόσωπα με ειδικές ανάγκες, οι ηλικιωμένοι, οι έγκυοι, οι άγαμοι γονείς που έχουν ανήλικα τέκνα, τα θύματα εμπορίας ανθρώπων, πρόσωπα με πνευματικές διαταραχές και πρόσωπα που υπήρξαν θύματα βασανιστηρίων, βιασμού ή άλλων σοβαρών μορφών ψυχολογικής, σωματικής ή σεξουαλικής βίας»*, κατόπιν εξατομικευμένης αξιολόγησης της περίπτωσης τους¹¹¹¹. Μάλιστα, ο παραπάνω κατάλογος ευάλωτων ομάδων δεν είναι εξαντλητικός, επομένως τα Κράτη δύνανται να τον διευρύνουν, θεσπίζοντας ευνοϊκότερες διατάξεις¹¹¹².

¹¹¹⁰ Οδηγία 2011/95/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Δεκεμβρίου 2011, σχετικά με τις απαιτήσεις για την αναγνώριση των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας, για ένα ενιαίο καθεστώς για τους πρόσφυγες ή για τα άτομα που δικαιούνται επικουρική προστασία και για το περιεχόμενο της παρεχόμενης προστασίας.

¹¹¹¹ Άρθρο 20 παρ. 3 και 4 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ (αναδιατύπωση).

¹¹¹² Σύμφωνα με το άρθρο 3 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ (αναδιατύπωση), *«τα Κράτη μέλη δύνανται να θεσπίζουν ή να διατηρούν σε ισχύ ευνοϊκότερες διατάξεις για να καθορίζουν το ποιος δικαιούται να θεωρηθεί πρόσφυγας ή πρόσωπο*

Ένα ενδιαφέρον ζήτημα που τίθεται, όσον αφορά την οδηγία για την αναγνώριση, και το οποίο επίσης απασχόλησε το ΔΕΕ, είναι η αναλογική εφαρμογή των διατάξεων της σε **νομίμως διαμένοντες μετανάστες**, υπό το πρίσμα του άρθρου 19 του Χάρτη (απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση), εξετάστηκε στην απόφαση **M'Bodj**¹¹¹³. Το ΔΕΕ διαπίστωσε ότι το Κράτος δεν υποχρεούται να χορηγήσει κοινωνική αρωγή και ιατρική περίθαλψη, όπως προβλέπεται για τους δικαιούχους διεθνούς προστασίας, σε νομίμως διαμένοντα αλλοδαπό, όταν πάσχει από ασθένεια που ενέχει σοβαρούς κινδύνους για τη υγεία του και δεν δύναται να λάβει θεραπευτική αγωγή στη χώρα καταγωγής ή προηγούμενης διαμονής του. Κατ' εξαίρεση, γίνεται δεκτή η ευθύνη του Κράτους, όταν διαπιστώνεται εκ προθέσεως άρνηση χορήγησης ιατρικής περιθάλψεως στον εν λόγω αλλοδαπό, στη συγκεκριμένη χώρα. Όπως διευκρινίζεται στις προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα¹¹¹⁴, σε αυτή την περίπτωση διαπιστώνεται η υποχρέωση παροχής διεθνούς προστασίας, «που υπαγορεύεται από επιτακτικούς ανθρωπιστικούς λόγους, στηριζόμενη στα άρθρα 4 και 19 του Χάρτη».

Παράλληλα, η υποχρέωση του Κράτους υποδοχής να παράσχει καθεστώς επικουρικής προστασίας σε θύμα βασανιστηρίων από τις αρχές της χώρας καταγωγής, εξετάστηκε στην απόφαση **MP**¹¹¹⁵. Το αιτούν δικαστήριο του Ηνωμένου Βασιλείου απέρριψε τον ισχυρισμό του ΜΡ, υπηκόου Σρι Λάνκα, ότι εξακολουθεί να κινδυνεύει να υποστεί βασανιστήρια από τις αρχές της χώρας καταγωγής. Ωστόσο, δέχτηκε ότι ο προσφεύγων έπασχε από σύνδρομο μετατραυματικού άγχους βαριάς μορφής, εξαιτίας των βασανιστηρίων, υπέφερε από βαριά κατάθλιψη και είχε έντονες τάσεις αυτοκτονίας. Επιπλέον, εκτίμησε ότι η απέλαση ήταν ασυμβίβαστη με το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ, καθότι ο ΜΡ θα ετίθετο υπό τη φροντίδα των υπηρεσιών ψυχικής υγείας της Σρι Λάνκα, με αποτέλεσμα την αδυναμία πρόσβασης στην κατάλληλη περίθαλψη¹¹¹⁶.

Το ΔΕΕ επιβεβαιώνει ότι, σύμφωνα με τα άρθρα 4 (απαγόρευση βασανιστηρίων) και 19 παρ. 2 (αρχή μη επαναπροώθησης) του Χάρτη, όπως ερμηνεύονται υπό το φως του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ και της σχετικής νομολογίας του ΕΔΔΑ, η απομάκρυνση υπηκόου τρίτης χώρας, ο οποίος πάσχει από ιδιαίτερα σοβαρή ψυχική ή σωματική πάθηση, συνιστά απάνθρωπη και εξευτελιστική, όταν συνεπάγεται πραγματικό και αποδεδειγμένο κίνδυνο σημαντικής και ανεπανόρθωτης επιδείνωσης της υγείας του. Εξαιτίας της θεμελιώδους σημασίας της απαγόρευσης των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης, πρέπει δίνεται προσοχή στην ιδιαίτερη ευαλωτότητα των προσώπων, των οποίων η ψυχολογική ταλαιπωρία προκλήθηκε από την μεταχείριση που υπέστησαν στη χώρα καταγωγής. Ωστόσο, το ΔΕΕ απεφάνθη ότι η υποβολή σε βασανιστήρια από τις αρχές της χώρας καταγωγής, δεν συνεπάγεται την αναγνώριση καθεστώτος επικουρικής προστασίας, όταν έχει εκλείψει ο

που δικαιούται επικουρική προστασία και το περιεχόμενο της διεθνούς προστασίας, υπό την προϋπόθεση ότι οι διατάξεις αυτές συνάδουν με την παρούσα Οδηγία»

¹¹¹³ ΔΕΕ, C-542/13, M' Bodj, 18.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2452.

¹¹¹⁴ ΔΕΕ, Προτάσεις Γενικού Εισαγγελέα Y. Bot, C-542/13, M' Bodj, 17.07.2014, ECLI:EU:C:2014:2113.

¹¹¹⁵ ΔΕΕ, C-353/16, MP, 24.04.2018, ECLI:EU:C:2018:276.

¹¹¹⁶ Συγκεκριμένα, το αιτών δικαστήριο αναγνώρισε ότι υπάρχουν μόνον 25 ψυχίατροι στη Σρι Λάνκα, Επιπλέον, παρότι υπάρχουν εξειδικευμένες μονάδες θεραπείας ψυχικών παθήσεων, τα χρήματα που δαπανώνται για την ψυχική υγεία διοχετεύονται μόνο στα ιδρύματα ψυχικής υγείας των μεγάλων πόλεων, στα οποία δεν έχουν πρόσβαση άτομα με ψυχικές ασθένειες.

πραγματικός κίνδυνος επανάληψης ή εξακολούθησης των βασανιστηρίων, σε περίπτωση επιστροφής του ενδιαφερόμενου. Η επικουρική προστασία παύει, όταν οι περιστάσεις οι οποίες οδήγησαν στην αναγνώριση της προστασίας αυτής έχουν εκλείψει ή μεταβληθεί. Επομένως, το ΔΕΕ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να διαπιστώσει εάν ο ΜΡ θα εκτεθεί σε κίνδυνο μη λήψης κατάλληλης περίθαλψης, σε περίπτωση επιστροφής στη χώρα προέλευσης. Αυτό συμβαίνει σε περίπτωση που διαπιστώνεται ο κίνδυνος αυτοκτονίας του προσώπου, εξαιτίας των βασανιστηρίων που υπέστη, ωστόσο οι αρχές της χώρας προέλευσης δεν αναμένεται ότι θα διασφαλίσουν την επαναπροσαρμογή του, παρά την υποχρέωση που απορρέει από τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά των βασανιστηρίων¹¹¹⁷.

Γ. Περιορισμός ή ανάκληση των συνθηκών υποδοχής

Έχει ήδη αναφερθεί ότι, σύμφωνα με την οδηγία για την υποδοχή¹¹¹⁸, ο αιτών με ειδικές ανάγκες υποδοχής αποτελεί «το ευάλωτο πρόσωπο που χρειάζεται ειδικές εγγυήσεις, ώστε να απολαύει των δικαιωμάτων και να συμμορφώνεται με τις υποχρεώσεις που προβλέπει η παρούσα οδηγία»¹¹¹⁹.

Η νομιμότητα περιορισμού ή ανάκλησης των υλικών συνθηκών υποδοχής ασυνόδευτου ανηλίκου, δεδομένης της ιδιαίτερης ευάλωτότητας του, εξετάστηκε στην απόφαση **Haqbin**¹¹²⁰, κατόπιν αίτησης προδικαστικής απόφασης του Βελγικού δικαστηρίου. Ο Ζ. Haqbin, Αφγανός υπήκοος, υπέβαλε αίτηση διεθνούς προστασίας στο Βέλγιο. Επειδή ενεπλάκη σε διαπληκτισμό με άλλους διαμένοντες του κέντρου υποδοχής όπου διέμενε, ο διευθυντής του κέντρου αποφάσισε τον αποκλεισμό του για δεκαπέντε ημέρες από την παροχή υλικής συνδρομής στη δομή.

Το ΔΕΕ επεσήμανε ότι η υποχρέωση των Κρατών μελών για την παροχή υλικών συνθηκών υποδοχής στους αιτούντες άσυλο δεν είναι απόλυτη και τα Κράτη μέλη δύνανται να τις περιορίζουν ή, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, να τις ανακαλούν. Ωστόσο, η ερμηνεία της οδηγίας για την υποδοχή σε συνδυασμό με το άρθρο 1 του Χάρτη (σεβασμός ανθρώπινης αξιοπρέπειας), δεν επιτρέπει στο Κράτος να προβλέπει, σε περίπτωση σοβαρής παράβασης των κανόνων των κέντρων φιλοξενίας ή επίδειξης ιδιαίτερα βίαιης συμπεριφοράς, κύρωση που συνεπάγεται την ανάκληση, έστω και προσωρινή, των υλικών συνθηκών υποδοχής, οι οποίες αφορούν τη στέγαση, την τροφή ή την ένδυση. Μια τέτοια κύρωση θα είχε ως αποτέλεσμα τη στέρηση της ικανοποίησης των στοιχειωδών αναγκών των αιτούντων άσυλο. Σε κάθε περίπτωση, η επιβολή κυρώσεων πρέπει να σέβεται την αρχή της αναλογικότητας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Κάθε κύρωση πρέπει να είναι αποτέλεσμα αντικειμενικής, αμερόληπτης, αιτιολογημένης κρίσης, και ανάλογη προς την ιδιαιτερότητα της κατάστασης του αιτούντος. Συνεπώς, έκρινε ότι οι αρχές του Κράτους μέλους

¹¹¹⁷ Σύμφωνα με το άρθρο 14 παρ. 1 της Σύμβασης κατά των βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, η οποία τέθηκε σε ισχύ το 1987, «κάθε Κράτος μέρος στα πλαίσια του νομικού του συστήματος εγγυάται στο θύμα μιας πράξης βασανιστηρίων το δικαίωμα να επιτύχει αποκατάσταση και να αποζημιωθεί δίκαια και πλήρως, όπου περιλαμβάνονται και τα απαραίτητα μέσα για την κατά το δυνατό πλη-ρέστερη ικανοποίηση. Σε περίπτωση θανάτου του θύματος που προήλθε από μια πράξη βασανιστηρίων οι εκδοχείς του έχουν το δικαίωμα για αποζημίωση».

¹¹¹⁸ Οδηγία για την υποδοχή (2003/9/ΕΚ) και αναδιατύπωση της ίδιας Οδηγίας (2013/33/ΕΕ).

¹¹¹⁹ Άρθρο 2 περ. ια της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

¹¹²⁰ ΔΕΕ, C-233/18, Haqbin, 12.11.2019, ECLI:EU:C:2019:956.

δεν μπορούν απλώς να παραδίδουν σε αιτούντα που αποκλείεται από κέντρο φιλοξενίας, λόγω της επιβολής κύρωσης σε αυτόν, κατάλογο των δομών υποδοχής στις οποίες θα μπορούσε να απευθυνθεί προκειμένου να επωφεληθεί εκεί από υλικές συνθήκες υποδοχής.

Στοιχείο κρίσιμο για την λύση που υιοθετήθηκε από το ΔΕΕ είναι το άρθρο 24 του Χάρτη. Σύμφωνα με τη εν λόγω διάταξη, τα Κράτη μέλη οφείλουν, κατά την εκτίμηση του μείζονος συμφέροντος του παιδιού, να λαμβάνουν υπόψη παράγοντες όπως η ποιότητα ζωής και η κοινωνική ανάπτυξη του ανηλίκου, με ιδιαίτερη προσοχή στο υπόβαθρο του ανηλίκου και τα ζητήματα ασφάλειας και προστασίας. Συνεπώς, κατά την επιβολή κυρώσεων σε ασυνόδευτους ανήλικους, πρέπει να συνεκτιμάται η ιδιαιτερότητα της κατάστασης του ανηλίκου και το μείζον συμφέρον του παιδιού. Όπως σημειώνεται στις προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα¹¹²¹, το Κράτος υποδοχής πρέπει να βεβαιώνεται ότι η επιβαλλόμενη κύρωση δεν θα στερήσει από το παιδί την απόλαυση των εγγύων προστασίας των συμφερόντων και την ικανοποίηση των ειδικών του αναγκών. Όταν η συμπεριφορά του ασυνόδευτου ανηλίκου υποδεικνύει ότι διακυβεύονται η εκπαίδευση και η ανάπτυξή του, το Κράτος υποχρεούται να προσφύγει στους μηχανισμούς του κοινού δικαίου περί προστασίας των παιδιών, ειδικά στην περίπτωση του ασυνόδευτου ανηλίκου, «ο οποίος είναι ένα ιδιαίτερα ευάλωτο πρόσωπο λόγω της ενίοτε μακράς και τραυματικής μεταναστευτικής του διαδρομής, καθώς και της επισφαλούς καταστάσεώς του, η οποία οφείλεται στην έλλειψη οικογενειακής στηρίξεως και ίδιων πόρων».

Δ. Έλεγχος αξιοπιστίας των δηλώσεων αιτούντα άσυλο για το γενετήσιο προσανατολισμό

Όπως αναλύθηκε, η οδηγία για τις διαδικασίες¹¹²², η οποία ρυθμίζει τους κανόνες για τη διαδικασία χορήγησης και ανάκλησης του καθεστώτος διεθνούς προστασίας από τα Κράτη, στην προϋχούσα μορφή της (2005/85/EK) δεν περιείχε ειδικές προβλέψεις για τις ευάλωτες ομάδες, με εξαίρεση τους ασυνόδευτους ανήλικους. Συγκεκριμένα, παρότι απαιτούσε από τα Κράτη να διεξάγουν τις προσωπικές συνεντεύξεις σε συνθήκες που επιτρέπουν στους αιτούντες να εκθέσουν διεξοδικά τους λόγους των αιτήσεών τους, δεν προέβλεπε εγγυήσεις για αιτούντες με ιδιαίτερες ανάγκες, λ.χ. οι συνεντεύξεις να λαμβάνουν υπόψη το φύλο, την ηλικία και να εκτιμούν τυχόν ψυχικά τραύματα¹¹²³. Η αναδιατύπωση της οδηγίας για τις διαδικασίες (2013/32/EE) αναγνωρίζει ότι ορισμένοι αιτούντες που χρήζουν «ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων», λόγω ηλικίας, φύλου, γενετήσιου προσανατολισμού, ταυτότητας φύλου. Η ευαλωτότητα είναι κρίσιμη σε σχέση με την υποχρέωση του Κράτους υποδοχής να τους παρέχει κατάλληλη στήριξη καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας ασύλου και επαρκή χρόνο να επικαλεστούν τα απαιτούμενα στοιχεία για την τεκμηρίωση της αίτησής τους¹¹²⁴. Μάλιστα, η ανάγκη για ειδικές διαδικαστικές εγγυήσεις

¹¹²¹ ΔΕΕ, Προτάσεις Γενικού Εισαγγελέα M.C. Sanchez-Bordona, C-233/18, Haqbin, 6.6.2019, ECLI:EU:C:2019:468.

¹¹²² Οδηγία για τις διαδικασίες (2005/85/EK) και αναδιατύπωση της ίδιας Οδηγίας (2013/32/EE).

¹¹²³ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Έκθεση προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο για την εφαρμογή της Οδηγίας 2005/85/EK της 1ης Δεκεμβρίου 2005 σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα Κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα, COM(2010) 465, Σεπτέμβριος 2010, σελ. 7.

¹¹²⁴ Αιτιολογική σκέψη 29 προοιμίου της Οδηγίας 2013/32/EE.

αντιμετωπίζεται, ακόμα και αν ανακύψει σε μεταγενέστερο στάδιο της διαδικασίας ασύλου, χωρίς να απαιτείται εκ νέου κίνηση της διαδικασίας¹¹²⁵.

Με βάση τα παραπάνω, γίνεται δεκτό ότι οι αιτούντες άσυλο που εντάσσονται στην ΛΟΑΤΙ κοινότητα ενδέχεται να εντάσσονται στους ευάλωτους αιτούντες¹¹²⁶, οι οποίοι χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων, λόγω γενετήσιου προσανατολισμού¹¹²⁷.

Η απόδειξη της αξιοπιστίας των ισχυρισμών που συνδέονται με το σεξουαλικό προσανατολισμό παρουσιάζει πρακτικές δυσχέρειες, όπως η ερμηνεία των πράξεων δίωξης και τα παραδεκτά μέσα απόδειξης. Η νομολογία του ΔΕΕ έχει ερμηνεύει την εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου για το άσυλο, όταν προβάλλεται ο σεξουαλικός προσανατολισμός ως λόγο δίωξης, σε τρεις υποθέσεις. Αρχικά, στην απόφαση **X, Y και Z**¹¹²⁸, αναγνωρίστηκε ρητά ότι η δίωξη λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού δύναται να οδηγήσει στην αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα, διότι αποτελεί δίωξη κατά «συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας»¹¹²⁹, σύμφωνα με τα οριζόμενα στη Σύμβαση της Γενεύης του 1951 για τους Πρόσφυγες. Αναλυτικότερα, τα θεμελιώδη δικαιώματα που συνδέονται με το γενετήσιο προσανατολισμό είναι το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, το οποίο κατοχυρώνεται με το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ (άρθρο 7 του Χάρτη), σε συνδυασμό με το άρθρο 14 της ΕΣΔΑ (άρθρο 21 παρ.1 του Χάρτη). Δεδομένου ότι τα εν λόγω άρθρα δεν παρέχουν απόλυτη προστασία, το ΔΕΕ σημείωσε ότι απλώς και μόνον η ύπαρξη νομοθεσίας που ποινικοποιεί ομοφυλοφιλικές πράξεις δεν θίγει τον αιτούντα σε τέτοιο βαθμό, ώστε να επιτυγχάνεται το επίπεδο σοβαρότητας που είναι αναγκαίο για να θεωρηθεί δίωξη, σύμφωνα με την οδηγία για την αναγνώριση. Αντίθετα, η επιβολή ποινής φυλάκισης ή κάθειρξης στον αιτούντα, εξαιτίας της ομοφυλοφιλίας, αποτελεί πράξη δίωξης, εφόσον εφαρμόζεται στη χώρα καταγωγής, διότι συνιστά παράβαση του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ (άρθρο 7 του Χάρτη), ενώ αποτελεί δυσανάλογη και μεροληπτική κύρωση. Το Δικαστήριο κατέληξε ότι, όταν ένας αιτών άσυλο προβάλλει το ισχυρισμό ότι στη χώρα καταγωγής του ποινικοποιούνται οι ομοφυλοφιλικές πράξεις, οι εθνικές αρχές οφείλουν να προβούν στην αξιολόγηση των γεγονότων, των πραγματικών περιστατικών, των νόμων της χώρας καταγωγής και του τρόπου με τον οποίο αυτοί εφαρμόζονται, για να αξιολογήσει το αίτημα ασύλου.

Η θέση του Δικαστηρίου της ΕΕ πως η ποινικοποίηση της ομοφυλοφιλίας δεν συνιστά αυτοτελώς δίωξη αντιβαίνει στις κατευθυντήριες γραμμές της Ύπατης Αρμοστείας¹¹³⁰. Η στάση του ΔΕΕ επικρίθηκε¹¹³¹, διότι δεν συνεκτίμησε το γεγονός ότι η ποινικοποίηση στοιχείου της

¹¹²⁵ Άρθρο 24 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ.

¹¹²⁶ Ειδικότερα για τις προκλήσεις που ανακύπτουν κατά την αξιολόγηση των αιτήσεων ασύλου που σχετίζονται με τον σεξουαλικό προσανατολισμό, βλ. Σ. Ζησάκου, Διαδικασία Ασύλου & Σεξουαλικός Προσανατολισμός, 2021.

¹¹²⁷ S. Jansen/T. Spijkerboer, *Fleeing Homophobia: asylum claims related to sexual orientation and gender identity in Europe*, Σεπτέμβριος 2011, σελ. 77.

¹¹²⁸ ΔΕΕ, C-199/12, X και άλλοι, 7.11.2013, ECLI:EU:C:2013:720.

¹¹²⁹ J. Wessels, *Sexual orientation in Refugee Status Determination*, Working Paper series υπ. αρ. 73, Απρίλιος 2011.

¹¹³⁰ UNHCR, *Guidelines on International Protection No. 9: Claims to Refugee Status based on Sexual Orientation and/or Gender Identity within the context of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or its 1967 Protocol relating to the Status of Refugees*, Οκτώβριος 2012, HCR/GIP/12/01.

¹¹³¹ *International Commission of Jurists*, X, Y and Z: a glass half full for “rainbow refugees”?, 3 Ιουνίου 2014 και S. Jansen, *Assessing LGBTI asylum applications in the Netherlands following the XYZ and ABC judgments*, Ιανουάριος 2019.

ταυτότητας ενός προσώπου και η έλλειψη κρατικής προστασίας υπέρ των ομοφυλόφιλων από διώξεις μη κρατικών φορέων οδηγούν στον αναγκαστικό εκτοπισμό τους από τις χώρες καταγωγής, ακόμα και όταν δεν εφαρμόζονται οι προβλεπόμενες ποινικές κυρώσεις.

Ένα χρόνο αργότερα, ζητήθηκε εκ νέου καθοδήγηση από το ΔΕΕ σχετικά με τα αποδεικτικά μέσα σε αιτήματα ασύλου, λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού, με βάση τα άρθρα 3 (δικαίωμα στην ακεραιότητα του ατόμου) και 7 (σεβασμός της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής) του Χάρτη. Συγκεκριμένα, η μέθοδος αξιολόγησής της αξιοπιστίας των δηλώσεων αιτούντα άσυλο αναφορικά με την δίωξη, εξαιτίας του γενετήσιου προσανατολισμού απασχόλησε το ΔΕΕ στην απόφαση **A και άλλοι**¹¹³². Οι τρεις προσφεύγοντες, πολίτες τρίτων χωρών, υπέβαλαν αίτηση ασύλου στην Ολλανδία, επικαλούμενοι το φόβο δίωξης τους στις χώρες καταγωγής, εξαιτίας της ομοφυλοφιλίας τους. Συγκεκριμένα, η αίτηση του A απορρίφθηκε ως αναξιόπιστη και κατέθεσε δεύτερη αίτηση ασύλου, στην οποία δήλωνε ότι είναι διατεθειμένος να υποβληθεί σε «τεστ» για να αποδείξει την ομοφυλοφιλία του ή να προβεί σε ομοφυλοφιλική πράξη, προκειμένου να αποδείξει την αλήθεια των δηλώσεών του περί του γενετήσιου προσανατολισμού του. Η δεύτερη αίτηση του A απορρίφθηκε, με το σκεπτικό ότι η αξιοπιστία της δήλωσης σχετικά με τον προβαλλόμενο γενετήσιο προσανατολισμό του αιτούντος εξακολουθεί να μη θεωρείται αποδεδειγμένη.

Η αίτηση του δεύτερου προσφεύγοντα (B) απορρίφθηκε με το σκεπτικό ότι οι δηλώσεις του σχετικά με την ομοφυλοφιλία του είναι αόριστες, συνοπτικές και αναξιόπιστες. Επιπλέον, κρίθηκε ότι, δεδομένου ότι ο B κατάγεται από χώρα όπου η ομοφυλοφιλία γενικώς δεν γίνεται αποδεκτή, ο ενδιαφερόμενος όφειλε να περιγράψει λεπτομερέστερα τον συναισθηματικό του κόσμο και την ψυχολογική διαδικασία, όσον αφορά τον γενετήσιο προσανατολισμό του.

Όσον αφορά τον τρίτο προσφεύγοντα (C), μετά την έκδοση απορριπτικής απόφασης του αρχικού αιτήματος ασύλου για άλλους λόγους, υπέβαλε δεύτερη αίτηση, προβάλλοντας την ομοφυλία του, ως λόγο δίωξης στη χώρα καταγωγής. Ο C υποστήριξε ότι, μόνο μετά την αναχώρησή του από τη χώρα καταγωγής, αναγνώρισε την ομοφυλοφιλική του έλξη. Για τη στήριξη της αίτησης, προσκόμισε ενώπιον των αρμόδιων βιντεοσκοπημένες λήψεις της ερωτικής του συνεύρεσης με πρόσωπο του ίδιου φύλου. Η αίτηση του απορρίφθηκε, διότι οι δηλώσεις του κρίθηκαν ως αναξιόπιστες, εφόσον ο C όφειλε να έχει επικαλεστεί τον γενετήσιο προσανατολισμό του, ως λόγο δίωξης, κατά την πρώτη αίτηση ασύλου. Επίσης, δεν παρείχε σαφείς διευκρινίσεις ως προς τη συνειδητοποίηση των ομοφυλοφιλικών του αισθημάτων, ενώ δεν γνώριζε τις ολλανδικές οργανώσεις προαγωγής των δικαιωμάτων των ομοφυλοφίλων.

Κατόπιν της απόρριψης των αιτήσεών τους, οι A, B και C άσκησαν ο καθένας προσφυγή κατά της αντίστοιχης απορριπτικής αποφάσεως ενώπιον εθνικού δικαστηρίου και στη συνέχεια ανάρτηση. Το αιτούν δικαστήριο υπέβαλε προδικαστικό ερώτημα αναφορικά με τους περιορισμούς που επιβάλλονται από τα άρθρα 3 και 7 Χάρτη, στον τρόπο ελέγχου της αξιοπιστίας δηλώσεων που αφορούν τον γενετήσιο προσανατολισμό του ενδιαφερόμενου.

Στην εν λόγω υπόθεση, το ΔΕΕ εκτίμησε ότι ερωτήσεις που στηρίζονται σε στερεοτυπικές αντιλήψεις, όπως το ζήτημα αν ο αιτών μπορεί να κατονομάσει οργανώσεις προαγωγής των δικαιωμάτων των ομοφυλοφίλων, δεν ανταποκρίνονται στην υποχρέωση των Κρατών να

¹¹³² ΔΕΕ, C-148/13, A και άλλοι, 2.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2406.

εξετάζουν την ατομική κατάσταση των αιτούντων, σύμφωνα με την οδηγία για τις διαδικασίες (προϊσχύσασα οδηγία 2005/85/EK). Επομένως, η αδυναμία ενός αιτούντος άσυλο να απαντήσει σε αυτές τις ερωτήσεις δεν συνιστά επαρκή λόγο για να συναχθεί η αναξιопιστία του. Μολονότι αναγνωρίστηκε ότι οι εθνικές αρχές βασίμως προβαίνουν σε υποβολή τυποποιημένων ερωτήσεων, ώστε να εκτιμήσουν τα γεγονότα και τις περιστάσεις σχετικά με τον προβαλλόμενο γενετήσιο προσανατολισμό των αιτούντων άσυλο¹¹³³, ερωτήσεις που αφορούν τις λεπτομέρειες των σεξουαλικών πρακτικών του αιτούντος προσβάλλουν το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής (άρθρο 7 του Χάρτη).

Μέσω γραπτών παρατηρήσεων προς το Δικαστήριο, η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες αναγνώρισε την δυσκολία εξέτασης της αξιοπιστίας ισχυρισμών για την σεξουαλική ταυτότητα και την σημασία του Χάρτη για την ερμηνεία της οδηγίας για τις διαδικασίες. Σημείωσε ότι οι αδιάκριτες ερωτήσεις για σεξουαλικές πρακτικές υπεισέρχονται στο πυρήνα της ιδιωτικότητας των προσώπων, δημιουργούν αμηχανία και αίσθημα ντροπής στον ερωτηθέντα, ενώ οι απαντήσεις δύνανται να κατασκευαστούν. Επίσης, κατέκρινε την χρήση αμφιλεγόμενων ψευδοιατρικών μεθόδων για την εξακρίβωση του σεξουαλικού προσανατολισμού, καθώς και την εξέταση ακατάλληλων αποδεικτικών στοιχείων, όπως φωτογραφίες και βίντεο, ως πρακτικές που παραβιάζουν το σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας¹¹³⁴. Το ΔΕΕ υιοθέτησε την παραπάνω θέση, κρίνοντας ότι η υποβολή των αιτούντων σε τεστ, προκειμένου να αποδείξουν την ομοφυλοφιλία τους ή η οικειοθελής προσκόμιση αποδεικτικών στοιχείων, όπως βιντεοσκοπημένες λήψεις των ερωτικών τους συνευρέσεων, δεν έχουν κατ' ανάγκη αποδεικτική αξία, ενώ ενδέχεται να προσβάλουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια (άρθρο 1 του Χάρτη). Μάλιστα, το ΔΕΕ σημείωσε ότι, αν η χρήση των εν λόγω αποδείξεων ήταν παραδεκτή, αυτό θα συνιστούσε κίνητρο και για άλλους αιτούντες και θα ισοδυναμούσε, *de facto*, με εξαναγκασμό των προσώπων να προσφύγουν στη χρήση τέτοιων αποδεικτικών στοιχείων¹¹³⁵. Στις προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα¹¹³⁶, διευκρινίζεται πως η αποδεικτική αξία φωτογραφιών ή ταινιών είναι αμφίβολη, διότι αφενός μπορούν να κατασκευαστούν, αφετέρου δεν διακρίνουν τον ειλικρινή από τον ανειλικρινή αιτούντα. Η συναίνεση του αιτούντος σε ιατρική εξέταση για μη αναγνωρισμένη ιατρική πάθηση δεν θεραπεύει την παράβαση του άρθρου 3 του Χάρτη, ενώ διατυπώνονται επιφυλάξεις για την εγκυρότητά της (ελεύθερη και εν επιγνώσει), στο πλαίσιο της εξέτασης της αίτησης ασύλου.

Τέλος, η αναξιопιστία των δηλώσεων του αιτούντα δεν μπορεί να στηρίζεται αποκλειστικά στο γεγονός ότι δεν επικαλέστηκε εξαρχής τον γενετήσιο προσανατολισμό του, ως λόγο δίωξης.

¹¹³³ Η αποδοχή του ΔΕΕ αναφορικά με την χρησιμότητα ορισμένων στεροτυπικών ερωτήσεων για τη διαπίστωση της σεξουαλικής ταυτότητας έχει επικριθεί ως οπισθοδρομική. Ενδεικτικά βλ. *St. Peers*, LGBTI asylum-seekers: the CJEU sends mixed messages, EU law analysis, 2.12.2014, <http://eulawanalysis.blogspot.com/2014/12/lgbti-asylum-seekers-cjeu-sends-mixed.html> και *N. Ferreira / D. Venturi*, Tell me what you see and I'll tell you if you're gay: analysing the advocate general's opinion in case C-473/16, F v Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal, EU Immigration and Asylum Law and Policy, 24.11.2017, <http://eumigrationlawblog.eu/tell-me-what-you-see-and-ill-tell-you-if-youre-gay-analysing-the-advocate-generals-opinion-in-case-c-47316-f-v-bevandorlasi-es-allampolgarsagi-hivatal/>.

¹¹³⁴ *UNHCR*, Written observations of the UN High Commissioner for Refugees in the Court of Justice of the European Union, Joined cases C-148/13, C-149/13 και C-150/13, 21.08.2013.

¹¹³⁵ *N. Ferreira / D. Venturi*, Tell me what you see and I'll tell you if you're gay: analysing the advocate general's opinion in case C-473/16, ο.π.

¹¹³⁶ ΔΕΕ, Προτάσεις Γενικού Εισαγγελέα El. Sharpston, C-148/13, Α και άλλοι, 17.07.2014, ECLI:EU:C:2014:2111.

Η διστακτικότητα αποκάλυψης των προσωπικών πτυχών της ζωής συνδέεται με τον ευαίσθητο χαρακτήρα των ζητημάτων που αφορούν την προσωπική σφαίρα ενός προσώπου και, ειδικότερα, τη σεξουαλικότητά του. Όπως σημειώνεται στις προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα, η δήλωση αυτοπροσδιορισμού του αιτούντος ως προς τον γενετήσιο προσανατολισμό του είναι σημαντικό στοιχείο που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη. Αντιθέτως, πρακτικές όπως οι ιατρικές εξετάσεις, οι αδιάκριτες ερωτήσεις σχετικά με τη σεξουαλική δραστηριότητα του αιτούντος και η αποδοχή απτών στοιχείων στα οποία ο αιτών απεικονίζεται να επιδίδεται σε σεξουαλικές πράξεις δεν συνάδουν με το δικαίωμα στη σωματική και διανοητική ακεραιότητα (άρθρο 3) και το σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής (άρθρο 7 του Χάρτη).

Μεταγενέστερα, στην απόφαση F¹¹³⁷, εξετάστηκε η νομιμότητα χρήσης πραγματογνωμοσύνης για τη διαπίστωση του γενετήσιου προσανατολισμού από τις ουγγρικές αρχές, η οποία περιελάμβανε διαγνωστική διερεύνηση, εξέταση της προσωπικότητας και διάφορα τεστ προσωπικότητας, «όπως το τεστ της ζωγραφιάς με τον άνθρωπο στη βροχή (*Draw-a-Person-in-the-Rain*), το τεστ Rorschach και το τεστ Szondi».

Το ΔΕΕ σημείωσε ότι, σύμφωνα με το άρθρο 10 παρ. 2 της οδηγίας για την αναγνώριση (2011/95/ΕΕ), κατά την αξιολόγηση του βασίμου του φόβου του αιτούντος ότι θα υποστεί δίωξη, δεν ασκεί επιρροή το εάν ο αιτών έχει πράγματι ιδιότητα του μέλους ιδιαίτερης κοινωνικής ομάδας, εφόσον η ιδιότητα αυτή του αποδίδεται από τον υπεύθυνο δίωξης. Ως εκ τούτου, δεν είναι απαραίτητο, προκειμένου να κριθεί αίτηση παροχής διεθνούς προστασίας λόγω γενετήσιου προσανατολισμού, να εξεταστεί το ευλογοφανές του γενετήσιου προσανατολισμού του αιτούντος. Επίσης, η ερμηνεία του άρθρου 4 παρ. 5 της οδηγίας για την αναγνώριση συνεπάγεται ότι ορισμένες πτυχές των δηλώσεων του αιτούντος δεν χρειάζονται επιβεβαίωση, εφόσον οι δηλώσεις του θεωρούνται συνεπείς και ευλογοφανείς και δεν έρχονται σε αντίθεση με διαθέσιμα ειδικά και γενικά στοιχεία που αφορούν την περίπτωση του.

Ειδικότερα, το ΔΕΕ έκρινε ότι, σύμφωνα με το άρθρο 10 της οδηγίας για τις διαδικασίες (2013/32/ΕΕ), επιτρέπεται καταρχήν η διενέργεια πραγματογνωμοσύνης, με σκοπό την εκτίμηση των δηλώσεων αιτούντα διεθνή προστασία σχετικά με τον γενετήσιο προσανατολισμό του, εφόσον διενεργείται χωρίς να θίγονται τα θεμελιώδη δικαιώματά του. Ωστόσο, η αποφαινόμενη αρχή ή το δικαστήριο που εξετάζει προσφυγή κατά απορριπτικής απόφασης της αρχής, δεν μπορούν να θεμελιώνουν την απόφασή τους, απλώς και μόνο στα πορίσματα πραγματογνωμοσύνης ή να δεσμεύονται από τα εν λόγω πορίσματα για την εκτίμηση των δηλώσεων του αιτούντος.

Επίσης, η οδηγία για την αναγνώριση (2011/95/ΕΕ), υπό το πρίσμα του άρθρου 7 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, αντιτίθεται στη διενέργεια ψυχολογικής πραγματογνωμοσύνης, βάσει «προβολικών τεστ προσωπικότητας», προκειμένου να εκτιμηθεί κατά πόσον αληθεύει ο προβαλλόμενος γενετήσιος προσανατολισμός του αιτούντος. Μάλιστα, το Δικαστήριο εκτίμησε ότι η συναίνεση του ενδιαφερόμενου στη διενέργεια του τεστ δεν είναι κατ' ανάγκην ελεύθερη, δεδομένου ότι επιβάλλεται *de facto* υπό την πίεση των συνθηκών υπό τις οποίες τελούν οι αιτούντες διεθνή προστασία. Αντίθετα, στις προτάσεις του Γενικού

¹¹³⁷ ΔΕΕ, C-473/16, F, 25.01.2018, ECLI:EU:C:2018:36.

Εισαγγελέα¹¹³⁸, παραδέχτηκε μεν ότι η ψυχολογική πραγματογνωμοσύνη αποτελεί επέμβαση στο δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής, ωστόσο δεν απέκλεισε την νομιμότητά της, παραπέμποντας στην αξιολόγηση των πραγματικών περιστατικών. Σε κάθε περίπτωση, το Δικαστήριο σημείωσε ότι τα πορίσματα μιας ψυχολογικής πραγματογνωμοσύνης έχουν προσεγγιστικό χαρακτήρα και ως εκ τούτου περιορισμένο ενδιαφέρον για την εκτίμηση των δηλώσεων του αιτούντος διεθνή προστασία, ιδίως σε περίπτωση που οι δηλώσεις δεν εμφανίζουν αντιφάσεις.

Συμπερασματικά, η νομολογία του ΔΕΕ σε υποθέσεις αιτημάτων ασύλου λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού έχει συμβάλει σημαντικά στην καθοδήγηση των Κρατών, αναφορικά με την εφαρμογή του ΚΕΣΑ και το σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων των μελών της ΛΟΑΤΙ κοινότητας. Το ΔΕΕ δέχεται ότι η αξιοπιστία των δηλώσεων του αιτούντα δεν καταρρίπτεται αποκλειστικά εξαιτίας της μη άμεσης επίκλησης του γενετήσιου προσανατολισμού, ως λόγου δίωξης¹¹³⁹. Τα Κράτη δύνανται να προχωρούν σε διερευνητικές ερωτήσεις και σε πραγματογνωμοσύνη για την αξιολόγηση της αξιοπιστίας των προβαλλόμενων ισχυρισμών, κατά την διαδικασία εξέτασης του αιτήματος ασύλου¹¹⁴⁰. Ωστόσο, δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιούν αδιάκριτες ή στερεοτυπικές ερωτήσεις, οπτικοακουστικό υλικό σεξουαλικών πράξεων, ιατρικές εξετάσεις ή ψυχολογικά τεστ, καθότι η επιστημονική τους εγκυρότητα αμφισβητείται και προσβάλλουν τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνει ο Χάρτης, στα άρθρα 1 (ανθρώπινη αξιοπρέπεια), 3 (σωματική ακεραιότητα), 7 (ιδιωτική και οικογενειακή ζωή) και 21 (απαγόρευση διακριτικής μεταχείρισης).

Ε. Αποτίμηση της συμβολής του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων για την ερμηνεία ευαλωτότητας

Δεδομένου ότι τα Κράτη έχουν την αποκλειστική αρμοδιότητα να διαπιστώνουν αν οι αιτούντες διεθνούς προστασίας πληρούν τα κριτήρια υπαγωγής στο καθεστώς διεθνούς προστασίας, υπάρχει ο κίνδυνος συστηματικής απόρριψης αιτήσεων ασύλου, βάσει τυποποιημένων διοικητικών πρακτικών, λ.χ. επίκληση δημόσιας ασφάλειας ή έλλειψης επαρκών αποδείξεων των προβαλλόμενων ισχυρισμών. Λαμβανομένου υπόψη ότι το δίκαιο διεθνούς προστασίας περιέχει ρυθμίσεις ενωσιακής προέλευσης, το ΔΕΕ, μέσω προδικαστικών παραπομπών από τα εθνικά δικαστήρια, καλείται να ερμηνεύσει το ενωσιακό δίκαιο για το άσυλο, υπό το πρίσμα της Σύμβασης της Γενεύης, της ΕΣΔΑ και του Χάρτη. Κατ' εφαρμογήν του άρθρου 67 της ΣΛΕΕ, το ΔΕΕ προβαίνει σε στάθμιση της αποτελεσματικής ενωσιακής πολιτικής ασύλου και της διακριτικής ευχέρειας των Κρατών, έναντι του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των αιτούντων άσυλο.

¹¹³⁸ ΔΕΕ, Προτάσεις Γενικού Εισαγγελέα N. Wahl, C-473/16, F, 5.10.2017, ECLI:EU:C:2017:739.

¹¹³⁹ S. Jansen, Assessing LGBTI asylum applications in the Netherlands following the XYZ and ABC judgments, Ιανουάριος 2019.

¹¹⁴⁰ Z. Bobis, Case Watch: EU Court Ruling Backs Refugees from Anti-Gay Persecution, 08.12.2014, <https://www.justiceinitiative.org/voices/case-watch-eu-court-ruling-backs-refugees-anti-gay-persecution>.

Η ανάλυση της νομολογίας του ΔΕΕ για την ερμηνεία του ΚΕΣΑ αναδεικνύει την επιρροή του Χάρτη στις νομολογιακές λύσεις που διατυπώνονται¹¹⁴¹. Το άρθρο 4 του Χάρτη (απαγόρευση βασανιστηρίων και κακομεταχείρισης) συνέβαλε στην ερμηνεία του Κανονισμού «Δουβλίνο», αναφορικά με την εκτέλεση των αποφάσεων μεταφοράς αιτούντων άσυλο στο υποδεικνυόμενο υπεύθυνο Κράτος. Υπό το φως του άρθρου 1 (ανθρώπινη αξιοπρέπεια), το ΔΕΕ έκρινε ότι δεν επιτρέπεται η ανάκληση των υλικών συνθηκών υποδοχής, οι οποίες αφορούν τη στέγαση, την τροφή ή την ένδυση, ακόμα και σε περίπτωση σοβαρής παράβασης των κανόνων των κέντρων φιλοξενίας ή επίδειξης ιδιαίτερα βίαιης συμπεριφοράς από τον αιτούντα, διότι το πρόσωπο καθίσταται ανίκανο να καλύψει στοιχειώδεις ανάγκες επιβίωσης. Παράλληλα, τα άρθρα 1, 3 (ακεραιότητα) και 7 (ιδιωτική και οικογενειακή ζωή) του Χάρτη θέτουν όρια στην αποδεικτική διαδικασία που ακολουθείται από τις αρχές και τα εθνικά δικαστήρια, προκειμένου να εκτιμηθεί η αξιοπιστία των προβαλλόμενων ισχυρισμών, στο πλαίσιο της διαδικασίας ασύλου. Συνεπώς, κρίθηκε ότι αδιάκριτα τεστ, ερωτήσεις ή εξέταση οπτικοακουστικού αποδεικτικού υλικού σεξουαλικών πράξεων προσβάλλει τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνει ο Χάρτης και δεν συνάδουν με τους σκοπούς που επιδιώκει το ΚΕΣΑ.

Η προστασία που εξασφαλίζει η εφαρμογή των διατάξεων του Χάρτη είναι αντίστοιχη ή ευρύτερη εκείνης που προβλέπεται στην ΕΣΔΑ, σύμφωνα με το άρθρο 52 του Χάρτη. Συνεπώς, παρά τη διαφορετική προσέγγιση που υιοθετείται ως προς την ερμηνεία της ευαλωτότητας, στο πλαίσιο του δημοσίου διεθνούς δικαίου και της ενωσιακής έννομης τάξης, διαπιστώνεται πως τόσο το ΕΔΔΑ, όσο και το ΔΕΕ στοχεύουν στην προάσπιση και προστασία των ευάλωτων προσώπων. Για την ερμηνεία του ΚΕΣΑ, το ΔΕΕ συνεκτιμά τη σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ για τις ευάλωτες ομάδες, παρότι δεν προβαίνει το ίδιο σε διαπίστωση της ευαλωτότητας συγκεκριμένων ομάδων. Αυτή η αλληλεπίδραση της διεθνούς και ενωσιακής έννομης τάξης οδηγεί στην υιοθέτηση μιας προστατευτικής προσέγγισης, εκ μέρους του ΔΕΕ, υπέρ των αιτούντων και δικαιούχων διεθνή προστασία, περιορίζοντας τη διακριτική ευχέρεια των εθνικών αρχών, αναφορικά με την αξιολόγηση των αιτημάτων διεθνούς προστασίας και τις συνθήκες υποδοχής¹¹⁴². Με βάση τα παραπάνω, καθίσταται σαφές ότι ο Χάρτης αξιοποιείται από το ΔΕΕ, με σκοπό τη διορθωτική ερμηνεία των κανόνων του δευτερογενούς ενωσιακού δικαίου, υπό το φως των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Για την ολοκλήρωση της ανάπτυξης σχετικά με τη συμβολή του Χάρτη στην προστασία των ευάλωτων ομάδων, κρίνεται σκόπιμη η αναφορά σε τρία ειδικότερα θέματα, η αντιμετώπιση των οποίων επηρεάζεται από την ιδιότητα ενός αλλοδαπού ως ευάλωτου. Πρόκειται για τη λειτουργία των Κέντρων Κοινότητας, τα οποία συμβάλλουν στην ενσωμάτωση προσφύγων και μεταναστών, το νομικό πλαίσιο που ρυθμίζει την επιστροφή παρανόμως διαμενόντων πολιτών τρίτων χωρών στη χώρα καταγωγής και την εφαρμογή της ενωσιακής και εθνικής νομοθεσίας για την προστασία των προσωπικών δεδομένων, με έμφαση στους αιτούντες άσυλο και εν γένει στους αλλοδαπούς.

¹¹⁴¹ *ECRE*, Preliminary Deference? The impact of judgments of the Court of Justice of the EU in cases X.Y.Z., A.B.C. and Cimade and Gisti on national law and the use of the EU Charter of Fundamental Rights, Μάρτιος 2017, σελ. 71.

¹¹⁴² Χ. Συνοδινός, Η Επίδραση του Ευρωπαϊκού Δικαίου στο Καθεστώς Ασύλου των Προσφύγων, 2012, σελ. 124-125.

8. Ειδικότερα θέματα για την προστασία της ευάλωτότητας

Στο πλαίσιο του παρόντος κεφαλαίου εξετάζονται τρεις θεματικές που συνδέονται με την προστασία των ευάλωτων προσώπων. Αρχικά, παρουσιάζεται η ίδρυση και ο ρόλος των Κέντρων Κοινότητας στην Ελλάδα. Η παραπάνω πρωτοβουλία επιδιώκει να ενδυναμώσει τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες της χώρας, μέσω της λειτουργίας δομών κοινωφελούς χαρακτήρα από τους Δήμους, με ανθρωπιστικό σκοπό.

Η δεύτερη θεματική που αναλύεται αφορά την οδηγία για την επιστροφή πολιτών τρίτων χωρών στη χώρα καταγωγής, την μεταφορά της στην ελληνική νομοθεσία και τις εγγυήσεις που εισάγονται για τα ευάλωτα πρόσωπα. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ο ορισμός της ευάλωτότητας, στο πλαίσιο της διαδικασίας επιστροφής συμβαδίζει πλήρως με αυτόν που χρησιμοποιείται στο δίκαιο διεθνούς προστασίας. Η παραπάνω επιλογή του ενωσιακού νομοθέτη δεν είναι τυχαία. Αποτελεί παραδοχή πως, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, οι ευάλωτες ομάδες χρήζουν ειδικών εγγυήσεων, τόσο κατά την πρόσβαση στο άσυλο, όσο και κατά την εκτέλεση αναγκαστικών μέσων απομάκρυνσης. Δεδομένων των ιδιαίτερα χρονοβόρων διαδικασιών για την εκτέλεση της απομάκρυνσης, οι ευάλωτοι αλλοδαποί πρέπει να έχουν πρόσβαση σε υπηρεσίες στήριξης και περίθαλψης, έως την αποχώρηση από τη χώρα. Συνεπώς, η εκτέλεση της απόφασης απομάκρυνσης και η διοικητική τους κράτηση οφείλει να σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα και να αποτελεί αναλογικό μέτρο.

Τέλος, εξετάζεται η εφαρμογή της ενωσιακής νομοθεσίας για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Όπως αναπτύσσεται, οι πληροφορίες που συνδέονται με τη θεμελίωση της αίτησης διεθνούς προστασίας (φυλετική ή εθνοτική καταγωγή, θρησκευτικές ή φιλοσοφικές πεποιθήσεις, σεξουαλικός προσανατολισμός και πολιτικά φρονήματα) συνιστούν ειδικές κατηγορίες ή αλλιώς ευαίσθητα δεδομένα, σύμφωνα με το Γενικό Κανονισμό για την Προστασία Δεδομένων. Συνεπώς, οι δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς που επεξεργάζονται τις παραπάνω πληροφορίες δεσμεύονται από ένα πλέγμα κανόνων για την προστασία των υποκειμένων των δεδομένων.

A. Οι δράσεις των Κέντρων Κοινότητας για τη συνδρομή των ευάλωτων ομάδων

Η παρούσα ενότητα επικεντρώνεται στα Κέντρα Κοινότητας, που αποτελούν δομές κοινωφελούς χαρακτήρα και ανθρωπιστικού προορισμού, με στόχο την υποδοχή και την εξυπηρέτηση ευάλωτων ομάδων πληθυσμού. Παρότι δεν απευθύνονται αποκλειστικά σε ευάλωτες ομάδες αιτούντων και δικαιούχων διεθνούς προστασίας, η παρουσίασή των δράσεών του είναι σημαντική, δεδομένου του καθοριστικού τους ρόλου στη διευκόλυνση της ενσωμάτωσης των νομίμως διαμενόντων αλλοδαπών. Δεδομένης της εγγύτητας των δήμων στις ανάγκες των πολιτών και των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, ο νόμος 4368/2016 προβλέπει τη σύσταση και λειτουργία Κέντρων Κοινότητας από την πρωτοβάθμια τοπική αυτοδιοίκηση¹¹⁴³.

Τα Κέντρα Κοινότητας απευθύνονται στους πολίτες, που αντιμετωπίζουν κοινωνικά προβλήματα, όπως η ανεργία, η οικονομική αδυναμία, η έλλειψη στέγης ή προβλήματα διαβίωσης, λόγω αναπηρίας ή γήρατος και χρειάζονται κρατική συνδρομή. Οι ωφελούμενοι των

¹¹⁴³ Οι προδιαγραφές λειτουργίας των Κέντρων Κοινότητας ρυθμίζονται στην ΚΥΑ υπ. αρ Δ14/15834/237/2019.

δράσεων των Κέντρων Κοινότητας είναι τα πρόσωπα που κατοικούν στον τόπο λειτουργίας των Δήμων και, κατά προτεραιότητα, τα άτομα που διαβιώνουν σε συνθήκες φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού, όπως τα παιδιά, οι μετανάστες, τα άτομα με αναπηρία, οι Ρομά και οι ευπαθείς ομάδες πληθυσμού. Αναλόγως των ιδιαίτερων τοπικών αναγκών, η δράση κάθε Κέντρου Κοινότητας δύναται να οριοθετείται προς όφελος μίας ή περισσοτέρων ευάλωτων κοινωνικών ομάδων¹¹⁴⁴. Τα πρόσωπα δύναται να λάβουν μέσω του Κέντρου Κοινότητας, υπηρεσίες για τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και την κοινωνική ένταξη.

Το Κέντρο Κοινότητας είναι το πρώτο σημείο επαφής του πολίτη με την κοινωνική υπηρεσία του κάθε Δήμου. Ο πολίτης δύναται να ενημερωθεί για τα επιδόματα που δικαιούται, καθώς και για τους φορείς, τις υπηρεσίες και τα προγράμματα που παρέχουν κοινωνική φροντίδα. Συγχρόνως, κάθε Κέντρο Κοινότητας έχει αρμοδιότητα να πληροφορεί τους πολίτες ως προς τα προγράμματα πρόνοιας και κοινωνικής ένταξης, που υλοποιούνται σε τοπικό, περιφερειακό ή εθνικό επίπεδο. Επιπλέον, συνεργάζεται και παραπέμπει τους επωφελούμενους σε άλλες υπηρεσίες, όπως ξενώνες αστέγων ή θυμάτων βίας, δομές για ΑμεΑ, συμβουλευτικά κέντρα, κοινωνικά φροντιστήρια, δομές ψυχικής υγείας, βρεφονηπιακοί και παιδικοί σταθμοί, προγράμματα για ηλικιωμένους ή Ρομά ή μετανάστες¹¹⁴⁵.

Συγκεκριμένα, εντός του Κέντρου Κοινότητας, μπορούν να παρέχονται υπηρεσίες για τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και την κοινωνική ένταξη των πολιτών, όπως η παροχή συμβουλευτικής υποστήριξης για: **α.** την ένταξη στην αγορά εργασίας, υπηρεσιών επαγγελματικού προσανατολισμού, **β.** την ψυχοκοινωνική στήριξη σε παιδιά, ενήλικες και οικογένειες, **γ.** τη δημιουργική απασχόληση και μαθησιακή στήριξη παιδιών, σε συνάφεια με τα προγράμματα εκπαίδευσης, όπως εκπαιδευτικές δραστηριότητες, παροχή γευμάτων, υποστήριξη σχολικού περιβάλλοντος κ.α., **δ.** προγράμματα για συνδρομή στη δημιουργία ευκαιριών για νέους, π.χ. επαγγελματικός προσανατολισμός, βελτίωση δεξιοτήτων, πολιτισμικές δραστηριότητες, προγράμματα νεανικής συμμετοχής και στήριξης, **ε.** διοργάνωση εκδηλώσεων με επιμορφωτικό, επικοινωνιακό και κοινωνικό περιεχόμενο, όπως: οργάνωση ομάδων γειτονιάς για την ανάληψη κοινοτικών πρωτοβουλιών και την ενεργοποίηση των πολιτών, διοργάνωση εκπαιδευτικών σεμιναρίων προληπτικής ιατρικής και συνθηκών υγιεινής διαβίωσης, δικτύωση με φορείς της τοπικής κοινωνίας (σχολεία, πολιτιστικοί σύλλογοι, επαγγελματικοί φορείς κ.λπ.) για μεικτές πρωτοβουλίες δράσεων για την τοπική ανάπτυξη, **στ.** μεικτές δράσεις για την κοινωνικοποίηση και την κοινωνική ένταξη, ειδικότερα (αλλά όχι αποκλειστικά) για μαθητές ΑμεΑ, παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες, Ρομά και μετανάστες και **ζ.** παροχή ενημερωτικής συνδρομής για νομικά θέματα σε σχέση με τις παρεχόμενες δυνατότητες, όργανα, διαδικασίες στο πλαίσιο της κοινωνικής προστασίας.

Επιπρόσθετα, τα Κέντρα Κοινότητας δύναται να διευρύνουν τη δράση τους με Παραρτήματα, ώστε να εξυπηρετούν τους «*θύλακες φτώχειας, καταυλισμούς Ρομά και Μετανάστες*» και κινητές μονάδες για τον εντοπισμό και εξυπηρέτηση ατόμων απομακρυσμένων

¹¹⁴⁴ Άρθρο 4 ν. 4368/2016 και αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου με τίτλο «Μέτρα για την επιτάχυνση του κυβερνητικού έργου και άλλες διατάξεις», 14.12.2015, άρθρο 3 ΚΥΑ με αριθμό Δ14/15834/237/2019.

¹¹⁴⁵ Άρθρο 4 παρ. 3 ν. 4368/2016.

περιοχών¹¹⁴⁶. Ειδικότερα, στις περιοχές με υψηλή συγκέντρωση μεταναστών και δικαιούχων διεθνούς προστασίας, δύνανται να ιδρυθούν Κέντρα Ένταξης Μεταναστών (ΚΕΜ). Σκοπός των ΚΕΜ, σύμφωνα με την Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη¹¹⁴⁷ είναι, αρχικά, η ενημέρωση, η εξυπηρέτηση, η συμβουλευτική στήριξη και η δικτύωση των νόμιμα διαμενόντων πολιτών τρίτων χωρών, των δικαιούχων διεθνούς προστασίας και των αιτούντων/αιτουσών άσυλο. Επίσης, δύνανται να παραπέμπουν τους αλλοδαπούς σε άλλες δομές, υπηρεσίες και φορείς της περιοχής, καθώς και να υλοποιούν τα ίδια δράσεις ένταξης. Συγκεκριμένα, στα ΚΕΜ μπορούν να παρέχονται μαθήματα ελληνικής γλώσσας, ιστορίας και πολιτισμού σε ενήλικες μετανάστες και δικαιούχους διεθνούς προστασίας. Επίσης, μπορούν να διενεργούνται διαπολιτισμικές δράσεις, καθώς και ενέργειες για την προώθηση της ένταξης στην αγορά εργασίας. Ενδεικτικά, το ΚΕΜ του Δήμου Αθηναίων¹¹⁴⁸ παρέχει πληροφορίες για διοικητικές διαδικασίες (όπως η έκδοση ΑΜΚΑ, ΑΦΜ και κάρτας ΟΑΕΔ) και δέχεται αιτήσεις για κοινωνικές παροχές (όπως το κοινωνικό εισόδημα αλληλεγγύης και το επίδομα ενοικίου). Επίσης, παραπέμπει τους δικαιούχους σε αρμόδιες υπηρεσίες, διενεργεί μαθήματα ελληνικών, αγγλικών και πληροφορικής και παρέχει υπηρεσίες ψυχοκοινωνική στήριξης, νομικής υποστήριξης και επαγγελματικής συμβουλευτικής.

Στην πράξη, ο ρυθμός σύστασης των Κέντρων Κοινότητας στη χώρα ήταν αργός, αφού έως τον Ιούλιο του 2017, λειτουργούσαν μόλις 72 κέντρα κοινότητας¹¹⁴⁹. Ωστόσο, έως τα τέλη του 2018, είχαν τεθεί σε λειτουργία 239 κέντρα¹¹⁵⁰, ενώ τον Ιούλιο του 2020, ο αριθμός των κέντρων ανερχόταν στα 244¹¹⁵¹. Τα Κέντρα Κοινότητας, στα οποία λειτουργεί ΚΕΜ είναι μόλις 10¹¹⁵². Όπως μαρτυρούν σχετικές εκθέσεις, ο αριθμός των εγγεγραμμένων στα κέντρα κοινότητας είναι αρκετά μεγάλος¹¹⁵³ (κατά μέσο όρο 862 άτομα ανά κέντρο), ενώ προσέρχονται σε αυτά ωφελούμενοι και των δύο φύλων¹¹⁵⁴. Κοινά προβλήματα που εντοπίζονται στα κέντρα κοινότητας είναι η έλλειψη του απαραίτητου προσωπικού για την ομαλή λειτουργία και στελέχωσή τους,

¹¹⁴⁶ Άρθρο 2 παρ.2 της ΚΥΑ με αριθμό Δ14/15834/237/2019, με θέμα «Καθορισμός προδιαγραφών λειτουργίας των Κέντρων Κοινότητας».

¹¹⁴⁷ Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής, Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη, Ιούνιος 2018, σελ. 37, <http://www.opengov.gr/immigration/wp-content/uploads/downloads/2019/01/ethniki-stratigiki.pdf>.

¹¹⁴⁸ Κέντρο Συντονισμού για θέματα Μεταναστών και Προσφύγων, Κέντρο Ένταξης Μεταναστών - Περιγραφή, <https://www.accmr.gr/el/%CF%85%CF%80%CE%B7%CF%81%CE%B5%CF%83%CE%AF%CE%B5%CF%82/service/3406.html>.

¹¹⁴⁹ Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Διεύθυνση Κοινωνικής Ένταξης και Κοινωνικής Συνοχής, Τα κέντρα κοινότητας στο πλαίσιο του Εθνικού Μηχανισμού, Παρουσίαση, 20.02.2018, <https://slideplayer.gr/slide/13939072/>.

¹¹⁵⁰ Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Διεύθυνση Κοινωνικής Ένταξης και Κοινωνικής Συνοχής, Η λειτουργία των Κέντρων Κοινότητας για το έτος 2018, Οκτώβριος 2019, σελ. 4.

¹¹⁵¹ Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Διεύθυνση Κοινωνικής Ένταξης και Κοινωνικής Συνοχής, Η λειτουργία των Κέντρων Κοινότητας κατά την διάρκεια του κορωνοϊού, Ιούλιος 2020, σελ. 5.

¹¹⁵² Το 2017 ιδρύθηκαν 7 ΚΕΜ (στη Λέσβο, την Ανδραβίδα, την Θήβα, τη Θεσσαλονίκη, το Ηράκλειο Κρήτης, τη Λαμία, την Αθήνα), το 2018 2 ΚΕΜ (στο Κορδελίο, τον Πειραιά) και το 2019 ιδρύθηκε το τελευταίο (στην Καλλιθέα).

¹¹⁵³ Σύμφωνα με έρευνα στα κέντρα Κοινότητας της Αττικής, 9 εκ των 52 διέθεταν παράρτημα Ρομά και 3 εξ αυτών παράρτημα Κέντρου Ένταξης Μεταναστών, ενώ εξυπηρέτησαν 85.964 πολίτες (τα παραρτήματα εξυπηρέτησαν 5.683 Ρομά και 1.801 ωφελούμενους αντιστοίχως). Πηγή: Γενική Διεύθυνση Δημόσιας Υγείας και Κοινωνικής Μέριμνας Περιφέρεια Αττικής, Ετήσια έκθεση, Οκτώβριος 2019, σελ. 142, http://www.social-network.gr/sites/default/files/field/file/news/etisia_ekthesi_2018.pdf.

¹¹⁵⁴ Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Διεύθυνση Κοινωνικής Ένταξης και Κοινωνικής Συνοχής, Η λειτουργία των Κέντρων Κοινότητας για το έτος 2018, ο.π., σελ. 15.

κυρίως διοικητικών υπαλλήλων και εν συνεχεία κοινωνικών λειτουργών¹¹⁵⁵. Η ανάθεση της καταγραφής και πρώτης αξιολόγησης των κοινωνικών αναγκών στα Κέντρα Κοινότητας θεωρήθηκε πετυχημένο εγχείρημα για τη γεφύρωση του χάσματος μεταξύ κοινωνικών υπηρεσιών και πολίτη. Για το λόγο αυτό, κρίνεται αναγκαία η ενίσχυση του ρόλου τους, η επαρκής στελέχωση και η μεγαλύτερη δημοσιότητα των δράσεών τους.

Μετά την παρουσίαση της σημασίας των Κέντρων Κοινότητας στην ένταξη προσφύγων και μεταναστών, ακολουθεί αναφορά στο ενωσιακό και εθνικό νομοθετικό πλαίσιο που ρυθμίζει την επιστροφή ευάλωτων πολιτών τρίτων χωρών, όταν δεν πληρούν τα κριτήρια για να χαρακτηριστούν ως δικαιούχοι διεθνούς προστασίας ή να λάβουν άδεια διαμονής, βάσει του μεταναστευτικού δικαίου. Εκτός από την εισαγωγή εγγυήσεων για την προστασία των ευάλωτων αλλοδαπών εις βάρος των οποίων εκδίδεται απόφαση επιστροφής, ιδιαίτερη σημασία έχει η εξέταση των περιπτώσεων αναβολής ή απαγόρευσης της εκτέλεσης απόφασης απομάκρυνσης, εξαιτίας της ευάλωτης θέσης των προσώπων.

B. Η μεταχείριση των ευάλωτων ομάδων κατά την επιστροφή

Είναι σημαντικό να διευκρινιστεί, ευθύς εξ αρχής, ότι η προστασία των ευάλωτων ομάδων δεν αφορά αποκλειστικά το προσφυγικό δίκαιο. Στην πραγματικότητα, οι ρυθμίσεις περί επιστροφής αφορούν και ευάλωτες ομάδες, που δεν πληρούν τις προϋποθέσεις παροχής διεθνούς προστασίας. Στο πλαίσιο αυτό, η ευαλωτότητα έχει, βέβαια, μικρότερη εφαρμογή στο μεταναστευτικό δίκαιο, διότι οι αλλοδαποί μετακινούνται καταρχήν υπό ομαλότερες συνθήκες, συγκριτικά με τους αναγκαστικά εκτοπισμένους πληθυσμούς, οι οποίοι εγκαταλείπουν τη χώρα προέλευσης, σε έκρυθμες συνθήκες. Στην παρούσα ενότητα αναλύεται η οδηγία 2008/115/EK (οδηγία για την επιστροφή¹¹⁵⁶), η οποία ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη με το νόμο 3907/2011, με έμφαση στις διατάξεις για την προστασία των ευάλωτων ομάδων, κατά την εκτέλεση της απόφασης απομάκρυνσης και την επιβολή του μέτρου της διοικητικής κράτησης.

Σκοπός της οδηγίας για την επιστροφή είναι να θεσπίσει ένα οριζόντιο σύνολο κανόνων για την απομάκρυνση υπηκόων τρίτων χωρών και ανιθαγενών¹¹⁵⁷, όταν δεν πληρούν τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής σε ένα Κράτος μέλος¹¹⁵⁸. Όπως έχει διευκρινιστεί από το ΔΕΕ, στην απόφαση **Arslan**¹¹⁵⁹, η οδηγία δεν εφαρμόζεται στους αιτούντες διεθνή προστασία, κατά την περίοδο μεταξύ της υποβολής της αίτησης και της έκδοσης της πρωτοβάθμιας ή δευτεροβάθμιας

¹¹⁵⁵ Γενική Διεύθυνση Δημόσιας Υγείας και Κοινωνικής Μέριμνας Περιφέρεια Αττικής, ο.π., σελ. 149.

¹¹⁵⁶ Οδηγία 2008/115/EK Του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 16ης Δεκεμβρίου 2008 σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών.

¹¹⁵⁷ Αναλυτικότερα για την Οδηγία για την επιστροφή σε *Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants*, Position paper on EU Return Directive, Απρίλιος 2015, I. Majcher, The European Union Returns Directive and Its Compatibility with International Human Rights Law, 2019 και M. B. Moraru/ G. Cornelisse/P. De Bruycker (επιμ.), Law and judicial dialogue on the return of irregular migrants from the European Union, Modern Studies in European law, 2020.

¹¹⁵⁸ Σημειώνεται ότι είχε κατατεθεί πρόταση αναθεώρησης της Οδηγίας για την επιστροφή (COM(2018) 634 final 2018/0329, 12.9.2018), η οποία δεν ψηφίστηκε.

¹¹⁵⁹ ΔΕΕ, C-534/11, Arslan, 30.05.2013, ECLI:EU:C:2013:343.

απόφασης, εφόσον ασκήθηκε προσφυγή. Ωστόσο, όταν ο αλλοδαπός καταθέσει αίτημα ασύλου, ενόσω κρατείται για την εκτέλεση μέτρου απομάκρυνσης, η οδηγία για την υποδοχή (2013/33/ΕΕ) δεν απαγορεύει τη διατήρηση της κράτησης. Σ' αυτή την περίπτωση, η κράτηση συνεχίζεται, υπό τους όρους της οδηγίας για την υποδοχή, δηλαδή όταν διαπιστωθεί είτε κίνδυνος διαφυγής είτε ότι η αίτηση ασύλου υποβλήθηκε με μοναδικό σκοπό να καθυστερήσει ή να ματαιωθεί η εκτέλεση της απομάκρυνσης.

Για τους σκοπούς της παρούσας διατριβής κρίνεται σκόπιμη η ανάλυση των εγγυήσεων της οδηγίας για τους ευάλωτους αλλοδαπούς, οι περιπτώσεις αναβολής της εκτέλεσης της απομάκρυνσης και η σχετική νομολογία του ΔΕΕ και των Κρατών μελών. Τέλος, γίνεται αναφορά στις ρυθμίσεις της οδηγίας για τη διοικητική κράτηση και σε αποφάσεις των ελληνικών διοικητικών δικαστηρίων, επί αντιρρήσεων.

α. Εγγυήσεις για τους ευάλωτους αλλοδαπούς

Στο πλαίσιο των διαδικασιών επιστροφής, παρέχονται, πράγματι, εγγυήσεις για την προστασία των ευάλωτων ομάδων, στις οποίες εντάσσονται, σύμφωνα με την οδηγία, «*οι ανήλικοι, οι ασυνόδευτοι ανήλικοι, τα άτομα με ειδικές ανάγκες, οι ηλικιωμένοι, οι έγκυες, οι μονογονεϊκές οικογένειες με ανήλικα τέκνα και τα θύματα βασανιστηρίων, βιασμών ή άλλης σοβαρής μορφής ψυχολογικής, σωματικής ή σεξουαλικής βίας*»¹¹⁶⁰. Είναι σημαντικό να τονισθεί ότι ο νόμος 3907/2011 διευρύνει τον παραπάνω κατάλογο προσώπων, προσθέτοντας τις γυναίκες σε κατάσταση λοχειάς, τα θύματα εκμετάλλευσης και τα θύματα εμπορίας, στις ευάλωτες ομάδες.

Κατά την εφαρμογή της νομοθεσίας για την επιστροφή, οι αρχές οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού¹¹⁶¹, την προστασία της οικογενειακής ζωής και την κατάσταση της υγείας του υπηκόου τρίτου Κράτους, σεβόμενα την αρχή της μη επαναπροώθησης¹¹⁶².

Κατά το διάστημα οικειοθελούς αναχώρησης ή αναβολής της απομάκρυνσης, μεριμνούν για τη διατήρηση της οικογενειακής ενότητας των μελών που βρίσκονται στο ίδιο Κράτος, την παροχή επείγουσας υγειονομικής περίθαλψης και κάθε απαραίτητης θεραπευτικής αγωγής. Ειδικότερα για τους ανηλίκους, οι αρχές οφείλουν να εξασφαλίζουν ότι έχουν πρόσβαση στο βασικό εκπαιδευτικό σύστημα και ότι συνεκτιμώνται οι ιδιαίτερες ανάγκες των ευάλωτων ατόμων¹¹⁶³.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να σημειωθεί πως η Επιτροπή υιοθέτησε, το 2021, Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την εθελοντική επιστροφή και την επανένταξη¹¹⁶⁴. Η στρατηγική προωθεί τη

¹¹⁶⁰ Άρθρο 3 περ. 9 Οδηγίας 2008/115/ΕΚ και άρθρο 18 περ. θ. ν. 3907/2011.

¹¹⁶¹ Ειδικότερα σε *J. Collinson*, Making the best interests of the child a substantive human right at the centre of national level expulsion decisions, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, τόμος 38, τεύχος 3, 2020, <https://doi.org/10.1177/0924051920940167>.

¹¹⁶² Άρθρο 5 Οδηγίας 2008/115/ΕΚ και άρθρο 20 ν. 3907/2011.

¹¹⁶³ Άρθρο 14 παρ. 1 περ. δ Οδηγίας 2008/115/ΕΚ και άρθρο 29 παρ. 1 περ. δ ν. 3907/2011.

¹¹⁶⁴ *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, The EU strategy on voluntary return and reintegration, {SWD(2021) 121 final}, COM(2021) 120 final, 27.4.2021.

βελτίωση του επιχειρησιακού πλαισίου για τις εθελοντικές επιστροφές και την ενίσχυση της συνεργασίας με τις χώρες προέλευσης, μέσω αναπτυξιακών πρωτοβουλιών. Συγκεκριμένα, τα Κράτη μέλη ενθαρρύνονται να παρέχουν συμβουλευτικές υπηρεσίες στους πολίτες τρίτων χωρών που εισήλθαν άτυπα, ως προς τη δυνατότητα εθελοντικής επιστροφής, λαμβάνοντας υπόψη «τις ατομικές συνθήκες, τις ανάγκες των παιδιών και των ευάλωτων ομάδων». Για το σκοπό αυτό, η Επιτροπή προβλέπει τη συνεργασία της με την Frontex, ώστε να εκδοθούν κοινές οδηγίες προς τους επαγγελματίες, ως προς τις πτυχές της ενωσιακής πολιτικής εθελοντικής επιστροφής και της αποτελεσματικότητας της επανένταξης. Παράλληλα, η Επιτροπή αναγνωρίζει πως η εθελοντική επιστροφή προϋποθέτει μία σειρά δράσεων, όπως η νομική βοήθεια, οι συμβουλευτικές και ιατρικές υπηρεσίες, καθώς και η ψυχολογική και οικονομική υποστήριξη του αλλοδαπού. Ειδικότερα, η Στρατηγική τονίζει πως η συνδρομή στην εθελοντική επιστροφή πρέπει να είναι εξατομικευμένη, να παρέχεται κατά την άφιξη του αλλοδαπού και να συνεκτικά τις ειδικές ανάγκες των ευάλωτων ομάδων, ενώ ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην προστασία των παιδιών, η οποία ανακηρύσσεται σε βασική πολιτική του συστήματος ασύλου και διαχείρισης της μετανάστευσης στην ΕΕ. Με βάση τα παραπάνω, η Στρατηγική επιδιώκει την προσέγγιση των εθνικών πολιτικών των Κρατών μελών ως προς την εθελοντική επιστροφή και τη διασφάλιση αυθεντικών επιλογών επανένταξης των αλλοδαπών στις χώρες καταγωγής. Πράγματι, η προώθηση των εθελοντικών επιστροφών είναι προτιμητέα, συγκριτικά με την αναγκαστική απομάκρυνση των αλλοδαπών που δεν πληρούν τις νόμιμες προϋποθέσεις παραμονής στα κράτη Μέλη. Ωστόσο, οι ανεπαρκείς πόροι, η έλλειψη δεδομένων και η περιορισμένη παρακολούθηση του αντίκτυπου των προγραμμάτων εθελοντικών επιστροφών δεν επιτρέπουν την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων, τόσο για την αποτελεσματικά τους, όσο και για την παροχή πραγματικής επιλογής στον αλλοδαπό να επιλέξει εθελοντικά την επιστροφή στη χώρα του. Υπ' αυτό το πρίσμα, τα Κράτη μέλη πρέπει να διασφαλίζουν πως η προώθηση των εθελοντικών επιστροφών δεν καταλήγει στη καταστρατήγηση θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως η ελλιπής ενημέρωση και η παρεμπόδιση πρόσβασης στις διαδικασίες ασύλου¹¹⁶⁵.

Στις περιπτώσεις εκτέλεσης απόφασης αναγκαστικής απομάκρυνσης, η Οδηγία προβλέπει ειδικές εγγυήσεις για την προστασία των ασυνόδευτων ανηλίκων. Συγκεκριμένα, τα ασυνόδευτα παιδιά διαμένουν, κατά το δυνατόν, σε ιδρύματα τα οποία διαθέτουν προσωπικό και εγκαταστάσεις που λαμβάνουν υπόψη τις ανάγκες της ηλικίας τους¹¹⁶⁶. Πριν την έκδοση της σχετικής απόφασης, οι αρχές αξιολογούν το βέλτιστο συμφέρον του, ενώ παρέχεται στον ανήλικο αιτούντα βοήθεια από κατάλληλους φορείς, σε κάθε περίπτωση, άλλους από τις αρχές που διενεργούν την επιστροφή¹¹⁶⁷. Η θέση αυτή αποτυπώνεται και στην απόφαση TQ¹¹⁶⁸, στην οποία το ΔΕΕ έκρινε ότι, πριν την έκδοση απόφαση επιστροφής σε βάρος ασυνόδευτου ανηλίκου, το Κράτος οφείλει να προβεί σε γενική και εμπειριστατωμένη εκτίμηση της κατάστασης του παιδιού, συνεκτιμώντας το βέλτιστο συμφέρον του. Η κρίση ότι το παιδί θα τύχει κατάλληλης υποδοχής στο Κράτος επιστροφής δεν μπορεί να εξαρτάται αποκλειστικά από την ηλικία του. Τέλος, το καθήκον πίστης και η επιταγή της αποτελεσματικότητας υποχρεώνει τα Κράτη να προβαίνουν

¹¹⁶⁵ Ως προς τις εθελοντικές επιστροφές και το διεθνές δίκαιο, βλ. *G. Gilbert*, *The International Law of Voluntary Repatriation*, Comment on Draft 1 GCR, 2018, <https://www.unhcr.org/5ae079557.pdf>.

¹¹⁶⁶ Άρθρο 17 Οδηγίας 2008/115/EK και άρθρο 32 ν. 3907/2011.

¹¹⁶⁷ Άρθρο 10 Οδηγίας 2008/115/EK και άρθρο 25 ν. 3907/2011.

¹¹⁶⁸ ΔΕΕ, C-441/19, TQ, 14.1.2021, ECLI:EU:C:2021:9.

στην απομάκρυνση το συντομότερο δυνατό, εφόσον εκδοθεί απόφαση επιστροφής και εξακριβωθεί η παράδοση του παιδιού σε μέλος της οικογένειάς του, κηδεμόνα ή άλλη κατάλληλη δομή του Κράτους επιστροφής. Εφόσον συντρέχουν οι παραπάνω προϋποθέσεις, η αναβολή εκτέλεσης της απομάκρυνσης, έως ότου το παιδί συμπληρώσει τα 18, δεν συνάδει με το άρθρο 8 παρ. 1. Τέλος, κατά την εκτέλεση απόφασης επιστροφής, οι αρχές οφείλουν να εξακριβώνουν ότι το παιδί επιστρέφεται σε μέλος της οικογένειας, ορισθέντα κηδεμόνα ή σε κατάλληλες εγκαταστάσεις υποδοχής στο Κράτος επιστροφής.

Σημειώνεται πως οι διατάξεις της οδηγίας για την επιστροφή, αναφορικά με την προστασία των ευάλωτων ομάδων, έχουν επικριθεί ως αόριστες¹¹⁶⁹. Η μη εξειδίκευση των ιδιαίτερων αναγκών των ευάλωτων ομάδων καθιστά ανεπαρκή τη προστασία τους, εξαιτίας της μη πρόβλεψης διαδικαστικών εγγυήσεων κατά την εκτέλεση των αποφάσεων επιστροφής. Για το λόγο αυτό, η μεταχείριση τους, κατά τη διαδικασία επιστροφής, θα έπρεπε να είναι εφάμιλλη των εγγυήσεων που προβλέπονται στα άρθρα 17-21 της οδηγίας για την υποδοχή (2013/33/ΕΕ). Παρότι στην πρόταση της οδηγίας προβλεπόταν ότι «μέτρα καταναγκασμού πρέπει να αποφεύγονται όταν απομακρύνονται ευάλωτα άτομα»¹¹⁷⁰, η διάταξη αυτή δεν ενσωματώθηκε στο τελικό κείμενο. Σε κάθε περίπτωση, η καταναγκαστική απομάκρυνση ευάλωτων προσώπων, όπως τα παιδιά, οι ηλικιωμένοι και τα άτομα με αναπηρία ή σοβαρές ασθένειες είναι προβληματική και ενδέχεται να παραβιάζει την αξιοπρέπεια και την απαγόρευση κακομεταχείρισης, όπως κατοχυρώνονται από το Χάρτη και την ΕΣΔΑ. Επιπλέον, εισάγεται διακριτική ευχέρεια του Κράτους στην πρόσβαση των παιδιών στο εκπαιδευτικό σύστημα. Συγκεκριμένα, το δικαίωμα εκπαίδευσης περιορίζεται από την εκτιμώμενη διάρκεια της παραμονής του παιδιού στη χώρα, παρότι, κατά κανόνα, θα έπρεπε να ισχύει το αντίστροφο. Με γνώμονα το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού, η εκπαίδευση πρέπει να παρέχεται σε κάθε ανήλικο και τα Κράτη οφείλουν να αναστέλλουν την απομάκρυνση των μαθητών, ώστε να επιτρέπουν την ολοκλήρωση της σχολικής περιόδου¹¹⁷¹.

Ενόψει της τελευταίας αυτής αναφοράς επιβάλλεται να εξετασθούν στην συνέχεια οι περιπτώσεις που προβλέπεται η αναβολή εκτέλεσης της απόφασης απομάκρυνσης, καθώς και σχετικές αποφάσεις του ΔΕΕ και των δικαστηρίων Κρατών μελών.

β. Περιπτώσεις αναβολής εκτέλεσης της απόφασης απομάκρυνσης

Σύμφωνα με την Οδηγία για την επιστροφή, τα Κράτη οφείλουν να αναβάλλουν την απομάκρυνση για εύλογο χρονικό διάστημα, όταν συντρέχουν ειδικές περιστάσεις, ιδίως όταν

¹¹⁶⁹ ECRE, Information Note on the Directive 2008/115/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008 on common standards and procedures in Member States for returning illegally staying third-country nationals, CO7/1/2009/Ext/MDM, Ιανουάριος 2009.

¹¹⁷⁰ Επιτροπή Πολιτικών Ελευθεριών, Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων, Έκθεση σχετικά με την πρόταση Οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου που αφορά τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών, COM (2005) 0391 – C6-0266/2005 – 2005/0167(COD).

¹¹⁷¹ ECRE, Information Note on the Directive 2008/115/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008 on common standards and procedures in Member States for returning illegally staying third-country nationals, ο.π., σελ. 19.

συνδέονται με τη φυσική και διανοητική κατάσταση του προσώπου¹¹⁷². Η αναβολή της απομάκρυνσης είναι αναγκαία, όταν οι ειδικές ανάγκες των ευάλωτων δεν μπορούν να εξυπηρετηθούν στη χώρα προέλευσης, υπό το πρίσμα της αρχής της μη επαναπροώθησης. Επίσης, δεδομένων των μακροσκελών διαδικασιών ασύλου, ορισμένοι αιτούντες άσυλο, των οποίων απερρίφθη το αίτημα διεθνούς προστασίας, ενδέχεται να διαμένουν χρόνια στη χώρα και να έχουν αναπτύξει δεσμούς με αυτή. Ως εκ τούτου, ο χρόνος παραμονής και ο βαθμός ενσωμάτωσης του προσώπου πρέπει να συνεκτιμώνται ως «ειδικές περιστάσεις», όταν εξετάζεται η αναβολή της εκτέλεσης της απόφασης επιστροφής.

Το ΔΕΕ έχει εκδώσει δύο δικαστικές αποφάσεις για την αναβολή της εκτέλεσης απόφασης επιστροφής, με σκοπό την προστασία ευάλωτων πολιτών τρίτων χωρών. Στην απόφαση **Abdida**¹¹⁷³ ορίζεται ότι η προσφυγή κατά απόφασης επιστροφής πρέπει να έχει αυτοδικαίως ανασταλτικό αποτέλεσμα, όταν ασκείται από αλλοδαπό που πάσχει από σοβαρή ασθένεια, ώστε να μην εκτίθεται σε σημαντικό κίνδυνο οξείας και μη αναστρέψιμης επιδείνωσης της υγείας του. Μ' αυτό το τρόπο διασφαλίζεται ότι δεν θα εκτελεστεί η απόφαση απομάκρυνσης, πριν εξεταστεί η επιχειρηματολογία που προβάλλεται σχετικά με την κατάσταση του αλλοδαπού και τον κίνδυνο απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης στην τρίτη χώρα. Κατά το διάστημα αναβολής της επιστροφής, καλύπτονται οι βασικές ανάγκες του ευάλωτου αλλοδαπού, εφόσον ο ίδιος δεν διαθέτει πηγή εισοδήματος. Ο τρόπος ικανοποίησης των βασικών αναγκών του ενδιαφερόμενου αφήνεται στη διακριτική ευχέρεια των Κρατών.

Όπως έχει εξηγήσει ο Γενικός Εισαγγελέας στις προτάσεις του στην υπόθεση¹¹⁷⁴, η διαδικασία εξέτασης της προσφυγής κατά απορριπτικής απόφασης ασύλου είναι χρονοβόρα, με αποτέλεσμα ο ενδιαφερόμενος να παραμένει σε αβεβαιότητα, όσον αφορά την ενδεχόμενη απομάκρυνσή του. Ως εκ τούτου, οι πιθανότητες πρόσβασης σε εργασία, κατάλυμα, κοινωνικές και ιατρικές παροχές είναι σχεδόν μηδενικές, γεγονός που συνεπάγεται την έλλειψη εισοδημάτων για την κάλυψη βασικών αναγκών, ιδίως σίτισης, ένδυσης και στέγασης. Οι παραπάνω συνθήκες είναι ικανές να θέσουν το πρόσωπο υπό κατάσταση ένδειας, παραβιάζοντας την πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ¹¹⁷⁵, που ορίζει πως η ανεπάρκεια εισοδήματος μπορεί, υπό προϋποθέσεις, να προκαλέσει κίνδυνο για τη ζωή και τη σωματική ακεραιότητα του ατόμου, συνιστώντας παραβίαση των άρθρων 2 και 3 της ΕΣΔΑ. Επιπλέον, σύμφωνα πάντοτε με το Γενικό Εισαγγελέα, ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και των δικαιωμάτων στη ζωή, τη σωματική ακεραιότητα και την υγεία και η απαγόρευση κακομεταχείρισης (άρθρα 1, 2, 3, 4 και 35 του Χάρτη) επιβάλλουν την ικανοποίηση των στοιχειωδών αναγκών, ανεξαρτήτως της νομικής κατάστασης του ενδιαφερόμενου προσώπου.

Παράλληλα, στην απόφαση **LM**¹¹⁷⁶, το ΔΕΕ σημειώνει ότι ο γονέας ενός ευάλωτου αλλοδαπού δεν εκτίθεται άμεσα σε αντίστοιχο κίνδυνο κακομεταχείρισης, υπό αυτή την ιδιότητα.

¹¹⁷² Άρθρο 9 Οδηγίας 2008/115/EK και άρθρο 24 ν. 3907/2011.

¹¹⁷³ ΔΕΕ, C-562/13, Abdida, 18.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2453.

¹¹⁷⁴ ΔΕΕ, Προτάσεις Γενικού Εισαγγελέα Υ. Bot, C-562/13, Abdida, 4.09.2014, ECLI:EU:C:2014:2167.

¹¹⁷⁵ ΕΔΔΑ, Kutepov και Anikeenko κατά Ρωσίας, αρ. προσφ. 68029/01, 25.10.2005, Huc κατά Ρουμανίας και Γερμανίας, αρ. προσφ. 7269/05, 1.12.2009, Larioshina κατά Ρωσίας, αρ. προσφ. 56869/00, 23.04.2002, Budina κατά Ρωσίας, αρ. προσφ. 45603/05, 18.06.2009.

¹¹⁷⁶ ΔΕΕ, C-402/19, LM, 30.09.2020, ECLI:EU:C:2020:759.

Εντούτοις, εφόσον το πρόσωπο εξαρτάται εξ ολοκλήρου από τον γονέα, λόγω της κατάστασης της υγείας του, η άμεση αναχώρηση του γονέα προς τρίτη χώρα ενέχει τον κίνδυνο να το εμποδίσει να παραμείνει στο έδαφος του Κράτους μέλους. Ως εκ τούτου, πρέπει να αναγνωρίζεται και στον γονέα του εν λόγω τέκνου, αυτοδικαίως, το ανασταλτικό αποτέλεσμα της προσφυγής κατά της απόφασης επιστροφής, ώστε να μη στερηθεί το τέκνο, στην πράξη, την προστασία που προβλέπεται στα άρθρα 5 και 13 της οδηγίας 2008/115, ερμηνευόμενα υπό το πρίσμα των άρθρων 19 παρ. 2 και 47 του Χάρτη. Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι η ενηλικίωση του παιδιού, κατά τον χρόνο έκδοσης της απόφασης επιστροφής του γονέα του, δεν επηρεάζει την παραπάνω θέση, εφόσον αποδεικνύεται ότι το ενήλικο τέκνο εξακολουθεί να εξαρτάται από το γονέα του.

Όπως επεσήμανε ο Γενικός Εισαγγελέας ¹¹⁷⁷, η ιδιαιτέρως σοβαρή κατάσταση της υγείας της κόρης, η συνακόλουθη σχέση εξάρτησης από τον πατέρα και η διατήρηση της οικογενειακής ενότητας επιτάσσουν την κάλυψη των βασικών αναγκών του πατέρα. Η ικανοποίηση των στοιχειωδών αναγκών του αποτελεί μια μορφή προαπαιτούμενου για την αποτελεσματική εφαρμογή των εγγυήσεων της οδηγίας για την επιστροφή, υπό το πρίσμα του άρθρου 7 του Χάρτη.

Παράλληλα, αξίζει να γίνει αναφορά σε ορισμένες αποφάσεις των Κρατών μελών της ΕΕ για την αναβολή της απομάκρυνσης, λόγω ευαλωτότητας των αλλοδαπών. Το **Ομοσπονδιακό Διοικητικό Δικαστήριο της Ελβετίας**¹¹⁷⁸ ανέστειλε την εκτέλεση απόφασης απομάκρυνσης μελών οικογένειας Ρομά, από τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, των οποίων η αίτηση ασύλου είχε απορριφθεί. Η αναβολή απομάκρυνσης βασίστηκε στην κατάσταση υγείας της μητέρας και στο βέλτιστο συμφέρον των παιδιών. Ειδικότερα, η μητέρα έπασχε από σοβαρά και επαναλαμβανόμενα περιστατικά μετατραυματικού στρες (PTSD), με αποτέλεσμα να απαιτείται συνεχής υποστήριξή της. Μεταξύ άλλων, το δικαστήριο διαπίστωσε πως η οικογένεια δεν θα ήταν σε θέση να καλύψει τα έξοδα ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, σε περίπτωση επιστροφής, επομένως υπήρχε πραγματικός κίνδυνος επιδείνωση της ψυχικής υγείας της μητέρας. Παράλληλα, κρίθηκε ότι οι ανήλικοι γιοι της οικογένειας είχαν ενσωματωθεί στην κοινωνία, διότι πέρασαν τα πρώτα χρόνια της ζωής τους στην Ελβετία και η στενή τους σχέση με τη μητέρα.

Επίσης, το **Δικαστήριο της Χάγης**¹¹⁷⁹ ακύρωσε την απόφαση του Υπουργού Δικαιοσύνης της Ολλανδίας που διέταξε την απομάκρυνση Ιρανού υπηκόου, με σοβαρά προβλήματα υγείας. Το δικαστήριο επικαλέστηκε την απόφαση Paposhvili του ΕΔΔΑ¹¹⁸⁰, υπογραμμίζοντας ότι το βάρος απόδειξης των προβαλλόμενων λόγων αναβολής της απομάκρυνσης μοιράζεται ανάμεσα στον αλλοδαπό και στις εθνικές αρχές. Συγκεκριμένα, οι αρχές οφείλουν να αξιολογούν το βαθμό αποτελεσματικής πρόσβασης του αλλοδαπού στην υγειονομική περίθαλψη, σε περίπτωση επιστροφής στη χώρα καταγωγής. Εν προκειμένω, κρίθηκε ότι ο Υπουργός βασίστηκε σε παλαιότερες εκθέσεις για την κατάσταση στο Ιράν, αγνοώντας τον προβαλλόμενο ισχυρισμό περί

¹¹⁷⁷ ΔΕΕ, Προτάσεις Γενικού Εισαγγελέα Pr. Pikamae, C-402/19, LM, 04.03.2020, ECLI:EU:C:2020:155.

¹¹⁷⁸ Ομοσπονδιακό Διοικητικό Δικαστήριο Ελβετίας, αρ. προσφυγής E-6932/2017, 10.10.2019 σε *European Database of Asylum Law*, Switzerland: Execution of removal order deemed unreasonable on grounds of mental health and family rights, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/switzerland-execution-removal-order-deemed-unreasonable-grounds-mental-health-and-family>.

¹¹⁷⁹ Δικαστήριο της Χάγης, υπ. αρ. ECLI: NL: RBDHA: 2020: 12229, 01.12.2020 σε *ELENA Weekly Legal Update*, The Netherlands: Court asks Secretary of State to update its healthcare information on Iran in light of COVID-19, 4.12.2020, <https://mailchi.mp/ecre/elena-weekly-legal-update-04-december-2020?e=989a4aebdd#11>.

¹¹⁸⁰ ΕΔΔΑ, Paposhvili κατά Βελγίου, αρ. προσφ. 41738/10, 13.12.2016.

αποδυνάμωσης του συστήματος υγείας της χώρας, λόγω της πανδημίας του κορονοϊού (COVID-19). Συνεπώς, κρίθηκε πως δεν εξετάστηκε επαρκώς η ατομική κατάσταση του αλλοδαπού.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η ελληνική νομοθεσία εισάγει απαγόρευση εκτέλεσης μέτρου επιστροφής¹¹⁸¹, όταν οι αλλοδαποί περιλαμβάνονται στις παρακάτω ευάλωτες ομάδες (άρθρο 41 ν. 3907/2011): **α.** ανήλικος που παρακολουθεί Ελληνικό σχολείο, **β.** ανήλικος που οι γονείς ή τα πρόσωπα που έχουν την επιμέλειά του διαμένουν νόμιμα στην Ελλάδα, **γ.** ανήλικος στον οποίο έχουν επιβληθεί αναμορφωτικά μέτρα με απόφαση του Δικαστηρίου Ανηλίκων, **δ.** υπερήλικος, που έχει υπερβεί το 80ό έτος της ηλικίας του, **ε.** έγκυος, κατά τη διάρκεια της κύησης και για έξι μήνες μετά τον τοκετό, **στ.** θύμα ή ουσιώδης μάρτυρας εγκληματικών πράξεων, που προσέρχεται προς υποβολή καταγγελίας ή αναφορά του περιστατικού στις αρμόδιες αστυνομικές αρχές, έως την έκδοση πράξης του αρμόδιου εισαγγελέα και **η.** θύμα ενδοοικογενειακής βίας, που προσέρχεται προς υποβολή καταγγελίας ή αναφορά του περιστατικού στις αρμόδιες αστυνομικές αρχές. Η απαγόρευση επιστροφής δεν ισχύει όταν ο αλλοδαπός είναι επικίνδυνος για τη δημόσια τάξη, την εθνική ασφάλεια ή τη δημόσια υγεία, στις περιπτώσεις β, δ, ε και στ. Η συγκεκριμένη ρύθμιση προβλεπόταν ήδη¹¹⁸² από το 2005 και παρέχει ενισχυμένη προστασία σε συγκεκριμένες περιπτώσεις υπηκόων τρίτων χωρών ή ανιθαγενών.

Εν κατακλείδι, η αναβολή και η απαγόρευση απομάκρυνσης προσώπων, για λόγους υγείας, ηλικίας και για τη διατήρηση της οικογενειακής ενότητας συνδέεται στενά με την ευαλωτότητά τους, όπως αυτή ορίζεται στο διεθνές δίκαιο, υπό το πρίσμα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Στις περιπτώσεις που δεν συντρέχουν οι προαναφερόμενοι όροι για την αναβολή ή την απαγόρευση επιστροφής, επιτρέπεται η διοικητική κράτηση των υπό επιστροφή αλλοδαπών, με σκοπό την εκτέλεση της απόφασης απομάκρυνσης. Η επόμενη υποενότητα εξετάζει τις εγγυήσεις που εισάγονται ως προς τη διοικητική κράτηση ευάλωτων αλλοδαπών.

γ. Διοικητική κράτηση ευάλωτων αλλοδαπών για την εκτέλεση απόφασης απομάκρυνσης

Τα πρόσωπα που υπόκεινται σε διαδικασίες επιστροφής κρατούνται εν αναμονή της απομάκρυνσής τους¹¹⁸³, αποκλειστικά για το αναγκαίο χρονικό διάστημα διεκπεραίωσης της απομάκρυνσης, εφόσον δεν μπορούν να εφαρμοστούν αποτελεσματικά λιγότερο επαχθή μέτρα. Ειδικά για τους ασυνόδευτους ανηλίκους και τις οικογένειες με ανήλικους, η κράτηση αποτελεί

¹¹⁸¹ Άρθρο 41 ν. 3907/2011.

¹¹⁸² Στο άρθρο 79 του νόμου 3386/2005, το οποίο καταργήθηκε με το ν. 3907/2011.

¹¹⁸³ Το άρθρο 30 παρ. 1 του ν. 3907/2011 (ενσωμάτωση άρθρου 15 Οδηγίας 2008/115/EK) ορίζει πως «οι υπήκοοι τρίτης χώρας που υπόκεινται σε διαδικασίες επιστροφής, σύμφωνα με την παράγραφο 1 του άρθρου 21, τίθενται υπό κράτηση για την προετοιμασία της επιστροφής και τη διεκπεραίωση της διαδικασίας απομάκρυνσης. Σε περίπτωση που το αρμόδιο αστυνομικό όργανο κρίνει ότι: α) δεν υπάρχει κίνδυνος διαφυγής ή β) ο υπήκοος τρίτης χώρας είναι συνεργάσιμος και δεν παρεμποδίζει την προετοιμασία της επιστροφής ή τη διαδικασία απομάκρυνσης ή γ) δεν συντρέχουν λόγοι εθνικής ασφάλειας, εφαρμόζονται άλλα λιγότερο επαχθή μέτρα, όπως εκείνα που προβλέπονται στην παράγραφο 3 του άρθρου 22, εφόσον κρίνονται αποτελεσματικά. Η κράτηση επιβάλλεται και διατηρείται για το απολύτως αναγκαίο χρονικό διάστημα διεκπεραίωσης της διαδικασίας απομάκρυνσης, η οποία εξελίσσεται και εκτελείται με τη δέουσα επιμέλεια. Σε κάθε περίπτωση, για τη συνέχιση του μέτρου της κράτησης λαμβάνονται υπόψη η διαθεσιμότητα κατάλληλων χώρων κράτησης και η δυνατότητα εξασφάλισης αξιοπρεπών συνθηκών διαβίωσης για τους κρατούμενους».

«έσχατη λύση», που επιβάλλεται για το ελάχιστο απαιτούμενο χρονικό διάστημα και εφόσον δεν μπορούν να εφαρμοσθούν επαρκή, αλλά λιγότερο επαχθή, μέτρα¹¹⁸⁴.

Όταν τεθεί οικογένεια σε κράτηση, τα μέλη της πρέπει να διαμένουν σε χωριστό κατάλυμα από τους λοιπούς κρατούμενους, ώστε να εξασφαλίζεται επαρκής ιδιωτική ζωή. Για τους ανηλίκους κρατούμενους, προβλέπονται δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου, όπως παιχνιδιού και ψυχαγωγίας, καθώς και πρόσβαση στην εκπαίδευση, ανάλογα με τη διάρκεια της παραμονής τους¹¹⁸⁵.

Η συστηματική κράτηση των πολιτών τρίτων χωρών, ιδίως των ευάλωτων ομάδων για την εκτέλεση της απόφασης επιστροφής, είναι ιδιαίτερα προβληματική από τη σκοπιά της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Στην πράξη¹¹⁸⁶, διαπιστώνεται ότι δεν ακολουθούνται σταθερές ή ενιαίες πρακτικές από τα Κράτη μέλη για τη χρήση εναλλακτικών της κράτησης μέτρων¹¹⁸⁷. Επίσης, ορισμένες ομάδες, όπως τα άτομα με ειδικές ανάγκες, οι ηλικιωμένοι, οι έγκυες και τα θύματα βασανιστηρίων ενδέχεται να υποστούν σοβαρή βλάβη ή επιδείνωση της κατάστασης της υγείας τους, λόγω των αρνητικών συνεπειών και των συχνά ακατάλληλων συνθηκών κράτησης¹¹⁸⁸.

Αναλυτικότερα, ενδιαφέρον παρουσιάζει η απόφαση του **Διοικητικού Πρωτοδικείου Κορίνθου**¹¹⁸⁹, η οποία ήρε την κράτηση, προκειμένου να μην επιδεινωθεί η κατάσταση υγείας του αντιλέγοντος, εις βάρος του οποίου είχε εκδοθεί απόφαση κράτησης και επιστροφής. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το δικαστήριο έκρινε ότι ο αντιλέγων δεν ήταν ύποπτος φυγής, παρότι δεν διέθετε σταθερή διαμονή στη χώρα. Ειδικότερα, το δικαστήριο προχώρησε σε έλεγχο της νομιμότητας των συνθηκών κράτησης και έκρινε πως η υγεία του αντιλέγοντα «θα επιδεινωθεί μετά πάσης βεβαιότητας από την εξακολούθηση της κράτησης». Υπ' αυτό το πρίσμα, το δικαστήριο διέταξε την άρση της κράτησης, υπό τον όρο ο αντιλέγων θα δήλωνε τη διεύθυνση κατοικίας του στις αστυνομικές αρχές και θα εμφανιζόταν κάθε τρεις μέρες στο αστυνομικό τμήμα του τόπου κατοικίας. Επίσης, έταξε προθεσμία τριάντα ημερών, προκειμένου ο αντιλέγων να αναχωρήσει από την Ελλάδα.

Παράλληλα, το **Διοικητικό Πρωτοδικείο Αθηνών**¹¹⁹⁰ έκρινε ότι, σε περίπτωση υπαγωγής ανηλίκου σε διαδικασία απομάκρυνσης, οι διατάξεις της νομοθεσίας για την επιστροφή και τη διοικητική απέλαση πρέπει να ερμηνεύονται υπό το φως της Διεθνούς Σύμβασης για τα

¹¹⁸⁴ Άρθρο 17 Οδηγίας 2008/115/ΕΚ και άρθρο 32 παρ. 1 ν. 3907/2011.

¹¹⁸⁵ Άρθρο 32 παρ. 2-3 ν. 3907/2011.

¹¹⁸⁶ *FRA*, Detention of third-country nationals in return procedures, 2011, σελ. 49 - 54.

¹¹⁸⁷ Σύμφωνα με το άρθρο 22 παρ. 3 ν. 3907/2011, «οι αρμόδιες για την έκδοση της απόφασης επιστροφής αρχές μπορούν να επιβάλουν καθ' όλο το χρονικό διάστημα της προθεσμίας οικειοθελούς αναχώρησης υποχρεώσεις στον υπήκοο τρίτης χώρας, με σκοπό την αποφυγή του κινδύνου διαφυγής, όπως την τακτική εμφάνιση ενώπιον αρχών, την κατάθεση κατάλληλης οικονομικής εγγύησης, την κατάθεση εγγράφων ή την υποχρέωση παραμονής σε ορισμένο μέρος».

¹¹⁸⁸ *JRS*, Becoming Vulnerable in Detention, Civil Society Report on the Detention of Vulnerable Asylum Seekers and Irregular Migrants in the European Union, Ιούνιος 2010, σελ. 11.

¹¹⁸⁹ ΔΠρΚορ 223/2013, <https://www.asylumlawdatabase.eu/sites/default/files/aldfiles/Original%20decision%20-%20223.2013.pdf>.

¹¹⁹⁰ ΔΠρΑθ 3091/2014, σε *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Η Διοικητική Κράτηση των Αλλοδαπών, 2015, σελ. 274-278.

Δικαιώματα του Παιδιού, σύμφωνα με την οποία «η σύλληψη, κράτηση ή φυλάκιση ενός παιδιού πρέπει να είναι σύμφωνη με το νόμο, να μην αποτελεί παρά ένα έσχατο μέτρο και να είναι της μικρότερης δυνατής χρονικής διάρκειας» (άρθρο 37 περ. β). Συνεπώς, το δικαστήριο στάθμισε αφενός τον κίνδυνο φυγής και αφετέρου τις επιβλαβείς συνέπειες που θα επέφερε η συνέχιση της κράτησης ασυνόδευτου ανηλίκου, πολίτη Πακιστάν, στο Κέντρο Κράτησης της Αμυγδαλέζας, ενόψει της ανηλικότητας. Με βάση τα παραπάνω, διέταξε να αφεθεί ελεύθερος και να μεταφερθεί με επιμέλεια της αστυνομικής αρχής κράτησης στο Κέντρο Ασυνόδευτων Ανηλίκων Αιτούντων Άσυλο Αγριάς Βόλου, στο οποίο υπήρχε διαθέσιμος χώρος φιλοξενίας, σύμφωνα με προσκομισθέν έγγραφο του ΕΚΚΑ.

Σημειώνεται ότι η κατάσταση υγείας του υπό απομάκρυνση αλλοδαπού συνεκτιμήθηκε από το **Διοικητικό Πρωτοδικείο Πειραιά**¹¹⁹¹, στο πλαίσιο της εξέτασης υποβληθέντων αντιρρήσεων, κατά απόφασης κράτησης. Συγκεκριμένα, το δικαστήριο έκρινε πως «δεν δικαιολογείται η περαιτέρω κράτηση του αντιλέγοντος, ο οποίος αποτελεί, ενόψει της κατάστασης της υγείας του, «ευάλωτη περίπτωση», υπό την έννοια ότι η ήδη επιβαρυνόμενη υγεία του αναμένεται να επιδεινωθεί εάν συνεχιστεί η κράτησή του». Ως εκ τούτου, έκανε δεκτές τις αντιρρήσεις και διέταξε την απελευθέρωση του αντιλέγοντος, υποβάλλοντας τον όρο εμφάνισης δύο φορές το μήνα στο αστυνομικό τμήμα του τόπου διαμονής του.

Παράλληλα, κρίσιμο στοιχείο, για την αξιολόγηση των λύσεων για την κράτηση και την εφαρμογή τους, είναι οι σχετικές εκθέσεις του Συνηγόρου του Πολίτη, ο οποίος αποτελεί το μηχανισμό εξωτερικού ελέγχου των διαδικασιών επιστροφών. Σε σχετική έκθεση που εξέδωσε το 2019, αναφορικά με την εφαρμογή της νομοθεσίας για την επιστροφή, διαπίστωσε ότι μειώθηκε μεν ο αριθμός των επιστροφών, αυξήθηκαν δε οι περιπτώσεις διοικητικής κράτησης. Επίσης, σημείωσε διοικητικές δυσλειτουργίες και ελλείψεις των υπηρεσιών υγείας και διερμηνείας και επεσήμανε τις ακατάλληλες συνθήκες διαμονής στα ΠΡΟΚΕΚΑ, βάσει των αυτοψιών που πραγματοποίησε¹¹⁹².

Εν κατακλείδι, η ευαλωτότητα ορισμένων ομάδων αλλοδαπών συνεπάγεται την ειδική τους μεταχείριση, στο πλαίσιο της επιστροφής. Η ευαλωτότητα αξιολογείται, κατά την εκτέλεση της επιστροφής και την επιβολή του μέτρου της διοικητικής κράτησης. Το ιατρικό ιστορικό, η οικογενειακή κατάσταση και η ηλικία του υπό απομάκρυνση προσώπου πρέπει να συνεκτιμώνται, πριν τη λήψη της απόφασης για την κράτηση, όταν η ενδεχόμενη ζημία που προκαλεί το μέτρο είναι δυσανάλογη, με το στόχο που εξυπηρετεί η επιβολή της κράτησης, ήτοι τον έλεγχο της μετανάστευσης¹¹⁹³. Η κράτηση είναι αναγκαία και αναλογική, εφόσον αποκλείεται η αποτελεσματικότητα λιγότερο επαχθών μέτρων, ενώ τα εναλλακτικά μέτρα που εφαρμόζεται πρέπει να περιορίζουν όσο το δυνατόν λιγότερο τα ατομικά δικαιώματα των πολιτών τρίτων χωρών ή ανιθαγενών¹¹⁹⁴. Τέλος, ορισμένες ομάδες ενδέχεται να αξιώσουν την αναβολή ή την

¹¹⁹¹ ΔΠρΠ 152/2019, τράπεζα νομικών πληροφοριών «Ισοκράτης».

¹¹⁹² Βλ. *Συνήγορος του Πολίτη*, Επιστροφές Αλλοδαπών – Ειδική Έκθεση 2019, Ιούλιος 2019, https://www.synigoros.gr/resources/docs/ethsia-ekthesh-2019_gr_site.pdf.

¹¹⁹³ Βλ. *Διεθνής Αμνηστία*, Παράτυποι μετανάστες και αιτούντες άσυλο: Εναλλακτικά μέτρα στην κράτηση των μεταναστών, Απρίλιος 2009 και *FRA*, Detention of third-country nationals in return procedures, 2011, σελ. 29.

¹¹⁹⁴ Ειδικότερα σε *UNHCR*, Alternatives to Detention of Asylum-Seekers and Refugees, POLAS/2006/03, Απρίλιος 2006.

απαγόρευση της εκτέλεσης απόφασης απομάκρυνσης εναντίων τους, με σκοπό την προστασία των θεμελιωδών τους δικαιωμάτων.

Στη συνέχεια, αναλύεται η προστασία των προσωπικών δεδομένων των ευάλωτων ομάδων. Η θεματική αυτή αφορά τόσο τη διαδικασία ασύλου και την ενσωμάτωση των αναγνωρισμένων δικαιούχων διεθνούς προστασίας, όσο και την επιστροφή παρανόμως διαμενόντων πολιτών τρίτων χωρών, που προϋποθέτουν τη συνεχή συλλογή και επεξεργασία προσωπικών δεδομένων.

Γ. Η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των ευάλωτων ομάδων

Η συλλογή δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα είναι άμεσα συνυφασμένη¹¹⁹⁵, τόσο με την εξέταση του αιτήματος ασύλου, όσο και με την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας σε εν γένει ευάλωτους πληθυσμούς¹¹⁹⁶. Αφενός, η υποδοχή και ταυτοποίηση των αιτούντων προαπαιτεί την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα για την εξέταση του αιτήματος ασύλου από τις αρμόδιες αρχές. Συγκεκριμένα, οι λόγοι δίωξης που αναγνωρίζονται στη Σύμβαση της Γενεύης και στην οδηγία για την αναγνώριση, ήτοι η φυλή, η εθνικότητα, η θρησκεία, η κοινωνική τάξη και οι πολιτικές πεποιθήσεις, συγκαταλέγονται στις ειδικές κατηγορίες δεδομένων (δηλαδή στα ευαίσθητα δεδομένα)¹¹⁹⁷. Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο να λεχθεί πως, δεδομένης της ευαισθησίας των παραπάνω πληροφοριών που θεμελιώνουν την αίτηση διεθνούς προστασίας, είναι αναγκαία, όχι μόνο η σύννομη επεξεργασία, αλλά και η διαφύλαξη της ασφάλειας των δεδομένων αυτών. Αφετέρου, η παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας προϋποθέτει την επεξεργασία δεδομένων, από κρατικούς και ιδιωτικούς φορείς, ώστε να εντοπιστούν οι ευάλωτοι αλλοδαποί και να παραπεμφθούν στις εξειδικευμένες υποστηρικτικές υπηρεσίες. Συγκεκριμένα, η επεξεργασία δεδομένων είναι αναγκαία για την εκτίμηση των ειδικών τους αναγκών και την προσφορά κατάλληλων υπηρεσιών στους αιτούντες και δικαιούχους ανθρωπιστικής βοήθειας. Μάλιστα, η ανάλυση προσωπικών δεδομένων μπορεί να διευκολύνει τον εντοπισμό ευάλωτων προσώπων, κατόπιν μελέτης των κοινών χαρακτηριστικών των ομάδων αυτών¹¹⁹⁸.

¹¹⁹⁵ Αναλυτικότερα για την προστασία δεδομένων και την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας σε *T. Gazi*, Data to the rescue: how humanitarian aid NGOs should collect information based on the GDPR, *Journal of International Humanitarian Action*, τόμος 5, υπ. αρ. 9, Springer, Ιούλιος 2020, σελ. 1-7, <https://doi.org/10.1186/s41018-020-00078-0>, *T. Gazi/A. Gazis*, Humanitarian aid in the age of COVID-19: A review of big data crisis analytics and the General Data Protection Regulation, *International Review of the Red Cross*, τόμος 102, τεύχος 913, Cambridge University Press, Μάρτιος 2021, σελ.75-94, www.doi.org/10.1017/S1816383121000084 και *Θ. Γαζή*, Η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα κατά την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας στην Ελλάδα, ΕΜΕΔ, τεύχος 3/2017, Νομική Βιβλιοθήκη, Δεκέμβριος 2019, σελ. 258-269.

¹¹⁹⁶ Υπενθυμίζεται πως, με τον όρο ανθρωπιστική βοήθεια, νοείται η παροχή ζωτικής βοήθειας που στοχεύει «στην προστασία της ζωής, την ανακούφιση του ανθρώπινου πόνου και τη διαφύλαξη της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, κατά τη διάρκεια ή μετά από καταστάσεις έκτακτης ανάγκης». Ειδικότερα, βλέπε το δεύτερο κεφάλαιο του πρώτου μέρους της διατριβής.

¹¹⁹⁷ Σύμφωνα με το άρθρο 9 παρ. 1 του Κανονισμού ΕΕ 2016/679, στα ευαίσθητα δεδομένα συγκαταλέγονται, μεταξύ άλλων, η φυλετική ή εθνοτική καταγωγή, οι θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις, τα δεδομένα για την υγεία, ο σεξουαλικός προσανατολισμός και τα πολιτικά φρονήματα.

¹¹⁹⁸ Ήδη από το 2018, λειτουργεί πλατφόρμα ανταλλαγής δεδομένων του ΟΗΕ για το συντονισμό της ανθρωπιστικής βοήθειας. Βλ. *S. Telford*, Opinion: In a world awash with data, aid workers contend with gaps, Φεβρουάριος 2020, <https://news.trust.org/item/20200205170710-56ry0>.

Αναφορικά με το νομικό πλαίσιο για την προστασία των προσωπικών δεδομένων, είναι σημαντικό να λεχθεί πως αποτελεί έκφανση του δικαιώματος στην ιδιωτικότητα και συνιστά θεμελιώδες δικαίωμα κάθε φυσικού προσώπου¹¹⁹⁹, σύμφωνα με το Χάρτη, τη ΣΛΕΕ και την ΕΣΔΑ¹²⁰⁰. Στο πεδίο της παροχής διεθνούς προστασίας, οι Οδηγίες και οι Κανονισμοί του ΚΕΣΑ περιέχουν ρυθμίσεις για την προστασία των δεδομένων που συλλέγονται, την εμπιστευτικότητα που οφείλει να δεσμεύει το προσωπικό των αρχών και τα δικαιώματα των αιτούντων διεθνή προστασία στο πλαίσιο των διαδικασιών ασύλου. Επιπλέον, η σύννομη επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των αιτούντων και δικαιούχων διεθνούς προστασίας από φορείς του δημοσίου ή ιδιωτικού τομέα ρυθμίζεται από τον Γενικό Κανονισμό για την Προστασία Δεδομένων¹²⁰¹ (εφεξής «Κανονισμός» ή «ΓΚΠΔ»), ο οποίος τέθηκε σε εφαρμογή την 25^η Μαΐου 2018. Παρότι ο Κανονισμός έχει άμεση ισχύ, και άρα δεν απαιτείται ενσωμάτωση των διατάξεών του μέσω της εθνικής νομοθεσίας των Κρατών μελών, διαθέτει «ρήτρες ευελιξίας» που επιτρέπουν την εξειδίκευση των κανόνων του από τα Κράτη. Όσον αφορά την ελληνική έννομη τάξη, ο νόμος 4624/2019¹²⁰² περιλαμβάνει μέτρα εφαρμογής του Κανονισμού, όπου μάλιστα εισάγεται ειδική νομική βάση για την επεξεργασία δεδομένων κατά την εφαρμογή ανθρωπιστικών μέτρων από δημόσιους φορείς.

Στη παρούσα ενότητα θα αναλυθούν, ειδικότερα, οι διατάξεις του ΚΕΣΑ για την προστασία προσωπικών δεδομένων, καθώς και οι ρυθμίσεις του Γενικού Κανονισμού για την Προστασία Δεδομένων, όσον αφορά τις νομικές βάσεις για την επεξεργασία δεδομένων. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα εν λόγω νομοθετήματα δεν εισάγουν ειδικές ρυθμίσεις για την προστασία των προσωπικών δεδομένων των ευάλωτων αιτούντων και δικαιούχων διεθνούς προστασίας. Εντούτοις, οι νομικές λύσεις για τα προσωπικά δεδομένων συνεκτιμούν την ευαλωτότητα όλων των αιτούντων και την ευαισθησία των δεδομένων που συλλέγονται, λ.χ. για την τεκμηρίωση του αιτήματος ασύλου ή την πραγματοποίηση της μεταφοράς αλλοδαπών σε άλλο Κράτος (κατ' εφαρμογήν του Κανονισμού «Δουβλίνο III»).

α. Οδηγίες του ΚΕΣΑ και προστασία προσωπικών δεδομένων

Η οδηγία για την αναγνώριση των δικαιούχων διεθνούς προστασίας ορίζει ότι τα Κράτη μεριμνούν, ώστε το προσωπικό των αρμόδιων αρχών να έχουν την απαραίτητη κατάρτιση και να δεσμεύονται από την αρχή της εμπιστευτικότητας, όσον αφορά τις πληροφορίες που

¹¹⁹⁹ Η προστασία των προσωπικών δεδομένων αποτελεί δεν αποτελεί απόλυτο δικαίωμα (αιτιολογική σκέψη 4 προοιμίου ΓΚΠΔ), ως εκ τούτου, σε περίπτωση σύγκρουσης, απαιτείται στάθμιση σε σχέση με άλλα ατομικά δικαιώματα, σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας.

¹²⁰⁰ Αρ. 8 παρ.1 του Χάρτη, αρ. 16 παρ. 1 της ΣΛΕΕ και αρ. 8 της ΕΣΔΑ.

¹²⁰¹ Κανονισμός (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 27ης Απριλίου 2016 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων.

¹²⁰² Νόμος 4624/2019 «Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, μέτρα εφαρμογής του Κανονισμού (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου 2016 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και ενσωμάτωση στην εθνική νομοθεσία της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/680 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου 2016 και άλλες διατάξεις».

επεξεργάζονται, κατά την εργασία τους¹²⁰³. Αντίστοιχα, η σχετική υποχρέωση τήρησης του απορρήτου δεσμεύει και τις αρχές που εφαρμόζουν την οδηγία σχετικά με τις διαδικασίες για τη χορήγηση και την ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας¹²⁰⁴. Η ίδια ρύθμιση προβλέπεται ρητά και στο πλαίσιο της προσωπικής συνέντευξης, η οποία πρέπει να διεξάγεται υπό συνθήκες που να εξασφαλίζουν τη δέουσα εμπιστευτικότητα¹²⁰⁵. Ταυτόχρονα, η δέσμευση εμπιστευτικότητας, ως προς τις πληροφορίες τις οποίες λαμβάνουν εκ της εργασίας τους, προβλέπεται για το προσωπικό που εργάζεται στα κέντρα φιλοξενίας των αιτούντων άσυλο, σύμφωνα με την οδηγία για την υποδοχή και για τους επαγγελματίες που συνδράμουν τους ασυνόδευτους ανηλίκους¹²⁰⁶.

Παράλληλα, τα Κράτη οφείλουν να μην αποκαλύπτουν προσωπικά δεδομένα των ατομικών αιτήσεων διεθνούς προστασίας ή το γεγονός ότι έχει υποβληθεί αίτηση στους υπεύθυνους της δίωξης ή της πρόκλησης σοβαρής βλάβης. Συνεπώς, δεν ζητούνται πληροφορίες από τη χώρα προέλευσης, κατά τρόπο που θα αποκάλυπτε άμεσα ότι ο αιτών έχει υποβάλει αίτηση ασύλου, εφόσον αυτό θα εξέθετε τον αιτούντα ή τα εξαρτώμενα από αυτόν πρόσωπα σε κίνδυνο για τη σωματική τους ακεραιότητα. Η ίδια απαγόρευση ισχύει και για τη μεταβίβαση πληροφοριών, όταν θέτει σε κίνδυνο την ελευθερία και την ασφάλεια των μελών της οικογένειας του αιτούντος, που εξακολουθούν να ζουν στη χώρα καταγωγής¹²⁰⁷. Ειδικά για τους ασυνόδευτους ανηλίκους, προβλέπεται ειδική μέριμνα για τη διασφάλιση της εμπιστευτικότητας και της προστασίας των προσωπικών δεδομένων, κατά την επεξεργασία και την κοινοποίηση των πληροφοριών, όταν τα Κράτη αναζητούν μέλη της οικογένειάς τους. Συνεπώς, δεν πρέπει να διακυβεύεται η ασφάλεια ή η ακεραιότητα του ανηλίκου ή των στενών συγγενών του, ιδίως αν αυτοί διαμένουν στη χώρα καταγωγής από την ανταλλαγή πληροφοριών¹²⁰⁸.

Σημειώνεται πως οι παραπάνω νομοθετικές προβλέψεις είναι απαραίτητες για να διασφαλιστεί η προστασία, όχι μόνο της ιδιωτικότητας, αλλά και της ασφάλειας των αιτούντων άσυλο, ιδίως των ευάλωτων ομάδων, που ενδεχομένως να στοχοποιούνταν από τους υπεύθυνους της δίωξης, σε περίπτωση που αποκαλύπτονταν προσωπικά τους δεδομένα στη χώρα καταγωγής. Μετά την ανάλυση των ρυθμίσεων των οδηγιών του ΚΕΣΑ αναφορικά με την προστασία προσωπικών δεδομένων, ακολουθεί η παρουσίαση των αντίστοιχων διατάξεων των Κανονισμών «Δουβλίνο ΙΙΙ» και «Eurodac».

β. Κανονισμοί ΚΕΣΑ και προστασία προσωπικών δεδομένων

Η ανταλλαγή δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των αιτούντων μεταξύ των Κρατών μελών, συμπεριλαμβανομένων των ευαίσθητων δεδομένων που αφορούν την υγεία τους, πριν τη μεταφορά τους, είναι αναγκαία, ώστε οι αρμόδιες αρχές ασύλου να χορηγήσουν στους αιτούντες

¹²⁰³ Άρθρο 37 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ (άρθρο 38 ν. 4636/2019).

¹²⁰⁴ Άρθρο 48 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ.

¹²⁰⁵ Άρθρο 15 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ.

¹²⁰⁶ Άρθρα 18 παρ. 7 και 24 παρ.4 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ.

¹²⁰⁷ Άρθρο 30 της Οδηγίας για τις διαδικασίες 2013/32/ΕΕ (άρθρο 76 ν. 4636/2019).

¹²⁰⁸ Βλ. άρθρο 24 παρ. 3 της Οδηγίας για την υποδοχή 2013/33/ΕΕ (άρθρο 60 παρ. 3 περ. α ν. 4636/2019) και άρθρο 31 παρ. 5 της Οδηγίας για την αναγνώριση 2011/95/ΕΕ (άρθρο 32 παρ. 6 ν. 4636/2019).

τη δέουσα συνδρομή και να εξασφαλίσουν τη συνέχεια στην προστασία και τα δικαιώματα που παρέχονται σε αυτούς.

Ειδικότερα, ο Κανονισμός Δουβλίνο III περιέχει ειδικές διατάξεις για την εξασφάλιση της προστασίας των δεδομένων των αιτούντων. Σύμφωνα με το άρθρο 4, μετά την υποβολή αίτησης διεθνούς προστασίας, οι αρχές ενημερώνουν τον αιτούντα για την εφαρμογή του Κανονισμού, ιδίως για: **α)** την προσωπική συνέντευξη και τη δυνατότητα υποβολής πληροφοριών για την παρουσία μελών της οικογένειας, συγγενών ή οποιωνδήποτε άλλων προσώπων με τα οποία έχει σχέση σε άλλα Κράτη της ΕΕ, **β)** την ενδεχόμενη ανταλλαγή δεδομένων μεταξύ των Κρατών της ΕΕ, με σκοπό την εφαρμογή των υποχρεώσεών τους, που ανακύπτουν από τον Κανονισμό, **γ)** το δικαίωμα πρόσβασης στα δεδομένα που τον αφορούν, διόρθωσης ανακριβών δεδομένων ή διαγραφής δεδομένων, τα οποία υπέστησαν παράνομη επεξεργασία και **δ)** τις διαδικασίες άσκησης των δικαιωμάτων του, ως υποκειμένου των δεδομένων, συμπεριλαμβανομένων των στοιχείων επικοινωνίας των αρχών και των εθνικών εποπτικών αρχών για την προστασία προσωπικών δεδομένων.

Αντίστοιχα, όσον αφορά τον Κανονισμό Eurodac (ΕΕ/603/2013), τόσο οι αιτούντες άσυλο, όσο και οι υπήκοοι τρίτης χώρας που συλλαμβάνονται για παράνομη διέλευση στη χώρα, έχουν το δικαίωμα να ενημερώνονται με κατανοητό τρόπο και σε γλώσσα σαφή και απλή σχετικά με την ταυτότητα του φορέα που συλλέγει τα δεδομένα, τον σκοπό, τους αποδέκτες και την υποχρέωση λήψης δακτυλικών αποτυπωμάτων. Όταν το πρόσωπο είναι ανήλικος, τα κράτη οφείλουν να παρέχουν τις πληροφορίες με τρόπο κατάλληλο για την ηλικία του. Παράλληλα, τα πρόσωπα διαθέτουν το δικαίωμα πρόσβασης στα δεδομένα που τους αφορούν, διόρθωσης ανακριβών δεδομένων ή απαλοιφή των δεδομένων τους, που υπέστησαν παράνομη επεξεργασία (λ.χ. πρόσωπα, τα οποία στον διαδραμόντα χρόνο από την υποβολή της αίτησης διεθνούς προστασίας, απέκτησαν ιθαγένεια κράτους μέλους), καθώς και το δικαίωμα ενημέρωσης για τις διαδικασίες άσκησης αυτών των δικαιωμάτων (άρθρο 29).

Είναι σαφές πως το δικαίωμα ενημέρωσης αποτελεί κεντρικό άξονα της διαδικασίας ασύλου και της αποτελεσματικής προστασίας των δεδομένων. Η σημασία της πληροφόρησης των αιτούντων άσυλο τονίζεται και από τη νομολογία του ΕΔΔΑ¹²⁰⁹, στο πλαίσιο του δικαιώματος αποτελεσματικής προσφυγής (άρθρο 13 ΕΣΔΑ). Συνεπώς, δεδομένου ότι οι ρυθμίσεις του Κανονισμού Δουβλίνο είναι τεχνικές και περίπλοκες, κρίνεται ως ιδιαίτερα σημαντική η κατάλληλη ενημέρωση των προσώπων, σύμφωνα με την αρχή της αποτελεσματικότητας και της χρηστής διοίκησης. Για το λόγο αυτό, ο Κανονισμός προβλέπει πως οι παραπάνω πληροφορίες πρέπει παρέχονται γραπτώς στον αιτούντα, σε γλώσσα που κατανοεί, μέσω φυλλαδίου¹²¹⁰, ενώ για τους ασυνόδευτους ανήλικους προβλέπεται η έκδοση ειδικού εντύπου, που συντάσσεται από την Επιτροπή και δύναται να συμπληρωθεί από τα Κράτη με πρόσθετες πληροφορίες. Μάλιστα, ο Κανονισμός προβλέπει ρητά πως, εφόσον είναι απαραίτητο για την ορθή κατανόηση του αιτούντος, οι πληροφορίες πρέπει να παρέχονται σε αυτόν και προφορικά, ιδίως σχετικά με την προσωπική συνέντευξη (άρθρο 4 παρ. 2).

¹²⁰⁹ Βλ. αποφάσεις *Hirsi Jamaa* και άλλοι κατά Ιταλίας (αρ. 27765/09, 23.02.2012) και *M.S.S.* κατά Βελγίου και Ελλάδας (αρ. 30696/09, 21.01.2011).

¹²¹⁰ Το φυλλάδιο αυτό περιλαμβάνει, επίσης, πληροφορίες σχετικά με τον σκοπό για τον οποίο τα δεδομένα του αιτούντος δύναται να τύχουν επεξεργασίας στο πλαίσιο του Κανονισμού «Eurodac».

Αξίζει να σημειωθεί πως διάφορες εκθέσεις¹²¹¹ για την εφαρμογή του Κανονισμού επισημαίνουν την ελλιπή πληροφόρηση των αιτούντων και το σοβαρό αντίκτυπο που έχει στην ικανότητά τους να κατανοήσουν τη διαδικασία και να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους. Για τον παραπάνω λόγο, προτείνεται η πληροφόρηση των αιτούντων τόσο προφορικά, όσο και γραπτά, για την διασφάλιση της ορθής κατανόησης, καθώς και η χρήση εναλλακτικών μεθόδων πληροφόρησης, όπως βίντεο, ιδίως για αναλφάβητους, με την υποστήριξη του EASO (Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης για το Άσυλο). Σε κάθε περίπτωση, οι πληροφορίες που παρέχονται πρέπει να είναι σαφείς και περιεκτικές, σε γλώσσα που γνωρίζει ο αιτών, ώστε να κατανοήσει τις διαδικασίες που προβλέπονται στον Κανονισμό και να διεκδικήσει τα δικαιώματά του, όπου είναι απαραίτητο. Δεδομένου ότι ο κατάλογος πληροφοριών είναι ενδεικτικός, τα Κράτη δύνανται να παράσχουν επιπρόσθετες πληροφορίες, όπως οι χρονικές προθεσμίες και τα δικαιώματα των κρατούμενων αιτούντων¹²¹².

Επιπρόσθετα, το Κράτος που εκτελεί τη μεταφορά γνωστοποιεί στο υπεύθυνο Κράτος δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα του αλλοδαπού που θα μεταφερθεί. Αυτά τα δεδομένα πρέπει να είναι δέοντα, συναφή και μη υπερβολικά, ώστε οι αρμόδιες αρχές να παράσχουν στο εν λόγω πρόσωπο κατάλληλη βοήθεια, συμπεριλαμβανομένης της παροχής της άμεσης ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης για την προστασία των ζωτικών συμφερόντων του και να εξασφαλίσουν τη συνέχεια της προστασίας του. Αυτή η ανακοίνωση προς το υπεύθυνο Κράτος πραγματοποιείται εντός εύλογου χρονικού διαστήματος πριν από την εκτέλεση της μεταφοράς, ούτως ώστε να εξασφαλίζεται ότι οι αρμόδιες αρχές διαθέτουν αρκετό χρόνο για να λάβουν τα αναγκαία μέτρα (άρθρο 31).

Ειδικότερα, το Κράτος, που προβαίνει στη μεταφορά, διαβιβάζει στο υπεύθυνο Κράτος όλες τις απαραίτητες πληροφορίες για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων και των άμεσων ειδικών αναγκών του υπό μεταφορά προσώπου και συγκεκριμένα: **α)** τα άμεσα μέτρα που πρέπει να ληφθούν από το υπεύθυνο Κράτος, με σκοπό την κάλυψη των ειδικών του αναγκών και της άμεσης ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, όπου είναι αναγκαίο, **β)** τα στοιχεία επικοινωνίας των μελών της οικογένειας, συγγενών ή άλλων προσώπων με τα οποία έχει σχέση στο Κράτος υποδοχής, **γ)** πληροφορίες σχετικά με την εκπαίδευση των ανηλίκων και **δ)** εκτίμηση της ηλικίας του αιτούντος. Αυτή η ανταλλαγή πληροφοριών πραγματοποιείται με τη χρήση του ηλεκτρονικού δικτύου επικοινωνίας «DubliNet», μόνο για τον σκοπό που προαναφέρθηκε και δεν τυγχάνουν περαιτέρω επεξεργασίας. Για τη διευκόλυνση της ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ των Κρατών μελών, η Επιτροπή εγκρίνει σχετικό υπόδειγμα για τη μεταφορά των απαιτούμενων δεδομένων.

Τονίζεται πως, παρότι ο Κανονισμός δεν αναφέρεται σε ευάλωτες ομάδες, περιέχει ειδική ρύθμιση για την ανταλλαγή δεδομένων υγείας, πριν την εκτέλεση απόφασης μεταφοράς (άρθρο 32). Συγκεκριμένα, κατά τη μεταφορά προσώπων με αναπηρία, ηλικιωμένων, εγκύων, παιδιών και θυμάτων σοβαρής μορφής βίας, οι εθνικές αρχές διαβιβάζουν στο υπεύθυνο Κράτος πληροφορίες σχετικά με τις ειδικές ανάγκες του μεταφερόμενου προσώπου, που ενδέχεται να

¹²¹¹ Ενδεικτικά βλ. *JRS*, Protection Interrupted: The Dublin Regulation's Impact on Asylum seekers' Protection (The DIASP project), Ιούnius 2013, σελ. 52, <https://www.refworld.org/docid/51d152174.html>.

¹²¹² *ECRE*, Comments on Regulation (EU) No 604/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international protection lodged in one of the Member States by a third-country national or a stateless person (recast), Μάρτιος 2015, σελ. 13.

περιλαμβάνουν δεδομένα για τη σωματική ή ψυχική υγεία. Συγκεκριμένα, το υπεύθυνο Κράτος εξασφαλίζει ότι αυτές οι ειδικές ανάγκες αντιμετωπίζονται δεόντως, συμπεριλαμβανομένης της ουσιώδους ιατρικής μέριμνας που τυχόν απαιτείται. Με άλλα λόγια, σκοπός της ανταλλαγής δεδομένων είναι η παροχή κατάλληλης ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης ή θεραπείας. Ως εκ τούτου, οι ανταλλασσόμενες πληροφορίες χρησιμοποιούνται μόνο για την παροχή ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης ή θεραπείας και δεν τίθενται σε περαιτέρω επεξεργασία. Οι εν λόγω πληροφορίες διαβιβάζονται μέσω πιστοποιητικού υγείας, που συνοδεύεται από κάθε άλλο απαραίτητο έγγραφο, ενώ ο Κανονισμός προβλέπει ρητά πως η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων υγείας διενεργείται μόνο από επαγγελματία στον τομέα της υγείας ή άλλο πρόσωπο που υπόκειται στην υποχρέωση επαγγελματικού απορρήτου. Αξίζει να σημειωθεί πως η κοινοποίηση των δεδομένων στο υπεύθυνο Κράτος πραγματοποιείται μόνο εφόσον ο αιτών και/ή ο εκπρόσωπός του έχουν ρητά συναινέσει σ' αυτό. Κατ' εξαίρεση, η κοινοποίηση δεδομένων πραγματοποιείται και σε περίπτωση που ο αιτών είναι σωματικά ή νομικά ανίκανος να συναινέσει, εφόσον αυτό είναι απαραίτητο για την προστασία των ζωτικών του συμφερόντων ή άλλου προσώπου. Σε κάθε περίπτωση, η έλλειψη ή άρνηση συναίνεσης στην κοινοποίηση δεδομένων υγείας δεν εμποδίζει την εκτέλεση της μεταφοράς.

Η πρόβλεψη ανταλλαγής δεδομένων μεταξύ των Κρατών πριν την μεταφορά του αιτούντος, ιδίως για την παροχή ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, στοχεύει στη μη διακοπή της κρατικής μέριμνας, κατά την εξέταση του αιτήματος για διεθνή προστασία και στο σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Αυτή η ρητή υποχρέωση μέριμνας του υπεύθυνου Κράτους συμπληρώνει την πρόβλεψη ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων (στο πλαίσιο της οδηγίας για τις διαδικασίες) και την αναγνώριση των ειδικών αναγκών υποδοχής των ευάλωτων ομάδων (στο πλαίσιο της οδηγίας για την υποδοχή). Διευκρινίζεται ότι ο κατάλογος των ευάλωτων προσώπων του άρθρου 32 του Κανονισμού δεν είναι περιοριστικός. Συνεπώς, με σκοπό την αποφυγή παραβίασης των θεμελιωδών δικαιωμάτων του αιτούντος στο πλαίσιο της διαδικασίας του Δουβλίνου, τα Κράτη οφείλουν να επαληθεύσουν ότι η ιατρική περίθαλψη και θεραπεία είναι, πράγματι, διαθέσιμη και προσβάσιμη στο υπεύθυνο Κράτος. Σε αντίθετη περίπτωση, παρέχεται η δυνατότητα ενεργοποίησης της ρήτρας διακριτικής ευχέρειας του άρθρου 17, για ανθρωπιστικούς λόγους, εφόσον διαπιστωθεί πως η υγεία του ενδιαφερομένου τίθεται σε κίνδυνο, σε περίπτωση μεταφοράς¹²¹³.

Παράλληλα, το Κράτος ανακοινώνει σε όποιο Κράτος μέλος το ζητήσει συγκεκριμένα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα για τον αιτούντα, τα οποία είναι προσήκοντα, συναφή και δεν υπερβαίνουν το αναγκαίο μέτρο προκειμένου να προσδιορισθεί το υπεύθυνο Κράτος, να εξετασθεί η αίτηση διεθνούς προστασίας και να εκτελεσθούν οι υποχρεώσεις που απορρέουν από τον Κανονισμό (άρθρο 34). Συγκεκριμένα, οι πληροφορίες αυτές μπορούν να καλύπτουν: **α)** τα στοιχεία ταυτότητας του αιτούντος και των μελών της οικογένειάς του, συγγενών ή άλλων προσώπων με τα οποία έχει σχέση, **β)** τα έγγραφα ταυτότητας και ταξιδιωτικά έγγραφα, **γ)** λοιπά απαραίτητα στοιχεία για τον προσδιορισμό της ταυτότητας του αιτούντος, λ.χ. τα δακτυλικά αποτυπώματα, σύμφωνα με τον κανονισμό Eurodac, **δ)** τους τόπους διαμονής και τα δρομολόγια

¹²¹³ ECRE, Comments on Regulation (EU) No 604/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international protection lodged in one of the Member States by a third-country national or a stateless person (recast), ο.π., σελ. 34-35.

των ταξιδιών, ε) τους τίτλους διαμονής ή τις θεωρήσεις που έχουν εκδοθεί από Κράτος μέλος, στ) τον τόπο στον οποίο υποβλήθηκε η αίτηση και ζ) την ημερομηνία κατάθεσης της παρούσας (ενδεχομένως και της προηγούμενης) αίτησης διεθνούς προστασίας, το στάδιο της διαδικασίας και το περιεχόμενο τυχόν ληφθείσας απόφασης.

Παράλληλα, η ίδια διάταξη του Κανονισμού προβλέπει πως, στο μέτρο που είναι απαραίτητο για την εξέταση της αίτησης διεθνούς προστασίας, το υπεύθυνο Κράτος δύναται να ζητήσει από άλλο Κράτος να τού γνωστοποιήσει τους λόγους που επικαλείται ο αιτών προς υποστήριξη της αίτησής του και τους λόγους της απόφασης που τυχόν έχει ληφθεί σχετικά με αυτόν. Ωστόσο, το άλλο Κράτος μπορεί να αρνηθεί να απαντήσει, εφόσον η γνωστοποίηση ενδέχεται να θίξει τα ουσιώδη συμφέροντά του ή την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών του ενδιαφερόμενου ή άλλου προσώπου. Σε κάθε περίπτωση, η γνωστοποίηση των ζητούμενων πληροφοριών εξαρτάται από τη γραπτή συναίνεση του αιτούντος διεθνή προστασία, η οποία λαμβάνεται από το αιτούν Κράτος. Κάθε αίτημα πληροφοριών αποστέλλεται μόνο στο πλαίσιο ατομικής αίτησης διεθνούς προστασίας και είναι αιτιολογημένο (άρθρο 34 παρ. 3-4).

Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο να τονιστεί πως, πέρα από τη σκοπιμότητα της διαβίβασης, τα Κράτη οφείλουν να λαμβάνουν κατάλληλα μέτρα για την ασφάλεια των προσωπικών δεδομένων και, συγκεκριμένα, για την αποφυγή παράνομης και μη εξουσιοδοτημένης πρόσβασης, κοινοποίησης, αλλοίωσης ή απώλειας των προσωπικών δεδομένων. Η εθνική εποπτική αρχή για την προστασία δεδομένων παρακολουθεί ανεξάρτητα τη νομιμότητα της επεξεργασίας των πληροφοριών από το Κράτος μέλος, στο πλαίσιο του Κανονισμού (άρθρα 38-40). Δεδομένης της ευαίσθητης φύσης των προσωπικών δεδομένων των αιτούντων διεθνή προστασία, είναι αναγκαία η παρακολούθηση των πρακτικών των Κρατών, τόσο από τις Αρχές Προστασίας Δεδομένων, όσο και από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (άρθρο 46) για την προστασία των υποκειμένων των δεδομένων. Αντίστοιχη ρύθμιση περιέχει και ο Κανονισμός Eurodac, που προβλέπει πως κάθε κράτος μέλος μεριμνά, ώστε η εθνική εποπτική αρχή να εποπτεύει, με πλήρη ανεξαρτησία, τη νομιμότητα της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από το κράτος, συμπεριλαμβανομένης της διαβίβασής τους στο κεντρικό σύστημα (άρθρο 30).

Για την πληρέστερη κατανόηση του νομικού πλαισίου για την προστασία δεδομένων των αιτούντων άσυλο, είναι απαραίτητη η παράλληλη εξέταση των διατάξεων του ΚΕΣΑ που προαναφέρθηκαν, σε σύγκριση με τις ρυθμίσεις του Γενικού Κανονισμού για την Προστασία Δεδομένων. Αντιστοίχως, η ανάλυση του Κανονισμού, που ακολουθεί, επικεντρώνεται στην προστασία αλλοδαπών προσώπων, των οποίων τα δεδομένα τίθενται σε επεξεργασία και στις σχετικές υποχρεώσεις των δημοσίων και ιδιωτικών φορέων.

γ. Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Προσωπικών Δεδομένων και μέτρα εφαρμογής στην ελληνική έννομη τάξη

Ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων (εφεξής Κανονισμός)¹²¹⁴ θέτει ως στόχο τη δημιουργία ομοιόμορφου νομικού πλαισίου για την προστασία προσωπικών δεδομένων και την άρση των εμποδίων στην ελεύθερη κυκλοφορία τους, εντός της Ένωσης¹²¹⁵. Σκοπός του Κανονισμού¹²¹⁶ είναι τα φυσικά πρόσωπα «να έχουν τον έλεγχο των δικών τους δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα»¹²¹⁷, ενώ τόσο οι φορείς του δημοσίου, όσο και του ιδιωτικού τομέα υπόκεινται στους κανόνες του Κανονισμού, όταν επεξεργάζονται προσωπικά δεδομένα φυσικών προσώπων.

Αρχικά, κρίνεται σκόπιμη η σύντομη αναφορά των βασικών εννοιών και ορισμών του Κανονισμού. Ειδικότερα, **προσωπικά δεδομένα**¹²¹⁸ αποτελούν οποιαδήποτε πληροφορία που αφορά ταυτοποιημένο ή ταυτοποιήσιμο¹²¹⁹ φυσικό πρόσωπο, ήτοι το **υποκείμενο των δεδομένων. Ειδικές κατηγορίες**¹²²⁰ ή αλλιώς ευαίσθητα δεδομένα είναι πληροφορίες που, εκ φύσεως, χρήζουν ειδικής προστασίας, διότι η επεξεργασία τους θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο τα πρόσωπα και συγκεκριμένα η φυλετική ή εθνοτική καταγωγή, τα πολιτικά φρονήματα, οι θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις, η συμμετοχή σε συνδικαλιστική οργάνωση και δεδομένα που αφορούν την υγεία, τη σεξουαλική ζωή ή τον γενετήσιο προσανατολισμό. Η **επεξεργασία**¹²²¹ δεδομένων είναι κάθε πράξη ή σειρά πράξεων, όπως ενδεικτικά η συλλογή, η οργάνωση, η αποθήκευση, η μεταβολή, η ανάκτηση, η αναζήτηση πληροφοριών, η χρήση, η διάθεση, ο συνδυασμός, ο περιορισμός, η διαγραφή και η καταστροφή δεδομένων. Τα προσωπικά δεδομένα τίθενται σε επεξεργασία από τον **υπεύθυνο επεξεργασίας**, ο οποίος αποτελεί το φυσικό ή νομικό πρόσωπο, τη δημόσια υπηρεσία ή τον φορέα που καθορίζει το σκοπό και τον τρόπο επεξεργασίας. Τέλος,

¹²¹⁴ Κανονισμός (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 27ης Απριλίου 2016, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και την κατάργηση της Οδηγίας 95/46/ΕΚ (Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων).

¹²¹⁵ Αναλυτικότερα για τον Γενικό Κανονισμό Προστασίας Δεδομένων, βλ. *P. Voigt / A. Bussche*, The EU General Data Protection Regulation (GDPR), 2017, Springer, *C. J. Hoofnagle/ B. Sloat/ F. Zuiderveen Borgesius*, The European Union general data protection regulation: what it is and what it means, Information & Communications Technology Law, 10.02.2019, σελ. 65-98, <https://doi.org/10.1080/13600834.2019.1573501>, *Α. Μήτρου*, Ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων, 2017, *Φ. Παναγοπούλου - Κουντατζή*, Ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων 679/2016/ΕΕ, 2017, *Ι. Δ. Ιγγλεζάκη*, Ο Γενικός Κανονισμός προστασίας προσωπικών δεδομένων (Κανονισμός 2016/679): εισαγωγή στο νέο νομικό πλαίσιο προστασίας προσωπικών δεδομένων, 2018 και *Α. Κοτσαλή*, Γενικός Κανονισμός για την προστασία των Προσωπικών Δεδομένων (GDPR): νομική διάσταση και πρακτική εφαρμογή, 2018.

¹²¹⁶ Ειδικότερα για τη σκοπιμότητα του Κανονισμού και την περιγραφή των επιμέρους διατάξεών του στην Αιτιολογική έκθεση του ΓΚΠΔ, 2012/0011/COD.

¹²¹⁷ Αιτιολογικές σκέψεις 1,7 και 10 προοιμίου ΓΚΠΔ.

¹²¹⁸ Άρθρο 4 περ. 1 ΓΚΠΔ.

¹²¹⁹ Άρθρο 4 περ. 1, εδάφιο β ΓΚΠΔ: «Το ταυτοποιήσιμο φυσικό πρόσωπο είναι εκείνο του οποίου η ταυτότητα μπορεί να εξακριβωθεί, άμεσα ή έμμεσα, ιδίως μέσω αναφοράς σε αναγνωριστικό στοιχείο ταυτότητας, όπως όνομα, σε αριθμό ταυτότητας, σε δεδομένα θέσης, σε επηγραμμικό αναγνωριστικό ταυτότητας ή σε έναν ή περισσότερους παράγοντες που προσιδιάζουν στη σωματική, φυσιολογική, γενετική, ψυχολογική, οικονομική, πολιτιστική ή κοινωνική ταυτότητα του εν λόγω φυσικού προσώπου».

¹²²⁰ Άρθρο 9 παρ. 1 ΓΚΠΔ.

¹²²¹ Άρθρο 4 περ. 2 ΓΚΠΔ.

πρόσωπα, υπηρεσίες ή φορείς που επεξεργάζονται δεδομένα, για λογαριασμό του υπεύθυνου επεξεργασίας, χαρακτηρίζονται ως *εκτελούντες την επεξεργασία*. Συγκεκριμένα, υπεύθυνος ή εκτελών την επεξεργασία αποτελεί οποιοδήποτε φυσικό ή νομικό πρόσωπο του δημοσίου¹²²² ή ιδιωτικού τομέα, το οποίο επεξεργάζεται προσωπικά δεδομένα¹²²³.

Στο σημείο αυτό ανακύπτει το ερώτημα αν το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, και κατ' επέκταση η Υπηρεσία Ασύλου, δεσμεύονται από τις διατάξεις του Κανονισμού, παράλληλα με τις ρυθμίσεις για την προστασία δεδομένων που προβλέπονται από το ΚΕΣΑ. Ήδη στο προοίμιο, αναφέρεται πως ο Κανονισμός δεν εφαρμόζεται «σε ζητήματα προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων [...] που δεν υπάγονται στο πεδίο εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου, όπως δραστηριότητες που αφορούν την εθνική ασφάλεια», καθώς και σε «δραστηριότητες συναφείς με την κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας της Ένωσης»¹²²⁴. Η απάντηση, επομένως, στο ερώτημα θα πρέπει να είναι καταφατική, εφόσον η διεθνής προστασία, αφενός υπάγεται στο πεδίο εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου, αφετέρου δεν συνδέεται με την εθνική ασφάλεια ή την κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας της ΕΕ¹²²⁵.

Όπως αναλύθηκε ήδη, το ΚΕΣΑ περιείχε ήδη ρητή πρόβλεψη για την εμπιστευτικότητα των δεδομένων των αιτούντων, την προσήκουσα ενημέρωσή τους για τους σκοπούς επεξεργασίας και την απαγόρευση κοινοποίησης δεδομένων, όταν τα υπέρτερα συμφέροντα των προσώπων ή τρίτων τίθενται σε κίνδυνο. Παρότι ο Κανονισμός δεν περιέχει συγκεκριμένες ρυθμίσεις για τη διαδικασία ασύλου, δεν συγκρούεται με τις προαναφερθείσες υποχρεώσεις που εισάγονται στο ΚΕΣΑ. Αντιθέτως, μέσω του Κανονισμού, παρέχεται πληρέστερη προστασία των υποκειμένων των δεδομένων και μεγαλύτερη ασφάλεια δικαίου στην ΕΕ, αναφορικά με τις υποχρεώσεις των φορέων και τα δικαιώματα των προσώπων¹²²⁶.

Το ειδικότερο θέμα που θα εξετασθεί στην συνέχεια, πάντοτε σε σχέση με την προστασία των ευάλωτων αλλοδαπών, είναι οι βάσεις νομιμότητας της επεξεργασίας των δεδομένων¹²²⁷. Ειδικότερα, η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων είναι σύννομη, όταν συντρέχει μία από τις ακόλουθες βάσεις νομιμότητας¹²²⁸: **α)** συναίνεση υποκειμένου στην επεξεργασία των δεδομένων του, **β)** εκτέλεση σύμβασης με το υποκείμενο των δεδομένων, **γ)** συμμόρφωση του φορέα με εκ του νόμου υποχρέωση, **δ)** διαφύλαξη ζωτικού συμφέροντος του υποκειμένου των δεδομένων ή

¹²²² Διευκρινίζεται πως το πεδίο εφαρμογής του ΓΚΠΔ δεν περιλαμβάνει τις δημόσιες αρχές που είναι αρμόδιες για την πρόληψη, διερεύνηση, ανίχνευση ή δίωξη ποινικών αδικημάτων ή την εκτέλεση ποινικών κυρώσεων, ως προς τις οποίες ισχύουν οι διατάξεις της οδηγίας (2016/680/ΕΕ), η οποία έχει μεταφερθεί στην ελληνική έννομη τάξη με το ν. 4624/2019.

¹²²³ Αιτιολογική σκέψη 18 προοιμίου και άρθρο 2 παρ. 2 περ. γ ΓΚΠΔ.

¹²²⁴ Αιτιολογική σκέψη 16 προοιμίου ΓΚΠΔ.

¹²²⁵ Αναλυτικότερα για το περιεχόμενο της κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας της ΕΕ, βλ. *F. Fink-Hooijer*, *The common foreign and security policy of the European Union*, *European Journal of International Law*, τόμος 5, 1994, σελ 173-198.

¹²²⁶ Ενδεικτικά, ο Κανονισμός θέτει σαφείς και αυστηρές προθεσμίες στους φορείς για την ανταπόκριση σε αιτήματα των υποκειμένων των δεδομένων, ενώ εισάγει γενικές αρχές επεξεργασίας, μεταξύ των οποίων και την αρχή της λογοδοσίας, δηλαδή την υποχρέωση των φορέων να αποδεικνύουν τη συμμόρφωση με τον Κανονισμό.

¹²²⁷ Ειδικότερα για την εφαρμογή του ΓΚΠΔ στην ανθρωπιστική βοήθεια σε *Θ. Γαζή*, *Η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα κατά την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας στην Ελλάδα*, ΕΜΕΔ, τεύχος 3/2017, Δεκέμβρης 2019.

¹²²⁸ Άρθρο 6 ΓΚΠΔ.

άλλου φυσικού προσώπου¹²²⁹, **ε)** για λόγους δημοσίου συμφέροντος ή όταν επεξεργασία συνδέεται με την άσκηση δημόσιας εξουσίας που έχει ανατεθεί στον υπεύθυνο επεξεργασίας και **στ)** τα έννομα συμφέροντα του φορέα ή τρίτου, λ.χ. πρόληψη απάτης, υπό τον όρο ότι δεν υπερισχύουν τα συμφέροντα ή θεμελιώδη δικαιώματα του υποκειμένου των δεδομένων (σ' αυτή την περίπτωση, συνεκτιμώνται οι θεμιτές προσδοκίες του προσώπου, με βάση τη σχέση του με τον υπεύθυνο επεξεργασίας¹²³⁰).

Οι παραπάνω βάσεις επεξεργασίας δεν εφαρμόζονται για την επεξεργασία **ειδικών κατηγοριών δεδομένων** (ή αλλιώς «ευαίσθητων δεδομένων»). Καταρχήν, ο Κανονισμός απαγορεύει την επεξεργασία ευαίσθητων δεδομένων. Η προβλεπόμενη απαγόρευση επεξεργασίας αίρεται, επιγραμματικά¹²³¹: **α)** λόγω ρητής συγκατάθεσης ή δημοσιοποίησης των δεδομένων από το πρόσωπο, **β)** για την εκτέλεση των υποχρεώσεων και την άσκηση δικαιωμάτων του υπευθύνου επεξεργασίας ή του υποκειμένου των δεδομένων στον τομέα του εργατικού δικαίου και του δικαίου κοινωνικής ασφάλισης και κοινωνικής προστασίας, παρέχοντας κατάλληλες εγγυήσεις για τα θεμελιώδη δικαιώματα και τα συμφέροντα του υποκειμένου των δεδομένων, **γ)** για τη προστασία ζωτικών συμφερόντων του υποκειμένου ή άλλου προσώπου, όταν το υποκείμενο είναι ανίκανο να συγκατατεθεί, **δ)** κατά την επεξεργασία δεδομένων συγκεκριμένων προσώπων (μέλη, πρώην μέλη, συνεργάτες), από ίδρυμα ή μη κερδοσκοπικό φορέα, **ε)** για τη θεμελίωση και άσκηση νομικών αξιώσεων, **στ)** λόγω ουσιαστικού δημόσιου συμφέροντος ή λόγω δημόσιου συμφέροντος στον τομέα της δημόσιας υγείας, **ζ)** για σκοπούς προληπτικής ή επαγγελματικής ιατρικής, υγειονομικής περίθαλψης ή θεραπείας ή διαχείρισης υγειονομικών και κοινωνικών συστημάτων, **η)** για σκοπούς αρχειοθέτησης προς το δημόσιο συμφέρον, επιστημονικής ή ιστορικής έρευνας και για στατιστικούς σκοπούς.

Υπ' αυτό το πρίσμα, ο φορέας οφείλει, για κάθε πράξη επεξεργασίας, να βασίζεται σε μία από τις παραπάνω νομικές βάσεις, αναλόγως των δεδομένων, της εκάστοτε δραστηριότητας και του σκοπού επεξεργασίας. Μάλιστα, κατά πάγια νομολογία της Αρχής Προστασίας Δεδομένων, οι βάσεις για την επεξεργασία ευαίσθητων δεδομένων μπορούν να θεμελιώσουν και την επεξεργασία απλών δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα¹²³².

Αρχικά, είναι σημαντικό να τονιστεί πως αμφιλεγόμενη θεωρείται η νομιμότητα της χρήσης της **συγκατάθεσης**¹²³³ ως νομικής βάσης για την επεξεργασία δεδομένων ευάλωτων ομάδων, όπως οι αιτούντες διεθνή προστασία. Και τούτου διότι η συγκατάθεση παρέχεται «*με σαφή θετική ενέργεια, η οποία συνιστά ελεύθερη, συγκεκριμένη, ρητή και εν πλήρει επιγνώσει ένδειξη της συμφωνίας του υποκειμένου των δεδομένων, υπέρ της επεξεργασίας των δεδομένων που*

¹²²⁹ Σημειώνεται ότι η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα με βάση το ζωτικό συμφέρον άλλου φυσικού προσώπου θα πρέπει να διενεργείται μόνο όταν η επεξεργασία δεν μπορεί πρόδηλα να έχει άλλη νομική βάση.

¹²³⁰ Αιτιολογική σκέψη 47 προοιμίου ΓΚΠΔ.

¹²³¹ Άρθρο 9 παρ.2 ΓΚΠΔ.

¹²³² Υπουργείο Υγείας, Οδηγός Προετοιμασίας – Βασικές κατευθύνσεις συμμόρφωσης προς το Γενικό Κανονισμό Προστασίας Δεδομένων (GDPR), Ιούλιος 2018, σελ. 24.

¹²³³ Για κατευθυντήριες γραμμές αναφορικά με τη συγκατάθεση, βλ. *Article 29 Data protection working party, Guidelines on Consent under Regulation 2016/679*, Απρίλιος 2018,

https://ec.europa.eu/newsroom/article29/document.cfm?action=display&doc_id=51030.

το αφορούν»¹²³⁴. Παράλληλα, η συγκατάθεση δίνεται «εν επιγνώσει», δηλαδή το πρόσωπο γνωρίζει την ταυτότητα του υπευθύνου επεξεργασίας και τους σκοπούς της επεξεργασίας των δεδομένων του¹²³⁵. Αρκεί μεν η προφορική δήλωση του υποκειμένου, ωστόσο η σιωπή, η αδράνεια ή η υπογραφή εντύπου συναίνεσης με προσυμπληρωμένα πεδία δεν συνιστούν ελεύθερη συγκατάθεση¹²³⁶. Επιπλέον, η συγκατάθεση δεν θεωρείται ότι δόθηκε ελεύθερα, αν το υποκείμενο δεν έχει ελεύθερη επιλογή ή δεν είναι σε θέση να αρνηθεί ή να αποσύρει τη συγκατάθεσή του, χωρίς να ζημιωθεί¹²³⁷.

Στο σημείο αυτό τίθεται το ερώτημα, αν ο αιτών άσυλο έχει γνήσια και ελεύθερη επιλογή να αρνηθεί να συναινέσει στην επεξεργασία των δεδομένων του, κατά την διαδικασία ασύλου ή ως ωφελούμενος ανθρωπιστικής βοήθειας. Η ανάλυση που προηγήθηκε μαρτυρά πως η συναίνεση δεν μπορεί να αποτελεί έγκυρη βάση επεξεργασίας για υπηρεσίες που προσφέρονται από δημόσιους ή ιδιωτικούς φορείς, σε περίπτωση ανθρωπιστικής ανάγκης, όπως ενδεικτικά η σίτιση, η νομική βοήθεια και η εκπαίδευση¹²³⁸. Δεδομένου ότι το βάρος απόδειξης της συγκατάθεσης βαρύνει τον υπεύθυνο επεξεργασίας¹²³⁹, η εκτίμηση της εγκυρότητας της συναίνεσης είναι καθοριστική για την νομιμότητα της επεξεργασίας. Ως εκ τούτου, η φύση της επεξεργασίας και η επαρκής πληροφόρηση των προσώπων είναι απαραίτητες για τη διαπίστωση της εγκυρότητας της συναίνεσης.

Ειδικότερα για τις περιπτώσεις ανθρωπιστικής ανάγκης, ήδη στο προοίμιο του Κανονισμού αναφέρεται ότι η διαφύλαξη του ζωτικού συμφέροντος των υποκειμένων συντρέχει ως νόμιμη βάση, όταν η επεξεργασία είναι απαραίτητη για ανθρωπιστικούς σκοπούς, σε καταστάσεις επείγουσας ανθρωπιστικής ανάγκης, ιδίως σε περιπτώσεις φυσικών και ανθρωπογενών καταστροφών¹²⁴⁰. Στις καταστάσεις επείγουσας ανθρωπιστικής ανάγκης μπορεί να ενταχθεί ερμηνευτικά και η μαζική εισροή πληθυσμών, η οποία δικαιολογεί την επεξεργασία των δεδομένων τους, για την παροχή υπηρεσιών υποδοχής και πρώτης βοήθειας. Ωστόσο, εξ αντιδιαστολής, συνάγεται ότι οι δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς δεν μπορούν να βασίζονται στην επεξεργασία δεδομένων στη διαφύλαξη του ζωτικού συμφέροντος των υποκειμένων, όταν η ανθρωπιστική ανάγκη δεν έχει επείγοντα χαρακτήρα.

Για το λόγο αυτό, ο νόμος 4624/2019 προβλέπει ειδική νομική βάση, όταν είναι απαραίτητη η συλλογή και επεξεργασία ευαίσθητων δεδομένων για τη «*λήψη ανθρωπιστικών μέτρων*», από **δημοσίους φορείς**¹²⁴¹, εφόσον δεν υπερτερεί η προστασία του συμφέροντος του υποκειμένου των δεδομένων. Επιπλέον, η επεξεργασία ευαίσθητων δεδομένων, στο πλαίσιο της

¹²³⁴ Άρθρο 4 περ.11 ΓΚΠΔ.

¹²³⁵ Αιτιολογική σκέψη 42 εδάφιο δ' προοιμίου ΓΚΠΔ.

¹²³⁶ Αιτιολογική σκέψη 32 προοιμίου ΓΚΠΔ.

¹²³⁷ Αιτιολογική σκέψη 42 εδάφιο ε' προοιμίου ΓΚΠΔ.

¹²³⁸ Η συναίνεση εύαλωτων προσώπων στην επεξεργασία δεδομένων είναι έγκυρη όταν η πράξη επεξεργασίας δεν είναι ζωτικής σημασίας γι' αυτούς, επομένως διαθέτουν ελεύθερη επιλογή να αρνηθούν, λ.χ. εγγραφή σε υπηρεσία λήψης ενημερωτικών ηλεκτρονικών μηνυμάτων για τις προσεχείς εκπαιδευτικές δράσεις της δομής φιλοξενίας όπου διαμένουν.

¹²³⁹ Αιτιολογική σκέψη 42 εδάφιο α' προοιμίου ΓΚΠΔ.

¹²⁴⁰ Αιτιολογική σκέψη 46 προοιμίου, εδάφιο β' ΓΚΠΔ.

¹²⁴¹ Άρθρο 22 παρ. 2 περ. γ' του ν. 4624/2019.

εξέτασης των αιτημάτων ασύλου, μπορεί να βασίζεται στην εκπλήρωση ουσιαστικού δημοσίου συμφέροντος ή τη θεμελίωση νομικών αξιώσεων. Αντίστοιχα, η εκπλήρωση της θετικής υποχρέωσης του Κράτους να μεριμνά για τις ειδικές ανάγκες υποδοχής των ευάλωτων ομάδων προϋποθέτει την επεξεργασία ευαίσθητων δεδομένων υγείας ή σεξουαλικού προσανατολισμού. Η παραπάνω πράξη επεξεργασίας επιτρέπεται είτε για τη λήψη ανθρωπιστικών μέτρων (άρθρο 22 παρ. 2 περ. γ' του ν. 4624/2019), είτε για λόγους υγειονομικής περίθαλψης, είτε για την προστασία των ζωτικών συμφερόντων των προσώπων, εφόσον είναι ανίκανα να συγκατατεθούν στην επεξεργασία των δεδομένων τους.

Όσον αφορά την επεξεργασία δεδομένων από **ιδιωτικούς φορείς** για την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας, πλην της προστασίας των ζωτικών συμφερόντων, προσήκουσα βάση αποτελεί και η επεξεργασία δεδομένων για την εκτέλεση σύμβασης με το υποκείμενο. Κατά το ενοχικό δίκαιο¹²⁴², σύμβαση αποτελεί η διμερής ή πολυμερής δικαιοπραξία, στην οποία δύο ή περισσότερες δηλώσεις βούλησης κατευθύνονται στην παραγωγή του ίδιου σκοπούμενου αποτελέσματος. Με βάση αυτή τη συλλογική, η προσφορά ανθρωπιστικής βοήθειας εμπίπτει στις χαρακτηριστικές συμβάσεις, κατά τις οποίες ο ένας συμβαλλόμενος αναλαμβάνει υποχρέωση, χωρίς να λαμβάνει αντάλλαγμα από τον αντισυμβαλλόμενο. Ως εκ τούτου, η επεξεργασία δεδομένων των επωφελούμενων είναι σύννομη με σκοπό την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας, δηλαδή για την εκπλήρωση σύμβασης παροχής υπηρεσιών χωρίς αντάλλαγμα. Εναλλακτικά, όταν η συλλογή ή η αποθήκευση προσωπικών δεδομένων από ιδιωτικό φορέα πραγματοποιείται με σκοπό τη λογοδοσία και τη διαφάνεια της διαχείρισης των κονδυλίων χρηματοδότησης, η επεξεργασία κρίνεται ως αναγκαία για την εξυπηρέτηση των εννόμων συμφερόντων της οργάνωσης, λ.χ. αποθήκευση λίστας των ονομάτων και των διευθύνσεων των επωφελούμενων που έλαβαν τρόφιμα, προς απόδειξη των εξόδων διενέργειας του συσσιτίου.

Τονίζεται πως οι βάσεις επεξεργασίας ευαίσθητων δεδομένων από τους ιδιωτικούς φορείς είναι σαφώς περιορισμένες, συγκριτικά με τους δημόσιους φορείς. Η νομιμότητα της επεξεργασίας ευαίσθητων δεδομένων εξαρτάται, και πάλι, από το σκοπό επεξεργασίας και τις παρεχόμενες υπηρεσίες. Για παράδειγμα, ορισμένες ανθρωπιστικές δράσεις, όπως χαρακτηριστικά η νομική βοήθεια, η συμβουλευτική ή η παροχή υπηρεσιών διερμηνείας, απαιτούν την επεξεργασία ευαίσθητων δεδομένων του υποκειμένου, με σκοπό τη θεμελίωση του αιτήματος διεθνούς προστασίας. Υπενθυμίζεται πως οι λόγοι δίωξης, δηλαδή η θρησκεία, οι πολιτικές πεποιθήσεις, η φυλετική ή εθνοτική καταγωγή και η σεξουαλική ταυτότητα του προσώπου εντάσσονται μεν στα ευαίσθητα δεδομένα¹²⁴³, είναι ωστόσο απαραίτητο να συλλεχθούν από ιδιωτικούς φορείς που επικουρούν τον αιτούντα, κατά την πρόσβαση στο άσυλο.

Με βάση όλα τα παραπάνω, η συλλογή και αποθήκευση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα είναι απαραίτητη για την εξέταση του αιτήματος ασύλου και την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας. Η υποδοχή και ταυτοποίηση των αιτούντων προϋποθέτει την επεξεργασία των δεδομένων τους, από τις αρμόδιες δημόσιες αρχές και τους φορείς που προσφέρουν ανθρωπιστική βοήθεια. Ειδικά για τους ευάλωτους αιτούντες, η επεξεργασία των

¹²⁴² Α. Σ. Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, ε' έκδοση, 2019, σελ. 338 επ.

¹²⁴³ Άρθρο 9 παρ. 1 ΓΚΠΔ.

δεδομένων διευκολύνει τον έγκαιρο εντοπισμό τους και την παραπομπή σε άλλους φορείς, για τη λήψη εξειδικευμένων υπηρεσιών στήριξης.

Ωστόσο, η επεξεργασία δεδομένων ενδέχεται να εγκυμονεί κινδύνους για τα πρόσωπα, εξαιτίας της ευαισθησίας των πληροφοριών που τίθενται σε επεξεργασία. Η απώλεια ή η διαρροή δεδομένων και η παραβίαση της εμπιστευτικότητας μπορεί να εκθέσουν τα πρόσωπα σε κίνδυνο ζωής ή διακριτική μεταχείριση. Ειδικά κατά τη διαδικασία του ασύλου, τα Κράτη οφείλουν να μην αποκαλύπτουν προσωπικά δεδομένα των αιτήσεων διεθνούς προστασίας στους υπεύθυνους της δίωξης ή της πρόκλησης σοβαρής βλάβης. Συνεπώς, δεν πρέπει να ζητούνται πληροφορίες από τη χώρα προέλευσης, κατά τρόπο που θα αποκάλυπτε άμεσα ότι ο αιτών έχει υποβάλει αίτηση ασύλου, όταν αυτό εκθέτει τον αιτούντα ή τους συγγενείς του σε κίνδυνο. Ειδικά για τις πράξεις επεξεργασίας που ενδέχεται να θέσουν σε υψηλό κίνδυνο τα δικαιώματα των προσώπων, ο Κανονισμός¹²⁴⁴ προβλέπει την υποχρέωση διενέργειας εκτίμησης αντικτύπου¹²⁴⁵, ώστε να αξιολογηθεί η σοβαρότητα του κινδύνου¹²⁴⁶.

Με βάση τα παραπάνω, κρίνεται επιβεβλημένη η ορθή εφαρμογή τόσο του Γενικού Κανονισμού για την Προστασία των Δεδομένων, όσο και των ειδικότερων διατάξεων του ΚΕΣΑ, με σκοπό την προστασία των ευάλωτων ομάδων από αυθαίρετες δράσεις των υπεύθυνων επεξεργασίας και την προάσπιση των δικαιωμάτων τους.

Συμπεράσματα δευτέρου μέρους

Η ανάλυση του ενωσιακού και ελληνικού δικαίου διεθνούς προστασίας, στο δεύτερο μέρος της διατριβής, επιβεβαιώνει το γεγονός ότι ο αιτών άσυλο συνιστά την «*αχίλλειο πτέρνα των δικαιωμάτων*»¹²⁴⁷. Πράγματι, η αποκοπή του ενεργού νομικού δεσμού με τη χώρα καταγωγής και η στέρηση της απόλαυσης της κρατικής προστασίας γεννά την ανάγκη νομικής προστασίας των αναγκαστικά εκτοπισμένων πληθυσμών, μέσω του θεσμού του ασύλου.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η Σύμβαση της Γενεύης του 1951 για το Καθεστώς του Πρόσφυγα δεν αναφέρεται ρητά σε ευάλωτες ομάδες. Εντούτοις, ήδη στο πρώτο μέρος της διατριβής έγινε εκτενής αναφορά στην αυξημένη βαρύτητα που αποδίδεται, στο πεδίο του διεθνούς δικαίου, στην προστασία των ευάλωτων ομάδων. Επομένως, η απουσία ρητής αναφοράς στην ευάλωτοτητα δεν απαλλάσσει τα Κράτη από την υποχρέωση να συνυπολογίζουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των αιτούντων άσυλο και τους αποτρεπτικούς παράγοντες, που συντρέχουν για την απόλαυση των δικαιωμάτων, όπως κατοχυρώνονται στην Σύμβαση της Γενεύης. Με άλλα

¹²⁴⁴ Αιτιολογική σκέψη 84 προοιμίου και άρθρο 35 ΓΚΠΔ.

¹²⁴⁵ Αναλυτικότερα για την εκτίμηση αντικτύπου, βλ. *Ομάδα εργασιών του άρθρου 29 για την προστασία των δεδομένων*, Κατευθυντήριες γραμμές για την εκτίμηση του αντικτύπου σχετικά με την προστασία δεδομένων (ΕΑΠΔ) και καθορισμός του κατά πόσον η επεξεργασία «ενδέχεται να επιφέρει υψηλό κίνδυνο» για τους σκοπούς του Κανονισμού 2016/679, Οκτώβριος 2017.

¹²⁴⁶ Εφόσον η εκτίμηση αντικτύπου υποδεικνύει ότι η επεξεργασία ενδέχεται να θέσει σε υψηλό κίνδυνο τα πρόσωπα, ελλείψει μέτρων μετριασμού, ο φορέας οφείλει να καταθέσει αίτημα διαβούλευσης προς την εποπτική αρχή, για λήψη γνώμης σχετικά με τη σχεδιαζόμενη επεξεργασία (άρθρο 36 ΓΚΠΔ)

¹²⁴⁷ Κ. Τσιτσελίκης, Η προσωρινότητα ως παράγοντας διαμόρφωσης του δικαίου προσφύγων και μεταναστών σε Τιμητικό Τόμο Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, Το αλλοδαπό στοιχείο στις εθνικές έννομες τάξεις, 2020, σελ. 533 – 543.

λόγια, η αξίωση αυξημένης κρατικής προστασίας, σε ορισμένες περιπτώσεις, οφείλεται στην ευαλωτότητα συγκεκριμένων αιτούντων άσυλο, όπως αναγνωρίζεται υπό το φως των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και άλλων συμβάσεων, για την προστασία ευάλωτων ομάδων¹²⁴⁸.

Σε αντίθεση με τη Σύμβαση της Γενεύης του 1951, όσον αφορά το δίκαιο διεθνούς προστασίας, το Κοινό Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασύλου αναφέρεται ρητά σε ευάλωτες ομάδες. Αναλόγως του νομοθετήματος, γίνεται αναφορά σε δικαιούχους διεθνούς προστασίας με ιδιαίτερες ανάγκες, σε αιτούντες με ειδικές ανάγκες υποδοχής και σε αιτούντες που χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων. Στις ευάλωτες ομάδες εντάσσονται οι ανήλικοι¹²⁴⁹ (ασυνόδευτοι ή μη), τα άτομα με ειδικές ανάγκες¹²⁵⁰, οι ηλικιωμένοι¹²⁵¹, οι εγκυμονούσες¹²⁵², οι μονογονεϊκές οικογένειες με ανήλικα παιδιά¹²⁵³, τα θύματα εμπορίας ανθρώπων¹²⁵⁴, τα άτομα με πνευματικές διαταραχές¹²⁵⁵ και τα θύματα βασανιστηρίων, βιασμού ή άλλων σοβαρών μορφών ψυχολογικής, σωματικής ή σεξουαλικής βίας¹²⁵⁶.

Αναλυτικότερα, συνέπεια του χαρακτηρισμού μίας ομάδας ως ευάλωτης είναι η επαύξηση της κρατικής ευθύνης, ώστε τα πρόσωπα να έχουν πρόσβαση σε προγράμματα ένταξης, εκπαίδευσης, ιατρικής περίθαλψης και αποκατάστασης. Παράλληλα, η ευαλωτότητα συνδέεται με τη μειωμένη ικανότητα ορισμένων ομάδων να τεκμηριώσουν, επαρκώς, το αίτημα ασύλου, εξαιτίας ποικίλων παραγόντων, όπως, ενδεικτικά, οι τραυματικές εμπειρίες που επέφερε η δίωξη, η ηλικία και η υγεία του αιτούντα. Ως εκ τούτου, παρότι ο αιτών φέρει, καταρχήν, το βάρος

¹²⁴⁸ Ειδικότερα σε *J. C. Hathaway*, *International Law as a source of refugee rights*, 2005, Cambridge University Press, σελ 31-33.

¹²⁴⁹ Βλ. για ευαλωτότητα των ανηλίκων: άρθρο 20 παρ. 3 οδηγίας για την αναγνώριση, άρθρα 7, 15 παρ. 3 περ. ε και 25 οδηγίας για τις διαδικασίες, άρθρο 21 οδηγίας για την υποδοχή, άρθρα 6 και 8 «Δουβλίνο III» και άρθρο 24 Χάρτη.

¹²⁵⁰ Βλ. για την ευαλωτότητα των ατόμων με αναπηρία: άρθρο 20 παρ. 3 οδηγίας για την αναγνώριση, αιτιολογική σκέψη 29 οδηγίας για τις διαδικασίες, άρθρο 21 οδηγίας για την υποδοχή, άρθρο 32 «Δουβλίνο III» και άρθρο 26 Χάρτη.

¹²⁵¹ Βλ. για την ευαλωτότητα των ηλικιωμένων: άρθρο 20 παρ. 3 οδηγίας για την αναγνώριση, αιτιολογική σκέψη 29 οδηγίας για τις διαδικασίες, άρθρο 21 οδηγίας για την υποδοχή, άρθρο 32 «Δουβλίνο III» και άρθρο 25 Χάρτη.

¹²⁵² Βλ. για την ευαλωτότητα των εγκύων: άρθρο 20 παρ. 3 οδηγίας για την αναγνώριση, άρθρο 21 οδηγίας για την υποδοχή και άρθρο 32 «Δουβλίνο III».

¹²⁵³ Βλ. για την ευαλωτότητα των μονογονεϊκών οικογενειών με ανήλικα τέκνα: άρθρο 20 παρ. 3 οδηγίας για την αναγνώριση, άρθρο 21 οδηγίας για την υποδοχή και άρθρο 24 Χάρτη.

¹²⁵⁴ Βλ. για την ευαλωτότητα των θυμάτων εμπορίας ανθρώπων: άρθρο 20 παρ. 3 οδηγίας για την αναγνώριση, άρθρο 21 οδηγίας για την υποδοχή, άρθρο 6 παρ. 3 «Δουβλίνο III» και άρθρο 5 Χάρτη.

¹²⁵⁵ Βλ. για την ευαλωτότητα των προσώπων με πνευματικές διαταραχές: άρθρο 20 παρ. 3 οδηγίας για την αναγνώριση, αιτιολογική σκέψη 29 οδηγίας για τις διαδικασίες, άρθρο 21 οδηγίας για την υποδοχή και άρθρο 35 Χάρτη.

¹²⁵⁶ Βλ. για την ευαλωτότητα των θυμάτων βασανιστηρίων ή άλλων σοβαρών μορφών βίας: άρθρο 20 παρ. 3 οδηγίας για την αναγνώριση, αιτιολογική σκέψη 29 και άρθρο 24 παρ. 3 της οδηγίας για τις διαδικασίες, άρθρο 21 οδηγίας για την υποδοχή, άρθρο 32 «Δουβλίνο III» και άρθρο 4 Χάρτη.

απόδειξης των περιστατικών, στα οποία στηρίζονται οι περί ασύλου ισχυρισμοί, το καθήκον εξακρίβωσης μοιράζεται¹²⁵⁷, ανάμεσα στον αιτούντα και τον εξεταστή¹²⁵⁸.

Όσον αφορά την παροχή και ανάκληση των υλικών συνθηκών υποδοχής, προβλέπεται ειδική μέριμνα για τις ευάλωτες ομάδες, ώστε να εξετάζονται οι ιδιαίτερες ανάγκες που σχετίζονται με το φύλο, την ηλικία και την κατάστασή τους και να εξασφαλίζεται η πρόσβαση στην απαραίτητη ιατροφαρμακευτική και ψυχιατρική περίθαλψη, για τη θεραπεία ασθενειών και σοβαρών πνευματικών διαταραχών. Παράλληλα, το Κράτος οφείλει να συνυπολογίζει την ευαλωτότητα των αιτούντων άσυλο, κατά την εκτίμηση της αναγκαιότητας διοικητικής κράτησης, ώστε να μην επιδεινώνει τη σωματική και ψυχική τους υγεία. Προστατευτικές ρυθμίσεις υπέρ των ευάλωτων ομάδων εισάγονται και στον Κανονισμό «Δουβλίνο III», οι διατάξεις του οποίου δίνουν έμφαση στη διατήρηση της οικογενειακής ενότητας και στην προστασία των ασυνόδευτων ανηλίκων. Συγκεκριμένα, η εκτίμηση της ευαλωτότητας εντάσσεται, αφενός στο πλαίσιο της ρήτρας διακριτικής ευχέρειας, αφετέρου κατά την εξέταση της νομιμότητας της εκτέλεσης απόφασης μεταφοράς, σε άλλο Κράτος μέλος.

Η μελέτη της νομολογιακής πρακτικής στην Ελλάδα και σε άλλα Κράτη μέλη καθιστά σαφή τον καθοριστικό ρόλο της ευαλωτότητας, κατά την εκτίμηση του αιτήματος διεθνούς προστασίας. Αφενός, η ένταξη σε ευάλωτη ομάδα ενδέχεται να συνιστά το λόγο της δίωξης του προσώπου. Συνεπώς, ευάλωτα πρόσωπα ενδέχεται να αποτελούν μέλη ιδιαίτερης κοινωνικής ομάδας, η οποία υφίσταται δίωξη στη χώρα καταγωγής ή συνήθους διαμονής. Αφετέρου, όσο αυξάνεται η ευαλωτότητα ενός προσώπου, τόσο μειώνεται το ελάχιστο επίπεδο του ορίου βαρύτητας που θεμελιώνει τον κίνδυνο κακομεταχείρισης ή σοβαρής βλάβης, που απαιτείται για την επικουρική προστασία. Παράλληλα, η υποχρέωση άμεσης υποβολής¹²⁵⁹ όλων των στοιχείων, που τεκμηριώνουν την αίτηση διεθνούς προστασίας, μετριάζεται¹²⁶⁰, όταν η καθυστέρηση στην αποκάλυψη των περιστατικών οφείλεται στην ευαλωτότητα του προσώπου, εξαιτίας λ.χ. του στίγματος και των αισθημάτων ντροπής, που συνδέονται με ορισμένες πράξεις δίωξης¹²⁶¹. Επίσης, οι ευάλωτοι αιτούντες άσυλο χρήζουν ειδικών συνθηκών υποδοχής, οι οποίες πρέπει να ανταποκρίνονται στις ανάγκες τους, ώστε να μην επιδεινώνεται η ήδη ευάλωτη θέση τους.

Το ανωτέρω νομοθετικό και νομολογιακό «τοπίο» συμπληρώνεται από τον Χάρτη και την εφαρμογή του, στο πεδίο του δικαίου της διεθνούς προστασίας. Ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο ρόλος του Χάρτη, κατά την ερμηνεία του ΚΕΣΑ, από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Εκτός από το δικαίωμα στην πρόσβαση στο άσυλο και την απαγόρευση επαναπροώθησης των

¹²⁵⁷ Σημαντικό είναι να αναφερθούν τα συμπεράσματα της απόφασης Μ του ΔΕΕ (C- 277/11, Μ., 22.11.2012, ECLI:EU:C:2012:744), η οποία δέχτηκε πως το Κράτος δεν παραμένει αμέτοχο, αλλά δεσμεύεται από την απαίτηση συνεργασίας με τον αιτούντα, όταν τα προσκομισθέντα στοιχεία δεν είναι πλήρη, πρόσφατα ή συναφή, προκειμένου να καταστήσει δυνατή την τεκμηρίωση της αίτησης. Αυτό ισχύει ιδίως όταν το κράτος έχει καλύτερη πρόσβαση από τον αιτούντα σε ορισμένα είδη εγγράφων (λ.χ. για τη γενική κατάσταση στη χώρα καταγωγής).

¹²⁵⁸ Βλ. *UNHCR*, Εγχειρίδιο για τα Κριτήρια και τις Διαδικασίες Καθορισμού του Καθεστώτος του Πρόσφυγα, στ έκδοση, 2009, παράγραφος 196, σελ. 62.

¹²⁵⁹ Άρθρο 4 της οδηγίας για την αναγνώριση.

¹²⁶⁰ Βλ. αιτιολογική σκέψη 29 της οδηγίας για τις διαδικασίες, σύμφωνα με την οποία πρέπει να παρέχεται αρκετός χρόνος στους αιτούντες που χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων, ώστε να επικαλεστούν των στοιχείων που απαιτούνται για την τεκμηρίωση της αίτησης

¹²⁶¹ Βλ. ΔΕΕ, C-148/13, Α και άλλοι, 2.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2406.

αιτούντων (άρθρα 18 και 19 του Χάρτη), το ΔΕΕ αναφέρεται και σε άλλα δικαιώματα, που πρέπει να γίνονται σεβαστά από τα Κράτη υποδοχής, όπως η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, η απαγόρευση διακριτικής μεταχείρισης και η προστασία του παιδιού (άρθρα 1, 21 και 24 του Χάρτη).

Στο πεδίο της ένταξης, γίνεται δεκτό ότι οι δικαιούχοι διεθνούς προστασίας εντάσσονται στις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Υπ' αυτό το πρίσμα, στην Ελλάδα λειτουργούν Κέντρα Κοινότητας, που στοχεύουν στην υποστήριξη εν γένει ευάλωτων πολιτών, ο ρόλος των οποίων είναι απαραίτητο να ενισχυθεί. Από την άλλη πλευρά, είναι αξιοσημείωτο ότι, η ευαλωτότητα εκτιμάται και στο πεδίο του μεταναστευτικού δικαίου, όσον αφορά τους πολίτες τρίτων χωρών, που δεν ικανοποιούν τα κριτήρια υπαγωγής στο καθεστώς διεθνούς προστασίας. Συγκεκριμένα, η ευαλωτότητα ορισμένων ομάδων οδηγεί στην ειδική τους μεταχείριση, κατά την απομάκρυνση, ενώ ενδέχεται να οδηγήσει στην αναβολή ή απαγόρευση εκτέλεσης της απόφασης επιστροφής, εφόσον οι θεμελιώδεις ελευθερίες τους τίθενται σε κίνδυνο.

Τέλος, σε κάθε στάδιο της διαδικασίας ασύλου ή κατά την επιστροφή πολιτών τρίτων χωρών και ανιθαγενών, κρίνεται ως επιβεβλημένη η προστασία των προσωπικών δεδομένων των προσώπων, με σκοπό το σεβασμό του δικαιώματος στην ιδιωτικότητα και την προσωπική ασφάλεια. Συγκεκριμένα, η ορθή εφαρμογή των σχετικών διατάξεων του ΚΕΣΑ και του Γενικού Κανονισμού για την Προστασία των Δεδομένων οδηγεί στην αποτελεσματική προστασία των ευάλωτων, από αυθαίρετες δράσεις των υπεύθυνων επεξεργασίας.

Εν κατακλείδι, η ανάλυση της μεταφοράς του ΚΕΣΑ, στην ελληνική έννομη τάξη, αναδεικνύει τις σημαντικές πρακτικές δυσχέρειες, στην εφαρμογή των προβλεπόμενων εγγυήσεων, για την προστασία των ευάλωτων ομάδων. Εξαιτίας των ελλείψεων των υπηρεσιών υποδοχής και του εθνικού συστήματος ασύλου, ο μηχανισμός της ευαλωτότητας ενδέχεται να αποκλείσει σημαντικό μέρος των αιτούντων διεθνή προστασία από την έγκαιρη πρόσβαση σε ικανοποιητικές συνθήκες διαμονής, εντείνοντας την ανισότητα και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί ο γεωγραφικός περιορισμός των αιτούντων διεθνή προστασία, που επιβάλλεται από τις Περιφερειακές Υπηρεσίες Ασύλου των νησιών του Αιγαίου. Παρότι η εξαίρεση των ευάλωτων αιτούντων αποτελεί θεμιτή επιλογή, η μακροχρόνια διαβίωση των μη ευάλωτων αιτούντων στα ακατάλληλα κέντρα υποδοχής των νησιών, υπό ασφυκτικές και επικίνδυνες συνθήκες, συνιστά παραβίαση του ενωσιακού και εθνικού δικαίου για το άσυλο. Υπ' αυτές τις συνθήκες, ακόμα και μη ευάλωτοι αιτούντες καθίσταται *de facto* ευάλωτοι σε παραβιάσεις των δικαιωμάτων τους. Αξίζει να σημειωθεί ότι η ανάγκη αναθεώρησης του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου έχει ήδη αναγνωρισθεί, ενώ δεν διαφαίνεται άμεση λύση για τη διακοπή των προσφυγικών εισροών προς την Ευρώπη. Δεδομένου ότι δεν έχουν ολοκληρωθεί οι «ζυμώσεις» για τη ψήφιση του Συμφώνου για την Μετανάστευση, που παρουσιάστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2020, αναμένεται, με μεγάλο ενδιαφέρον, η τελική μορφή των διατάξεων των αναθεωρημένων νομοθετημάτων του ΚΕΣΑ.

ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Σκοπός της παρούσας διατριβής είναι η εξέταση της σημασίας της ευαλωτότητας, στο πεδίο του δικαίου της διεθνούς προστασίας και δη σε μία περίοδο κρίσεως, όσον αφορά τη μετακίνηση πληθυσμών. Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο αυτής, εξετάστηκε εάν η ιδιότητα ενός προσώπου ως ευάλωτου αποτελεί στοιχείο που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη στο πεδίο αυτό και,

σε περίπτωση καταφατικής απάντησης, ποιες είναι οι εκδηλώσεις της παρέμβασης του εν λόγω στοιχείου.

Όπως διαπιστώθηκε στο πλαίσιο του **πρώτου μέρους** της διατριβής, το θέμα αυτό αποτελεί τμήμα μιας ευρύτερης νομικής συζήτησης, καθώς η ευαλωτότητα συνιστά αντικείμενο ρύθμισης μιας σειράς δικαστικών αποφάσεων διεθνών δικαστηρίων, αλλά και νομοθετικών κειμένων, επίσης διεθνούς προέλευσης. Καθίσταται, έτσι, σαφές ότι ο προβληματισμός, για τη σημασία της ευαλωτότητας, δεν είναι ζήτημα που αφορά αποκλειστικά και μόνον ένα συγκεκριμένο κλάδο δικαίου. Αντίθετα, αποτελεί μία γενικότερη υποχρέωση των Κρατών, που απορρέει από το διεθνές δίκαιο.

Οι διεθνείς Συμβάσεις που αναλύθηκαν, στο πλαίσιο του πρώτου μέρους, έχουν είτε γενικό χαρακτήρα, με αποτέλεσμα να εξετάζουν κάθε είδος ευαλωτότητας, είτε ειδικό χαρακτήρα, υπό την έννοια ότι αφορούν συγκεκριμένες κατηγορίες ευάλωτων προσώπων. Η αναφορά στο γενικό νομοθετικό πλαίσιο για την ευαλωτότητα, όπως αυτό διαμορφώνεται στο πλαίσιο του δημοσίου διεθνούς δικαίου, επιτρέπει να αντιληφθεί κανείς ότι η συγκεκριμένη έννοια είναι ιδιαίτερα ευρεία και απορρέει από ιεραρχικά υπέρτερους κανόνες δικαίου. Ταυτόχρονα, η ενασχόληση με το γενικότερο νομοθετικό πλαίσιο, που αφορά την ευαλωτότητα, επιτρέπει τη διαμόρφωση μιας πρώτης αντίληψης για την έννοια αυτή.

Όσον αφορά την έννοια της ευαλωτότητας, όπως αυτή διαμορφώνεται στο πεδίο του δημοσίου διεθνούς δικαίου, παρατηρείται μία διττή προσέγγιση. Από την μία πλευρά η ΕΣΔΑ υιοθετεί μία *ad hoc* προσέγγιση, με το ΕΔΔΑ να εξετάζει την ευαλωτότητα του κάθε προσφεύγοντα, χωρίς να επιχειρείται, στο πλαίσιο αυτό, κατηγοριοποίηση των προσώπων που είναι ευάλωτοι, σε κάθε περίπτωση. Η προσέγγιση αυτή είναι σύμφωνη με την ελεγκτική λειτουργία της ΕΣΔΑ και τον ρόλο του ΕΔΔΑ. Ως προς το σημείο αυτό, από τη σκοπιά του δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η ευαλωτότητα αναγνωρίζεται εξ αρχής και καθολικά, σε κάθε αιτούντα άσυλο. Σε περίπτωση που συντρέχουν και άλλοι, επιπλέον παράγοντες ευαλωτότητας, που συνδέονται λ.χ. με την υγεία ή την ηλικία του προσώπου, αυτοί πρέπει να συνεκτιμώνται από τα Κράτη που εγγυώνται την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των προσώπων, ως παράγοντες που εντείνουν την ήδη ευάλωτη θέση τους. Από την άλλη πλευρά, οι διεθνείς Συμβάσεις που έχουν υιοθετηθεί, σκοπό έχουν την προστασία συγκεκριμένων ομάδων ευάλωτων προσώπων, επιβάλλοντας στα Κράτη υποχρεώσεις, όσον αφορά τα πρόσωπα αυτά, κατά περίπτωση. Το κανονιστικό «τοπίο» που διαμορφώνεται κατ' αυτόν τον τρόπο είναι σύνθετο, τείνει όμως προς την ίδια κατεύθυνση: πρόκειται για την ευρεία προστασία των ευάλωτων, είτε μέσω γενικών δικαιοκτικών λύσεων, είτε μέσω ειδικών κανόνων.

Μετά την έκθεση των νομικών εργαλείων της διεθνούς έννομης τάξης για την ευαλωτότητα, στο πλαίσιο του **δευτέρου μέρους**, εξετάστηκαν οι λύσεις του ενωσιακού και ελληνικού δικαίου για τη διεθνή προστασία, πάντοτε υπό το πρίσμα του ενδεχόμενου ρόλου της ιδιότητας ενός προσώπου ως ευάλωτου. Η αυτοτελής ανάλυση του ενωσιακού και του ελληνικού δικαίου οφείλεται, κατά πρώτο λόγο, στο γεγονός ότι πολλοί από τους κανόνες του ενωσιακού δικαίου περιλαμβάνονται σε οδηγίες, παρέχοντας στα Κράτη τη δυνατότητα μερικής απόκλισης από το κείμενο των οδηγιών, υπό την προϋπόθεση του σεβασμού του σκοπού του νομοθέτη της Ε.Ε. Από την άλλη πλευρά, είναι σημαντικό να ληφθεί υπόψη ο τρόπος εφαρμογής των κειμένων αυτών, στο πλαίσιο της έννομης τάξης των Κρατών μελών και ειδικότερα, στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης.

Τόσο οι σχετικοί κανόνες του δικαίου της ΕΕ, όσο και οι ελληνικές δικαιοϊκές λύσεις, εξετάστηκαν υπό το πρίσμα της νομολογίας του ΔΕΕ και των ελληνικών δικαστηρίων, ενώ συγχρόνως αναλύθηκαν και αποφάσεις των δικαστηρίων άλλων Κρατών μελών. Κατ' αυτόν τον τρόπο, αποκτά κανείς ευρύτερη αντίληψη των λύσεων που ισχύουν και εφαρμόζονται σε ενωσιακό επίπεδο. Και τούτο, διότι τμήμα του ενωσιακού δικαίου αποτελούν τόσο οι κανόνες που θεσπίζονται από τον Ευρωπαϊκό νομοθέτη και η νομολογία του ΔΕΕ, όσο και οι νομοθετικές και νομολογιακές ρυθμίσεις των Κρατών μελών, που εφαρμόζουν τα ενωσιακά κείμενα.

Τα **συμπεράσματα** που συνάγονται από τη σχετική εξέταση αφορούν την έννοια της ευαλωτότητας, τα αποτελέσματα της αναγνώρισής της, στο πεδίο του δικαίου της διεθνούς προστασίας και τις συνέπειες της παρούσας κρίσης που υφίσταται στην Ευρώπη, προκειμένου για τη σημασία της ευαλωτότητας, στο συγκεκριμένο τμήμα του δικαίου.

Όσον αφορά το πρώτο από τα θέματα αυτά, **την έννοια δηλαδή της ευαλωτότητας**, παρατηρείται ότι το δίκαιο διεθνούς προστασίας υιοθετεί μια πιο στενή ερμηνεία, κατ' απόκλιση από την προσέγγιση που υιοθετείται, στο πεδίο του διεθνούς δικαίου.

Όπως αναλύεται στο πρώτο μέρος της διατριβής, βάσει του διεθνούς δικαίου, στις ευάλωτες ομάδες εντάσσονται τα παιδιά, τα ΑμεΑ, οι αιτούντες άσυλο, οι αλλοδαποί που χρήζουν διεθνούς προστασίας, τα θύματα έμφυλης βίας, οι Ρομά, οι κρατούμενοι και οι ασθενείς. Από τη σκοπιά του ενωσιακού δικαίου περί της διεθνούς προστασίας, η ευαλωτότητα συνδέεται με ορισμένες μόνο κατηγορίες αιτούντων και δικαιούχων διεθνούς προστασίας και όχι με το σύνολο των αιτούντων και των δικαιούχων, σκοπός δε των σχετικών ειδικών ρυθμίσεων είναι η εξασφάλιση της πραγματικής πρόσβασης στο άσυλο.

Σύμφωνα με το δεύτερο μέρος της διατριβής, τα νομοθετήματα του ΚΕΣΑ αναγνωρίζουν ως ευάλωτες ομάδες τους ανηλικούς (ασυνόδευτους ή μη), τα ΑμεΑ, τους ηλικιωμένους, τις εγκυμονούσες, τις μονογονεϊκές οικογένειες με ανήλικα παιδιά, τα θύματα εμπορίας ανθρώπων, τα άτομα με πνευματικές διαταραχές και τα θύματα βασανιστηρίων, βιασμού ή άλλων σοβαρών μορφών ψυχολογικής, σωματικής ή σεξουαλικής βίας. Επιπρόσθετα, ορισμένοι αιτούντες άσυλο ενδέχεται να χρήζουν ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων, κατά την εξέταση του αιτήματος ασύλου, εξαιτίας παραγόντων, όπως η ηλικία, το φύλο, ο γενετήσιος προσανατολισμός, η ταυτότητα φύλου, οι ψυχικές διαταραχές ή οι τραυματικές εμπειρίες, που οφείλονται σε ψυχολογική, σωματική και σεξουαλική βία.

Σημειώνεται πως και οι δύο προσεγγίσεις της ευαλωτότητας, η θεώρηση δηλαδή, από την μία πλευρά, όλων των αιτούντων και δικαιούχων διεθνούς προστασίας ως ευάλωτων και η αναγνώριση της ανάγκης ιδιαίτερης προστασίας ως ευάλωτων ορισμένων μόνον εξ αυτών, έχουν κατακριθεί. Η πρώτη από τις αντιλήψεις αυτές εγκυμονεί τον κίνδυνο της γενίκευσης, δηλαδή της αναγωγής της εμπειρίας ενός προσώπου ή κάποιων μελών της ομάδας, σε μία κοινή κατάσταση όσων ανήκουν στη συγκεκριμένη ομάδα, χωρίς όμως όλα τα άτομα που ανήκουν στην συγκεκριμένη ομάδα να χρήσουν κατ' ανάγκη της ίδιας προστασίας. Μια τέτοια γενίκευση είναι σε βάρος άλλων εμπειριών που βιώνουν διαφορετικά άτομα, τα οποία ανήκουν σε μία ομάδα και επισκιάζει σημαντικές διαφορές εντός της εν λόγω ομάδας. Επιπλέον, η επίκληση της έννοιας της ευαλωτότητας, όσον αφορά το σύνολο των αιτούντων και των δικαιούχων διεθνούς προστασίας,

υποστηρίζεται πως προβάλλει μια γενικευμένη εικόνα θυματοποίησης¹²⁶². Θεωρώντας πως όλοι οι πρόσφυγες είναι ευάλωτοι ή υπόκεινται σε εκμετάλλευση ή κακοποίηση, η θυματοποίηση θεωρείται δεδομένη, με αποτέλεσμα να πρέπει να εξετάζεται και να αποδεικνύεται σε κάθε περίπτωση, βάσει των πραγματικών περιστατικών κάθε υπόθεσης.

Από την άλλη πλευρά, η ευαλωτότητα, στο πλαίσιο του ΚΕΣΑ και η συνακόλουθη «ταξινόμηση» των αιτούντων σε ευάλωτους και μη έχει δυσμενείς συνέπειες, στις περιπτώσεις που το Κράτος διαχειρίζεται δυσανάλογο αριθμό αιτήσεων ασύλου. Συγκεκριμένα, η προστασία των ευάλωτων προσώπων ενδέχεται να οδηγεί στον αποκλεισμό των μη ευάλωτων από την απόλαυση κατάλληλων συνθηκών υποδοχής και την πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες. Δημιουργείται, δηλαδή, ο κίνδυνος ο αλλοδαπός να μην απολαύει έγκαιρης εξέτασης του αιτήματος ασύλου και πρόσβασης σε υποστηρικτικές υπηρεσίες δημόσιων και ιδιωτικών φορέων, όταν δεν εντάσσεται στις ευάλωτες ομάδες

Ωστόσο, είναι σημαντικό να τονισθεί ότι η διαφοροποίηση μεταξύ του δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του ΚΕΣΑ δεν είναι απόλυτη, σύμφωνα με την ανάλυση που πραγματοποιήθηκε, στο πλαίσιο του δευτέρου μέρους. Όπως καταδεικνύει η μελέτη της σχετικής νομολογίας του ΔΕΕ και των εθνικών δικαστηρίων, η στενότερη θεώρηση της ευαλωτότητας, στο πεδίο του δικαίου της ΕΕ, κάμπτεται, υπό την επίδραση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της προστασίας τους. Έτσι, οι δύο αντιλήψεις, όχι μόνον συναντώνται σε θεωρητικό επίπεδο, αλλά κυρίως αλληλοεπιδρούν στην πράξη, προς όφελος των ευάλωτων προσώπων. Δεν αποκλείεται, έτσι, η επέκταση της κατ' αρχήν αναγνωριζόμενης σε ορισμένα πρόσωπα προστασίας, λόγω της υπαγωγής τους στις προβλεπόμενες κατηγορίες ευάλωτων, και σε άλλα πρόσωπα που δεν ανήκουν στις ομάδες αυτές ή δεν πληρούν τις αναγκαίες προϋποθέσεις¹²⁶³.

Προκειμένου, κατά δεύτερο λόγο, για τα **αποτελέσματα της ευαλωτότητας**, αφετηρία του προβληματισμού ήταν η θέση της ελληνικής νομοθεσίας¹²⁶⁴ ότι η αναγνώριση ενός προσώπου ως ευάλωτου δεν μπορεί να αποτελέσει, αυτοτελώς, τη βάση υπαγωγής ενός αλλοδαπού σε καθεστώς διεθνούς προστασίας και ότι, αντιθέτως, η σημασία της εξαντλείται σε θέματα διαδικαστικών εγγυήσεων και παροχής ειδικών συνθηκών υποδοχής. Όπως, όμως, κατεδείχθη, ούτε αυτή η διάκριση είναι απόλυτη. Συγκεκριμένα, η ανάλυση δικαστικών αποφάσεων και αποφάσεων των Επιτροπών Προσφυγών, στο δεύτερο μέρος της διατριβής, ανέδειξε ότι η ένταξη του προσώπου σε ευάλωτη ομάδα ενδέχεται να συνιστά το λόγο δίωξης ή να εντείνει τον κίνδυνο σοβαρής βλάβης, σε περίπτωση επιστροφής, τεκμηριώνοντας το αίτημα χορήγησης διεθνούς προστασίας.

Η μελέτη της ευαλωτότητας, στο πρώτο και δεύτερο μέρος της παρούσας διατριβής, οδηγεί στο συμπέρασμα πως η αναγνώριση της ευαλωτότητας επιδιώκει την προστασία του

¹²⁶² C. Hruschka/ L. Leboeuf, Vulnerability; A buzzword or a standard for migration governance?, Policy brief 20, Ιανουάριος 2019, https://population-europe.eu/sites/default/files/media-documents/pb20_vulnerability_web.pdf.

¹²⁶³ Βλ. απόφαση ΕΔΔΑ, Ν.Η. και άλλοι κατά Γαλλίας, η οποία αναλύεται στο πρώτο μέρος (πρώτο κεφάλαιο, Β ενότητα). Το Δικαστήριο σημείωσε ότι οι προσφεύγοντες δεν εντάσσονταν στο προφίλ των «ιδιαίτερα ευάλωτων» αιτούντων, που προτεραιοποιούνταν κατά την πρόσβαση στο πρόγραμμα επείγουσας στέγασης της Γαλλίας, με αποτέλεσμα να εξαναγκαστούν σε καθεστώς αστεργίας, διαβιώνοντας υπό απάνθρωπες και εξευτελιστικές συνθήκες, αντίθετες στο άρθρο 3 της ΕΣΔΑ.

¹²⁶⁴ Άρθρο 58 παρ. 2 ν. 4636/2019.

αδύναμου μέρους, αναλόγως του νομικού πλαισίου που αναφέρεται. Από τη μία πλευρά, το ΕΔΔΑ και οι διεθνείς Συμβάσεις που αναλύθηκαν στο πρώτο μέρος ανακηρύσσουν ως ευάλωτες συγκεκριμένες ομάδες, ώστε να ερμηνεύσουν ή να εξειδικεύσουν την ευθύνη των Κρατών, με σκοπό την ουσιαστική απόλαυση των δικαιωμάτων των ομάδων, που απειλούνται, εξαιτίας διάφορων παραγόντων, όπως η κοινωνική θέση, η εξάρτηση από το Κράτος ή η περιθωριοποίησή τους από την κοινωνία. Από την άλλη πλευρά, εφόσον το ΚΕΣΑ ρυθμίζει το καθεστώς παροχής διεθνούς προστασίας, έχει ήδη συνεκτιμηθεί η ευάλωτη θέση των αιτούντων και δικαιούχων διεθνούς προστασίας, όπως αυτή γίνεται αντιληπτή στο διεθνές δίκαιο, κατά τη διαμόρφωση των δικαιοκτών λύσεων. Συνεπώς, ο χαρακτηρισμός ορισμένων μόνο ομάδων ως ευάλωτων, στο πλαίσιο του ΚΕΣΑ, επιδιώκει να διασφαλίσει την ισότητα της πρόσβασης, κάθε προσώπου, στη διεθνή προστασία. Επιπρόσθετα, καθοριστικό ρόλο διαδραματίζει ο Χάρτης, ο οποίος αξιοποιείται από το ΔΕΕ για την ερμηνεία των κανόνων του δευτερογενούς ενωσιακού δικαίου (όπως είδαμε, ενίοτε και διορθωτικά), ιδίως όταν τα έννομα αποτελέσματα δεν συνάδουν με τους σκοπούς που επιδιώκει το ΚΕΣΑ¹²⁶⁵.

Παράλληλα, όσον αφορά **την εξέταση της ευάλωτότητας υπό συνθήκες κρίσης**, διευκρινίζεται πως συντρέχουν πολλαπλές κρίσεις, ήτοι η προσφυγική κρίση, η οικονομική κρίση και η κρίση του θεσμού του ασύλου. Αναλυτικότερα, απότοκος της προσφυγικής κρίσης του 2015 ήταν η εισροή στην Ευρώπη χιλιάδων μεταναστών και προσφύγων, μέσω των Ελληνικών συνόρων¹²⁶⁶. Η υπογραφή της Κοινής Δήλωσης ΕΕ - Τουρκίας μείωσε μεν τον αριθμό των αφίξεων, οδήγησε δε στο κλείσιμο των συνόρων, από την Ελλάδα προς άλλες χώρες της ΕΕ, και στην υπερφόρτωση του ελληνικού συστήματος ασύλου, το οποίο, έως σήμερα, αδυνατεί να εγγυηθεί τον πλήρη σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων των αιτούντων και δικαιούχων διεθνούς προστασίας, λόγω, ακριβώς, του δυσανάλογου αριθμού αλλοδαπών που δέχεται η Ελλάδα και ορισμένα άλλα Κράτη μέλη της Ένωσης.

Ταυτόχρονα, η οικονομική κρίση στη χώρα, αναπόφευκτα, επηρέασε την υποδοχή των αιτούντων άσυλο, την επαρκή στελέχωση των αρμόδιων κρατικών φορέων για τη διαχείριση των αιτημάτων και τη λειτουργία των προγραμμάτων ένταξης. Παρά την ενσωμάτωση των ενωσιακών νομοθετικών κειμένων του ΚΕΣΑ στην ελληνική έννομη τάξη, η εφαρμογή τους, μέχρι και σήμερα, παρουσιάζει σημαντικές δυσχέρειες. Και τούτο, διότι οι κανόνες του δικαίου περιέχουν μεν ρυθμίσεις ως προς το δέοντα τρόπο αντιμετώπισης των ζητημάτων, ωστόσο η «ισχύς» του νομοθέτη δεν αρκεί, για να εξασφαλίσει την πραγματική εφαρμογή και την αποτελεσματικότητά τους¹²⁶⁷. Ενδεικτικά, οι κακές συνθήκες διαμονής στα ΚΥΤ των νησιών, οι σημαντικές καθυστερήσεις στη διεξαγωγή της εκτίμησης ευάλωτότητας, η ελλιπής εφαρμογή του καθεστώτος επιτροπείας και η συστηματική επιβολή του μέτρου της διοικητικής κράτησης σε ευάλωτες ομάδες αποτελούν πάγια προβλήματα του ελληνικού συστήματος υποδοχής, που δεν έχουν αντιμετωπισθεί ακόμη ικανοποιητικά.

Εν μέσω αυτής της πολλαπλής κρίσης, παρότι η προστασία της ανθρώπινης ζωής και των δικαιωμάτων των προσφύγων και των δικαιούχων επικουρικής προστασίας αποτελεί νομική

¹²⁶⁵ Ενδεικτικά, βλ. ΔΕΕ, C-233/18, Haqbin, 12.11.2019, ECLI:EU:C:2019:956.

¹²⁶⁶ OECD, Greece Policy Brief, Μετανάστευση, Μάρτιος 2016, https://www.oecd.org/policy-briefs/GR_greece-addressing-migration-challenges-beyond-the-current-humanitarian-crisis.pdf.

¹²⁶⁷ Βλ. Γ. Μητσόπουλο, Προβλήματα ισχύος του δικαίου, 1976, σελ. 18-19.

υποχρέωση, η διεθνής προστασία και δη η προστασία στο πλαίσιο αυτό των ευάλωτων ατόμων συνεχίζει να αποτελεί αντικείμενο πολιτικοποίησης και διχασμού, που δεν εγγυώνται την εκπλήρωση της υποχρέωσης προστασίας των ευάλωτων προσώπων. Η κρίση του θεσμού του ασύλου συνδέεται με την κρίση του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου, η οποία, όπως υπογραμμίζει ο Γάλλος φιλόσοφος Etienne Balibar, οδηγεί στον κοινωνικό διαχωρισμό της ηπείρου και τον αποκλεισμό των αλλοδαπών¹²⁶⁸. Συνακόλουθα, η κρίση του ασύλου οδηγεί στην «αφαίρεση» της νομικής δυνατότητας των ομάδων αυτών να έχουν δικαιώματα στα Κράτη υποδοχής. Αξιοσημείωτες είναι, επίσης, οι καταγγελίες που δημοσίευσε η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, στις αρχές του 2021, αναφορικά με την περιορισμένη πρόσβαση των προσφύγων στο άσυλο, τη χρήση βίας στα σύνορα και την πραγματοποίηση άτυπων επαναπροωθήσεων¹²⁶⁹.

Οι παραπάνω παράγοντες, που σηματοδοτούν την τρέχουσα κρίση των κοινωνιών υποδοχής αλλοδαπών, περιορίζουν ή αναιρούν την προστασία των ευάλωτων αλλοδαπών. Βεβαίως, την αρνητική κατάσταση που δημιουργείται, σε σχέση με τα ευάλωτα πρόσωπα, μπορεί να αποτρέψει η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το πρόβλημα που ανακύπτει, στο σημείο αυτό, αφορά το κατά πόσο ο έλεγχος που ασκείται, μέσω των μηχανισμών προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αρκεί για την αποτροπή ή τη θεραπεία προβλημάτων, που οφείλονται, όχι στην ανεπάρκεια των κατάλληλων νομοθετικών λύσεων, αλλά στην ανεπάρκεια μηχανισμών και ανθρώπινου δυναμικού, λόγω οικονομικών δυσχερειών των Κρατών μελών.

Επομένως, η διαφορετική προσέγγιση της ευαλωτότητας από το δίκαιο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και το ενωσιακό δίκαιο διεθνούς προστασίας οφείλεται, ακριβώς, στη διαφορετική λειτουργία της αναγνώρισης της ευαλωτότητας, στο πλαίσιο των εν λόγω δικαίων. Με άλλα λόγια, η καθολικότητα της εφαρμογής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε κάθε άνθρωπο δημιουργεί την ανάγκη συνεκτίμησης των αναγκών ορισμένων ευάλωτων ομάδων, οι οποίες ορίζονται με ευρύ τρόπο. Αντίθετα, εφόσον το ΚΕΣΑ ρυθμίζει την παροχή διεθνούς προστασίας σε πρόσωπα που θεωρούνται ήδη ευάλωτα από το διεθνές δίκαιο, η αναγνώριση της ευαλωτότητας, στο πλαίσιο αυτό, επιδιώκει να επιτείνει την κρατική μέριμνα για την προστασία ιδιαίτερα ευάλωτων αιτούντων και δικαιούχων διεθνούς προστασίας.

Εντούτοις, ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των ευάλωτων ομάδων, στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου, και η ουσιαστική προστασία των αιτούντων άσυλο, ιδίως των ευάλωτων ομάδων, κατ' εφαρμογή των εγγυήσεων του ΚΕΣΑ, δεν έχει, ακόμα, επιτευχθεί πλήρως. Και τούτο, διότι η προστασία των ευάλωτων ομάδων, στο πεδίο του προσφυγικού δικαίου, δεν μπορεί να παρασχεθεί μέσω «ευχολογίων» ή τεχνοκρατικών συζητήσεων και ρυθμίσεων. **Αντίθετα, η προστασία αυτή επιτυγχάνεται μέσω της ορθής εφαρμογής του νομικού πλαισίου και του «διορθωτικού» ρόλου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων**, στις περιπτώσεις που οι υποδεικνυόμενες νομικές λύσεις εκθέτουν τους αλλοδαπούς στον κίνδυνο κακομεταχείρισης ή σε προφανώς άδικα έννομα αποτελέσματα. Στο σημείο αυτό, οφείλει να τονίσει κανείς τη σημασία της αρχής της αλληλεγγύης και της δίκαιης κατανομής των ευθυνών μεταξύ των Κρατών μελών,

¹²⁶⁸ E. Balibar, *We, the people of Europe? Reflections on transnational citizenship*, 2004, σελ. 163.

¹²⁶⁹ UNHCR, Το άσυλο δέχεται επίθεση στα σύνορα της Ευρώπης, προειδοποιεί η Ύπατη Αρμοστεία και καλεί να μπει ένα τέλος στις άτυπες αναγκαστικές επιστροφές και τη βία κατά των προσφύγων, Δελτίο τύπου, υπ.αρ. 21/05, 28.01.2021.

όπως αυτή προβλέπεται στις Ιδρυτικές Συνθήκες της ΕΕ και, συγκεκριμένα, στο άρθρο 80 της ΣΛΕΕ. Επομένως, βάσει του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου, κρίνεται επιτακτική η ουσιαστική ενίσχυση της αλληλεγγύης μεταξύ των Κρατών, στον τομέα της διεθνούς προστασίας. Θα πρέπει δε να τονισθεί πως η αρχή της αλληλεγγύης μεταφράζεται τόσο σε οικονομική στήριξη των χωρών πρώτης εισόδου, όσο και στον επιμερισμό των αιτούντων και δικαιούχων διεθνούς προστασίας σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες.

Εν κατακλείδι, η προστασία των ευάλωτων ομάδων συνιστά υποχρέωση των κρατών, που δεν αναιρείται, ακόμα και σε συνθήκες κρίσης. Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει, αφενός, από τον απόλυτο χαρακτήρα του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ και του άρθρου 4 του Χάρτη, που απαγορεύουν την υποβολή των προσώπων σε βασανιστήρια, απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση και τιμωρία. Αφετέρου, στο ίδιο συμπέρασμα μάς οδηγεί και η ανάλυση των διατάξεων του ΚΕΣΑ, οι οποίες δεν προβλέπουν την αναστολή εφαρμογής του προστατευτικού πλαισίου για τις ευάλωτες ομάδες. Συνεπώς, ακόμα και σε περιπτώσεις μαζικής εισροής αλλοδαπών ή άλλες συνθήκες που δεν επιτρέπουν την άμεση πρόσβασή τους στη διαδικασία εξέτασης των αιτημάτων ασύλου, τα κράτη υποχρεούνται να μεριμνούν για την προστασία των αιτούντων άσυλο και την κατάλληλη υποστήριξη των ευάλωτων ομάδων, κατ' εφαρμογήν της αρχής της μη επαναπροώθησης, του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του ενωσιακού δικαίου διεθνούς προστασίας.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΟΡΓΑΝΩΝ

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

(αλφαβητική σειρά)

- A. και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 25599/94, 23.09.1998.
- A. κατά Κροατίας, αρ. προσφ. 55164/08, 14.10.2010.
- A.M.M. κατά Ρουμανίας, αρ. προσφ. 2151/10, 14.02.2012.
- Abdullahi Elmi και Aweys Abubakar κατά Μάλτας, αρ. προσφ. 25794/13 και 28151/13, 22.11.2016.
- Aden Ahmed κατά Μάλτας, αρ. προσφ. 55352/12, 9.12.2013.
- Aerts κατά Βελγίου, αρ. προσφ. 25357/94, 30.07.1998.
- Airey κατά Ιρλανδίας, αρ. προσφ. 6289/73, 9.10.1979.
- Alajos Kiss κατά Ουγγαρίας, αρ. 38832/06, 20.05.2010.
- AME κατά Ολλανδίας, αρ. προσφ. 51428/10, 13.01.2015.
- Anguelova κατά Βουλγαρίας, αρ. προσφ. 38361/97, 13.06.2002.
- B. κατά Ρουμανίας, αρ. προσφ. 1285/03, 19.02.2013.
- B.A.C. κατά Ελλάδας, αρ. προσφ. 11981/15, 13.10.2016.
- B.G. και άλλοι κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 63141/13, 10.09.2020.
- Balsan κατά Ρουμανίας, αρ. προσφ. 49645/09, 23.05.2017.
- Bayev και άλλοι κατά Ρωσίας, αρ. προσφ. 67667/09, 20.06.2017.
- Bevacqua και S. κατά Βουλγαρίας, αρ. προσφ. 71127/01, 12.06.2008.
- Budina κατά Ρωσίας, αρ. προσφ. 45603/05, 18.06.2009.
- C και E κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 1462/18 και 17348/18, 12.12.2019.
- Chapman κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 27238/95, 18.01.2001.
- Chbihi Loudoudi και λοιποί κατά Βελγίου, αρ. προσφ. 52265/10, 16.12.2014.
- Chowdury και λοιποί κατά Ελλάδας, αρ. προσφ. 21884/15, 30.3.2017.
- Christine Goodwin κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 28957/95, 11.7.2002.
- D κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 11288/18, 16.07.2020.
- D κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 30240/96, 2.05.1997.
- D.H. και άλλοι κατά Τσεχίας, αρ. προσφ. 57325/00, 13.11.2007.
- Dudgeon κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 7525/76, 24.02.1983.
- Dzieciak κατά Πολωνίας, αρ. προσφ. 77766/01, 9.12.2008.
- F.G. κατά Σουηδίας, 43611/11, 23.03.2016.
- Filiz Uyan κατά Τουρκίας, αρ. προσφ. 7496/03, 8.01.2009.
- Florea κατά Ρουμανίας, αρ. προσφ. 37186/03, 28.09.2010.
- G κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 27244/09, 23.02.2012
- Genovese κατά Μάλτας, αρ. προσφ. 53124/09, 11.10.2011.
- H.A. και άλλοι κατά Ελλάδας, αρ. προσφ. 19951/16, 28.02.2019.
- H.L. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 45508/99, 5.10.2004.
- Hajduona κατά Σλοβακίας, αρ. προσφ. 2660/03, 30.11.2010.
- Halime Kiliç κατά Τουρκίας, αρ. προσφ. 63034/11, 28.06.2016
- Harroudj κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 43631/09, 4.11.2012.
- Heinisch κατά Γερμανίας, αρ. προσφ. 28274/08, 21.07.2011.
- Henaf κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 65436/01, 27.11.2003.
- Hirsi Jamaa και άλλοι κατά Ιταλίας, αρ. προσφ. 27765/09, 23.02.2012.

- Horvath και Kiss κατά Ουγγαρίας, αρ. προσφ. 11146/11, 29.01.2013.
- Hoti κατά Κροατίας, αρ. προσφ. 63311/14, 26.04.2018.
- Hristozov και άλλοι κατά Βουλγαρίας, αρ. προσφ. 47039/11 και 358/12, 13.11.2012.
- Huc κατά Ρουμανίας και Γερμανίας, αρ. προσφ. 7269/05, 1.12.2009.
- Hudorovič και άλλοι κατά Σλοβενίας, αρ. προσφ. 24816/14 και 25140/14, 10.03.2020.
- Identoba και άλλοι κατά Γεωργίας, αρ. προσφ. 73235/12, 12.05.2015.
- Pias και Ahmed κατά Βουλγαρίας, αρ. προσφ. 47287/15, 21.11.2019.
- J.L. κατά Λετονίας, αρ. προσφ. 23893/06, 17.04.2012.
- Kaak και άλλοι κατά Ελλάδας, αριθ. 34215/16, 3.10.2019.
- Karner κατά Αυστρίας, αρ. προσφ. 40016/98, 24.7.2003 και Kozak κατά Πολωνίας, αρ. προσφ. 13102/02, 2.03.2010.
- Kaverzin κατά Ουκρανίας, αρ. προσφ. 23893/03, 15.05.2012.
- Keenan κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 27229/95, 3.04.2001.
- Kiyutin κατά Ρωσίας, αρ. προσφ. 2700/10, 10.03.2011.
- Knyazev κατά Ρωσίας, αρ. προσφ. 25948/05, 08.11.2007.
- Kontrova κατά Σλοβακίας, αρ. προσφ. 7510/04, 31.5.2007.
- Kozak κατά Πολωνίας, αρ. προσφ. 13102/02, 2.03.2010.
- Kuric και άλλοι κατά Σλοβενίας, αρ. προσφ. 26828/06, 13.07.2010.
- Kutepov και Anikeyenkov κατά Ρωσίας, αρ. προσφ. 68029/01, 25.10.2005.
- L. και V. κατά Αυστρίας, αρ. προσφ. 39392/98 και 39829/98, 9.01.2003.
- Larioshina κατά Ρωσίας, αρ. προσφ. 56869/00, 23.04.2002.
- Loizidou κατά Τουρκίας, αρ. προσφ. 15318/89, 28.7.1998 και Al-Skeini και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 55721/07, 7.07.2011.
- M.A. κατά Βελγίου, αρ. προσφ. 19656/18, 27.10.2020.
- M.C. και A.C. κατά Ρουμανίας, αρ. προσφ. 12060/12, 12.07.2016.
- M.K. κ.α. κατά Πολωνίας, αρ. προσφ. 40503/17, 23.07.2020.
- M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδος, αρ. προσφ. 30696/09, 21.01.2011.
- Mikayil Mammadov κατά Αζερμπαϊτζάν, αρ. προσφ. 4762/05, 17.12.2009.
- Moustahi κατά Γαλλίας, αριθ. 9347/14, 25.06.2020.
- Mubilanzila Mayeka και Kaniki Mitunga κατά Βελγίου, αρ. προσφ. 13178/03, 12.10.2006.
- Mugenzi κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 52701/09, 10.07.2014.
- Munoz Diaz κατά Ισπανίας, αρ. προσφ. 49151/07, 8.12.2009.
- Muskhadzhiyeva και άλλοι κατά Βελγίου, αρ. προσφ. 41442/07, 19.01.2010.
- N. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 26565/05, 27.05.2008.
- N.D. και N.T. κατά Ισπανίας, αρ. προσφ. 8675/15 και 8697/15, 13.02.2020.
- N.H. και άλλοι κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 28820/13, 75547/13 και 13114/15, 2.07.2020.
- Naydyon κατά Ουκρανίας, αρ. προσφ. 16474/03, 14.10.2010.
- Négrepontis - Giannisis κατά Ελλάδας, αρ. προσφ. 56759/08, 3.05.2011.
- Oruz κατά Τουρκίας, αρ. προσφ. 33401/02, 9.6.2009.
- Orsus και άλλοι κατά Κροατίας, αρ. προσφ. 15766/03, 16.03.2010.
- P.B. και J.S. κατά Αυστρίας, αρ. προσφ. 18984/02, 22.07.2010.
- Papon κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 64666/01, 7.6.2001.
- Paroshvili κατά Βελγίου, αρ. προσφ. 41738/10, 13.12.2016.

- Peers κατά Ελλάδος, αρ. προσφ. 28524/95, 19.4.2001.
- Pellegrini κατά Ιταλίας, αρ. προσφ. 30882/96, 20.07.2001.
- Pini και άλλοι κατά Ρουμανίας, αρ. προσφ. 78028/01 και 78030/01, 22.06.2004.
- Popon κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 39472/07 και 39474/071, 9.01.2012.
- Pretty κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 2346/02, 29.04.2002.
- Price κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 12402/86, 9.3.1988.
- Rahimi κατά Ελλάδος, αρ. προσφ. 8687/08, 5.07.2011.
- Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας, αρ. προσφ. 25965/04, 10.10.2010.
- R.C. κατά Σουηδίας, αρ. προσφ. 41827/07, 09.06.2010.
- Riviere κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 33834/03, 11.07.2006.
- Rooman κατά Βελγίου, αρ. προσφ. 18052/11, 31.01.2019.
- S.H.H. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 60367/10, 29.01.2013.
- S.J κατά Βελγίου, αρ. προσφ. 70055/10, 19.03.2015.
- Sakir κατά Ελλάδας, αρ. προσφ. 48475/09, 24.03.2016.
- Salah Sheekh κατά Ολλανδίας, αρ. προσφ. 1948/04, 11.01.2007.
- Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal, αρ. προσφ. 33290/96, 21.12.1999.
- Salman κατά Τουρκίας, αρ. προσφ. 21986/93, 27.06.2000.
- Samina κατά Σουηδίας, αρ. προσφ. 55463/09, 20.10.2011.
- Sampanis και άλλοι κατά Ελλάδος, αρ. προσφ. 32526/05, 05.06.2008.
- Schalk και Korf κατά Αυστρίας, αρ. προσφ. 30141/04, 24.06.2010.
- Selmouni κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 25803/94, 28.07.1999.
- Siliadin κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 73316/01, 26.07.2005.
- Sisojeva κ.α. κατά Λετονίας, αρ. προσφ. 60654/00, 15.01.2007.
- Sławomir Musiał κατά Πολωνίας, αρ. προσφ. 28300/06, 20.01.2009.
- Smith και Grady κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 33985/96 και 33986/96, 27.09.1999.
- Soering κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 14038/88, 7.07.1989.
- SH.D. κλπ κατά Ελλάδας, Αυστρίας, Κροατίας, Ουγγαρίας, Βόρειας Μακεδονίας, Σερβίας και Σλοβενίας, αρ. προσφ. 14165/16, 13.06.2019.
- T.M. και C.M. κατά Μολδαβίας, αρ. προσφ. 26608/11, 28.01.2014.
- Tanda-Muzinga κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 2260/10, 10.07.2014
- Tanrikulu κατά Τουρκίας, αρ. προσφ. 23763/94, 08.07.1999.
- Tarakhel κατά Ελβετίας, αρ. προσφ. 29217/12, 4.11.2014.
- Tatar κατά Ελβετίας, αρ. προσφ. 65692/12, 14.04.2015.
- Thlimmenos κατά Ελλάδας, αρ. προσφ. 34369/97, 6.04.2000.
- Valianatos και άλλοι κατά Ελλάδος, αρ. προσφ. 29381/09 και 32684/09, 7.11.2013.
- VC κατά Σλοβακίας, αρ. προσφ. 18968/07, 8.11.2011.
- Vejdeland και άλλοι κατά Σουηδίας, αρ. προσφ. 1813/07, 9.02.2012.
- Wagner και J.M.W.L. κατά Λουξεμβούργου, αρ. προσφ. 76240/01, 28.06.2007.
- X και Άλλοι κατά Αυστρίας, αρ. προσφ. 19010/07, 9.02.2013.
- Y.F. κατά Τουρκίας, αρ. προσφ. 24209/94, 22.07.2003.
- Yordanova και άλλοι κατά Βουλγαρίας, αρ. προσφ. 25446/06, 24.04.2012.
- Zabelos και άλλοι κατά Ελλάδος αρ. προσφ. 1167/15, 17.05.2018.
- Zarzycki κατά Πολωνίας, αρ. προσφ. 15351/03, 3.03.2013.

- Advisory opinion concerning the recognition in domestic law of a legal parent-child relationship between a child born through a gestational surrogacy arrangement abroad and the intended mother, αρ. αιτήματος P16-2018-001, 10.04.2019.

Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των ΑμεΑ

(αλφαβητική σειρά)

- Liliane Gröninger και άλλοι κατά Γερμανίας, CRPD/C/D/2/2010, 7.07.2014.
- Marlon James Noble κατά Αυστραλίας, CRPD/C/16/D/7/2012, 10.10.2016.
- Mr. X. κατά Αργεντινής, CRPD/C/11/D/8/2012, 18.6.2014.
- N.L. κατά Σουηδίας, CRPD/C/23/D/60/2019, 24.09.2020.
- O.O.J. κατά Σουηδίας, CRPD/C/18/D/28/2015, 18.08.2017.
- Szilvia Nyusti και Péter Takács κατά Ουγγαρίας, CRPD/C/9/D/1/2010, 21.06.2013.
- Zsolt Bujdosó και άλλοι κατά Ουγγαρίας, CRPD/C/10/D/4/2011, 16.10.2013.

Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού

(αλφαβητική σειρά)

- A.H.A. και άλλοι κατά Δανίας, CRC/C/83/D/52/2018, 6.04.2020.
- A.L. κατά Ισπανίας, CRC/C/81/D/16/2017, 10.07.2019.
- D.D. κατά Ισπανίας, CRC/C/80/D/4/2016, 15.05.2019.
- J.A.B. κατά Ισπανίας, CRC/C/81/D/22/2017, 9.07.2019.
- M.B. κατά Ισπανίας, CRC/C/85/D/28/2017, 27.10.2020.
- A.B. κατά Φιλανδίας, CRC/C/86/D/51/2018, 5.02.2021.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

(χρονολογική σειρά)

- C-369/90, Micheletti, 7.07.1992, ECLI:EU:C:1992:295.
- C-95/99, Khalil και άλλοι, 11.10.2001, ECLI:EU:C:2001:532.
- C-105/03, Pupino, 16.6.2005, ECLI:EU:C:2005:386.
- C-357/09 PPU, Kadzoev, 30.11.2009, ECLI:EU:C:2009:741.
- C-135/08, Rottmann, 2.3.2010, ECLI:EU:C:2010:104.
- C-411/10, N. S. και άλλοι, 21.12.2011, ECLI:EU:C:2011:865.
- C-179/11, Cimade και GISTI, 27.09.2012, ECLI:EU:C:2012:594.
- C-245/11, K, 06.11.2012, ECLI:EU:C:2012:685.
- C- 277/11, M., 22.11.2012, ECLI:EU:C:2012:744
- C-534/11, Arslan, 30.05.2013, ECLI:EU:C:2013:343.
- C-648/11, MA και άλλοι, 6.06.2013, ECLI:EU:C:2013:367.
- C-199/12, X και άλλοι, 7.11.2013, ECLI:EU:C:2013:720.
- C-4/11, Puid, 14.11.2013, ECLI:EU:C:2013:740.
- C-79/13, Saciri και άλλοι, 27.02.2014, ECLI:EU:C:2014:103.
- C-148/13, A και άλλοι, 2.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2406.
- C-542/13, M' Bodj, 18.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2452.

- C-562/13, Abdida, 18.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2453.
- C-601/15 PPU, J.N., 15.02.2016, ECLI:EU:C:2016:84.
- C-560/14, M, 9.02.2017, ECLI:EU:C:2017:101.
- C-578/16 PPU, C. K. και άλλοι, 16.02.2017, ECLI:EU:C:2017:127.
- C-473/16, F, 25.01.2018, ECLI:EU:C:2018:36.
- C-353/16, MP, 24.04.2018, ECLI:EU:C:2018:276.
- C-652/16, Ahmedbekova, 4.10.2018, ECLI:EU:C:2018:801.
- C-297/17, Ibrahim, 19.03.2019, ECLI:EU:C:2019:219.
- C-163/17, Jawo, 19.03.2019, ECLI:EU:C:2019:218.
- C-233/18, Haqbin, 12.11.2019, ECLI:EU:C:2019:956.
- C-564/18, Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal, 19.03.2020, ECLI:EU:C:2020:218.
- C-129/18, SM, 26.03.2019, ECLI:EU:C:2019:248.
- C-924/19 PPU, FMS και άλλοι, 14.05.2020, ECLI:EU:C:2020:367.
- C-36/20 PPU, VL, 25.6.2020, ECLI:EU:C:2020:495.
- C-517/17, Addis, 16.07.2020, ECLI:EU:C:2020:579.
- C-402/19, LM, 30.09.2020, ECLI:EU:C:2020:759.
- C-441/19, TQ, 14.1.2021, ECLI:EU:C:2021:9.

Δικαστήρια Κρατών-μελών της ΕΕ

(χρονολογική σειρά)

- Εφετείο Poitiers (Γαλλία), Procureur de la République κατά Monsieur B, αρ. απόφασης 97/8641, 26.02.2001, περίληψη σε *ILO, Forced Labour and Human Trafficking Casebook of Court Decisions*, 2009, σελ. 62, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_106143.pdf.
- Εφετείο Liège (Βέλγιο), Public Ministry κατά Wang Li Kang, Wang Qi κ.α., αρ. απόφασης 2007/245, 24.01.2007, περίληψη σε *ILO, Forced Labour and Human Trafficking Casebook of Court Decisions*, 2009, σελ. 58, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_106143.pdf.
- Cour de Cassation (Γαλλία), Chambre criminelle, αρ. προσφ. 08-80.787, 13.9.2009, <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000020186429/>.
- Εφετείο Caen (Γαλλία), αρ. προσφυγής 13-00129, 18.02.2013, περίληψη σε *Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Study on case-law relating to trafficking in human being for labour exploitation*, 2015, σελ. 268-271, https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/study_on_case-law_on_trafficking_for_the_purpose_of_labour_exploitation_2.pdf.
- Εφετείο Ηνωμένου Βασιλείου, Zoumbas κατά Secretary of State for the Home Department, υπ. αρ. [2013] UKSC 74, 27.11.2013, <https://www.bailii.org/uk/cases/UKSC/2013/74.html>.
- Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο Ρουμανίας, αρ. απόφασης 1814/2014, 28.05.2014, περίληψη σε *Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Study on case-law relating to trafficking in human*

being for labour exploitation, 2015, σελ. 55, https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/study_on_case-law_on_trafficking_for_the_purpose_of_labour_exploitation_2.pdf .

- Γαλλικό Εθνικό Δικαστήριο για το Άσυλο (Cour Nationale du Droit d' Asile), αρ. απόφασης 10012810, 24.03.2015, <https://www.asylumlawdatabase.eu/sites/default/files/aldfiles/CNDA%2C%2024%20march%202015%2C%20no.10012810%20.pdf> .
- Σουηδικό Εφετείο Μετανάστευσης, υπ. αρ. UM 911-16, 17.03.2017, περίληψη σε *European Database of Asylum Law*, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/case-law/sweden-migration-court-appeal-17-march-2017-um-911-16> .
- Αυστριακό Ανώτερο Διοικητικό Δικαστήριο, αρ. προσφυγής 2017/18/0474, 21.03.2018, περίληψη σε *European Database of Asylum Law*, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/case-law/austria-%E2%80%93-higher-administrative-court-march-21st-2018-ra-2017180474> .
- Ολλανδικό Συμβούλιο της Επικρατείας, αρ. υπόθεσης 201706354/1/V3, 30.05.2018, <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RVS:2018:1795> .
- Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο, αρ. απόφασης BvR 157/17, 8.05.2017, περίληψη σε *European Database of Asylum Law*, Germany: Federal Constitutional Court halts deportation of a beneficiary of international protection to Greece, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/germany-federal-constitutional-court-halts-deportation-beneficiary-international-protection> .
- Ανώτερο Δικαστήριο Ηνωμένου Βασιλείου (Upper Tribunal, Immigration and Asylum Chamber), ES κατά Secretary of State for the Home Department, αρ. υπόθεσης UKUT 335 (IAC), 6.09.2018, <https://www.bailii.org/uk/cases/UKUT/IAC/2018/335.pdf> .
- Περιφερειακό Δικαστήριο Χάγης (Ολλανδία), αρ. υπόθεσης NL18.17748, 18.10.2018, περίληψη σε *European Database of Asylum Law*, The Netherlands – Court blocks transfer of asylum seeker to Italy due to the reception system’s deficiencies after the latest decree, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/netherlands-%E2%80%93-court-blocks-transfer-asylum-seeker-italy-due-reception-system%E2%80%99s-deficiencies> .
- Διοικητικό Δικαστήριο Άουγκσμπουργκ (Γερμανία), περίληψη σε *European Database of Asylum Law*, Germany – Augsburg Administrative Court rules in a case of Dublin transfer of a pregnant asylum-seeker, 2.11.2018, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/germany-%E2%80%93-augsburg-administrative-court-rules-case-dublin-transfer-pregnant-asylum-seeker> .
- Διοικητικό Δικαστήριο Τουλούζ (Γαλλία), αρ. υπόθεσης 1805185, 9.11.2018, περίληψη σε *European Database of Asylum Law*, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/case-law/france-administrative-tribunal-toulouse-9-november-2018-n%C2%B0-1805185> .
- Περιφερειακό Διοικητικό Δικαστήριο Piedmont (Ιταλία), αρ. απόφασης 01383/2018, 31.12.2018, περίληψη σε *European Database of Asylum Law*, Italy: Vulnerability must be assessed before withdrawal of reception conditions,

<https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/italy-vulnerability-must-be-assessed-withdrawal-reception-conditions> .

- Διοικητικό Δικαστήριο Βερολίνου, υπ. αρ. απόφασης VG 23 L 706.18 A, 15.03.2019, περίληψη σε *European Database of Asylum Law*, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/case-law/germany-%E2%80%93-administrative-court-berlin-15-march-2019-vg-23-l-70618> .
- Εφετείο Μπορντώ (Γαλλία), αρ. υπόθεσης 18BX03952, 23.05.2019 σε *European Database of Asylum Law*, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/case-law/france-administrative-tribunal-toulouse-9-november-2018-n%C2%B0-1805185> .
- Ελβετικό Ομοσπονδιακό Διοικητικό Δικαστήριο, αρ. απόφασης BVGE 3078/2019, 12.06.2019, περίληψη σε *European Database of Asylum Law*, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/case-law/switzerland-federal-administrative-court-bvg-12062019-bvge-30782019> .
- Ολλανδικό Συμβούλιο της Επικρατείας, αρ. υπόθεσης 201902302/1/V3, 15.07.2019, περίληψη σε *European Database of Asylum Law*, The Netherlands: Ruling against return to Greece for vulnerable beneficiaries of international protection, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/netherlands-ruling-against-return-greece-vulnerable-beneficiaries-international-protection> .
- Δικαστήριο Milan (Ιταλία), αρ. αίτησης 50610/2017, 23.08.2019, περίληψη σε *European Database of Asylum Law*, Italy: Refugee status granted to Gambian citizen affected by serious mental illness, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/italy-refugee-status-granted-gambian-citizen-affected-serious-mental-illness> .
- Ομοσπονδιακό Διοικητικό Δικαστήριο Ελβετίας, αρ. προσφυγής E-6932/2017, 10.10.2019, περίληψη σε *European Database of Asylum Law*, Switzerland: Execution of removal order deemed unreasonable on grounds of mental health and family rights, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/switzerland-execution-removal-order-deemed-unreasonable-grounds-mental-health-and-family> .
- Δικαστήριο Ρώμης (Ιταλία), αρ. υπόθεσης 28511/2017, 17.10.2019, περίληψη σε *European Database of Asylum Law*, Italy: Withdrawal of Dublin transfer to Latvia on the grounds of systemic deficiencies violating human rights, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/italy-withdrawal-dublin-transfer-latvia-grounds-systemic-deficiencies-violating-human-rights> .
- Διοικητικό Δικαστήριο Μαγδεβούργου (Γερμανία), αρ. υπόθεσης 2B 92/20 MD, 24.03.2020, περίληψη σε *European Database of Asylum Law*,
- <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/case-law/germany-administrative-court-madgeburg-vg-24-march-2020-2-b-9220-md> .
- Ολλανδικό Συμβούλιο της Επικρατείας, αρ. υπόθεσης 201906353/V3, 27.05.2020, περίληψη σε *European Database of Asylum Law*, The Netherlands: Reunification of unaccompanied minors under Dublin Regulation requires an examination of the best interests of the child in every case, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/netherlands-reunification-unaccompanied-minors-under-dublin-regulation-requires-examination> .

- Ανώτερο Δικαστήριο Ηνωμένου Βασιλείου (Upper Tribunal, Immigration and Asylum Chamber), BAA και Anor κατά Secretary of State for the Home Department, αρ. υπόθεσης UKUT 227 (IAC), 23.06.2020, <https://www.bailii.org/uk/cases/UKUT/IAC/2020/227.pdf> .
- Εφετείο Ηνωμένου Βασιλείου, HA και RA κατά Secretary of State for the Home Department, υπ. αρ. [2020] EWCA Civ 1176, 4.09.2020, <https://www.bailii.org/ew/cases/EWCA/Civ/2020/1176.html>.
- Φινλανδικό Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο, αρ. απόφασης KHO: 2020: 91, 7.09.2020, περίληψη σε *European Database of Asylum Law*, Finland: Supreme Administrative Court rules on the obligation to provide special procedural guarantees to vulnerable applicants, <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/finland-supreme-administrative-court-rules-obligation-provide-special-procedural-guarantees>.
- Juzgado de Instrucción (νήσος Τενερίφη, Ισπανία), αρ. απόφασης AJI 55/2020, 25.09.2020, <http://www.poderjudicial.es/search/openDocument/ef9f28532fc5d784>.
- Ανώτερο Δικαστήριο του Ηνωμένου Βασιλείου (Upper Tribunal, Immigration and Asylum Chamber), Mx M., υπ. αρ. UKUT 313 (IAC), 22.10.2020, <https://www.bailii.org/uk/cases/UKUT/IAC/2020/313.html>.
- Δικαστήριο της Χάγης, υπ. αρ ECLI: NL: RBDHA: 2020: 12229, 01.12.2020, σε *ELENA Weekly Legal Update*, The Netherlands: Court asks Secretary of State to update its healthcare information on Iran in light of COVID-19, 4.12.2020, <https://mailchi.mp/ecre/elena-weekly-legal-update-04-december-2020?e=989a4aebdd#11>.
- Ολλανδικό Συμβούλιο της Επικρατείας, αρ. υπόθεσης 202006266/1/V3, 28.01.2021, <https://www.raadvanstate.nl/uitspraken/@124200/202006266-1-v3/>.

Ελληνικά Δικαστήρια

(χρονολογική σειρά)

- ΑΠ 591/2008, τράπεζα νομικών πληροφοριών «Ισοκράτης».
- ΑΠ 2003/2008, ΠοινΧρον ΝΔ, 2009, σελ 803.
- ΑΠ 673/2011, http://www.areiospagos.gr/nomologia/apofaseis_DISPLAY.asp?cd=NVUWZFRP8147573B4MZAECXRX0U8Z&apof=673_2011&info=%D0%CF%C9%CD%C9%CA%C5%D3%20-%20%20%C6 .
- ΔΠρΚορ 223/2013, <https://www.asylumlawdatabase.eu/sites/default/files/aldfiles/Original%20decision%20-%20223.2013.pdf>.
- ΔΠρΑθ 4433/2013 σε *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Η Διοικητική Κράτηση των Αλλοδαπών, 2015, σελ. 322-324.
- ΔΠρΑθ 5317/2013 σε *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Η Διοικητική Κράτηση των Αλλοδαπών, 2015, σελ. 269-273.
- ΔΠρΠειρ Π 45/2014 σε *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Η Διοικητική Κράτηση των Αλλοδαπών, 2015, σελ. 297-299.

- ΔΠρΠειρ Π 325/2014 σε *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Η Διοικητική Κράτηση των Αλλοδαπών, 2015, σελ. 303-305 ΔΠρΑθ 3745/2013 σε *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Η Διοικητική Κράτηση των Αλλοδαπών, 2015, σελ. 319-321.
- ΔΠρΑθ 3091/2014 σε *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Η Διοικητική Κράτηση των Αλλοδαπών, 2015, σελ. 274-278.
- ΜΟΔ 599/2015, τράπεζα νομικών πληροφοριών «Ισοκράτης».
- ΔΕφΠ (Ακυρωτικό) 26/2017, τράπεζα νομικών πληροφοριών «Ισοκράτης».
- ΔΠρΡοδ 107/2017, τράπεζα νομικών πληροφοριών «Ισοκράτης».
- ΔΠρΑθ Π 71/2018, τράπεζα νομικών πληροφοριών «Ισοκράτης».
- ΔΠρΑθ Π 343/2018, τράπεζα νομικών πληροφοριών «Ισοκράτης».
- ΔΠρΑθ 483/2018, https://www.gcr.gr/el/ekdoseis-media/ypotheseis-edda/ypotheseis-apofaseis-enopion-ellinikon-dikastirion/item/download/489_36309fa170f0d2bae7be241dd84660f0.
- ΟΛ ΑΠ 2/2019, τράπεζα νομικών πληροφοριών «Ισοκράτης».
- ΔΕφΠ 33/2019, τράπεζα νομικών πληροφοριών «Ισοκράτης».
- ΔΠρΑθ Ν69/2019, https://www.asylumlawdatabase.eu/sites/default/files/aldfiles/69_2019.pdf.
- ΔΠρΠ 152/2019, τράπεζα νομικών πληροφοριών «Ισοκράτης».
- ΑΠ 1046/2019, τράπεζα νομικών πληροφοριών «Ισοκράτης».
- ΔΠρΑθ, 411/2020, αδημοσίευτη.

Αποφάσεις Περιφερειακών Γραφείων Ασύλου και Επιτροπών Προσφυγών

(χρονολογική σειρά)

- 3^η Ειδική Επιτροπή Προσφυγών, αρ. φακέλου 95/48884/2012, αδημοσίευτη.
- Περιφερειακό Γραφείο Ασύλου Αττικής, αρ. απόφασης 95/000185690/2013, αρ υπόθεσης 452, αδημοσίευτη.
- 11^η Επιτροπή Προσφυγών, αρ. απόφασης 14102/2013, αδημοσίευτη.
- 5^η Επιτροπή Προσφυγών, αρ. φακέλου 04/108923/2015, αδημοσίευτη.
- 5^η Επιτροπή Προσφυγών, αρ. φακέλου 95/138195/2015, αδημοσίευτη.
- 5^η Επιτροπή Προσφυγών, αρ. φακέλου 95/130254/2015, αδημοσίευτη.
- 15^η Επιτροπή Προσφυγών, αρ. απόφασης 14921/2016, αδημοσίευτη.
- 15^η Επιτροπή Προσφυγών, αρ. απόφασης 2453/2016, αδημοσίευτη.
- 15^η Επιτροπή Προσφυγών, αρ. απόφασης 26209/2016, αδημοσίευτη.
- 15^η Επιτροπή Προσφυγών, αρ. απόφασης 26893/2016, αδημοσίευτη.
- 15^η Επιτροπή Προσφυγών, αρ. φακέλου 4/1286157/2016, αδημοσίευτη.
- 7^η Επιτροπή Προσφυγών, αρ. απόφασης 28828/2017, αδημοσίευτη.
- 7^η Επιτροπή Προσφυγών, αρ. φακέλου 4/1174488/2017, αδημοσίευτη.
- 7^η Επιτροπή Προσφυγών, αρ. φακέλου 4/1456366/2017, αδημοσίευτη.
- 4^η Επιτροπή Προσφυγών, αρ. φακέλου 95/171075/2017, αδημοσίευτη.
- 7^η Επιτροπή Προσφυγών, αρ. απόφασης 19420/2017, αδημοσίευτη.
- 11^η Επιτροπή Προσφυγών, αρ. απόφασης 17627/18/2019, <https://www.asylumlawdatabase.eu/sites/default/files/aldfiles/%CE%91%CF%80%CF%8C%CF%86.%2017627.18%20%209.2019%20%CF%84%CE%B7%CF%82%2>

011%CE%B7%CF%82%20%CE%91%CE%BD%CE%B5%CE%BE%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B7%CF%82%20%CE%95%CF%80%CE%B9%CF%84%CF%81%CE%BF%CF%80%CE%AE%CF%82%20%CE%A0%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%86%CF%85%CE%B3%CF%8E%CE%BD.pdf.

- 16^η Επιτροπή Προσφυγών, αρ. φακέλου 05/000497870/2020, https://www.gcr.gr/el/ekdoseis-media/ypotheseis-edda/ypotheseis-apofaseis-enopion-ellinikon-dikastirion/item/download/657_b228682d4260f04fe91dc6aac2beeb33.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- *ActionAid κ.α.*, Υπόμνημα προς Βουλή των Ελλήνων σχετικά με το Σχέδιο Νόμου του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη «Περί διεθνούς προστασίας και άλλες διατάξεις», 25 Οκτωβρίου 2019, <https://www.gcr.gr/media/k2/attachments/Koinoypomnima-gia-to-nomosxedio-asylo.pdf>.
- *ActionAid*, Η ενδοοικογενειακή βία κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης, Η οπτική των επαγγελματιών και προτάσεις βελτίωσης των εφαρμοζόμενων πολιτικών, Νοέμβριος 2018.
- *Ahmed T.*, The Many Vulnerabilities of the Roma and the European Legal Framework σε *Ippolito F. / Iglesias Sanchez S.* (επιμ.), *Protecting Vulnerable Groups – The European Human Rights Framework*, 2015, σελ. 141-158.
- *American Psychiatric Association*, Warning signs of major mental illnesses, 2018, <http://www.socalpsych.org/wp-content/uploads/2018/10/APA-WarningSigns.pdf>.
- *Amnesty International*, A blueprint for despair - Human rights impact of the EU-Turkey deal, 2017, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/EUR2556642017ENGLISH.PDF>.
- *Amnesty International*, Greece: Worrying legal developments for asylum-seekers and NGOs, 4.05.2020, <https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR2522592020ENGLISH.pdf>.
- *Arnardóttir O. M.*, Vulnerability under Article 14 of the European Convention on Human Rights, *Oslo law review*, τόμος 4, 3/2017, σελ. 150–171.
- *Arnold R./ Quenivet N.*, *International Humanitarian Law and Human Rights Law: Towards a New Merger in International Law*, 2008.
- *Arthur M./ Earle A. / Raub A. / Vincent I. / Atabay E. / Latz I. / Kranz G. / Nandi A./ Heymann J.*, Child Marriage Laws around the World: Minimum Marriage Age, Legal Exceptions, and Gender Disparities, *Journal of Women, Politics & Policy*, τόμος 39, τεύχος 1, Νοέμβριος 2017, σελ. 51-74, <https://doi.org/10.1080/1554477X.2017.1375786>.
- *Article 29 Data protection working party*, Guidelines on Consent under Regulation 2016/679, Απρίλιος 2018,

https://ec.europa.eu/newsroom/article29/document.cfm?action=display&doc_id=51030.

- Asylum Information Database (AIDA), Country Report: Greece, 2016 Update.
- Asylum Information Database (AIDA), Country Report: Greece, 2017 Update.
- Asylum Information Database (AIDA), Country Report: Greece, 2018 Update.
- Asylum Information Database (AIDA), Country Report: Greece, 2019 Update.
- *Bagattini A.*, Children’s well-being and vulnerability, *Ethics and Social Welfare*, τόμος 13, τεύχος 3, σελ. 211-215, 6.08.2019, <https://doi.org/10.1080/17496535.2019.1647973>.
- *Bantekas I. /Stein M.A. /Anastasiou D.*, *The UN Convention on the rights of persons with Disabilities: A commentary*, Oxford University Press, 2018.
- *Batchelor C.*, Statelessness and the Problem of Resolving Nationality Status, *International Journal of Refugee Law*, τεύχος 10, 1998, σελ. 156-183.
- *Batha E.*, International surrogacy traps babies in stateless limbo, Thomson Reuters Foundation, Σεπτέμβριος 2014, <http://uk.reuters.com/article/us-foundation-statelessness-surrogacy-idUKKBN0HD19T20140918>.
- *Baumgartel M.*, Facing the challenge of migratory vulnerability in the European Court of Human Rights, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, τόμος 38, τεύχος 1, 2020, σελ. 12-29.
- *Bazzocchi V.*, The European Charter of Fundamental Rights and the Courts σε *Federico G. D.* (διευθ.), *The EU Charter of Fundamental Rights, From declaration to Binding Instrument, Comparative Perspectives on Law and Justice*, τόμος 8, 2011, σελ. 55-75.
- *Beduschi A.*, Vulnerability on Trial: Protection of Migrant Children’s Rights in the Jurisprudence of International Human Rights Courts, *Boston University International Law Journal*, τόμος 36, τεύχος 1, 20.12.2017, σελ 55 – 85.
- *Bell M.*, The principle of equal treatment: widening and deepening, Νοέμβριος 2010, <http://www.tara.tcd.ie/bitstream/handle/2262/73140/The%20principle%20of%20equal%20treatment.pdf;sequence=1>.
- *Bennett W. H.*, A Critique of the Emerging Convention on the Rights of the Child, *Cornell International Law Journal*, τόμος 20, τεύχος 1, 1987, σελ. 1-49.
- *Bobis Z.*, Case Watch: EU Court Ruling Backs Refugees from Anti-Gay Persecution, 08.12.2014, <https://www.justiceinitiative.org/voices/case-watch-eu-court-ruling-backs-refugees-anti-gay-persecution>.
- *Brandl Ul. / Czech Ph.*, General and Specific Vulnerability of Protection-Seekers in the EU: Is there an Adequate Response to their Needs? σε *Ippolito F. / Iglesias Sanchez S.* *Protecting Vulnerable Groups – The European Human Rights Framework*, 2015, σελ. 247 - 270.
- *Cabral P.*, Protecting the right to a nationality for children of same-sex couples in the EU – A key issue before the CJEU in *V.M.A. v Stolichna Obsthina (C-490/20)*,

European Network on statelessness blog, 3.02.2021, <https://www.statelessness.eu/updates/blog/protecting-right-nationality-children-same-sex-couples-eu-key-issue-cjeu-vma-v>.

- *Carbonnier G.*, Humanitarian Economics: War, Disaster and the Global Aid Market, Oxford University Press, 2015.
- *Cherubini Fr.*, Asylum Law in the European Union, Routledge, 2015.
- *Chesnay M./ Anderson B.A*, Caring for the Vulnerable: Perspectives in Nursing Theory, Practice and Research, 2008.
- *Collinson J.*, Making the best interests of the child a substantive human right at the centre of national level expulsion decisions, Netherlands Quarterly of Human Rights, τόμος 38, τεύχος 3, 2020, <https://doi.org/10.1177/0924051920940167>.
- *Committee on the Rights of Persons with Disabilities*, Concluding Observations on the Initial Report of Canada, Μάιος 2017.
- *Committee on the Rights of Persons with Disabilities*, Concluding Observations on the Initial Report of Italy, Οκτώβριος 2016.
- *Coram Children's Legal Centre*, Ξεκλειδώνοντας τα δικαιώματα των Παιδιών, 2016.
- *Costello C.*, Dublin-case NS/ME: Finally, an end to blind trust across the EU?, *Asiel & Migrantenrecht*, 2012, τεύχος 2, σελ 83-92.
- *Costello C./ Hancox E.*, The Recast Asylum Procedures Directive 2013/32/EU: Caught between the Stereotypes of the Abusive Asylum Seeker and the Vulnerable Refugee σε *Chetail V./ De Bruycker P. / Maiani F.* (επιμ.), Reforming the Common European Asylum System: The New European Refugee Law, 2016, σελ. 375–445.
- *Council of Europe*, 1st General report on GREVIO's activities covering the period from June 2015 to May 2019, Απρίλιος 2020, <https://rm.coe.int/1st-general-report-on-grevio-s-activities/16809cd382>.
- *Council of Europe*, Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, CETS 210, Μάιος 2011.
- *Council of Europe*, Family reunification for refugee and migrant children, Απρίλιος 2020.
- *Council of Europe*, Guidance note on the entitlement of victims of trafficking, and persons at risk of being trafficked, to international protection, GRETA, Ιούνιος 2020, <https://rm.coe.int/guidance-note-on-the-entitlement-of-victims-of-trafficking-and-persons/16809ebf44>.
- *Council of Europe*, Realising the right to family reunification of refugees in Europe, 2017.

- *Council of Europe/European Court of Human Rights*, Articles 2, 3 and 14 Equal access to justice in the case-law of the European Court of Human Rights on violence against women, Ιούνιος 2015.
- *Council of Europe/European Court of Human Rights*, Health-related issues in the case-law of the European Court of Human Rights, Ιούνιος 2015.
- *Danish Refugee Council/ Mercy Corps/ Norwegian Refugee Council/ Oxfam/ UNHCR*, Multipurpose Cash Assistance in Iraq, Vulnerability Assessment and Targeting Review, 2019, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Iraq_MPCA_Vulnerability_Model_Review.pdf.
- *Danisi C./ Ferreira N.*, Queering Asylum... or Human Rights in Europe?, 2021, https://www.sogica.org/wp-content/uploads/2021/03/ADiM-Blog-Febbraio-2021-Editoriale-C.-Danisi-N.-Ferreira_DEF.pdf.
- *David V.*, The Court's first ruling on Roma's access to safe water and sanitation in Hudorovic et al. v. Slovenia: reasons for hope and worry, 9.04.2020, https://strasbourgobservers.com/2020/04/09/the-courts-first-ruling-on-romas-access-to-safe-water-and-sanitation-in-hudorovic-et-al-v-slovenia-reasons-for-hope-and-worry/#_ftnref1.
- *De Chickera A. / Whiteman J.*, Discrimination and the human security of stateless people, *Forced Migration Review*, τεύχος 46, Μάιος 2014, σελ. 57-59.
- *Detrick Sh.*, A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child, 1999.
- *Dimitriadi A. / Sarantaki A. M.*, National report on the governance of the asylum reception system in Greece, Μάρτιος 2019, http://ceaseval.eu/publications/WP3_Greece.pdf.
- *Dorber J.*, Age assessment for children in migration, A human rights-based approach, Guide for policy makers, Council of Europe, Δεκέμβριος 2019, <https://rm.coe.int/ageassessmentchildrenmigration/168099529f>.
- *Ducoulombier P.*, The Protection of Sexual Minorities in European Law σε *Ippolito F. / Iglesias Sanchez S. (επιμ.)*, Protecting Vulnerable Groups – The European Human Rights Framework, 2015, σελ. 201 – 223.
- *EASO*, An introduction to the common European asylum system for courts and tribunals, Αύγουστος 2016, <http://www.doi.org/10.2847/695557>.
- *EASO*, Guidance on reception conditions for unaccompanied children: operational standards and indicators, Δεκέμβριος 2018.
- *EASO*, Practical Guide on the Implementation of the Dublin III Regulation, Οκτώβριος 2019.
- *EASO*, Vulnerability in the context of applications for international protection, 2021.

- *EASO*, Κατευθυντήριες γραμμές της EASO για τις συνθήκες υποδοχής: πρότυπα διαδικασιών και δείκτες, Σεπτέμβριος 2016.
- *EASO*, Πρακτικός οδηγός σχετικά με τον υπολογισμό της ηλικίας, β έκδοση, 2018, https://www.easo.europa.eu/sites/default/files/Practical_Guide_Age_Assessment_2018_EL.pdf.
- *EASO*, Πρακτικός οδηγός της EASO σχετικά με την εφαρμογή του Κανονισμού Δουβλίνο III: Προσωπική συνέντευξη και αξιολόγηση αποδεικτικών στοιχείων, Οκτώβριος 2019, <https://doi.org/10.2847/3088>.
- *EASO*, Πρακτικός οδηγός της EASO σχετικά με το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού στις διαδικασίες ασύλου, 2019.
- *ECRE*, Accelerated, prioritised and fast-track asylum procedures: Legal frameworks and practice in Europe, Μάιος 2017.
- *ECRE*, Bilateral agreements: implementing or bypassing the Dublin Regulation?, December 2018, <https://www.ecre.org/wp-content/uploads/2018/12/Policy-Papers-05.pdf>.
- *ECRE*, Comments on Regulation (EU) No 604/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international protection lodged in one of the Member States by a third-country national or a stateless person (recast), Μάρτιος 2015.
- *ECRE*, Directive 2013/33/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast), Ιούλιος 2015.
- *ECRE*, Dublin II Regulation: Lives on Hold – European Comparative Report, Φεβρουάριος 2013, <https://www.refworld.org/docid/513ef9632.html>.
- *ECRE*, Information note on Directive 2013/32/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on common procedures for granting and withdrawing international protection (recast), Δεκέμβριος 2014.
- *ECRE*, Information Note on the Directive 2008/115/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008 on common standards and procedures in Member States for returning illegally staying third-country nationals, CO7/1/2009/Ext/MDM, Ιανουάριος 2009.
- *ECRE*, Joint Statement: The Pact on Migration and Asylum: to provide a fresh start and avoid past mistakes, risky elements need to be addressed and positive aspects need to be expanded, 6.10.2020, <https://www.ecre.org/the-pact-on-migration-and-asylum-to-provide-a-fresh-start-and-avoid-past-mistakes-risky-elements-need-to-be-addressed-and-positive-aspects-need-to-be-expanded/>.
- *ECRE*, Legal note on ageing out and family reunification, 2018.

- *ECRE*, Preliminary Deference? The impact of judgments of the Court of Justice of the EU in cases X.Y.Z., A.B.C. and Cimade and Gisti on national law and the use of the EU Charter of Fundamental Rights, Μάρτιος 2017.
- *ECRE*, Spain: Investigating Judge denies detention of migrants in light of CJEU C-36/20, 16.10.2020, <https://mailchi.mp/ecre/elena-weekly-legal-update-16-october-2020#11>.
- *ECRE*, The concept of vulnerability in European asylum procedures, Σεπτέμβριος 2017.
- *ECRE*, The role of EASO operations in National Asylum Systems, Νοέμβριος 2019, https://www.ecre.org/wp-content/uploads/2019/11/EASO-Operations_Report.pdf.
- *Elizondo-Urrestarazu J.*, #UnionOfEquality: Strategy for the Rights of Persons with Disabilities 2021-2030, Μάρτιος 2021, <https://equineteurope.org/wp-content/uploads/2021/03/Disability-Strategy-Summary-1.pdf>.
- *Eurocities/ Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Roma inclusion in cities, Mapping of the situation of Roma in cities in Europe, Σεπτέμβριος 2017.
- *European Law Institute*, Detention of Asylum Seekers and Irregular Migrants and the Rule of Law, 2017.
- *European Network on Statelessness/ Consiglio Italiano per I Rifugiati*, Statelessness Index – Country Briefing: Italy, Ιούλιος 2020, https://index.statelessness.eu/sites/default/files/Country%20Briefing%20Italy%20ENG_2020.pdf.
- *European Network on Statelessness/ Forum Réfugiés*, Statelessness Index – Country Briefing: France, Ιούλιος 2020, <https://index.statelessness.eu/sites/default/files/Country%20Briefing%20France%20EN%202020.pdf>.
- *European Network on Statelessness/ Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες/ Institute Statelessness and Inclusion*, Ανιθαγένεια και πρόσφυγες στην Ελλάδα – Ενημερωτικό Σημείωμα, 2019.
- *European Network on Statelessness/ Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Statelessness Index – Σύνοψη χώρας: Ελλάδα, Οκτώβριος 2020, https://index.statelessness.eu/sites/default/files/Country%20Briefing%20Greece%20GRE_2020%20FINAL_0.pdf.
- *European Network to reduce vulnerabilities in health*, Concept of vulnerabilities, 2017, <https://mdmeuroblog.wordpress.com/about/vulnerabilities>.
- *European Parliament Research Service*, Hotspots at EU external borders, Ιούνιος 2018, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/623563/EPRS_BRI\(2018\)623563_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/623563/EPRS_BRI(2018)623563_EN.pdf).

- *European Parliament Research Service*, Protection of Vulnerable Adults - European Added Value Assessment, Σεπτέμβριος 2016,
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/581388/EPRS_STU\(2016\)581388_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/581388/EPRS_STU(2016)581388_EN.pdf).
- *European Parliament Research Service*, The rights of LGBTI people in the European Union, 2018,
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621877/EPRS_BRI\(2018\)621877_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621877/EPRS_BRI(2018)621877_EN.pdf).
- *European Parliamentary Research Service*, Dublin Regulation on international protection applications, 2020,
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/642813/EPRS_STU\(2020\)642813_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/642813/EPRS_STU(2020)642813_EN.pdf) .
- *European Parliamentary Research Service*, Fundamental Rights in the European Union, The role of the Charter after the Lisbon Treaty, 2015.
- *European Parliament's Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs*, The Implementation of Article 80 TFEU - on the Principle of Solidarity and Fair Sharing of Responsibility, Including its Financial Implications, between the Member States in the Field of Border Checks, Asylum and Immigration, 2011,
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/etudes/join/2011/453167/IPOL-LIBE_ET\(2011\)453167_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/etudes/join/2011/453167/IPOL-LIBE_ET(2011)453167_EN.pdf).
- *Federico G. D.* (δευθ.), The EU Charter of Fundamental Rights, From declaration to Binding Instrument, Comparative Perspectives on Law and Justice, τόμος 8, 2011.
- *Ferreira N. / Venturi D.*, Testing the untestable: The CJEU's decision in Case C-473/16, F v Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal, 28.06.2018,
<https://www.asylumlawdatabase.eu/en/journal/testing-untestable-cjeu%E2%80%99s-decision-case-c-47316-f-v-bev%C3%A1ndorl%C3%A1si-%C3%A9s-%C3%A1llampolg%C3%A1rs%C3%A1gi-hivatal>.
- *Ferreira N. / Venturi D.*, Tell me what you see and I'll tell you if you're gay: analysing the advocate general's opinion in case C-473/16, F v Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal, EU Immigration and Asylum Law and Policy, 24.11.2017,
<http://eumigrationlawblog.eu/tell-me-what-you-see-and-ill-tell-you-if-youre-gay-analysing-the-advocate-generals-opinion-in-case-c-47316-f-v-bevandorlasi-es-allampolgarsagi-hivatal/>.
- *Fink-Hooijer F.*, The common foreign and security policy of the European Union, European Journal of International Law, τόμος 5, 1994, σελ 173-198.
- *FRA*, Child Trafficking in the European Union: Challenges, perspectives and good practices, 2009
- *FRA*, Detention of third-country nationals in return procedures, 2011.
- *FRA*, Handbook on European data protection law, Απρίλιος 2018.

- *FRA*, Integrating young refugees in the EU - Country information - Greece, 20.04.2020, <https://fra.europa.eu/en/publication/2020/integrating-young-refugees-eu-country-information#Greece4> .
- *FRA*, Relocating unaccompanied children: applying good practices to future schemes, 2020.
- *FRA*, Εφαρμογή του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη νομοθεσία και στη χάραξη πολιτικής σε εθνικό επίπεδο, Εγχειρίδιο, 2020.
- *FRA/Συμβούλιο της Ευρώπης*, Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για τα δικαιώματα του παιδιού, 2015.
- *Garlick M.*, The Procedures Directive, σελ. 229 σε *Peers S./ Guild E. / Garlick M./ Moreno-Lax V.* (επιμ.), *EU Immigration and Asylum Law*, β έκδοση, τόμος 3, 2014.
- *Gazi T.*, Data to the rescue: how humanitarian aid NGOs should collect information based on the GDPR, *Journal of International Humanitarian Action*, τεύχος 5, υπ. αρ. 9, Springer, Ιούλιος 2020, σελ. 1-7, <https://doi.org/10.1186/s41018-020-00078-0>.
- *Gazi T.*, The New Pact on Migration and Asylum: Supporting or Constraining Rights of Vulnerable Groups?, *European Papers*, τόμος 6, τεύχος 1, 2021, 167-175, www.doi.org/10.15166/2499-8249/460.
- *Gazi T./ Gazis A.*, Humanitarian aid in the age of COVID-19: A review of big data crisis analytics and the General Data Protection Regulation, *International Review of the Red Cross*, , τόμος 102, τεύχος 913, Cambridge University Press, Μάρτιος 2021, σελ.75-94, www.doi.org/10.1017/S1816383121000084.
- *Gazin F.*, Procédure de demande de protection internationale en Hongrie, Europe: Actualité du droit de l'union européenne, τεύχος 7, Ιούλιος 2020, σελ. 23-25.
- *Genc H. D./ Sirin Oner N. A.*, Why not Activated? The Temporary Protection Directive and the Mystery of Temporary Protection in the European Union, *International Journal of Political Science & Urban Studies*, τόμος 7, τεύχος 1, Μάρτιος 2019, σελ. 1-18, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/669445>.
- *Gerards J.*, *General Principles of the European Convention on Human Rights*, Cambridge University Press, 2019, σελ. 244.
- *Gilbert G.*, *The International Law of Voluntary Repatriation*, Comment on Draft 1 GCR, 2018, <https://www.unhcr.org/5ae079557.pdf>.
- *Gill T. / Fleck D.*, *The Handbook of International Humanitarian Law*, Oxford University Press, Ιανουάριος 2008.
- *Gkliati M.*, The application of the EU-Turkey agreement: A critical analysis of the decisions of the Greek appeals committees, *European Journal of Legal Studies*, τόμος 10, τεύχος 1, 2017, σελ. 81-123.
- *Goodwin-Gill G. S.*, *Convention Relating to the Status of Stateless Persons*, United Nations Audiovisual Library of International Law, 2010, https://legal.un.org/avl/pdf/ha/cssp/cssp_e.pdf.

- *Greer St.*, The European Convention on Human Rights - Achievements, Problems and Prospects, Cambridge University Press, 2007.
- *Gorczyńska M.*, Why EU should urgently review its cooperation with Turkey on Migration σε *Ktos A. / Misiuna J. / Pachocka M. / Szczerba-Zawada A. (επιμ.)*, European Union and its Values: Freedom, Solidarity, Democracy, 2020, σελ. 105-114.
- *Hague Conference on International Private Law*, A preliminary report on the issues arising from international surrogacy arrangements, Μάρτιος 2012, <http://www.hcch.net/upload/wop/gap2012pd10en.pdf>.
- *Hague Convention on Private International Law*, A statistical analysis of applications made in 2015 under the Hague Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction, Global report, 2017, <https://assets.hcch.net/docs/d0b285f1-5f59-41a6-ad83-8b5cf7a784ce.pdf>.
- *Hakiki H. / Wriedt V.*, Op-ed: The Rights of Minors – UN Condemns Spain’s Push-Backs and Demands Legal Amendments, 1.03.2019, <https://www.ecre.org/op-ed-the-rights-of-minors-un-condemns-spains-push-backs-and-demands-legal-amendments/>.
- *Hammarberg T.* σε *UNHCR Greece (επιμ.)*, Άποψη του Επιτρόπου του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Κανείς δεν πρέπει να είναι ανιθαγενής σήμερα στην Ευρώπη, 2018, https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2018/03/Commissioner_For_Human_Rights_Comment.pdf.
- *Harris D. J. / O'Boyle M. / Bates E. P. / Buckley C. M.*, Law of the European Convention on Human Rights, Oxford University Press, 7^η έκδοση, 2014.
- *Harvey P.*, Towards good humanitarian government - The role of the affected state in disaster response, Humanitarian Policy Group, Overseas Development Institute, Σεπτέμβριος 2009.
- *Hathaway J. C.*, International Law as a source of refugee rights, 2005, Cambridge University Press.
- *Henckaerts J.M.*, Μελέτη για το εθνικό διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο – Μία συνεισφορά στην κατανόηση και το σεβασμό των κανόνων δικαίου των ένοπλων συρράξεων, 2007.
- *Herlihy J./Turner S.*, The Psychology of Seeking Protection, International Journal of Refugee Law, τόμος 21, τεύχος 2, Ιούλιος 2009, σελ 171-192.
- *Hruschka C.*, The border spell: Dublin arrangements or bilateral agreements? Reflections on the cooperation between Germany and Greece / Spain in the context of control at the German-Austrian border, EU Immigration and Asylum Law and Policy, 26.02.2019, <https://eumigrationlawblog.eu/the-border-spell-dublin-arrangements-or-bilateral-agreements-reflections-on-the-cooperation-between-germany-and-greece-spain-in-the-context-of-control-at-the-german-austrian-border/>.
- *Hruschka C./Leboeuf L.*, Vulnerability; A buzzword or a standard for migration governance?, Policy brief υπ. αρ. 20, Ιανουάριος 2019, https://population-europe.eu/sites/default/files/media-documents/pb20_vulnerability_web.pdf.

- *Human Rights 360*, Ετήσια αναφορά 2019, Μάιος 2020, <https://www.humanrights360.org/wp-content/uploads/2020/04/HR360-Etisia-Ekthesi-2019.pdf>.
- *Human Rights Watch*, Αφημένα στη μοίρα τους: Η συστηματική αποτυχία παροχής προστασίας στα ασυνόδευτα παιδιά στην Ελλάδα, Δεκέμβριος 2008, <https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/greece1208grweb.pdf>.
- *ICRC*, *International Humanitarian Law, Handbook for Parliamentarians*, υπ. αρ. 25, 2016.
- *ILGA*, *State-Sponsored Homophobia: A World Survey of Sexual Orientation Laws: Criminalisation, Protection and Recognition*, 2017, https://ilga.org/downloads/2017/ILGA_State_Sponsored_Homophobia_2017_WEB.pdf.
- *Ineli-Ciger M./ Ulusoy O.*, Why the EU-Turkey Statement should never serve as a blueprint, 7.10.2020, <https://www.asileproject.eu/why-the-eu-turkey-statement-should-never-serve-as-a-blueprint/>.
- *Ineli-Ciger M.*, Has the temporary protection directive become absolute? An examination of the Directive and its lack of implementation in view of the recent asylum crisis in the Mediterranean, σελ 225-246 σε *Bauloz C./ Ineli-Ciger M./ Singer S. / Stoyanova V. (επιμ.)*, *Seeking Asylum in the European Union: Selected Protection Issues Raised by the Second Phase of the Common European Asylum System*, 2015.
- *Inter-Agency Standing Committee (IASC)*, Introduction to humanitarian action, https://interagencystandingcommittee.org/system/files/rc_guide_31_october_2015_webversion_final.pdf.
- *International Commission of Jurists*, *Μετανάστευση και Διεθνές Δίκαιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*, 2014.
- *International Commission of Jurists*, X, Y and Z: a glass half full for “rainbow refugees”?, 3 Ιουνίου 2014.
- *International Labor Office*, *Migration and Child Labour: Exploring Child Migrant Vulnerabilities and Those of Children Left-Behind* 9, 1.10. 2010.
- *International Law Commission*, *Articles on Diplomatic Protection with commentaries*, 2006, <https://www.refworld.org/docid/525e7929d.html>.
- *International Rehabilitation Council for Torture Victims*, *Recognising Victims of Torture in National Asylum Procedures. A comparative overview of early identification of victims and their access to medico-legal reports in asylum-receiving countries*, 2013, https://irct.org/assets/uploads/pdf_20161120143448.pdf.
- *IOM*, *Outlook on Migration, Environment and Climate Change*, https://publications.iom.int/system/files/pdf/mecc_outlook.pdf.
- *IOM*, *Εγχειρίδιο Κανονισμών Προγράμματος Helios*, Ιούλιος 2020, https://greece.iom.int/sites/default/files/Project%20Regulations%20Handbook_GREEK_July.pdf.

- *Ippolito F.*, (De)Constructing Children’s Vulnerability under European Law σε *Ippolito F./ Iglesias Sanchez S.* (επιμ.), *Protecting Vulnerable Groups – The European Human Rights Framework*, 2015, σελ. 23 – 47.
- *Jancic O.C.*, *Rights of the Child in a Changing World*, σε *Jancic O.C.* (επιμ.), *The Rights of the Child in a Changing World - 25 Years after The UN Convention on the Rights of the Child*, Springer, 2016, σελ. 1-36.
- *Jansen S.*, *Assessing LGBTI asylum applications in the Netherlands following the XYZ and ABC judgments*, Ιανουάριος 2019.
- *Jansen S.*, *Good Practices related to LGBTI applicants in Europe*, Μάιος 2014.
- *Jansen S./ Spijkerboer T.*, *Fleeing Homophobia: asylum claims related to sexual orientation and gender identity in Europe*, Σεπτέμβριος 2011.
- *JRS*, *Becoming Vulnerable in Detention*, Civil Society Report on the Detention of Vulnerable Asylum Seekers and Irregular Migrants in the European Union, Ιούνιος 2010.
- *JRS*, *Protection Interrupted: The Dublin Regulation's Impact on Asylum seekers' Protection (The DIASP project)*, Ιούνιος 2013, <https://www.refworld.org/docid/51d152174.html>.
- *Kaczorowska A.*, *European Union Law*, third edition, Routledge, 2013.
- *Karjalainen K.*, *Fragility Of Cross-Border Adult Protection: The Difficult Interplay Of Private International Law With Substantive Law* σε *Bonomi A. / Romano G. P.* (επιμ.), *Yearbook of Private International Law - 2018/2019*, τεύχος 20, 2018, σελ. 439-465.
- *Keller F.*, *Report on the implementation of the Dublin III Regulation (2019/2206(INI))*, European Parliament, Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs, υπ. αρ. A9-0245/2020, 2.12.2020.
- *Keller H./Stone Sweet A.* (διευθ.), *A Europe of Rights: the impact of the ECHR on national legal systems*, Oxford University Press, 2008.
- *Kellerbauer M. / Klamer M. / Tomkin J.* (επιμ.), *The EU Treaties and the Charter of Fundamental Rights: A Commentary*, Oxford University Press, Μάιος 2019.
- *Kerikmae T.* (διευθ.), *Protecting Human Rights in the EU, Controversies and Challenges of the Charter of Fundamental Rights*, 2014.
- *Kiestra L. R.*, *The Impact of the European Convention on Human Rights on Private International Law*, Springer, 2014.
- *Kleemans E. R.*, *Human Smuggling and human trafficking*, *The Oxford Handbook of Crime and public Policy*, 2009.
- *Koskenniemi M.*, *The fate of public international law: between technique and politics*, *The Modern Law Review*, τόμος 70, τεύχος 1, Ιανουάριος 2007, σελ. 1-30
- *Lagarde P.*, *Explanatory Report on the 1996 HCCH Child Protection Convention*, 1998.

- *Lagarde P.*, Εισηγητική έκθεση - Σύμβαση της 13ης Ιανουαρίου 2000 για τη διεθνή προστασία των ενηλίκων, 2017.
- *Lavrysen L.*, M.S.S. v. Belgium and Greece: The impact on EU Asylum Law, Strasbourg Observers, 24.02.2011, <http://strasbourgobservers.com/2011/02/24/m-s-s-v-belgium-and-greece-2-the-impact-on-eu-asylum-law>.
- *Lieven S.*, Case Report on C-411/10, N.S. and C-493/10, M.E. and Others, , European Journal of Migration and Law Ιανουάριος 2012, τεύχος 2, σελ. 223-238.
- *Lowe N. / Nicholls QC M.*, The 1996 Hague Convention on the Protection of Children, 2012.
- *Majcher I.*, The European Union Returns Directive and Its Compatibility with International Human Rights Law, 2019.
- *Malebranche M./ Nerenberg K./ Metcalfeb A./ Fabreaau G. E.*, Addressing vulnerability of pregnant refugees, Bulletin of World Health Organisation, 2017, <http://dx.doi.org/10.2471/BLT.17.193664>.
- *Maslow A. H.*, A theory of human motivation. *Psychological Review*, τόμος 50, 1943, σελ. 370-396, <http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm>.
- *Massey H.*, UNHCR and De Facto statelessness, Legal and Protection Policy Research Series, Απρίλιος 2010.
- *Migration Policy Institute*, Not adding up, The fading promise of Europe’s Dublin System, Μάρτιος 2015.
- *Milanovic M.*, Extraterritorial Application of Human Rights Treaties: law principles and policy, Oxford University Press, 2011.
- *Mishori R.*, The Use of Age Assessment in the Context of Child Migration: Imprecise, Inaccurate, Inconclusive and Endangers Children's Rights, *Children*, 2019, τόμος 6 τεύχος 7, αρ. 85, Ιούλιος 2019, www.doi.org/10.3390/children6070085.
- *Moraru M. B. /Cornelisse G. / De Bruycker P.* (επιμ.), Law and judicial dialogue on the return of irregular migrants from the European Union, *Modern Studies in European law*, 2020.
- *Morochovic T.*, The Weight of Vulnerability: A Comparative Analysis of the Significance of Particular Vulnerability Attributes under EctHR Jurisprudence in Situations of Extreme Vulnerability concerning Migrants, *Exeter Law Review*, τεύχος 44, 2017, σελ. 85-105.
- *MSF*, Δήλωση των Γιατρών Χωρίς Σύνορα για το νέο νόμο περί Διεθνούς Προστασίας, Οκτώβριος 2019, <https://msf.gr/magazine/dilosi-ton-giatron-horis-synora-gia-neo-nomo-peri-diethnoys-prostasias> .
- *Murphy - Teixeira A. M.*, A Sharper Lens on Vulnerability – Key Insights from Two New MMC Studies on Vulnerability along the Central Mediterranean Route, 5.11.2020, <http://www.mixedmigration.org/articles/a-sharper-lens-on-vulnerability->

[key-insights-from-two-new-mmc-studies-on-vulnerability-along-the-central-mediterranean-route/](#).

- *Nifosi-Sutton I.*, The Protection of Vulnerable Groups under International Human Rights Law, 2017, σελ. 243-244.
- *OECD*, Greece Policy Brief, Μετανάστευση, Μάρτιος 2016, https://www.oecd.org/policy-briefs/GR_greece-addressing-migration-challenges-beyond-the-current-humanitarian-crisis.pdf.
- *Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights*, Compilation of statements by human rights treaty bodies in the context of COVID-19, Σεπτέμβριος 2020, https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/TB/COVID19/External_TB_statements_COVID19.pdf.
- *Ouald-Chaib S.*, R.C. v. Sweden: the burden of proof in asylum cases, 13.04.2010, Strasbourg Observers, <https://strasbourgobservers.com/2010/04/13/r-c-v-sweden-the-burden-of-proof-in-asylum-cases/>.
- *Peers S.*, Reconciling the Dublin system with European fundamental rights and the Charter, ERA Forum, τεύχος 15, σελ. 485 – 494, Δεκέμβριος 2015, <https://doi.org/10.1007/s12027-014-0365-9>.
- *Peers St.*, LGBTI asylum-seekers: the CJEU sends mixed messages, EU law analysis, 2.12.2014, <http://eulawanalysis.blogspot.com/2014/12/lgbti-asylum-seekers-cjeu-sends-mixed.html>.
- *Perez - Vera E.*, Explanatory Report on the 1980 Hague Child Abduction Convention, 1982.
- *Peroni L. / Timmer A.*, Vulnerable groups: The promise of an emerging concept in European Human Rights Convention law, International Journal of Constitutional Law, τόμος 11, τεύχος 4, Οκτώβριος 2013, σελ. 1056–1085.
- *Pieniazek A.*, Respecting right to family life and controlling immigration – striking a fair balance, Human Rights Law Center, 10.04.2014, <https://www.hrlc.org.au/human-rights-case-summaries/respecting-right-to-family-life-and-controlling-immigration-striking-a-fair-balance>.
- *Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants*, Position paper on EU Return Directive, Απρίλιος 2015.
- *Priebe S./Giacco D./El-Nagib R.*, Public health aspects of mental health among migrants and refugees: a review of the evidence on mental health care for refugees, asylum seekers and irregular migrants in the WHO European Region, 2016, https://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0003/317622/HEN-synthesis-report-47.pdf.

- *Refugee Info Greece*, Cash assistance, Ιανουάριος 2020, <https://www.refugee.info/greece/cash-assistance-in-greece--greece/the-cash-program?language=en>.
- *Reneman M.*, Speedy Asylum Procedures in the EU: Striking a Fair Balance Between the Need to Process Asylum Cases Efficiently and the Asylum Applicant's EU Right to an Effective Remedy, *International Journal of Refugee Law*, τόμος 25, τεύχος 4, Δεκέμβριος 2013, σελ. 717–748.
- *Roberts A. / Gallagher M.*, No place to run: the forgotten vulnerabilities of the stateless, Μάρτιος 2016 <https://oneill.law.georgetown.edu/no-place-to-run-the-forgotten-vulnerabilities-of-the-stateless/>.
- *Rodriguez J.R.*, Victims of Trafficking and Smuggling of Migrants in International and European Law σε *Ippolito F./ Iglesias Sanchez S.* (επιμ.), *Protecting Vulnerable Groups – The European Human Rights Framework*, 2015, σελ. 359 -377
- *RSA*, Comments on the Commission proposal for a Regulation addressing situations of crisis and force majeure in the field of migration and asylum, Οκτώβριος 2020.
- *RSA/Pro Asyl*, Ευάλωτοι πρόσφυγες εκτεθειμένοι σε μία απάνθρωπη συμφωνία, Μάρτιος 2018, <https://rsaegean.org/el/stopthetoxicdeal-evalototita/>.
- *Ruhl G.*, The Protection of Weaker Parties in the Private International Law of the European Union, *Journal of Private International Law*, τεύχος 10, 2014, σελ. 335-358.
- *Scarpa S.*, *Trafficking in human beings: modern slavery*, Oxford University Press, 2008.
- *Schabas W.A.*, *The European Convention on Human Rights*, Oxford Commentaries on international law, 2015.
- *Scherpe J. M.* (επιμ.), *European Family Law*, τόμος 1, 2016.
- *Schotel B.*, Legal Protection as Competition for Jurisdiction: The Case of Refugee Protection through Law in the Past and at Present, *Leiden Journal of International Law*, τεύχος 31, 2018, σελ. 9–32.
- *Scordas A. / Sitaropoulos N.*, Why Greece is not a Safe Host Country for Refugees, *International Journal of Refugee Law*, τεύχος 16, αρ. 1, 2004, σελ. 25 – 52.
- *Seatzu Fr.*, Reshaping EU Old Age Law in the Light of the Normative Standards in International Human Rights Law in Relation to Older Persons σε *Ippolito F./ Iglesias Sanchez S.* (επιμ.), *Protecting Vulnerable Groups – The European Human Rights Framework*, 2015, σελ. 49 – 70.
- *Sedmak M. / Sauer B. /Gornik B.* (επιμ.), *Unaccompanied Children in European Migration and Asylum Practices: In Whose Best Interest?*, Routledge, 2018.
- *Shelly L.*, *Human Smuggling and Trafficking into Europe - A Comparative Perspective*, Migration Policy Institute, 2014.

- *Smith Rotabi K. / Mapp S./ Cheney K. /Fong R. /McRoy R.*, Regulating Commercial Global Surrogacy: The Best Interests of the Child, *Journal of Human Rights and Social Work*, Springer, τεύχος 2, 2017, σελ. 64–73.
- *Stronks K. / Mheen H.D. van de / Looman C.W.N. / Mackenbach J.P.*, Behavioural and structural factors in the explanation of socio-economic inequalities in health: an empirical analysis, *Sociology of health & illness*, τόμος 18, τεύχος 5, 1996, σελ. 653-674, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/1467-9566.ep10934524>.
- *Syring T.*, European Court of Human Rights' Judgment on Expulsion of Asylum Seekers: *M.S.S. v. Belgium & Greece*, *American Society of International Law Insights*, τόμος 15, τεύχος 5, 24.02.2011, <https://www.asil.org/insights/volume/15/issue/5/european-court-human-rights-judgment-expulsion-asylum-seekers-mss-v> .
- *Taylor A.*, The CJEU as an Asylum Court: What role for Human Security discourses in the interpretation of persecution in the Qualification Directive? σε *Matera C./ Taylor A. (επιμ.)*, *The Common European Asylum System and human rights: enhancing protection in times of emergencies*, Centre for the Law of EU External Relations Working Paper, Ιούλιος 2014, σελ. 77-92.
- *Telford S.*, Opinion: In a world awash with data, aid workers contend with gaps, Φεβρουάριος 2020, <https://news.trust.org/item/20200205170710-56ry0> .
- *The Equal Rights Trust*, Unravelling Anomaly - Detention, Discrimination and the Protection Needs of Stateless Persons, Ιούλιος 2010, <https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/UNRAVELLING%20ANOMALY%20small%20file.pdf> .
- *Thym D.*, Μια ‘περιοριστική’ επανάσταση; Μια διαφορετική ανάγνωση της απόφασης του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για τις επαναπροωθήσεις στα σύνορα Ισπανίας-Μαρόκου, μετάφραση *Αλ. Φωτιάδου*, Μάρτιος 2020, <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/mia-perioristiki-epanastasi-mia-diaforetiki-anagnosi-tis-apofasis-tou-evropaikou-dikastiriou-dikaiomaton-tou-anthropou-gia-tis-epanaproothiseis-sta-synora-ispantias-marokou/>.
- *Timmer A.*, A quiet Revolution: Vulnerability in the European Court of Human Rights σε *Fineman M.A / Grear A. (επιμ.)*, *Vulnerability: Reflections on a New Ethical Foundation for Law and Politics*, 2013, σελ. 147-170.
- *Tobin J.*, *The UN Convention on the rights of the child – A commentary*, Oxford University Press, 2019.
- *Tomuschat C.*, Pacta sunt servanda σε *Fischer-Lescano A. / Gasser H. P. / Marauhn T./ Ronzitti N. (επιμ.)*, *Frieden in Freiheit - Peace in liberty*, σελ. 1047-1065, <https://doi.org/10.5771/9783845209593-1059>.
- *Tsourdi L.*, Reception Conditions for Asylum Seekers in the EU: Towards the Prevalence of Human Dignity, *Immigration, Asylum and Nationality Law*, τόμος 29, τεύχος 1, 2015.

- *Tucker J.*, Questioning de facto statelessness by looking at de facto citizenship, *Tilburg Law Review*, τεύχος 19, 2014, σελ. 276-284.
- *Uldry M./ Degener Th.*, Towards Inclusive Equality: 10 Years Committee on the Rights of Persons with Disabilities, 2018, https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CRPD/Shared%20Documents/1_Global/INT_CRPD_INF_21_28325_E.pdf.
- *UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR)*, General Comment No. 4: The Right to Adequate Housing (Art. 11 (1) of the Covenant), December 1991, E/1992/23.
- *UN Committee on the Rights of the Child (CRC)*, General comment No. 6, Treatment of Unaccompanied and Separated Children Outside their Country of Origin, Σεπτέμβριος 2005, CRC/GC/2005/6.
- *UN Committee on the Rights of the Child*, The Rights of All Children in the Context of International Migration, 2012.
- *UN General Assembly*, New York Declaration for Refugees and Migrants, υπ. αρ. A/RES/71/1, 3.10.2016.
- *UN High Commissioner for Human Rights*, Report on the promotion and protection of the human rights of migrants in the context of large movement, υπ. αρ. A/HRC/33/67, Σεπτέμβριος 2016.
- *UN Human Rights Council*, Report of the Special Rapporteur on the human rights of migrants, υπ. αρ. A/71/285, Αύγουστος 2016.
- *UN Human Rights Council*, Report of the Special Rapporteur on the human rights of migrants on his mission to Greece, A/HRC/35/25/Add.2, 24.04.2017.
- *UN Human Rights, Office of the High Commissioner/Global Migration Group*, Principles and Guidelines supported by practical guidance on the human rights protection of vulnerable migrants, 2017, www.ohchr.org/Documents/Issues/Migration/PrinciplesAndGuidelines.pdf.
- UN Treaty Collection, <https://treaties.un.org/pages/Treaties.aspx?id=5&subid=A&clang=en>.
- *UN*, Istanbul Protocol Manual on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 2004, <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/training8Rev1en.pdf>.
- *UNHCR Executive Committee*, Women and Girls at Risk, Συμπέρασμα υπ. αρ. 105 (LVII), Οκτώβριος 2006.
- *UNHCR*, Alternatives to Detention of Asylum-Seekers and Refugees, POLAS/2006/03, Απρίλιος 2006.
- *UNHCR*, Annotated Comments to Directive 2013/33/EU of the European Parliament and Council of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast), 2015.

- *UNHCR*, Comments on the European Commission's Proposal for an Asylum Procedures Regulation, April 2019, COM (2016) 467, Απρίλιος 2019, <https://www.refworld.org/docid/5cb597a27.html> .
- *UNHCR*, Ending Statelessness in South Eastern Europe, Μάιος 2018.
- *UNHCR*, Ensuring Gender Sensitivity in the Context of Refugee Status Determination and Resettlement, Οκτώβριος 2005.
- *UNHCR*, Expert Meeting - The Concept of Stateless Persons under International Law, Summary Conclusions, Μάιος 2010, <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4ca1ae002.html>.
- *UNHCR*, Global Action Plan to End Statelessness 2014–2024, 2014, <https://www.unhcr.org/54621bf49.html>.
- *UNHCR*, Global Trends; Forced Displacement in 2015, Ιούνιος 2019, <https://www.unhcr.org/en-ie/statistics/unhcrstats/5d08d7ee7/unhcr-global-trends-2018.html>.
- *UNHCR*, Guidelines on International Protection No. 9: Claims to Refugee Status based on Sexual Orientation and/or Gender Identity within the context of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or its 1967 Protocol relating to the Status of Refugees, Οκτώβριος 2012, HCR/GIP/12/01.
- *UNHCR*, Guidelines on International Protection: The application of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or 1967 Protocol relating to the Status of Refugees to victims of trafficking and persons at risk of being trafficked, υπ. Αρ.HCR/GIP/06/07 Απρίλιος 2006.
- *UNHCR*, Η εφαρμογή του άρθρου 1 Α (2) της Σύμβασης του 1951 και του Πρωτοκόλλου του 1967 για το Καθεστώς των Προσφύγων στα θύματα εμπορίας ανθρώπων ή στα πρόσωπα που κινδυνεύουν από την εμπορία ανθρώπων, 2006.
- *UNHCR*, Improving Asylum Procedures, Comparative Analysis and Recommendations for Law and Practice, Detailed Research on Key Asylum Procedures Directive Provisions, Μάρτιος 2010.
- *UNHCR*, Information & Accession Package: the 1954 Convention relating to the Status of Stateless Persons and the 1961 Convention on the Reduction of Statelessness, UNHCR, Division of International Protection, Ιανουάριος 1999, <https://www.unhcr.org/protection/statelessness/3dc69f1d4/information-accession-package-1954-convention-relating-status-stateless.html>.
- *UNHCR*, Interpreting the 1961 Statelessness Convention and Preventing Statelessness among Children, Σεπτέμβριος 2011, <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4e8423a72.html>.
- *UNHCR*, Nationality and Statelessness: A Handbook for Parliamentarians, 20.10.2005, <https://www.refworld.org/docid/436608b24.html>.

- *UNHCR*, Policy on Cash-Based Interventions, 2016, <https://www.unhcr.org/protection/operations/581363414/policy-on-cash-based-interventions.html>.
- *UNHCR*, Preventing and Reducing Statelessness, Σεπτέμβριος 2010, <https://www.unhcr.org/about-us/background/4ca5937d9/preventing-reducing-statelessness-1961-convention-reduction-statelessness.html>.
- *UNHCR*, Protecting the best interests of the child in Dublin Procedures, 2015.
- *UNHCR*, The Greece Cash Alliance Meeting Basic Needs through a Harmonized Partnership System for Cash Assistance, Νοέμβριος 2017, <https://www.unhcr.org/en-uk/protection/operations/5a14306a7/greece-cash-alliance-meeting-basic-needs-harmonized-partnership-system.html>.
- *UNHCR*, Written observations of the UN High Commissioner for Refugees in the Court of Justice of the European Union, Joined cases C-148/13, C-149/13 και C-150/13, 21.08.2013.
- *UNHCR*, Δελτίο Τύπου, Η Υ.Α. απευθύνει επείγουσα έκκληση για την αντιμετώπιση των συνθηκών υπερσυνωστισμού στα κέντρα υποδοχής στα νησιά του Αιγαίου, 31 Αυγούστου 2018, <https://www.unhcr.org/gr/10526-%ce%b7-%a-%ce%b1%cf%80%ce%b5%cf%85%ce%b8%cf%8d%ce%bd%ce%b5%ce%b9-%ce%b5%cf%80%ce%b5%ce%af%ce%b3%ce%bf%cf%85%cf%83%ce%b1-%ce%ad%ce%ba%ce%ba%ce%bb%ce%b7%cf%83%ce%b7-%ce%b3%ce%b9%ce%b1-%cf%84%ce%b7.html>.
- *UNHCR*, Εγχειρίδιο για τα Κριτήρια και τις Διαδικασίες Καθορισμού του Καθεστώτος του Πρόσφυγα, στ έκδοση, 2009.
- *UNHCR*, Εγχειρίδιο για τις διαδικασίες και τα κριτήρια καθορισμού του καθεστώτος των προσφύγων, σύμφωνα με τη Σύμβαση του 1951 και το Πρωτόκολλο του 1967, στ έκδοση, 2009, <https://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2017/05/handbookcriteria.pdf>.
- *UNHCR*, Ενημερωτικό δελτίο, Ελλάδα, 1-31 Μαρτίου 2020, <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/76686>.
- *UNHCR*, Ενημερωτικό σημείωμα για τη στέγαση, Ιούνιος 2020, <http://estia.unhcr.gr/el/%ce%b5%ce%bd%ce%b7%ce%bc%ce%b5%cf%81%cf%89%cf%84%ce%b9%ce%ba%cf%8c-%cf%83%ce%b7%ce%bc%ce%b5%ce%af%cf%89%ce%bc%ce%b1-%ce%b3%ce%b9%ce%b1-%cf%84%ce%b7-%cf%83%cf%84%ce%ad%ce%b3%ce%b1%cf%83%ce%b7-15/>.
- *UNHCR*, Επετηρίδα Δικαίου Προσφύγων και Αλλοδαπών, 2001.
- *UNHCR*, Η Σύμβαση του 1954 για το Καθεστώς των Ανιθαγενών & Η Σύμβαση του 1961 για τη Μείωση της Ανιθαγένειας, αναθεωρημένη έκδοση, Ιανουάριος 1999.

- *UNHCR*, Η Ύπατη Αρμοστεία ενισχύει τη στήριξή της για άμεση στέγαση των αιτούντων άσυλο της Μόριας και καλεί για μακροπρόθεσμες λύσεις για την αντιμετώπιση του υπερσυνωστισμού στα ελληνικά νησιά, 15.09.2020, <https://www.unhcr.org/gr/16455-unhcr-scales-immediate-shelter-support-moria-asylum-seekers-urges-long.html> .
- *UNHCR*, Η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες και ο ΔΟΜ καλούν για μια πραγματικά κοινή και υπεύθυνη προσέγγιση στις ευρωπαϊκές πολιτικές σε θέματα μετανάστευσης και ασύλου, 22.09.2020, <https://www.unhcr.org/gr/16521-unhcr-iom-call-truly-common-principled-approach-european-migration-asylum.html>.
- *UNHCR*, Κατευθυντήριες Γραμμές, Η εφαρμογή του άρθρου 1 Α (2) της Σύμβασης του 1951 και /ή του Πρωτοκόλλου του 1967 για το Καθεστώς των Προσφύγων στα θύματα εμπορίας ανθρώπων ή στα πρόσωπα που κινδυνεύουν από την εμπορία ανθρώπων, 2006.
- *UNHCR*, Κατευθυντήριες Οδηγίες για την Εξέταση των Αιτημάτων Ασύλου των Παιδιών στο πλαίσιο των άρθρων 1 (Α) 2 και 1 (ΣΤ) της Σύμβασης του 1951 κ και / ή του Πρωτοκόλλου του 1967 για το Καθεστώς των Προσφύγων, 22.12.2009, <https://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2017/05/children-Asylum-Seekers-UNHCR-2009.pdf>.
- *UNHCR*, Κατευθυντήριες οδηγίες για την κράτηση των αιτούντων άσυλο, 2012.
- *UNHCR*, Παύση του καθεστώτος του πρόσφυγα σύμφωνα με το άρθρο 1 Γ (5) και (6) της Σύμβασης της Γενεύης του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων, 10.2.2003, σελ. 7, <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4c493cc42> .
- *UNHCR*, Προστατεύοντας τα Δικαιώματα των Ανιθαγενών, Ιανουάριος 2011, σελ. 1, https://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2019/07/UNHCR_leaflet_PROTECTING_STATELESS_PERSONS_GR.pdf.
- *UNHCR*, Το άσυλο δέχεται επίθεση στα σύνορα της Ευρώπης, προειδοποιεί η Ύπατη Αρμοστεία και καλεί να μπει ένα τέλος στις άτυπες αναγκαστικές επιστροφές και τη βία κατά των προσφύγων, Δελτίο τύπου, υπ.αρ. 21/05, 28.01.2021.
- *UNHCR/ International Detention Coalition*, Vulnerability screening tool, Identifying and addressing vulnerability: a tool for asylum and migration systems, 2016.
- *UNHCR/Συνήγορος του Πολίτη*, Κατευθυντήριες Οδηγίες για τα ασυνόδευτα παιδιά που ζητούν άσυλο, Ιούνιος 2005, <https://www.synigoros.gr/resources/toolip/doc/2014/06/23/scepgr.pdf>.
- *UNICEF*, Child Marriage in the Middle East and North Africa, 2017, <https://www.unicef.org/mena/sites/unicef.org.mena/files/2018-03/Full%20Report%20-%20FINAL.pdf>.
- *UNICEF*, Humanitarian Action, Children Living with Disabilities in Humanitarian Crises, Απρίλιος 2020, https://www.unicef.org/disabilities/index_65318.html.

- *United Kingdom Home Office*, Country of Origin Information Report: Occupied Palestinian Territory, 15.05.2014, <https://www.refworld.org/docid/53859cda4.html>.
- *Van Loon H.*, Protecting Children across Borders: the Interaction between the CRC and the Hague Children's Conventions, σε *H.T. Liefgaard/ J. Sloth-Nielsen* (επιμ.), The United Nations Convention on the Rights of the Child - Taking Stock after 25 Years and Looking Ahead, 2017, σελ. 31-46.
- *Voigt P./ Bussche A.*, The EU General Data Protection Regulation (GDPR), Springer, 2017.
- *Waas L.V.*, Nationality Matters, Statelessness under International Law, Νοέμβριος 2008, https://files.institutesi.org/Nationality_Matters.pdf .
- *Walsh J.*, Is Temporary Protection the Answer to Europe's Refugee Crisis? The Researcher, τόμος 10, τεύχος 2, Οκτώβριος 2015, σελ. 31-34.
- *Weissbrodt D. / Collins Cl.*, The Human Rights of Stateless Persons, Human Rights Quarterly, τεύχος 28, 2006, σελ. 245-276.
- *Wessels J.*, Sexual orientation in Refugee Status Determination, Working Paper series υπ. αρ. 73, Απρίλιος 2011.
- *Wheeler S.*, Socialization in correctional communities, American Sociological Review, 1961, τόμος 26, τεύχος 5, σελ. 697–712.
- *Wiesbrock A.*, Disability as a Form of Vulnerability under EU and CoE Law: Embracing the ‘Social Model’? σε *Ippolito F. / Iglesias Sanchez S.* (επιμ.), Protecting Vulnerable Groups – The European Human Rights Framework, 2015, σελ. 71 – 94.
- *World Bank/ World Food Programme*, Vulnerability and Protection of Refugees in Turkey, Findings from the Rollout of the Largest Humanitarian Cash Assistance Program in the World, 2019.
- *Xenos D.*, The Positive Obligations of the State under the European Convention of Human Rights, Routledge Research in Human Rights Law, 2012.
- *Zimmermann N.*, Legislating for the vulnerable? Special Duties under the European Convention on Human Rights, Swiss Review of International and European Law, τόμος 25, τεύχος 4, 2015, σελ. 539-562.
- *Zysset A.*, The ECHR and Human Rights Theory: Reconciling the Moral and the Political Conceptions, Routledge, 2018.
- AIDA, Country Report on Greece: 2018, 29 Μαρτίου 2019.
- AIDA, Country Report on Greece: 2019, 23 Ιουνίου 2020.
- *AITHMA κ.α.*, Συνθήκες διοικητικής κράτησης και πρόσβαση στη διαδικασία ασύλου, Οκτώβριος 2014, https://borderlandscapes.law.ox.ac.uk/sites/default/files/2019-11/201410_report.pdf .
- *Ακριβοπούλου Χ. Μ. / Παπανδρέου Μ.*, Τα θεμελιώδη δικαιώματα του αιτούντα πολιτικό άσυλο κατά την ΕΣΔΑ και το «μαχητό» τεκμήριο της «ασφαλούς» χώρας

- (Κανονισμός Δουβλίνο ΙΙ), Σεπτέμβριος 2012, <https://www.constitutionalism.gr/2407-ta-temeliwdi-dikaiwmata-toy-aitoynta-politiko-asyll>.
- *Αναγνωστοπούλου Δ.*, Άρθρο 80 ΣΛΕΕ, σε *Χριστιανό Β. (επιμ.)*, Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ - Κατ' άρθρο ερμηνεία, 2012, σελ. 471-474.
 - *Απέργης Σπ.*, Ανεξάρτητες Επιτροπών Προσφυγών: Η σημερινή κατάσταση και προτάσεις για μία δίκαιη και αποτελεσματική διαδικασία στον δεύτερο βαθμό, Σεπτέμβριος 2019, <http://www.immigration.gr/2019/09/aneksartites-epitropes-prosfygon-h-shmerinh-katastash-kai-protaseis-gia-mia-dikaih-kai-apotelesmatikh-diadikasia-asyllou.html>.
 - *ΑΡΣΙΣ*, Δήλωση της Επιτροπής του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού, 22.05.2020, <http://www.arsis.gr/dilosi-tis-epitropis-oie-ta-dik/>.
 - *ΑΡΣΙΣ*, Η πρακτική της προστατευτικής φύλαξης ασυνόδευτων ανηλίκων και η έννοια της προστασίας του ανηλίκου, Δελτίου τύπου, 31.10.2018, <http://www.arsis.gr/wp-content/uploads/%CE%91%CE%BD%CE%AE%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%B9-%CF%80%CF%81%CF%8C%CF%83%CF%86%CF%85%CE%B3%CE%B5%CF%82-%CE%BA%CF%81%CE%AC%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%B7.pdf>.
 - *Γαζή Θ.*, Η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα κατά την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας στην Ελλάδα, ΕΜΕΔ, τεύχος 3/2017, Δεκέμβρης 2019, σελ. 258-269.
 - *Γενική Διεύθυνση Δημόσιας Υγείας και Κοινωνικής Μέριμνας Περιφέρεια Αττικής*, Ετήσια έκθεση, Οκτώβριος 2019, http://www.social-network.gr/sites/default/files/field/file/news/etisia_ekthesi_2018.pdf.
 - *Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών*, Ενίσχυση του συντονισμού της ανθρωπιστικής έκτακτης βοήθειας των Ηνωμένων Εθνών, Ψήφισμα 46/182 της 19.12.1991, περίληψη στον ιστότοπο: https://www.unocha.org/sites/unocha/files/dms/Documents/120402_OOM-46182_eng.pdf.
 - *Γεωργιάδης Α. Σ.*, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, ε' έκδοση, 2019.
 - *Γιατροί του Κόσμου*, Για τους ΛΟΑΤ στις αραβικές χώρες, η αλλαγή είναι πολύ αργή, Μάιος 2019, <https://mdmgreece.gr/gia-tous-load-stis-aravikes-chores-allagi-ine-poli-argi/>.
 - *Γιατροί Χωρίς Σύνορα*, Υποστηρίζοντας θύματα βασανιστηρίων στην Ελλάδα, Ιούλιος 2017, <https://msf.gr/magazine/ypostirizontas-thymata-vasanistirion-stin-ellada>.
 - *Γούμενος Θ.*, Νέο Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο: κανονικοποίηση των hotspots και καχεκτική αλληλεγγύη, Δελτίο Ευρωπαϊκών Εξελίξεων, Οκτώβριος 2020, τεύχος 34, σελ. 12 – 14.
 - *Διεθνής Αμνησία*, Ελλάδα: Συστηματική κράτηση παράτυπων μεταναστών και αιτούντων άσυλο σε υποτυπώδεις συνθήκες, 27.07.2010,

<https://www.amnesty.gr/news/articles/article/5561/ellada-systimatiki-kratisi-paratypon-metanaston-kai-aitoynton-asylo-se>.

- *Διεθνής Αμνηστία*, Παράτυποι μετανάστες και αιτούντες άσυλο: Εναλλακτικά μέτρα στην κράτηση των μεταναστών, Απρίλιος 2009.
- *Διεθνής Αμνηστία*, Υπόμνημα για την προτεινόμενη αλλαγή στον ελληνικό νόμο για τη διεθνή προστασία, την υποδοχή και τις επιστροφές, Οκτώβριος 2019, <https://www.amnesty.gr/news/articles/article/22625/ypomnima-tis-diethnoys-amnistias-gia-tin-proteinomeni-allagi-ston>.
- *ΔΙΟΤΙΜΑ*, Έμφυλες διαστάσεις στο προσφυγικό: Από την εμπειρία του πεδίου, Ιούλιος 2019, <https://diotima.org.gr/emfyles-diastrateis-sto-prosfygiko/>.
- *Eurostat*, Trafficking in human beings, 2013.
- *Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Έκθεση για τη συμφωνία ΕΕ - Τουρκίας της 18ης Μαρτίου 2016 για το προσφυγικό/μεταναστευτικό ζήτημα στην Ευρώπη υπό το πρίσμα του ν. 4375/2016, ΕΜΕΔ, τεύχος 2-3/2015, σελ. 161-166.
- *Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής Ένταξης των Ρομά*, Εθνικό Επιχειρησιακό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά, Ιουνίος 2019, https://egroma.gov.gr/wp-content/uploads/2019/06/LOW-%CE%95%CE%A0%CE%99%CE%A7%CE%95%CE%99%CE%A1%CE%97%CE%A3%CE%99%CE%91%CE%9A%CE%9F_SXEDIO_DRASHS_ROMA.pdf.
- *Ειδική Γραμματεία Προστασίας Ασυνόδευτων Ανηλίκων*, Ασυνόδετοι Ανήλικοι στις Αστυνομικές Υπηρεσίες, αρ. πρωτ. 262/14.08.2020, <https://easysa.gr/wp-content/uploads/2020/09/%CE%91%CE%A1.%CE%A0%CE%A1.262-%CE%95%CE%9E-002.pdf>.
- *ΕΛΙΑΜΕΠ*, Παρακολουθώντας και Αξιολογώντας τα Μέτρα για την Ένταξη των Ευάλωτων Ομάδων Μεταναστών, Φεβρουάριος 2015, http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2015/03/ASSESSNatl.Report.Phase2_FINAL_Greek.pdf.
- *Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Τελική Έκθεση προγράμματος νομικής συμβουλευτικής σε πρόσφυγες, Δεκέμβριος 2017, https://www.hlhr.gr/wp-content/uploads/2016/11/Ref.info_Report-FINAL.pdf.
- *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Limits of Indignation: the EU-Turkey Statement and its implementation in the Samos “hotspot”, 10.04.2019.
- *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Απάντηση επί ερωτημάτων που τέθηκαν από αλλοδαπή δημόσια αρχή επί των πραγματικών συνθηκών για δικαιούχους διεθνούς προστασίας στην Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένων των αναπήρων, ως προς την πρόσβαση σε βασικά κοινωνικά δικαιώματα, 17.10.2017, <https://www.gcr.gr/el/news/press-releases-announcements/item/736-apantisi-tou-esp-epi-erotimaton-pou-tethikan-apo-allodapi-dimosia-arxi>.
- *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Άρθρο του Προέδρου του ΕΣΠ για την άδεια διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους, 2020, <https://www.gcr.gr/el/news/press->

[releases-announcements/item/1432-arthro-tou-proedrou-tou-esp-gia-tin-adeia-diamonis-gia-anthropistikouys-logous#_ftn1](https://www.gcr.gr/en/news/item/download/305_5f6075d70ecb794721fbbce53250bd87).

- *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Δελτίο Τύπου, Αποστολή στην Λέσβο, Νοέμβριος 2016, https://www.gcr.gr/en/news/item/download/305_5f6075d70ecb794721fbbce53250bd87.
- *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Δελτίο Τύπου: Απόφαση του ΣτΕ για ακύρωση επιβολής γεωγραφικού περιορισμού στα νησιά του Αν. Αιγαίου, 19 Απριλίου 2018.
- *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Η Διοικητική Κράτηση των Αλλοδαπών, 2015.
- *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Θύματα Βίας , <https://www.gcr.gr/el/ta-programmata-mas/itemlist/category/60-thymata-vias-vasanismoy-seksoualikhis-vias-me-vasi-to-fylo-emporias-k-a>.
- *Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες*, Σχόλια του ΕΣΠ επί του νέου σχεδίου νόμου για την τροποποίηση της νομοθεσίας για το άσυλο, 27.04.2020, <https://www.gcr.gr/el/news/press-releases-announcements/item/1434-sxolia-tou-esp-epi-tou-neou-sxediou-nomou-gia-tin-tropoioisi-tis-nomothesias-gia-to-asylo>.
- *Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού*, Γενικό Σχόλιο 10 - τα δικαιώματα του παιδιού στην Απονομή Δικαιοσύνης σε ανήλικους, υπ. αρ. CRC/C/GC/10, 2007.
- *Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού*, Γενικό Σχόλιο 12, Το δικαίωμα του παιδιού να ακουστεί, υπ. αρ. CRC/C/GC/12, 2009.
- *Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού*, Γενικό Σχόλιο 13 σχετικά με το δικαίωμα του παιδιού να είναι απαλλαγμένο από κάθε μορφή βίας, CRC/C/GC/13, 2011.
- *Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού*, Γενικό σχόλιο 14 για το δικαίωμα του παιδιού να λαμβάνεται πρωτίστως υπόψη το υπέρτατο συμφέρον του, υπ. αρ. CRC/C/GC/14, 2013.
- *Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού*, Γενικό σχόλιο 5 - μέτρα εφαρμογής της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, υπ. αρ. CRC/GC/2003/5, 2003.
- *Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού*, Γενικό σχόλιο 6, Μεταχείριση των ασυνόδευτων και των χωρισμένων από την οικογένειά τους παιδιών που βρίσκονται εκτός της χώρας καταγωγής τους, υπ. αρ. CRC/GC/2005/6, 2005.
- *Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού*, Γενικό σχόλιο 9 – τα δικαιώματα των παιδιών με ειδικές ανάγκες, υπ. αρ. CRC/C/GC/9, 2007.
- *Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων του Συμβουλίου της Ευρώπης*, Report to the Greek Government on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 13 to 17 March 2020, υπ.αρ. CPT/Inf (2020) 35, Νοέμβριος 2020.

- *Επίτροπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Κανείς δεν πρέπει να είναι ανιθαγενής σήμερα στην Ευρώπη, άποψη, Ιούνιος 2008, https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2018/03/Commisioner_For_Human_Rights_Comment.pdf.
- *Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας*, Γυναίκες που στερούνται της ελευθερίας τους, 2000, <https://rm.coe.int/16806cd371>.
- *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, DG Justice, Guidance document related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA44, Δεκέμβριος 2013.
- *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Study on case-law relating to trafficking in human being for labour exploitation, 2015, https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/study_on_case-law_on_trafficking_for_the_purpose_of_labour_exploitation_2.pdf.
- *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Ανακοίνωση σχετικά με ένα νέο Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο, COM(2020) 609 τελικό, 23.9.2020.
- *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Ανιθαγένεια στην ΕΕ, Ενημερωτικό Σημείωμα του Ευρωπαϊκού Δικτύου Μετανάστευσης, Νοέμβριος 2016.
- *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Αποτελέσματα της εξέτασης των εθνικών σχεδίων δράσης για την κοινωνική ένταξη, 2007, COM/2003/0773 τελικό.
- *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Δεύτερη έκθεση προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο σχετικά με την πρόοδο που σημειώνεται στις ενέργειες για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων, όπως απαιτείται βάσει του άρθρου 20 της οδηγίας 2011/36/ΕΕ για την πρόληψη και την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και για την προστασία των θυμάτων της, SWD(2018) 473 final, COM(2018) 777 final, 3.12.2018.
- *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Έγγραφο εργασίας των υπηρεσιών της Επιτροπής που συνοδεύει την έκθεση σχετικά με την πρόοδο που σημειώνεται στις ενέργειες για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων (2016) όπως απαιτείται βάσει του άρθρου 20 της οδηγίας 2011/36/ΕΕ για την πρόληψη και την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και για την προστασία των θυμάτων της, COM(2016) 267 final, SWD(2016) 159 final, 19.5.2016.
- *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Έκθεση προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο για την εφαρμογή της οδηγίας 2005/85/ΕΚ της 1ης Δεκεμβρίου 2005 σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα Κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα, COM(2010) 465.
- *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Έκθεση προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο σχετικά με την αξιολόγηση του κατά πόσον τα Κράτη μέλη έχουν λάβει τα αναγκαία

- μέτρα προκειμένου να συμμορφωθούν με την οδηγία 2011/36/ΕΕ για την πρόληψη και την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και για την προστασία των θυμάτων της, σύμφωνα με το άρθρο 23 παράγραφος 1, COM(2016) 722 final, 2.12.2016.
- *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Έκθεση προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο σχετικά με την εφαρμογή της οδηγίας 2012/29/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2012, για τη θέσπιση ελάχιστων προτύπων σχετικά με τα δικαιώματα, την υποστήριξη και την προστασία θυμάτων της εγκληματικότητας και για την αντικατάσταση της απόφασης-πλαisiού 2001/220/ΔΕΥ του Συμβουλίου, COM(2020) 188 final, 11.5.2020.
 - *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Έκθεση προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο για την εφαρμογή της οδηγίας 2003/9/ΕΚ της 27^{ης} Ιανουαρίου 2003 σχετικά με τις ελάχιστες απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων άσυλο στα Κράτη μέλη, COM(2007) 745 τελικό, Νοέμβριος 2007.
 - *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Έκθεση σύμφωνα με το άρθρο 18 της απόφασης πλαisiού του Συμβουλίου της 15ης Μαρτίου 2001 σχετικά με το καθεστώς των θυμάτων σε ποινικές διαδικασίες (2001/220/ΔΕΥ), [SEC(2009) 476], COM/2009/0166 τελικό, Απρίλιος 2009.
 - *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Η στρατηγική της ΕΕ για την εξάλειψη της εμπορίας ανθρώπων 2012–2016, COM/2012/0286 final, Ιούνιος 2012.
 - *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Σύσταση της Επιτροπής προς τα Κράτη σχετικά με την επανέναρξη των μεταφορών προς την Ελλάδα βάσει του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 604/2013, 8.12.2016, C(2016) 8525 final.
 - *Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο*, Άσυλο, μετεγκατάσταση και επιστροφή μεταναστών: Καιρός να εντατικοποιηθεί η δράση ώστε να αντιμετωπιστούν οι αποκλίσεις μεταξύ στόχων και αποτελεσμάτων, Ειδική έκθεση υπ. αρ 24, 2019, https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR19_24/SR_Migration_management_EL.pdf.
 - *Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο*, Η ανταπόκριση της ΕΕ στην προσφυγική κρίση: η προσέγγιση των κέντρων υποδοχής και ταυτοποίησης (hotspot), Ειδική έκθεση, 2017.
 - *Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Πρόληψη και τον Έλεγχο του Εγκλήματος (HEUNI)*, Εγχειρίδιο για τη συμβουλευτική γυναικών αιτουσών άσυλο και προσφύγων, θυμάτων έμφυλης βίας, 2019, https://www.heuni.fi/material/attachments/heuni/reports/sCLlbsqCl/project_handbook_CCM-GBV_EL.pdf.
 - *Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*, Children On the Move: A Private International Law Perspective, Ιούνιος 2017.
 - *Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*, Έκθεση που αφορά την εφαρμογή της οδηγίας 2012/29/ΕΕ για τη θέσπιση ελάχιστων προτύπων σχετικά με τα δικαιώματα, την υποστήριξη και την προστασία θυμάτων της εγκληματικότητας, 2016/2328(INI), Μάιος 2018.

- *Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*, Πολιτική ασύλου, Θεματολογικά δελτία για την Ευρωπαϊκή Ένωση, Ιανουάριος 2020,
<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/151/%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%B7-%CE%B1%CF%83%CF%85%CE%BB%CE%BF%CF%85>.
- *Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*, Ψήφισμα σχετικά με την εφαρμογή της ευρωπαϊκής στρατηγικής για την αναπηρία, υπ. αρ.2017/2127 INI, 30.11.2017.
- *Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*, Ψήφισμα σχετικά με την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων στο πλαίσιο των εξωτερικών σχέσεων της ΕΕ, υπ.αρ. 2015/2340(INI), 5.07.2016.
- *Ευρωπαϊκό Συμβούλιο*, Συμπεράσματα της προεδρίας του Τάμπερε, 15 - 16 Οκτωβρίου 1999, υπ. αρ 9 D/99/14.
- *Ευρωπαϊκό Συμβούλιο/Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, «Ανθρωπιστική βοήθεια», τελευταία αναθεώρηση 2020,
<http://www.consilium.europa.eu/el/policies/humanitarian-aid/>.
- *Ζησάκου Σ.*, Διαδικασία Ασύλου & Σεξουαλικός Προσανατολισμός, 2021.
- *HIAS κ.α.*, Παρατηρήσεις επί της εφαρμογής του ν. 4636/2019 περί διεθνούς προστασίας και άλλες διατάξεις στο Hotspot της Λέσβου, Μάιος 2020,
https://www.gcr.gr/en/news/press-releases-announcements/item/download/676_e1d4189b9154bb2a35eaa7232018eb80.
- *Ιγγλεζάκης Ι. Δ.*, Ο Γενικός Κανονισμός προστασίας προσωπικών δεδομένων (Κανονισμός 2016/679): εισαγωγή στο νέο νομικό πλαίσιο προστασίας προσωπικών δεδομένων, 2018.
- *Καγιάρος Δ. / Τζεβελέκος Β.*, Απόπειρα «συστημικής» ανάγνωσης της απόφασης MSS του ΕΔΔΑ, Το Σύνταγμα, τεύχη 3-4, 2013, σελ. 509-559.
- *Κανελλοπούλου Ε.Π.*, Σχέσεις γονέων και τέκνων, σε *Τσούκα Χρ (επιμ.)*, Οικογενειακό Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, 2015, σελ. 271-304.
- *Καραβίας Μ.*, Άρθρο 4 – Απαγόρευση της δουλείας και των καταναγκαστικών έργων, σε *Σισιλιάνο Λ.Α. (διευθ.)*, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του ανθρώπου, ερμηνεία κατ' άρθρον, 2η έκδ., 2017, σελ. 152-163.
- *Κατσιβαρδάκου Θ.*, Η διαδρομή για τη Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης, Ομιλία στα πλαίσια της ημερίδας της Γενική Γραμματείας Ισότητας των Φύλων, Οκτώβριος 2018,
<https://socialpolicy.gr/2018/10/%CE%B7-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%B4%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%AE-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7-%CF%83%CF%8D%CE%BC%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%BA%CF%89%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%BD%CF%84.html>

- *Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου*, Οι πρακτικές στην Ελλάδα σχετικά με τη χορήγηση μη εναρμονισμένων στην ΕΕ καθεστώτων προστασίας, Σεπτέμβριος 2009, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/european_migration_network/reports/docs/emn-studies/non-eu-harmonised-protection-status/11b_greece_national_report_non-eu_harmonised_forms_of_protection_final_version_4dec09_gr_el.pdf.
- *Κέντρο Συντονισμού για θέματα Μεταναστών και Προσφύγων*, Κέντρο Ένταξης Μεταναστών - Περιγραφή, <https://www.accmr.gr/el/%CF%85%CF%80%CE%B7%CF%81%CE%B5%CF%83%CE%AF%CE%B5%CF%82/service/3406.html>.
- *Κοκκινογέννης Ι.*, Σχολιασμός Υπόθεσης Rahimi κατά Ελλάδας, Μάιος 2013, <https://curia.gr/sxoliasmos-ipothesis-rahimi-kata-elladas-evrdda/>.
- *Κορκά Α.*, Ο θεσμός της παρένθετης μητρότητας, σε *Τσούκα Χρ. (επιμ.)*, Οικογενειακό Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, 2015, σελ. 63-101.
- *Κορωναίος Α.*, Υιοθεσία, σε *Τσούκα Χρ (επιμ.)*, Οικογενειακό Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, 2015, σελ. 375-426.
- *Κοσμάτος Κ.*, Σκέψεις σχετικά με την προστατευτική φύλαξη προσώπων κατά το άρθρο 118 του π.δ. 141/1991, Υπεράσπιση, 1993, σελ. 1041-1045.
- *Κοτσαλής Α.*, Γενικός Κανονισμός για την Προστασία των Προσωπικών Δεδομένων (GDPR): νομική διάσταση και πρακτική εφαρμογή, 2018.
- *Κουκοβίνος Δ. Ρ.*, Η ευρωπαϊκή ιθαγένεια, Μάρτιος 2019, https://www.constitutionalism.gr/koukovinos-evropaiki-ithageneia/#_ftn141.
- *Κουναράς Η.*, Η διοικητική κράτηση αιτούντων διεθνή προστασία αλλοδαπών μετά τον Ν 4375/2016, ΕΜΕΔ 1/2016, σελ 36-50.
- *Κούρτης Β.*, Η καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σελ 207-208, σε Επιτροπή Ερευνών ΑΠΘ, Το νομικό καθεστώς για τις αλλοδαπές γυναίκες-θύματα εκμετάλλευσης και παράνομης διεθνούς διακίνησης, Διεθνείς και Ευρωπαϊκές προσπάθειες, 2008.
- *Κουτσούκου Η.*, Η νομική προστασία του παιδιού στην Ελλάδα, Ποινικές και συνταγματικές διαστάσεις, 2013.
- *Κρίσηη – Νικολετοπούλου Ε.*, Η Ιθαγένεια, 1965.
- *Κυριαζή Σ.*, Εμπορία ανθρώπων: διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 2010.
- *Κώνστα Α – Μ.*, Η έννοια της ανθρώπινης αξιοπρέπειας σε σχέση με τους πρόσφυγες στο ευρωπαϊκό και το ελληνικό δίκαιο σε Τιμητικό Τόμο Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, Το αλλοδαπό στοιχείο στις εθνικές έννομες τάξεις, 2020, σελ. 217-228.
- *Μαργαρίτης Μ./ Μαργαρίτη Α.*, Ποινικός Κώδικας - Ερμηνεία, Εφαρμογή, γ' έκδοση, 2014.
- *Μαρούδα Μ. Ν./ Σαράντη Β.*, Προσφυγικό Δίκαιο, 2016.

- *Μετάδραση*, Θύματα βασανιστηριών: η αθέατη πλευρά της ευαλωτότητας του προσφυγικού πληθυσμού, Οκτώβριος 2018, <https://metadrasasi.org/%CE%B4%CF%84-%CE%B8%CF%8D%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%AF%CF%89%CE%BD/>.
- *Μήτρου Α.*, Ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων, 2017.
- *Μητσόπουλος Γ.*, Προβλήματα ισχύος του δικαίου, 1976.
- *Μίτλεττον Χ.*, ΕΛΔΑ και παρένθετη μητρότητα: Νομολογιακά κριτήρια και θεωρητικές προκλήσεις, Ανθρώπινα Δικαιώματα, 2017, σελ. 5-12.
- *Μουσταΐρα Ε.*, Διεθνής προστασία ενηλίκων με μειωμένη νοητική επάρκεια: Η σύμβαση της Χάγης του 2000, σε *Κουτσοράδη Α./ Σολδάτου Κ. / Μαλλιώρα Μ./ Καράκωστα Ι. (επιμ.)*, Ψυχιατρική και Δίκαιο, τόμος III, Μειωμένη νοητική επάρκεια, 2008, σελ. 29-42.
- *Μπαξεβάνης Χρ.*, Κανονισμός Δουβλίνο III: Ασυνόδευτος ανήλικος και προσδιορισμός του «υπεύθυνου» Κράτους, Επετηρίδα Δικαίου Προσφύγων και Αλλοδαπών 2013, σελ. 359-370
- *Μπαξεβάνης Χρ.*, Το ελληνικό σύστημα ασύλου μετά το νόμο 4375/2016 και την εφαρμογή της Κοινής Δήλωσης ΕΕ- Τουρκίας σε Τιμητικό Τόμο Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, Το αλλοδαπό στοιχείο στις εθνικές έννομες τάξεις, 2020, σελ. 293-306.
- *Νάσκου - Περράκη Π.*, Χορήγηση ασύλου σε πρόσφυγες σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο, σε Τιμητικό Τόμο Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, Το αλλοδαπό στοιχείο στις εθνικές έννομες τάξεις, 2020, σελ. 307-334.
- *Νικολαΐδης Ε./ Μιζαμτσή Σ. / Μουρούζης Α.*, Συγκριτική Μελέτη Θεσμικού Πλαισίου για την Προσβασιμότητα και τα Άτομα με Αναπηρία, Ιούνιος 2012, <https://docplayer.gr/37769204-Syggkritiki-meleti-thesmikoy-plaisioug-gia-tin-prosvasimotita-kai-ta-atoma-me-anapiria.html>.
- *Νικολόπουλος Π.*, Ο θεσμός της επιτροπείας των ασυνόδευτων ανηλίκων προσφύγων, Συνήγορος 127/2018, σελ. 47-49.
- *Ομάδα εργασιών του άρθρου 29 για την προστασία των δεδομένων*, Κατευθυντήριες γραμμές για την εκτίμηση του αντικτύπου σχετικά με την προστασία δεδομένων (ΕΑΠΔ) και καθορισμός του κατά πόσον η επεξεργασία «ενδέχεται να επιφέρει υψηλό κίνδυνο» για τους σκοπούς του Κανονισμού 2016/679, Οκτώβριος 2017.
- *Παμπούκης Χ.*, Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, 2020.
- *Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φ.*, Ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων 679/2016/ΕΕ, 2017.
- *Παπαγεωργίου Ι.*, Η ευρωπαϊκή και η ελληνική πολιτική για το άσυλο μετά την προσφυγική κρίση του 2015 σε Τιμητικό Τόμο Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, Το αλλοδαπό στοιχείο στις εθνικές έννομες τάξεις, 2020, σελ. 341-355.
- *Παπαγιαννοπούλου Μ. Χ.*, Το φαινόμενο της Διεθνούς σωματεμπορίας στην Ελλάδα και διεθνώς, 2007.
- *Παπασιώπη – Πασιά Ζ.*, Δίκαιο καταστάσεως αλλοδαπών, δ' έκδοση, 2015.

- Παπασιώπη- Πασιά Ζ., Το νομικό καθεστώς των ανιθαγενών, Μάιος 2012, <https://www.constitutionalism.gr/2321-to-nomiko-katestws-twn-anitagewnwn/>.
- Περάκης Μ., Η δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, 2015.
- Πουλαράκης Ε. / Ψωμάδη Ε., Δίκαιο αλλοδαπών, Ερμηνεία και σχόλια κατ' άρθρο, Υπουδείγματα με σχόλια & παρατηρήσεις, β' έκδοση, 2010.
- Πουλαράκης Ε., Η «διοικητική διευθέτηση» με τη Γερμανία για το προσφυγικό: Μια πρώτη ανάλυση, Αύγουστος 2008, <http://www.immigration.gr/2018/08/dioikhtikh-dieythetisi-germania-ellada.html>
- Πουλαράκης Ε., Η ανάδυση της έννοιας του «ευάλωτου πρόσφυγα», Σεπτέμβριος 2017, http://www.immigration.gr/2017/09/blog-post_14.html.
- Πουλαράκης Ε., Η διαπίστωση της ανηλικότητας των ασυνόδετων ανηλίκων αλλοδαπών, Σκέψεις και προβληματισμοί, Αύγουστος 2016, http://www.asylumineurope.org/sites/default/files/resources/age-assessment-policy-brief_a.pdf.
- Ρούκουνας Ε., Διεθνές Δίκαιο, γ' έκδοση, τεύχος πρώτο, 2004.
- Σαράντου Ελ. / Θεοδωροπούλου Α., Παιδιά Έρμαια – Συγκριτική μελέτη: Αποκλεισμός και εκμετάλλευση των ασυνόδετων ανηλίκων στην Ελλάδα, την Ιταλία και την Ισπανία, Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, Νοέμβριος 2019, <https://rosalux.gr/el/publication/paidia-ermaia-syggkritiki-meleti>.
- Σισιλιάνος Α. Α., Εισαγωγή, σε Σισιλιάνο Α.Α. (διευθ.), Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του ανθρώπου, ερμηνεία κατ' άρθρον, 2η έκδ., 2017, σελ. 1-18.
- Σπυροπούλου Α.Μ., Οι ασυνόδετοι ανήλικοι ως πρόσφυγες και μετανάστες, 2016.
- Συκωτίου Α. Π., Εμπορία ανθρώπων στα Βαλκάνια, 2003.
- Συμβούλιο της ΕΕ, EU Guidelines for the Promotion and Protection of the Rights of the Child, 6846/17, 6.03.2017.
- Συμβούλιο της ΕΕ, Ανιθαγένεια στην Ευρωπαϊκή Ένωση: ανάγκη συντονισμένης δράσης; Έγγραφο Συζήτησης, υπ. αρ. 11276/15, 29.06.2015.
- Συμβούλιο της ΕΕ, Η ανθρωπιστική βοήθεια και το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, υπ. αρ 14487/19 συμπεράσματα, 2019, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14487-2019-INIT/el/pdf>.
- Συμβούλιο της Ευρώπης, Η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Πρόληψη και Καταπολέμηση της Βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας (Σύμβαση Κωνσταντινούπολης): Ερωτήσεις και Απαντήσεις, 2019, <https://rm.coe.int/prems-039019-grc-2574-brochure-questions-istanbul-convention-web-16x16/1680944850>.
- Συμεωνίδου – Καστανίδου Ε., Η ιδιότητα του πρόσφυγα και η σημασία της για το Ποινικό Δίκαιο της παράνομης μετανάστευσης σε Τιμητικό Τόμο Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, Το αλλοδαπό στοιχείο στις εθνικές έννομες τάξεις, 2020, σελ. 485-500.

- *Συνήγορος του Πολίτη*, Έκθεση για την εφαρμογή της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία, Ιούλιος 2019.
- *Συνήγορος του Πολίτη*, Επιστροφές Αλλοδαπών – Ειδική Έκθεση 2019, Ιούλιος 2019, https://www.synigoros.gr/resources/docs/ethsia-ekthesh-2019_gr_site.pdf.
- *Συνήγορος του Πολίτη*, Ζητήματα απόδοσης ΑΜΚΑ, ΚΥΠΑ (Κάρτας Υγειονομικής Περίθαλψης Αλλοδαπού) και συναφή προσκόμματα πρόσβασης στην εργασία, ασφάλιση και υγεία των αιτούντων διεθνή προστασία και των ανηλίκων, 10 Σεπτεμβρίου 2019, <https://www.synigoros.gr/resources/20190909-epistoli--2.pdf>.
- *Συνήγορος του Πολίτη*, Η πρόκληση των μεταναστευτικών ροών και της προστασίας των προσφύγων, Απρίλιος 2017, σελ. 29-30, https://www.synigoros.gr/resources/docs/greek_ombudsman_migrants_refugees_2017-el.pdf.
- *Συνοδινός Χ.*, Η Επίδραση του Ευρωπαϊκού Δικαίου στο Καθεστώς Ασύλου των Προσφύγων, 2012.
- *Τσέβας Χρ.*, Πηγές του δικαίου της ιθαγένειας – Διεθνές δίκαιο, σε *Τσούκα Χρ (επιμ.)*, Δίκαιο ιθαγένειας, Η ελληνική ιθαγένεια εν μέσω εθνικών λύσεων και διεθνών εξελίξεων, 2019, σελ. 104 -134.
- *Τσικρικά Δ.*, Ζητήματα από την αναγνώριση αλλοδαπών δικαστικών αποφάσεων στον ευρωπαϊκό δικαστικό χώρο σε Τιμητικό Τόμο Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, Το αλλοδαπό στοιχείο στις εθνικές έννομες τάξεις, 2020, σελ. 521-531.
- *Τσιρλή Μ.*, Άρθρο 3 – Απαγόρευση των βασανιστηρίων, σε Σισιλιάνο Λ.Α. (διευθ.), Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του ανθρώπου, ερμηνεία κατ' άρθρον, 2η έκδ., 2017, σελ. 120- 151.
- *Τσιτσελίκης Κ.*, Η προσωρινότητα ως παράγοντας διαμόρφωσης του δικαίου προσφύγων και μεταναστών σε Τιμητικό Τόμο Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, Το αλλοδαπό στοιχείο στις εθνικές έννομες τάξεις, 2020, σελ. 533 – 543.
- *Τσούκα Χρ.*, Αρμοδιότητα επί θεμάτων ιθαγένειας και απόδειξη της ελληνικής ιθαγένειας, σε *Χρ. Τσούκα (επιμ.)*, Δίκαιο ιθαγένειας, Η ελληνική ιθαγένεια εν μέσω εθνικών λύσεων και διεθνών εξελίξεων, 2019, σελ 231-246.
- *Τσούκα Χρ.*, Εισαγωγή στην προβληματική του δικαίου της ιθαγένειας, σε *Τσούκα Χρ (επιμ.)*, Δίκαιο ιθαγένειας, 2019, σελ. 1-38.
- *Τσούκα Χρ.*, Η προστασία του ασθενούς μέρους στο πλαίσιο του Κανονισμού 593/2008 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (Ρώμη Ι), 2010, <https://www.hiifl.gr/wp-content/uploads/Tsouca-Final.pdf>.
- *Τσούκα Χρ.*, Η προσωπική κατάσταση ως αντικείμενο διεθνούς ρυθμίσεως, σε *Τσούκα Χρ. (επιμ.)*, Οικογενειακό Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, 2015, σελ. 427- 475
- *Τσούκα Χρ.*, Το πρόβλημα της ανιθαγένειας και η αντιμετώπισή του, Νομικός Παλμός, τεύχος Δεκεμβρίου 2019, 10.03.2020.
- *Υπηρεσία Μετανάστευσης και Ασύλου*, Απόδοση Προσωρινού Αριθμού Ασφάλισης και Υγειονομικής Περίθαλψης Αλλοδαπού (Π.Α.Α.Υ.Π.Α.), Ανακοίνωση, 1.04.2020.

- *Υπηρεσία Μετανάστευσης και Ασύλου*, Επίλυση θεμάτων προσωρινής υγειονομικής περίθαλψης αιτούντων ασύλου, Δελτίο Τύπου, 3.02.2020.
- *Υπηρεσία Στήριξης Διαρθρωτικών Μεταρρυθμίσεων (SRSS)/ Υπηρεσία Ασύλου/ΚΕΕΛΠΝΟ/ ΕΑΣΟ*, Ελάχιστες προδιαγραφές των διαδικασιών για την εναρμονισμένη λειτουργία του εντύπου ευαλωτότητας στα ΚΥΤ, 30.07.2018.
- *Υπουργείο Δικαιοσύνης*, Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, 2015 -2020, Νοέμβριος 2014.
- *Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Διεύθυνση Κοινωνικής Ένταξης και Κοινωνικής Συνοχής*, Τα κέντρα κοινότητας στο πλαίσιο του Εθνικού Μηχανισμού, Παρουσίαση, 20.02.2018, <https://slideplayer.gr/slide/13939072/>.
- *Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Διεύθυνση Κοινωνικής Ένταξης και Κοινωνικής Συνοχής*, Η λειτουργία των Κέντρων Κοινότητας για το έτος 2018, Οκτώβριος 2019.
- *Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Διεύθυνση Κοινωνικής Ένταξης και Κοινωνικής Συνοχής*, Η λειτουργία των Κέντρων Κοινότητας κατά την διάρκεια του κορωνοϊού, Ιούλιος 2020.
- *Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου*, Η Ελλάδα βάζει τέλος στη φιλοξενία των ασυνόδευτων ανηλίκων στα αστυνομικά τμήματα, Δελτίο Τύπου, 18.11.2020.
- *Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής*, Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη, Ιούνιος 2018, <http://www.opengov.gr/immigration/wp-content/uploads/downloads/2019/01/ethniki-stratigiki.pdf>.
- *Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής*, Στατιστικά στοιχεία Υπηρεσίας Ασύλου, 15 Φεβρουαρίου 2018, σελ. 13, <http://asylo.gov.gr/wp-content/uploads/2018/02/AIDA-Report-2018.pdf>.
- *Υπουργείο Υγείας*, Οδηγός Προετοιμασίας – Βασικές κατευθύνσεις συμμόρφωσης προς το Γενικό Κανονισμό Προστασίας Δεδομένων (GDPR), Ιούλιος 2018.
- *Φαραντούρης Ν. Ε.*, Άρθρο 10 ΣΛΕΕ, σε *Χριστιανό Β. (επιμ.)*, Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ - Κατ' άρθρο ερμηνεία, 2012, σελ. 206-207.
- *Χαραλαμπίδης Θ.*, Η Προστατευτική Φύλαξη Ανηλίκων ως κράτηση: Διάλογος με την πρόσφατη νομολογία του ΕΔΔΑ, Ιανουάριος 2020, <http://www.immigration.gr/2020/01/H-prostateytikh-fylaksi-anhlikon-os-krathsh-dialogos-me-thn-prosfati-nomologia-edda.html>.